KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

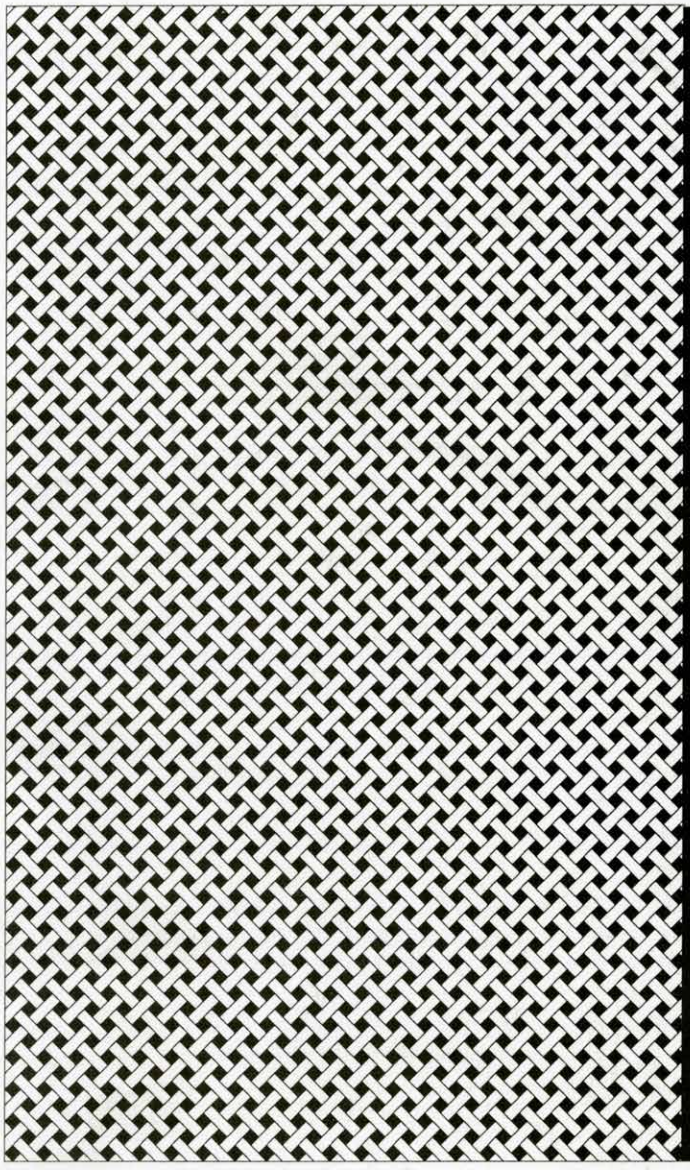

ÚJ FOLYAM

1997
3

A tartalomból:

Szakirodalom és használói a szociológia országos szakkönyvtárában. Állományelemzés és használói szokások vizsgálata a FSZEK-ben

A könyvtárak szerepváltása; Máté-effektus az olvasás- és könyvtárszociológiában; modernizáció; globalizáció, amerikanizáció...

A kecskeméti Katona József Könyvtár új épületéről

Doku

A Könyvtári Figyelő digitális változata készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

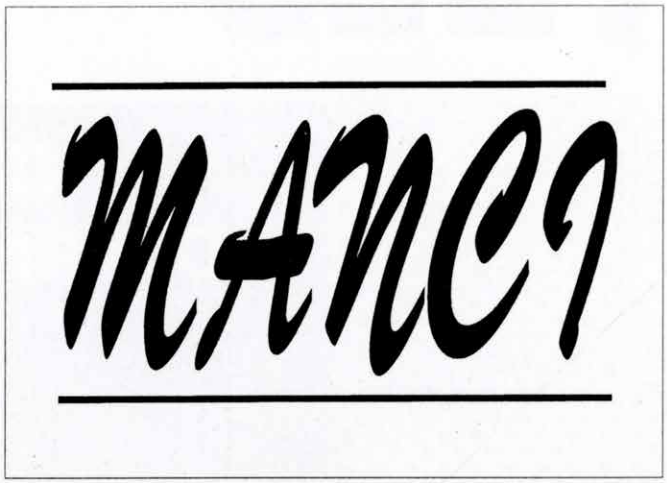

KÖNYVTÁROS KOLLÉGÁINK FIGYELMÉBE AJÁNLJUK

MANCI

nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat

Üzemeltetéséhez szükséges
a Micro-ISIS program
min. 2.3-as változata

A kurrens anyag éves **előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA**. Az aktualizálást lemezen szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk:
A tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára: 8000.- Ft + ÁFA.

További információkért forduljon a MANCI szerkesztőihez a 175-06-86-os telefonon, vagy a H8604NOV@ella.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota „F" épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Főszerkesztő:
Hegedűs Péter

Főszerkesztő-helyettes:
Kovács Katalin

Szerkesztők:
Feimer Ágnes
(Külföldi folyóirat-figyelő)
Kovács Katalin
(Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Novák István
(Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület:
dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna

Műszaki szerkesztő:
Posta Éva

Szerkesztőség:
OSZK KMK
Budapest I. Budavári Palota F épület 1827
Telefon: 175-0686, 175-7533/517
Telefax:202-0804
E-mail: h2244Kon@ella.hu

Megjelenik:
Negyedévenként
Ára: 400,- Ft + postaköltség
Éves előfizetési díj:
1500,- Ft + postaköltség
Számonként is megrendelhető.
Terjeszti: az OSZK KMK
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:
az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Poprády Géza
Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár Nyomdájában
Felelős vezető: Burány Tamás
Megjelent: ív terjedelemben
Munkaszám:

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26408

ÚJ FOLYAM
7. (43.) ÉVFOLYAM
1997. 3. SZÁM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A lapban olvasható írások szerzőik véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen
Referativnyj Žurnal. Informatika
Informatics Abstracts
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Index
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
Sciences de l'information documentation

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tartalom

Abstracts
Inhaltsangaben 418

Szakirodalom és használói a szociológia országos szakkönyvtárában
Állományelemzés és a használói szokások vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjában 425
KARBACH Erika

Az idegen nyelvű szociológiai szakirodalom megléte a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 427
BÁNHEGYI Gyuláné

Külföldi szociológiai magfolyóiratok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban - országos kitekintéssel 433
KARBACH Erika

A FSZEK szociológiai állományának használatáról és használóiról 439
BÍRÓ Józsefné - POZSÁR István

A könyvtárak szerepváltása (1985-1996) 450
LŐRINCZ Judit

Az ún. "Máté-effektus" az olvasás- és könyvtárszociológiában 466
GEREBEN Ferenc

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció?
Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban 476
NAGY Attila

A Mohács utáni két évszázad olvasmánymüveltsége a Kárpát-medencében 485
MONOK István

Új könyvtár egy új épületben *A Katona József Könyvtár változásai* 499
RAMHÁB Mária

A kecskeméti Katona József Könyvtár új épületéről 515
PAPP István

Kitekintés

Dokumentumok a könyvtárstatisztika újabb irodalmából 519
KÖVENDI Dénes

Málta könyvtárügye 533
CALABRESI, Maria Patrizia (Ism.: Mohor Jenő)

Litvánia könyvtárügye 535
VOLPATO, Giancarlo (Ism.: Mohor Jenő)

Új fejlemények Szlovákia könyvtárügyében 537
KATUŠČAK, Dušan (Ism.: Mohor Jenő)

Az európai nemzeti könyvtárak és az Európai Unió könyvtári programjának CoBRA fóruma 540
LEHMANN, Klaus-Dieter (Ism.: Mohor Jenő)

Könyvszemle

A térítéses információszolgáltatások sikertényezői
Success factors for fee-based information services 547
WORMELL, Irene (Ism.: Bobok Beáta)

Tájékoztatás és állománygyarapítás az Internet segítségével
Hogyan csináljuk? Kézikönyv-sorozat könyvtárosok számára, 66.
Reference and collection development on the Internet. *A how-to-do-it manual* 551
THOMSEN, Elizabeth (Ism.: Halasiné Wittinghoff Judit)

Könyvkiadás, könyvművészet, társadalom 554
SZÍJ Rezső (Ism.: Nagypál László)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Válogatás a Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből 557

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány 563
Könyvtár- és tájékoztatásügy 565
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 579
Munkafolyamatok és szolgáltatások 588
Tájékoztatási rendszerek 620
Vezetés, irányítás 623
Felhasználók és használat 631
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés 643
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 648
Kapcsolódó területek 651

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Novák István

A szám szerzői, közreműködői: BÁNHEGYI Gyuláné (FSZEK), BÍRÓ Józsefné (FSZEK), BOBOK Beáta (ELTE Könyvtári-informatikai tanszék, Bp.), FAZOKAS Eszter (OSZK-KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), GEREBEN Ferenc (Közép-Európa Intézet, Teleki László Alapítvány Bp.), HALASINÉ WITTINGHOFF Judit (Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Rt., Bp.), HEGYKÖZI Ilona (MKE), KARBACH Erika (FSZEK), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KÖVENDI Dénes (OSZK-KMK), LŐRINCZ Judit (OSZK-KMK), MÁNDY Gábor (FSZEK), MOHOR Jenő (ny. könyvtárigazgató-helyettes), MONOK István (Szegedi Egyetemi Szövetség, Művelődéstörténeti Intézet, Könyvtártudományi tanszék, Szeged), NAGY Attila (OSZK-KMK), NAGY Lajos, Sz. (OSZK-KMK), NAGYPÁL László (OSZK-KMK), NOVÁK István (OSZK-KMK), PAPP István (FSZEK), POZSÁR István (FSZEK), RÁCZ Ágnes (OSZK-KMK), RAMHÁB Mária (Katona József Megyei Könyvtár, Kecskemét).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS
INHALTSANGABEN

Collection and users of the national library of sociology: Stock analysis and user survey at the Metropolitan Ervin Szabó Library
Introductory remarks

KARBACH Erika

(pp. 425-426)

Foreign sociological literature in the Metropolitan Ervin Szabó Library

BÁNHEGYI Gyuláné

In the autumn of 1995 a collection assessment project was carried out in the framework of the THEL-Program (Textbook and Higher Education Libraries Program) organised and administered centrally. The aim of the investigation was to reveal the presence of foreign language literature necessary for higher education in some disciplines. The MESL, being the national special library of sociology, was one of the institutions to be examined. The collection assessment consisted of a quantitative and a qualitative part. In the first one libraries matched their collection against a basic list. The list of sociological core literature was prepared by the Department for sociological documentation of the MESL. In the collection consisting of 2352 items there was a balance between classical and contemporary literature, however, from the language point of view, the overrepresentation of English literature was striking. The result of the matching gave 1161 items (49.36%). In a language distribution: English 71.55%, German 18.46%, French 9.61%. The second phase of the assessment consisted of a statistical analysis of the collection back to 15 years. The library has acquired 4890 items during this period, of which every second is English, every fourth is German and every tenth is French. The collection assessment of the MESL gave the most favourable results as compared with the sociological libraries participating in the survey. The investigation makes it clear that though the MESL does not belong to any academic institution, both academic training and research must rely on its collection. However, in order to avoid the deterioration of its collection and the services based on it, it is indispensable for the MESL to get central support. (pp. 427-432)

Foreign core journals of sociology in the Metropolitan Ervin Szabó Library

KARBACH Erika

A list of core journals of sociology was prepared at the Department for Sociological Documentation, Metropolitan Ervin Szabó Library, in 1995. The study examines the structure and source of the compilation, the theme, language and origin of the journals on the list, and the provision of Hungarian libraries with the core journals of sociology between 1981 and 1995. It is shown that the MESL, as a national special library, plays and outstanding role from the point of view of ordering foreign sociological journals. (pp. 433-438)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

On the use and users of the sociological collection of the Metropolitan Ervin Szabó Library

BÍRÓ Józsefné - POZSÁR István

The article gives an account of a survey of the use of the sociological collection and sociological reading room of the MESL focusing on quantitative facts and links. The problem is treated from three aspects: a) the role of the parts of the collection surveyed as compared with the use of the whole collection, b) characteristics of the documents used, c) users. It is shown that the overwhelming majority of users are university and college students (61-82%), professional sociologists represent about 9%. Users come mainly from the capital, but there is a considerable amount of rural users as well (6-21%). The article gives an analysis of the affinity between various types of documents and user groups, too. (pp. 439-449)

The changing role of libraries (1985-1996)

LŐRINCZ Judit

By means of a successful application the author has surveyed changes that have taken place since 1989 in the publication of periodicals, books, and on the book market. Using the Metropolitan Ervin Szabó Library and four other national special libraries as examples, the survey was supplemented by an analysis of alterations, induced by social and economic changes, in the interpretation and re-thinking of the tasks of libraries. The operating conditions of libraries have worsened due to financial difficulties, while their functions should be broadened to meet new challenges and expectations. Their greatest problem is from the professional point of view that budgetary pressures make continuous acquisition impossible, and large collections together with services built upon them are deteriorating. Libraries focus on satisfying user needs in the first place, and improve their reference and service functions. In addition to traditional functions, public libraries have to assume community information services as well as social functions, which influence in the long run the interpretation of the role of the librarian as well. (pp. 450-465)

The so-called Matthew effect in the sociology of reading and libraries

GEREBEN Ferenc

The representative survey carried out in the adult (18+) population revealed that there are about half a million people who hardly read anything. They are mostly unskilled, socially and economically handicapped people living in the eastern part of Hungary. The level of the equipment of a household is also influenced by the family structure and the health status. Well-equipped complete families with healthy adults are interested in reading more than others. The principle "unto every one that has shall be given, but from him that has not shall be taken away that which he has", called Matthew effect by the author after the Biblical source, holds true of cultural and reading habits as well. It is why libraries and librarians have to pay more attention than ever to the provision of socially handicapped users. (pp. 466-475)

Modernization: globalization, Americanization? (Trends in Hungarian reading habits and library use)

NAGY Attila

The author outlines the impact of market economy emerging after the 1989 change in Hungary on reading habits. The choice of works published has become broader, while the size of editions fell, and the demand decreased due to the increase of prices. There is more richly illustrated non-fiction among children's books, while the choice of classic tales has been reduced. According to the time survey, the time spent reading books has further dwindled: about 10-20 minutes are spent with reading (depending on the level of education and sex), and entertaining works are preferred. The reading comprehension of the 9-18 age group declined by 20%. The most recent surveys show that practical, useful books and amusing stories reflecting a nicer reality are mentioned most often. The number of Hungarian authors read decreased, while American writers of entertaining novels are by far the most popular. The majority of library patrons come from among those younger than 40, mostly from among students, and grown-ups taking part in some form of training. The changes of library use are indicated by the drop of the number of browsing, the increase of copying, and by the growing demand for rapidly acquired direct information. It is a pity that workers and skilled workers have almost disappeared from among library users.

The question raised in the title becomes really urgent if the above data are considered. Can we speak of the comprehensive modernization of society if this is limited only to the establishment of parliamentary democracy and that of market economy without a firm and strong middle class characterized by an awareness of its roots, by civil culture, and by a system of values, habits and thinking? (pp. 476-484)

The reading culture of the Carpathian basin in the two centuries after Mohács

MONOK István

The study consists of three parts: 1.) the description of the sources and research of the reading culture of the two centuries indicated in the title, 2.) conclusions drawn from the sources surveyed, 3.) presentation of the database of the source material processed so far. The initial study started in Szeged in 1980 summarized the results and deficiencies of investigations into the history of reading of this early period. Pertinent archival sources and manuscripts were supplemented by the registration of possessors' remarks found in the surviving manuscripts and printed material from the retrospective national bibliography, and with an outline of literacy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

based on previous research. In the second part of the study questions of history of reading are dealt with which Hungarian researchers have not paid attention to so far, such as reading history as the history of the reception of European intellectual currents in the Carpathian basin; changes in the use of community libraries; differences in the readings of various social groups; the role of the mother tongue in the publication and reading of books. Finally the database called ERUDITIO making the results available through the web is presented. (pp. 485-498)

New library in a new building. Changes in the József Katona County Library

RAMHÁB Mária

The Kecskemét county library had been working since its foundation in a 500 sqm room of the town hall. Due to the shortage of space they had to maintain book-stores in various facilities around the town, that made the use of the library difficult. In 1984 a decision was made for building a new library the design of which had been prepared by 1989. The county council appropriated funds and later made a foundation for building the library. Meanwhile the Parliament passed the application for the support of the building. The construction took three years from 1993 to 1996. The building has two storeys and is made of a framed structure. Units offering popular, noisy and rapid services are situated on the ground floor, while the upper floor provides opportunity for more absorbed work. The interior design adapts well to the atmosphere of the library. Lively colours (lilac, turquoise, green) indicate that it is an institution with a diversity of services. As an example of joint efforts: the artists of the town donated some of their works for the decoration of the interior of the building. Theft prevention is provided by the 3M system, and OLIB (formerly Oracle Libraries) is the integrated library system installed. The library has increased its staff by 50% in order to be able to fulfil the tasks related to the wider scale of services and the new building. The 3-year development project of the British Council enhances the management of organizational and structural changes that involves all the staff members of the library at various levels. The library, having become a model from the point of view of building, internal structure and equipment, should become one with respect to operation and services as well. (pp. 499-514)

On the new building of the József Katona County Library

PAPP István

The author, playing an active role in the first professional programs, gives an account of the vicissitudes the library, having worked in a small space in the town hall ever since its foundation, went through until it moved into a new building. The plan of new facilities emerged already at the end of the 1970s, however, years went by until a tender was made for the design of the building. Earlier there was a preference world-wide for large flexible spaces. It has become obvious by now that this principle should be followed with caution. The Kecskemét library is not only aesthetic both externally and internally, it is also one of the functionally most successful libraries. Being personally involved, the author appreciates both the building and the efforts of colleagues contributing to it in his subjective recollection. (pp.515-518)

Abroad

KÖVENDI Dénes: From the more recent literature of library statistics. Small documentation.

(pp. 519-532)

CALABRESI, Maria P.: Libraries in Malta.

(Abstr.: Mohor Jenő) (pp. 533-534)

VOLPATO, Giancarlo: Libraries in Lithuania.

(Abstr.: Mohor Jenő) (pp. 535-536)

KATUŠČAK, Dušan: Recent developments in Slovak librarianship.

(Abstr.: Mohor Jenő) (pp. 537-540)

LEHMANN, Klaus-Dieter: The European National Libraries and the COBRA Forum of the EU Libraries Program.

(Abstr.: Mohor Jenő) (pp. 540-545)

Book reviews

WORMELL, Irene: Success factors for fee-based information services.

(Rev.: Bobokné Belányi Beáta)(pp. 547-550)

THOMSEN, Elisabeth: Reference and collection development on the Internet.

(Rev.: Halasiné Wittinghoff Judit)(pp. 551-553)

Book publishing, book design, society SZÍJ Rezső: Könyvkiadás, könyvművészet, társadalom.

(Rev.: Nagypál László)(pp. 554-556)

Selected accession list of the Library Science Library

(pp. 557-562)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

From foreign journals (Abstracts)

(pp. 563-653)

Sammlung und Benutzer der soziologischen Literatur in der zentralen Fachbibliothek für Soziologie. Bestandsanalysierung und Benutzerbefragung in der zentralen Bibliothek der Haupstädtischen Ervin Szabó Bibliothek. Einleitung

KARBACH Erika

(pp. 425-426)

Vorhandensein der ausländischen soziologischen Fachliteratur in der Haupstädtischen Ervin Szabó Bibliothek

Júlia BÁNHEGYI

Im Herbst 1995 fand eine zentral organisierte und gesteuerte Bestandsevaluierung im Rahmen des THEL-Programms (Textbook and Higher Education Libraries) statt. Das Ziel der Untersuchung war in einigen Wissenschaftsgebieten ein genaueres Bild über das Vorhandensein der fremdsprachigen Fachliteratur für Universitätsausbildung in den Bibliotheken zu geben. Die Hauptstädtische Bibliothek wurde als Landesfachbibliothek für Soziologie in die Untersuchung einbezogen. Die Evaluierung lief in zwei (in einer qualitativen und in einer quantitativen) Phasen ab. In der ersten Phase haben die Bibliotheken ihrem Sammelgebiet gemäss ihren Bestand mit Grundlisten verglichen. Die Liste der Kernliteratur der Soziologie wurde von der Abteilung Dokumentation der Soziologie der HB zusammengestellt. In der Sondersammlung (2352 Titel) gab es eine entsprechende Proportion zwischen klassischen und modernen Literatur, aber sprachlich betrachtet war die Überwicht der anglo-amerikanischen Literatur auffällig. Das Ergebnis des Vergleichs: es gibt 1161 Titel im Bestand (49,36 %). Sprachlich betrachtet: Englisch 71.55, Deutsch 18.46, Französisch 9.61 %. In der zweiten Phase wurde der Bestand statistisch analysiert, und zwar die Eingänge der letzten 15 Jahre untersucht; in dieser Zeit wurden 4890 Titel erworben: fast die Hälfte dieser Titel ist Englisch, jedes vierte Buch ist Deutsch, jedes zehnte Französisch. Unter die Bibliotheken, die die Literatur der Soziologie sammeln, hat die HB die besten Bestandwerte erreicht. Die Untersuchung machte es klar, dass - obwohl die HB keine Universitätsbibliothek ist - ihr Bestand sowohl in der Ausbildung, als auch in der Forschung genutzt wird. Zur Förderung ihres Bestandes und ihrer Dienstleistungen braucht aber die HB eine finanzielle Unterstützung aus zentralen Quellen. (S. 427-432)

Ausländische soziologische Kernzeitschriften in der Hauptstädtischen Ervin Szabó Bibliothek

Erika KARBACH

1995 wurde die Liste der soziologischen Kernzeitschriften in der Abteilung Dokumentation der Soziologie der Hauptstädtischen Bibliothek zusammengestellt. Die Studie untersucht die Aspekte und Quellen der Zusammenstellung, die Zusammensetzung nach Themen, Sprachen und Erscheinungsort, bzw. die Literaturversorgung mit soziologischen Zeitschriften zwischen 1981 und 1995 in Ungarn, und die herausragende Rolle der Hauptstädtischen Bibliothek, die sie als soziologische Landesbibliothek in der Bestellung von ausländischen soziologischen Fachzeitschriften spielt. (S. 425-426)

Über die Benutzung und Benutzer der soziologischen Bestandsteile der HB

BÍRÓ Józsefné - POZSÁR István

Die Studie berichtet über eine Untersuchung, die die Benutzung des Bestandes und des Lesesaals für Soziologie sondierte. Es wird auf die Darstellung der numerischen Tatsachen und Zusammenhänge konzentriert und das Thema aus drei Aspekten erleuchtet: 1) die Rolle der untersuchten Bestandsteile in Zusammenhang mit dem gesamten Dokumentenverkehr, 2) die Parameter der benutzten Dokumente und 3) die Zusammensetzung der Benutzer. Es erweist sich, dass die Universitäts- und Hochschulstudenten die Mehrheit der Benutzer ausmachen (61 - 82 %) und die professionellen Soziologen nur mit 9 % Prozent anwesend sind. Die Mehrheit der Benutzer wohnt in Budapest, aber die Zahl der Leser aus der Provinz ist auch bedeutend (6-21 %). Die Studie befasst sich noch mit der Analyse der Affinität zwischen den verschiedenen Dokumententypen und Lesergruppen. (S. 439-449)

Rollenwechsel der Bibliotheken (1985-1996)

Judit LŐRINCZ

Es werden in der Studie die in der Buchproduktion und im Verlagswesen nach der Wende vollgezogenen Veränderungen geschildert. Die Erhebung wurde am Beispiel von fünf Landesfachbibliotheken (darunter der HB) mit den Änderungen ergänzt, die wegen der gesellschaftlichen, wirtschaftlichen und sozialen Umgestaltung in der Neufassung und Neuüberlegung von Aufgaben der Bibliotheken eine wichtige Rolle gespielt hatten. Die Voraussetzungen für die Tätigkeit der Bibliotheken wurden wegen der finanziellen Schwierigkeiten schlimmer, während ihre Funktionen erweitert werden sollten, sich den neuen Erwartungen und Herausforderungen angepasst. Einer der grössten beruflichen Mangel steckt in der Unzulänglichkeit des Etats, und dadurch werden die laufende Erwerbungstätigkeit und die darauf gebaute Dienstleistungen geschadet. Die Bibliotheken konzentrieren vor allem auf die Ansprüche der Benutzer, und erweitern ihre Informations- und Dienstleistungsfunktionen. Die Öffentlichen Bibliotheken sind gezwungen, neben der traditionellen und kommunalen Informationsversorgung auch soziale Hilfsfunktionen auszuüben, und diese Tatsache wird auf längere Zeit auf die Neuformulierung der Rolle der Bibliothekare auch auswirken. (S. 450-465)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Der sogenannte Matthäus-Effekt in der Lese- und Bibliotheksoziologie

Ferenc GEREBEN

Im Laufe der Erhebung, die im Kreis der Erwachsenen über 18 Jahren abgewickelt war, wurde es klar, dass ungefähr 500.000 Mitglieder der Bevölkerung praktisch nichts lesen; sie sind hauptsächlich ungeschulte, im östlichen Teil des Landes lebenden, gesellschaftlich und sozial gehandikapten Menschen. Die Ausrüstung der Haushalte wird auch von der Familienstruktur und von dem Gesundheitszustand beeinflusst. Die wohl ausgestatteten Voll-Familien, wo die Erwachsenen gesund sind, haben eine grössere Interesse für das Lesen, als die anderen. Das Prinzip "wer da hat, dem wird gegeben, ... wer aber nicht hat, von dem wird auch genommen", das nach der biblischen Quelle vom Autor "Matthäus-Effekt" genannt wird, gilt auch für die kulturellen und Lesegewohnheiten. Eben deshalb müssen sich die Bibliothekare mit besonderer Aufmerksamkeit mit den Benutzern (oder Nicht-Benutzern) beschäftigen, die sich gesellschaftlich-sozial in ungünstiger Lage befinden. (S. 466-475)

Modernisierung: Globalisation oder Amerikanisation? (Änderungstendenzen in den Lese- und Bibliotheksbesuch-gewohnheiten in Ungarn)

Attila NAGY

Mit einem gesellschaftlichen Hintergrund schildert der Autor die Wirkung der sich in Ungarn nach der Wende entfaltende Marktverhältnisse auf das Verlagswesen und auf die Veränderungen der Lesegewohnheiten. Die Wahl der publizierten Werke erhöhte sich, während die Exemplarenzahlen radikalerweise sanken, wobei noch der Kaufkraft der Leser wegen der steigenden Buchpreise zurückfiel. Unter den Kinderbüchern vermehrten sich die reich illustrierten populärwissenschaftlichen Bücher, während die Wahl in klassischen Märchenbänden schwächer wurde. Nach den Zeitwaageuntersuchungen verminderte sich der Zeitaufwand, den man mit der Tätigkeit des Lesens zubrachte: man liest etwa 10 bis 20 Minuten pro Tag (vom Beruf und Geschlecht abhängig), aber man bevorzugt die Unterhaltungsliteratur. Das Leseverständnis der Jugendlichen zwischen dem neunten und achtzehnten Lebensjahr sank mit etwa 20 Prozent. Die neuesten Untersuchungen zeigen, dass die Befragten hauptsächlich die praktischen, sofort anwendbaren Kenntnisse und die romantischen, von der Realität abweichenden Geschichten bietenden Lektüren suchen. Die Anzahl der gelesenen ungarischen Schriftsteller liess nach, in der führenden Position liegen die amerikanischen Bestsellerautoren. Die Mehrheit der Bibliotheksbenutzer besteht aus der Altersklasse von unter 40 Jahren, in erster Linie aus Studenten und aus Erwachsenen, die an irgendeiner Ausbildung teilnehmen. Die Veränderung der Gewohnheiten der Bibliotheksbesucher zeigt, dass die Kennziffer der Ausleihe stark nachliessen, die Zahl der bestellten Xeroxkopien stieg, und die schnellen, praktischen Informationen sehr gefragt sind. Es ist zu bedauern, dass die Arbeiter und Facharbeiter fast kaum im Kreis der Bibliotheksbenutzer zu finden sind. Nach diesem Überblick ist die im Titel gestellte Frage besonders aktuell: Wie kann man über die Modernisierung der Gesellschaft sprechen, wenn sich diese Modernisierung nur auf die Erschaffung der parlamentarischen Demokratie und auf die Gestaltung der Marktwirtschaft beschränkt, und wenn mit diesen paralell kein solider, starker Mittelstand entsteht, der sich durch seine bürgerliche Kultur, Werte und Denkweise, durch sein bürgerliches Gewohnheitsystem erkennbar ist. (S. 476-484)

Die Lesekultur der zwei Jahrhunderte nach Mohacs (1526) im Karpatenraum

István MONOK

In der Studie werden drei Themen analysiert: 1) die Quellen und die Forschungstätigkeit der Lesekultur in der angegebenen Zeitspanne, 2) die Ergebnisse des bearbeiteten Quellenmaterials und 3) die Datenbank, die den heutigen Stand der Erschliessung des Quellenmaterials darstellt. Im Laufe der 1980 in Szeged begonnenen Grundforschung wurden die Ergebnisse und Mangel der historischen Leserforschung unter die Lupe genommen. Nach der Erschliessung der Archive und verschiedener Manuskriptensammlungen wurden die Quellen mit bibliographischen Daten der Nationalbibliographie und mit Possessorenvermerken von alten Büchern und Manuskripten ergänzt. Im zweiten Teil werden jene Fragen der historischen Leserforschung behandelt, die in der ungarischen Fachliteratur noch immer nicht in dem Vordergrund stehen: die Geschichte der Lesestoffe als Geschichte der Übernahme der europäischen Ideenströmungen, die Entstehung der Gesellschaftsbibliotheken, die Unterschiede im Lesematerial der verschiedenen Gesellschaftsschichten und -gruppen, die Frage der Muttersprache in den publizierten und gelesenen Büchern. Es wird die Datei EURIDITIO vorgestellt, die den Zugriff zu diesen Forschungsergebnissen über das WWW ermöglichen wird. (S. 485-498)

Eine neue Bibliothek in einem neuen Gebäude. Veränderungen der Bezirksbibliothek Katona József in Kecskemét

Mária RAMHÁB

Von ihrer Gründung an funktionierte die Bezirksbibliothek im Rathaus der Stadt Kecskemét (100 Kilometer von Budapest entfernt) auf einer ungefähr 500 Quadratmeterfläche. Wegen des Raummangels mussten die Magazine in verschiedenen Räumen in der Stadt untergebracht werden, das die Benutzung der Bibliothek ziemlich erschwerte. 1984 fiel die Entscheidung ein selbständiges Gebäude zu bauen, dessen Plandokumentation erst 1989 fertiggestellt wurde. Der Bezirksrat sonderte die finanziellen Quellen dafür ab, und schuf später eine Stiftung zur Unterstützung des Aufbaus eines neuen Bibliotheksgebäude. Inzwischen bewilligte auch das Parlament den Antrag der Stadt zum Neubau. Die Arbeiten dauerten von 1993 bis 1996. Das Gebäude hat zwei Stockwerke mit Rahmenausbau. Im Erdgeschoss, in der lauteren Zone, befinden sich die Abteilungen, wo sich die Leser in

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

grösserer Anzahl bewegen, und wo die schnelleren Dienste geleistet werden, während nach oben steigend sind die Räume zur vertieften Arbeit zu finden. Die Innenarchitektur fügt sich an die allgemeine Atmosphere der Bibliothek: die kühnen Farben (lila, türkis und grün) deuten an, dass sich hier um eine Institution mit vielfältigen Dienstleistungen handelt. Es gab einen guten Beispiel für die Zusammenarbeit der Bürger, als die in Kecskemét lebenden Künstler zur Dekoration der Gebäude einige ihrer Kunstwerke an die Bibliothek spendeten. Die Verteidigung der Dokumente wird durch das 3M-System gesichert, das integrierte Komputer-Netzwerk stammt von OLIB (früher Oracle Libraries). Die Bibliothek baut gemeinsam mit der Stadtbibliothek den Informationsverbund der Bezirksbibliotheken aus. Zur Erfüllung der neuen Aufgaben und Dienstleistungen in diesem neuen Gebäude konnte die Leitung die Personalzahl mit 50 Prozent erhöhen. Die Verwaltung der strukturellen und organisatorischen Veränderungen ist durch das dreijährige Förderungsprogramm des British Council (es ist noch im Gange) unterstützt, an dem jeder Mitarbeiter der Bibliothek - je nach Aufgabenteilung - teilnimmt. Diese sowohl in der Ausstattung, als auch in der Architektur modellwertige Bibliothek soll diesen Eindruck mit ihrer Tätigkeit und durch ihre Dienstleistungen in der Zukunft bestätigen/erfüllen/. (S. 499-514)

Über das neue Gebäude der Bezirksbibliothek Katona József in Kecskemét
István PAPP

Es wird die abenteuerliche Baugeschichte der Bibliothek, die von Anfang an in einem engen Raum untergebracht war, von einem Autor geschildert, der in der ersten Phase der Ausarbeitung der fachlichen Programme eine aktive Rolle spielte. Ein neues Bibliotheksgebäude wurde schon am Ende der 70er Jahre geplant, aber erst nach einigen Jahren wurde das Wettbewerb zur Planung einer Bibliothek ausgeschrieben. Die frühere Konzeption der Bibliotheksarchitektur in der Welt bevorzugte die grossen flexiblen Räume, aber es ist schon heute klar geworden, dass man dieses Prinzip nur bis zu einer bestimmten Grenze folgen darf. Die Kecskeméter Bibliothek gehört - neben der äusseren und inneren Schönheit des Gebäude - auch funktional betrachtet zu den gelungensten Bibliotheken. Der Autor äussert sich anerkennend in seinem wegen persönlichen Betroffenheit subjektiven Rückblick über das Gebäude und über die Bemühungen der Kollegen, die an diesem Projekt teilnahmen. (S. 515-518)

Ausblick

Aus der neuen Literatur der Bibliotheksstatistik. Themendokumentation.
KÖVENDI Dénes (S. 519-532)

CALABRESI, Maria P.: Bibliothekswesen in Malta.
(Rez.: Mohor Jenő) (pp. 533-534)

VOLPATO, Giancarlo: Bibliothekswesen in Lituaen.
(Rez.: Mohor Jenő) (pp. 535-536)

KATUŠČAK, Dušan: Neue Entwicklungen im slowakischen Bibliothekswesen.
(Rez.: Mohor Jenő) (S. 537-540)

Europäische Nationalbibliotheken und das COBRA Forum des EU Bibliotheksprogramms.
LEHMANN, Klaus-Dieter: The European National Libraries and the COBRA Forum of the EU Libraries Program.
(Rez.: MOHOR Jenő) (S. 540-545)

Buchbesprechungen

Erfolgsfaktoren bei den gebührenpflichtigen Dienstleistungen.
WORMELL, Irene: Success factors for fee-based information services.
(Rez.: Bobokné Belányi Beáta) (S. 547-550)

Auskunft und Bestandsentwicklung im Internet.
THOMSEN, Elisabeth: Reference and collection development on the Internet.
(Rez.: Halasiné Wittinghof Judit) (S. 551-553)

Verlagswesen, Buchkunst, Gesellschaft
SZÍJ Rezső: Könyvkiadás, könyvművészet, társadalom.
(Rez.: Nagypál László) (S. 554-556)

Auswahl aus den Neuerwerbungen der Fachbibliothek für Bibliothekswissenschaft
(S. 557-562)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)

(S. 563-653)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SZAKIRODALOM ÉS HASZNÁLÓI A SZOCIOLÓGIA ORSZÁGOS SZAKKÖNYVTÁRÁBAN

Állományelemzés és a használói szokások vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjában

Karbach Erika

Köztudomású, hogy a FSZEK központi könyvtára a szociológia területén országos feladatokat lát el.

Az azonban még szakmai körökben is csak kevesekben merül fel, hogy ezt a feladatát – mint a Budapest főváros önkormányzata által fenntartott – közkönyvtár látja el, s hogy ennek a tevékenységnek szakmai és finanszírozási terheit az alkalmi támogatásokon túl egyedül a FSZEK vállalja magára.

Könyvtárunk a Szabó Ervin-i hagyományokat folytatva vált az ország legnagyobb szociológiai és egyik legnagyobb társadalomtudományi gyűjteményévé, majd az országos tudományos szerepkörre vonatkozó jogszabályok alapján fejlődött tovább a szociológia területén információs központtá.

Azok a könyvtárosok, akik ennek a munkának szentelték idejüket, mindig is hittek abban, hogy egyedülálló és hiányt pótló gyűjteményt hoznak létre, és hogy munkájukkal nagyon is valóságos és egyre tömegesebben jelentkező olvasói igényeket elégítenek ki.

A rendszerváltozás óta mi is érzékeljük, hogy egyre nagyobb kihívásoknak kell megfelelnünk, az állomány és az olvasói elvárások tekintetében egyaránt.

Az országban megváltozott az egyetemi struktúra és átalakult a tudományos intézményrendszer. Az egyetemeken egyre-másra születtek a szociológiai és szociálismunkás tanszékek, ahova egyre nagyobb számban vettek fel hallgatókat. A habilitációs szisztéma megváltozásával, a kutatók nemzetközi kapcsolatainak megnövekedésével, a külföldi kutatók hazánk iránti érdeklődésének megélénkülésével nemcsak a magyar nyelvű irodalom iránt nőtt meg a kereslet. Az idegen nyelven hozzáférhető publikációk jelentősége hirtelen még erőteljesebbé vált.

Ezzel a robbanásszerű változással ellentétes irányban hatott a könyvtárak anyagi helyzetének beszűkülése, s ez alól mi sem voltunk kivételek.

Ezek a folyamatok mélyreható változásokat indítottak el könyvtárunkban is. Idő és pénz híján eddig nem volt alkalmunk felmérni ezeknek a változásoknak a természetét. A most közreadott tanulmányok, melyek vagy külső megbízásra, vagy külső támogatás segítségével jöttek létre, remél-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hetőleg segítenek az utóbbi évek változásainak megismerésében.

Könyvtárunk külföldi szociológiai könyv- és folyóirat-állományára mindig is büszkék voltunk. Még a legnehezebb időkben is igyekeztünk a tudományág mindenkori fejlődését tükröző választékot biztosítani a külföldi szakirodalomból. Annak ellenére, hogy beszerzési keretünk egy interdiszciplináris, szöveg-orientált és könyvkiadáson alapuló tudományág reprezentálását soha sem lesz képes fölvállalni, arra törekszünk, hogy amit beszerzünk, az országos méretekben váljon hasznossá.

Ehhez a törekvésünkhöz a Nemzeti Kulturális Alap is hozzásegített akkor, amikor támogatást nyújtott külföldi szociológiai könyvállományunk tetemes részének retrospektív számítógépes rögzítéséhez. Ez a munka Szerzeményezési és feldolgozó osztályunkon zajlott. Az első tanulmány szerzője, *Bánhegyi Gyuláné* – az MKM megbízásából, a FEFA program keretében, a Szociológiai dokumentációs osztály által összeállított lista alapján – a külföldi szociológiai magirodalommal való ellátottságot vizsgálta a FSZEK-ben, és összehasonlította másik két, szociológiát szintén gyűjtő könyvtárral. Ezt egészíti ki a külföldi magfolyóiratok hazai hozzáférhetőségéről írott cikk (*Karbach Erika*).

Az NKA támogatásának köszönhető az is, hogy nemcsak az állományról, hanem annak használóiról is sikerült ismereteket szerezni.

Az 1996-97 folyamán, két szakaszban lefolytatott vizsgálat során az olvasók összetételét, használói szokásaikat, igényeiket mérték föl a Szociológiai dokumentációs osztály munkatársai, *Bíró Józsefné* és *Pozsár István*. Mi – talán szerénytelenül – **nemzeti kincsnek** tekintjük azt, amit elődeink nyomdokain haladva létrehoztunk a szociológia országos szakkönyvtárában.

Jó lenne, ha ezt mások is így gondolnák. Nemcsak azok, akikért dolgozunk, hanem azok is, akiknek módja van javítani meglehetősen szűkös lehetőségeinken.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az idegen nyelvű szociológiai szakirodalom megléte a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban

Bánhegyi Gyuláné

1995 őszén a Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak Fejlesztési (TFKF) program keretében 12 egyetemi és 3 országos tudományos könyvtárban került sor egy központilag szervezett és irányított állományértékelésre. A vizsgálat célja az volt, hogy néhány tudományterületen számot adjon a felsőfokú oktatáshoz szükséges idegen nyelvű szakirodalom meglétéről, a hiányok mértékéről.[1]

A munka két részből állt. Az egyikben az állományok minőségét vizsgálták: a könyvtárak gyűjtőkörüknek megfelelő alapjegyzékekkel hasonlították össze állományukat, felmérve, hogy az ott szereplő művek hány százalékával rendelkeztek.

A vizsgálat másik része az adott tudományterületről, bizonyos időszak alatt beszerzett könyvek mennyiségére vonatkozott.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat mint a szociológia országos szakkönyvtárát választották a vizsgálandó intézmények közé.

A szociológiai alapjegyzék behasonlítása a könyvtár állományával

A jegyzékről

A FSZEK Szociológiai dokumentációs osztálya 1995 elején kapott megbízást a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól a szociológia magirodalmának összeállítására.

Az állományelemzés alapját képező jegyzék elkészítése igen nehéz feladat a könyvek esetében. Míg a magfolyóiratok kijelöléséhez támpontot nyújtanak az idézettségi, indexelési mutatók, addig a könyvek esetében nincsenek ilyen fogódzók.

A magirodalom nem kereshető le gombnyomásra számítógépes adatbázisokból. Nem azonos a legfrissebb beszerzésre javasolt címekkel, sem referensz művek tömegével (jóllehet ez utóbbiak a szakterület irodalmának nélkülözhetetlen részét képezik).

A Szociológiai dokumentációs osztály által összeállított, 2352 tételből álló gyűtemény a legfrissebb szociológiai enciklopédia (*The Encyclopedia of Sociology*. Ed. Borgatta, E. - Borgatta,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

NY., Macmillan, 1992.), a legfontosabb, új, általános szociológiai kézikönyvek és az egyes szakszociológiák átfogó kézikönyvei, szakirodalmi ismertetői, bibliográfiai utalásai felhasználásával készült. Az anyaggyűjtéshez az általános társadalomtudományi kézikönyvek (pl. *International Encyclopedia of Social Sciences*. Ed. Sills, D.L. NY., Macmillan, Vol. 1-19. 1968-1991.) szociológiai címszavai, bibliográfiai hivatkozásai is segítséget nyújtottak. Ebből a hatalmas mennyiségű hivatkozás-anyagból mechanikusan a legtöbbet hivatkozott, illetve a legtöbb bibliográfiában szereplő adat – minimum két, de inkább több előfordulású – került fel a magirodalom-jegyzékre.

Ezt a mechanikus elemzést volt hivatva korrigálni egy minőségi szempont. Kiemelten kezelték az anyaggyűjtésnél a szociológia klasszikusait és a ma élő legjelentősebb alkotók munkásságát. Meghatározó műveiket automatikusan a magirodalom részének tekintették. Ezeknek a szociológusoknak körét – kb. 60-80 név – és a jegyzékre felkerülő műveket az osztály munkatársai határozták meg.

Ugyancsak nagy hangsúlyt fektettek a szociológia legpontosabb általános kézikönyveire, bevezetőire, segédkönyveire, lexikonokra, szótárakra és enciklopédikus művekre. Ezeket a törzsanyagtól elválasztva, külön közlik.

Míg az összegyűjtött anyagban megfelelő arány alakult ki a klasszikus és mai irodalom között, nyelvi szempontból szembeötlő az amerikai, angolszász túlsúly.

„A szociológia magirodalma" c. jegyzék könyvekre vonatkozó részének nyelvi bontását fejezetenként bemutató táblázat első ránézésre alátámasztja indokukat, hogy ennek oka az Amerikai Egyesült Államoknak a szociológiai kutatásban és – az irodalomkutatás alapját képező – kézikönyv és referensz-mű kiadásban egyaránt elfoglalt nagyhatalmi szerepe.

Ugyanakkor fejezetenként – műfajonként – vizsgálva a nyelvi arányokat, a *„Segédkönyvek"* 100%-os angolsága mellett két dolog is szembetűnő:

- az *„Általános kézikönyvek, bevezetők"* nagy része (80%-a), illetve a *„Lexikonok, szótárak, alapfogalmak"* és az *„Enciklopédikus művek"* közel fele németül jelent meg (46,1% és 50%);

„A szociológia magirodalma" c. jegyzék könyvekre vonatkozó részének nyelvi bontása fejezetenként

Fejezetcím	*Nyelvi bontás*										*Összesen*	
	angol		*német*		*francia*		*orosz*		*egyéb*			
	cím	%	*cím*	%	*cím*	%	*cím*	%	*cím*	%	*cím*	%
1. Általános kézikönyvek, bevezetők	10	17,55	46	80,70	–	–	–	–	1	1,75	57	100
2. Segédkönyvek	11	100	–	–	–		–		–		11	100
3. Lexikonok, szótárak, alapfogalmak	14	26,92	24	46,16	7	13,46	1	1,92	6	11,54	52	100
4. Enciklopédikus művek	6	33,33	9	50	3	16,67	–	–	–	–	18	100
5. Általános és szakszociológiák	1825	82,43	282	12,75	101	4,56	3	0,13	3	0,13	2214	100
Összesen	1866	79,34	361	15,35	111	4,72	4	0,17	10	0,42	2352	100

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a két utóbbi műfajban nem elhanyagolható a francia nyelvű irodalom aránya (13,5%, illetve 16,7%)

A jegyzéken szereplő művek a könyvtár állományában

A könyvtár munkatársai az alapjegyzék behasonlításánál nem példányokat, hanem műveket számoltak, azaz a művek bármely kiadását, bármely világnyelven. Ehhez hozzátennénk, hogy a FSZEK szerzeményezésében az eredeti nyelvet előnyben részesítjük, tehát egy ilyen nyelvű kiadást – pl. olasz, lengyel – is „találatnak" tekintettünk.

A következő táblázat az alapjegyzék bontásának megfelelően tartalmazza az egyes fejezetekben megadott művek számát, majd ebből a FSZEK-ben megtalálható művekét és megjegyzésként nyelvi megoszlását:

A jegyzék fejezete	*Műszám*	*FSZEK*	
		Műszám	*Megjegyzés*
1. Általános kézi könyvek, bevezetők	57	42	11 angol 31 német
2. Segédkönyvek	11	11	11 angol
3. Lexikonok, szótárak, alapfogalmak	52	43	10 angol 20 német 7 francia 1 orosz 5 egyéb
4. Enciklopédikus művek	18	14	4 angol 9 német 1 francia
5. Általános és szakszociológiák	2214	1051	752 angol 194 német 101 francia 1 orosz 3 egyéb
Összesen	2352	1161	788 angol 254 német 109 francia 2 orosz 8 egyéb

A könyvtár állományában az alapjegyzéken szereplő művek közül (2352) 1161, azaz az alapirodalomnak tekinthető címek 49,36%-a megtalálható.

A jegyzék fejezeti bontása szerinti megtalálhatóság (egy-egy fejezetben megadott címek száma 100%-nak véve):

– általános kézikönyvek, bevezetők	73,68%
– segédkönyvek	100,00%
– lexikonok, szótárak	82,69%
– enciklopédikus művek	77,78%
– általános és szakszociológiák	47,47%

A meglévő 1161 mű nyelvi arányai a következők (ezt a számot 100%-nak véve):

– angol	788 mű	(67,87%)
– német	254 mű	(21,88%)
– francia	109 mű	(9,39%)
– orosz	2 mű	(0,17%)
– egyéb	8 mű	(0,69%)

A jegyzék törzsét képező „általános és szakszociológiák" c. fejezetből az állományban lévő 1051 mű nyelvi aránya a következő (ezt a számot 100%-nak véve):

– angol	752 mű	(71,55%)
– német	194 mű	(18,46%)
– francia	101 mű	(9,61%)
– orosz	1 mű	(0,09%)
– egyéb	3 mű	(0,29%)

A témacsoportok szerinti, 1980-1995 között megjelent, idegen nyelvű szakirodalom a könyvtár állományában

A kiválasztott témák a következők voltak:

1. a szociológia módszertana
2. szociológiai elméletek
3. a szociológia története
4. a társadalom
5. szociálpszichológia
6. társadalmi rétegződés
7. társadalmi tudat
8. társadalmi kommunikáció
9. szakszociológiák

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nyelvi bontás						
témák	angol	német	francia	orosz	egyéb	összesen
1.	158	33	12	28	13	244
2.	292	157	52	14	19	534
3.	15	5	-	-	2	22
4.	727	324	157	153	42	1403
5.	285	115	27	47	12	486
6.	38	15	6	18	6	83
7.	213	99	47	45	12	416
8.	76	20	11	18	3	128
9.	825	366	186	117	80	1574
	2629	1134	498	440	189	4890

A munkatársak a vizsgálatot a szakkatalógus alapján végezték, természetesen kiszűrve a többszöröződésből eredő torzulásokat. A találatok számát a nyelvi bontást tartalmazó táblázat mutatja.

Ebből a szakszociológiák részletezve az alsó táblázatban láthatók.

A vizsgálat eredményeként megállapíthatjuk, hogy a FSZEK állományában 4890 db, 1980-1995 között megjelent, idegen nyelvű szociológiai dokumentum van.

Szakszociológiák	Angol	Német	Francia	Orosz	Egyéb	Összesen
302.21 Faluszociológia	36	6	8	11	10	71
302.22 Városszociológia	157	34	18	26	11	246
307.3 Nyelvszociológia	53	14	17	2	–	86
307.4 Vallásszociológia	85	36	12	11	7	151
307.5 Tudományszociológia	43	16	11	12	3	85
307.50 Kutatásszociológia	3	–	–	2	–	5
307.51 Nevelésszociológia	30	9	13	2	2	56
307.52 Orvosi szociológia	53	25	5	–	4	87
307.6 Erkölcsszociológia	26	16	6	6	1	55
307.71 Jogszociológia	19	15	5	6	7	52
307.72 Politikai szociológia	157	128	60	25	18	388
307.81 Irodalomszociológia	17	16	5	–	5	43
307.82 Zeneszociológia	8	4	2	–	1	15
307.83 Színházszociológia	2	3	–	2	1	8
307.84 Filmszociológia	11	6	–	1	–	18
307.85 Rádió szociológiája	9	1	2	1	1	14
307.86 TV szociológiája	31	7	5	2	–	45
307.87 Képzőmüv. szociológiája	12	4	2	4	3	25
307.88 Sportszociológia	19	15	7	–	1	42
307.9 Gazdaságszociológia	54	11	8	4	5	82
Összesen:	825	366	186	117	80	1574

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A 4890 dokumentum témacsoportok szerinti száma és aránya:

Témacsoport	*db*	%
1. a szociológia módszertana	244	4,99
2. szociológiai elméletek	534	10,92
3. a szociológia története	22	0,15
4. a társadalom	1403	28,69
5. szociálpszichológia	486	9,94
6. társadalmi rétegződés	83	1,7
7. társadalmi tudat	416	8,51
8. társadalmi kommunikáció	128	2,62
9. szakszociológiák	1574	32,18
	4890	

A témacsoportok sorrendje a találatok szerint: szakszociológiák; társadalom; szociológiai elméletek; szociálpszichológia; társadalmi tudat. Jelentősen háttérbe szorult a szociológia módszertana, története és a társadalmi kommunikáció.

A 4890 dokumentum nyelvi megoszlása a következő:

– angol	2629 db	(53,76%)
– német	1134 db	(23,19%)
– francia	498 db	(10,18%)
– orosz	440 db	(9,00%)
– egyéb	189 db	(3,87%)

Az angol nyelv aránya nem annyira domináns. A „második" nyelv a német, s mellette nem elhanyagolható sem a francia, sem az orosz (mindkettő 10% körül). A szakszociológiák – mint legjelentősebb témacsoport – nyelvi arányai a fentiekhez hasonlóak.

Összegzés

Az 1995. évi TFKF program keretében a szociológia szakirodalmi ellátottságának értékelésére a FSZEK-en kívül a szociológiai tanszékeket működtető Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárában (BKE KK) és a B-szakos szociológusképzést folytató József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában (JATE KK) került sor.

Míg a BKE KK-ban és a FSZEK-ben teljes körű vizsgálatot végeztek, addig Szegeden a felmérésnek csak az állomány statisztikai elemzésére vonatkozó része volt értékelhető. (Itt ugyanis a munkatársak az alapjegyzék egy korábbi, lényegesen bővebb változatának csak az *„Általános rész"*-ével hasonlították be állományukat, ezért ennek eredményét – szakterületi koordinátorként – az értékelésnél figyelmen kívül hagytam.)

Így is kimondhatjuk azonban, hogy mind az alapjegyzékben felsorolt művek megtalálhatósága (BKE KK – 10,88%, FSZEK – 49,36%), mind a 15 évre visszamenőlegesen elvégzett statisztikai elemzés tekintetében (BKE KK: 539 cím – növekvő tendencia; JATE: 888 cím – csökkenő tendencia; FSZEK: 4890 cím – egyenletes gyarapodás)[2] könyvtárunk mutatja a legkedvezőbb képet.

Ez a kedvező kép azonban relatív. Teljesen egyetértek az állományértékelést összegzők véleményével, hogy *„a kurrens állománygyarapítás mellett mindhárom könyvtárban visszamenőlegesen is igen erősen kell fejleszteni az állományt."*[3]

Ehhez mindenképpen nagy segítséget nyújt a vizsgálathoz készült *„A szociológia magirodalma"* című összeállítás.[4] A könyvtáraknak törekedniük kell arra, hogy a jegyzéken szereplő műveket minél nagyobb arányban szerezzék be és a domináns szerzők új művei is hozzáférhetővé váljanak a hazai könyvtárakban.

A vizsgálat nyilvánvalóvá tette, hogy bár a FSZEK nem felsőoktatási intézményhez tartozó könyvtár, mind az oktatásban, mind a kutatásban feltétlenül szükség van állományára.

A főváros közművelődési könyvtáraként jelenleg önkormányzati költségvetési keretből (kiegészítve pályázati és alapítványi pénzekkel) gyarapítja szociológiai állományát és látja el szakkönyvtári funkciójából adódó feladatait. Ahhoz, hogy ezeket a szolgáltatásait a jövőben ne legyen kénytelen visszafejleszteni, elengedhetetlen, hogy központi forrásból anyagi támogatást kapjon.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek

1. A vizsgálat összegzését DÖMÖTÖR Lajosné – SZENTIRMAI László: Állományértékelés az egyetemi oktatást szolgáló könyvtárakban c. cikkéből ismerhetjük meg. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1996. 11-12.sz. p. 419-426; illetve DÖMÖTÖR Lajosné: Állománybecslés magyar felsőoktatási könyvtárakban. Conspectus típusú állománybecslés végrehajtásának lehetősége. In: Könyvtári Figyelő, 1995. 5.(41.)évf. p.432-441.
2. A BKE KK és a JATE KK állományában lévő művek beszerzését két időszakra bontották: 1980-1989 és 1990-1995 közöttiek, míg a FSZEK csak a teljes időszakra vonatkozó összesített adatokat tudott szolgáltatni. Ennek ellenére a gyarapodás egyenletességének kimondása azért igaz, mert könyvtárunkban a mindenkori állománygyarapítási keret 25%-át fordítjuk idegen nyelvű, szociológiai irodalom vásárlására. Ez éves átlagban a folyóiratokon kívül 200-300 új beszerzett címet jelent.
3. id. cikk p.425.
4. Az alapjegyzék szakszociológiák szerint és szerzői betűrendben egyaránt hozzáférhető az osztályon.

Az angol ACORN (Access to course readings via networks) kísérleti program a tananyaghoz tartozó folyó iratcikkek elektronikus formában való szolgáltatásának lehetőségeit vizsgálja, egyetemi könyvtárak között. Várakozáson felül sok kiadó csatlakozott a programhoz. Az előírt olvasmányok ugyanis általában régebbi folyóiratszámokból valók, ezek ingyenes továbbítása tehát nem csökkenti az előfizetésből származó jövedelmet (ellentétben a könyvrészletek szolgáltatásával, amely könyvvásárlást helyettesítene).
(Interlending and Document Supply, 1997. 2.sz.)

"VIRTUÁLIS NEMZETI KÖNYVTÁRAT" szervez az Új-zélandi Nemzeti Könyvtár. A rendszer egyrészt a központi katalógus és a kurrens nemzeti bibliográfia szerepét tölti be, dokumentum-szolgáltatással kiegészítve, másrészt az ország kulturális örökségéhez tartozó fényképeket, térképeket, hangzó anyagot, teljes szövegű dokumentumokat, folyóiratok és könyvek online változatát tartalmazza. Hasonló irányba mutat az OCLC kísérleti elektronikus archiválási programja: néhány országos értékű gyűjtemény unikális és szöveges dokumentumait digitalizálják és teszik hozzáférhetővé az Interneten, az OCLC First Search szolgáltatása keretében, amelyet világszerte 6000 könyvtár vesz igénybe.
(Interlending and Document Supply, 1997. 2.sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi szociológiai magfolyóiratok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban – országos kitekintéssel

Karbach Erika

1995 folyamán, amikor a FEFA program keretében, az MKM megbízására a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai dokumentációs osztályán összeállítottuk a szociológiai magirodalom listáját, értelemszerűen foglalkoztunk a folyóiratokkal is.

Az MKM célja olyan állományelemzés volt, amely tükrözte volna az egyes felsőoktatási szempontból lényeges szakterületeken az országban meglévő könyvtári állományt, a legfontosabb dokumentumok meglétét, illetve hiányát.

A magfolyóiratok kiválasztása

Míg a könyvek esetében nehéz helyzetben voltunk a módszer kidolgozásakor,a folyóiratoknál látszólag kézenfekvőnek tűnt a szociológiai magfolyóiratok listájának átvétele a Social Sciences Citation Index – Journal Citation Report (SSCI-JCR) számainak tematikus listáiból. Sőt, az impact factorok segítségével a listán belüli rangsor is könnyen felállítható lett volna.

Mi – több okból – nem ezt az utat választottuk.

Szempontok a magfolyóiratok listájának kialakításához

Az említett index társadalomtudományi jellegű, tárgyát ezen belül csoportosítja. A mi tudományfelosztásunkat azonban az is befolyásolja, hogy ismerjük a hazai szakkönyvtári és tudományos intézményrendszert. Tudjuk, milyen felosztással működik, milyen kevéssé differenciált a társadalomtudományt illetően.

Mi az index felosztásánál sokkal szélesebb kört szerettünk volna bevonni vizsgálódásunk körébe. Jobbnak láttuk, ha több általános társadalomtudományi, több interdiszciplináris és több ágazati szociológiát reprezentál a magfolyóiratok listája, mint ami az SSCI-ben szerepelt. Nem felejthetjük el azt sem, hogy a vizsgálat célja nem valami általános tudományeszményhez való igazodás. Szerintünk akkor jó egy ilyen lista, ha tükrözi a mi sajátosan hazai igényeinket is.

Ezért például nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy a környező országok, a volt szocialista or-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

országok vezető szociológiai lapjai akkor is felkerüljenek a listára, ha a matematikai módszer segítségével egyébként nem kerültek volna be. (Ez esetben annyi engedményt azért tettünk, hogy lehetőleg nem a nemzeti nyelvű, hanem, ahol van ilyen, ott az angol nyelvű folyóiratvariánst vettük föl a listára.)

A közismerten Amerika-centrikus index listáját Európa felé is igyekeztünk kiegyensúlyozni.

Bevontuk a vizsgálatba az évkönyveket, a referáló lapokat, az általános társadalomtudományi és ágazati indexeket, valamint a csak könyvismertetéseket közlő lapokat is.

A magfolyóiratok listájára csak jelenleg is élő – esetleg címváltozáson,vagy egyéb átalakuláson keresztülment – folyóiratok kerültek föl. A társadalomtudományok esetében ez nem tekinthető korrekt eljárásnak,de praktikus szempontból döntöttünk így.

A magfolyóiratok listájának forrásai

A lista végül is alapvetően három forrás segítségével állt össze.

A *SSCI Journal Citation Report*jának 1992-es és 1993-as kiadása,a legnagyobb nemzetközi szociológiai adatbázis alapján készült *Sociological Abstracts* című referáló lap 1992-1994-es köteteinek folyóiratindexe, valamint egy, a szociológia magirodalmát közreadó német referenszkönyv alapján,amely az általa szociológiai magfolyóiratoknak tartott folyóiratokról is közöl egy eléggé bőséges összeállítást. (Buss, Eugen – Fink, Ulrike – Schöps, Martina:*Kompendium für das wissenschaftliche Arbeiten in der Soziologie.* 4. überarb.Aufl. Heidelberg, Quelle und Meyer. 1994. 204 p.)

A SSCI-JCR alapján kb. 70 folyóiratot választottunk ki. Sokszor leírták már, hogy ezt az idézettségi indexet megfelelő kritikával kell kezelni, egyrészt a már említett, szembetűnő angolszász túlsúlya miatt, másrészt az idézettség mint szempont okozta egyéb torzítások miatt. (Pl. az *Annual Tourism Research* című évkönyv relatíve magas impact számmal szerepel az idézettségi listán több éven át, ám ettől még a listán nem szereplő *European Sociological Review* Európa egyik legrangosabb szociológiai folyóirata marad.)

A Sociological Abstracts (SA), a legátfogóbb nemzetközi szociológiai referáló lap köteteinek folyóirat mutatója a feldolgozott számokra lebontva közli a folyóiratok címét. Ezt az indexeltségi mutatót az egyes folyóiratok értékmérőjeként, a JCR adatainak korrigálására használtuk fel.

Az említett 1994-es kiadású német referenszkönyv magfolyóirat-listáját összevetettük az SA listájával, és kiválogattuk azokat a címeket, amelyek megerősítették egymást, azaz a két forrásban egyaránt szereplő folyóiratokat vettük föl a JCR-ot kiegészítő címlistára.

Ezen kívül saját szakmai ismereteinket is felhasználva, a fentebb már említett szempontok érvényesítésével végeztünk egy minőségi kontrollt a lényegében matematikai-statisztikai alapon létrejött jegyzéken.

A magfolyóiratok tematikus, nyelvi és származási hely szerinti megoszlása

A listára végül is 233 folyóiratcím került fel.

Ezek közül 11 általános társadalomtudományi vagy átfogó szociológiai referáló lap,10 ágazati szociológiai referáló lap, 3 csak könyvismertetéseket közlő folyóirat. A törzsanyagban 209 általános és szakszociológiai folyóirat szerepel. Ebből kb. 10 általános társadalomtudományi, 66 általános szociológiai és 134 szakszociológiai vagy határterületi folyóirat.

A folyóiratok tematikus megoszlását a kiválasztásnál nem akartuk befolyásolni, egyrészt, hogy túl sok önkényes szempontot ne vezessünk be, másrészt, a tematikai szempontú szelektálás végtelen folyamatot indított volna el.

A folyóiratok nyelvi megoszlása : 11 német, 13 francia, 6 egyéb, a többi pedig angol nyelvű.

A lapok származási helyét tekintve sok a nemzetközi kiadású lap, de a legnagyobb számmal természetesen az Amerikai Egyesült Államokban kiadott folyóiratok szerepelnek a listán (143 lap, 60%), ezután következnek: Nagy-Britannia (39 lap), Németország (11 lap), Franciaország (10 lap), Hollandia (10 lap), a fennmaradó 20 cím 12 ország között oszlik meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A magfolyóiratok tematikus megoszlása nagy csoportokban:

A szociológia általános elméleti kérdései, struktúra, rétegződés	76
A szociológia módszerei	3
Társadalmi fejlődés, fejlődő országok, jövőkutatás	8
Politikatudomány, közigazgatás, jog	18
Regionális kérdések, falu-, város-, környezetszociológia	9
Gazdaságszociológia, agrárszociológia, munkaszociológia	15
Demográfia. Család, nemek, nemzedékek	15
Életmód	4
Kulturális antropológia, etnológia, etnikumok	7
Szociálpolitika. Egészségügy, szociális munka	13
Deviancia, bűnözés	7
Filozófia, társadalomfilozófia	3
Vallásszociológia	6
Szociálpszichológia	15
Oktatásszociológia	4
Művelődésszociológia, kommunikáció, tömegkommunikáció, közvélemény-kutatás	6

Hazai ellátottság a szociológiai magfolyóiratokkal

Nincs tudomásunk róla, hogy az MKM számára végzett állományelemzés kitért volna a külföldi magfolyóiratokkal való ellátottságra is.

Ezt a hiányt próbáljuk meg pótolni a jelenlegi gyorselemzéssel. (Ez alatt azt értjük, hogy most sem vállalkozunk túl nagy feladatokra, hiszen a 233 cím nyomon követése 15 év folyamán a lehetséges csaknem 100 könyvtárban, és az ebből eredő összes tanulság levonása meghaladja erőinket.)

Az ellátottság elemzését az 1981-1995 közötti időszakra végeztük el az OSZK NPA adatbázisának segítségével. Mivel ezt 1995 júniusában zárták le, sajnos az 1995-re vonatkozó számsoraink nem valószínű, hogy megbízhatóak, hiszen a bejelentések késhettek, illetve éppen feldolgozás alatt voltak.

A magfolyóiratok előfordulása Magyarországon 15 év alatt

A listán szereplő 233 magfolyóiratból 33 egyáltalán nem járt Magyarországra az 1981 és 1995 közötti időszakban. Budapesten és vidéken összesen 173 cím fordult elő ebben a periódusban akár csak egy évig is. Ebből 134 járt a FSZEK-be (is). Ha azt vizsgáljuk, hogy a 15 év alatt *akárcsak egy alkalommal* is mely könyvtárak fizették elő vagy kapták ajándékba ezeket a folyóiratokat, a következő eredményre jutunk:

- 1 és 3 közötti előfordulást regisztráltunk 33 budapesti és 17 vidéki könyvtárban. Összesen tehát 50 különböző könyvtár között szóródik a magfolyóiratoknak egy kis töredéke. Ezek a folyóiratok lehetnek ajándékba kapott, vagy próbaképpen rendelt folyóiratok, melyeket azonnal le is mondtak. Valószínűleg még a legkisebb intézeti könyvtár törzsanyagához sem tartoznak.
- 4 és 10 előforduláson felül már egyre szűkül a rendelő könyvtárak köre.
  4-10 közötti előfordulás B 327, B 14, B 220, B 36, B 1051, B 318, B 11, B 1, Szo 43, V 1, D 2, M 1, P 3*
- 10-20 közötti előfordulás B 300, B 733/6, B 785, B 675, B 4, B 2330, B 2202, P 2, P 10
- 20 fölötti előfordulás B 2186, B 304
- 30 fölötti előfordulás B 323, B 8, B 12, D 1, P 1
- 40 fölötti előfordulás B 3, Sz 1
- 50 fölötti előfordulás B 9
- 60 fölötti előfordulás B 2 (Az egyetemeknél a tanszéki könyvtárak lelőhely jelölését a központi könyvtárnál vettük figyelembe.)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a vizsgált 15 év alatt 128 folyóiratcímet regisztráltunk. Ez *több mint kétszerese* annak, ami az eddig említett könyvtárak közül a legtöbb magfolyóiratot birtokló könyvtárba járt. (Ha az MTA intézeti könyvtáraiba járó magfolyóiratok számát összevonjuk, és az MTA-t ugyanúgy egy egységnek tekintjük, mint az egyetemi könyvtárakat, akkor az is csak kevéssel, 154 előfordulással haladná meg ezt a számot.)

A 233 folyóiratcím közül 19 csak a FSZEK-ben fordult elő az elmúlt 15 évben.

* A kódok feloldása a cikk végén található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A fentiek azt mutatják, hogy a legfontosabb szociológiai folyóiratok a 15 év átlagában a FSZEK-en kívül Budapesten az MTA Szociológiai Kutatóintézetének könyvtárában, az Országgyűlési Könyvtárban, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtárában, az MTA Központi Könyvtárában, a KSH könyvtárában, valamint az ELTE könyvtáraiban koncentrálódnak, vidéken pedig a szegedi JATE, a pécsi Janus Pannonius, illetve a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtáraiban találhatók meg nagy biztonsággal.

Magfolyóiratok előfordulása éves bontásban

Az alábbiak szerint alakult a rendelés a budapesti és vidéki könyvtárakban a *233 magfolyóiratcím arányában*:

év	Budapest	ebből FSZEK (a 233 cím arányában)	vidék	nem jár
1981	138-59%	74-32%	54-24%	41-17%
1982	147-63%	73-31%	58-25%	28-23%
1983	148-63%	76-33%	54-24%	31-14%
1984	150-64%	79-34%	58-25%	28-12%
1985	155-66%	84-36%	57-25%	21-9%
1986	154-66%	86-37%	55-24%	24-10%
1987	153-66%	85-36%	51-22%	29-12%
1988	152-65%	86-37%	53-23%	28-12%
1989	147-63%	87-37%	55-24%	31-13%
1990	154-66%	92-39%	55-24%	24-10%
1991	160-69%	90-39%	58-25%	15-6%
1992	145-62%	86-37%	69-30%	19-8%
1993	147-63%	104-45%	67-29%	19-8%
1994	147-63%	105-45%	56-24%	30-13%
1995	126-54%	101-43%	20-9%	87-37%

Az adatok alapján azt kell mondanunk, hogy a társadalomtudományi területen dolgozó könyvtárosok jól dolgoztak a 15 év alatt, hiszen a lehetőségekhez mérten 80-90%-ában megrendelték ennek a szakterületnek a legfontosabb folyóiratait.

Az országba *nem járó magfolyóiratok* arányának alakulásából azt a következtetést lehet levonni, hogy a rendelés országos szinten a fontos folyóiratok egyre nagyobb lefedettségére törekszik. Azaz, ha nem is hagyományos értelemben vett rendelési kooperációról van szó, feltehetőleg természetes szempont lett a rendelésnél és a lemondásnál, hogy az illető folyóirat jár-e már vagy még az országban máshová is.

1985-ben és 1991-93 között az országból hiányzó magfolyóiratok csekély arányának okát (6-8-9%) egyrészt ebben, másrészt a 90-es évek elején rendszeresen kapott külföldi ajándékok és alapítványi előfizetésekben kereshetjük (Sabre-Soros, Melon).

A Budapest-vidék arány nagyjából egyenletes volt a rendelésben az évek során.

Az 1991-93 közötti szakaszban a vidéki könyvtárak ellátottságában itt is érzékelhető javulás, amely feltehetően a külső támogatásoknak köszönhető.

A 80-as évekre jellemző 80/20%-os arányt a legfontosabb szociológiai címek rendelésében kezdte felváltani a lelőhelyek országos megoszlást tekintve egészségesebb – 70/30%-os aránya.

A FSZEK ellátottsága magfolyóiratokkal a többi könyvtárhoz viszonyítva

év	a FSZEK-be járó magfolyóiratok az országba járó címek arányában	
	Budapest (%)	vidék (%)
1981	54	137
1982	50	125
1983	51	140
1984	53	136
1985	54	147

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

év	a FSZEK-be járó magfolyóiratok az országba járó címek arányában	
	Budapest (%)	vidék (%)
1986	56	156
1987	56	167
1988	57	162
1989	59	158
1990	60	167
1991	56	155
1992	59	125
1993	71	155
1994	71	188
1995	80	505

Mivel a budapesti és az országos arányok a folyóiratcímek esetében csak elenyésző különbséget mutatnak, ezért a fenti Budapest-FSZEK hányadosok országos arányoknak is tekinthetők.

A FSZEK-re vonatkozó fenti adatsorokból az derül ki, hogy egyre növekvő számban, egyre tudatosabb rendelési stratégiával, egyre szélesebb körben tudta a legfontosabb folyóiratokat megszerezni.

Míg a 80-as években az országos átlaghoz képest a magfolyóiratok 31-32%-át járattuk, a 90-es években ez az arány 39-45%-ra nőtt. Köszönhető ez annak is, hogy a többi könyvtár az esetleges folyóirat-lemondásoknál a FSZEK-hez mint a szociológia országos szakkönyvtárához igazodik. Ez természetesen nagy teher is a számunkra, hiszen bizonyos folyóiratokat azért nem tudunk lemondani, mert már csak hozzánk járnak, és mert a több éves, esetleg évtizedes hagyományt nem akarjuk megtörni a lemondással.

A 80-as években a Budapesten hozzáférhető magfolyóiratok 50%-a, a 90-es években pedig több mint 70%-a a FSZEK-ben keresendő.

Az 1992-es visszaeséstől eltekintve, 1994-re majdnem kétszer annyi magfolyóiratot járattunk, mint a vidéki – elsősorban egyetemi – könyvtárak.

A magfolyóiratokkal való ellátottság (Az összes folyóirat példányszám arányai)

Ha 15 év összes, az országban meglévő évfolyamait, folyóiratköteteit vesszük alapul, kb. 3500 kötetből több mint 10%, azaz 390 évfolyam/kötet csak a FSZEK-ben található.

év	folyóirat-példányszám (összes előfordulás	Budapest	ebből FSZEK	vidék
1981	516-100%	418-81%	74-14%	98-19%
1982	539	431-78%	73-14%	108-20%
1983	468	369-79%	76-16%	99-21%
1984	502	398-79%	79-16%	104-21%
1985	489	392-80%	84-17%	97-20%
1986	494	394-80%	85-17%	100-20%
1987	484	387-80%	85-18%	97-20%
1988	479	379-79%	86-18%	100-21%
1989	458	360-79%	87-19%	98-21%
1990	446	351-79%	92-21%	95-21%
1991	469	363-77%	90-19%	96-20%
1992	460	346-75%	86-19%	114-25%
1993	440	332-75%	104-24%	108-25%
1994	405	314-78%	105-26%	91-22%
1995*	202	119-59%	101-50%	33-16%

A fenti táblázatban nem a folyóiratcímeket, hanem a folyóiratok évfolyamait mint raktári egységet vettük figyelembe.

A Budapest-vidék és a FSZEK-más könyvtárak összevetése itt is az előzőekhez hasonló tapasztalatokkal zárulna. Ami azonban figyelemre méltó, az a folyóiratkötetek számának folyamatos csökkenése évente. Ez a tendencia vidéken nem, csak Budapesten érzékelhető. Az 1981-ben bejelentett 418 kötet/előfordulás 1994-re 318-ra ol-

* Mint már említettük az 1995-ös bejelentések nem teljesek, ezért az arányszámok sajnos nem irányadóak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vadt, azaz éppennegyedével csökkent. A FSZEK-re ez a tendencia nem érvényes, sőt éppen ellentétes irányú! A magyarázat valószínűleg azonos a már elmondottakkal, azaz a budapesti könyvtárak zöme a lemondás során hozzánk igazodik, és mint szociológiai könyvtárra, ránk hagyja a rendelést.

Összegzés

A statisztikai adatok alapján a FSZEK szociológiai magfolyóiratokkal való ellátottságára, külföldi folyóirat-rendelésére vonatkozóan hízelgő eredményeket kaptunk.

A szomorú valóság azonban az, hogy ezt a folyóirat-állományt a külföldi könyvanyag rovására, vagy legalábbis nagyon kényes egyensúly kialakításával tudtuk eddig is megtartani.

A társadalomtudományok területén sokkal nehezebben mondhatunk le a dokumentumok beszerzéséről, mint a keményebb tudományokban. Nem helyettesíthetjük a szociológiai folyóiratokat cikk-küldő szolgáltatással, hiszen ezen a tudományterületen egy darabig biztosan nem lesz rá fizetőképes kereslet. A magfolyóiratok számát országos szinten nem lenne jó tovább csökkenteni.

Mi tehát a teendő?

A megoldás egyrészt az országos szakkönyvtárak fenntartási kérdéseinek megoldásában rejlik, másrészt egy kölcsönös érdekeken alapuló könyvtárközi együttműködés kialakításában. Jelenleg ezen munkálkodunk.

B 1 Országos Széchényi Könyvtár
B 2 Eötvös Loránd Tudományegyetem. Egyetemi Könyvtár
B 3 A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
B 4 Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
B 8 Országgyűlési Könyvtár
B 9 Központi Statisztikai Hivatal. Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat
B 11 Budapesti Műszaki Egyetem. Könyvtár és Tájékoztatási Központ
B 12 A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára
B 14 Országos Idegennyelvű Könyvtár
B 36 Magyar Tudományos Akadémia. A Filozófiai Intézet Könyvtára
B 220 A Magyar Villamos Művek Tröszt Műszaki Könyvtára
B 300 Magyar Tudományos Akadémia. A Pszichológiai Intézet Könyvtára
B 304 Magyar Tudományos Akadémia. A Közgazdaságtudományi Intézet Könyvtára
B 318 Magyar Tudományos Akadémia. A Történettudományi Intézet Könyvtára
B 323 Magyar Tudományos Akadémia. A Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontjának Könyvtára
B 327 Magyar Tudományos Akadémia. A Világgazdasági Kutatóintézet Tudományos Tájékoztató Szolgálata
B 675 Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar. Központi Könyvtár
B 733/6 Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár. Szociális és Egészségügyi Könyvtár
B 785 A Néprajzi Múzeum Könyvtára
B 1051 Városépítési Tudományos és Tervező Intézet Könyvtára, I.
B 2186 Az Oktatáskutató Intézet Könyvtára
B 2202 Magyar Tudományos Akadémia. A Politikai Tudományok Intézetének Könyvtára
B 2330 Közép-Európai Egyetem, Budapest. Könyvtár
D 1 Kossuth Lajos Tudományegyetem. Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
D 2 A Debreceni Orvostudományi Egyetem Központi Kenézy Könyvtára
M 1 A Miskolci Egyetem Központi Könyvtára
P 1 A Janus Pannonius Tudományegyetem Könyvtára
P 2 Janus Pannonius Tudományegyetem. Bölcsészettudományi és Természettudományi Kari Könyvtár
P 3 A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Könyvtára
P 10 A Pécsi Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára
Sz 1 József Attila Tudományegyetem. Egyetemi Könyvtár
Szo 43 A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtára
V 1 A Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A FSZEK szociológiai állományának használatáról és használóiról

Bíró Józsefné – Pozsár István

„Ma Magyarországon egyre nagyobb szerepet kap a szociológiai kutatómunka, nő a publikációk száma." – írták kollégáink 1972-ben, az akkor induló *Szociológiai Információ* c. bibliográfia előszavában. Most csak ismételni tudjuk az előbbi mondatot. Az első kötet 1704 bibliográfiai tételt regisztrált. A kilencvenes években ez a szám megduplázódott, sőt néhány évben jelentősen felülmúlta ezt a mennyiséget a feldolgozott szociológiai irodalom. A FSZEK Szociológiai osztálya létrehozásának 25. évfordulója jó alkalom arra, hogy tevékenységünknek egyik, a közönség számára is látható részét vizsgálat tárgyává tegyük. Azt, hogy a szociológia, illetve a szélesebb értelemben vett társadalomtudományok irodalma gyors tempóban nő, tapasztaljuk a feldolgozás során. Hogy ezen irodalom használóinak köre, összetétele és olvasási szokásai, igényei hogyan változnak, csak sejtjük.[1] Az egyéb, korábbi kutatások[2] szempontjai a miénktől eltérőek, adataik nem, vagy csak nehezen illeszthetők a vizsgálatba. Néhány ismeretünkben megerősít minket, néhol újra kell gondolnunk eddigi tevékenységünket.

Célok és módszerek

Írásunk célja az, hogy ismertessük a FSZEK szociológiai könyv- és folyóirat-állományának, adatbázisainak és szociológiai olvasótermének használatát vizsgáló felmérésünk főbb mozzanatait és megállapításait. Alapvetően három aspektusból közelítettük meg a témát: a könyvtár összforgalmán belüli arányai, a használt dokumentumok jellemzői és a használói kör összetétele felől. A vizsgálat gyakorlati lebonyolításában a Szociológiai dokumentációs osztály munkatársai vettek részt.*

Az összforgalomra vonatkozó adatokat (látogatók, kölcsönzők, kölcsönzött könyvek száma) az Olvasószolgálati főosztály által folyamatosan készített statisztikákból gyűjtöttük be. A dokumentumok és az olvasók tekintetében szonda jel-

* Itt szeretnénk köszönetet mondani a FSZEK Szociológiai dokumentációs osztály munkatársainak munkájukért, a Kölcsönzési és raktározási osztály munkatársainak segítségükért és *Barczi Zsuzsa* szakreferensnek tanácsaiért.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mérést végeztünk kétszer egy hét (1996. 21-27. és 1997. jan. 16-22.) időtartamban.

Tartalmilag megnéztük, megszámláltuk és az előzetesen, döntően formai szempontok alapján felállított kategóriákba soroltuk a kölcsönzés, a helyben használatra történő raktári kérések, a másoltatott dokumentumok és a szociológiai olvasóterem forgalmát. A válogatópolcon elhelyezett könyvek helyben használatának mérésére nem tudtunk vállalkozni.

Az olvasók jellemzőit két területen vizsgáltuk: az olvasóteremben kikérdezéssel, a kölcsönzésben a kölcsönzési tasakon feltüntetett adatok alapján. Az olvasói kategóriákat a foglalkozási státusz és a földrajzi jellemzők kombinációjával alakítottuk ki.

Ezekhez olyan táblázatokat szerkesztettünk, melyek több, „egymásba csúsztatott" keresztáblát tartalmaztak. Ide kerültek kódolva a munka során begyűjtött adatok.

A továbbiakban vizsgálati területek szerinti tagolásban ismertetjük tapasztalatainkat. A követett eljárások részletesebb leírását is ott adjuk majd meg, ha az szükségesnek tűnik.

A szociológiai olvasóterem

Olvasótermünk két egymásba nyíló kisebb helyiségből áll, összesen 26 ülőhellyel. Az egyikben a közel 2500 kötetes kézikönyvtár, a másikban kb. 220-féle külföldi és magyar szociológiai-társadalomtudományi folyóirat kurrens példányai és számítógépes szociológiai adatbázisaink vannak elhelyezve. Itt, a már említett időszakokban, kikérdezéssel és megfigyeléssel történt a felmérés.

Az olvasók

Az olvasókat előzetesen hat csoportba soroltuk. Ezek a következők:

- szociológia, szociálpolitika, szociális munkás szakos egyetemi vagy főiskolai hallgató;
- egyéb egyetemi vagy főiskolai hallgató;
- szociológus;
- egyéb értelmiségi,
- középiskolás,
- egyéb.

E csoportokon belül földrajzi bontást is alkalmaztunk. Megkérdeztük az olvasót állandó lakóhelyéről (Bp. – nem Bp.) és azon intézmény földrajzi helyéről (Bp. – nem Bp.), amelyben dolgozik vagy tanul.

Olvasóként definiáltuk azt a személyt, aki az olvasóteremben elhelyezett dokumentumok közül legalább egyet használt. Használatnak azt tekintettük, ha a látogató a dokumentumot a polcról levette és azt helyben olvasta, vagy másolás céljából kivitte, illetve, ha az adatbázisokban tematikusan keresett.

A vizsgálati időszakokban 397 olvasót regisztráltunk az olvasóteremben. Az olvasók 14%-a visszatért egy héten belül.

Az olvasók megoszlása foglalkozási státusz szerint:

- 82,1% egyetemi vagy főiskolai hallgató, ezen belül
  - 55,5% a szociológia szakos,
  - 44,5% az egyéb hallgató;
- 9,1% szociológus;
- 4,8% egyéb értelmiségi;
- 1,5% középiskolás;
- 2,5% egyéb.

(Az utóbbi két kategóriával a kis elemszám miatt a továbbiakban részletesebben nem kívánunk foglalkozni.)

Az olvasók 66,8%-ának állandó lakhelye Budapest, 78,8%-a budapesti intézményhez (iskola, munkahely) kötődik. Ennél pontosabban fejezzük ki az olvasók földrajzi jellemzőit, ha azt mondjuk: 51,6%-uk kötődik a fővároshoz állandó lakóhely szerint és intézményesen is, 15,11%-uk csak lakóhely szerint, 27,2%-uk csak intézményesen, 6,1%-uk egyik módon sem kötődik.

Ha ezt a megoszlást külön is megnézzük a hallgatók körében, az a következőképpen alakul. Kettős kötődés: 44,5%, csak lakóhelyi: 17,8%, csak intézményes: 31,3%, nincs: 6,4%. Látható tehát, hogy az olvasók összességére vonatkozó megoszláshoz képest itt a kettős kötődés valamivel (7,1%-kal) kevesebb. Ez nem meglepő, hiszen azt mutatja, hogy a tanulmányi célú földrajzi mobilitás jelentkezik leginkább olvasóink körében.

A hallgatók két nagy csoportját külön-külön is szemügyre véve, közöttük jelentősebb eltérés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mutatkozik ebben a tekintetben. Az egyéb hallgatók esetében meghatározóbbnak tűnik a lakóhely. Közöttük a fővárosban lakók aránya 10,8%-kal több, mint a szociológia szakos társaik között. Ezen eltérés nagyobb részét (7,7%) a csak lakóhelyi kötődés adja. Ezt úgy is meg lehet fogalmazni, hogy az egyéb hallgatók körében nagyobb azok aránya, akik Budapesten laknak, de vidéken tanulnak. Összességében azonban az intézmény helye ebben a kategóriában is – csakúgy mint az összes többiben – meghatározóbb. A többi kategóriában a kettős kötődés mindenütt meghaladja a 83%-ot. A szociológus kategóriában pl. ez a megoszlás a következő. Kettős: 83,3%, csak lakóhelyi: 5,6%, csak intézményi: 8,3%, egyik sem: 2,8%. Az „egyik sem" típusba tartozók aránya csak a szociológus hallgatók és az egyéb értelmiségiek kategóriájában haladja meg az 5%-ot (8,3%, illetve 10,5%).

Érdemes itt összehasonlítani a novemberi és a januári adatokat. Megállapítottuk, hogy olvasóink többségét a hallgatók teszik ki. Vajon mutatkoznak-e különbségek egy szorgalmi és egy vizsgaidőszakra eső megfigyelés eredményei között? Első pillantásra nem. Csupán a visszatérő olvasók arányában van januárban jelentős többlet (7,4%) novemberhez képest. Az olvasók foglalkozási státusz szerinti és földrajzi megoszlása nem mutat lényeges eltéréseket.

A két hallgatói csoportot összehasonlítva viszont érdekes változásokat tapasztalhatunk. Míg novemberben arányuk 50-50% volt, januárban ez 61-39% a szociológia szakosok javára. A földrajzi tényezőket figyelembe véve pedig azt állapíthatjuk meg, hogy a két csoport ellentétesen viselkedik, amely egészében kiegyenlítődik. Míg a szociológus hallgatók között jelentősen csökken (16,5%-kal) a fővárosban lakó, de vidéki intézménybe járók részesedése, mely a kettős kötődéssel rendelkezők, vagy semmilyen budapesti kötődéssel sem rendelkezők között csapódik le többletként, addig az egyéb hallgatók körében éppen ezen alcsoport aránya növekszik meg jelentősen (13,7%-kal) vizsgaidőszakban, mely gyarapodás főként a fővárosi intézménybe járó, de vidéken lakók alcsoportjának csökkenéséből táplálkozik.

Ezek az adatok és százalékok természetesen csak az abszolút értelemben vett arányokat tükrözik. A különböző csoportok könyvtárlátogatási szokásait befolyásoló földrajzi tényezőkről akkor lehetne mélyebb megállapításokat tenni, ha rendelkeznénk az alapsokaság megoszlására vonatkozó információkkal. Azaz, a mi esetünkben pl., tudnánk, hogy hány budapesti diák tanul vidéki felsőoktatási intézményekben és fordítva, pontosabban ennek megoszlását a szociológiát szakként, illetve tantárgyként tanulók körében.

Az olvasótermi dokumentumok

Olvasótermi dokumentumainkat három alapvető csoportba lehet sorolni: könyvek, folyóiratok, számítógépes adatbázisok. Ezen kívül még két megkülönböztetést tettünk. A belföldi/külföldi kiadási hely, mind a könyvek, mind a folyóiratok esetében – ez a distinkció többé-kevésbé megfelel a magyar nyelvű/idegen nyelvű különbségnek is –, valamint a kiadás ideje a könyvek esetében. „Frissnek" tekintettük az 1990 óta megjelent könyveket, „réginek" a korábbiakat.

Olvasóink a vizsgálati időszakok alatt 54 alkalommal kerestek tematikusan számítógépes adatbázisainkban (3 db). Ez azt jelenti, hogy minden hetedik-nyolcadik használta a számítógépet. A tematikus keresést tekintettük használatnak, de egy lelőhely-pontosítást nem.

Ha egy keresés átlagos idejét fél órára teszszük, a teljes nyitvatartási időhöz viszonyítva azt mondhatjuk, hogy az olvasóteremben elhelyezett számítógép kihasználtsága megközelítően 25%-os. Összehasonlítási alap híján nehéz értékelni e számadatot, de biztos, hogy meghaladja a tárolt nyomtatott dokumentumok kihasználtságának átlagát, s úgy véljük, vetekszik a legolvasottabbakéval. Természetesen a teljes szövegű dokumentumok egyidejű biztosításával együtt nyújthat legjobban segítséget a tájékozódni kívánóknak az irodalomkutatásban.

Nyomtatott dokumentum használatát 1088 alkalommal regisztráltuk. Egy olvasóra átlagosan 2,74 dokumentum jut. Ezek 62%-a könyv, 38%-a folyóirat. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a legfontosabb magyar szociológiai folyóiratok régebbi évfolyamai is megtalálhatók olvasótermünkben. Ebből következik, hogy ezek használata is itt, nem pedig a raktári kéréseknél jelentkezik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kért könyvek 58,6%-a volt 1990 előtti kiadású, 41,4%-a újabb, 94,4%-uk magyar, 5,6%-uk külföldi. A folyóiratokon belül jóval magasabb a külföldiek aránya: 24,6%, tehát majdnem minden negyedik.

Ha az abszolút értelemben vett számokon túl figyelembe vesszük a vizsgált alapsokaság – esetünkben az olvasótermi könyvek – itt releváns megoszlását, akkor megállapíthatjuk, hogy a könyv-kérések között az újak 10,9%-kal, a belföldiek pedig 24,1%-kal felül vannak reprezentálva. Ez utóbbi tendencia az újak között 4,4%-kal gyengébb. (Folyóiratok esetében nem tudtuk végrehajtani ezt a számítást.)

Olvasók és dokumentumok

Az adatok lejegyzését úgy végeztük, hogy lehetőségünk legyen az egyes olvasói csoportok és a dokumentumtípusok közötti esetleges affinitás kimutatására. (Kik? – Mit?)

Egy olvasóra átlagosan 2,74 nyomtatott dokumentum használata jut. Ez a hányados a professzionális szociológusok körében a legnagyobb: 4,67. Őket követik az egyéb értelmiségiek: 3,21 dokumentum/fő. A hallgatók ebben a tekintetben nem érik el az átlagot. A szociológia szakosok egyenként átlagosan 2,71, az egyéb szakosok 2,28 dokumentumot használnak.

Az általános használati szerkezetet nagy vonalakban az előző részben írtuk le. Itt most az egyes olvasói csoportok használati szerkezetét vesszük szemügyre, némileg más megközelítésben.

A szociológusok egyénenként nemcsak a legnagyobb „fogyasztók", hanem preferenciáik is eltérnek az összes többi csoportétól. Az ő használati szerkezetükben egyedül, a folyóiratok jelenléte meghaladja a könyvekét, méghozzá többszörösen (77,4%, illetve 22,6%). A folyóiratokon belül jelentős a külföldiek részesedése: 35,4%. Relatíve ők használják a legtöbb külföldi könyvet is: 7,1%. Könyvhasználatukra jellemző, hogy az átlagot meghaladó mértékben részesítik előnyben a régieket: 71,1%.

Az egyéb értelmiségiek dokumentumhasználata is több ponton eltér az általános képtől. Körükben a folyóiratok majdnem az összhasználat felét teszik ki (49,2%). Ezen belül, egyedül náluk, a külföldiek részesedése a nagyobb (63,3%). A könyveknél épp ellenkezőleg, a külföldiek jelenléte csekély (3,2%). Ők is inkább a régebbi könyveket használják sűrűbben (80,7%). (Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezen olvasói kategóriáról tett megállapításaink, a viszonylag kicsi elemszám miatt, inkább csak tájékozódó jellegűek, érvényességük kérdéses lehet.)

A két hallgatói csoport használati szerkezete között első pillantásra is jelentős eltérés van, ezért kezdettől külön kezeljük őket.

A szociológia szakosok az átlagot jelentősen meghaladó mértékben preferálják a könyveket: 76,3%. Ezen belül az átlaghoz közeli a külföldiek aránya: 5,1% és az újabbak részesedése: 38%. A külföldi könyveken belül az újak használata (63,2%) csak náluk haladja meg a régiekét.

Az egyéb szakos hallgatók használati szerkezetében a könyv – folyóirat arány (61,8% – 38,2%) és a folyóiratokon belül a külföldiek részesedése (27%) átlag közeli. A könyvhasználatban viszont eltérnek minden más csoporttól abban, hogy náluk az újabbak jelenléte eléri az 50%-ot. A külföldiek aránya (2,9%) elmarad az átlagtól.

A dokumentumok felől közelítve azt tehetjük még hozzá az eddig elmondottakhoz, hogy folyóirataink legnagyobb használói a professzionális szociológusok. Igaz ez az abszolút mennyiségre, de különösen az egy főre jutó használatra (3,61 dokumentum/fő) vonatkozóan. Ugyanez áll ezen belül a külföldi folyóiratokra: 1,28 dokumentum/fő. A magyar folyóiratok esetében abszolút értelemben a szociológia szakos hallgatók vezetnek, de egyénre számolva kissé megelőzik őket az egyéb szakos hallgatók, és többszörösen a szociológusok, a kiugróan magas, 2,33 dokumentum/fő használattal.

A könyvek esetében mindkét értelemben a szociológus hallgatók az elsők (2,07 dokumentum/fő). Ugyanez a helyzet, ha csak a magyar könyveket nézzük. A külföldi könyvek esetében viszont, egyénre számolva a professzionális szociológusok vezetnek (0,28 dokumentum/fő). Az újdonság jelentősége nagyjából azonos a két hallgatói csoport körében: 0,79 dokumentum/fő, illetve 0,7 dokumentum/fő. A könyvhasználat egészében jelentkező eltérést a szociológus hallgatók kiemelkedő régebbi könyv használata (1,24 dokumentum/fő) okozza.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A számítógépes adatbázisok használata tekintetében abszolút értelemben az egyéb hallgatók vezetnek, kissé megelőzve a szociológus hallgatókat. Egyénre lebontva viszont, a sorrend a következő: Egyéb értelmiségiek: minden 3-4., szociológusok: minden 6., egyéb szakos hallgatók: minden 6-7., szociológus hallgatók: minden 8-9. kutatott irodalmat.

Teljesített raktári kérések helyben olvasásra

A helyben olvasásra történő raktári kéréseket a kérőlapok alapján csoportosítottuk, melyeket a Kölcsönzési és raktározási osztály bocsátott rendelkezésünkre. Ezeket dokumentumtípusonként (periodika – könyv) vizsgáltuk.

A periodikák esetében azt találtuk, hogy a vizsgálati időszakokban összesen 1294 ilyen címet kértek az olvasók. Ezek 31,3%-a napilap, hetilap, magazin jellegű kiadvány, s mint ilyen, eleve kiesett érdeklődési körünkből. A folyóiratkérések 21%-át találtuk szociológiai jellegűnek, tehát kb. minden ötödiket. Azon folyóiratokat tekintettük idetartozóknak, amelyek kurrens példányai a szociológiai olvasóteremben vannak elhelyezve. Kivételt csupán a *Mozgó Világ* és a *Kritika* c. lapokkal tettünk, mivel úgy találtuk, hogy ezek reprezentáltsága a *Szociológiai Információ* nevű adatbázisunkban szinte teljes körű. A már megszűnt periodikákat történeti ismereteink alapján soroltuk be.

Itt meg kell jegyzenünk, hogy kifinomultabb eljárással bizonyára pontosabban tudtuk volna mérni a szociológia részesedését a folyóirat-kérésekben. Gondolunk itt arra, hogy éppen az említett adatbázisban való reprezentáltság alapján lehetett volna súlyozni az egyes periodikákat, hiszen az általános értelmiségi folyóiratok és a rokontudományokra szakosodott lapok (pl. pszichológia, közgazdaságtudomány, filozófia, pedagógia) is gyakran közölnek szociológiai érdeklődésre számot tartó írásokat. Az e módszer alapján történő számítás, feltételezésünk szerint, növelte volna a szociológia arányát. Egy ilyen bonyolultabb eljárás végigvitelére azonban jelen körülmények között nem tudtunk vállalkozni.

Célszerűnek tűnik az utóbbi két és fél évtized évfolyamait külön is megvizsgálni, hiszen a magyar szociológia legújabb újraintézményesülése – s ezen belül a FSZEK Szociológiai osztályának létrehozása – az 1970-es évektől számítható. Ezen időszakot felölelően a szociológiai kérések aránya 28,6%, tehát hozzávetőleg minden harmadik-negyedik.

A magyar/külföldi megoszlásra vonatkozóan azt állapíthatjuk meg, hogy a külföldiek aránya az egyéb folyóiratok körében csupán 2%, és a szociológiaiak esetében sem éri el a 6%-ot.

A raktárban tárolt könyvek 1990 előtti megjelenésűek. A vizsgálati időszakokban összesen 1200 ilyen címet kértek az olvasók. Ezek 21,8%-át találtuk szociológiai jellegűnek. Azokat a könyveket soroltuk ide, amelyeket feltártunk adatbázisainkban, illetve a magyar adatbázis nyomtatott előzményében, a *Szociológiai Információ* c., 1972 óta évente kiadott bibliográfiánkban. Az ennél korábbi kéréseket egyenként bíráltuk el, esetenként a katalógus segítségével. Az utóbbi huszonöt év irodalmát a könyvek körében nem állt módunkban külön vizsgálni.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a könyvek tekintetében a Szociológiai dokumentációs osztályon folyó napi könyvtári feldolgozó munka szelekciós szempontjait érvényesítettük – itt és a felmérés más pontjain is. Ennek lényege, hogy a szociológiát nem annyira önálló, jól elhatárolható szakterülettel rendelkező szaktudományként, mint inkább sajátos nézőponttal jellemezhető tudományként fogjuk fel, mely nézőpont sokféle humán jelenség vizsgálatában és értelmezésében alkalmazható, amennyiben ezen jelenségeket társadalmi relevanciájukban, illetve társadalmi tagoltságukban, egyenlőtlenségi-egyenlőségi viszonyaikban vesszük szemügyre.

Ha itt is megnézzük a magyar/külföldi arányt, azt találjuk, hogy a külföldiek részesedése 19,3%, tehát nagyjából minden ötödik. Ebben nincs lényeges különbség tematikus kettébontásban sem. Az viszont jól látható, hogy a külföldiek aránya jóval magasabb a könyveknél, mint a folyóiratok esetében volt.

Fénymásolási kérések

Az Olvasószolgálati főosztály fénymásolásszolgáltatást működtet a nagyközönség számá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ra. Közreműködésükkel tudtuk begyűjteni az idevonatkozó adatokat úgy, hogy címlapmásolatot készítettek számunkra azokról a folyóiratokról és könyvekről, amelyekből az olvasók részére másoltak. Vizsgálódási és besorolási szempontjaink megegyeznek a helyben használatra történő raktári kérések elemzésénél már ismertetettekkel, azzal a különbséggel, hogy itt már megjelenhetnek a válogatópolcon elhelyezett, azaz 1990-től megjelent könyvek is.

A folyóiratok esetében azt tapasztaltuk, hogy a vizsgálati időszakokban összesen 243 másolási kérést elégítettek ki. Ezek 25,9%-a volt szociológiai, tehát hozzávetőleg minden negyedik. Az utóbbi két és fél évtized évfolyamait külön is megvizsgálva, nem találtunk lényeges eltérést. A külföldiek részesedése az egyéb folyóiratok körében mindössze 1,1%, a szociológiaiak között megközelíti a 8%-ot.

A könyvből történő másolások száma 518 volt. Itt a szociológiai tematika 23,8%-ot tesz ki, tehát kb. minden negyedik-ötödik. A kiadási hely szerinti megoszlás egységes képet mutat: a külföldiek részesedése 11% körül mozog. Jelentős eltérés van viszont a kiadási idő szerinti bontásban. A szociológián belül jóval nagyobb a friss (1990-től) könyvek aránya (45,5%), mint az egyebek között (27,9%). A friss szociológián belül pedig meghatározóbb a külföldiek jelenléte (16,1%), mint az összességben, és ez 8,8%-kal több, mint a friss egyebek körében.

Kölcsönzés

Az olvasószolgálati statisztika a két vizsgálati időszakban összesen 3776 kölcsönzőt és 8100 kölcsönzött kötetet regisztrált. Mi öszesen 3423 kölcsönzési tasakot néztünk át a hetek leteltével. A különbség abból adódik, hogy volt olyan személy, aki többször is kölcsönzött egy-egy hét leforgása alatt. Ezért arányítanunk kellett a kölcsönzött könyvek számát az általunk vizsgált kölcsönzők számához. Ez az arányszámítással megállapított szám: 7343.

Az adatok összegzése után azt találtuk, hogy 1177 olvasónál van kint 2511 szociológiai könyv. Ez a kölcsönzők 34,3%-át, a kölcsönzött kötetek 34,2%-át jelenti. Azt mondhatjuk, hogy minden harmadik kölcsönző szociológiai témájú könyvet is kölcsönöz, és a kikölcsönzött kötetek harmada szociológiai jellegű.

A kölcsönzők

Felmérésünk során csak azon kölcsönzők adatait jegyeztük le, akik legalább egy szociológiai könyvet kölcsönöztek a vizsgálati időszakokban. Tehát pontos meghatározásuk: szociológiát is kölcsönzők. Őket is foglalkozási státuszuk és földrajzi jellemzőik alapján soroltuk csoportokba csakúgy, mint az olvasótermi olvasókat, de velük nem teljesen azonos módon. Mivel itt nem állt rendelkezésünkre a kikérdezés lehetősége, a kölcsönzési tasakon feltüntetett adatokra kellett hagyatkoznunk. Nem tudtuk elkülöníteni sem a szociológia szakos hallgatókat, sem a professzionális szociológusokat az egyéb hallgatóktól, illetve értelmiségiektől.

Az így létrehozott csoportok és a szociológiát is kölcsönzők közötti részesedésük a következő:

egyetemi vagy főiskolai hallgató:	61,34%
középiskolás:	3,40%
értelmiségi:	19,30%
egyéb aktív:	11,21%
nyugdíjas:	5,01%

Budapesti állandó vagy ideiglenes lakhellyel rendelkezik 80,5%, vidéki 19,5%. Ez utóbbi megoszlás csak a nyugdíjas kategóriában tér el jelentősen az átlagtól: közöttük a vidékiek aránya mindössze 3,4%.

Az állandó és ideiglenes jelleggel Budapesten lakókat csak a hallgatók körében különítettük el. Feltételeztük, hogy az ideiglenesen a fővárosban lakó egyetemista kategória többé-kevésbé megfelel az olvasótermi olvasók között felállított, budapesti intézményben tanuló, de nem budapesti állandó lakhelyű egyetemista kategóriának. Így ezek összehasonlítása a későbbiekben lehetséges lesz. A 722 hallgató 60,1%-a állandó fővárosi lakos, 18,4%-a ideiglenesen itt élő, 21,5%-a vidéki.

Mivel a kölcsönzők nagyobb részét is a felsőoktatási intézményekbe járók teszik ki, itt sem tűnik haszontalannak a szorgalmi és a vizsgaidő-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakban nyert adatok összehasonlítása. A kölcsönzők összetételében annyi a különbség, hogy 6,6%-al kisebb a hallgatók részesedése januárban, mint novemberben volt. Ez főként az értelmiségiek kategóriájában csapódik le többletként.

Ha ebben a tekintetben földrajzi bontásban is megnézzük az egyetemistákat, azt tapasztaljuk, hogy vizsgaidőszakban 8,9%-kal több a vidéki kölcsönzők aránya. Ez értelemszerűen a budapestiek csökkenését jelenti, mégpedig az állandó és ideiglenes lakosok körében közel azonos mértékben. Ez az eltérés összességében is érezteti hatását. A vidékiek részesedése januárban 5,43%-kal nagyobb, mint novemberben.

A kölcsönzött könyvek

A kölcsönzött könyveket – a szociológiai olvasóteremhez hasonlóan – kiadási hely és a megjelenés ideje szerinti bontásban regisztráltuk. Az 1990-es év mint választóvonal kijelölése elsősorban a tárolási mód különbözősége miatt tűnt célszerűnek. (Innen került át megfigyelési szempontként az olvasóterembe is.) A FSZEK-ben a kölcsönözhető könyvek 1990-től szabadpolcon vannak elhelyezve szakcsoportos bontásban, míg a korábbi kiadásúak zárt raktárban, a központi katalógusokból kikereshető raktári jelzettel ellátva.

A kikölcsönzött szociológiai művek 41%-a a raktári, 59%-a a szabadpolcos állományrészből került ki. Kiadási hely szerinti megoszlásuk a következő: magyar 81,4%, külföldi 18,6%. Ebben a tekintetben nincs jelentős eltérés, ha külön vizsgáljuk az újabb könyveket.

A friss, szabadpolcos könyvek kölcsönzését szakcsoportos bontásban is módunk volt lejegyezni. Első megközelítésben azt nézzük meg, hogy mekkora azon kölcsönzött könyvek hányada, amelyeket a központi szakozók valamely, a szociológia egy-egy részterületének megfelelő, szabadpolcos szakjelzettel (a 3-tól a 308 szakig) láttak el. Ezen könyvek – melyeket a továbbiakban szakszociológiai műveknek fogunk nevezni – aránya 42%. Az ún. határterületekhez tartozik 58%. Ugyanezen megoszlás a külföldi irodalmat illetően 49% – 51%-os arányt mutat.

E szakjelzeteken belül abszolút értelemben egyértelműen a legkeresettebb a 302.1 szak, azaz a szociálpszichológia. Előkelő helyen van még a 307.6, a 302.9, a 302.5 és a 303.3 szak. Azaz a politikai szociológia; a nemzedékek és nemek szociológiája; a család- és szexszociológia és a zsidókérdés.

Ha a külföldi könyveket külön vizsgáljuk, az a különbség, hogy itt a nemzedékek és nemek szociológiája megelőzi a szociálpszichológiát, előkelő helyen szerepel a 300 szak (a szociológia módszertana, klasszikusai) is, viszont hiányzik a topról a 303.3 szak.

A legkevésbé keresett szakok a 307.1, a 307.5, a 307.8 és a 307.7 jelzetűek. Azaz, a kutatás- és tudományszociológia; a jogszociológia; a játék-, sport-, szabadidő szociológiája és a művészetek szociológiája.

A Textlib nevű integrált könyvtári számítógépes rendszer már működő moduljának segítségével információt nyerhettünk az itt vizsgált alapsokaság bizonyos megoszlásáról, nevezetesen a szabadpolcon elhelyezett könyvek szakonkénti példányszámáról. Így módunk volt nem csupán abszolút értelemben, hanem a kihasználtság tekintetében is megvizsgálni a szakok hierarchiáját. (Itt, és a későbbiekben is, eltekintettünk az 50 példánynál kevesebbet tartalmazó témakörök vizsgálatától, a nagy számítási hibalehetőségre való tekintettel.)

Adataink alapján a legkihasználtabb szak is a szociálpszichológia. Ezt követik sorrendben a 303, 302.4, 302.9, 302.5, 306.1 szakok. Látható, hogy ebből kettő (nemzedékek és nemek; család és szex) megegyezik a kölcsönzés mennyiségében is élen lévőkkel. Új viszont az etnikumok szociológiája, szociálantropológia; a deviancia szociológiája; a vélemények-, normák-, értékek szociológiája. A kihasználtságban nincs az élmezőnyben a politikai szociológia és a zsidókérdés.

(A külföldi kiadású könyveket itt nem, és a kihasználtság vizsgálatánál másutt sem állt módunkban elkülöníteni.)

A legkevésbé kihasznált szakok: a 307.7, a 306.0, a 301, a 302.3, a 301.1, a 302.2. Azaz, a művészetek szociológiája; a tudásszociológia; a társadalmi fejlődés szociológiája; a társadalmi struktúra; a társadalomtörténet és a településszociológia.

A határterületek számunkra érdekes forgalmát is megvizsgáltuk szakcsoportos bontásban,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

abszolút mennyiségében. Azt tapasztaltuk, hogy a 330, a 320, a 153, a 100 és a 309 szakok vannak az élen. Azaz: az életmód, szociálpolitika, szociális gondoskodás, társadalombiztosítás; a politika, politikaelmélet, politikai szellemi irányzatok; a személyiséglélektan; a filozófia általában, klasszikusai; a művelődéstörténet. A külföldi könyveket külön megnézve az a különbség, hogy hiányzik a csúcsról a 330 és a 309 szak, viszont bekerül a 9 (egyes országok története) és a 725 (településrendezés) szak.

A kihasználtság tekintetében azokat a szakokat vizsgáltuk meg, amelyek számunkra különösen fontosnak tűntek. (Feldolgozottságuk meghaladja a 20%-ot szociológiai adatbázisainkban.)

Ezek közül egyértelműen a legkihasználtabb a 381.2 szak, a gazdaságpolitika. Élen van még a 371 (iskolaügy), a 330 (életmód, szociálpolitika stb.), a 321 (államelmélet, államformák), a 725 (településrendezés) szak.

Kevéssé kihasznált a 331 (munka, munkáskérdés), a 323.1 (magyarság mint nemzetiség), a 323.0 (nemzetiségi kérdés), a 001 (tudomány és szervezés) szak.

Az ún. határterületekre vonatkozó megállapításaink természetesen nem a szakok egészére, hanem azokon belül a szociológiai jellegűnek tekintett állományrészekre vonatkoznak.

Kölcsönzők és könyvek

Az egy olvasóra jutó kikölcsönözött szociológiai könyvek száma az értelmiségiek körében a legmagasabb: 2,25 könyv/fő. Őket követik a nyugdíjasok: 2,24 könyv/fő. Az átlaghoz leginkább közeli ez a hányados az egyetemistáknál: 2,14 könyv/fő, majd a középiskolások következnek: 2,1 könyv/fő, végül az egyéb aktívak: 1,86 könyv/fő.

Az értelmiségiek kölcsönzési szerkezetére az jellemző, hogy az átlagot közel 10%-kal meghaladó mértékben a szabadpolcos – tehát újabb – könyveket, és több mint 5%-kal meghaladóan a külföldi könyveket részesítik előnyben. Ez utóbbi tendencia a raktári – tehát régebbi – könyvek között, illetve a szabadpolcos szakszociológiai művek körében még erősebb. E legutóbb említett könyvcsoport aránya náluk kissé átlag feletti.

Az egyetemisták kölcsönzési szerkezetében az átlagtól közel 5%-kal elmarad az újabb könyvek jelenléte. A magyar – külföldi megoszlás szinte megegyezik az átlaggal. Ha bizonyos – a korábbiakból már ismerős – bontásokban is megvizsgáljuk ezt a megoszlást, azt emelhetjük ki, hogy a régebbi könyvek körében ennél nagyobb a külföldiek részesedése, a határterületekében viszont csekélyebb. A szakszociológiai munkák aránya átlag közeli.

A nyugdíjasok könyvválasztásánál az újdonság döntő szempontnak tűnik: kölcsönzési szerkezetükben a szabadpolcos könyvek jelenléte több mint 21%-kal átlag feletti, ezen belül a határterületeké pedig több mint 10%-kal. Furcsa eloszlást mutatnak a kiadási hely szerinti vizsgálat eredményei: míg összességében közel van az átlaghoz, több mint 16%-kal magasabb a külföldiek jelenléte az újabbakban, mint a régiek körében. A külföldi határterületi irodalom pedig, náluk több mint 10%-kal meghaladja az átlagot.

Az egyéb aktívak az átlagot közel 5%-kal meghaladó mértékben preferálják a régebbi, több mint 7%-kal meghaladó mértékben a belföldi könyveket. A szakszociológiai könyveken belül viszont, a külföldiek részesedése kicsivel átlag feletti. Az említett eltérést tehát a régebbi, illetve a határterületekhez tartozó könyvek erős belföldi dominanciája okozza.

A középiskolásokra a mintában betöltött csekély szerepük miatt nem térünk ki külön.

A kikölcsönzött könyvek jellemzői felől közelítve, a következőkkel egészíthetjük ki az eddig elmondottakat.

Az újdonság iránti igény, számaink alapján, a nyugdíjasok körében a legerősebb. Náluk egy főre 1,8 ilyen könyv jut. Őket követik az értelmiségiek: 1,56 könyv/fő, majd a középiskolások következnek: 1,375 könyv/fő. Átlag alatti ez a hányados az egyetemisták körében (1,16 könyv/fő) és az egyéb aktívak között (1 könyv/fő).

Abszolút értelemben természetesen itt is – és minden más könyvcsoport használatában – a legnagyobb számú kölcsönzői csoportot alkotó egyetemisták vezetnek.

A külföldi könyvek iránti, egy főre számított kereslet az értelmiségiek körében a legnagyobb: 0,53 könyv/fő. Magas még a nyugdíjasoknál:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

0,47 könyv/fő, és közelít az átlaghoz az egyetemistáknál: 0,39 könyv/fő. Alacsony a középiskolások (0,25) és az egyéb aktívak között. Csak a szabadpolcos könyvek között nézve ugyanezt a számsort, az a különbség, hogy itt a nyugdíjasok megelőzik az értelmiségieket és az egyéb aktívak a középiskolásokat.

A szakszociológia iránti igényben az értelmiségiek vezetnek: 0,69 könyv/fő. Itt is erőteljes a nyugdíjasok pozíciója: 0,56 könyv/fő. Az egyetemisták, a középiskolások és az egyéb aktívak átlag alattiak ebben a tekintetben (0,5; 0,5; 0,43 könyv/fő).

Könyvtárközi kölcsönzés

A felmérés alkalmával mintegy „melléktermékként" érdemesnek látszott a könyvtárközi kérések számbavétele is. A kölcsönzési és raktározási osztály nyilvántartásában két teljes hónap (november, január) könyvtárközi kölcsönzést vizsgáltunk meg.

A keletkezett számadatok és százalékarányok az eddigieket igazolják ezen a területen is. 348 könyvtárközi kölcsönzési kérésből 108 volt szociológiai jellegű. Százalékban kifejezve: a kérések 31%-a felelt meg kritériumainknak. A szociológiai könyvtárközi kölcsönzésekben viszont sokkal magasabb a külföldi kiadványok aránya, mint bármely eddig vizsgált területen: 33,3%, tehát minden harmadik. A kért dokumentumok egyetlen magyar folyóirat kivételével mind könyvek voltak.

A szolgáltatást igénybe vevők köre a falusi közművelődési könyvtártól a külhoni magyar intézetekig terjed. A fenti irodalmat 40 intézmény kölcsönözte. Közülük 19 egyetem, illetve főiskola, 10 tudományos intézet és 11 közművelődési könyvtár volt.

Kielégítetlen kérések

A kielégítetlen kéréseket szintén a kérőlapok alapján csoportosítottuk, az egyes részterületeknél már ismertetett módon és szempontok szerint. Itt csupán azt szeretnénk újra jelezni, hogy könyvek esetében a raktári, 1990 előtti állományról van szó. Az új, szabadpolcon elhelyezett könyvek esetében nem tudtuk mérni a meghiúsult kéréseket, mivel ezekről nem marad fenn semmilyen dokumentum. Más, rendkívül munkaigényes módszer kidolgozására és alkalmazására jelen körülmények között nem volt lehetőségünk. A meghiúsulás lehetséges okainak külön figyelembevételétől is eltekintettünk.

A meghiúsult kölcsönzési kérések száma 127 volt az adott időszakokban. Ezek 24,4%-át tekinthetjük szociológiai témájúnak. A megvalósult kölcsönzéseknél tapasztalt aránytól való közel 10%-os elmaradást a vizsgált állományrész azon sajátosságával véljük magyarázni, hogy viszonylag régebbi. Ott azt állapítottuk meg, hogy a szociológiai kölcsönzések közel 60%-a az újabb könyvek köréből kerül ki.

A nem teljesült raktári könyv-kérések száma 71 volt. Ezek 16,9%-a szociológia. Ez a szám is elmarad a realizáltaknál számítottól. A kielégítetlen raktári folyóirat-kérések – melyek oka elvileg csak az lehet, hogy a bekötött vagy tékázott évfolyam már kézben van – száma 53 volt. Ezek 22,6%-át találtuk szociológiaiaknak; csak az újabbak körében: 25,6%-át. Mindkét szám közel van a realizáltaknál megállapítotthoz. A viszonylag kicsi elemszám további specifikációt itt nem tesz lehetővé.

Összehasonlítás és összegzés

Vizsgálódásunk célja az volt, hogy valamilyen képet nyerjünk a FSZEK szociológiai jellegű állományának használatáról és használóiról. Három aspektusból közelítettük meg a témát: az összforgalomhoz viszonyított arányaiban, a használói kör foglalkozási és földrajzi összetétele és a használt dokumentumok tipológiája, ezek belső arányai felől. Az egyes könyvtári szolgáltatási területeket úgy igyekeztünk vizsgálat tárgyává tenni, hogy minél nagyobb lehetőségünk legyen a részterületeken nyert adatok egymással való összevetésére.

Az összforgalomra vonatkozóan a következőket tudtuk megállapítani. A FSZEK-ből kölcsönzött könyvek 34,2%-a szociológiai témájú. A helyben olvasásra történő, realizált raktári könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kérések 21,8%-a, a folyóirat kérések 21%-a szociológiai jellegű. A fénymásolás szolgáltatás 23,8%-a történt ilyen könyvből és 25,9%-a ilyen folyóiratból. Folyóiratok esetében a raktári kérésekben, könyvek esetén a fénymásolásban, az újabbak kiemelése ezt az arányt növeli. Feltehetően igaz ez a megállapítás a kölcsönzésre vonatkozóan is. A más könyvtárak részére történő kölcsönzésben 31% a szociológia részesedése. A valamilyen okból ki nem elégített igények ilyen szempontú számbavétele általában a szociológia kisebb jelenlétét mutatja, mint az ugyanazon területen teljesített kérésekben. A szociológiai olvasóteremben tárolt dokumentumok forgalma nem összevethető a könyvtár egészének forgalmával.

Az összehasonlítás során az olvasóterem látogatottságáról sem tehetünk egzakt megállapításokat. Csupán a sok bizonytalansági tényezőt magában rejtő, 1996. évi összesített adatok alapján mondhatjuk azt, hogy a FSZEK Központi Könyvtára látogatóinak mintegy 3%-a használta a szociológiai olvasótermet. Az viszont pontosan kiderült felmérésünkből, hogy a kölcsönzők 34,4%-a kölcsönzött szociológiai könyvet, vagy ilyet is.

A szociológiai dokumentumok használóiról az derült ki, hogy döntő hányaduk egyetemi vagy főiskolai hallgató. Az olvasótermi olvasók 82,1%-a, a kölcsönzők 61,3%-a jár felsőoktatási intézménybe. Vizsgálati eredményeink teljes egészében egybevágnak a szociológus szakma helyzetelemzésében[3] foglaltakkal, melyben a magyar szociológia tudományának könyvtári infrastruktúrájára vonatkozóan azt állapították meg, hogy a FSZEK gyakorlatilag felsőoktatási könyvtári funkciót is ellát. Különösen igaz ez, ha figyelembe vesszük, hogy egyetemista olvasótermi olvasóink 55,5%-a szociológia szakos hallgató.

A másik nagy használói kör az értelmiség: az olvasók 13,9%-a, a kölcsönzők 19,3%-a. Az olvasók között ebből 65,5% professzionális szociológus. A kölcsönzők között 8,7%-kal magasabb az egyéb, nem értelmiségi foglalkozásúak aránya, mint az olvasók között, és 5%-kal részesednek a nyugdíjasok is. Feltehető, hogy az egyéb aktív csoportba sorolt kölcsönzők egy része is valamilyen továbbképzési céllal foglalkozik szociológiával. A nyugdíjasok furcsa kölcsönzési szerkezete pedig arra enged következtetni, hogy ez a csoport a legheterogénebb; megtalálható közöttük a nyugalmazott egyetemi professzor és az egyetemista unoka számára a kötelező irodalmat begyűjtő nagyszülő is.

Azt is megállapítottuk az olvasókról, illetve a kölcsönzőkről, hogy jelentős többségük valamilyen módon – állandó lakóhely szerint vagy intézményesen – kötődik a fővároshoz. Az ilyen kapcsolattal nem rendelkezők aránya a kölcsönzők körében 19,5%, az olvasók között 6,1%. Levonható az a következtetés, hogy az érdeklődők kölcsönzés céljából inkább vállalják az utazást, mint csupán olvasás céljából.

Mind a vidékiek, mind az ideiglenesen Budapesten lakók részesedése az egyetemi és főiskolai hallgatók csoportjában a legnagyobb. Náluk is megfigyelhető az, hogy a kölcsönzők között többszörösen magasabb a vidékiek aránya, mint az olvasók között. Az állandó fővárosi lakosok közel azonos százaléka mellett ez azt jelenti, hogy az olvasók között viszont, lényegesen (12,9%-kal) magasabb az ideiglenesen – tanulmányi céllal – Budapesten lakók jelenléte, mint a kölcsönzők között.

Azokon a szolgáltatási területeken, ahol könyvek és folyóiratok használata egyaránt előfordulhat, a minket érdeklő tematika dokumentumtípusonkénti megoszlása is összevethető. A már említett kiegészítésekkel és megszorításokkal (egyszerűsített számítási mód a folyóiratoknál, néhány régebbi évfolyam az olvasóteremben is megtalálható, az újabb könyveket nem kell raktárból kérni) együtt erről az mondható el, hogy a folyóiratok részesedése 33-42% között mozog.

Másik megfigyelési szempontunk a belföldi/külföldi kiadási hely szerinti bontás volt. Ez többé-kevésbé megfelel a magyar nyelvű/idegen nyelvű megkülönböztetésnek is.

Könyvek esetében a külföldiek részesedése az egyes szolgáltatási területek között jelentős szóródást mutat. Míg pl. az olvasóteremben csupán 5,6%, a kölcsönzésben 18,6%, a könyvtárközi kölcsönzésben pedig 33,3%. Folyóiratok esetében is hasonló mértékű szóródást tapasztaltunk, csak itt épp az olvasóteremben gyakoribb a külföldiek használata: 24,6%, míg a raktári kérések között 6% alatti.

Azt is megállapítottuk, hogy a külföldi folyóiratok és könyvek iránti igény a legerősebb a professzionális szociológusok, illetve az értelmisé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

giek körében, valamint a könyvtárközi kölcsönzés intézményén keresztül, más könyvtárak részéről.

Az újdonság jelentőségét, a tárolási mód különbözőségéből fakadóan, eltérő kritériumok alapján tudtuk figyelembe venni a könyv- és folyóirat-használatban. Erről összefoglalóan azt tudjuk megállapítani, hogy a frissebb évjáratok között általában erősebb a szociológia jelenléte. Különösen igaz ez a megállapítás a raktárból kért folyóiratokra, a könyvből történő másolási kérésekre, a kölcsönzött könyvekre vonatkozóan. Az olvasóteremben is felülreprezentáltságot tapasztaltunk.

A frissebb, szabadpolcos könyvek kölcsönzésének szakcsoportos bontásban történő vizsgálata is megerősített bennünket abban, hogy helyes eljárást követünk akkor, amikor napi munkánkban szélesebben vonjuk meg a szociológia tudományának határait, mint az a központi szakozók által adott szakjelzetekből következne. Különösen igaz ez akkor, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a szabadpolcos elhelyezés minden könyv számára csupán egyetlen szakjelzetet igényel, amelynek megválasztása nehéz és hálátlan feladat. Jó példa erre az az általunk feltárt összefüggés, hogy míg a szakszociológián belül a településszociológia a kevésbé kihasznált szakok közé tartozik, addig a határterületek között a településrendezés az erősebben kihasznált és keresett szakok között van. A 330 szakot (a szociálpolitikát) pedig, a szűken vett szociológia részének is tekinthetnénk, hiszen a felsőfokú szakemberképzésben is a szociológiába ágyazódik.

Írásunkban és felmérésünkben elsősorban a számszerű tényekre és összefüggésekre koncentráltunk. Természetesen a vizsgálódást más módszerekkel kiegészítve még pontosabb képet lehetne nyerni az olvasói igényekről és a könyvtárhasználati szokásokról. Gondolunk itt például arra, hogy interjús módszerrel és kvóta rendszerű mintavétellel az egyes olvasói/kölcsönzői csoportok szubjektívebb, ám nem kevésbé fontos szokásait, igényeit, preferenciáit is vizsgálat tárgyává lehetne tenni. Ennek megvalósítására azonban most nem tudunk vállalkozni.

Irodalom

1. KARBACH Erika: Tájékozódás a szociológiai gyűjtemény használóinak körében. (A Szociológiai dokumentációs osztály tapasztalatai szolgáltatásainak igénybevételéről.) 1987. Kézirat.
2. NAGY Lajos, Sz.: Információs igény- és szükségletvizsgálatok a társadalomtudományokban. Módszertani útmutató. Bp., 1980. OSZK-KMK. 32 p.
   SÖVÉNYHÁZI Csilla: A szakmai információs igényvizsgálatok és a felhasználó. In: Könyvtári Figyelő, 19.évf. 1973. 5-6.sz. p. 502-510.
   PÉTERFI Rita, W.: Referensz kérdések vizsgálata a közművelődési könyvtárakban történt adatfelvétel alapján. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. okt. p.34-43.
   KATSÁNYI Sándor: Referensz kérdések és olvasói igények változásai. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1995. ápr. p.26-29.
   KATSÁNYI Sándor: A társadalomtudományi irodalom forgalma a közművelődési könyvtárakban. Jelentés egy vizsgálatról. (Szakfelügyeleti segédlet.) [Közread. az] OSZK-KMK. Bp. 1975. 56 p. Soksz.
3. NÉMEDI Dénes – RÓBERT Péter: A szociológia diszciplináris helyzete Magyarországon. Beszámoló az MTA IX. Osztálya számára. In: Szociológiai Szemle, 1995. 4.sz. p. 57-72. Különösen: p. 69-71.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak szerepváltása (1985-1996)

Lőrincz Judit

A '80-as '90-es években a kelet-közép európai országokban bekövetkezett fordulat a kulturális termelés és fogyasztás folyamataiban jelentős változást eredményezett és ezzel párhuzamosan a kultúra közvetítésében is.

Kutatásunk a könyvtermést, lapkiadást, a könyvkiadók egy részének szervezetszociológiai elemzését végezte el OTKA támogatással, továbbá a könyvértékesítésben bekövetkezett változásokról is képet adtunk.

Egyre világosabbá vált a kutatás során, hogy a könyvtárak – legyen szó közművelődési vagy szakkönyvtárakról – gazdasági feltételrendszerében, funkcióiban, társadalmi környezetében bekövetkezett változások több figyelmet érdemelnek. Kutatásunk e szakaszához a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) nyújtott támogatást.

A könyvkiadás feltételeinek változása, a központi engedélyezés kiiktatása, a könyvek, lapok választékának bővülése nyitotta a társadalmat, a többszólamúság jellemzővé vált. Az írásos kommunikáció „kódexalapú", erősen a Gutenberg-galaxishoz kötődő formája módosult az új technológiák bekerülésével, meghonosodásuk egész létmódunkat befolyásolják, az olvasói magatartást is módosítják, erről a *Magyar Tudomány*ban megjelent tanulmányomban részletesebben szóltam. (Lőrincz, 1996.)

Ezúttal a közművelődési könyvtárakat reprezentáló Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) és négy nagy országos szakkönyvtár példáján keresztül azokat a változásokat vizsgáljuk, melyek a funkciómódosulásban szerepet játszanak, és egyben a könyvtáros szerepének átértelmezését is eredményezik.

Sajnos a szűkös anyagi lehetőségek nem tették lehetővé, hogy vizsgálatunk az egész országra kiterjedjen, még csak vidéki városokra sem, így be kell érnünk azzal, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, az Országgyűlési Könyvtár és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum példáján keresztül bontsuk ki azokat a tendenciákat, melyek a mai közművelődési és szakkönyvtári helyzetkép valóságának pontosabb megismeréséhez segíthetnek minket.

A tanulmány 1995-96-ban készült mélyinterjúkra épül (elsősorban a fenti könyvtárak vezetőivel és főmunkatársaival), továbbá tanulmányok,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sajtóban megjelent cikkek, intézményi belső anyagok elemzése alapján rajzolja meg a hasonlóságokat és különbségeket.

Ez idő alatt készített tanulmányt *Vidra Szabó Ferenc* a könyvtárhasználati szokások változásairól és a könyvtárkép alakulásáról, amelyből kiderült, hogy az utóbbi években megnőtt az igény a gyors információk iránt, megszűnt a könyvkölcsönzés dominanciája, fokozódott a helyben olvasás, a számítógépes szolgáltatások iránti igény, ugyanakkor a társadalomban a könyvtárról alkotott kép még a megszokott, a használók hagyományos, „templomszerű", csendes intézménynek látják. (Vidra Szabó, 1997.)

A költségvetés alakulása, az alternatív pénzforrások nyújtotta lehetőségek jól tükrözik a könyvtárakat körülvevő gazdasági környezetben bekövetkezett, erőteljesen piaci jellegű változásokat, s a könyvtárak állománygyarapításában tapasztalható nehézségek is ezek következményei.

Megnéztük azt is, hogy a könyvtárak funkcióváltozása milyen fénytörésben láttatja az olvasói igényekben, illetve a könyvtárosok feladat- és szerepértelmezésében bekövetkezett változásokat.

„A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlesztési irányairól" címmel, 1986-ban megszületett dokumentum megállapítása szerint – mely az előző periódust értékeli – a differenciált ellátás nem valósult meg a szükséges következetességgel, az olvasatlan könyvtári könyvek felhalmozódását diszfunkcionális tünetként kezeli, mely a nevelési funkció túlhangsúlyozására vezethető vissza.

A feladatokat nem a szakmai irányelvekben meghatározott könyvtártípusok hálózatára alkalmazott rendszerben látja teljesíthetőnek, bár a felvázolt szervezeti forma is lépcsőzetesen egymásra épülő szolgáltatási szintekből áll. A családi könyvtárakra, kétfedelű könyvtárakra, kerületközi könyvtárakra és a Központi Ellátó Szolgálatra tagolt hálózat hatékonyabbá válását (mind funkcionális, mind gazdaságossági szempontból) nem csak attól várja, hogy valóban együttműködve és valóban koordináltan működtetve nyújtják szolgáltatásaikat. Az új, a jobb minőséget, az ellátórendszerben elfoglalt helyből következő feladatok teljesítését a megfelelő feltételekkel fejlesztett központi szolgáltatás biztosítása garantálja.

A könyvtártípusok több paraméterének, különösen az állományalakításnak a részletes kifejtéséből kitűnik, hogy nem pusztán a közművelődési könyvtár klasszikus hármas funkciójának (tájékoztatás, nevelés, szórakozás) ellátórendszerben való munkamegosztásáról van szó. A tájékoztatás funkciója az, amely az információk terjedelme és az információközlés mélysége szerint egyszerűen differenciálódik az egyes könyvtártípusok között az ismeretközlő irodalom közvetítésében. A családi könyvtárak hatáskörébe utalt, kizárólag tényleges és tömeges igények kielégítése (az igényszerkezet, az olvasmányválasztási motivációk ismeretében) valójában a szórakozási funkció előtérbe, pontosabban az őt megillető helyre kerülését, kifejezett legitimációját jelenti. A kereslethez igazodó kínálat megteremtése, a választás szabadságának tiszteletben tartása pedig egyértelműen a nevelési funkció átértelmezése, amely a választék használati értékén keresztül és a könyvtáros választást segítő közreműködésében és „nem pedig direkt pedagógiai ráhatásában" nyilvánul meg.

Mint azt *Barczi Zsuzsa* megállapítja, az előterjesztésre a megosztott belső szakmai közvélemény igen intenzíven reagált. A tervezett, illetőleg a munkatársak partneri, öntevékeny részvételével már folyó változtatásokat a többség a funkciók módosításaként és szűkítéseként élte meg. A nézetkülönbség alapvető oka a családi könyvtárak állományának „karcsúsítása" és tematikus elrendezése; a használói igények tudomásulvételét sokan az igénytelenség elvtelen kiszolgálásaként, a követett értékrend feladásaként fogják fel. (Barczi, 1994)

„Kezdetben mindenbe bele kívántunk szólni, világnézetbe, gondolkodásba, később már "csak" az ízlésbe. Állománnyal, feltárással, ajánlással sokat dolgoztunk azon, hogy akkor is „átsegítsük a vakot a túloldalra" – akár csapatmunkában is –, ha nem is akart átmenni. Tele voltunk jószándékkal, és a könyvkiadás ebben bennünket maximálisan segített. Vásárlásainkkal nem tévedhettünk, legfeljebb teletömtük könyvtárainkat az úgynevezett „senkinek sem kell könyvekkel". Az első megrázkódtatás akkor ért bennünket, amikor rá kellett döbbennünk, hogy állományunk nagy része egyszerűen nem érdekli olvasóinkat. Vélhetően ugyanaz a folyamat játszódott le nálunk, mint a könyvkereskedelemben, könyvtáraink

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyszerűen bedugultak. Reménytelen helyzetünkön sokat segített a gyors és hatásos elszegényedés, a felesleges vásárlásoknak még a lehetősége is elmúlt. Mondani sem kell, hogy a könyvkiadás kínálatának sokszínűsége viszont már erre, a „hét szűk esztendőre" esett. Az volt az érzésünk, hogy a lektűrök és a bestsellerek könyvtári létét biztosítani kell, viszont nem árt egy kis távolságtartás. A könyvtárnak ugyanis nagyon erős legitimáló hatása van, érvényes ez a könyvekre és érvényes a videóra is. Amit a könyvtárból visznek el, az valamilyen módon értéket képvisel gyereknek, felnőttnek egyaránt. Az valamitől jobb és szebb, mint a kölcsönkapott vagy megvásárolt mű. Akkor is, ha ugyanaz. A könyvtárban sok évtizedes szokás szerint az érték volt felhalmozva, ha onnan kerül a kézbe egy-egy szellemileg, erkölcsileg, művészileg alultáplált mű, az nem olyan káros, mint ugyanazt megvásárolni, videotékából hazavinni, ismerőstől elkérni. Annak rangja van. Különösen igaz ez akkor, ha Ken Follet Flaubert közeléből, Robin Cook Camus mellől kerül az olvasók kezébe. Ezért tartom őszintébbnek és célravezetőbbenk, ha egy-egy egységen belül ezek a könyvek a helyükön vannak, a „szerelmes", a „kalandos", a „krimi", – vagy nevezzük bárminek – polcon, mert akkor legalább formailag figyelmeztettük olvasóinkat arra, hogy pillanatnyilag nem igényes társadalmi regényt, pszichológiai műremeket, vagy történelmi szintézist tartanak a kezükben. Kár ezeket a könyveket olyan sugárzásba helyezni, amelyet nem érdemelnek. Ezekről a művekről ugyanis nem szól kritika, nem elemzik őket értékükön az iskolákban, nemigen derül ki róluk, hogy hazudnak. Hogy nem megoldást kínálnak, csak elfedést. Legalább mi ne tiszteljük meg őket a klasszikusok levegőjével.

Az úgynevezett ismeretközlő műveknél ugyanez a helyzet. Egy, az orvostudomány ETO-jában eldugott obskurus természetgyógyász könyvvel inkább ártunk, mint használunk. A tudománytörténet klasszikus művelői közé sorolt általtudomány olvasóit még jobban félrevezeti. De a „minden olvasó találja meg az őt érdeklő könyvet" jelszavának, vagy ha úgy tetszik nemrég felismert szakmai parancsának is jobban megfelel az új elrendezés. A könyvek tucatjai íródtak válságban lévő emberek gondjainak megoldására. Akár pedagógiai, akár pszichológiai, akár szociológiai szempontú a megközelítés, lehet, hogy egy „baj van a gyerekkel" cím alatt jobban hatnak és segítenek, mintha három-négy helyről kell őket összeszedni, esetleg éppen a nehézségek miatt kérni a könyvtáros segítségét." (Havas, 1995)

Financiális gondok

Az általános gazdasági feltételek tekintetében a szakkönyvtári vezetők a könyvtárakat leginkább érintően azonos gazdasági folyamatokat és tendenciákat neveztek meg. *„Két sarkalatos problémát látok a költségvetésben. Az egyik a beszerzés, a másik pedig a működési költség. A harmadikat azért nem mondom, mert az annyira általános. A személyi költség, tehát nem lehet fizetéseket emelni."* (Rózsa György) A könyvtári működés teljes területén a legnagyobb gondot a magas infláció jelenti, a magyar forrásból származó beszerzéseket szintén az állandó áremelkedés, míg a külföldi vásárlásokat a forint rendszeres leértékelése nehezíti leginkább.

Minden vizsgált könyvtárra jellemző volt az elmúlt időszakban, különösen a 90-es években, hogy igyekeztek és igyekeznek ma is a különféle alapítványok pályázatai által nyújtott lehetőségeket kihasználni, plusz finanszírozási forrásokhoz jutni. *„1990-91 körül elkezdtünk más pénzforrások után nézni, és pályáztunk orrvérzésig, mint minden más könyvtár. (...) Mindenki figyeli, lesi a lehetőségeket és a leglehetetlenebb helyekre is pályázunk, hacsak egy minimális esély is van."* (Horváth Tibor) *„Ebben a változási időszakban rengeteg külföldi pályázati lehetőséghez jutott a könyvtár és elég sok hazaihoz is. Ennek következtében a könyvtár soha nem látott eredményeket ért el technikai változásban."* (Szántó Péter) Az OMIKK például jelentősebb összegeket kapott a CD-ROM technika fejlesztésére, számítógépes információszolgáltatásra, multimédia rendszer beszerzéséhez, könyvtári védelmi rendszer kiépítéséhez, a nagy fővárosi műszaki könyvtárak katalogizálási rendszerében résztvevő könyvtárak kompatibilis számítógépes rendszereinek kialakítása stb., de nyertek anyagi támogatást az állománygyarapítás költségvetési keretének kiegészítésére, az alapinformációszint fenntartására is. Emellett az általános ten-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dencia mégis az, hogy az alapítványi források általában a műszaki fejlesztést, az új technológiák (CD-ROM-ok, on-line szolgáltatások) bevezetését és terjesztését, a könyvtári automatizálást, általában a könyvtárak technikai fejlesztését biztosítják. Az Akadémiai Könyvtár olvasótermi biztonsági berendezését szintén pályázat segítségével tudta megvalósítani, amire akadémiai beruházásból biztos, hogy nem kerülhetett volna sor. A technikai eszközök beszerzésén túl kézirat-restaurálásra, kiadvány megjelentetésre, könyvkiadásra is nyertek külön pénzeket, amelyek összességében *„valamilyen módon a könyvtári munka továbbsegítését szolgálják"*. (Rózsa György)

Gyarapításra általában nem lehet alapítványi, pályázati pénzt kapni. Egy PHARE-program keretében történt pályázatnál az OMIKK vezetőjének *„elég világosan megmondták, hogy a gyarapítás az állam feladata. Ezek a programok nem arra vannak, hogy egy állami feladatot átvállaljon valamilyen más szervezet."* Másrészt *„létezik egy technokrata szemlélet az egész világon, fejlesztés alatt mindenki a technikát szokta érteni. A fejek tartalmának fejlesztésére már nehezebb [pénzt] kapni, dokumentumokra szinte lehetetlen."* (Szántó Péter) Ugyanígy nem lehet extra forrásokhoz jutni a könyvtári alapműködés finanszírozásához, a rezsiszámlák kifizetéséhez, a bérköltségek és a munkáltatót terhelő járulékaik fedezéséhez sem. (Kardos, 1995.)

Az OPKM vezetője arra a lehetetlen költségvetési szabályozási helyzetre is rámutatott, hogy a jelenlegi pénzügyi mechanizmus keretei között, még ha a főhatóság támogatja is a beszerzések eredeti összegen túli finanszírozását, kiskapukat kell keresni a folyósításra. Az új információhordozók, a CD-ROM-ok előfizetése esetén, amikor azok még nem szerepeltek az eredeti költségvetésben pl. *„ki kellett találni, majdnem azt mondom, az ürügyet, hogy hogyan tudja támogatni a mi állománygyarapításunkat, amiben benne vannak a CD-k is."* (Horváth Tibor)

Állománygyarapítás

A közművelődési könyvtárak állománygyarapításában elvben a tudományos és a művészeti érték a szelekciós kritérium, a gyakorlatban azonban számolni kell azzal a tartalmi (a természettudományokra és az alkalmazott tudományokra vonatkozóan), illetve nyelvi, kényszerű szűkítéssel, amit az ellátás korlátozott feltételei megszabtak.

A 90-es évek fordulójától újabb nyomás nehezedik a könyvtári gyakorlatra is a könyvpiac, -kereskedelem, a gyarapítás feltételeinek változásával. E területeket a beszerzésre, az alapfunkció teljesítésére ható fő konzekvencia erejéig érinti Barczi: a könyvtermés áttekinthetetlen, a kiadott művekről való tájékozódás esetleges. Ugyanakkor, a növekvő olvasói igények mellett a gyarapításra fordítható keretek reálértéke folyamatosan csökken.

A könyvtáros újabb választásra kényszerül, ezúttal önmagát állítva döntés elé. Nemcsak az önértékrend és az ezzel alkalmasint ütköző használói igény között kell döntenie, hanem arról is, hogy honnan és milyen feltételekkel szerezze be a könyveket. A FSZEK hálózatában kétféle eljárás alakult ki: minél olcsóbban, minél többet vásárolni minden kínálkozó kedvező forrásból, s minél gyorsabban hozzájuttatni az olvasókat az újdonságokhoz; illetve tervszerűen, tudatosan, a legmegbízhatóbb forrásból gyarapítani az állományt a munkaerő-ráfordítással (beszerzésre, feldolgozásra áldozott kapacitás) takarékoskodva. Előfordul a kettő kombinációja is, amikor a szakkönyvek beszerzésében a második utat járják, de dominánsan az első gyakorlatot alkalmazzák. A gyarapítás decentralizált, az automatizáltság jelen fokán körülményesen ellenőrizhető, de a közvetlen könyvesbolti vásárlások az önkontrollra is csak utólagos lehetőséget biztosítanak.

Az *állományalakítás*, az alapfunkció teljesítésének, az általános gyűjtőkör ellátórendszerben való megjelenésének értékeléséhez a fenntartó által, a könyvtár átvilágítására 1992-ben felkért egyik szakértő jelentéséből idézhetünk: *„A könyvtárak túlságosan humán beállítottságúak. Kevés az irodalom a természettudományok, a technológia, az alkalmazott tudományok, a gazdaság és a menedzsment témaköréből. Valószínűleg ilyenfajta könyvekre van szüksége az embereknek, hogy gyorsan boldoguljanak e gyorsan változó társadalomban. A könyvtárat nem tekintik olyan eszköznek, mint amely az emberek mindennapi életében felmerülő problémák megoldásához nyújt segítséget"*.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ha a fentiek benyomásokon alapuló szubjektív észrevételek, akkor is megfontolásra érdemesek – véli Barczi esettanulmányában.

Nézzük a *vásárlást*, a *könyvbeszerzést*. Ameddig egy könyv nyomdai átfutási ideje 2-3 év volt, nem számított az a 6-8 hónap, ami alatt könyvtári könyvként újjászületett. Ma már a könyvek gyors beszerzése elemi érdek. A hirtelen feltámadt érdeklődést már nem lehet lassított folyamattal beszerezni. Megszűnt a könyvtárellátó egyeduralma, mindenki vásárol boltban, utcán, aluljáróban, kempingasztaloknál. A könyvtárosok immár bűnrészesek a feketekereskedelem támogatásában, ennek nemcsak a frissesség iránti igény a mozgatója, hanem súlyos anyagi okai is vannak. Az élelmes könyvtárosnak fel kell fedeznie az olcsó helyeket, fel kell fedeznie a közvetlen nagykereskedelmi beszerzés lehetőségét, a gyors árleszállítások forrását. Tehát valami olyasmit kell csinálnia, amihez eddig nem értett.

Mindezekkel párhuzamosan az elmúlt öt esztendő az oktatás gyökeres átalakulásának is az időszaka volt. Megjelentek az egyházi iskolák a maguk sajátos követelményrendszerével, az alapítványi iskolák ugyancsak könyvigényes oktatói szemlélettel, és a felsőoktatás szellemi felszabadulása is megtörtént. Erősen profitorientált vállalkozások alakultak a képzés szinte valamennyi szintjén. Számos, diplomával kecsegtető tanfolyam működik, megcélozva ezzel azt a fizetőképes szülői réteget, amely hajlandó áldozni azért, hogy gyermeke az érettségi után és egy állami felvétel előtt ne a munkanélküliek táborát szaporítsa, hanem valamit tanuljon. Ugyancsak magánvállalkozások tucatja foglalkozik az úgynevezett menedzserképzéssel, számítógépes ismeretek oktatásával, különböző szakmák betanításával, sokszínűség uralkodik a kötelező és ajánlott olvasmányok körében.

Az OMIKK állománygyarapítási nehézségei már a 70-es évek közepén jelentkeztek, mivel a nominálisan emelkedő keretek nem tudták kompenzálni a nyugati dokumentumok áremelkedéséből és a forint leértékelésébol fakadó veszteségeket. Így 1975 és 1990 között a nyugati monográfiák vétele 60%-kal, míg a periodikumok vásárlása 30%-kal esett vissza. 1990-re az állománygyarapítás mértéke elérte azt a kritikus szintet, amelyet mindenképpen fenn kellett volna tartani ahhoz, hogy az alapvető olvasói igényeket továbbra is a megszokott színvonalon tudják kielégíteni. A 90-es években jórészt megszűnt a keretek nominális emelkedése, és tovább kellett csökkenteni a vételes beszerzéseket. *„Azon még el lehetett vitatkozni, hogy 3000 vagy 4000 folyóirat kell, vagy 2000. Ez a folyamat most vált kritikussá. (...) Pár év múlva itt már nincs gyakorlatilag könyvtár."* (Szántó Péter) A gazdasági helyzet romlási ütemének 1995-ös felgyorsulását és a könyvtári működésre való egyre negatívabb hatását tehát mindegyik könyvtárvezető jelzi. A forint állandó leértékelése különösen ott okoz gondot, ahol a beszerzések nagyobb része külföldi vétel során valósul meg, így például az OMIKK esetén. A szűkülő kereteket inkább a monográfiák lemondásával és a folyóiratok megőrzésével próbálják felhasználni, mivel *„nagyobb veszteség egy 30 éve járó folyóiratot lemondani, mint egy monográfiát nem megvenni"* (Szántó Péter), másrészt a műszaki tudományokat jellemző gyors elévülés is a rendszeres megjelenésű folyóiratok rendelkezésre állását teszi szükségessé. Az OMIKK-ban ma már 1000 db-nál kevesebb könyvet vesznek, de a folyóiratok száma is, különösen a kilencvenes években progresszíve csökken (1991: 2600, 1993: 2200, 1995: 1800 cím, 1996-ra tervezett 1200, de a tervezés időpontjához képesti további helyzetromlás miatt lehet, hogy csak 1000 cím).

Az OMIKK igazgatója a gyarapítási helyzet súlyosságát a következőkkel is jellemezte: *„Szerencsésebb volt régen, hogy pántlikázva volt a gyarapítási összeg, mert abból csak gyarapítani lehetett."* Ma minden állandóan változik, 13. havi bért kell fizetni, az energiaárak állandóan nőnek és a számlákat fizetni kell, *„a végén mi az, amiből el lehet venni: a gyarapítás. Sérülékenyebb a gyarapítási keret, hogy nincs pántlikázva."* Másrészt *„a gyarapítási keret ki van téve hullámzásoknak, sokféle behatás éri. Az állami költségvetésen túl helyzetét befolyásolja az is, hogy az intézményen belül milyen a politika, az egyéb feladatokhoz képest mennyire őrizhető meg a gyarapítás fontossága."* (Szántó Péter) – veti fel ezt a problémát az a vezető, aki egy nagyobb intézmény keretén belül működő könyvtár szakmai irányításáért felelős.

A pedagógiai könyvtár beszerzéseit tekintve egyelőre csak a gyengébb minőségű folyóiratokat kényszerült lemondani (kb. 100 cím), ami nem jelentett túl nagy veszteséget, de *„lassan*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

most már a minőségi részhez kell nyúlni, (és) főleg a monográfiák tekintetében estünk vissza." (Horváth Tibor) Az OPKM-ben a beszerzési keret évek óta változatlan, amelynek mintegy 80%-át folyóiratok beszerzésére fordítják. A helyzet kiéleződését mutatja, hogy 1994 közepére olyan helyzetbe került a könyvtár, amikor a vásárlásokat időlegesen le kellett állítani, veszélybe került a szépen gyarapodó CD-ROM állomány aktualizálása is. A könyvtár állománya minden nehézség ellenére egyelőre gyarapszik, de a gyarapodás 80%-át a kötelespéldányok és ajándék könyvek teszik ki.

Az MTA Könyvtára anyagának mintegy 85%-a külföldi anyag. Hosszú ideig évente 5000-féle kurrens folyóirat érkezett, ma a lemondások és a nemzetközi csere szétzilálódása nyomán évi 3500-3700 cím érkezik. Az akadémiai könyvtár a hazai szakkönyvtárak között kiemelkedő volumenű és jelentőségű nemzetközi cserét bonyolít, ezért érdemes az itt bekövetkezett változásokat is bemutatni. A nyolcvanas évek végi, kilencvenes évek eleji történelmi és politikai változások nyomán *„a keleti csere ugyanúgy szétzilálódott, mint keleten minden más. Néhány nagy partner megmaradt és továbbra is lehet rájuk számítani, a leningrádi akadémiai könyvtár például, de hogy mi van a köztársaságokban és mi van a legkülönbözőbb intézményekben Lengyelországban meg Bulgáriában (...) azt vagy tudjuk ilyen vagy olyan módon, vagy nem, de ez a csere semmiképpen nem működik olyan intenzitással, ahogy működött korábban."* A folyamatnak vannak hátrányai és előnyei is. *„Nemcsak jó dolgok maradnak el, vagy lehet beszerezni nehezebben az áremelkedés miatt, hanem egy csomó álcsere megszűnt. Ez egy olyan csere volt, aminek akkor örültünk, ha nem küldtek semmit, nem volt igazán tudományos értéke."* Összességében ismét a folyamat irányának alakulása a mérvadó. *„Itt megint a tendencia a lényeges. Ha ez itt megáll, akkor rendben, de e pillanatban nem látszik, hogy ez itt megállna, mert az infláció és a devalváció jövőre is lesz és kompenzálás nem lesz."* (Rózsa György)

A könyvtárak vezetői javaslatokat is megfogalmaztak a gyarapítás negatív tendenciáinak fékezésére. *„Nekem az az illúzióm van, hogy a nagykönyvtáraknak elkülönített állami alapból vagy forrásból kellene a gyarapítását kezelni, azt valahogy indexelni kellene az inflációval és abból kellene csak arra a célra fordíthatóan adni."* (Szántó Péter) Hasonló megoldást javasol a MTAK főigazgatója* is. *„Valamilyen módon kormányszinten kellene biztosítani, hogy minden, ami fontos a világban, a tudományban az egy példányban Magyarországon is meglegyen."* A külföldi információ beszerzésére leginkább alkalmas intézmények erre fordítandó költségeit lehetne indexelni a legerősebb külföldi valutához képest. Ez az indexelésen alapuló kompenzáció nem lobby előny, hanem kormányzatilag ellenőrzött kötelezettség lenne. Így meg lehetne akadályozni, hogy *„tovább süllyedjen a külföldi beszerzés Magyarországon."* (Rózsa György)

A ma kettős feladatot ellátó, a nyilvánosságot és a parlamentet tájékoztató *Országgyűlési Könyvtár* a nyolcvanas évek végén Magyarországon megindult politikai, gazdasági és társadalmi változások következtében bizonyos tekintetben kedvező körülmények közé került, más vonatkozásban viszont komoly problémákkal küzd. Visszakerült korábbi fenntartójához az országgyűléshez, szolgáltatásait ismét kiterjesztette a parlamenti képviselők felé, s mindezek következtében jelentős külföldi támogatáshoz is jutott. Másrészt az időszak folyamatosan romló általános gazdasági feltételrendszere, amely az egyre keményedő költségvetési korlátok között működő közgyűjteményeket különösen negatívan érintik, mára az Országgyűlési Könyvtárban is komoly, a működőképesség határait súroló helyzetet eredményezett. (Kardos, 1995)

A könyvtár fő gyűjtőkörét az állam- és jogtudományok, a legújabb kori egyetemes történelem, a politikatudományok, a magyar és külföldi parlamenti naplók, irományok az ENSZ, illetve szakosított szervei által megküldött dokumentumok teszik ki. A mellékgyűjtőkörbe a magyar történelem, a közgazdaságtan, a szociológia és a statisztika tartozik. A magyar és külföldi könyvállomány ma mintegy 800 000 kötetre, a kurrens időszaki kiadványok száma kb. 2300-ra tehető. A parlamenttel meglévő szerves intézményi kapcsolat 1952-ben megszűnt ugyan, de az Országgyűlési Könyvtár bővülései és fejlődése nyomán a korral lépést tartó információs forrás lehetősé-

* Dr. Rózsa György 1996 júliusáig az MTAK főigazgatója, jelenleg a Pro Bibliotheca MTAK Alapítvány elnöke

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

geként továbbra is a törvényhozás rendelkezésére állt. Más kérdés, hogy az államszocialista rendszer törvényhozói mechanizmusa és a képviselői munka akkori jellege nem igazán igényelte a rendszeres szakmai, politikai, jogi, gazdasági felkészülést. A könyvtár és használata iránti képviselői érdeklődés, illetve igény csak a rendszerváltást megelőző időszakban, a nyolcvanas évek végén jelentkezett újra.

Új technológiák - Automatizáció

A Gutenberg által megalapozott könyvtárból az elektronikus könyvtári világba történő átmenetet az automatizált könyvtár jelenti, az integrált könyvtári rendszerek eszközeinek felhasználásával. A könyvtári munka bizonyos műveleteit számítógépesítették, de a teljes mértekű elektronizációtól ez még nagyon távol áll. E területen Magyaroszágon sokféle okból a keresés, részleges megoldások, időnkénti „dadogások" korszakában vagyunk.

A vizsgált könyvtárakra kivétel nélkül jellemző, hogy a könyvtári számítógépesítés, az új technikák bevezetése és az azokból történő olvasói szolgáltatások kiépítése a vizsgált időszakra, annak is inkább a második felére esik. Mint a financiális gondok említésekor a gazdasági környezet bemutatásánál láttuk, mindezek pénzügyi fedezetét elsősorban nem a fokozatosan csökkenő és 1995-re kritikussá váló központi költségvetési keretek biztosították, hanem az akkori széles körű alapítványi források és pályázati lehetőségek. *„A számítógépesítés területén komoly eredményeket lehetett elérni a külföldi és belföldi pályázati lehetőségek következtében. (...) Óriási áttörés volt. Megtörtént a könyvtár integrált számítógépesítése, vettünk elektronikus biztonsági rendszert, felújítottuk a reprográfiai gépparkot, csatlakoztunk az egyetemek fényszálkábeles hálózatához, kiépítettünk házon belül egy fényszálas hálózatot, egy CD-ROM hálózat második generációját vettük meg, nagyon komoly CD-gyűjteményünk van..."* (Szántó Péter) Az OMIKK-ban lehetőség van továbbá több száz adatbázis online hozzáférésére a fő nemzetközi adatbázisszolgáltató központokon keresztül (DIALOG, STN International, Data-Star stb.), az említett CD-ROM hálózat a legkorszerűbb technikát képviselő, több mint 100 lemezt tud egyidejűleg kezelni.

A CD-ROM magyarországi bevezetője az MTA Könyvtára volt, ma már az OMIKK-ban vagy az OSZK-ban sokkal több CD van, de mint a főigazgató megfogalmazta: *„Itt is egy új információs kultúrát telepítettünk, és az akadémiának az a feladata, hogy új dolgokat, új kultúrákat kezdeményezzen és nem az, hogy versenyezzen, hogy kinek van több CD-ROM-ja."* (Rózsa György) A nehézségei ellenére ma is az első számú hazai tudományos szakkönyvtárnak tekintett Akadémiai Könyvtárban a számítógép megjelenése és a könyvtári szolgáltatásokban történő alkalmazásának beindulása a már említett publikációs adatbázis megteremtésével indult, amely a hetvenes évek végén a philadelphiai Institute for Scientific Information nevű intézménnyel kötött megállapodás eredménye volt. Ezzel indult el a könyvtár kifelé irányuló szolgáltatásrendszere. A fenti adatbázis előfizetőinek száma mára már ugyan lecsökkent, de jelentőségén ez nem változtat, inkább a tudományos élet területéről származó felhasználó személyek, intézmények, kutatóhelyek, egyetemek stb. gazdasági helyzetének alakulását tükrözi. A legújabb eredmények között érdemes megemlíteni a Pázmány Péter Katolikus Egyetemmel közösen épített ókortudományi adatbázist, a gondos szelektivitással kiválasztott CD-ROM állományt, amely Magyarországon egyedül itt megtalálható lemezeket tartalmaz. A könyvtári belső automatizáció – mint azt Kardos Krisztina tanulmányában megállapítja – nehezebben haladt előre. *„A könyvtár gépesítése ennél sokkal nehezebben ment, mert ahhoz senki nem értett. Én akkor azt mondtam, mindenkit, aki ebben részt akar venni, kitanítjuk. Senki nem jelentkezett, idegen volt a feladat, hallani sem akartak róla."* (Rózsa György) A könyvtári munkafolyamatok ma már az Akadémiai Könyvtárban is gépesítettek, a számítógép mindennapos munkaeszközzé, a modern infromációs technikák pedig a könyvtári szolgáltatásrendszer szerves részévé váltak.

A pedagógiai könyvtár majdnem teljesen automatizált számítógépes feldolgozási rendszerrel rendelkezik, a dokumentumok beérkezésétől kezdve minden gépen folyik, novell alapú

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

házi hálózat működik. A szakirodalmi adatbázisok közül kiemelkedik a magyar pedagógiai szakirodalmat feldolgozó belső adatbázis, az 1841 és 1990 között megjelent pedagógiai szaklapok és folyóiratok adatait tartalmazó adatbázis, valamint a vásárlás útján beszerzett különféle külföldi pedagógiai adatbázisok (Education Resources Information Center, Education Index, OCLC Education Library stb.) gyűjteménye. Emellett a könyvtár jelentősebb pedagógiai tárgyú CD-kollekcióval is rendelkezik.

A modern könyvtárral szembeni új követelmények megjelenése az Országgyűlési Könyvtárat sem hagyták érintetlenül. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a klasszikus könyvtári feladatokon (dokumentumbeszerzés, katalogizálás, rendelkezésre bocsátás, kölcsönzés stb.) túl csak az új technikák, és elsősorban az elektronika nyújtotta lehetőségek kihasználásával lehet a növekvő mennyiségű információt kezelni, nyilvántartani, illetve abból szolgáltatni. A nyolcvanas évek második felében megindított számítógépesítési fejlesztésekkel a parlament könyvtára mára az ország egyik legjobban automatizált könyvtárává fejlődött.

Az első saját adatbázis a külföldi politikai, gazdasági és részben szociológiai szakirodalmat feltáró VilágPolitikai Információ (VPI) adatbázis volt, amelynek előállítása részben már akkor számítógép segítségével történt. A számítógépes visszakeresés 1988-tól vált lehetővé, mivel a könyvtár részben saját forrásból, részben a Soros Alapítvány támogatásával ekkor jutott hozzá első személyi számítógépeihez. A cikkek bibliográfiai adatait és annotációját tartalmazó cédulákat fokozatosan felváltotta a floppy lemezen történő szolgáltatás. A magyar és külföldi jogi szakirodalom feltárását és az abból való tájékoztatást jogász munkatársak végzik. Önálló osztályuk a papírhordozón megjelenő kiadványok mellett, illetve részben helyett a kilencvenes évek elejétől szintén saját gépi adatbázisokat (Magyar Jog és Külföldi Jogi adatbázis) állít elő. Az UNESCO-tól kapott MikroISIS programcsomagot fokozatosan felváltotta a magyar fejlesztésű Textar adatbáziskezelő rendszer.

A kor információs és technikai kihívásaira történő gyors és rugalmas reagálás egy másik bizonyítéka az Országgyűlési Könyvtár PRESSDOK – melyet a FSZEK is átvett – (1989-től) és HUNDOK (1991-től) nevű számítógépes sajtófigyelő szolgáltatásainak beindítása. A PRESSDOK a magyar sajtónak belpolitikával, parlamenttel, pártokkal, külpolitikával és a gazdasági, társadalmi élet eseményeivel foglalkozó cikkeinek visszakereshetőségét teszi lehetővé, míg a HUNDOK a Magyarországgal kapcsolatos, a külföldi sajtóban megjelent írások bibliográfiai leírását és tárgyszavakkal ellátott tételeit tartalmazza. A szolgáltatások havonta floppy-újságként jutnak el az előfizetőkhöz, 1993-tól pedig CD-ROM-on is megvásárolhatók.

Az 1989-ben igencsak újszerűnek számító könyvtári tevékenységet, a saját eszközökre (a könyvtár folyóirat-állományára és szellemi kapacitására) épülő adatbázis előállítását és értékesítését több tényező is motiválta. A termék kitalálói számára nagyrészt valószínűsíthető volt, hogy a szélesedő sajtópiac következtében megfelelő kereslet lesz a híreket, történéseket, kommentárokat, egyéb információkat tároló és azok gyors visszakereshetőségét lehetővé tevő új informatikai termék iránt. A várakozások beigazolódtak, a könyvtár vállalkozói tevékenységének első terméke mára már szilárd helyet birtokol a hazai információs piacon. Egy másik motivációs tényező a költségvetési támogatáson túli új bevételi forrás lehetősége volt. Az előfizetések révén szerzett bevétel a könyvtár évi költségvetésének ugyan csak egy töredékét teszi, mégis a floppyújság a szakma által visszajelzett erkölcsi elismerés mellett a piac álal biztosított egyfajta anyagi sikert is hozott.

A nyolcvanas évek második felében induló számítógépesítést nagy mértékben külső pénzügyi források tették lehetővé. Az első gépek megvásárlásának fedezetét 1988-89-ben a Soros Alapítvány és a Magyar Hitelbank Sajtóalapítványa biztosították. Az 1985-1995 közti teljes időszak általános jellemzője, hogy az automatizáció költségei (számítógépek, korszerű nyomtatók, CD-meghajtók, CD-ROM-ok előfizetése stb.) meghaladják az aktuális könyvtári költségvetés felosztható kereteit, így ezeknek az eszközöknek a beszerzése alternatív források feltérképezését és igénybe vételét teszi szükségessé.

1991 májusában alakult meg a Képviselőtájékoztatási osztály, melynek alapfeladata a parlamenti képviselőktől, a frakcióktól, az egyéni szakértőktől, a bizottságok apparátusaitól, és a parla-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

menti hivatal egyéb szerveitől érkező dokumentációs és információs igények kielégítése.

„Ez egy viszonylag új terület és azt hiszem, hogy a könyvtárosság is ebbe az irányba fog elmenni, az információszolgáltatás felé. Ilyen tekintetben valószínű, hogy a könyvtárosképzésnek is ebbe az irányba kell majd nyitnia. Meg kell mondanom őszintén, hogy ez nekem nem is volt szempont újabb ember felvételénél sem, sőt úgy tűnik, hogy egy speciális szakképzettség jobban hasznosul ezekben a munkákban. Vannak közgazdászok, bölcsészek, történészek ... vannak könyvtáros végzettségűek is persze. Van a képviselőtájékoztatás területe és van a dokumentumfeltárás, dokumentáció, információs részleg. Egyrészt előkészítjük azokat az anyagokat, amiből aztán tájékoztatunk, mind a képviselők számára, mind pedig a széles olvasó közönség számára, másrészt pedig ezekből az eszközökből tájékoztatunk, illetve külső eszközökből, külső forrásokból is ... A tájékoztatók részt vesznek az előkészítési tevékenységben. Nyilván másképp keres egy adatbázisban az, aki maga is készít tételeket, maga is használja azokat a feltárt deszkriptorláncokat... Ez a szakma a tudományos kutatás és az üzleti élet között van, valahol a kettő között, tehát nem kíván olyan igazán komoly, mély elméleti felkészültséget, mint a tudományos kutatás, és viszont olyan gyakorlati manőverezési készséget sem kíván, mint az üzleti élet vagy a gazdasági élet." (Rónai Iván)

A Képviselőtájékoztatási osztály munkatársai a könyvtár katalógusai, különgyűjteményei, saját és külső jogi, közigazgatási és parlamenti adatbázisainak felhasználásával válaszolják meg a képviselők és szakértőik szerteágazó kérdéseit. Néhány példa: tényadatokat adnak a jelenlegi és a korábbi országgyűlések tevékenységére vonatkozóan; biztosítják a törvényjavaslatokat, azok plenáris és bizottsági vitáit; irodalmat állítanak össze egy-egy jogszabályról, annak parlamenti vitájáról, felkutatják egy-egy jogi vagy gazdasági kérdés korábbi hazai és külföldi jogi szabályozását, összeállítják annak szakirodalmát.

A Képviselőtájékoztatási osztály munkájának tapasztalatairól az 1990-1994-es parlamenti ciklus végeztével kérdőíves felmérés készült. (Haraszti, 1996.) Parlamenti képviselőket kérdeztek meg általános informálódási szokásaikról, a könyvtárak és különösen az Országgyűlési Könyvtárnak az információs források között betöltött szerepéről, az igénybe vett szolgáltatásokról és értékelésükről valamint a következő ciklusra vonatkozó képviselői igényekről, tervekről. A kevés számú interjú miatt messzemenő következtetéseket nem lehet levonni, de mindenképpen visszajelzést jelent.

Egy, az Országgyűlési Könyvtár keretei között működő központi szakértői intézmény kialakításának gondolatát általában pozitívan fogadták, egy többszempontú, pártsemleges elemzéseket, tanulmányokat készítő szervezet munkáját többen hasznosnak ítélték. A könyvtár törekvése a felhasználói kör igényeinek, értékelésének feltárására példaértékűnek tekinthető, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy esetükben egy speciális és igen frekventált könyvtárhasználói csoportról, a törvényhozókról van szó.

A képviselőtájékoztatási szolgáltatások és általában az Országgyűlési Könyvtár kilencvenes évek eleji intézményi fejlődésének szempontjából jelentős szerepet játszott a *„Kelet-európai parlamenti intézmények segítése"* (Special Task Force on the Development of Parliamentary Institutions in Eastern Europe – Frost Task Force) nevű program, amely az amerikai Képviselőház egy texasi tagjának, *Martin Frost*nak a kezdeményezésére indult el 1990 nyarán. E kongresszusi támogatás azt a célt tűzte maga elé, hogy a parlamenti információs rendszerek kiépítésén keresztül hozzájáruljon a közép-európai demokráciák törvényhozásának fejlesztéséhez. Az amerikai kongresszus induláskor 6 millió dollárnyi összeget szavazott meg Lengyelország, akkor még Csehszlovákia és Magyarország számára. A program irányítását, amely természetesen nem az összeg puszta folyósításából állt, a Kongresszusi Könyvtár Kongresszusi Kutató Szolgálata (Library of Congress, Congressional Research Service – CRS) végezte. A program 1994 őszén lezárult, de működése alatt kiterjesztették még Bulgáriára, a balti államokra, Albániára, Ukrajnára és Oroszországra is. A Magyarországnak jutó támogatást természetesen nem teljes egészében az Országgyűlési Könyvtár kapta, hanem jelentős mértékben részesült abból az Országgyűlés Hivatala is. A program három fő területet ölelt fel: 1. a könyvtári szolgáltatások fejlesztése, 2. átfogó gépesítési program (számítás- és irodatechnikai berendezések beszerzése), 3. ok-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tatási-továbbképzési programok a parlamenti apparátus tagjai és a könyvtárak munkatársai részére.

A könyvtári szolgáltatásokat illetően az OK teljes angolszász gyarapítását ebben az időszakban e forrásból tudta fedezni. A támogatás mértéke 1992-ben és 1993-ban megközelítette a könyvtár teljes évi gyarapítási értékének 15%-át.

Ma már minden könyvtári munkafolyamatot számítógépen végeznek. A könyvtárban Novell alapú lokális hálózat működik kb. 40 munkahellyel, és modem segítségével lehetőség van a könyvtári hálózat távoli számítógépről történő elérésére is.

Anyagi lehetőségeit és helyzetét tekintve az Országgyűlési Könyvtár a kilencvenes évek közepére igen súlyos helyzetbe került. Nemcsak szolgáltatásai színvonalának megőrzése, hanem működésének alapvető feltételei is veszélybe kerültek. A kialakult helyzetért több, egyidőben érvényesülő pénzügyi folyamat is felelős. Ezek közül legfontosabbak a költségvetési szerveknél érvényesülő általános központi restrikciós intézkedések, a működés általános költségét jelentősen befolyásoló közüzemi díjak emelkedése, valamint az állomány gyarapításában éveken keresztül jelentős szerepet játszott amerikai kongresszusi támogatási program lezárulása. (Kardos, 1995)

Az elmúlt 5-6 év vitathatatlan gépesítési eredményei mára több szempontból is veszélyeztetetté váltak a szakkönyvtárakban. Egyrészt a gyarapítási nehézségek kihatnak a külső adatbázisok, CD-ROM-ok folyamatos előfizetésére, másrészt *„magának a hardvernek a fenntartása is gond, mert ha tovább spórolunk elérkezünk addig a határig, ahol összeomlik a rendszer."* (Horváth Tibor) Hiába épültek ki többéves óriási erőfeszítésekkel, alapítványi segítségekkel az európai színvonalat is elérő könyvtári információs rendszerek, ha azok a jelenlegi gazdasági körülmények között nemhogy nem fejleszthetők tovább (a gépek és rendszerek gyors elavulása és a kicserélés igénye, új rendszerekhez való csatlakozás lehetőségei, pénzért szolgáltató online-rendszerek bővülése, Internet stb.), de még a szintentartás is nagy nehézségeket jelent. Az állománygyarapítás elégtelenségei, a folyóiratlemondások szintén a rendszerek értékét csökkentik: *„A nagy beruházás, ami történt a gépesítésben, percről percre devalválódik azáltal, hogy kevesebb dokumentumot veszünk. (...) Lezajlott egy sikeres beruházás, fejlesztés, csak még az nem világos, hogy miként lesz ez karbantartva. Lehet, hogy 5 év múlva mindaz, amit óriási erőfeszítéssel összehoztunk, le fog ülni."* (Szántó Péter)

Nemcsak a gépesítési költségeket, hanem az egész könyvtári szférát tekintve is, érvényes a következő megállapítás: *„Az ország elkölt sok millió forintot a könyvtárakra, gyarapításra. Ez a befektetés és használata a nemzeti vagyont növeli. Viszont a jelentőségét nem ismerték fel, nincs kellőképpen menedzselve, se irányítva, se finanszírozva. Azokban az országokban, amelyek előrejutnak (pl. USA, Franciaország), ez a terület, az információs iparág, kiemelt fontosságú terület."* (Szántó Péter)

Könyvtári funkciók, olvasók és könyvtárhasználat

A nyolcvanas évek elejétől tapasztalni kellett, hogy nincsenek meg azok a tájékoztató helyek, ahol a közösségek tagjai, az állampolgárok a hétköznapi életben való eligazodáshoz kapnának segítséget. Fokozatosan kialakították tehát azokat a helyeket a nyilvános könyvtárhálózaton belül, ahol ilyen kérdésekre is választ lehet kapni. ,,Hol kell elintézni, hogy... „ és itt az élet legkülönbözőbb kérdései következnek a tanulással, továbbtanulással, ügyintézéssel, munkahelykereséssel, lakásügyekkel, emberi krízishelyzetekkel kapcsolatban. A rendszerváltás utáni szabadsággal együtt eddig ismeretlen gondok megoldásában kellett gyors segítséget nyújtani, megszaporodtak a munkanélküliek, megjelentek a menekültek, megnőtt a hajléktalanok, a létminimum alatt élők száma, bevallott problémát jelent a drog, az AIDS. Mint *Havas Katalin* tájékoztató szolgálati tevékenysége során tapasztalja, a FSZEK-ben naponta több ezer kérdésre válaszolnak a fenti témákból, de megjelentek a gyors polgárosodási folyamatot jelző kérdések is. (Egyesületek, alapítványok, vállalkozások, privatizáció, adózás, civil szervezetek.) Tehát felkeresik a könyvtárakat azok a rétegek, amelyek nehezebbé vált élethelyzetük javítására használják a könyvtárat, motivációik: átképzés, tanulás, önképzés érdeke és sokszor csak az emberibb élet utáni vágy. Ezzel egyidejűleg a könyvtárak anyagi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nehézségek miatt beengedték a videót, nem mint egy újfajta könyvtári dokumentumot, hanem komoly bevételt hozó lehetőséget, ezzel merőben új rétegek kerültek a közművelődési könyvtárak látókörébe. A videókölcsönzés példáján látható az is, hogy milyen mértékben köti le a jobb sorsra érdemes szakértelmet és ügybuzgalmat a lázas pénzkeresési vágy, a rengeteg adminisztrációval járó, bevételcentrikus és sok esetben ízlésromboló szolgáltatás.

Speciális formában lép színre a könyvtár szociális funkciója is (melynek legjobb hagyományaként a könyvek hátrányos helyzetűeknek való házhoz szállítása él), a könyvtár rockzenei hangzóanyagának vonzerejére építő, deviáns fiatalokkal foglalkozó Sziget klub létrejöttével. Havas Katalin szerint már csak azért is ki kellett alakítani az „egyéniségre szabott" könyvtárakat, mert hirtelen új olvasói csoportok tűntek fel.

A nagy tudományos szakkönyvtárak könyvtári funkcióiban és használatában az utóbbi tíz év tekintetében kisebbek a változások. A vizsgált szakkönyvtárak továbbra is a hagyományos olvasói körüket szolgálják ki, a könyvtárhasználók társadalmi összetétele alapvetően nem változott. Az Akadémiai Könyvtár olvasóinak zömét az egyetemi hallgatók (elsősorban az ELTE-re járók) teszik ki, emellett kutatók, egyetemi oktatók, ösztöndíjasok veszik igénybe a szolgáltatásokat; az OMIKK könyvtári szolgáltatásait főleg a műszaki területen dolgozó szakemberek és a műszaki tudományágak kutatói és hallgatói használják, míg a pedagógiai könyvtárba szintén hallgatók, értelemszerűen leendő pedagógusok járnak legnagyobb számban, de a gyakorló tanárok, tanítók aránya is jelentős. Olyan jellegű változásokat, mint például a közkönyvtárak radikálisan erősödő szociális funkciója, a gazdasági-társadalmi átalakulások következtében egyre bonyolultabbá váló hétköznapi életben való eligazodás segítése, a szakkönyvtárakban nem tapasztalható. Alapvető feladatuk és könyvtári funkciójuk továbbra is az adott szakterületen dolgozók, tanulók, a tudományterület iránt érdeklődők információs igényeinek kielégítése.

A vizsgált szakkönyvtárak közös jellemzője viszont a könyvtárhasználat erősödése. A beiratkozott olvasók száma mindhárom könyvtárban fokozatosan emelkedik, az olvasótermek kihasználtsága nő. *„Kifolynak az utcára a használók."* – jellemezte a helyzetet a pedagógiai könyvtár vezetője. Az OPKM további tapasztalata, hogy *„... egy kicsit igényesebb lett a használat. Az olvasók több mint fele a kötelező irodalmat keresi, de megnőtt azoknak az aránya, akik ezen túl régebbi irodalmat és összehasonlító nemzeti irodalmat keresnek. (...) Megnőtt a mélyebben, az igényesebben kutatók, búvárkodók hányada."* (Horváth Tibor) Másrészt a pedagógusképzésben, az oktatásban, a különböző oktatási szintek tananyagaiban bekövetkezett változások, melyek szintén a rendszerváltozás időszakának következményei és jellemzői, új feladatokat rónak a pedagógia tudományának hazai szakkönyvtárára. A pedagógusok a korábbinál nagyobb szabadságot élveznek a tananyag kiválasztásában és tematikájának összeállításában, így megnőtt a tankönyvek, tanmenetek iránti érdeklődés, intenzívebbé vált az OPKM tankönyvek különgyűjteményének használata. Másrészt megszűnt az államszocialista rendszerre jellemző pedagógusképzés erős ideológiai megalapozottsága, – *„kiszaladt az ideológia a pedagógia alól"* – így fontos feladattá vált, *„hogy irodalmat tudjunk adni a diákoknak."* Ezért a könyvtár kiadta a magyar neveléstudomány klasszikusainak szemelvénygyűjteményét, és ugyanezt tervezik a külföldi szakirodalom vonatkozásában is.

Az MTA Könyvtár életében különösen jelentős volt az akadémia beruházásában felújított könyvtári épület. *„A könyvtár mióta ebben az új épületben van, azóta van összhang az állomány nagysága, értéke és használata között."* – állapította meg a könyvtár vezetője. Itt is jelentős mértékű a beiratkozott olvasók számának növekedése, de a könyvtári funkciók tekintetében jelentős változások nem tapasztalhatók.

Az OMIKK forgalma alapján is az országos élmezőnybe tartozik; 1994-ben 1990-hez képest kb. 42%-kal nőtt a könyvtártagok aránya. Egyre nagyobb mértékben veszik igénybe a hagyományos és az újabb szolgáltatásokat, és más könyvtárak is fokozottabban támaszkodnak állományára és szolgáltatásaira. A fokozottabb igénybevétel magyarázata a műszaki könyvtárak nagy számban történő megszűnésében (az ország 525 műszaki könyvtárából az utóbbi tíz évben 370 zárt be vagy nem tud külföldi dokumentumokat gyarapítani), az OMIKK átfogó számítógépesítésében és az új, vonzó szolgáltatásokban (ke-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

resés CD-ROM adatbázisokban, kölcsönözni kívánt könyvek online előjegyzése, olvasói másológép) kereshető.

Könyvtári munkaerőállomány

A vizsgált szakkönyvtárak esetében a könyvtári vezetők általában elégedettek az ott dolgozók munkavégzésével, teljesítményével és iskolázottsági színvonalával.(*„Ez egy nagyon jó stáb, ami itt van."* (Rózsa György) *„Itt minőségi emberek vannak, egy-két gyengébb azért itt is akad."* (Horváth Tibor) Néhány, a könyvtárakra jellemző negatív munkaerőviszonyi tendencia bemutatása, a közalkalmazotti törvény érvényes rendelkezéseinek hatása, a munkaerőpiac más szegmenseinek szívó hatása, illetve annak hiánya érdemel bővebb kifejtést.

A végzettséget tekintve két vezető is megemlítette a túlképzettséget: magas a könyvtárakban dolgozók között a diplomások aránya. Ezt részben pozitívumként, részben problémaforrásként értékelték. Olyan munkaköröket is diplomások látnak el, amelyeket középfokú végzettségűek is el tudnának látni, ez pedig a munkavállaló szakmai kielégítetlenségéhez, belső feszültségekhez vezethet. *„Sok az olyan munka, amihez nem kellene diplomás, mégis diplomás csinálja."* (Rózsa György) *„Egy kicsit sok a diplomások aránya, több középkáder kellene."* (Horváth Tibor) Másrészt a diplomások magas aránya magas szintű szakmai hátteret biztosíthat a könyvtárosi munkavégzéshez, kutatómunkához. Nem véletlen, hogy az akadémiai könyvtár az, amelyikben legmagasabb a diplomások aránya, és itt végeznek legnagyobb arányban kutatómunkát, elsősorban a tudomány- és az akadémiatörténet területén. A könyvtárvezetés is messzemenően támogatja a szigorúan vett könyvtárosi tevékenységen túli kezdeményezéseket: *„Mindenki, akinek jó ötlete van, akar valamit kutatni, az minden segítséget megkap hozzá."* (Rózsa György)

Megfogalmazásra került az is, hogy nemcsak a túlképzettség, hanem a szükségesnél valójában magasabb létszám is tartalékokat hordoz magában. Az elmúlt évtizedekben nemcsak az volt jellemző a könyvtárakra, hogy vonzó munkahelyet jelentettek a felsőfokú végzettségűek, elsősorban bölcsészek számára, hanem az is, hogy a költségvetési korlát puhasága és az alacsony fizetések miatt nem jelentett különösebb gondot a munkaerőfelvétel, még akkor is, ha az nem volt teljesen indokolt. *„Ez túl van dotálva, mint minden magyar intézmény, mint minden magyar könyvtár. Tudniillik rosszul fizetett emberekből mindig több kell. (...) Az arányok itt talán jobbak. Itt mindent sokkal több ember csinál, mint amennyi valójában kellene."* (Rózsa György) Szintén az MTA könyvtárának főigazgatója mutatott rá az alacsony fizetések és a könyvtári modernizáció közti összefüggésre, nevezetesen az utóbbi hátráltatására: *„A gyenge fizetések visszafogták hosszú ideig a műszaki fejlesztést, mert meg lehetett oldani azzal, hogy felvesznek valakit olcsó pénzen."* (Rózsa György)

A vizsgált időszaknak a könyvtári munkaerőhelyzetre vonatkozóan egyik jelentős változása volt a közalkalmazotti tövény életbe lépése, az ott bevezetett bértábla alkalmazása és a könyvtárakra vonatkozó végrehajtási rendelet előírása, mely minden munkakörben megkövetelte a könyvtárosi végzettséget. A kizárólag a megszerzett iskolai végzettséget és a közalkalmazotti munkaviszonyban eltöltött évek számát figyelembe vevő bértáblázat alkalmazásának hátrányait leginkább az OMK igazgatója fogalmazta meg. *„Évek hosszú munkájával kialakultak a fizetésben az egészséges arányok. Az én szemléletem mindig az volt, hogy mindenki annyi fizetést kapjon, amennyi hasznot hoz, függetlenül attól, hogy milyen papírja van, meg hány éve dolgozik. Egyik napról a másikra ezek az arányok teljesen felborultak. (...) Az érmét gyűjteni és betenni valamilyen osztályozási rendszer szerint automatikusan, azt lehet. De itt emberek vannak."* (Szántó Péter) Ez a rugalmatlan fizetési rendszer a pénzügyi korlátokon túl nem teszi lehetővé a teljesítmények anyagi elismerését, és nem motiválja a személyes előrejutás ambícióit sem. *„Gyakorlatilag anyaglilag nem lehet motiválni az embereket. Erkölcsileg sem lehet motiválni őket, mert vezetőnek lenni ilyen körülmények között stressz meg bosszúság, meg nincs is megfizetve. Ki az a bolond, aki vezető akar lenni? Senki. (...) Nincs olyan ambíció sem az emberekben, hogy többet vállaljanak. Sem anyagilag, sem erkölcsileg."* (Szántó Péter) Az intézményi kereten belül továbbá nincs reális lehetőség a bérek emelésére (a törvény

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ugyan nem zárja ki az ott meghatározottnál magasabb alapszorzó alkalmazását, de a korábban ismertetett anyagi helyzet ezt sehol sem teszi lehetővé). *„Nem mozog a bér. Erre az ajánlat az a főhatóságtól, hogy küldjél el 30 embert és azt a pénzt el lehet osztani. Én viszont vérdíjjal nem foglalkozom."* (Rózsa György)

Külön problémát okozott az, hogy a végrehajtási rendelet előírta a kötelező könyvtári végzettséget. Anélkül pl. egy hosszú évek óta ugyanazt a könyvtári munkát végző bölcsész, természettudományi kart végzett, vagy jogász, közgazdász stb. munkatárs csak a középfokú végzettséghez lett volna besorolható. Ez a merev alkalmazási feltétel különösen a szakkönyvtárakban okozott problémát, mivel egy valamilyen akadémiai tudomány, a műszaki tudományok vagy a pedagógia területén tájékoztató könyvtárosi, dokumentátori, információ-szolgáltatói vagy éppen kutatói munkát végző munkatárs esetén nem feltétlenül a könyvtárszak diplomájának megszerzése jelenti a színvonalas munkavégzés alapfeltételét. *„A Keleti osztályon pl. nekünk arabosok kellenek, meg mongolisták, meg ilyenek. Nincs is ott könyvtáros végzettségű egy sem, iranista van, mongolista van, meg turkulógus."* (Rózsa György) Az akadémiai könyvtár az ELTE könyvtár tanszékének egyéves kihelyezett tanfolyama megszervezésével oldotta meg a kérdést. Mindazok, akik nem rendelkeztek a megfelelő papírokkal, elvégezték azt, ha nem is minden esetben a legnagyobb lelkesedéssel. De *„a végén az is azt mondta, hogy nem volt érdektelen, mert olyan dolgokat hallott, amiről azelőtt még soha, pedig itt dolgozik 15 éve."* (Rózsa György) Az OPKM vezetője nem teljesen értette a hiányzó könyvtárosi végzettség megszerzésének kötelezettsége elleni tiltakozásokat. *„Legtöbbjük azt állítja, hogy megerőltető lenne számukra, továbbá, hogy ők már megtanulták a gyakorlatban. De akkor miért tiltakoznak? (...) Megint más, hogy a szakkönyvtárakban vannak reszortok, ahol nem kell könyvtárszak, hanem jogot kell, történelmet, gépészetet stb. végezni. Egy kicsit finomítani kellene a rendeleten."* (Horváth Tibor)

Mindezen problémák ellenére egyik könyvtárban sem tapasztalható jelentős fluktuáció. *„Nem nagyon mennek el, aki elmegy, azt csábítják, az igazgatónak megy el. Ez egy jó kádernevelő hely."* (Horváth Tibor) *„Ebben a könyvtárban még így sincs komoly fluktuáció, de ennek azért van egy negatív ösztönző hatása. Például egy könyvelő keres 25-30 ezret bruttó és elmegy egy jelentéktelen kft-be 60-70 ezerért."* (Rózsa György) A könyvtári munkaerőfelvétel szükségessége vagy lehetősége, illetve nehézsége a vizsgált szakkönyvtárakban nem igazán merül fel. Egyedül az OMK vezetője említette meg a munkavégzés színvonalának néhány problémáját, illetve annak jelenségeit. *„Nem abban a helyzetben vagyok, hogy elküldeném a rosszul dolgozókat, hanem abban, hogy megpróbálom megtartani őket. Mert ha elmegy a dolgozó, még olyat se kapok a helyére, munkanélküliség ide vagy oda."* (Szántó Péter) A dolgozók gyakran rutinból végzik munkájukat, privát munkáikat is gyakran munkaidőben végzik, nagy szakmai fejlődést igazából nehéz elvárni tőlük. *„A szakma pedig viharos sebességgel fejlődik, olvasni és adaptálni kellene a dolgokat."* (Szántó Péter)

A könyvtár funkcióváltozása – a könyvtáros szerepértelmezése

A funkcióváltozás elsősorban a közművelődési könyvtárakat jellemzi, noha az új technológiák a szakkönyvtárak működésébe is jelentősen beleszóltak, az olvasók számának bővülése és az adatbázisok hozzáférhetővé tétele itt is szemléletváltozást eredményezett.

Visszatérve a FSZEK-re, 1990 végén elkészült az intézmény stratégiai tervének első, 1991 első félévében a második változata, a munkatársak legszélesebb körének bevonásával. Jóllehet, korábban a két részterület (hálózat, illetve központ) feladatainak kidolgozása sem nélkülözte az egységben való szemléletet, ebben a dokumentumban törekedtek az egész intézményben gondolkodó, szervesen egymásra épülő feladatmeghatározásra.

A stratégia a rendszerváltással járó, átmeneti jellegből adódó, az intézménytől is adekvát reakciót váró változási folyamatokból indul ki, voltaképpen következetes képviselete annak, ami mellett az 1985. évi hálózatfejlesztési koncepcióban az intézmény tudatosan elkötelezte magát, s ez a használóra orientált, liberális szolgáltató

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár, amely azonban nem szélsőséges formában ölt testet az ellátórendszer egészét tekintve. Ezzel igazi áttörést jelentő fordulat következett be, legalábbis elvi síkon. Egy merőben új típusú, *Katsányi Sándor* szavaival élve, új könyvtári idea jelent meg a nyolcvanas években, a FSZEK előzetes gyakorlatával markánsan szembesülő könyvtári idea. Fogadtatása azért volt oly vitatott, mert egy általánosan elterjedt, hosszú múltra visszatekintő, nagy hagyományokkal rendelkező, mélyen meggyökeresedett és megkövesedett humanista-nevelő könyvtárosi eszme esztétikai szempontú értékkonzervativizmusával találta magát szembe.

Franciaország példáját idézem, noha nyilván a könyvtárak funkcióváltozása maga után vonta másutt is a könyvtárosok szerepfelfogásának átszíneződését. Bourdieu a kulturális javak termelésének két módját különbözteti meg, az egyiket az oktatás befolyása, a másikat inkább a piaci törvények meghatározó szerepe jellemzi. *Bernadette Seibel* szerint a könyvtáros-társadalom strukturálódása két pólus mentén történik. A szakmai gyakorlatot a művészek, tudósok, alkotók közelsége is legitimálhatja, ehhez a tudományos képzettség, az enciklopédikus összefüggések felismerésének képessége, az információk inflálódásának megítélése kapcsolódik, ezek a szakmai alkalmasság ismérvei, könnyű belátni, hogy az iskolai értékek elsajátítására törekvő stratégián alapulnak. A szakmai identitás másik pólusán inkább az új technológiák bevezetése, a használók szükségleteinek ismerete és az ehhez történő alkalmazkodás hangsúlyos.

Az információhordozók gazdagodásával a dokumentumok forgalmából fakadó társadalmi előnyök felismerésével az új szakmai identitás az együttműködést és a cserét részesíti előnyben. (Seibel, 1988)

Míg a régi gyakorlat a könyvtáros szerep lényegének az intellektuális javak elosztását tartotta, a jelenlegi a közvetítő, a közbenjáró szerep erősítését hangsúlyozza. Külföldön a könyvtáros szakmai kompetenciájához hozzátartozik az informatika, a számítógépek, az adatbankok kezelésének ismerete, s egyre inkább így lesz ez nálunk is, jóllehet informatikai szakemberekben nagy a hiány. *„Hiány a számítógépes hálózat kiépítésével és működtetésével kapcsolatban van. Jelenleg két ember ért hozzá, az egyik az ELTE könyvtár szakán informatikus, a másik szintén könyvtár-szakos, Brüsszelben végzett egy egyéves tanfolyamot, amire egyetemi oklevelet kapott. Körülbelül öt éve próbálunk keresni embereket, de még nem sikerült találni. ... Nem tudunk erre pénzt adni, de ha még össze is tudnánk szedni, addig, amíg itt nincs hálózat, nincs gép, nem tarthatunk évekig egy hardveres, szoftveres embert. Viszont amíg nincsenek megfelelő szakemberek, addig nem akar kialakulni ez a dolog. (...) ha nem sikerül megoldanunk, akkor becsukhatjuk a kaput."* (Részlet az Egyetemi Könyvtár főigazgató-helyettesével készült interjúból) *„Az alapvető probléma az, hogy a könyvtárosság, mint néhány más szakma is, ma világszerte identitászavarral küzd. Azt gondolják, hogy a könyvtárosság ma olyanfajta tudomány és olyanfajta szakma, mint bármely más, amelynek belső törvényszerűségek szerint kell élnie és a többieknek ehhez alkalmazkodni kell tudni (...) Szerintem az olvasó agyával kell gondolkodni (...) A könyvtártudomány: segédtudomány... Ugyanilyen feszültségek vannak a különböző tudományszakok és a könyvtártudomány között (...) Egy bezárkózó világ, ráadásul a könyvtárosságon belül kialakul egy olyan gárda, amely a modern elektronika eszközét a kezében tartja (...) Az információs bázisokért is tülekedés van és kialakul egy belső elit."* (Részlet a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanszékvezetőjével készült interjúból)

A francia kutató – Seibel – meglátásai szerint a régebbi „enciklopédikus" gyakorlat monopolhelyzetet jelentett, aufklérista oktatói attitűd jellemezte, a magyar gyakorlatot inkább az „ízlés-csinálás", „ízlés-alakítás" törekvése. Míg Seibel pozitívumként kezeli, hogy a „moralizálás csatatere", ahol a „messianisztikus küldetéstudat" dominált, felcserélődött, átalakult, az új információs technológiákra és az együttműködés etikájára alapozott új típusú gyakorlat az alkotás képességének - Bourdieu szerint hatalmának - birtoklóit használókká teszi. A könyvtáros attitűdje aktív és realista, Seibel meglátásai szerint olyan relatív autonómia jellemzi, melyben a használói igények jelentik az iránytűt. (Lőrincz, 1991) Az információk birtoklása hatalmat jelent, erre hívja fel a figyelmet a szegedi tanszékvezető, valószínűleg igen jól érzékelve az identitászavart, s a könyvtári funkciók változásával járó szerepátértelmezés feszültségeit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Visszatérve a FSZEK esetére, s egy ezzel összefüggésben levő nemzetközi vizsgálatra, a szemléletmód változásának empirikus bizonyítékául egy 1992-ben folytatott nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményei szolgálnak. A könyvtárakban bevezetett változtatások megítélésének vizsgálata szerint, a FSZEK könyvtárosainak 41 százaléka értett egyet a témacsoportos állományelrendezés és a családi könyvtár kialakításával, míg az igényeknek megfelelő állománygyarapítást („használati érték, kontra gyűjteményi értékű") 62 százalék helyeselte. Időközben enyhült a családi könyvtárakkal szembeni averzió.

Az intézmény szerepét *Papp István* a közkönyvtár klasszikus hármas funkciójának teljesítésében jelöli meg: *„információkat nyújt a különböző élethelyzetek és feladatok megoldásához, segíti a társadalmi nevelés és önképzés folyamatát, eszközéül szolgál a szellemi rekreációnak"*. (Papp, 1993)

A könyvtár alapállására a használóorientáltság, a társadalmi, az olvasói igényekhez való alkalmazkodás jellemző. A különböző tartalmú művek gyűjtésében és közvetítésében a könyvtár a semlegesség álláspontját foglalja el, a filozófiai, ideológiai, vallási és politikai kérdésekben a különféle nézeteket tükröző kiadványokat egyaránt beszerzi. Tovább bővült a tájékoztatás funkciója, a mindennapi információk köre az állami, önkormányzati és egyéb társadalmi szerveződések közleményeinek gyűjtésével és megismertetésével egészült ki.

A hagyományos funkciókhoz nem „tipikusan" könyvtári funkciók, így a szociális funkció tudatos vállalását, és a közösségi, művelődési házi funkció betöltését rendeli. *Barczi* úgy véli, hogy az új szerepekkel valójában a hálózatban többé-kevésbé élő gyakorlatot emeli hivatalos rangra. Félő azonban, mivel megvalósításukat kívülről biztosított feltételektől teszi függővé, hogy formális befogadásuk az intézmény feladatrendszerébe, nem változtat helyzetük, teljesítésük perifériikus jellegén, tekintve, hogy perspektívájuk, színvonaluk eddig is a könyvtárosok affinitásán múlott, és a külső finanszírozási források mindenkori készségétől meghatározottan alakult. (Barczi, 1994.)

A tanulmány keretében a két eltérő típusú könyvtár – közművelődési és szakkönyvtár – helyzetével pusztán jelezni kívánjuk, hogy a könyvtárak működési feltételei megnehezültek, miközben funkcióinak bővülniük kellene a kihívások figyelembevételével. A költségvetési problémák miatt a folyamatos gyarapítás kivitelezhetetlen, így a folyóiratok, könyvsorozatok fejlesztése csorbát szenved, a gyűjtemények értéke csökken. A könyvtárak törekvéseikben az olvasói, használói igények felé fordulnak. Az állampolgári tudnivalók bonyolultakká váltak, a világban, társadalomban való eligazodás nehezebb, így a könyvtárak tájékoztatási funkciója bővült az előző évekhez képest (közhasznú, közösségi információk), a hagyományos funkció mellé újakat kell elvállalni, például a szociális funkció betöltését. Ezzel párhuzamosan a könyvtárosi szerepértelmezés is átszíneződik.

Felhasznált dokumentumok, felhasznált irodalom

1. 1994. évi XL. tv. a Magyar Tudományos Akadémiáról
2. BARCZI Zsuzsa: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár funkcióváltozásai 1985-től. Budapest, 1994. (kézirat) OSZK KMK
3. BART I.: Megszépülő lápvirág és a hiányzó motorolaj. In: Magyar Nemzet, 1994. augusztus 27.
4. BRYANT, M. N.: A kelet-európai parlamenti információs rendszerek fejlesztése. In: Könyvtári Figyelő, 1993/2. sz. 251-254. p.
5. L'edition et l'industrie du livre en Europe centrale et orientale (red. Rad. I.) Rapport établi pour le Conseil de l' Europe par International Book Developement, Londres Strasbourg, 1992. 38 p.
6. EIDE-JENSEN I.: Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárról. In: Könyvtári Figyelő, 1993/3. sz. 403-409. p.
7. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlesztési irányai. Tervtanulmány. Bp. FSZEK, 1986. 54. p.
8. A FSZEK szakmai koncepciója. Tervezet. Összeáll. Papp István. Budapest, 1993.
9. HARASZTI Pálné: Az ECPRD és a parlamenti könyvtárak regionális együttműködése. In: Könyvtári Figyelő, 1992/4. sz. 693-695. p.
10. HARASZTI Pálné: A „magyar Törvénygyár" 1990-1994 között. Az országgyűlési képviselők informálódási szokásai. In: Könyvtári Figyelő, 1996/3. sz. 414-426. p.
11. HAVAS Katalin: Politikai és gazdasági változások hatása a könyvtárakra. Budapest, 1995. (kézirat) KMK In: Írás tegnap és holnap. Internet-folyóirat. 3. sz.
12. KARDOS Krisztina: Az Országgyűlési Könyvtár intézményi helyzete 1985 és 1995 között. (Esettanulmány). Budapest, 1995. 27 p. (Kézirat)
13. KATSÁNYI Sándor: Ideáink változásai. Az 1991. évi olvasási konferencia előadása. (Kézirat)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

14. Kézirat az OMIKK-ról (az OMIKK bemutatása, szolgáltatásai, az OMK állománygyarapítása stb.). 1995.
15. LŐRINCZ Judit: Az írásos kommunikációs rendszer változásai 1985 után. (Kézirat) 36 p.
16. LŐRINCZ Judit: Írás, kommunikáció, társadalmi folyamatok. In: Magyar Tudomány, 1996/9. sz.
17. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1994. évi beszámoló jelentése és 1995. évi programja
18. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (ismertető)
19. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 1994. évi beszámolója. Bp. OPKM, 1995.
20. Az Országgyűlési Könyvtár képviselőtájékoztatási szolgáltatásai. Az OK kiadványa
21. PAPP István: A FSZEK Központi Könyvtára alapfunkcióiról. Műhelytanulmány. In: FSZEK Évkönyve. 22. évf. 1985-86-87. Budapest, 1991. 38-51. p.
22. RÓNAI Iván: Könyvtári adatbázis-szolgáltatás telefonon – az Országgyűlési Könyvtár új kezdeményezése. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1993/9-10. sz. 399-401. p.
23. RÓZSA György: A teve orra meg a kultúra gondjai. In: Magyar Hírlap, 1995. szept. 8.
24. SEIBEL, B.: Au nom du livre. Analyse sociale d'une profession: Les bibliothécaires. Paris, 1988. 229 p. Ism.: Lőrincz Judit. In: Könyvtári Figyelő, 1991/2. sz. 308-311.p.
25. VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai. In: Könyvtári Figyelő, 1997/1. sz. 59-72. p.

ÚJ EGYETEMI KÖNYVTÁR – GYARAPÍTÓ ÉS FELDOLGOZÓ TEVÉKENYSÉG NÉLKÜL – Az 1997 augusztusában megnyíló Florida Gulf Coast University könyvtára januárban három nagy szolgáltatóval olyan szerződéseket kötött, amelyek fölöslegessé teszik a könyvtárban az állományfejlesztési és feldolgozási munkálatokat. Az Academic Book Center gondoskodik az induláshoz szükséges állományról, amelyet az OCLC „polcrakészen" feldolgoz. Ezek további két évre vállalják a gyűjteményfejlesztést és a katalogizálást. A SOLINET (Southeastern Library Network) látja el a könyvtárosok folyamatos gyakorlati képzését, és bizonyos kiegészítő szolgáltatásokat is nyújt.

(Bottom Line, 1997. 2.no.)

WILLIAM TYNDALE 1526-ban megjelent Újtestamentum-fordítását a fordítóval együtt máglyán égették el. A köztudomás szerint egyetlen megmaradt példányt 1994-ben több mint 1 millió forintért vásárolta meg a British Library. Most derült ki, hogy a württembergi Tartományi Könyvtár bibliagyűjteményében is van belőle egy példány – mégsem unikumért fizette ki a horribilis összeget a BL.

(Librarian's Christian Fellowship Newsletter, 1997. tavasz)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Aki szegény, az a legszegényebb..."

(József Attila)

Az ún. „Máté-effektus" az olvasás- és könyvtárszociológiában

Gereben Ferenc

Az Újszövetségi Szentírásban, Máté apostol evangéliumában szerepel a meglehetősen jól ismert példabeszéd a szolgáinak talentumokat osztó, majd elszámoltató Gazdáról. Maga a történet is nagyon érdekes és tanulságos (ez az a szentírási hely, amely az eredetileg nagyobb pénzösszeget jelölő talentum szó jelentését átfordította egy képletesebb: a szellemi képességeket, a tehetséget jelölő tartományba), de különösen figyelemfelhívó, sőt mellbevágó a befejezés, amely mintegy a példabeszéd tanulságát foglalja össze: *„Mindannak ugyanis, akinek van, még adnak, hogy bővelkedjék; akinek pedig nincsen, attól még azt is elveszik, amije van."* (Mt 25, 29-30.)

Most vonatkoztassunk el az adott „locus" teológiai üzenetétől, és attól is, hogy ez az idézet sérti-e és mennyiben a hétköznapi igazságérzetet, s ne tegyünk mást, mint hogy a fönti következtetést vessük egybe néhány művelődésszociológiai (konkrétabban: olvasásszociológiai) tapasztalattal.

Olvasók és nem olvasók

Reprezentatív felmérési tapasztalataim szerint a 18 éven felüli népesség 5,3%-a (vagyis kb. 0,4 millió ember) *semmit* sem olvas: sem semmiféle sajtóterméket, sem könyvet nem szokott a kezébe venni. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a felmérések hatóköréből mindig a legelesettebb csoportok maradnak ki a legkönnyebben, *az olvasás abszolút fehér foltjának* társadalmi kiterjedtségét a valóságban valamelyest nagyobbnak, mintegy 6-6,5%-osnak (*450-500 ezer fősnek*) tarthatjuk.

Az analfabétákról konkrétan a magyar statisztika nem tudósít, de ezt a csaknem félmilliós tömeget bízvást mondhatjuk – legalábbis *funkcionális – analfabétának*. Az írástudatlanok aránya Magyarországon a XX. sz. elején még elérte a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

népesség közel egyharmadát, majd ez az arány a II. világháború idejére 10% alá csökkent.[1] Az elmúlt évtizedeket illetően tehát nem beszélhetünk látványos fejlődésről.

A semmit sem olvasókra vonatkozóan az 1985/86-ban mért adat nagyon hasonlít az 1978-as és az 1991-1993-as felméréseink eredményeihez, ami azt jelenti, hogy az olvasáskultúra „fehér foltjai" makacsul újratermelődnek és stabilnak mutatkoznak.

Milyen rétegekből verbuválódik a semmit nem olvasók közel félmilliós tábora? Vagyis: *kik az abszolút nem olvasók?* Túlnyomó többségük (68%-uk) 60 év fölötti idős ember, és ugyancsak jó kétharmaduk 8 általánosnál kevesebb osztályt végzett; 82%-uk nyugdíjas vagy háztartásbeli; ha a nyugdíj előtti foglalkozást is számításba vesszük, akkor 60%-ukat szakképzetlen fizikai munkásnak találjuk; 58%-uk pedig falun él. A nem olvasók népes csoportjában tehát *koncentráltan* jelentkeznek azok a társadalmi-demográfiai jellemzők, amelyeket külön-külön is az olvasói hajlandóságot negatív módon befolyásoló tényezőkként ismerünk.

De ez a tendencia nemcsak az olvasók (illetve nem olvasók) vonatkozásában, hanem ennél jóval szélesebb körben is működik. Egy nagyszabású, 1987/88-ban végzett tudásszociológiai felmérés, amely a *különböző tudástípusok* (és természetesen a tudáshiány) társadalmi megoszlását és rétegspecifikus vonásait vizsgálta, a következő tanulság levonására inspirálta a kutatókat: *„A tudás-depriváltság – valamennyi, a társadalom kulturális egyenlőtlenségeire vonatkozó kutatásnak megfelelően – a depriváció alapvető halmozódási pontjain, a legalacsonyabb iskolázottságúak, a szakképzetlen fizikai dolgozók, a falusiak, mindenekelőtt a kisközségekben élők közt jelenik meg. (...) A tudás-depriváltság az idős korosztályok tagjainál, ezen belül a 70 éven felülieknél tetőzik..."*[2]

A következő réteget, vagy inkább „alréteget" a *csak napilapot* olvasók 6,5%-os (kb. félmilliós) csoportja jelenti, amely szociológiai értelemben meglehetősen közeli rokonságot tart a semmit sem olvasók mintegy 6%-os táborával. A kizárólag újságot olvasók rétege ugyanis többségében ugyancsak alacsony iskolázottságú, idős, szakképzetlen és falusi emberekből áll. Ez a csoport lényegében az olvasók és a nem olvasók közötti átmenetet képezi, afféle határzónát. Ha az előző tábort funkcionális analfabétának mondtuk, ezt talán *félanalfabétának* nevezhetnénk. (Ne feledjük: a két alakulat együttes létszáma közel *egymillió* fő, a felnőtt népesség mintegy egynyolcada!)

Ha folytatnánk Magyarország olvasási hierarchiájának az ismertetését, sorra vehetnénk a könyvet olvasók 64,4%-os (kb. 4,9 millió felnőttet kitevő) táborát,[3] a azon belül az olvasói elit (a többféle sajtóterméket és rendszeresen könyvet olvasók) 18,1%-os (1,4 milliós) rétegét. Ezek közül az előbbi a magyar társadalom átlagos demográfiai és képzettségi mutatóihoz áll közel, az utóbbi pedig jelentősen fiatalabb, kvalifikáltabb és urbanizáltabb az átlagnál. Tehát, *akiknek jobbak a társadalmi körülményei és adottságai, azoknak adatnak meg a kultúra, az olvasás áldásai is.* A funkcionális és félanalfabéták helyzete teljesen másféle volt: ők *nemcsak kulturális, hanem szociális tekintetben is elesettek* (idősek, képzetlenek, kis településen élők) voltak.

Az egyik esetben összegyülekeztek mindazon javak, amelyek szellemi és anyagi értelemben *előnyt* jelentenek az ember életében, másik oldalon viszont egymásra torlódtak, „halmozódtak" a *hátrányosító* társadalmi tényezők – *íme a Máté-effektus szomorú valósága!*

És a sort folytathatnánk: az olvasás hiányosságai nemcsak a hátrányos helyzet eddig megismert tényezőihöz vonzódnak, hanem egy sor máshoz is. Így pl. ahhoz a tényhez, hogy valaki az országnak a *keleti felében* lakik. Lakhat falun vagy városon, lehet 8 általános végzettsége vagy diplomája: minden esélye megvan arra, hogy kevesebbet olvas, mint hasonló réteghelyzetű nyugat-magyarországi társa.

Példának hozhatjuk a *lakáshelyzetet*, a háztartás felszereltségét is, amely ugyancsak tendenciaszerű összefüggést mutat az olvasási aktivitással. A lakás *komfortosságának* javulása az olvasói érdeklődés fokozódásával jár együtt: a komfort nélküli, illetve félkomfortos lakásban élő kérdezettek egyharmada; az összkomfortos lakások lakóinak csaknem négyötöde volt könyvolvasó. Hasonló tapasztalatra tettünk szert összesített *lakásmód-mutatónk*[4] alkalmazásakor: az összesített osztályzatok 1 és 5 közötti skáláján felfelé haladva (vagyis a lakásmód minőségi javulásával) következetesen nőtt a könyvolvasók,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendszeres olvasók mutatója nem az 5-ös osztályzat (a legjobb nívójú), hanem a 4-es pontszámú lakások lakói körében volt a legmagasabb (valószínűleg azért, mert ebbe a kategóriába sorolódott be a legtöbb értelmiségi), a legjobb kategóriájú lakásokban élők inkább az ún. időnkénti olvasók csoportjába tartoztak. Ez a tény egyúttal figyelmeztet minket, hogy az összefüggés *nem automatikus* és jobbára csak *közvetett*. És a „Máté-effektus" példatára újabb esettel gyarapodott: a halmozódásra hajlamos hátrányosító tényezők közé a gyenge olvasási teljesítménnyel tendenciaszerűen együttjáró rossz lakásviszonyok is „feliratkoztak".

A vizsgált témakör fontos tartozéka az *egészségi állapot* minősége is. *„Küszködik-e Ön tartós, állandósult betegséggel, fogyatékossággal, amely károsan befolyásolja életvitelét?"* Fenti kérdésünkre 18 éven felüli mintáink 30%-a válaszolt igennel.[5] A betegeskedőktől megkérdeztük azt is, hogy vannak-e olyan defektusaik, amelyek kifejezetten *hátráltatják őket az olvasásban*, illetve az olvasmányok beszerzésében. A teljes minta 22%-a számolt be ilyen akadályról, ebből 13% a szemére panaszkodott (50 év fölött ugrásszerűen megnő a számuk!); 3% egyéb testi, 1% szellemi, 5% egyéb, illetve többféle fogyatékosságot említett.

A betegségek meglehetősen mély nyomot hagynak az olvasási szokásokon: az egészségeseknek 72%-a, a tartós betegségekkel bajlódóknak csak 49%-a olvas könyvet.

A *semmit* sem olvasók 60%-ának van valamilyen tartós betegsége (!); a *csak napilapot* olvasóknak 42%-a, a sajtót és rendszeresen könyvet *egyaránt* olvasók mindössze 18%-a mondta, hogy nem egészséges. A *tartós betegség* tehát *alacsonyabb olvasási aktivitásra hajlamosít*, különösen, ha számításba vesszük, hogy legkevésbé azok a társadalmi csoportok bizonyultak egészségesnek (idősebb korosztályok, szakképzettség nélküliek, kis települések lakói), akik betegség *nélkül* is lényegesen kevesebbet szoktak olvasni az átlagosnál, illetve akik a betű nélküli életvitel legnépesebb társadalmi bázisát képezik. (Megfontolás tárgyává kell tennünk azt a feltevést, hogy nemcsak a betegség fékezheti a művelődési aktivitást, hanem esetleg a kultúra nagyfokú hiányosságai is elősegíthetik – pszichikus közreműködéssel – a szervezet megbetegedését.)

Vagyis a betegség, mint egyik hátrányosító (és egyúttal a hátrányos helyzetet „kijelző") tényező, az ismert halmozódási hajlandóságtól vezetve, előszeretettel csatlakozik a hátrányos helyzet egyéb (társadalmi, szociális) ismérveihez – íme, ismét a „Máté-effektust" látjuk „működés közben"!

A családi struktúra hatása a család olvasási aktivitására

Felmérési tapasztalataink szerint a gyermekkel rendelkező családok közelebb álltak a könyvhöz, mint a gyermek nélküliek. De további szignifikáns eltérések is mutatkoztak. A csonka családok és a kiscsaládok nem a gyermek meglétében vagy hiányában különböznek egymástól, hanem abban, hogy a *teljes struktúrájú* kiscsaládokkal szemben a *csonka* családokban csak az egyik (elvált vagy özvegy) szülő neveli a gyerekeket. Ez a meglehetősen gyakori strukturális zavar átlagos esetben jól érzékelhető *mínuszt* jelent a család könyvolvasási aktivitásában. Átlagos olvasási pontszámaink[6] nyelvén: a teljes család 2,57-es olvasási értékével szemben a csonka család 2,06-os eredménye áll.

Reprezentatív felmérésünk – más módszerekkel – megerősítette a fenti vizsgálati eredményt. Vessük össze a könyvolvasásnak a gyermekes kiscsaládokon és a csonka családokon belüli elterjedtségét. (Ld. 1. táblázat.)

1. táblázat

Könyvolvasás a családban	Teljes kiscsalád (gyermekkel)	Csonka család (gyermekkel)
	A családok százalékos megoszlása (1985-86)	
Minden 7 éven felüli családtag olvas	58,1	47,2
A 7 éven felüli családtagok csak részben olvasnak	37,6	41,5
A 7 éven felüli családtagok közül senki nem olvas	4,3	11,3
Összesen:	100,0	100,0

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Adataink azt mutatják, hogy az ép struktúrájú gyermekes kiscsaládokban a szintén gyermekes csonka családokhoz képest jóval gyakrabban fordul elő az, hogy minden családtag olvas, és jóval ritkábban az, hogy senki.

Nem tudjuk, hogy a csonka családok alacsonyabb olvasási teljesítménye milyen mértéken írható a gyermeküket egyedül nevelő (s így az átlagosnál leterheltebb) *szülők*, s mekkora arányban az átlagosnál talán elhanyagoltabb (vagy legalábbis egyoldalúbban nevelt) *gyermekek* rovására. Csak annyit tudhatunk, hogy a *család struktúrájának megcsorbulása*, s az ebből eredő munkamegosztásbeli, financiális, pszichikai és egyéb, a család atmoszféráját, a családi élet harmóniáját zavaró problémák átlagos esetben *károsan befolyásolják* – egyebek között – *a család olvasási aktivitását is. Kopp Mária* és *Skrabski Árpád* vizsgálatai bizonyították, hogy az elváltak és különélők (a rendezetlen családi helyzetű emberek) között lényegesen gyakrabban fordulnak elő neurotikus és depressziós tünetek, sőt általában a különböző szomatikus betegségfajták, mint az együttélő házasok között.[7] A család struktúrájának sérülésével tehát a családtagok idegrendszere, egészségi állapota és a család kulturális miliője egyaránt sérül. Be kell vallanunk: nem ismerjük kellőképpen e jelenségegyüttes szerkezetét, ok-okozati viszonyait. A család felbomlása maga is épp úgy lehet oka, mint eredménye a pszichikai légkör romlásának, s ez elmondható a kulturális zavarokra is. Ez utóbbiak – valószínűleg – ennek az *egyensúlyozó-stabilizáló* szerepnek (egyúttal okként és következményként történő) kiesését jelentik, amelyet a szellemi kulturális javak (így az olvasmányok is) jó esetben betölthetnek.

Mindenesetre újabb, sajnálatos adalékot nyertünk a „Máté-effektus" működéséhez. Nem elég, hogy a megcsonkult család anyagi és szociális hátrányokat kénytelen elszenvedni, nem elég, hogy a struktúra sérülése, a család érzelmi és hangulati, sőt egészségi egyensúlyának megbomlásával járhat: mindezt – vigasztaló kompenzáció helyett – a kultúra stabilizációs funkciójának megrendülése kísérheti.

Könyvtárhasználat

„Beiratkozott tagja-e Ön, vagy volt-e tagja valamikor valamilyen könyvtárnak?" – szólt kérdőívünk vonatkozó kérdése.

A nyolcvanas évek derekán az ország *18 éven felüli* népességének *17,7%-a* volt tagja valamilyen könyvtárnak. (Ez kb. 1,3 millió felnőtt lakost jelentett.) 1996 nyarán – a *14 évesnél idősebb* népességnek – *22%-át* találták könyvtári tagnak,[8] ami kb. megfelel a nyolcvanas évek aktivitási szintjének (ugyanis az 1996-os adat az átlagosnál lényegesen aktívabb 14-18 éves korosztály teljesítményét is magában foglalja).

Azoknak a köre, akik *soha* nem voltak tagjai egyetlen könyvtárnak sem, az utóbbi egy-két évtizedben jelentősen csökkent. A fehér foltok visszavonulását azonban nem követte a könyvtárhasználat expanziója: inkább a *lemorzsolódások* aránya nőtt, mint az aktuális *könyvtári tagoké*. A könyvtári intézményrendszer Magyarországon immár a lakosság nagyobb felét képes ideig-óráig (főleg fiatal korban) hatáskörébe vonni, de a jelek szerint nem képes tagként huzamosabb ideig megtartani.

Az *életkor* növekedésével csökkenő, az *iskolázottság* mértékével együtt növekvő könyvtárhasználat (az olvasáshoz hasonlóan) jól ismert tendenciák. A szellemi *foglalkozású* rétegek (különösen az értelmiségiek) a könyvtári tagság tekintetében is jelentős előnnyel vezetnek a fizikai és az inaktív rétegek előtt. A legfőbb „lemorzsolódók" a szakmunkások, de a nem diplomás szellemi dolgozók között is sok könyvtárelhagyót találunk. A háziasszonyok, a nyugdíjasok és a mezőgazdasági fizikai dolgozók (tehát akiknek otthon is a legkevesebb könyvük van) többsége (mintegy 60%-a) *soha nem járt könyvtárba*, ez az arány a munkások körében kb. 30%-os, a szellemi foglalkozásúak között pedig elenyésző.

Ha *tájföldrajzi* szempontból vizsgálódunk, akkor az ország *középső* és *észak-nyugati* körzeteiben találjuk a legtöbb könyvtári tagot (Budapesten, valamint Budapest környékén 20-20%-ot, az észak-nyugati régióban – Győr-Moson-Sopron, Veszprém, Vas és Zala magyében – 21%-ot). A legkisebb arányszámokat (13-14%-ot) Kelet-Magyarország (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bihar és Békés megyék), valamint a dél-dunántúli régió (Somogy, Baranya és Tolna) érte el.

A társadalmi átrétegződés trendvonala, az előbbrejutás vágya ugyancsak érzékelhető nyomot hagyhat a könyvtárakkal kiépített (vagy ki nem épített) kapcsolaton: az intragenerációs viszonylatban legerőteljesebben *„felfelé" mobil* kérdezettek között találtuk a *legtöbb* könyvtári tagot (és párhuzamosan több könyvtárhoz kötődő olvasót), a könyvtárból *lemorzsolódók* aránya pedig a *„lefelé" mobilok* között volt a legmagasabb.

A visszatérően tapasztalt művelődésszociológiai törvényszerűség, a „Máté-effektus" jelenségéről van szó ismét: a kulturális és szociális hátrányok (de az előnyök is!) hajlamosak a halmozódásra – az „akinek van, annak adatik" elv alapján. A könyvtárhasználat terén ez azt is jelenti, hogy például akinek összkomfortos, kulturáltan berendezett, audiovizuális elektronikus eszközökkel jól felszerelt, olvasásra kiválóan alkalmas (olvasósarokkal, íróasztallal rendelkező) stb. lakása van, az sokkal (kb. 5-6-szor) nagyobb eséllyel lép kapcsolatba a könyvtárakkal, mint azok, akik otthon nem rendelkeznek az olvasás, a zenehallgatás legalábbis elfogadható feltételeivel. Vagyis, *akiknek megadatott az olvasás kulturált lehetősége otthon, azok éreznek elsősorban igényt a könyvtárakra is.* Mindez a könyvvásárlás, az otthoni könyvgyűjtemények kérdésére úgyszintén vonatkozik: valaki minél több könyvet *vásárol* és minél nagyobb *házikönyvtárat* tart, annál nagyobb eséllyel használója egy vagy több közkönyvtárnak. Hadd igazoljuk állításunkat néhány számadattal: a könyvet nem vásárlóknak csak 5%-a jár könyvtárba, a könyvvásárlóknak 24%-a, a nagyon sokat vásárlóknak pedig 47%-a. Akiknek nincs otthon könyve, azoknak csak 2%-a iratkozott be könyvtárba, szemben az 500 kötetnél nagyobb házikönyvtárral rendelkezők 41%-os arányszámával.

Végül, fel kell még hívnunk a figyelmet egy sajátos szociális körülményre. Vizsgálatunkban – ahogy ezt már korábban említettük – feltettünk egy kérdést az interjúalanyok *egészségi állapotára* vonatkozóan. Kiderült, hogy azoknak, akik valamilyen tartós vagy állandósult kórral, fogyatékossággal küszködnek, csak tizedrésze tagja (szemben az egészségesek 21%-ával) valamilyen könyvtárnak. A betegek egyébként így is a közkönyvtárak közönségének *egyötödét* teszik ki. Ez a nem csekély hányad külön figyelmünket és gondoskodásunkat érdemelné, kérdés: *menynyire kapja meg ezt?*

A könyvtártagok és a „könyvtárkerülők" szociológiai természetrajza

Az eddigiekben a könyvtártagságra *hajlamosító*, illetve az azt *fékező* társadalmi-demográfiai tényezők működésével ismerkedhettünk meg. Most szóljunk arról, hogy valójában kikből, *milyen társadalmi alakulatokból tevődik össze a könyvtárhasználók (és a nem használók) tábora.*

A *2. táblázat* nagy segítségünkre lesz e kép összeállításában.[9] A 18 éven felüli könyvtári tagok (mintegy 1,3 millió fő) 56%-a nő és 44%-a férfi; 32%-a 30 év alatti fiatal és 15%-a pedig 60 évesnél idősebb. Vagyis nem igaz az a régóta élő közhiedelem, hogy a könyvtárba járók zöme fiatal és öreg: a számszerű többség (53%) a *középkorosztályokból* kerül ki. (Az más kérdés, hogy a fiatal korosztályok – mint már láttuk – az átlagnál erősebben kötődnek a könyvtárakhoz, s így számarányuk a könyvtári tagok között jóval magasabb, mint a népességen belül.)

A könyvtári tagok *erős többsége* (62%-a) *közép- vagy felsőfokú végzettséggel* rendelkezik (a népességen belül mindössze 27%-os az arányuk); a kifejezetten alacsony (8 osztály alatti) végzettségűek hányada pedig nem éri el az egytizedet sem (a népességen belüli 29%-kal szemben).

Ezek után nem meglepő, hogy a tagság csaknem 60%-a szellemi foglalkozású, s ha ehhez a szakmunkások csoportját is csatlakoztatjuk, elmondható, hogy a könyvtártagok *csaknem háromnegyede közép- és felső szinten kvalifikált, aktív dolgozó.* A visszamaradó bő egynegyedrészt gyakorlatilag a szakképzetlen munkások és a nyugdíjasok teszik ki: a mezőgazdasági fizikai dolgozók és a háziasszonyok a tagságnak csak elenyésző töredékét jelentik. Ha hozzávesszük mindehhez, hogy a könyvtári tagok *kétharmada városlakó*, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a könyvtárak beiratkozott közönsége *nem az átlagpolgárt képviseli*: a könyvtári tagok a társadalom átlagos keresztmetszeténél lényegesen kvalifikáltabbak, jóval erősebben kötődnek a szellemi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. táblázat

Társadalmi alakulatok	Könyvtári tag	Nem könyvtári tag		
		Soha nem volt az	Egykor az volt	Összesen
Nő	56.4	49,7	54,0	52,0
Férfi	43.6	50,3	46,0	48,0
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0
18-20 éves	18,0	1,1	9,2	5,5
21-30 éves	13,9	4,4	17,3	11,4
31-40 éves	22,7	6,8	29,0	18,9
41-50 éves	19,8	13,8	15,9	14,9
51-60 éves	11,0	25,5	11,3	17,8
61-70 éves	7,6	20,5	8,3	13,9
70 év fölött:	7,0	27,9	9,0	17,6
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0
8 osztálynál kevesebbet végzett	8,1	59,0	14,8	35,0
8osztályt (esetleg szakmunkás bizonyítvánnyal) végzett	29,6	36,1	50,7	44,0
Középiskolát végzett	40,8	3,3	26,2	15,5
Főiskolát, egyetemet végzett	21,5	1,6	8,3	5,5
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0
Értelmiségi	25,7	0,8	6,0	3,6
Középszintű szakember és egyéb szellemi	33,6	4,1	20,8	12,9
Szakmunkás	12,8	9,6	26,3	18,6
Betanított és segédmunkás	13,4	18,6	16,4	17,4
Mezőgazd. fizikai dolgozó	1,7	5,7	2,8	4,1
Nyugdíjas	12,2	47,0	21,3	33,4
Házartásbeli	0,6	14,2	6,4	10,0
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0
Budapesti lakosok	22,7	16,1	23,3	20,0
Városok 50 ezer fő felett	27,3	13,7	19,4	16,8
Városok 50 ezer fő alatt	16,3	13,4	16,1	14,9
Községek 5 ezer fő felett	9,3	14,7	15,0	14,9
Községek 5 ezer fő alatt	24,4	42,1	26,2	33,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munkavégzéshez és a városi lakóhelyhez, valamint jórészt középkorúak és ennél fiatalabbak. A *könyvtár* tehát a gyakorlatban – kissé leegyszerűsítve – elsősorban a *városi, tanultabb középosztály intézménye, és a könyvtári tagok magyarországi* (különösen nyugat- és észak-európai összehasonlításban) *szerény aránya is jelzi a magyar polgárosultság sajnálatosan visszamaradt voltát.*

A magyarországi könyvtárak – legalábbis beiratkozott tagjaikat tekintve – nem képesek jelenleg arra, hogy a társadalom fokozottan hátrányos helyzetű bugyrait elérjék. A „Máté-effektus" ismételt jelentkezése megkérdőjelezi a könyvtárak sokat emlegetett *szociális feladatkörének* hatékony érvényesítését; illetve arra figyelmeztet, hogy e funkciónak főleg a nem hagyományos szolgáltatások és módszerek alkalmazásával, ebből adódóan közönségüknek a *nem hagyományos használói rétegek* felé való kiszélesítésével tudnak csak igazán megfelelni.

És mit mondhatunk azokról, akik *nem könyvtári tagok?* Egyáltalán: nevezhetjük-e őket „könyvtárkerülőnek"? Tudjuk, a 7 éven felüli népesség háromnegyedéről, a 18 éven felüliek 82%-áról van szó. Ezek olyan magas számok (a 18 év fölötti népességgel számolva kb. 6,3 millió emberről van szó!), hogy a könyvtár nélküli életet Magyarországon kénytelenek vagyunk – szociológiai szempontból – teljesen hétköznapi, „normális" jelenségnek nevezni. (Ebből a nézőpontból inkább a könyvtárhasználat számít „deviáns" magatartásnak!)

A könyvtárat az emberek túlnyomó többsége nem annyira *elkerüli* (hisz ez tudatos döntést feltételezne), hanem inkább – mivel nem tartja hétköznapi életviteléhez hozzátartozónak és szükségesnek – egyszerűen *mellőzi*. A könyvtárkerülők, vagyis inkább könyvtármellőzők nálunk olyannyira „normális" és *átlagos* embernek számítanak, hogy a *2. táblázatban* (a nem könyvtári tagok „összesen" oszlopsorában) tanulmányozható rétegösszetételük nagyon erősen hasonlít (általában 5 százalékon belüli eltérésekkel) az össznépesség összetételének átlagos mutatóihoz.

Más a helyzet, ha a nem könyvtári tagok azon alcsoportját vesszük szemügyre, akik *soha* nem voltak könyvtári tagok. (Ők egyébként a 18 éven felüli népességnek mintegy 38%-át jelentik: kb. 2,9 millió embert.) E népes alakulat összetétele már jelentősen eltér az össztársadalmi átlagtól, és erősen magán viseli a könyvtártól való távolmaradásra hajlamosító – korábban már megismert – társadalmi jellemzők hatását: nagy többségük (csaknem háromnegyed részük) idősebb (50 év feletti) ember; 60%-uk a 8 általánost sem végezte el; ugyancsak kb. 60%-uk inaktív (nyugdíjas vagy háztartásbeli), s ha aktív, akkor jobbára szakképzetlen fizikai munkát végez, szolid többségük (57%-uk) falun él. Ez a közel 3 milliós tömeg tehát soha nem volt tagja egyetlen könyvtárnak sem, és valószínűleg nagy többségük már nem is lesz soha.

Közöttük találjuk azokat, akik *semmit* nem olvasnak, s nagyjából ők azok, akik nem szoktak *könyvet* olvasni. Ők azok, akik kívül rekednek a kultúra, a műveltség, a civilizáltabb, kellemesebb életlehetőségek és életterepek keretein. *Ők a „Máté-effektus" áldozatai...*

„A könyvtáros olyan személy..."

A címben szereplő félmondat országos vizsgálatunk során a népesség tudatában élő könyvtároskép vizsgálatára szolgált: 1000 felnőtt személy folytatta, illetve fejezte be ezt a csonka mondatot a maga módján. A válaszokat azután kategorizáltuk, az egyes választípusok említési arányait regisztráltuk és elemeztük – ahogy az a *Könyvtári Figyelő* egyik korábbi számában olvasható.[10] Most a könyvtárosokról kialakult társadalmi képzetek sorából csak néhány olyat emelünk ki, amelyet különösen időszerűnek, illetve – a „Máté-effektus" szempontjából – fontosnak ítéltünk.

A magyar felnőtt népesség csaknem egyötöde számára a könyvtáros meglehetősen *idegen és ismeretlen személy*. (Ahhoz képest nem olyan nagy ez az arány, hogy a felnőtt népesség jó négyötöde nem jár könyvtárba.)

Ami e fehér folt rétegek szerinti megoszlását illeti: a könyvtáros személye főként az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, a könyvtárba soha nem járók és a könyvet nem olvasók számára ismeretlen. Az idegenség érzése fokozatosan és következetesen csökken, ahogy a magasabb végzettség, a jelenleg is aktív könyvtári tagság és az egyre intenzívebb olvasói maga-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartás felé haladunk. Adataink továbbá arról vallanak, hogy az „ismeretlen könyvtárossal" leginkább a mezőgazdasági fizikai dolgozók, az idősek, a társadalmi átrétegződés hajótöröttjei (a „lefelé" mobilak), a különböző családi állapotúak közül az özvegyek és elváltak, a tartós betegséggel küszködők, az ízlésükben erőteljesen a lektűrre és a romantikus irodalomra orientáltak, valamint a könyvvel egyáltalán nem rendelkezők körében találkozunk. Az értelmiségiek, a fiatalok, a „felfelé" mobilak, a „modern" ízlésképletűek és a nagyobb házikönyvtárak tulajdonosai számára bizonyult legkevésbé ismeretlen és idegen személynek a könyvtáros.

Vagyis, itt ismét a „Máté-effektussal" találkozunk: *a könyvtáros, a potenciális információ-szolgáltató és segítségforrás épp azok előtt ismeretlen, akik kulturális-szociális elesettségükben* (véli legalábbis az aufklérizmusából még nem teljesen kigyógyult középosztálybeli kutató) *leginkább rászorulnának a könyvtárosi segítségre.*

A könyvtáros mint *kultúraközvetítő*, a műveltség terjesztője, illetve mint *nevelő*: az emberek ízlésének, világnézetének, tudásának fejlesztője, formálója a megkérdezettek bő egytizedétől kapott említést. Ehhez csatlakozik a könyvek kiválasztásában segédkező, *olvasmányt ajánló* könyvtáros: a maga 40%-os említettségével ez a legnépszerűbb könyvtároskép-motívum.

S ezen nincs is mit csodálkoznunk, hiszen ezek a motívumcsoportok nemcsak a könyvtárosok iránt táplált túláradó bizalomról, hanem – úgy vélem – a társadalom idejétmúlt *paternalista szemléletéről* is tudósítottak. Ebben a modellben egyfelől a hivatalból bölcsek, az aktív *nevelők* helyezkedtek el, másfelől pedig a passzív befogadóként viselkedő *neveltek*, az alattvalóként kezelt állampolgárok. (Persze felmerül a kérdés: nem vagyunk-e túl szigorúak a „nevelő-könyvtároshoz", akiről jól tudjuk, hogy nem annyira agitált, hanem inkább csendes, személyes példával humanista eszményeket közvetített,[11] aki nem egyszerűen csak irányítgatott és „átnevelt", hanem hitt – talán kissé túlzottan is – az ízlés fejleszthetőségében és a jó könyv emberformáló erejében, s akinek kezébe egyébként mi – akkori fiatal olvasáskutatók – adtuk az olvasmányajánlási jegyzékek összeállításához segédletként a művek és szerzők vonzástáblázatait; s akitől talán nemcsak azért fordultunk el, mert korszerűtlenné vált, hanem azért is, mert szégyelljük kicsit, hogy korábban eszményképünk volt...)

A könyvtárosi szerepkör *szolgáltatás- és tájékoztatás-centrikus* felfogásában viszont egy pragmatikus, ugyanakkor jóval demokratikusabb, egyenlő felek kapcsolatára épülő modellt (ld. *Katsányi Sándor* „liberális-szolgáltató" könyvtárát) vélünk felfedezni. Ezek a motívumok a felnőtt népesség egytizedének válaszaiban lelhetők fel, s említésük aránya egyértelműen nőtt az iskolázottság mértékével és a kulturális aktivitással.

Kapcsolatteremtést elősegítő pozitív tulajdonságokról (kedves, barátságos stb.), valamint kapcsolatteremtésre, kommunikációra való készségről a minta 16%-a tett említést; a *segítő jellegű kapcsolatokkal* együtt 23%. Az emberi kapcsolatok *általános* motívumai inkább az alacsonyabb végzettségű és ritkábban olvasó kérdezettek válaszaiban fordultak elő. A *segítő* jellegű (főleg a pszichológiai vonatkozású) kapcsolatokról főleg a kvalifikált, sokat olvasó, a jobb ízlésű, sok könyvvel rendelkező, fiatal és egészséges válaszadók tettek említést – tehát vélhetően nem azok, akiknek nagy szükségük van erre a segítségre, hanem azok a szociálisan érzékeny embertársaink, akik jobban átlátják az emberi szolidaritás szükségességét, s feltehetően inkább potenciális *segítségnyújtóként* jöhetnek számításba. Felmerül a kérdés: *vajon azok a rétegek (betegek, öregek, alig olvasók, alacsony iskolázottságúak stb.), akik valóban rászorulnának az információs, lelki és egyéb segítségre, miért nem tudatosítják (miért nem tudják vagy akarják megfogalmazni) ebbéli igényüket.* Vajon miért olyan áttörhetetlenek a „Máté-effektus" falai?...

„...Akinek szép a lelkében az ének..."

Végül, de nem utolsósorban: a „Máté-effektus" a kulturális termékeknek nemcsak mennyiségi, hanem *minőségi befogadása* során is jelentkezik. Egy műalkotás bensővé tevése, interiorizálása annál mélyebb és gazdagabb, minél csiszoltabb, „trenírozottabb" a befogadói készségrendszerünk. Tehát, akik a szellemi kultúra javai nélkül, vagy talmi javakkal töltekezve élik életüket, s egyszer végre találkoznak egy igazi alkotással,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nagy esélyük van arra, hogy nem tudnak mit kezdeni vele.

Ahogy Babits Mihály írja a *Második ének* c. mesedrámájában:

> *„Megmondom a titkát édesem a dalnak:*
> *Önmagát hallgatja, aki dalra hallgat.*
> *Mindenik embernek a lelkében dal van*
> *és a saját lelkét hallja minden dalban.*
> *És akinek szép a lelkében az ének,*
> *az hallja a mások énekét is szépnek."*

Ez a részlet nem más, mint műalkotássá átlényegített befogadásszocológia. Minden emberben ott szunnyad egy „dal", vagyis egy – értékekből, attitűdökből, műveltségelemekből, nevelési mintákból, élettapasztalatokból, korábbi műalkotások élményeiből stb. összeálló – *befogadói feltételrendszer,* amely döntő módon befolyásolja, hogy mit ért meg, mit tud feldolgozni, bensővé tenni egy eléje kerülő másik „énekből", vagyis műalkotásból. Mert a műveket szeretjük „átrajzolni" a saját képünkre és hasonlatosságunkra: a bennünk rejlő dallamra „írunk át" minden „zenét". És akinek a belső dallama szép, gazdag és cizellált, az képes hasonlóan értékes más „énekeket", műalkotásokat is befogadni; akinek viszont a belső hangja csikorgó, csiszolatlan zörej, az nem tud rezonálni a szépségre. *Tehát, akinek érzékeny befogadói készségrendszer adatott, elsősorban annak adatik meg az újabb és újabb műalkotások értő, termékeny befogadása is*; akinek pedig nem, az a szociológia tendenciaszerűen érvényesülő szigorú törvénye szerint kiszorul a művészetek paradicsomából. *Íme, a „Máté-effektus" a befogadásra alkalmazva!"* Szomorú valóságtartalmát Goethe aforizmája is nyomatékosítja: *„... a tartalomra csak az bukkan rá, akinek van hozzátennivalója..."*

*

Befejezésül nem kerülhetjük meg a kérdést: *mi lesz végül is a halmozottan hátrányos helyzetűekkel?* Az élet lemondatta őket a méltó életfeltételekről, jobb lakásról, egészségről, ifjúságról, magasabb iskolázottságról. Mindezek mellett megtagadhatja tőlük mindazt, ami nehézségeiket – *nemes eszközökkel!* – enyhíthetné, életüket minőségileg feljavíthatná? Vajon a – Berzsenyi megénekelte – „fene fátumok mozdíthatatlan zárai" valóban átüthetetlenek, vagy van mégis valami remény a hátrányos helyzetűek szenvedésének méltó módon történő enyhítésére?

A szociológia válasza tagadó: *tendenciát kirajzoló mértékben nem lehet a „Máté-effektus" fátumát átütni.* De a pedagógus, a kultúraközvetítő, az olyan ember számára, akinek fontos a másik ember sorsa (és Máté evangéliumának morális üzenete), nem sikkadhat el *a törvény végzetét legyőző kevesek példája*, akik minden elesettségük, szegénységük, betegségük stb. ellenére művelődnek, olvasnak, könyvtárba járnak; mostoha gyermekkorukon és alacsony iskolázottságukon felülemelkedve értékes műveket áhítanak. *Őket kell felkutatni és segíteni*: jóra való hajlamukat erősíteni, példájuk felmutatásával melléjük társakat toborozni! És a kihullók szomorúan nagy számát *megelőzéssel*, vagyis – haszonelvű korunk ellenszelében – *értékcentrikus gyermekkori szocializációval,* valamint később speciális *művészet-terápiás módszerekkel* lehetne csökkenteni.

Jegyzetek

1. BERENDT. Iván: Gazdaság, műveltség, társadalomtudomány. In: Öt előadás gazdagságról és oktatásról. Bp. 1978. Magvető K. 150. és 157. p.
2. ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert: Alapadatok a tudás-stílusok társadalmi megoszlásáról a nyolcvanas évek Magyarországán. In: Társadalmi riport 1990. (Szerk. Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György.) Bp. 1990. TÁRKI. 348.p.
3. A könyvolvasók aránya – az MTA Szociológiai Intézetének 1996-os felmérése szerint – a legutóbbi időkig nem változott szignifikánsan. Kulturális fogyasztás. Szonda Ipsos. Bp. 1996. 43.p.
4. Ebben a pontszámos mutatóban a komfort-fokozaton kívül szerepet kapott a lakáshasználat jogcíme, a laksűrűség és a háztartás (gépi) felszereltségének mértéke is.
5. Egy 1986-os KSH-vizsgálat a valamilyen fogyatékosságban és tartós betegségben szenvedők arányát 22%-osnak találta, de ott az átlagosnál sokkal egészségesebb 0-18 éves korosztály is szerepelt a mintában. Ld.: ÚJVÁRY József: A magyar népesség egészségi állapotának fontosabb jellemzői a nyolcvanas években. In: Társadalmi riport 1990. 512.p.
6. A 0-5-ig terjedő pontszámok a következőképpen kapcsolódtak a különböző olvasási teljesítményekhez: 0: nem olvas; 1: nagyon ritkán; 3: időnként; 5: rendszeresen olvas könyvet.
7. KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: Magyar lelkiállapot. Bp. 1992. Végeken Alapítvány, 122-125; 207., 208., 215. p.
8. Kulturális fogyasztás. Szonda Ipsos. Bp. 1996. 45.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

9. A FSZEK beiratkozott tagságának társadalmi összetételét ld. BARCZI Zsuzsa: Könyvtárhasználati szokások vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A FSZEK évkönyve XXIV. (1991-1992-1993). Bp. 1994. 28.p.
10. GEREBEN Ferenc: A magyar társadalom könyvtárosképe. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 1-2.sz.
11. Ld. KATSÁNYI Sándor „humanista-nevelő" könyvtárosát: Séta ideáink bölcsőhelye körül. In: Könyvtáros, 1991. 1.sz.

BEVÁSÁRLÓKÖZPONTTAL KOMBINÁLT KÖNYVTÁRAK nyílnak Singapore-ban. A városi könyvtárhálózat két új egységét ilyen formában szervezték meg, hogy közelebb legyenek az olvasókhoz. Valóban igen magas mind a látogatók, mind a kölcsönzések száma. Technikai újításokat is bevezettek: a számítógépesített olvasószolgálati műveletek (kölcsönzés, hosszabbítás, visszavitel) egy részét önkiszolgálóvá alakították át.
(CDNLAO Newsletter, 1997. május)

A British Library Corporate Bibliographic System (CBS) névvel új bibliográfiai rendszer kiépítését tervezi, amelyben az eddig külön adatbázisokban tárolt bibliográfiai rekordokat egyetlen integrált fájlban lehet majd online keresni. (Jelenleg a British Library 22 adatbázisban több mint 18 millió rekorddal rendelkezik – köztük olyan adatbázisok vannak, mint a British National Bibliography, a British Books in Print, vagy a régi könyveket és kódexeket feltáró English Short Title Catalogue, illetve Incunable Short Title Catalogue.)
A CBS a kanadai nemzeti könyvtárban is alkalmazott AMICUS szoftverre épül (a kanadaiak a régi DOBIS/LIBIS rendszerüket cserélték az AMICUS-ra). Az AMICUS teljességgel integrált adatbevitelt, online információkeresést és automatikus kiadványszerkesztést tesz lehetővé. 1999-re várható kiépítése után a CBS egyidejűleg 2000 használót lesz képes kiszolgálni és 30 millió authority és bibliográfiai rekordot tud majd kezelni. A hozzáférés World Wide Web-felületen, illetve a Z39.50 szabványnak megfelelően egyaránt lehetséges lesz.
A Windows NT munkaállomásokkal működő új rendszerben egyszerre 400 katalogizáló tud majd dolgozni. Az újonnan elkészített rekordok korlátozott számú mezők és almezők indexelésével azonnal kereshetők lesznek, de a teljes indexelés is megtörténik a rekordbevitelt követő napon. Az új rekordok tehát 24 órán belül online hozzáférhetők lesznek a világ bármely pontjáról. A különböző karakterek kezelését a UNICODE támogatja.
A CBS olyan rendszerek helyébe lép, amelyek némelyike az 1970-es évektől kezdve jól szolgálja a British Libraryt (Blaise, LOCAS, WLN, ICARUS, SIGLE), de az információs társadalom kihívásai kikényszerítik cseréjüket.
(A Select 1997. évi 20. száma alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció?

Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban

Nagy Attila

1989-90 Magyarország számára is – az egész Kelet-Közép-Európával együtt – döntő esélyt jelentett: ismét bekapcsolódhattunk a világméretű modernizációs tendenciákba. Véget ért egy voluntarista ideológia egyeduralma, s ennek nyomán gyors és radikális változások következtek be politikai rendszerünkben; (az egypártrendszert a többpártrendszerű parlamentáris demokrácia váltotta fel), a tervutasításos gazdaság helyébe a piacgazdaságot kezdtük kialakítani. A fentiek nyomán az első években jelentős mértékben megnőtt az infláció (30-35%), az addig szinte ismeretlen munkanélküliség 10-12%-ra ugrott, csökkent a GDP és a lakosság életszínvonala is. 1993 végére a jelzett negatív tendenciák jelentős része megfordult, beindult egy enyhe gazdasági növekedés, 1994-re 18%-ra sikerült leszorítani az inflációt, megállt a középrétegek lesüllyedése, *„mind a foglalkoztatottságban, mind a GDP termelésben 50% fölé került a magángazdaság súlya."*[1] Ugyanakkor az 1994-es kormányváltást követően a kormányzat a gazdasági egyensúly javítása érdekében feláldozta a gazdasági növekedést, 10%-kal ismét megemelte az inflációt (1995), amit még 1996-ban sem tudott 23% alá nyomni, radikálisan visszafogta a fogyasztást, másfél évre leállította a privatizációt. *„A társadalmi jelzőszámok világosan jelzik az akut válságot, a reáljövedelem csökkenését, a fogyasztás, lakásépítés, a kulturális tevékenységek visszaesését."*[2] Mindent összevetve, ezen folyamatok fő vesztesei a középrétegek voltak, a szegények száma* az utóbbi 3 év alatt 1 millióról 3 millióra emelkedett, miközben a „legfelső decilis" jövedelmi szintje abszolút és relatív értelemben is egyaránt növekedett. (Óhatatlanul felmerül a társadalom kettéhasadásának rémképe = dél-amerikanizálódás).

Ugyanakkor a világ vezető társadalomtudósaitól pontosan tudjuk, hogy a parlamentáris demokrácia és a piacgazdaság kiépülése csak egyik, de nem elégséges feltétele a hatékony társadalmi modernizációnak. Éppen az erős közép-

* Főként a gyermekes családok és az idősebb korosztályok tartoznak ide.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

osztály megteremtése lehet biztosítéka a kiegyensúlyozott társadalmi szerkezetnek, ahol viszonylag magas a lakosság iskolai végzettsége, ahol erős civil polgári kultúra, mentalitás, értékek és erkölcsök uralkodnak.

A felsoroltak hatására társadalmunkat (itt most nem részletezhető mértékben) egyre inkább az anómia (a normák elbizonytalanodása) és az elidegenedés jelenségei, tehát a céltalanság, az élet értelmetlenségének, reménytelenségének érzése jellemzi[7]. Egyetlen példával hadd érzékeltessem a „belső iránytűk", a kultúra által meghatározott normarendszer jelenlegi zavarodott, instabil állapotát. A megkérdezetteknek mindössze 10%-a állította azt, hogy „erősen kötődik valamelyik párthoz és mindkét parlamenti választáson 1990-ben és 1994-ben ugyanarra a pártra szavazott."[4]

Ilyen előzmények után nagyon is jól értelmezhetőek azok a legutóbbi adatok, amelyek szerint országunk lakossága 1996-ban 40 ezer fővel lett ismét kevesebb, és az első világháború óta soha nem született még olyan kevés gyermek hazánkban, mint éppen az elmúlt esztendőben.

Féloldalas lenne viszont a társadalmi háttér felvázolása, ha legalább utalást nem tennénk néhány kétségtelenül meglévő, pozitív irányú változásról is: nőtt a közép- és felsőfokon tanulók aránya, emelkedett az önálló kisiparosok, kiskereskedők, vállalkozók száma.

Új piaci viszonyok, avagy változások a könyvkiadásban és az olvasási szokásokban

Kezdjük a legkeményebb adatokkal, a kiadási tendenciák jelzésével: [13]

	1990	1995
kiadott művek száma	6286	7355
kiadott művek összpéldányszáma (ezer)	9240,6	44795
kiadott művek összforgalma (milliárd)	6,6	11,5

Már a nyolcvanas évek derekától érzékelhető volt a címek csökkenése, majd emelkedő tendencia tapasztalható, ellentétben a példányszámokban, ahol öt év alatt csaknem 50 százalékkal kevesebb kötet került a boltokba. A könyvtárakban bekövetkezett 4-6-szoros, az inflációs rátát jelentősen meghaladó áremelkedés félreérthetetlenül jelzi a vásárlóerő radikális csökkenését, s ez a mozzanat a könyvtári és magánvásárlókat egyaránt jellemzi. Vagyis, egy sajátos feszültség növekedésének vagyunk tanúi. Miközben az egyén egyre inkább a könyvtárak állományára lenne utalva, ugyanakkor kénytelenek könyvtáraink is egyre kevesebb címet, gyakran már csak egyetlen (tehát gyakorlatilag nem, vagy alig kölcsönözhető arányban) beszerezni.

Külön részletező tanulmányban kellene feltárni a kiadás belső arányainak legfontosabb mozgásirányait. Egyetlen részmozzanattal hadd érzékeltessünk valamit egy esettanulmány alapján a legjellegzetesebb elmozdulásokból. Az 1980 és 1984 közötti években 19 könyvkiadó 207 gyermekkönyvet adott közre Magyarországon, míg 1990 és 1995 között már 73 kiadó mindössze 121 címet, azaz háromszor több kiadó alig több mint fele művet tudott megjelentetni.[5] Különösen feltűnőek a tartalmi változások ezen a téren: radikálisan növekszik az ismeretterjesztő műfaj, illetve a sok és színes illusztrációval ellátott, kevés szöveggel kísért amerikai típusú mesekönyv, s csökken a klasszikus gyerekkönyvek és a népmesei gyűjtemények hozzáférhetősége.

A kiadásnál jóval alaposabban szeretnénk foglalkozni a piac valódi, belső viszonyait pontosabban feltáró olvasói szokások változási tendenciáival. Elsőként ismét a legkeményebb adatok, az időmérlegek számait villantsuk fel! 1963-ban naponta 24 percet, 1993-ban már napi 159 percet ült a tv előtt egy átlagos magyar férfi.[6] Az olvasás esetében természetesen ellentétes irányú tendenciák zajlanak. Most csak az 1977 és 1993 közötti 15 évre és azon belül is csupán a könyvolvasási adatokra koncentráljunk.

Tovább romlik a kép, ha az olvasásra fordított időn belül elkülönítjük a napilapok, képeslapok, folyóiratok, illetve könyvek olvasását. A említett időszakban a könyvolvasásra szánt percek alakulása a felnőttek körében az iskolai végzettség szerinti bontásban a következőképpen alakult:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

8 általánost végzettek:	10-ről 6 perc/nap
érettségizettek:	18-ról 8 perc/nap
főiskolai, egyetemi végzettségűek:	31-ről 17 perc/nap

Vagyis, nem egyszerűen kevesebb időt töltünk az utóbbi években olvasással, hanem azon belül is a könyvek, s amint erről majd a későbbiekben még szó lesz, főként a klasszikusok, s egyáltalán az értékes szépirodalom (versek) a leginkább vesztesek, míg a napi és hetilapok, valamint a non-fiction és a direkt szórakoztató szépirodalom még relatív térnyeréssel is jellemezhetők.

Mindezen jelenségek szükségszerű következményekkel járnak a gyerekek és fiatalok világában, s ráadásul a fenti tevékenységek arányainak átalakulása nyomot hagy az iskolai teljesítményeikben.

Az adatok részletező bemutatására, az összefüggések rendszerének feltárására itt és most nincs módunk, csupán röviden idézzük fel az Országos Közoktatási Intézet Értékelési Központjának legutóbbi jelentéséből a bennünket leginkább érintő megállapításokat.

- A legtöbb tudásterületen a teljesítmények csökkenése figyelhető meg. Kivételt csak a számítástechnikával kapcsolatos ismeretek köre jelent. (Mint köztudott, az utóbbi években jóval többen kerültek egy-egy korcsoportból a középiskolába, mint korábban, s az expanzió minden oktatási rendszerben természetes módon együtt jár az átlagos színvonal csökkenésével.
- Minden vizsgált korosztályban és minden tudásterületen regisztrálható az iskolák (főként város és falu) közötti nagyfokú különbség. (22. p.)

Feltétlenül idéznünk kell viszont az olvasással kapcsolatos teljesítmények alakulását bemutató ábrát.[12]

Az olvasásteljesítmények csökkenésének aránya a 3., a 8., a 10. és a 12. osztályban

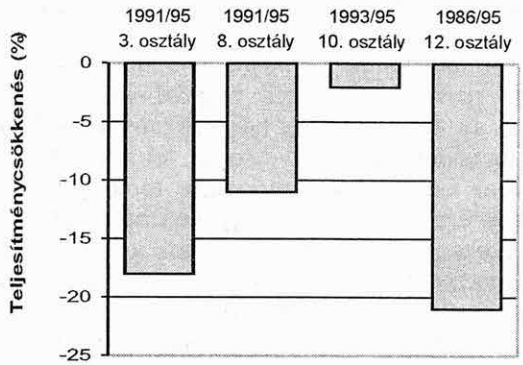

Minden kommentár nélkül, hadd nyomatékosítsuk, hogy különösen a 9 és 18 évesek körében tűnik riasztónak a teljesítmények 20% körüli romlása, s ráadásul a 3. osztályba járók esetében nyilván nem lehet szó a jelzett 4 év alatti „expanzióról", (míg a középiskolásoknál igen). A 9 évesek olvasásértésének látványos romlása mögött sokkal inkább a szülői példák, a követendő felnőtt minták, a fentiekben már jelzett irányú változásait sejtjük. Vagyis egyre nehezebb a „vastag könyveket" gyorsan, határidőre elolvasni, s ezért válik fontossá a már említett oldalszám és a könnyebb dekódolást jelentő videókazetta iránti érdeklődés.

A romló tendenciát jelző adatok ellenére az összkép – ahogyan erre még többször utalunk majd – meglehetősen ellentmondásos. Például az MTA Szociológiai Intézete 1996-ban 5000 fős reprezentatív adatfelvételt készített, ahol az egyik kérdésre („Az Ön számára mit jelent a kultúra?") érkezett válaszok gyakorisági megoszlása az olvasáskutató számára is meglepő pozitívummal szolgált. (*táblázat a túloldalon*)[14]

Vagyis az olvasás csökkenő presztízse, a könyvárak radikális emelkedése, a szakszervezeti, a községi, (és kisebb részben) az iskolai könyvtárak ezereinek megszűnte ellenére a magyar kultúra tradicionális irodalom-, könyv- és olvasásközpontúsága még a jelenben is igaznak tűnik. A Gutenberg galaxist oly sokszor eltemetők jóslatai lám mégsem teljesülnek. Természetesen ma már a képernyőről is gyakran olvasunk, de olvasunk, és a könyv sem pontosan ugyanazt jeleni, mit 3-4 évtizede, de a kultúra hívószava mégis erre irányítja a magyar válaszolók harmadát. Az okok feltárása egy másik írás témája lehet, de a sajátos magyar és kelet-közép-európai hagyományok ereje itt is bizonyára tetten érhető, hiszen számunkra sok esetben az anyanyelven írott, nyomtatott szó (Sylvester János Új Testamentuma 1541, Károli Gáspár Bibliája 1590, Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításai, Balassi versei, a felvilágosodás és a nyelvújítás,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Ön számára mit jelent a kultúra ?
a válaszok százalékos gyakorisága

könyv, olvasás, olvasottság, irodalom, versek	32
színház, múzeum, képtár, koncert, diszkó, mozi, kiállítás, illetve ezek látogatása	30
intelligencia, széles látókör, műveltség, tudás, világkép	22
szórakozás, kikapcsolódás, szabadidő, pihenés	16
művelődés	15
tv-nézés	13
iskola, oktatás, nevelés, tanulás, iskolázottság, egyetem	10
viselkedés, tiszteletadás, udvariasság, illem, az emberek (barátságos) viszonya egymáshoz	10
művészetek, festészet, szobrászat	8
zenehallgatás otthon	6
hagyományok, a régi kor megismerése, történelem	5
érdeklődés, tájékozottság, odafigyelés a nagyvilágra	5
újságolvasás, keresztrejtvényfejtés	4
életmód, szokások	3
rádióhallgatás	3
tudományok, filozófia	2
nemzet, nemzeti értékek	2
emberi kapcsolatok, beszélgetés, társasági élet	2
az emberiség, a népek felhalmozott tudása, tapasztalata	2
sportrendezmény, meccs	1
népművészet, néptánc, kézművesség	1
gondolkodásmód	1

majd a reformkor alkotói stb.) sok esetben a nemzet, az ország megmaradásának hitét, reményét, netán átélt, hiteles valóságélményét is jelentette.

A már hivatkozott (1996) 5000 fős, országosan reprezentatív vizsgálat adatait, saját műhelyünkben végzett korábbi adatfelvételek eredményeivel összevetve egyértelműen kirajzolódnak az utóbbi évek új piaci igényei. Állóképeket, pillanatfelvételeket helyezünk egymás mellé, hogy a változások irányaira és erejére következtethessünk. (Az 1978 és 1993 közötti országos vizsgálatokat Gereben Ferenc végezte.)

Elsőként az olvasott művek keletkezési idejét tartalmazó táblát tekintsük át! (Egyébként mind a négy adatsorban a 18 évesnél idősebbek válaszai szerepelnek.)[11]

Mint látható, az idősoros összehasonlítás koherens elrendezést mutat. A XIX. század egyre kevésbé érdekes (1978-ben még a válaszok 20%-a, mára csupán 5% sorolható ide), míg a kortárs alkotások vonzereje ugyanilyen intervallumot tekintve megduplázódott (1978: 18% és 1996: 40%)! Jól tudjuk, a fikció egy kicsit menekülés a valóság szorításából, de egyúttal a felfedezés, a megismerés, az érvényes tudás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A legutóbbi olvasmányok, illetve az éppen olvasott művek összetétele keletkezési idejük szerint

A mű keletkezési ideje	A felnőtt könyvolvasók százalékában			
	1978 (országos felmérés)	1986 (országos felmérés)	1991 és 1993 (9 vidéki város és falu)	1996 MTA
Ókortól a XVIII. sz. végéig	2	2	2	2
XIX. század	20	15	6	4
XX. század első fele	14	12	15	15
1951-1960	16	9	16	
1961-1970	26	10		8
1971-1980	18	49		8
1981-1990	–		60	22
1990 után	–	–		40
Nem megállapítható	4	3	1	1
Összesen	100	100	100	100

megszerzésének egyik eszköze. Korai lenne most még, ebből az egyetlen táblából megítélni, hogy melyik igazság az erősebb ebben az esetben. Inkább vizsgálódjunk tovább!

A romantika és a klasszikus realizmus vonzereje csökkenő tendenciájú, a kortárs, értékes művek keresettsége szinte alig mutatható ki (3%!), míg a szórakoztató, könnyed, kalandos, szerelmes témájú, az illúziókat, az álomvilágot mutató, a menekülési reakciókat sejtető olvasmányok népszerűsége érzékelhetően növekszik. Kevésbé radikálisan, de mégis egyértelműen erősödik a non-ficiton, az ismeretterjesztő és tudományos, a tényeket, a tudni- és tennivalókat bemutató könyvtípus. (1996: népszerű ismeretterjesztő = 13%, komoly ismeretterjesztő = 11%, szakkönyv = 4,5%, áltudomány = 2,5%, hittudomány = 1%)

Jól ismert jelenségről van szó, kettős értelemben is. Egyrészt a nyolcvanas évek vége óta, a parlamentáris demokrácia megteremtésével párhuzamosan alapvetően megváltozott Magyarországon is a szépirodalom funkciója. Ma már nem kell verset írni Nagy Imre újratemetése érdekében, se novellát, se kisregényt a politikailag kimondhatatlan témákról. Csaknem minden szabad a publicisztika és a szaktudományok számára. Másrészt életünk egésze haszonelvűbb, anyagiasabb, földhözragadtabb, ideológiamentesebb lett. Többet, pontosabban, haszonelvűbben, praktikusabban szeretnénk tudni, s lám ez az olvasmányok összetételében is tükröződik!

A legutóbbi, illetve az éppen aktuális olvasmányok műfaji megoszlása

Az olvasmányok stílusa	A felnőtt könyvolvasók százalékában			
	1978 (országos felmérés)	1986 (országos felmérés)	1991 és 1993 (9 vidéki város és falu)	1996 MTA
Romantikus	12	8	2	2
Klasszikus realista (XIX. sz-i és korábbi)	8	8	5	4,8
XX. sz-i realista	21	18	13	16,8
Modern (esztétikailag értékes)	5	5	3	3,3
Szórakoztató irodalom (krimi, kalandregény, bestseller stb.)	29	35	50	40,8
Non fiction (ismeretközlő)	20	25	26	32,3
Nem megállapítható	5	1	1	1
Összesen	100	100	100	100

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az új helyzet láthatóan zavarbaejtően hat az írótársadalomra is („nem szabad közéleti témákkal foglalkozni!" – miközben még 1956 sincs igazán megírva!), de az olvasók sem keresik már a 60-as, 70-es évekhez hasonló érdeklődéssel a fikciós művek rejtett üzeneteit.

Végül vizsgáljuk meg az olvasmányok szerzőinek nemzetiségi megoszlását is!

Az előzmények után már egyáltalán nem meglepő, hogy az adatsorok ismét jól felismerhető tendenciákat, változási irányokat jeleznek. 3 évtizede folyamatosan csökken a magyar szerzők aránya, harminc éve még csaknem 60 százalék volt, s mára 39% lett. A volt szocialista, európai szerzők 4%-a csak az orosz, szovjet írókkal együtt érvényes, kerek szám. A 32 százaléknyi amerikai szerzőből, alig 0,6% mondható dél-amerikainak. Nem Faulkner, nem Hemingway, nem Williams, nem Updike, nem Salinger, nem Singer, nem Arthur Miller, nem Bellow és nem Malamud lett az olvasottabb, népszerűbb, hanem a valódi, hamisítatlan vagy éppen csak annak látszani akaró amerikai lektűr, a hazugság rózsaszínű álomvilága, a borzongató, ám nagyobb érzelmi kockázatoktól mentes bűntények sora, a kielégülést, a vágyfantáziákat biztonsággal szolgáló kommersz hódít feltartóztathatatlanul.

Záróakkordként hadd tegyük közzé az éppen olvasott könyvek listájának éllovasait. A megkérdezettek közül minden századik Lőrincz L. L. műveit (A nagy mészárlás, Monszun, Gyilkos fa, A suttogó árnyak öble, A megfojtott viking mocsara, A gyilkos mindig visszatér, A vérfarkas éjszakája stb), illetve az amerikai „slágerszerzőket" említi. Rajta kívül (Lőrincz L. L.) élő magyar irodalmat nem Sütő András és nem Lázár Ervin, nem Petri György és nem Nagy Gáspár, nem Gyurkovics Tibor és nem Konrád György, nem Nádas Péter és nem Csoóri Sándor képviselik, hanem (sorrendben) Moldova, Berkesi, Esterházy, Müller P., Vámos M. és Vitray T.

Az olvasmányok szerzőinek nemzetiségi megoszlása

A szerző nemzetisége	A felnőtt könyvolvasók százalékában			
	1978 (országos felmérés)	1986 (országos felmérés)	1991 és 1993 (9 vidéki város és falu)	1996 MTA
Magyar	58	55	44	39
Európai (volt) szocialista országok	8	4	4	4
Egyéb (főleg nyugat-)európai országok	22	29	23	24
(Észak- és Dél-)Amerika	8	7	25	32
Egyéb	1	2	3	1
Nem megállapítható	3	3	1	0
Összesen	100	100	100	100

Jelenleg olvasott könyvek

Név	Említésszám
Lőrincz L. L.	52
Cook	42
King, S	35
Steel, D.	31
Rejtő	24
Mitchell	20
Moldova	19
Biblia	17
Jókai	17
Merle	15
Fable	14
Follett	14
Marsh	13
Berkesi	12
Christie	12
Szilvási	12
Bradford	11
Remarque	11

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Név	Említésszám
Smith, W.	11
Dallos	10
Passuth	10
Woodiwiss	10

Egyébként egy évvel korábban (1995) 500 hazai pedagógus körében végzett vizsgálat adatainak összesítése után, a legutóbbi olvasmányok rangsorát Robin Cook vezette. (A menekülés mozzanatára már utaltunk, de a jelenség alaposabb vizsgálata, a részletesebb magyarázatkeresés még előttünk álló feladat.) A választásokban, értékítéletekben feltáruló ízlésszerkezet változási tendenciáit érzékeltetendő egy rövid kitérőt érdemes tennünk. 1970-ben Tánczos Gábor, majd 1995-ben jómagam végeztünk egy országos jellegű olvasásszociológiai vizsgálatot a 6-18 éves korosztályokat oktató pedagógusok körében. Ragadjuk ki most a két adathalmazból a legkedveltebb szerzők élmezőnyét! A részletek mellőzésével csupán jelezzük, hogy 25 éve még a toplista 40%-a élő magyar szerzőkből állt, mára ez egyetlen főre zsugorodott.[15]

Az okok felderítése önálló dolgozatot igényelne, de mint eredményt, tényt, valóságmozzanatot rendkívül veszélyesnek, a kultúra folytonosságát megkérdőjelezőnek ítéljük, különös tekintettel a helyi tantervek elkészítésének időszerű feladatára.Mégis, némi kiegészítéssel megerősíthetőnek látszik a már korábbi diagnózis, miszerint az egységesülő Európa felé törekedve, a globalizálódó gazdasági világrendhez közeledve a modernizálódó magyar társadalom olvasási szokásait a célszerűbbé, gyakorlatiasabbá válás jellemzi egyfelől (non fiction), másrészt viszont a valóság megszépített illúzióját nyújtó, jobbára amerikai kommersz vonzereje tűnik a legerősebbnek, s a (kortárs) magyar alkotások népszerűsége eközben folyamatosan és radikálisan csökken. És ezeket az igényeket a piac érzékenyen követi.

Kinek, miről és hogyan ír a mai hazai írók jobbik része? Ki és hogyan segít, a piaci viszonyok teljes diadalrajutása közben abban, hogy a jelen fontos művei eljussanak az értő olvasókhoz, hogy a könyvek, az olvasás, az olvasottság, az irodalom, a versek ne csak a nyilatkozatok, a kérdőívre adott, szépítő válaszok pillérei, hanem a kultúra mindennapi gyakorlatának kitéphetetlenül nyilvánvaló részei is legyenek? Beszélhetünk-e igazi modernizáicóról, ha az csupán a parlamentáris demokrácia megteremtésére, a működő piacgazdaság kialakítására korlátozódik, s ezek-

Pedagógusok kedvenc írói* (listavezetők)

1970		1995	
Jókai M.	27,0	Jókai M.	25,8
*Németh L.	20,0	Mikszáth K.	15,8
Hemingway	15,3	Móricz Zs.	13,2
*Berkesi	14,2	Merle, R.	10,4
*Passuth	13,3	József A.	7,6
Mikszáth K.	12,9	Németh L.	7,4
Móricz Zs.	11,7	Örkény I.	7,0
Tolsztoj, L.	10,3	Arany J.	6,2
Fekete I.	7,5	Radnóti M.	6,0
*Szilvási L.	7,4	Mann, Th.	5,4
Mann, Th.	6,7	Kosztolányi D.	5,2
Gárdonyi G.	6,5	Shakespeare	5,2
*Szabó M.	6,3	Fekete I.	5,2
*Váci	6,1	Ady E.	5,2
*Illyés Gy.	5,6	Remarque	5,0
Ady E.	4,3	*Esterházy P.	4,6
*Veres P.	4,1	Pilinszky J.	4,4
Arany J.	3,9	Móra F.	4,2
Dumas	3,8	Cook, R.	3,4
József Attila	3,8	Gárdonyi G.	3,4
*Fehér K.	3,8	Tamási Á.	3,0
Móra F.	3,7	Márquez, G.	2,8
Balzac	3,5	Petőfi S.	2,6
Hugo, V.	3,1	Sienkiewicz	2,4

* Csillaggal jelöltük a kortárs szerzőket

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kel párhuzamosan nem alakul ki egy szilárd, a gyökereit számon tartó, polgári értékrenddel, erkölccsel és kultúrával is jellemezhető erős középosztály?

Könyvtárhasználat

Eltérő forrásokat használva, nem pontosan azonos arányokat tudunk kimutatni a könyvtárhasználat mértékében. A 14 éven felüli népesség 27%-a nyíltan bevallja, hogy még sohasem járt könyvtárba, 22% viszont jelenleg is könyvtárhasználónak mondja magát. (Sajnos ezt az adatot csak némi korrekcióval lehet valósnak minősíteni, hiszen mint közismert a középiskola, de főként a felsőoktatás ma már többnyire (70-80%-ban) követelményként szabja meg a bibliotékák használatát. (MTA 1996.)

A könyvtártípusok és a látogatások megoszlását az alábbi diagramok jellemzik.

A könyvtárhasználók 3/4-e negyven évnél fiatalabb[7], azaz teljesen nyilvánvaló, hogy ma hazánkban a könyvtárak legfontosabb megrendelője maga az oktatási rendszer, különös tekintettel a közép- és felsőoktatás során kapott kötelező feladatokra. A világtendencia hozzánk is „begyűrűzött". A szikár tankönyveket fokozatosan felváltják a szöveggyűjtemények, az irodalomjegyzékek. Az olvasók egyre inkább gyors információt, adatot, részleteket, cikkmásolatot kérnek, s csökken a kölcsönzések száma. A leggyakoribb könyvtárlátogató a nyugdíjas, a főiskolai és egyetemi hallgató, majd a középiskolás – miközben a szakmunkástanulók és a munkások szinte nyomtalanul eltűnnek közkönyvtárainkból.[8] Utódaik a munkanélküliek, a hajléktalanok, a magukban motyogók, az ápolatlanok, a „deviáns gyanús" egyének és csoportok pedig egyelőre a statisztikákban nem, de a könyvtárosi „konfliktusokban, nehéz helyzetekben" egyre gyakrabban tűnnek fel és okoznak mind több fejfájást az erre a típusú kommunikációra felkészítetlen könyvtárosoknak.[9]

A könyvtárak igénybevételének egyik legizgalmasabb összetevőjét próbáltuk olvasáskutatási műhelyünk fiatal munkatársával felderíteni, amikor az ország 15 nagyobb könyvtárában kétszer egy héten (1995. január 16-21. és október 30 - november 4.) át minden, az olvasók által feltett kérdést könyvtáros kollegáink rögzítettek.[10] A kérdések rangsorát a nyelv- és irodalomtudomány (20%), társadalomtudományok (19%), történelem, helyismeret (16%), művészet, sport (12%) és a természettudományos témák (11%)

Milyen könyvtárat látogat és milyen gyakran?

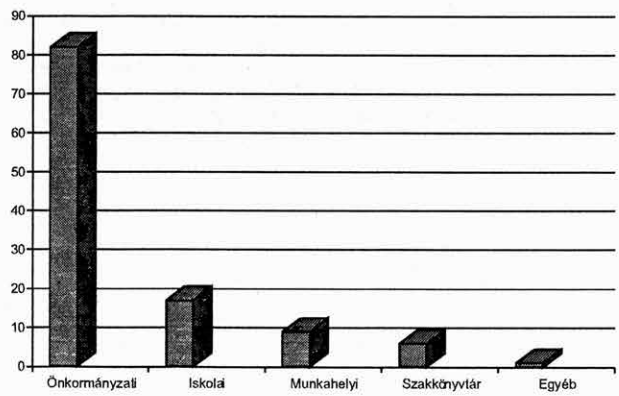

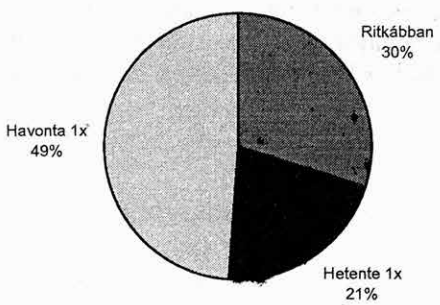

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vezették, a jogi és a hétköznapi vonatkozású kérdések 6-6%-ot képviseltek.

A fentieknél is érdekesebb talán a kérdezők kilétének áttekintése.

A kérdezők foglalkozás szerinti megoszlása	%
tanuló*	37
egyetemi hallgató	27
pedagógus	10
dolgozó	18
munkanélküli	2
nyugdíjas	5
összesen	100

Mint látható az iskolarendszerből származik a „megrendelések" 74%-a, tehát a könyvtár legfontosabb munkatársa, kollegája, partnere a pedagógus. S ez a tendencia a jövőben nyilvánvalóan erősödni fog, hiszen évről évre többen lesznek a középfokú és részben a felsőfokú oktatási intézmények tanulói, s ráadásul az 1998 szeptemberében bevezetendő új Nemzeti Alaptanterv a könyvtárhasználatra az eddigieknél is jobban épít. (Ha éppen lesz kire?)

A business information típusú, illetve a hétköznapi gondokkal, a pályaválasztással, munkavállalással kapcsolatos kérdések ma még csak ritkán fogalmazódnak meg közművelődési könyvtárainkban, s talán még annál is gyérebbek a használható válaszok.

Pedig egy hatékony piacgazdasággal, működő parlamentáris demokráciával és erős középosztállyal, tehát konszolidált társadalmi viszonyokkal, a konfliktuskezelés begyakorlott formáival, vagyis szilárd értékekkel, a tettekből, gesztusokból, szavakból kiolvasható erkölccsel, kultúrával jellemezhető országnak ilyen típusú, összetett funkciókat teljesítő (gyors és hatékony tájékoztatás – de egyúttal a szociális hálónak is része) könyvtárakra, jelesül közművelődési könyvtárakra van és lesz szüksége.

Felhasznált irodalom

1. ANDORKA Rudolf - KOLOSI Tamás - VUKOVICH György: Társadalmi riport, 1996. Budapest, Századvég 1996. 8. p.
2. uo. 9.p.
3. KOPP Mária - SKRABSZKY Árpád: Magyar lelkiállapot. Budapest. Végeken 1995. 304 p.
4. ANDORKA Rudolf - KOLOSI Tamás - VUKOVICH György: Társadalmi riport 1996. Budapest, Századvég 1996. 10. p.
5. FENYVESSYNÉ BÉKEI Gabriella: Kiskondás vagy Donaldkacsa (Szakdolgozat) Budapest, ELTE 1996. 37 p.
6. FALUSSY Béla - VUKOVICH György: Az idő mérlegen (1963-1993.) 70-103. p. = ANDORKA R. - KOLOSI T. - VUKOVICH G.: Társadalmi Riport 1996.
7. VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai az utóbbi 10 évben. In: Könyvtári Figyelő 1997/1. sz. 59-71. p.
8. U.o.
9. KONCZ Károly: Történetek a könyvtárban. MKE Budapest, 1994. 43 p.
10. W. PÉTERFI Rita: Referensz kérdések vizsgálata a közművelődési könyvtárakban történt adatfelvétel alapján. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1996. 10. sz. 34-43. p.
11. GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség (Kézirat) Budapest, 1996. 223 p.
12. HALÁSZ Gábor - LANNERT Judit (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 1995. Budapest. Országos Közoktatási Intézet 1996. 294 p.
13. Könyv és olvasás '96-97. Művelődési és Közoktatási Minisztérium Budapest. MKM Dec. 15. 1996. 3 p.
14. Kulturális fogyasztás. Szonda Ipsos 1996. szeptember
15. NAGY Attila: Napi robotos vagy organikus értelmiségi? In: Új Pedagógiai Szemle, 1996. 12. sz. 93-104. p.

* Döntő többségében középiskolásokról van szó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Mohács utáni két évszázad olvasmányműveltsége a Kárpát-medencében*

Monok István

Egyetlen kutató számára az egyes korokra vonatkozó valamennyi történeti jellegű kutatás eredményének ismerete elképzelhetetlen egy olyan ország vagy terület, nép vagy nemzeti kultúra esetében, ahol az ókortól kezdődően a források nagy bősége a történeti múlt részletes ismeretét teszi lehetővé. Különösen lehetetlen ez akkor, ha a nemzetté válás kezdetétől folyamatos ezeknek a forrásoknak a feltárása, nyilvántartása, kiadása és feldolgozása. A Kárpát-medence közép- és koraújkori művelődéstörténete sajnos nem tartozik azon történeti diszciplínák sorába, amelynek kutatói a források tömegének számbavétele után írhatnák meg átfogó jellegű tanulmányaikat, összefoglaló monográfiáikat. A kevés forrásanyag megismerése is elhanyagolt, és így a rendelkezésre álló feldolgozásokat, korszakmonográfiákat nem csupán azért kell állandóan újraírni, hogy a tudományszak új vizsgálati szempontjai érvényesülhessenek a jól dokumentált anyagon, hanem azért is, mert napról napra alapvető, a már kialakított történetet megváltoztató források kerülnek elő.

A forrásszegénység ugyanakkor előnyökkel is járhat. Egy-egy szakember kénytelen más történeti diszciplínáknak az alapkutatás szintjén való megismerésére ahhoz, hogy saját szűkebb témájában előbbre tudjon lépni és így szemléletében is nyitottabb tud maradni.

A Kárpát-medence művelődéstörténetének és ezen belül az írásbeliség, a könyv, a könyvtárak és az olvasás történetének kutatói soha sem tudtak intézményt teremteni e kutatások összefogására, mindig a történelem, illetve az utóbbi évtizedekben erősebben az irodalomtörténet holdudvarában tevékenykedtek. Nekem meggyőződésem, hogy minden ország nemzeti, illetve tudományos nagykönyvtárainak kellene a könyves szakmák története kutatóhelyeiként funkcionálni, de tudomásul kell vennem, hogy ez az álláspont korszerűtlen. Nem elvileg korszerűtlen, hanem gyakorlatilag az, hiszen a kutatói feladatok intézményszerű ellátásától a könyvtárak nem azért zárkóznak el Magyarországon és külföldön egyaránt, mert az információ forgalmazását (és ehhez a beszerzést és a feldolgozást) kizárólagos feladatuknak tekintik, hanem mert sem nálunk,

* Elhangzott 1997 áprilisában, a Szegeden tartott HUNRA konferencián

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sem más országokban nem kérdezik meg őket, hogy el akarják-e látni ezt a feladatot, illetőleg gazdasági eszközökkel megszabják az ellátandó feldatok körét.

A Kárpát-medence olvasmánytörténete Mohács utáni két évszázadának kutatása is csak akkor vett lendületet, amikor az irodalomtörténészek felismerték azt, hogy a kevés irodalmi, vagy éppen csak magyar nyelvű szövegemlék értelmezéséhez a korszak szellemi áramlatai Kárpát-medencebéli recepciójának ismerete elengedhetetlen. Így tehát azok az olvasmánytörténeti kutatások, amelyek Szegeden 1979-ben *Klaniczay Tibor* támogató kezdeményezésére *Keserű Bálint* vezetésével elindultak, elsősorban az európai szellemi áramlatok befogadástörténetét akarták e diszciplína nézőpontjából dokumentálni és bemutatni. Ez a munka azonban nem előzmények nélkül kezdődött el, és a könyvtörténeti kutatások szerves egységében gondolkodtak azok, akik az alapkutatást előkészítették és azok, akik részt vettek, illetve részt vesznek e munkában.

A magyar könyv- és könyvtártörténet kutatóinak sorában nagy nevekkel találkozhatunk, történészekével, a jog-, vagy az irodalomtörténetírás nagyjaival (*Szabó Károly, Dézsi Lajos, Csontosi János, Ábel Jenő, Gárdonyi Albert, Iványi Béla* stb.) A második világháború utáni nagy szintézissorozat egy-egy darabjaiként jórészt az ő munkájukra támaszkodva foglalta össze kutatásait a máig használt monográfiákban *Fitz József* és *Gulyás Pál*.[1] 1963-ban megjelent Kovács Máté szerkesztésében *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* című kézikönyv, *Szelle Béla* kiváló bibliográfiájával.[2]

A hatvanas évektől kezdve a korábban elkezdett kutatások szervezetté válása mellett komoly rendszerező munka indult el, és új szempontok is kerültek a kutatási irányok célkitűzéseinek megfogalmazásába. A legkomolyabb eredményekkel vitathatatlanul a magyarországi könyvkiadás történetének kutatása dicsekedhet. A már megjelent *Régi magyarországi nyomtatványok* köteteket sajnálatos módon nem eléggé hasznosították a művelődéstörténet kutatói.[3] Pedig *Péter Katalin* átfogó elemzése, sokat vitatott hipotézise a XVI. és a XVII. századi magyarországi művelődés jellegének változásáról csak egy példa az elemzési szempontok közül.[4] Az RMNy olyan kézikönyv ugyanis, amelyet egy olyan országban, amely gazdag nyomdatermést mondhat magáénak (pl. Németország, Franciaország vagy Itália), lehetetlen megalkotni. Az RMNy ugyanis retrospektív nemzeti bibliográfia, könyvtörténet, könyves művelődéstörténet és szakirodalmi bibliográfia is egyben. A Fragmenta Codicum munkacsoport kialakítása (*Mezey László*, majd *Vizkelety András* irányításával) és a megkezdett könyvsorozatuk[5] mellett *Csapodi Csaba* és felesége, *Gárdonyi Klára* kodikológiai kutatásai, rendszerező kiadványai[6] új alapokra helyezték a Mohács előtti magyarországi könyvtörténetet, az egyes könyvtárakban pedig a régi állomány katalogizálása mellett jelentős lépések történtek a gyűjtemények történetének feltárására.[7]

Dacára a sok új eredményt felmutató nyomdászattörténeti kutatásnak (*Borsa Gedeon, Ecsedy Judit, Holl Béla, Pavercsik Ilona* és mások), a nyomtatott könyv kézirásos bejegyzéseit közlő számos tanulmánynak és katalógusnak Magyarországon és Szlovákiában, az alábbiakban ismertetendő, a könyv- és olvasmánytörténet levéltári forrásait feltáró munkának, az 1987-ben megjelent *Magyar könyvtártörténet*[8] alig lép túl az 1960 körül ismerteken, és a könyvkereskedelem magyarországi történetét összefoglaló munka (*Kókay György*)[9] is megmarad *Gulyás Pál* 1960 körül írt munkája eredményeinél. A Mohács előtti korszak könyves kultúrájáról több tanulmányt írtak, mint az azt követő két évszázadról annak ellenére, hogy a forrásanyag összehasonlíthatatlanul gazdagabb ez utóbbi korszakot tekintve. Az az aránytalanság, amelyet Szelle Béla bibliográfiája is tükröz, megmarad az 1987-ben megjelent *Magyar könyvtártörténet*-ben is, ráadásul ez utóbbi semmi olyan kérdésfeltevéssel sem foglalkozik, amelyet már a 70-es 80-as években számos résztanulmány tisztázott.

Jakó Zsigmond tanulmánya a *Kelemen Lajos emlékkönyv*ben (*Az otthon és művészete a XVI-XVII. századi Kolozsváron*)[10] az olvasmány- és könyvtártörténeti kutatások programiratának fogható fel még akkor is, ha a mindennapi élet kutatásában az ő írását megelőzően is jelentek meg alapvető munkák. (Gondoljunk pl. *Radvánszky Béla* könyveire.) Jakó professzor úr azonban amellett, hogy a könyvtárat belehelyezte a polgári lakásba és a magánkönyvtárat úgy tekintette, mint a tulajdonos gondolkodásának tükrét,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyetemi szemináriumai keretében programot indított a ma is fellelhető régi könyvek kézírásos bejegyzéseinek kutatására. E kutatások eredménye lett azután *Dankanits Ádám* kis könyve, a *XVI. századi olvasmányok*,[11] *Jakó Klára* összefoglalása az első kolozsvári egyetemi könyvtárról (Adattár 16/1.),[12] *Sipos Gábor* kismonográfiája a kolozsvári Református Kollégium XVII. századi történetéről és részben *Jakó Zsigmond* tanulmánygyűjteménye (*Írás, könyv, értelmiség*) is.[14] Velük párhuzamosan *Gustav Gündisch* a szász könyvtárak régi anyagát dolgozta fel hasonlóképpen, tanulmányok sorát közölve. Ezekben rekonstruálta Lukas Unglerus, Damasius Dürr, Albert Huet, Matthias Schiffbaumer és a nagyszebeni Oltard család könyvtárát.[15]

Keserű Bálint, mint azt a Jakó-emlékkönyvbe írt tanulmánya végén megírja, Erdélyben volt a Kelemen-emlékkönyv összeállításakor. Az ő szavaival: *„Egész pályámat meghatározta az az útravaló, amivel engem ők Herepei Jánoshoz és szegedi fiatal kollégáimhoz, diákjaimhoz küldtek a kora újkori Erdély művelődésének európai kitekintésű, de mindég szigorúan az itthoni szövegekből kiinduló föltárására".*[16] Számos kutatási programot indított el, irányított kezdetben és adott át később tanítványainak, így nekem is. *„A Kárpát-medence koraújkori olvasmányai"* program 1979-ben indult Szegeden, de nem csupán itteni munkatársakkal. A régi magyar irodalom és művelődés szakembereinek példás együttműködése kellett ahhoz, hogy az olvasmánytörténet kutatásában immár beszélhetünk „hagyományos" és a „újabban kialakított" képről.

Az elmúlt közel két évtized, amelyet a levél- és kézirattári kutatásokkal töltöttünk, statisztikailag is imponáló eredményt hozott. Ma már közel 2000 olyan dokumentumot ismerünk, amely a kutatott két évszázadból maradt ránk, és egy-egy tulajdonosnak legalább 5 könyvét tételesen is megemlíti (mi ezt a feljegyzést könyvjegyzéknek nevezzük). A Mohács utáni két évszázad könyvtár- és olvasmánytörténetének forrásai tehát alapvetően levél- és kézirattári dokumentumok.[17] A mai Magyarország területén található, 1750 előtt nyomtatott könyvanyag nagyobb hányadában 1750 után került az országba, így a *poszszesszor-bejegyzések* és a *margináliák* kutatása csak a levéltári dokumentumok tanulságait kiegészítő forrásanyag lehet. A határokon kívüli könyvtárak régi anyagának kutatása e szempontból lényegesen fontosabb, amint azt az eddigi kutatómunka eredményei is mutatják.

A korszak könyves kultúrájának bemutatásakor célszerűbb a pusztán *könyvtártörténeti* szempontok helyett az ennél lényegesen összetettebb *olvasmánytörténet* nézőpontját választani, hiszen a könyvtárépítészet, a könyvtári berendezések, a könyvtári visszakereshetőség (raktári jelzetek) és a könyvtárakról való gondolkodás történetén kívül az olvasmánytörténet a könyvtártörténet valamennyi kérdésére választ tud adni.

Fontos kiemelni azt a tényt, hogy az olvasmánytörténeti források nem jegyzékszerű forrásainak kutatása szervezetten csak a közelmúltban kezdődött, s ténylegesen elégséges adat még nem áll rendelkezésre az általános tanulságok összegzésére. A jegyzékszerű források tekintetében a reprezentatív minta már elérhető. Ezek statisztikai elemzésének tanulságai megfogalmazásában figyelembe kell venni a dokumentumok keletkezésének körülményeit. A számunkra legfőbb forrástípust[18] jelentő hagyatéki leltárak olvasmánytörténeti szempontból nagyon eltérő forrásértékűek akkor, ha az elhunyt szociális helyzete szerint vizsgáljuk, vagy éppen a használati írás más-más szintjén álló magyar vagy német polgári környezetben keletkeztek. Ugyanígy különbségek mutatkoznak a történelmi Magyarország egyes területei között is ez utóbbi szempontból. A statisztikai elemzés szerint a 16-17. században a német lutheránus polgárság műveltsége mellett eltörpült minden más egyéb társadalmi réteg, etnikai csoport erudíciója.[19] Az olvasmánytörténet virágkora a 17. század második-harmadik harmada, utána látványos visszaesés következne. Valójában éppen arról van szó, hogy a jelzett időkörben a legtöbb német városból szerencsésen ránk maradtak a hagyatéki leltárak levéltári sorozatai, s a városok adminisztratív szokásai olyanok voltak, hogy a polgári környezetben ténylegesen nagy értéknek számító könyvek az ingó javak összeírásában jelentős helyet kaptak. A könyveknek az egyéb javak értékéhez viszonyított értékvesztése (az összvagyon kisebb hányadát képezték a könyvek) azonban polgári körökben is a 18. század elejétől kezdődően eltüntette a halál utáni összeírásokból a tételes könyvjegyzékeket, s az inventárium a könyvek számának és értékének becsült nagyságát

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jelzi csupán. A magyar városok adminisztrációja más szokásokat követett, így a hagyatéki inventáriumok már a 16-17. században is felületesebbek, összegzőbbek, mint a német polgári közösségekben. A nemesi, főnemesi javak halál utáni összeírása az olvasmánytörténet szempontjából csak kivételes esetekben értékelhető forrás.

Amellett, hogy a 16-17. századi Kárpát-medencében az *alfabetizáció* a társadalom csupán kis hányadát érintette,[20] az olvasni tudó lakosság szinte a teljes könyvkereskedelmi intézményhálózatot nélkülözni kényszerült. A néhány *vándor könyvkereskedő, könyvkötő*, illetve könyvterjesztéssel is foglalkozó *nyomdász* mellett a nem a könyvre szakosodott kereskedők, utazó követek, politikusok, de legfőképpen a *peregrinatio academica* intézménye keretében külföldön felsőfokú műveltséget szerző diákok azok, akik az országba érkező könyveket kiválasztották. Így általánosságban megállapítható, hogy a Kárpát-medence koraújkori könyvtárainak túlnyomó többsége nem a tulajdonos saját olvasmányízlése alapján alakult ki, a könyvkiadó és az olvasó közé egy harmadik réteg került. Ez akkor is így van, ha a meglévő dokumentumokat ennek ellenére a könyvtártulajdonosok olvasmányműveltségét jól tükröző forrásoknak tartjuk. Az esetek túlnyomó többségében azt is elmondhatjuk, hogy a magánkönyvtárak jegyzékei valóban az olvasott könyvek jegyzékei is: számszerűleg általában könnyen elolvasható könyvmennyiségről van szó, s a könyvek drága volta valószínűtlenné teszi a presztízs-könyvgyűjtés jelenségének meglétét. A 18. század közepe táján megjelent Magyarországon is a kincsképzés eszközeként való könyvgyűjtés, de a 16-17. században erről még nem beszélhetünk.[21] Azokban az esetekben is, amikor egy-egy könyvösszeírás egy-egy család több generációjának gyűjteményét regisztrálja, el tudjuk különíteni a család egyes tagjainak életében beszerzett könyvek csoportjait.

A könyvbeszerzés lehetőségeinek szűkös volta, a könyvnek a lakosság vásárlóerejéhez viszonyított drágasága különös hangsúlyt adnak azon intézményi könyvtáraknak, ezek könyvanyaga tartalmi jellemzőinek, amelyek a korszakban viszonylagos nyilvánossággal bírtak.

A nyilvános, illetőleg a közösségi használatú könyvtárak története az egyik olyan lényeges kérdés, amelyre csak az utóbbi időkben feltárt forrásanyag irányította rá a figyelmet. A hagyományos könyvtártörténet *Klimó György* pécsi püspök nevéhez köti a jelenség magyarországi megjelenését, jelezve azt a megkésettséget, amely e tekintetben az európai fejlődéshez képest mutatkozik. Ez a kép azonban tényszerűen sem igaz, szemléletében pedig védhetetlen.[22] A Kárpát-medencében a könyvtárak közösségi használatának éppen nagy hagyományai voltak már a XVIII. század közepe előtt is, több tekintetben nagyobbak, mint Nyugat-Európában. Ez persze nem fejlettségünkkel, sokkal inkább a magánkönyvtárak kiaalakításának nehézségeivel függ össze.

Itáliában, Franciaországban és Németországban, de általában Nyugat-Európában a közösségi használatú könyvtárak kialakulása kettős gyökerű. Egyrészt a nagy humanisták egy ókorig visszanyúló hagyomány szerint saját magángyűjteményüket tették részben már életükben nyilvánossá, szűkebb környezetük számára használhatóvá, haláluk után pedig bibliotékájuk lett alapja egy-egy máig működő intézmény könyvkincsének. A legkorábbi példák a XV. századból említhetők: a Lorenzo Medici firenzei „nyilvános könyvtára" is részben ilyen, de említhetjük Beatus Rhenanus, vagy Johannes Trithemius de még sokak nevét is. A közösségi könyvtárak kialakulásának lendületet a reformáció programja adott. A XVI. század közepétől folyamatosan alakulnak ki a városi könyvtárak jelentős részben a korábban a városokban élt szerzetesi közösségek gyűjteményeire alapozódva.

A Kárpát-medencében e tekintetben nem mutatkozik megkésettség. Már 1535-ben Kőszegen a város közös használatára („zur gemeinen Nutz") írták össze a plébánia könyveit, az 1570-es években Selmecbányát „Publica libraria"-t említenek a források, az abból szelektált könyvek jegyzékével, Brassóban a gimnáziumi könyvtár hasonló funkciót is ellátott, és legújabban előkerült a segesvári „Publica Bibliotheca" 1594-ből való katalógusa is, amiről csak említésekből tudtunk. A XVII. századból a városi tanácsok könyvtárai mellett ismét egy „Bibliotheca Publica" áll előttünk katalógusával, ezúttal Kassán.[23] Meg kell említeni azt a tényt is, hogy a humanista könyvtárak közösségi használata sem teljesen nyom nélküli a korban. *Hans Dernschwam* besztercebányai könyvtára nyitva állt barátai előtt,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mutatja ezt több hiány, amit a katalógus (1575) jelöl, a kölcsön kért, de vissza nem adott könyvekről. *Zsámboky János* bécsi könyvtárát is részben szétkölcsönözték magyarországi és más országokból származó barátai, az Erdélyben élt *Giovanni Michaele Bruti* pedig könyveinek egy részét Gyulafehérvárt hagyta.[24]

Úgy tűnik tehát, hogy a Nyugat-Európában regisztrált jelenségek a könyvtárak közösségi használatúvá válására, megvannak a korabeli Magyarországon is. Továbblépve azonban mindenképpen említésre érdemes az a bejegyzés típus, amelyet Németújváron, Sopronban és Kolozsvárt is láttunk, az *„Ex libris (xy-é) et amicorum (vagy sociorum) eius". Beythe István, Christoph Lackner* vagy *Bethlen Miklós* könyvei között több őrzött meg ilyen bejegyzést, jelezve azt, hogy nem csupán a külföldi egyetemeken tanuló magyar diákok vásároltak közösen könyveket (lásd a wittenbergi magyar bursa könyvtárát),[25] de a beszerzés lehetőségének korlátozott volta, az anyagi eszközök hiánya, vagy éppen a közös használati szándék itthon is rákényszerítette az embereket a közös birtoklásra és használatra.

A közösségi használatú könyvtárak történetéről szóló tanulmányokban még sehol sem találkoztunk azzal, hogy bármely főúri udvari könyvtár históriáját ilyen szempontból tárgyalják. Magától értetődik persze az, hogy egy-egy udvari könyvtárat a családi nevelő, udvari nemes, vagy alkalmazott különféle módon használhatott. Wolfenbüttelben például a XVII. század utolsó harmadától kölcsönző füzetet vezettek, ahova még könyvtárosnak és a családtagoknak, de a családfőnek is be kellett írni, ha elvitt valamit a könyvtárból. Az sem valószínű, hogy a nyugat-európai főnemesség minden tagja maga válogatta össze azokat a könyveket, amelyeket udvari gyűjteményébe szánt. Mégis számos különbség van a nyugat-európai és a magyarországi udvari gyűjtemények között.

Többször említettük már a magyarországi könyvkereskedelem fejletlenségét, a könyvpiac teljes hiányát a Kárpát-medencében. A viszonylag alacsony hazai könyvtermés egyes darabjai ráadásul nagyon szerény mértékben fordulnak elő a könyvjegyzékeken. A főúri udvari könyvtár tehát részben örökség útján, az új generáció valamely tagjának esetleges külföldi utazása során, de elsősorban utazó megbízottak (tiszttartó, kereskedő stb.), vagy az alumnus diákok révén gyarapodott. Tartalmi heterogenitása részben innen adódik. Megfigyelhető ugyanakkor ezen könyvtáraknak erős teológiai orientáltsága is. Tartalmi modernizálódásuk, világiasodásuk a XVII-XVIII. század fordulóján kezdődik, a magyarországi és az erdélyi könyvtáraknál eltérő mértékben.[26]

Az eddig említett okok ugyanis arra nézve, hogy egy magyarországi főnemes nem pusztán a saját kedvtelésére alakította könyvgyűjteményét, eltörpülnek amellett, hogy az egyes családok udvaraikat, ha nem is valamely korabeli udvar-teória alapján, de mindenképpen tudatosan úgy alakították ki, hogy a felvállalt egyházszervező, iskola-, illetve alumneum-fenntartó szerepet a könyvtár, a családnak, az udvar környezetében élő tudósok, tanárok, lelkészek, diákok számára részlegesen nyilvánossá tett könyvtára, az említett célok teljesíthetőségét segítse. Szükség is volt erre, hiszen a királyi udvar helyett a művelődés szervezésében tudatosan szerepet vállaló famíliák Magyarországon Mohács után, Erdélyben a fejedelmi udvar, s gyűjtemények elpusztítását követően e szerep vállalására kényszerítve is voltak. Nem jelenti persze ez azt, hogy egy-egy nagyobb főúri udvar könytárának anyaga tartalmilag ne lenne eltérő, illetve azt, hogy a könyvgyűjteményt alapító, illetve fenntartó főnemes ízlése teljességgel mellőzve lett volna. A XVI-XVII. században azonban nem tudunk olyan magánkönyvtárat említeni, amely a XVIII. században már általánossá váló reprezentatív funkciót kapott volna egy-egy udvarházban, kastélyban. Még akkor sem, ha tudunk példákat arra, hogy a könyvtárterem szép, egységes stílusú bútorzatot kapott, a könyveket egységes stílusban kötötték, s valamennyi super ex libris-szel is jelölt volt, illetve hogy egy-egy könyvtárrendezés alkalmával már szakembert alkalmaztak, s a gyűjteményen belül kialakított tartalmi egységek (szakrend) mellett már – magánkönyvtárban is! – tudunk raktári jelzetekről, illetve „állomány-katalógus"-ról.

Természetesnek mondható, hogy e főúri könyvtárak kialakulása, működése történetéről csak levéltári források, illetve elbeszélő történeti munkák tájékoztatnak bennünket. Sajnálatos módon azonban a gyűjtemények könyvanyagáról is nagyobbrészt csak a korban összeállított jegyzékek, néha katalógusok alapján alkothatunk képet. A fennmaradt könyvanyag töredékessége elle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nére is szolgál tanulságokkal. A possessor-bejegyzések alapján rekonstruált könyvtár biztos információkat ad arról, hogy mely városok, mely kiadóitól származtak a könyvek, a főúri tulajdonos előtt kié volt a kötet, s milyen úton került hozzá. Tudjuk belőle, hogy a tulajdonos, a possessor-bejegyzés mellett használt-e ex librist, super ex librist, illetve a margójegyzetek tájékoztatnak olvasási szokásairól is.

Általában feltűnő az, hogy a nyugat-európai könyvgyűjteményekben fennmaradt kötetek kevéssé összefirkáltak, kevesebb possessor bejegyzését őrizték meg, mint az Európa peremvidékein fennmaradtak. De ez csupán benyomás, módszeres kutatás ez ügyben tudtommal soha nem történt. A Kárpát-medencében hozzáférhető könyvállományt tekintve azonban már megalapozottabban nyilatkozhatunk arról a jelenségről, hogy a XVI-XVII. században már e területen volt állomány darabjaiban több és gyakoribb kézírásos bejegyzést találunk, mint a XVIII. századból ránk maradtakban. Ehhez járul az a megfigyelés, hogy ha összehasonlítjuk az *Esterházy Pál* könyvtárából ma ismert köteteket a kortárs erdélyi arisztokrácia (Teleki, Bethlen család) bibliotékáinak kézbevehető darabjaival, akkor hasonlóakat mondhatunk: az Erdélyből fennmaradt kötetek több tulajdonosról és több használóról tanúskodnak.

Ha ezen utóbbi jelenség – tehát az erdélyi, illetve a nyugat-magyarországi arisztokrata könyvgyűjtési szokások közötti különbség – okainak feltárására vállalkozunk, akkor első lépésként mindenképpen a főúri udvarok művelődésszervező funkciójának változásaira kell utalnunk. A XVI. században a megszűnt budai királyi udvar (1526) szerepét felvállaló főúri udvarok sora (Nádasdy, Batthyány, Perényi, ecsedi Báthory, Thurzó stb.) vált a humanista műveltség műhelyévé, továbbá az új egyházak fő patrónusává. Központi feladatuknak számított a felekezetek számára a lelkészek és tanárok képzésének megszervezése, külföldi egyetemekre küldése, majd hazatértük után ezek aktív támogatása. Ez a funkció még a XVI-XVII. század fordulóján és sok esetben a XVII. században is fennmaradt. A XVI. század folyamán a XV. századi vajda, az erdélyi püspöki és az erdélybe költöző királyi udvar maradék erejét összesítő erdélyi fejedelmi udvar sajátos helyzetbe került. Az erdélyi arisztokrata családok anyagi ereje ugyanis meg sem közelítette a fejedelemét, így a fejedelem vallása, az udvar művelődési törekvései sok tekintetben meghatározó erejűek tudtak lenni. Nem jelenti ez természetesen azt, hogy nem léteztek, vagy nem tudtak működni egy másik, nem a fejedelem vallásában élő udvarok, de ezek igazán nagy hatással Erdély művelődésére nem tudtak lenni. Gondoljunk például a hadadi Wesselényi-udvarra, ahol az erős kálvinista, karakteres művelődéspolitikát megvalósító fejedelmek idején jezsuita atya látta el a papi teendőket, magyar nyelvre fordítottak katolikus, köztük jezsuita kegyességi munkákat. A erdélyi-központi udvar feldúlása és megszűnése (1658) után több család (Apafi, Teleki, Bethlen stb.) vállalta magára lényegében ugyanazt a kultúraszervező szerepet, amely eddig elsősorban a fejedelmi központé volt.

A XVII. század elejétől sorra katolizáló magyarországi arisztokraták birtokain életre keltett katolikus iskolahálózat tanítóit, a gyülekezetek papjait már az egyház szervezte felsőbb iskolákban képezték. A megalapított nagyszombati egyetem mellett a közeli Bécs, illetve Grác nyújtott felsőfokú tanulmányi lehetőséget, a pápai szemináriumok, illetve a Pazmaneum[27] pedig a szegényebbek számára is felcsillantotta a továbbtanulás lehetőségét. A főúri családok gyermekei az udvari nevelés és iskolázás után már nem patrónusaik és a leendő lelkészek (alumnusaik) társaságában indultak a külföldi egyetemekre teológiát tanulni, illetve a peregrinatio academica útját járni, hanem olyan tanulmányi úton vettek részt, amelynek során valóban a majdani a politikusi, a katonai és a közigazgatási feldataikra készültek fel. Nyelveket tanultak, a nyugat-európai udvarok szokásaival ismerkedtek meg, lovagoltak, táncoltak, vívtak, és nem utolsó sorban a majdani kapcsolatrendszerüket alakították ki. Az ifjú Zrínyi Miklós itáliai útján (1636) már nem egyetemeket látogatott sorra, közel-kortársával, Bethlen Péterrel ellentétben, aki az Odera melletti Frankfurtban és Leidenben eredménytelenül küszködött a teológiai és filozófiai ismeretek elsajátításával, s így még franciául sem tudott megtanulni. Batthyányi Kristóf dél-németországi és itáliai körútja (1657-1658) alig több, mint egy művelt, érdeklődő turista utazása, de vele csaknem egyidőben Bethlen Miklós pedig elsősorban a magasabb műveltség megszerzéséért kelt útra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A század végén (1699-1700) Széchényi Zsigmond Kavaliers-touron vett részt Itáliában, kortársa, Teleki Pál pedig népes teológus társaságban tanult a németországi és a németalföldi egyetemeken.

A török kiűzésével ismét a Habsburg korona alá tartozó Magyarországon és Erdélyben a protestáns egyházak az állam erejét maguk mögött tudó katolicizmus nyomása alá kerültek. A protestáns főurak tehát rákényszerültek arra, hogy – az egyébként kisebb anyagi erejükkel – többet vállaljanak szűkebb környezetük műveltségének, így olvasmányműveltségének ápolásából, mint a kortárs magyarországiak. Birtokközpontjaik udvar-funkciója a XVI-XVII. századi értelemben tovább megmaradt.

Az udvart fenntartó család a könyvtár kialakításánál figyelembe vette azt a tényt, hogy a környezetükben élő tanárok, papok, a birtokok gazdálkodását irányító és felügyelő személyek, sok esetben jogászok, nem tudtak önállóan olyan személyi gyűjteményt kialakítani, amely feladataik ellátáshoz megfelelő lett volna. Az udvari könyvtár ilyen értelmű részleges nyilvánossága Nyugat-Magyarországon a XVII. század végén, Erdélyben generációkkal később tűnik megszűnőben lenni. Ez a megszűnés nem jelentette persze azt, hogy mondjuk Esterházy Pálnak a szőkőkutakkal kapcsolatos, vagy éppen hidrográfiai tárgyú könyveit esetenként ne használhatta volna a kastély parkjának kialakítója, de semmilyen jel nem utal arra, hogy akár a fraknói, vagy a kismartoni gyűjteményből, vagy mondjuk Nádasdy Ferenc pottendorfi könyvtárából a család valamelyik falujában szolgáló pap könyveket vett volna kölcsön, mint ahogy az például a gernyeszegi Teleki-könyvtár esetében dokumentálható.

A főúri udvar funkcióváltásával, az előbbi értelemben vett könyvgyűjtő arisztokrata kialakulásával egyidejűleg ment végbe a könyvtárak nyelvi összetételének megváltozása is. E tekintetben is nagy különbség van a Kárpát-medence egyes régiói között. A hivatalos nyelvként a magyart használó Erdélyben a hazai nyomdatermékek többsége is már magyarul jelent meg, a református családok körében pedig a német nyelvvel szemben érthető fenntartások voltak. A művelődés hagyományos formáinak – részben kényszerű – megtartása a latin nyelv pozícióit erősítette.

A modernnek mondható arisztokrata könyvtárakban a német, de elsődlegesen a francia nyelvű könyvek megjelenése, illetve a XVIII. század közepére már számottevő jelenléte pontosan jelzi azt a tendenciát, hogy ennek a társadalmi rétegnek elsősorban a nyugat-magyarországi tagjai már más műveltségeszményt követtek. Eruditív ismeretszerzésük tartalmi arányai is egyértelműen világi irányban tolódtak el, a teoretikus felkészülés helyett a várható politikai, közéleti szerepre felkészült olvasót mutatják.

Az utóbbi néhány megjegyzés már jelzi, hogy a közösségi könyvtárak magyarországi története után, a könyvanyag nyelvi összetétele az, amellyel kapcsolatban a könyvjegyzékek jelenlegi feldolgozottsága fokán is van olyan mondandónk, amely eltér az eddigiekben kialakított képtől, illetve olyan, amely eddig elkerülte a kutatók figyelmét.

Az idő rövidsége miatt engedjék meg, hogy állításainkat tézisszerűen fogalmazzuk meg:[28]

1. A Kárpát-medencében a korai újkorban a beszélt nyelvek sokfélesége mellett a használati írás (hivatalos nyelv) az Erdélyi Fejedelemségben a magyar, Magyarországon a latin volt. A szabad királyi városok és a Szász Universitas belső ügyeit anyanyelvén, németül intézte.

2. A könyvfogyasztás (vásárlás, birtoklás, olvasás) oldaláról nézve a Kárpát-medence olvasmányműveltségének képe korántsem mutat olyan szegényes képet, amilyet a könyvtermelést szemlélve joggal alakíthatnánk ki magunknak. A magánkönyvtárról készült jegyzéken szereplő könyvcímek, és az ugyanebben az időszakban a Kárpát-medencében kiadott könyvanyag komplementer halmazt képez. A külföldi könyvbeszerzésekhez képest olcsóbb hazai kiadványok, elsősorban is a magyar, de általában a nem latin nyelvű népszerű olvasmányok, széphistóriák, a napi vallásgyakorlat anyanyelvű darabjai, valamint a naptárak nem szerepelnek, vagy csak nagyon ritkán a hagyatéki összeírásokban. Ez értelemszerűen befolyásolja az anyanyelv használatáról alkotott képet.

3. A hatalmas német könyvpiac könnyűszerrel ki tudta elégíteni az e térségben meglévő igényeket, méghozzá technikailag magas színvonalon előállított német nyelvű könyvekkel. Üzletet inkább a magyar, román vagy valamelyik szláv nyelven kiadott könyv jelenthetett. Így is a német

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyelvű olvasmányok arányszáma a XVIII. század elejéig nem nő érezhetően a német olvasók körében sem.

4. A magyar nyelvű anyag tematikus megoszlásában érvényesülő tendenciák: a XVI. század végéig dinamikus fejlődés, a magyar nyelvű kiadványok többsége világi tárgyú, illetve szépirodalom. A XVII. század második harmadától folyamatos reteologizálódás figyelhető meg ebben a kiadványrétegben.

5. A magyarra fordított művek korszerűsége a XVII. század 50-es éveitől kezdve háttérbe szorul, nincsen szervezett fordítási program, gyakori a XVII. század eleji művek újrafordítása, vagy az akkori fordítások újrakiadása. A fordítások még akkor is elsősorban latin kiadások alapján készültek, amikor a korszerű eszmék Nyugat-Európában már nemzeti nyelveken íródtak. Szükségképpen az elavultabb nézeteket közvetítette tehát a fordításirodalom is.

6. A XVII. század végén általánosan megfigyelhető a latin nyelvű művek arányszámának ismételt megnövekedése. Emellett egyes területeken jelenségként írható le az is, hogy a régi kiadású könyvek (XVI. századiak) arányszáma is megnő.

7. A latin nyelv tehát a Kárpát-medencében az írásbeliség valamennyi területén megőrizte erős pozícióit olyannyira, hogy a tudomány koncentrált latinnyelvűsége befolyásolni tudta a korszak európai szellemi áramlatainak recepciótörténetét is, hozzájárult ahhoz, hogy a XVII. század végére a magyarországi olvasói réteg erudíciója jelentős részben konzervatívvá, elavulttá vált.

8. A magyar és más nemzeti nyelvű szépirodalom, de a fordításirodalom jelentős része is a XVI-XVII. században kéziratban maradt, s így is terjedt. (Ismerünk olyan kéziratot, amelynek 302, XVIII. századi másolata volt ismert a század végén.)

Bejezésül bemutatjuk azt az adatbázist, amelyet a már feltárt levéltári forrásokból építettünk fel. Az adatbázis tartalmazza valamennyi munkatársunk nevét, itt most csak azokét emelem ki, akik kifejezetten az elektronikus adatfeldolgozásban segítettek. A nyitóoldalakat *Keveházi Katalin* tervezte és helyezte el a hálózaton. A programokat *Bakonyi Géza* és *Burgermeister Zsolt* írták. Az anyag elrendezésében technikai oldalról is sok tanácsot kaptam *Kokas Károlytól.*

Az ERUDICIÓ elnevezésű adatbázist ez év végéig tesszük nyilvánossá, és várhatóan hosszú évek munkája lesz még a teljes kiépítettsége. Az egyes könyvjegyzékeken említett könyvek azonosítása sok időt, modern könyveket, sok más adatbázis hozzáférési jogát igényli. Reméljük, hogy munkánk az eddigekhez hasonlóan a szakma és a tudománypolitikusok támogatását élvezni fogja.

Jegyzetek

1. FITZ József – KÉKI Béla: A magyar könyv története. Első rész: A magyar könyv története 1711-ig. Írta Fitz József. Bp., 1959, Magyar Helikon.; GULYÁS Pál: A könyv sorsa Magyarországon. 1-3. rész. Bp., 1961, OSzK KMK.
2. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Az államalapítástól 1849-ig. Összeáll.: Kovács Máté. Bibliográfia: Szelle Béla. Bp., 1963, Gondolat. /Nemzeti Könyvtár. Művelődéstörténet./
3. Régi magyarországi nyomtatványok. 1473-1600. Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István, Kelecsényi Ákos munkája. Bp., 1971, Akadémiai Kiadó.; Régi magyarországi nyomtatványok. 1601-1635. Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla munkája, Fazakas József, Heltai János, Kelecsényi Ákos, Vásárhelyi Judit közreműködésével. Bp., 1971, Akadémiai Kiadó.
4. PÉTER Katalin: Aranykor és romlás a szellemi műveltség állapotaiban. In: Történelmi Szemle, 1964. 80-102., illetve ugyanez a szerző „Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból. Budapest, 1995. /A Ráday Gyűjtemény tanulmányai. 8./"¬című kötetében: 77-97., 238-243. oldalak.
5. Újabban összefoglalóan a programról: SARBAK Gábor: A magyarországi kódextöredékek kutatása. In: Iskolakultúra 1997/5.
6. CSAPODI Csaba: Catalogus collectionis codicum Latinorum et Graecorum. Bp., 1985. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai. 16./; CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. I-III. kötet. Budapest, 1988-1994. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. Új sorozat 23., 31., 33./; CSAPODI Csaba: The Corvinian Library. History and Stock. Bp., 1973, Akadémiai Kiadó. /Studia Humanitatis. 1./; Más jelentős kódex-katalógusok: BARTONIEK Emma: Codices manu scripti Latini. Vol. I.: Codices Latini medii aevi. Budapestini, 1940. /A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárának címjegyzéke. XII./; RADÓ Polycarpus: Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum. Bp., 1973, Akadémiai Kiadó.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

7. A katalógusok felsorolásától e helyen eltekintünk, lásd a Magyar Könyvszemle (MKSz) éves bibliográfiáit!
8. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp., 1987, Gondolat Kiadó.
9. KÓKAY György: A magyarországi könyvkereskedelem. Bp., 1997, Balassi Kiadó.
10. JAKÓ Zsigmond: Az otthon és művészete a XVI-XVII. századi Kolozsváron. (Szempontok reneszánszkori művelődésünk kutatásához.) In: Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Bukarest, 1957, Tudományos Könyvkiadó. /A Bolyai Tudományegyetem Kiadványai I. Tanulmányok 1./ 361-393.
11. DANKANITS Ádám: XVI. századi olvasmányok. Bukarest, 1974, Kriterion Kiadó.
12. ADATTÁR 16/1.
13. Olvasmánytörténeti Dolgozatok 1.
14. JAKÓ Zsigmond: Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez. Bukarest, 1976, Kriterion Kiadó
15. GÜNDISCH, Gustav: Aus Geschichte und Kultur der Siebenbürger Sachsen. Ausgewählte Aufsätze und Berichte. Köln – Wien, 1987, Böhlau. /Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens. 14./
16. KESERŰ Bálint: Rajongók Erdélyben. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára. Szerk.: Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996, Erdélyi Múzeum Egyesület. 256.
17. Keserű Bálint programirata: ADATTÁR 11. 602-606.; MONOK István: A XVI-XVII. század magyarországi olvasmányai. (Régi magyarországi könyvjegyzékek összegyűjtése és publikálása.) In: Csongrád Megyei Könyvtáros, 1985/1-2. 15-20.; Uő.: XVI-XVII. századi olvasmánykultúránk. In: Magyar Könyvszemle, 1988. 78-82.; Uő.: A könyv- és könyvtártörténeti kutatások helyzete és finanszírozása. A szegedi könyvtörténeti kutatások 1980-1995. (Esettanulmány). In: Könyvtári Figyelő, 1996/1. 23-29.
18. MONOK István: Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon. 1526-1720. Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás. Szeged, 1993. /Olvasmánytörténeti Dolgozatok V./
19. FARKAS Gábor: A 16-17. századi polgári könyvtárak típusai. In: Magyar Könyvszemle 1992. 100-121.
20. A magyarországi írni- és olvasnitudás állapotáról két eltérő vélemény: KRISTÓF Ildikó: „Istenes könyvek – ördöngös könyvek" (Az olvasási kultúra nyomai kora újkori falvainkban és mezővárosainkban a boszorkányperek alapján.) In: Népi kultúra – Népi társadalom. A MTA Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XVIII. Bp., 1995, Akadémiai Kiadó. 67–104.; TÓTH István György: Mivelhogy magad írást nem tudsz ... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon. Bp., 1996, MTA Történettudományi Intézet. /Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 17./
21. MONOK István: Olvasó vagy gyűjtő? A könyvgyűjtési és olvasási szokások változása a XVII-XVIII. század fordulóján. In: Emlékkönyv Keserű Bálint hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Balázs Mihály, Jankovics József. Szeged, 1997, JATE BTK.
22. „Libri in publica libraria exules scholastici". Kísérlet egy fejléc értelmezésére, avagy a városi közösségi könyvtárak kialakulásáról Magyarországon. In: Tarnai Andor-emlékkönyv. Szerk. Kecskeméti Gábor. Bp., 1996, Universitas Kiadó. 181-187.
23. Farkas Gábor utószava az ADATTÁR 15. kötetéhez; Uő.: A 16-17. századi polgári könyvtárak típusai. In: Magyar Könyvszemle 1992. 100-121.; Uő. mutatja be az újonnan felfedezett nagyszebeni katalógust a Magyar Könyvszemlében.
24. ADATTÁR 12., 12/2., 16/3.
25. GÁBOR Kálmánné: A wittenbergi magyar bursa könyvtára 1752-ben. (Munkatárs: Szabó Ágnes) (előkészületben „A Kárpát-medence koraújkori könyvtárai" sorozat kiegészítő köteteként).
26. MONOK István: A magyarországi főnemesség könyvgyűjtési szokásai a XVI-XVII. században. In: CaféBábel, 14. kötet (Gyűjtés). 1994/4. 59-68.
27. Fazekas István fedezte fel a Pázmáneum XVII. századi könyvtárának katalógusát. Kiadása előkészületben „A Kárpát-medence koraújkori könyvtárai" sorozat kiegészítő köteteként
28. Nemzeti nyelvű olvasmányok a XVI-XVII. századi Magyarországon. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára. Szerk.: Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996, Erdélyi Múzeum Egyesület. 393-401.

Könyvtár- és olvasmánytörténeti sorozataink

Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. Sorozatszerkesztő: Keserű Bálint. 11-20. kötet, Szeged, 1983-1997. Scriptum Kft. (ADATTÁR)

Könyvtártörténeti Füzetek. Sorozatszerkesztő: Monok István. I-VIII. kötet. Szeged, 1983-1997. Scriptum Kft. (KtF)

Olvasmánytörténeti Dolgozatok. Sorozatszerkesztő: Monok István. 1-6. kötet. Szeged, 1991-1995. Scriptum Kft. (OD)

A Kárpát-medence koraújkori könyvtárai = Bibliotheken im Karpatenbecken der frühen Neuzeit. Hrsg. v. /Sorozatszerkesztő: Monok István. Szeged, 1963-. Scriptum Kft. (KKK)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

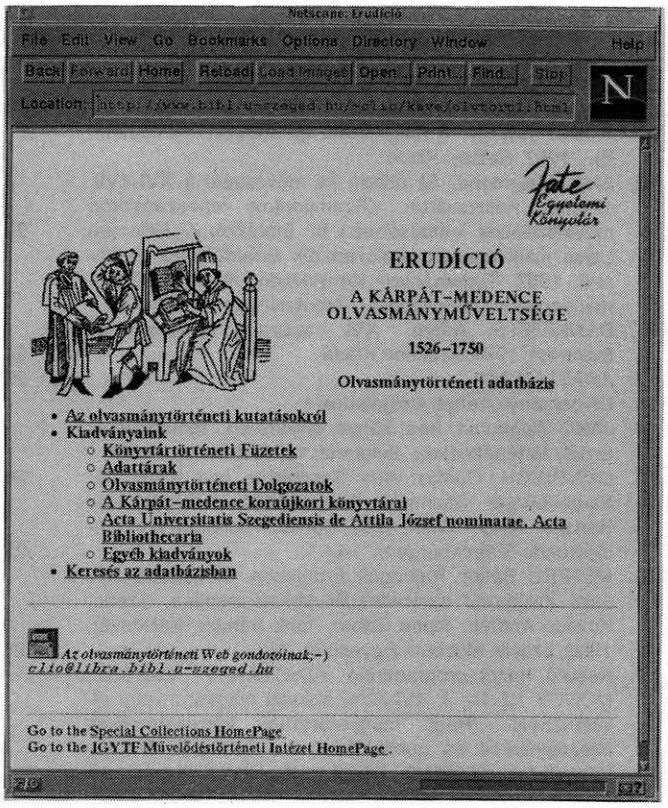

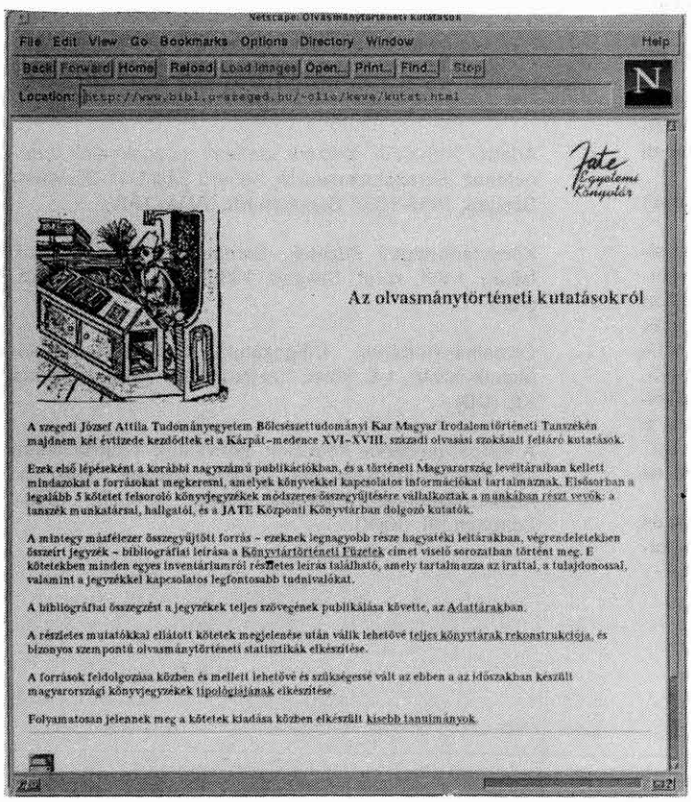

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Mohács utáni két évszázad olvasmányműveltsége a Kárpát-medencében*

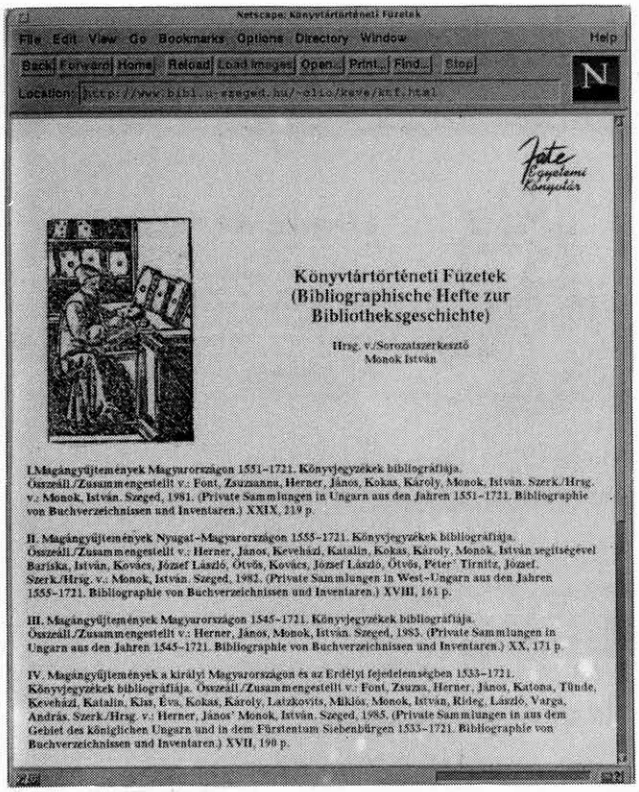

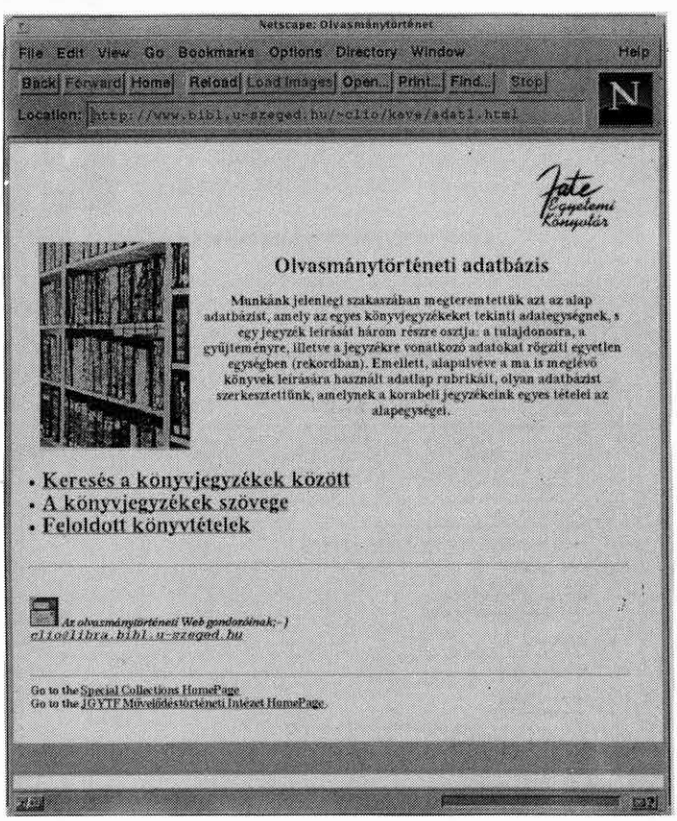

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

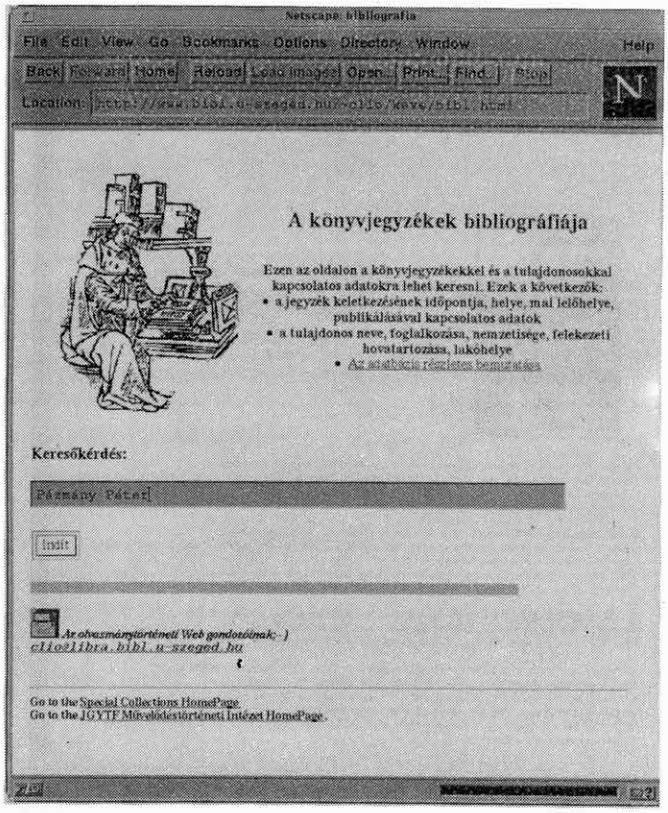

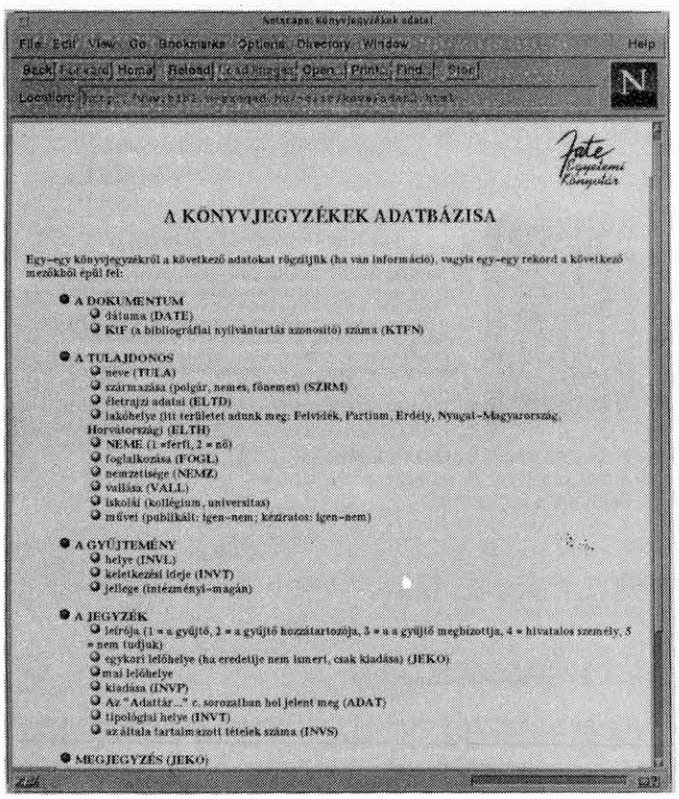

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

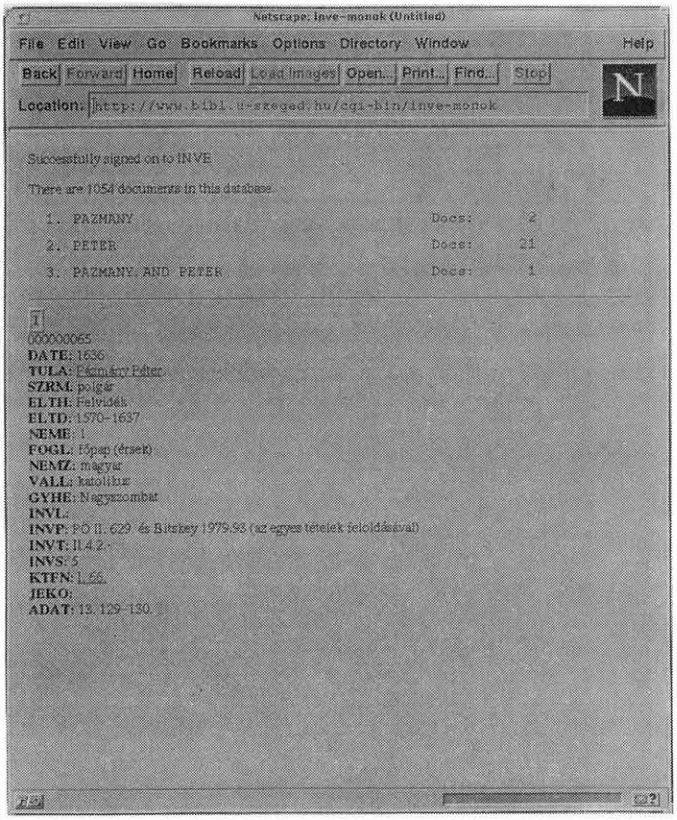

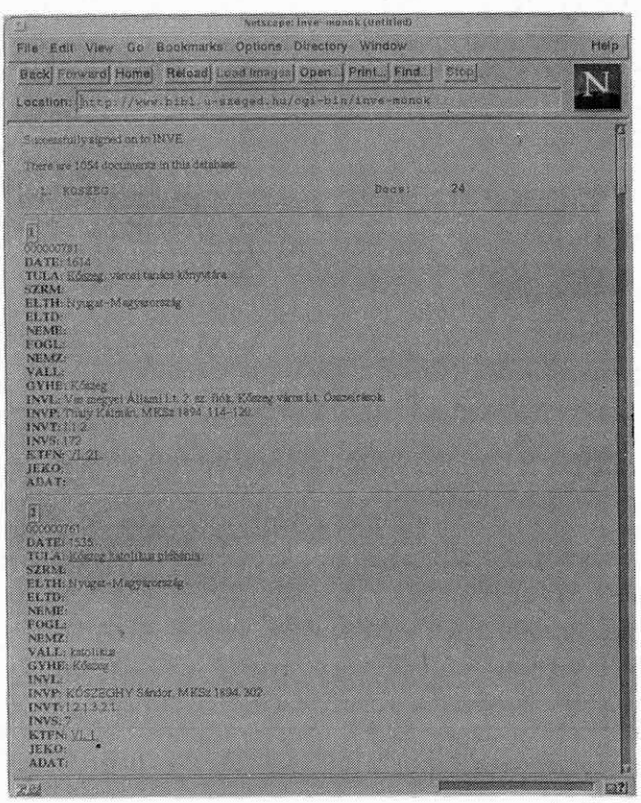

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

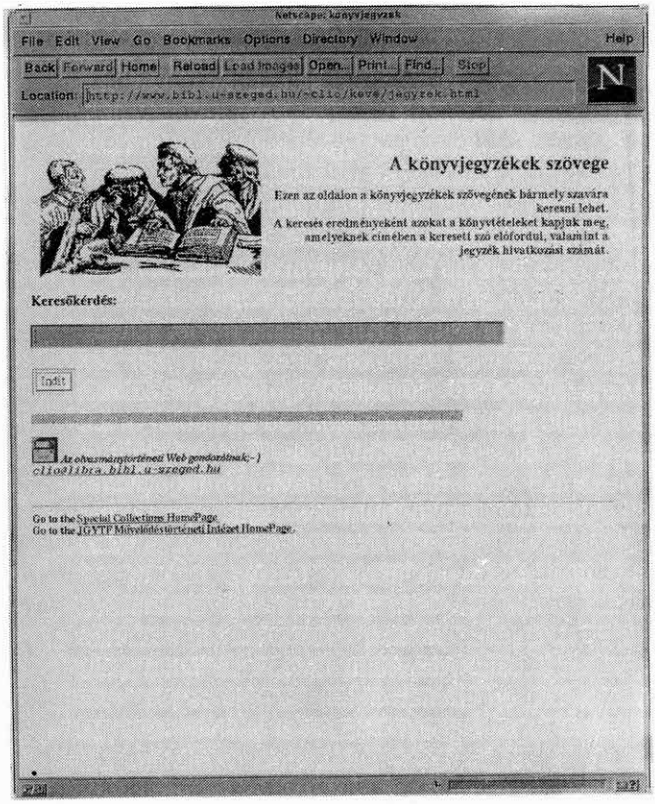

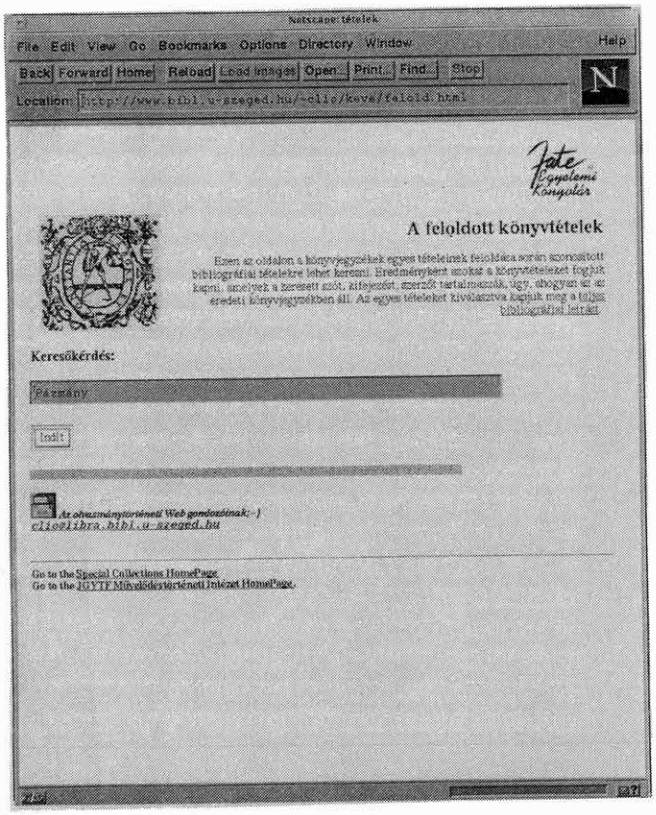

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Új könyvtár egy új épületben

A Katona József Könyvtár változásai

Ramháb Mária

Egyszerre nehéz és könnyű a Kecskeméten felépült új könyvtárról szólni e sorok írójának. Egyrészt azért, mivel helyzeténél fogva – a tervezéstől a kivitelezésig – a legtöbb élményt, a legsokoldalúbb tapasztalatot megszerezhette. Másrészt az új könyvtár közel egy éves működése során, nagyon sok visszajelzést kapott a hazai és külföldi látogatóktól, akik között a rendszeres és alkalmi könyvtárhasználók ugyanúgy megnyilatkoztak, mint a kollégák, barátok, ismerősök. A cikk olvasói között is bizonyára már sokan szereztek személyes benyomásokat az épületről.

A leggyakrabban visszatérő kérdés: hogyan sikerült mindezt megvalósítani? Ma már egyre erősebb meggyőződésem, hogy semmi sem múlott a véletlenen. Visszatekintve az elmúlt 10 évre, azt látom, hogy rendkívül fontos volt az egymásra épülő cselekedetek sorozata, amelynek láncolatában mindenki meghozta a továbbvivő döntést, megtette a soron következő lépést: a tervezők jól terveztek, a fenntartó önkormányzat végig kitartott a korábbi döntések mellett, az építésre létrehozott alapítványi támogatás megnyitotta az utat kiegészítő forrásaival, a kivitelezők a nehéz helyzetekben is a végsőkig dolgoztak.

Miért éppen ez az elképzelés valósult meg a sok közül?

A titok nyitja talán az, hogy a nagy dolgokhoz kitartás és elszántság kell, az adott pillanat lehetőségének felismerése és megragadása, s végül, hogy magunkban is, másokban is tartani kell a hitet. A könyvtárépítés egy alkotás, amelyben, ha lehetőséged van részt venni, tedd azt a legjobb tudásod szerint! Nélküled, személyes elkötelezettséged nélkül ugyanis hiányozni fog egy építőelem a közös házhoz.

Közreműködésed akkor lesz a legeredményesebb, ha tiszteletben tartod az építészek munkáját, ugyanakkor kitartóan képviseled a könyvtárhasználók érdekeit. A művészet és a gyakorlat nem zárja ki egymást, csak segíteni kell az összetalálkozásukat. Ezúton is köszönjük *Papp István* és *Urbán László* odaadó, hozzáértő segítségét, amelyet új könyvtárunk tervezési munkájában mint könyvtártechnológiai szakértők nyújtottak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nehéz évtizedek

A Katona József Könyvtár Bács-Kiskun megye legnagyobb nyilvános közkönyvtára, amely alapításától 1996 augusztusáig a kecskeméti Városháza épületében működött, alig 500 m^2-en. Közel 500 ezres gyűjteményének már csak töredéke fért el a központi könyvtárban, nagyobb része 6-8 külső raktárban kapott helyet. Ez a körülmény nemcsak a dokumentumok állagmegóvását, biztonságát veszélyeztette, hanem a szolgáltatást is rendkívül hátrányosan befolyásolta. Ahogy 30 km-es körzeten belül gyarapodott a raktárak száma, úgy kellett egyre többet várni a dokumentumok beszállítására.

Különösen a gyerekek könyvtári ellátása volt igen korlátozott – az állománygyarapítás kényszerű párhuzamosságai ellenére is – a különálló épületek kezdetben 50, majd 100 m^2-es könyvtárhelyiségeiben.

Működési feltételek hiányában évtizedeken át le kellett mondani a zenei részleg megnyitásáról, a könyvtári rendezvények szervezéséről, nem lehetett bevezetni a korszerű információszolgáltatást.

A központi könyvtárba évente beiratkozó 10-11 ezer olvasó, közel 110 ezer látogató minden nehézség ellenére is kitartott a könyvtár mellett. Naponta kellett azonban szembesülniük azzal, hogy a körülmények hogyan lehetetlenítik el a szolgáltatás hatékonyságát, gyorsaságát.

E jelentős közgyűjtemény áldatlan állapotának megváltoztatására az elmúlt évtizedek alatt sokféle kezdeményezés történt, de eredményhez egyik sem vezetett. Több épület átalakítása is szóba került – zsinagóga, szovjet laktanyák –, de egyik sem bizonyult alkalmasnak könyvtári célokra.

Az 1970-es évek végén egy új épület megvalósítása mellett döntött a Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság. A beruházás azonban nem indult meg, mivel az új rendelőintézet építésére született határozat; így a könyvtár kiviteli tervei már nem készültek el.

A megvalósult tervek

1984-ben a könyvtárat fenntartó Bács-Kiskun Megyei Tanács megerősítette a könyvtárépítés szükségességét. 1985-ben meghívásos tervpályázatot írt ki a megyei könyvtár tervezésére. 1986-ban a végleges tervezési munkákra az IPARTERV kapott megbízást *Mátrai Péter* vezetésével, mivel az ő pályázata bizonyult a legjobbnak. 1988 decemberére elkészültek az engedélyezési tervek, majd 1989 decemberében átadták a kiviteli tervdokumentációt.

Noha az építkezés elindítására alig látszott valami esély, *Gajdócsi István* tanácselnök előrelátásának köszönhetően, a tervezés ezúttal befejeződött, sőt 40 millió forintot különítettek el erre a célra a költségvetésből. Ez nagyon fontos döntés volt a folytatáshoz.

Időközben a Bács-Kiskun Megyei Tanács építésre előkészítette a kijelölt telket, fedezte annak minden költségét.

1990-ben a megyei tanács korábbi pénzügyi osztályvezetője, *Gaborják József* tanácselnökként a könyvtárépítésre elkülönített pénzt 60 millió forinttal kiegészítette. 100 millió forint induló tőkével, az építési telek és a kiviteli tervdokumentáció átadásával egy alapítványt hozott létre a könyvtár felépítésére. Ez a lépés meghatározó volt a könyvtár megvalósításában.

Alapítvány a Bács-Kiskun Megyei Könyvtár építésére

Az alapítvány kuratóriumában elsősorban közéleti személyiségek – *Buda Ferenc* költő, *Ittzés Mihály* zenepedagógus, *Farkas Gábor* építész, *Szekér Endre* irodalomtörténész, *Urbán András* egyetemi docens, *Vass Zoltán* szemészprofesszor – tevékenykednek. Elnöke az alapítás után négy évig *Kőtörő Miklós* volt, majd 1995 óta újra *Gaborják József*, a titkári teendőket pedig a könyvtár igazgatója látja el.

1990-1993-ig az alapítvány kiállítást, lakossági fórumot szervezett a leendő könyvtár terveinek megismertetésére, s élt a sajtó kínálta lehetőségekkel, hogy az építkezés gondolatát ébren tartsa.

A kuratórium ezalatt az üres telket kiskereskedőknek alkalmi vásárok céljára bérbe adta, támogatókat próbált megnyerni, s végül a legjobb banki kamatot kikalkulálva, háromszorosára növelte az alapítvány induló tőkéjét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárépítés évei: 1993 -1996

1993-ban Kőtörő Miklós közgyűlési elnök előterjesztését a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat elfogadta és – az előző évi sikertelen próbálkozás után – újra benyújtotta címzett támogatási igényét a parlamenthez. Ekkor már a 850 millió Ft-ra tervezett beruházáshoz – az önkormányzat 70 millió Ft-os ráfordítása mellett – az alapítvány 200 millió forintot biztosított.

1993. szeptember 28-án megtörtént a sorsdöntő fordulat! Az Országgyűlés jóváhagyta a címzett támogatási igényünket a Bács-Kiskun Megyei Könyvtár építésére. (Emlékezetes percek voltak ezek számomra a parlamenti ülésterem erkélyén ülve.)

A bruttó 580 millió forintos állami támogatás elengedhetetlen volt a könyvtárépítéshez. A kivitelezés során az alapítvány további 62 millió forintot adott át a berendezésre, illetve első perctől kezdve vállalta a könyvtár számítástechnikai és audio-vizuális programjának fejlesztését. Megkezdődött a közel 1 milliárd forintos beruházás terveinek korszerűsítése, amely során a legnagyobb változást a számítástechnika beépítése jelentette.

1993. december 11-én volt az alapkőletétel. Ezen a hideg, szeles napon délben rövid időre kisütött a nap, amíg több száz velünk együtt örülő jelenlétében földbe helyeztük az urnát. A díszes alapkőletételi okmány – amelynek mása ma méltó helyre került a könyvtárban –, az olvasók gondolatait megörökítő bőrkötéses könyvecske és még sok kedves apróság helyét a föld felszínén ma már csak egy emléktábla jelöli.

A beruházást a BÁCSBER Kft. – későbbi nevén ÉPINBER Kft. – végezte *Györgyi Károly* irányításával, a megrendelő Bács-Kiskun Megyei Önkormányzatot *Kántor Zoltánné* képviselte. Az üzemeltető nevében a könyvtár igazgatója volt jelen minden döntéselőkészítésnél, döntésnél. Ez a hármas együttlét nagyon fontos volt a munkamegosztásban, az ügyek következetes megvalósításában.

Külön került sor az épület, illetve a berendezés és egyéb felszerelés tendereztetésére. A verseny után a generál kivitelezést a BÁCSÉPSZER nyerte el, amely számos alvállalkozót szerződtetett e rangos épület elkészítésére.

1994 márciusában megkezdődött az alapozás, s ez év decemberére tető alatt állt a közel 8000 m^2-es épület. A kezdeti gyorsaság a következő évben lelassult, de év végére így is beköltözhetővé vált az épület szolgálati szárnya.

A belsőépítészeti terveket *Batta Imre* vezetésével az INTERDESIGN Alkotóközösség készítette, amelynek az építésztervező, *Mátrai Péter* is tagja volt a könyvtári szakértőkkel együtt. Az egyedi tervezésű bútorok kivitelezése nem volt könnyű feladat a BÁCSÉPSZER alvállalkozóinak.

Az irodabútor önálló verseny volt, amelyet a FARAM Kft. nyert el kiváló minőségű és korszerű olasz bútorajánlatával.

A megrendelő közvetlenül kötött szerződést a számítástechnikai, tűz- és vagyonvédelmi hálózat kivitelezésére a győztes LIAS Kft.-vel, illetve a 3M képviseletével a dokumentum vagyonvédelmi rendszer telepítésére. A korszerű telefonközpontot a Bosch Telecom Kft. szállította.

A szűkülő pénzügyi keretek miatt egyre nehezebb helyzetbe kerültünk a beruházás közben. Teljesen világos volt, hogy több pénzre nem számíthatunk, ezért meg kellett állapítani a fontossági sorrendet.

Megegyeztünk abban, hogy mindenekelőtt meg kell őrizni a minőséget és a korszerűséget. Ennek érdekében újra kellett gondolni a könyvtári tevékenységhez szorosan nem csatlakozó funkciókat, a berendezések mennyiségét. Lemondtunk a kávézó, a nyomda, a restaurátor műhely berendezéséről; a telelift helyett olcsóbb könyvszállító lift került beépítésre, a tetőtér saját polcokkal történő betelepítésével felére csökkentettük a tömörraktár könyvállványait.

1996-ban a belsőépítészet megvalósítása volt a fő feladat, amellyel párhuzamosan még folyt az épület kivitelezésének befejezése is.

Eredetileg májusra ígérték a könyvtár átadását, de a generál kivitelező nehézségei miatt, csak július elején vehettük birtokba az egész épületet.

1996. augusztus 16-án a szakma széles körű jelenlétében megtörtént a könyvtár ünnepélyes átadása, *Magyar Bálint* művelődési és közoktatási miniszter közreműködésével. Azóta eltelt egy év, így a kezdeti tapasztalatokat lakva is megszereztük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. ábra
A megyei könyvtár
főbejárata

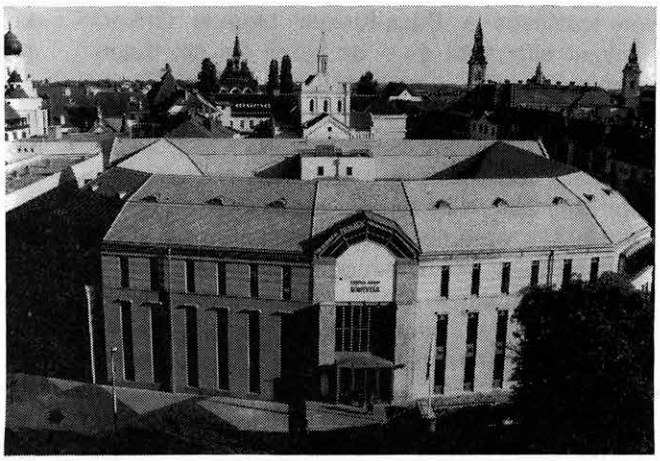

2. ábra
Magazinolvasó

3. ábra
Infotéka

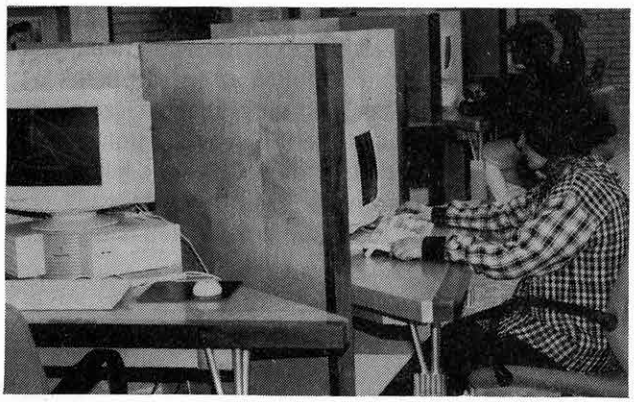

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az épület bemutatása

A Katona József Könyvtár Kecskemét középpontjában, a Piaristák terén egy kiemelkedően rangos épület, amely a környezetébe harmonikusan illeszkedik. A hatalmas tömegű épületnek minden irányból csak egy részét lehet látni, amely még így is figyelemre méltó. *(1. kép)*

A szürke és sárga mészhomoktégla burkolat, a gránit lábazat, a 96 ezer darab türkizkék színű Zsolnai mázas cserép, a kerámia oszlopok, a pirogránit díszítő elemek, a kékeszöld ablakok sokasága megállásra késztetik az arra járót.

A könyvtárépület földszint plusz két szintes, keretes beépítésű: a nyilvános övezet U alakú és a szolgálati szárny T alakú szárnyai két belső udvart zárnak közre.

Nyilvános övezet

Földszint

Belépve a talpig üveg főkapun, a teljes magasságot feltáró galériás előcsarnokba érünk, amely 16 méter magas, belül is szürke mészhomoktégla borítású, törtfehér mennyezetburkolatú. A ház hangulata már az első pillanatban hat a betérőre, megérinti a látogatót.

Jobb oldalon, a ruhatár mellett egy 180 fős nagyterembe érünk, amely magas színvonalú technikai felszereltségével (hang-képrögzítés, hangosítás, Internet-elérhetőség) jól illeszkedik lehetőségeivel a könyvtár szolgáltatásaihoz. Elsősorban technikailag igényes konferenciák, tanácskozások színhelye, de mobil berendezése, beépített színpada, állítható világítása lehetővé teszi a legkülönbözőbb rendezvények megtartását is.

Bal oldalon egy kávézó található, amelynek működtetése elsőnek esett áldozatul a pénzszűkének. Berendezését sikerült más forrásból már beszerezni, a felszerelésével és üzemeltetésével valószínűleg a legkedvezőbb feltételekkel az alapítvány fog megbirkózni. Természetesen, szerény bérleti díjért több vállalkozó üzemeltetne benne büfét. Mi szeretnénk azonban, ha ez a tér a könyvtár szerves részeként minőségi kávét, teát kínáló, találkozó, beszélgetőhely lehetne, amire igen nagy az igény.

Az előtérben várakozók számtalan érdekességről tájékozódhatnak az információs oszlopokról, igénybe vehetik a telefonszolgáltatást, vagy csak nyugodtan üldögélhetnek.

A földszint alaprajza

A beiratkozás, a dokumentumok visszavétele is az előtérben történik. A dokumentum-vagyonvédelmi kapun áthaladva a földszinten a magazinolvasóba érkezünk. Itt a látogatók ingyenes szolgáltatásként közel 100-féle napilapot, képeslapot, magazint olvashatnak. Szép időben a térből nyíló, kényelmes kerti bútorral berendezett, belső udvar is várja az olvasókat. *(2. kép)*

Tovább haladva az *Infotéka* részlegbe érünk, amely elsősorban elektronikus, gyorsinformációs szolgáltatásokat nyújt. Kiemelt szerepet kaptak a jogi, vállalkozói és turisztikai szakterületek. A részlegben multimédiás felhasználásra alkalmas Packard Bell gépek, színes lézernyomtató, a használók által működtethető fénymásoló, Internet-elérhetőség áll a rendelkezésre, amelyek többnyire térítéses szolgáltatásokat biztosítanak. *(3. kép)*

A földszinten, az ellenkező irányban a *Gyermekvilág*hoz érkezünk. Két vártorony között, egy várkapun keresztül áthaladva szinte egy mesevilágban találjuk magunkat. Van itt játékkuckó, zenehallgató torony, mesélőláda, kisgaléria, 10-12 éves korig ajánlott gyűjtemény. Innen is ki lehet jutni egy belső udvarra, amely a kicsik játszóhelye. *(4. kép)*

A gyerekek számára talán a legnagyobb élmény, hogy saját világuk egy nagy birodalomban található, amelynek minden rejtélye nyitva áll előttük is. Követhetik, igénybe vehetik az egyes terekben kínált szolgáltatásokat, ha majd arra lesz igényük.

Első emelet

Az épület belső tereivel olyan elrendezésű, hogy lehetőséget ad a használónak a meghittebb, kisebb környezet megválasztására. Fontos szempont volt, hogy a földszinten a nagyobb létszámú, gyors, hangosabb szolgáltatások kapjanak helyet. Minél feljebb haladunk az épületben,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Földszint

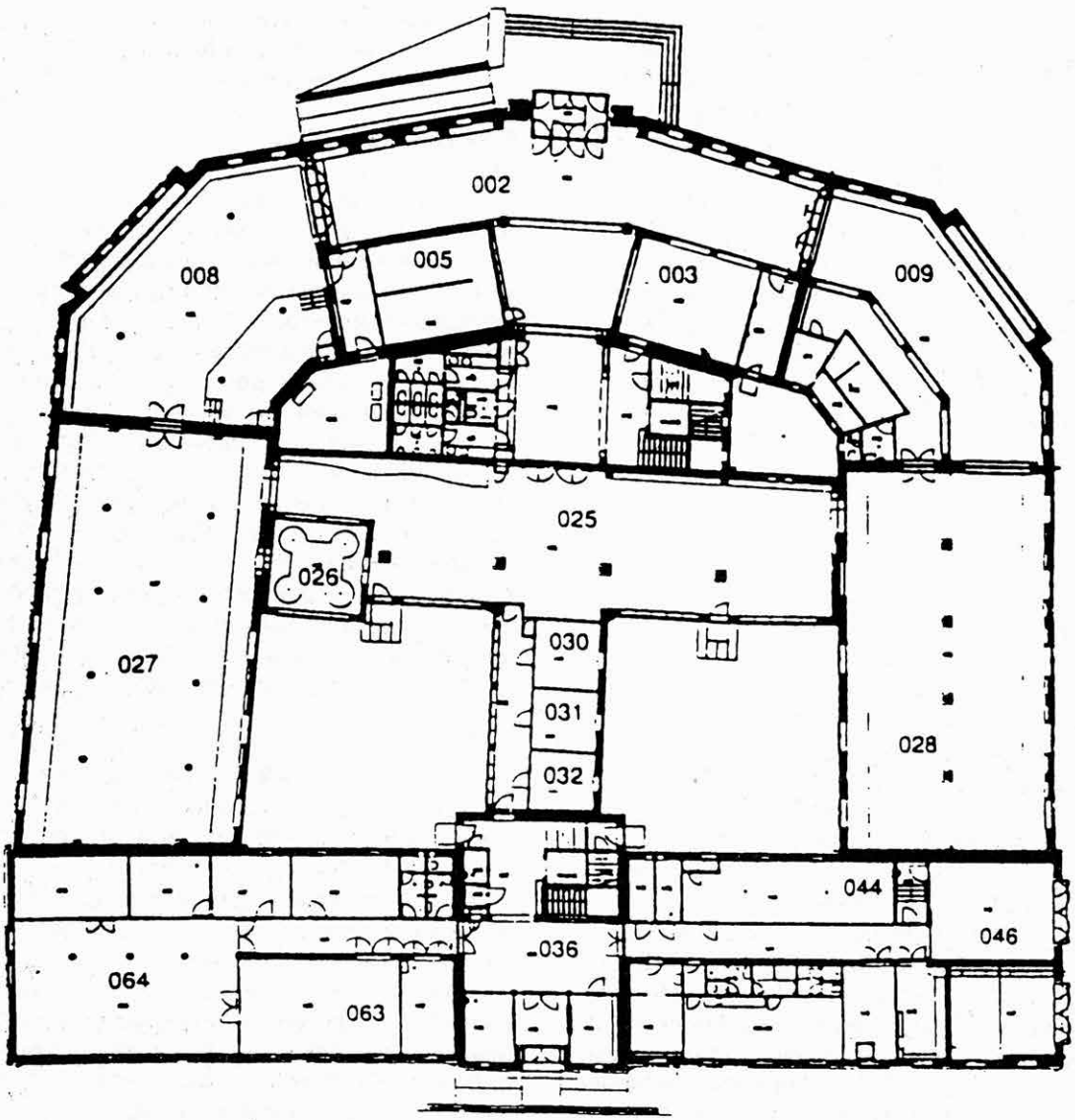

Földszinti alaprajz (2183,03 m²)
002. ELŐCSARNOK 185,30 m². 003. BEIRATKOZÁS, KÖNYVVISSZAVÉTEL, KÖLCSÖNZÉS 61,14 m². 005. RUHATÁR 61,50 m². 008. ELŐADÓTEREM 166,28 m². 009. KÁVÉHÁZ 160,0 m². 025. TÁJÉKOZTATÁS 223, 72m². 026. KUCKÓ 25,91m². 027. GYERMEKVILÁG 273,0 m². 028. INFOTÉKA 248,64 m². 030. GYERMEKKÖNYVTÁR, IRODA 13,52 m². 031. MUNKASZOBA 11,71 m². 032. MUNKASZOBA 11,53 m². 036. ELŐCSARNOK 35,58 m². 044. HŐKÖZPONT, SZELLŐZŐGÉPHÁZ 046. GÉPKOCSITÁROLÓ 40,55 m². 063. NYOMDA 50,11 m². 064. KÖNYVKÖTÉSZET 57,0 m².

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

annál csendesebb, elmélyültebb munkára alkalmas terekbe érünk.

Az első emeletre lépcsőn vagy liften lehet feljutni. Balra először az *általános tájékoztató övezet*be érünk, ahol 1995-ig a cédulakatalógusok, majd a számítógépes adatbázisok nyújtanak tájékoztatást a könyvtár állományáról, de elérhetők a hazai és külföldi könyvtárak katalógusai is.

A térből egyik irányban haladva a szépirodalom, másik irányban a szak- és ismeretterjesztő irodalom kölcsönözhető állománya található szabadpolcon. *(5. kép)*

Az előtérből jobbra az emeleti galériára érünk, ahol a körasztalon az angol, francia, német zászlócskák jelzik a több ezer idegen nyelvű, kölcsönözhető könyvet. Többségükben valamilyen európai kapcsolatunknak köszönhetőek, ezért a részleg az *Európa gyűjtemény* elnevezést kapta. A legkedvesebb talán az a francia karitatív szervezet volt, amely 3 ezer kötetet ajándékozott a kecskeméti olvasóknak a könyvtár átadása előtti napokban.

Második emelet

A legfelső szinten, a *zenei részleg*ben jelentős számú hagyományos és CD lemezből válogathatnak az érdeklődők, amelynek egy része kölcsönözhető is. A könyvtár használói egy időben 10 csatornán hallgathatnak különböző programokat, kitűnő minőségű technikai felszerelések segítségével, vagy kérhetnek másolatot a kiválasztott hangzó anyagról.

A térben ugyancsak automatizált (mágneskártya, pénzérme) másológép áll az olvasók rendelkezésére.

Az emelet alaprajza: balra a *Természet – Művészet*, jobbra a *Társadalom – Tudomány* szakterületek olvasótermei találhatók. Az egyéni megvilágítású olvasóhelyeken a könyvtár tagjai saját számítógépeikhez áramforrást is használhatnak. *(6. kép)*

Ezen a szinten található a *Helyismereti gyűjtemény* is, amely teljességre törekvően igyekszik gyűjteni a Bács-Kiskun megyére vonatkozó irodalmat és információt. Ebben a térben a gyűjte-

4. ábra
Gyerekvilág

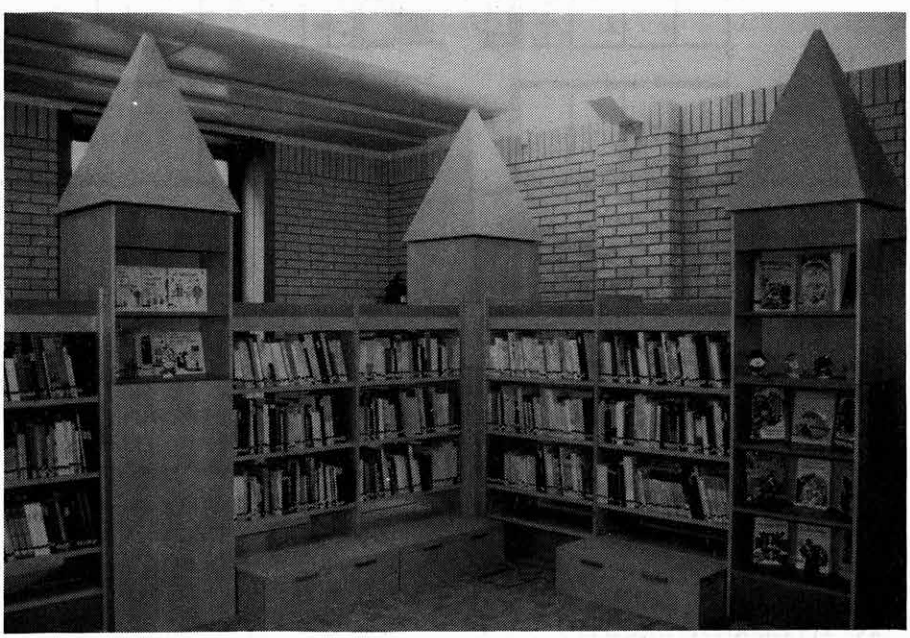

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

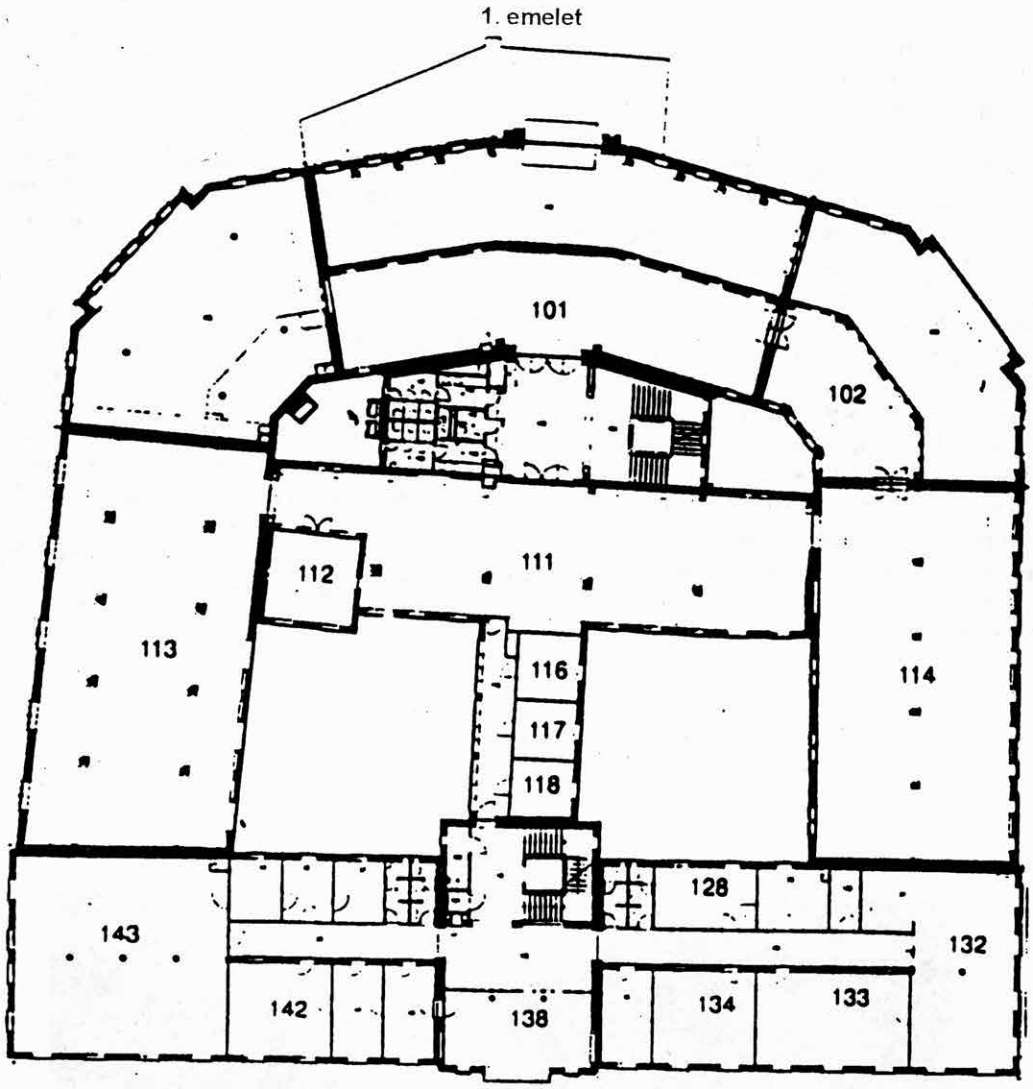

I. emeleti alaprajz (1729,27m²)
101. EURÓPA GYŰJTEMÉNY 142,79 m². 102. IRODALOM- ÉS NYELVTUDOMÁNY 57,27 m². 111. ÁLTALÁNOS TÁJÉKOZTATÁS 223, 72 m². 112. DOHÁNYZÓ 25,91 m². 113. KÖLCSÖNÖZHETŐ SZÉPIRODALMI GYŰJTEMÉNY 273,00m². 114. KÖLCSÖNÖZHETŐ SZAKIRODALMI GYŰJTEMÉNY 248,64 m². 116. MUNKASZOBA 13,52 m². 117. MUNKASZOBA 11,71 m². 118. OV. IRODA 11,53 m². 128. SZÁMÍTÁSTECHNIKA 35,70 m². 132. ÉTKEZŐ - TÁRSALGÓ 67,69 m². 133. OKTATÓTEREM 49, 23 m². 134. MÓDSZERTAN - PROGRAMSZERVEZÉS 32, 63 m². 138. IGAZGATÓI IRODA 41,27 m². 142. GAZDASÁGI OSZTÁLY 32,63 m². 143. ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÓ OSZTÁLY 136. 58 m².

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ményt jól ismerő könyvtárosok együtt dolgoznak az olvasókkal, ami nagyon célszerű. Innen is megközelíthető a második emeleti galéria, ahol a régi történeti gyűjtemény található. Ide elsősorban kutatók nyernek bebocsátást, de a gyűjtemény anyagát kérésre a könyvtárosok biztosítják az olvasótermekben másoknak is.

Három, egymásba is nyitható kisterem található még ezen a szinten. Elsősorban 20-25 fős csoportok veszik igénybe képzésre, kisebb tanácskozásokra, ahol kérésükre minden technikai felszerelés biztosított.

Szolgálati övezet

Az épület szolgálati bejáratán keresztül történik a könyvtár ügyfél- és teherforgalmának lebonyolítása. Az érkező az éjjel-nappal működő portaszolgálattal találkozik először. A helyiségben koncentrálódik minden szükséges visszajelző rendszer (tűz- és vagyonvédelem, lift, mozgássérült mosdók segélykérő csengői, telefonközpont).

A baloldali folyosó végében a könyvkötészet működik, ahol a könyvtárak mellett külső megrendelők is igénybe vehetik szolgáltatásainkat. Kialakítottuk a nyomdát és a restaurátorműhelyt is, de felszerelés hiányában egyelőre nem használhatók.

A folyosó másik végében található a gépkocsi- és kerékpártároló, az épületgépészeti helyiségek, a dolgozók szociális helyiségei (kiskonyha, fürdő, öltöző), illetve egy egészségügyi (szükség esetén vendég-) szoba.

Az emeletre ugyancsak lépcsőn, illetve liften lehet feljutni. Ez a szint ad helyet azoknak, akik nem közvetlenül a szolgáltatásban dolgoznak. Minden munkaterületnek egy szobája van, amelynek nagysága a benne folyó munka létszám- és helyigényétől függ. Az egyes irodákat üvegajtók választják el egymástól, ami a hangulatán túl a terek áttekinthetősége miatt praktikus is.

A folyosó végén a nagy terű irodában az állománygyarapító és feldolgozó részleg munkatársai dolgoznak. Egymásra épülő számítógépes munkamegosztásukat figyelembe véve történt meg elhelyezésük, amit ma már nem cserélné-

5. ábra
Kölcsönözhető szakirodalom

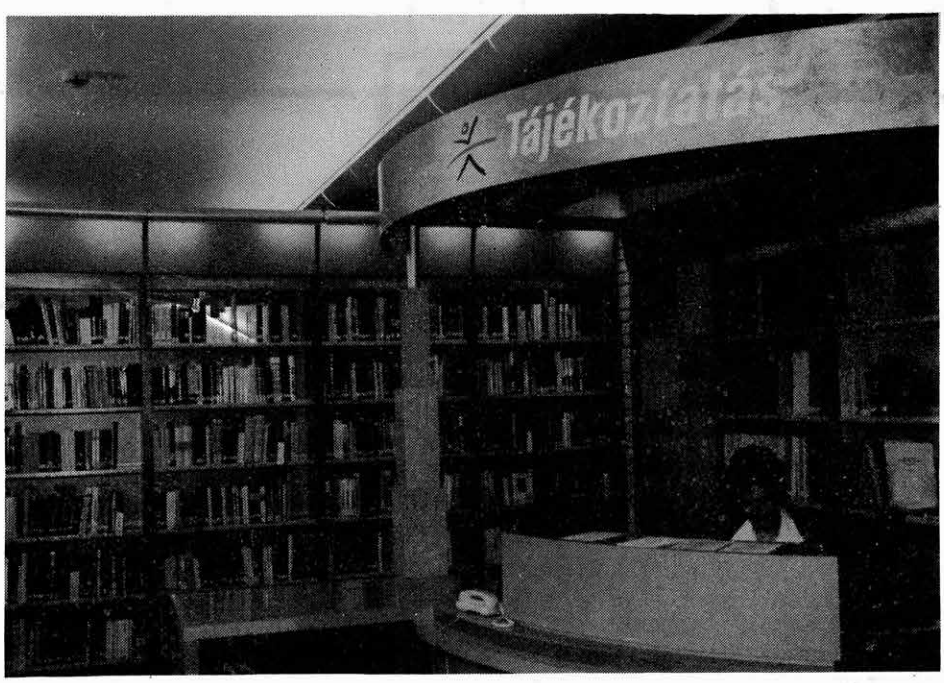

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

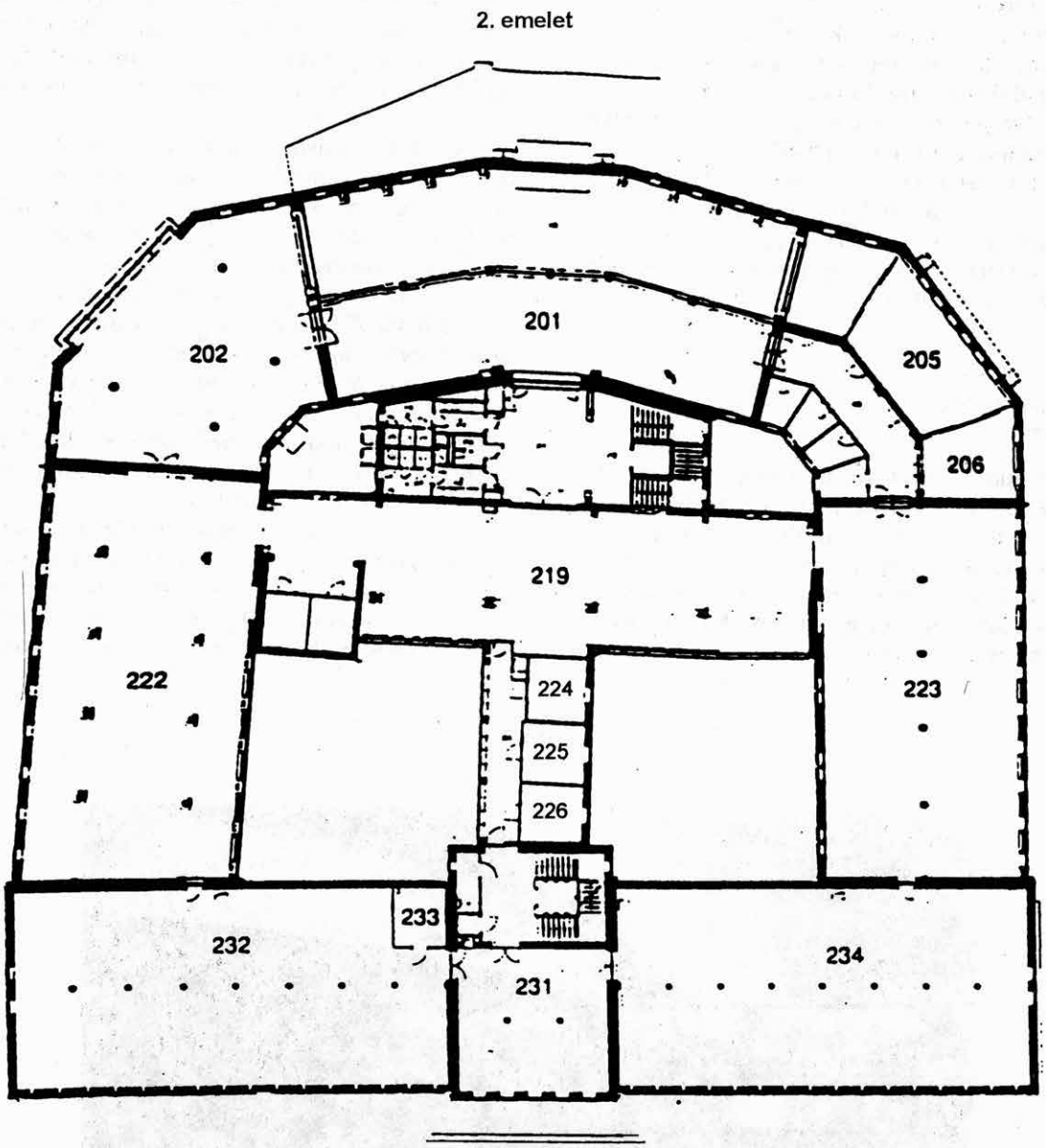

II. emeleti alaprajz (1986,49m²)
201. TÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY 142,79 m². 202. HELYISMERETI GYŰJTEMÉNY 165,69 m². 205. KISTANÁCSKOZÓ 48,72 m². 206. KISTANÁCSKOZÓ 24,44 m². 219. ZENEI SZOLGÁLTATÁS 223, 72 m². 222. OLVASÓTEREM TÁRSADALOM-TUDOMÁNY 266,19 m². 223. OLVASÓTEREM TERMÉSZET-MŰVÉSZET 246, 24 m². 224. MUNKASZOBA 13,52 m². 225. ZENEI STÚDIÓ 11,71 m². 226. MUNKASZOBA 11,53 m². 231. KÖNYVRAKTÁROSOK MUNKATERE 70,86 m². 232. FOLYÓIRATRAKTÁR 263, 65 m². 233. IRATTÁR 9,91 m². 234. KÖNYVRAKTÁR 274,45 m².

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek el munkájukat széttagoló kisebb irodákra. A térből nyílik a vezetőjük szobája, így, ha szükséges, közvetlen kapcsolatban vannak egymással. Mellette található az adminisztrációs pont, amelyhez ugyancsak egy vezetői szoba csatlakozik.

Hasonló elvek alapján került elhelyezésre, berendezésre a gazdasági részleg, ahonnan a gazdasági vezető irodája is nyílik, amely természetesen a külső fél számára a folyosóról is megközelíthető.

Közvetlen e mellett található az igazgatói titkárság, amelyen keresztül lehet bejutni az igazgatói irodába. A munkaszoba magában foglal egy 8 fős tanácskozóhelyet is.

A folyosó másik szárnyában a marketinggel, programszervezéssel, hálózati szolgáltatásokkal, illetve a képzéssel, továbbképzéssel foglalkozók dolgoznak.

Mellettük helyeztük el az igazgatóhelyettes munkaszobáját, illetve a számítógépes központot. Áttervezés árán szerencsére kialakítható volt egy 20-25 fős oktatóterem, amelyet elsősorban a munkatársak képzésére, munkamegbeszélésekre, szakmai értekezletek megtartására használunk.

A legkedveltebb hely a folyosó végén lévő ebédlő-pihenő. Itt mindenki otthonosan érezheti magát. Ha előzőleg nem volt lusta megfőzni otthon, akkor a mikrohullámú sütő segítségével minden délben meleg ételt fogyaszthat (élvezve utána a mosogatás örömeit is).

A második emelet teljes egészében a könyv- és folyóiratraktár. Valójában tömörraktár, de első ütemben – takarékossági megfontolásból – csak 50%-ban kerültek a kocsik betelepítésre. Mindkét olvasóterem közvetlen összeköttetésben áll a könyv- és folyóiratraktárral, így az olvasók kéréseit a raktárosok perceken belül tudják teljesíteni.

A tetőteret, amely tartalékraktár lett volna, kezdettől fogva berendeztük, hiszen a régi épületben számtalan külső raktárunk tele volt DEXION-Salgó polccal. Ide elsősorban különgyűjtemények, valamint duplum anyagok kerültek. Szinte minden régi bútorunkat felszámoltuk, de azért a tetőtér másik felében akad egy-két tartalék.

A szolgálati szárnyat minden szinten egy rövid folyosó köti össze a nyilvános övezettel, amelyen három kis munkaszoba a szolgáltatásban dolgozók munkájához szolgál. Éppen ezért itt már nem rendelkezik mindenki önálló munkaasztallal, hanem szolgálati beosztásuktól függően, felváltva használják a kollégák a háttérmunkájukhoz. Mindenképpen fontos, hogy ezek a munkahelyek közel legyenek a szolgálati pontokhoz, hogy a kollégák a forgalomtól függően be tudjanak kapcsolódni a szolgáltatásba.

Az irodabútorok ergonómiailag, minőségükben, esztétikájukban minden igényt kielégítenek, amelyek hozzátartoznak a korszerű munkahely kívánalmaihoz.

A belsőépítészet és a művészet

A belsőépítészet egyértelműen alkalmazkodott a ház építészeti stílusához. A könyvtár teljes hangulatát meghatározzák az épület és a bútorzat színei. A merész türkizkék, lila, zöld színárnyalatok is érzékeltetik, hogy itt nem egy hagyományos, muzeális jellegű könyvtárról van szó, hanem egy széles körű szolgáltatást nyújtó létesítményről.

Az egyedi tervezésű, nemes fából (dió, gőzölt bükk, szemesjávor stb.) készült bútorok magyar kisiparosok igényes munkáját dicsérik.

A sajátságos színvilágot meghatározza a finom, pasztell színekből álló svéd szőnyegpadló. A végső összhangot a nagy kopásállóságú, kitűnő anyagból készült olvasói székek és fotelek adják meg, amelyek spanyol termékek.

Szinte kezdettől fogva megjelentek új otthonunkban a művészek, akik közül *Pócs Péter* grafikusművész fogalmazta meg elsőként, hogy – „most már van házatok, így gondolkodhatunk abban, hogy milyen jelképpel is tudnátok azonosulni." Ajándékba kaptuk tőle a megnyitóra logónkat, amelyet már nagyon megkedveltünk. Azóta állandóan lengeti a szél a saját zászlónkat (mivel mindig van itthon valaki, így nem húzhatjuk le).

A. Varga Imre elsőként ajánlotta fel hatalmas festményét, amely a magazinolvasó ékessége, követte őt *Petri Ildikó*, akinek akvarellje a dohányzóban látható. *Benes József* festőművész hatalmas méretű, csodálatos színvilágot tükröző képpel ajándékozott meg bennünket, mint ahogy büszkén mutatjuk be *Bozsó József* festményét vagy *Kiss István* Széchenyi szobrát is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kiemelkedő értékű alkotás *Probstner János* kerámiából készített *Alexandriai kapu*ja, amelyről a kultúrtörténet legnevesebb jelképeit a gyerekek játszva megtanulhatják. Ugyancsak egyedülálló az a Bibó István bronz mellszobor is, melyet *Eskulits Tamás* szobrászművész készített. Mindkét alkotás költségeit a könyvtárépítésre létrehozott alapítvány gyűjtötte össze pályázatok útján, amelyhez a művészek munkájukkal is hozzájárultak.

Rövidesen felépül a kávézóban egy izlandi művész kerámia csobogója, és bízunk benne, hogy még ebben az évben elkészülhet a földszinten álló posztamensre Katona József mellszobra.

Az IQSOFT Rt. kulturális mecenatúrájának köszönhetően *Malovecz Ildikó* fiatal művész egy számítógépes grafikát készített könyvtárunknak.

Szeretnénk most már tudatosan is folytatni ezt a programot az alapítvány közreműködésével, a támogatók megnyerésével, mivel lelkesítő látni azt az összhangot, ahogy ebben az épületben megfér egymás mellett a legkorszerűbb technika a szerteágazóan értékes művészettel.

Ugyancsak jó otthona a könyvtár azoknak a hatalmas szobanövényeknek, amelyeket a kislakásokat kinőve, hogy tovább élhessenek, nekünk ajándékoznak olvasóink. A könyvtár gazdag virágállományát természetesen vásárlással teremtettük meg.

„Összhang, magas minőségű színvonal, igényes megjelenés jellemzi az egész könyvtárat" – idézzük örömmel összefoglalóan több látogatónk véleményét.

Korszerűség - minőség

A minőség megteremtését a technikai beruházások terén elsősorban a korszerűséghez kötöttük. Éveken át ismerkedtünk szakmai fórumokon, szakvásárokon a különböző termékekkel. A forgalmazókat igyekeztünk meggyőzni arról, hogy a készülő új könyvtár referencia értéke igen nagy, így fontolják meg cserében a kedvezőbb árajánlatukat.

Fontos volt számunkra, hogy a könyvtár tűz- és vagyonvédelme minél megbízhatóbb legyen. A nyilvános versenyben a norvég cég termékét forgalmazó Autronica nyert, amelynek az analóg címezhető rendszere a legfejlettebb norvég tűzvédelmi rendszer kitüntetést is megkapta néhány éve. A könyvtárban pontosan tudjuk az előzetes riasztás alapján, hogy melyik helyiségben van valami rendellenesség. A könyvraktárban pedig kifejezetten a megelőzésre rendezkedtünk be, hiszen egy könyvtárban az oltás nem célravezető. A betörésvédelmi rendszert, amely ugyancsak elismert termék, a cég magyar alvállalkozója készítette.

A dokumentumok védelmét a 3M rendszere látja el. A könyvek védelme teljesen megbízható, a védelmi csíkot még az sem találja meg később, aki elhelyezte a könyvben. A többi dokumentumnál ez a védelmi csík látszik ugyan, de eltávolítása után többnyire használhatatlanná válik a CD.

Természetesen a dokumentumokat kölcsönzés előtt hatástalanítja a könyvtáros, majd visszavétel után újra aktivizálja. Ezt a műveletet szinte korlátlan számban elvégezheti, de a kölcsönözhető dokumentumok élettartamát mindenképpen túléli a védelmi csík.

A könyvtár audio-vizuális programját differenciált fejlesztéssel hajtottuk végre. A gyermek- és a zenei részlegben azonos a 10 csatornás rendszer, 16, illetve 8 lehallgató hellyel, viszont az eszközök, a fejhallgató a zenei részlegben lényegesen jobb minőségű.

A házban működik egy zártláncú videórendszer is, amely a nagytermet további helyiségekkel köti össze. Videó képvágást, műsorszerkesztést, hang montírozást tudunk készíteni. Rendezvényeinken ezt rendszeresen használjuk.

A könyvtár korszerű, 8 vonalas telefon alközpontja Bosch gyártmányú. A nyitás előtt 4 analóg vonalunkat becseréltük 2 ISDN vonalra, amelyen már sokkal több szolgáltatás áll rendelkezésre. 20 mellék közvetlen behívással működik. Saját számlálórendszerünk van, így minden dolgozó megkapja havonta mellékállomásának a részletes számláját, amelynek alapján téríti a magánhívásait, illetve munkatelefonjait is tudja kontrollálni.

Számítógépes fejlesztés

A könyvtár számítástechnikai fejlesztését már közel 10 éve megkezdtük. Még a régi he-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

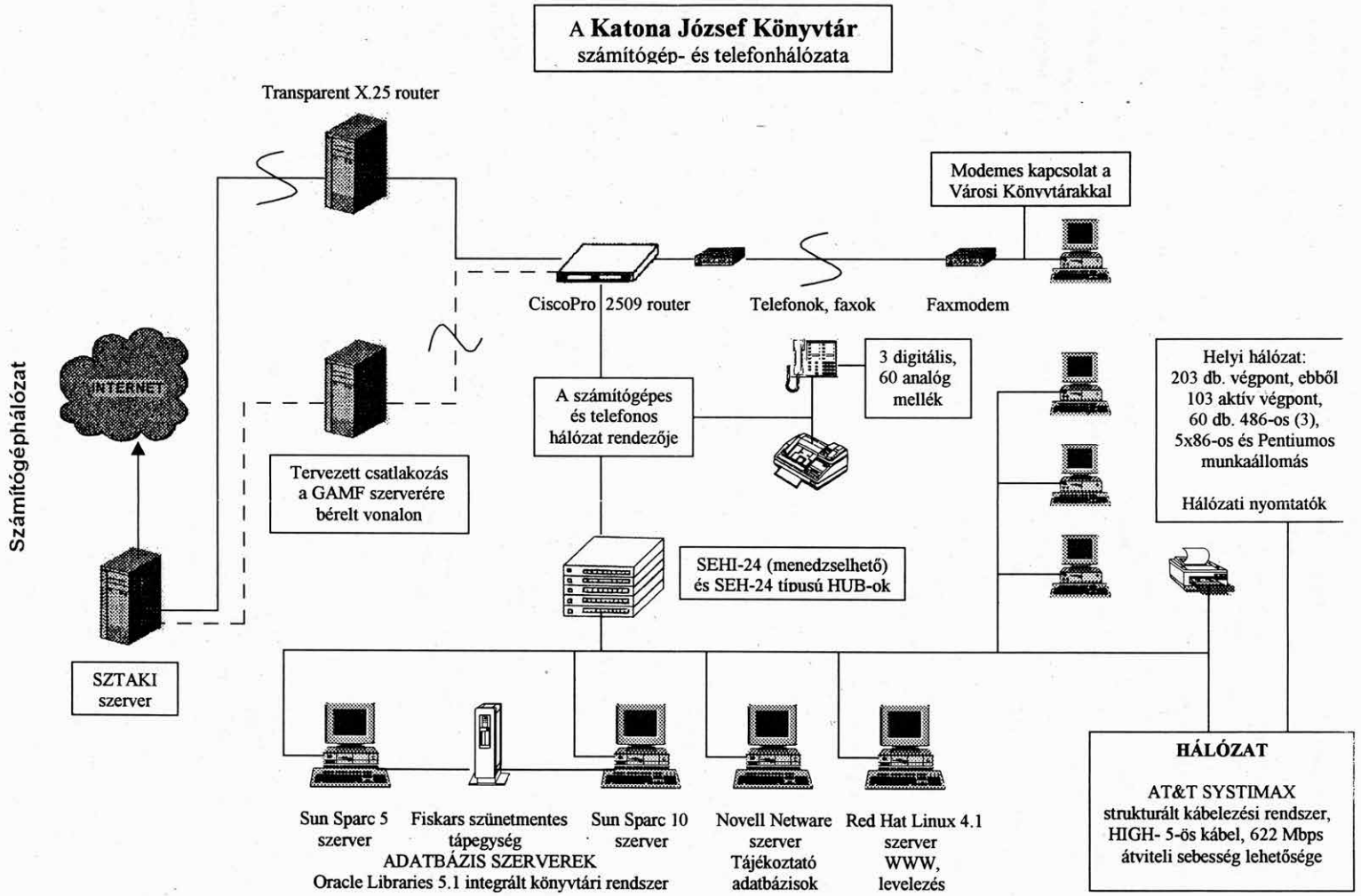

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyünkön döntöttünk egy Unix alapú integrált szoftver bevezetéséről, így az alapítvány beszerzett egy Sun Sparc 5-ös gépet, mely jelenleg is – egy pályázaton nyert Sun Sparc 10-es géppel együtt – a szervergép szerepét tölti be.

Ma már kb. 60 darab 586-os, illetve Pentium gépből álló hálózatunkon folyik a munka, valamint tájékozódhatnak olvasóink.

A ház legkorszerűbb rendszere a strukturált, csavart érpáras hálózat, amelyen 203 végpont működik. Szabadon megválasztható és bármikor felcserélhető a számítógépes és a telefon végpontok száma, ami a későbbiekben is nagyon rugalmassá teszi a rendszert.

A negyedik generációs relációs adatbáziskezelésen alapuló integrált szoftverek közül mi az Oracle Librariest, jelenlegi nevén OLIB-et választottuk, amelyre egy bemutatón figyeltünk fel. Megismerkedtünk az angol Fretwell-Downing cég munkatársaival is, akiknek üzletpolitikáját, az oktatást kiemelten kezelő fejlesztési terveit nagyon figyelemre méltónak találtuk. A hazai forgalmazó IQSOFT Rt. hasonlóan jó benyomást tett ránk rugalmas tárgyalókészségével, munkatársainak szakértelmével. Együttműködésünket egy egyedi megállapodás képezi, melyet 3 évvel ezelőtt kötöttünk meg. Ennek keretében több mint fél évig tanulmányozhattuk a rendszert vásárlási kényszer nélkül, majd egyéni megállapodásunk szerint, megkezdtük a részletfizetést. A szoftvert elsősorban úgy vizsgáltuk, hogy szolgáltatásainkról minél több információt megtudjunk azokból az adatokból, amelyeket az egyes munkafolyamatok közben beviszünk.

Ma már szinte teljes körű a gépesítés könyvtárunkban, de még így is nagyon sok tennivalónk van. Visszamenőleg is foglalkozunk a gépi adatbázis építésével, amelyhez felhasználjuk az MNB rekordjait. Ez még így is nagyon időigényes munka, de egyrészt a háromszintes könyvtárban elengedhetetlen az online katalógus a megfelelő tájékoztatáshoz, másrészt csak így tudunk sok szempontú információt kapni az állomány használatáról.

Egyre több helyismereti vonatkozású szolgáltatást tudunk előállítani. Feltárjuk a helyi képviselőtestület jegyzőkönyveit, határozatait. Több mint százezer tételt tartalmaz már a helyi sajtófigyelési adatbázisunk, amelyet a városi könyvtárak számára is szolgáltatunk.

A Bács-Kiskun Megyei Könyvtárak Információs Rendszerét is több mint 5 éve építjük, a városi könyvtárakkal közösen. Saját erőforrást is biztosító pályázatok segítségével ma már 1-10 számítógép, többségükben másológép, telefax áll rendelkezésükre. Megkezdtük az online bekötésüket a megyei könyvtárhoz egyelőre telefonmodemes kapcsolattal, amíg központi fejlesztés útján nem lesz korszerűbb infrastruktúra. Természetesen ezek a könyvtárak térségi, illetve országos szolgáltatást is kapnak tőlünk havonta, önköltségi áron.

Humán erőforrás – szervezeti változás

Talán a legnagyobb változás a könyvtár személyi feltételeiben következett be. Nemcsak azért, mert közel 50%-kal bővült a létszám, hanem azért is, mert az emberi tudás kiemelkedő szerepet kell, hogy kapjon az új könyvtárban.

Olyan nagymértékűek a működési feltételekben bekövetkezett változások, hogy ez mindenki számára változást jelent. A részben szakmai, részben műszaki-technikai munkakörök betöltése nem könnyű feladat. Újra kell gondolni az épület adottságainak, a gépesítésnek megfelelően a munkaköröket. A hagyományos szervezeti felépítés már csak akadozva működne, ezért megkezdtük átalakítását. A szolgáltatásban dolgozik a kollégák többsége, ahol most keressük a legmegfelelőbb szervezeti formát.

Az átalakításban, átalakulásban a legnagyobb segítségünkre az Informatikai és Könyvtári Szövetséggel közösen megpályázott British Council pályázat szolgál. A *„Stratégiai tervezés – teljesítménymérés, teljes körű minőségirányítás"* egy hároméves program, amelyet *Maurice B. Line* és *Ron L. Pybus* vezet, a hazai programvezetők, *Skaliczki Judit, Zalainé Kovács Éva* és *Baráthné Hajdu Ágnes* közreműködésével.

A cél, hogy megtanuljunk együtt gondolkodni, dolgozni kiscsoportban, hogy ne csak felismerjük problémáinkat, hanem meg is oldjuk azokat, s mindezt tegyük jó közérzettel, jó hangulatban. Stratégiai tervünk elkészítése, új szervezetünk kialakítása, új munkamódszerek megtanulása a jövőnk alapja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az első, egyhetes tanfolyamon a vezetők és az önálló munkakörben dolgozók vettek részt. Kiválasztottuk azokat a területeket, ahol a legtöbb megoldásra váró feladat mutatkozott: belső kommunikáció; külső kommunikáció; teljesítménymérés; térítéses szolgáltatások; képzés, továbbképzés. Ezeket a témákat 5-6 fős önként alakult csoportok kezdték el kidolgozni. A hatodik csoportot magunk állítottuk fel, ők a 10-14 évesek jelenlétét vizsgálták a könyvtárban. Minden csoport elért már egy szintet közös munkája eredményeként, amelyről beszámolt Maurice B. Linenak.

Az őszi tanfolyamig újabb feladatokban egyeztünk meg, amelyek megvalósításán ezekben a hetekben fáradozunk. A könyvtárban mindenkit érint a program – még ha nem is egyenlő mértékben – s ez nagyon jó.

Az első év után elmondhatjuk, hogy nagyon nehéz szembenézni a változások szükségességével, még egy olyan könyvtárban is, ahol szinte minden megváltozott körülöttünk. Komoly erőfeszítésünkbe telt, amíg a napi munka nehézségei mellett megtaláltuk azokat az alkalmakat, amikor együtt tudtunk dolgozni a programcsoportban is. Most kezdjük érezni talán, hogy magunkért küszködünk, s nem pusztán egy programot hajtunk végre.

A problémák felismerése már sokkal jobban megy, mint azok megoldása. Nem könnyű vállalni a felelősséget, mint ahogy átadni sem. Kényelmesebb várni az utasítást, mint elébe menni annak, mint ahogy egyszerűbb néha saját magunkban megoldani valamit, mint bevonni a többieket. Naponta tetten érhetjük magunkat azon, milyen nehéz is a felhasználó igényeit figyelembe venni, a jól begyakorolt „szakmai fogások" helyett.

Szeretnénk hinni abban, hogy a kurzus végén a jelenlegi közalkalmazotti státuszunkban is sokkal önállóbb, felelősségteljesebb, egyéni képességeinket kibontakoztató könyvtárosokká válhatunk, s ez adja meg biztonságunkat a jövőben.

Egy év tapasztalatai

Lassan egy éve, hogy az új épületben működik a könyvtár. Ez az idő éppen az első benyomások megfogalmazására elegendő, átfogóbb elemzésre semmiképpen sem.

1996. szeptember 3-án nyitotta ki kapuit a könyvtár a látogatók előtt. Az első napok óriási sorban állása, izgalma már elmúlt. Azóta 13 600 beiratkozott tagja van könyvtárnak, s több mint 170 ezer látogatója volt.

Az első időkben túlságosan lekötötte a figyelmünket, energiánkat az, hogy az új épületben egyáltalán megtanuljunk szolgáltatni. Alapvető változást jelent a háromszintes épület a korábbi zsúfolt, egyteres könyvtárhoz képest. Itt már nem szaladhat egy ember az olvasó igényeit kiszolgálni, ha nem az ő területére esik a szolgáltatás. Meg kell tanulni átadni a kérést, átirányítani az olvasót oda, ahol kínáljuk az általa kért szolgáltatást, ami komoly együttműködést igényel a kollégák és az olvasók között. Az általános tájékoztató ponton elhelyezett cédulakatalógusok mindaddig nehéz helyzetben tartják a többi szolgálati ponton dolgozókat, amíg érdemben nem haladunk visszamenőlegesen is a gépesítéssel.

Az új szolgáltatások között nagyon hamar közkedvelt lett a zenei részleg, hiszen még ma is sokan csak a könyvtárban tudnak jó minőségű zenét hallgatni. A számítógépes katalógusokat is nagyon gyorsan megszokták a használók, bár itt a gyerekekkel kezdetben elég sok gondunk volt.

Teljesen új kihívás számunkra a könyvtári rendezvények területe, mivel erre korábban nem volt lehetőségünk. A 150 különböző eseményen több mint 7000 fő vett részt. Ezek egy részét mi szerveztük, egy részének helyet adtunk. Közülük kiemelkednek az irodalmi rendezvények, amelyeket általában a Forrás c. folyóirat szerkesztőségével és a Katona József Társasággal közösen, havonta szervezünk.

Befogadott rendezvényeinknek széles a skálája. A legnagyobb elismerést egy európai konferencia mintaszerű házigazdai szerepéért kaptuk a fenntartó önkormányzatunktól. Több szakmai konferenciának (mire ez az írás megjelenik, a 29. MKE Vándorgyűlésnek is) adtunk helyet, köztük az orvostársadalom szinte minden területéről. Emlékezetes marad a japán est, a Rodolfó bűvésztalálkozó, a Meseországi barangolások.

Mindezeket ma még nagy lelkesedéssel, sok túlórával, igazi érdeklődéssel szervezzük, s szeretnénk, ha ez a terület egyre jobb minőségben épülne be szolgáltatásaink közé.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Általában élvezzük a látogatók elégedettségét, őszinte elismerését, azonban tudjuk, hogy nagyon meg kell küzdenünk bizalmuk megtartásáért, új érdeklődők megnyeréséért. Nagy a kihívás, meg kell tanulnunk élni vele, mert csak szolgáltatásaink megőrzése, fejlesztése, egész könyvtárunk minőségi színvonala adhat biztonságot a jövőnket illetően.

Vezetői programomban nem kevesebbet fogalmaztam meg: bízunk abban, hogy minden tekintetben – építészet, berendezés, felszerelés, szolgáltatás, működtetés – egy **modell értékű** könyvtárat sikerül megteremteni. Az első három talán már nagyrészt teljesült, az utóbbi kettő folyamatosan teljesítendő, de talán azok is jó úton haladnak.

A legnehezebb a több lábon álló finanszírozás megteremtése lesz, bár a beruházás erre is jó példával szolgált. Sok múlik azon, hogy a biztos, ámbár egyre szűkülő költségvetési források mellett, amit jelenleg a város és a megye közösen biztosít, milyen reális esélyünk van az épület adta adottságokat úgy kihasználni, hogy azok a legjobb formában teremtsenek bevételeket is az alapítvánnyal együtt.

Balogh László, a Bács-Kiskun megyei közgyűlés elnöke és *Katona László*, Kecskemét város polgármestere a könyvtári törvényt megelőzően is megállapodott már a könyvtár közös működtetésében, 50-50%-ban vállalva a terheket.

Záró gondolatok

Száz éves a Katona József Könyvtár. 1897-ben alapította a város polgármestere a nyilvános könyvtárat, amely az egy évvel korábban elkészült Városháza épületében működött 1996 júniusáig. Akkor az a megfontolás vezette *Lechner Ödönt*, hogy a város legszebb, sokak által látogatott épületében adjon otthont a könyvtárnak. Nem rajta múlott, hogy a gyűjteményében sokszorosára növekedett, feltételeit rég kinőtt bibliotéka 99 évig szorongott a Városháza sarki szárnyában, ellenkezőjére fordítva ezzel lassan megteremtője szándékát.

Ha valamiért érdemes volt ilyen sokáig várni az új könyvtár felépítésére, akkor azért, hogy elmondhassuk, itt nem pusztán egy új épület került átadásra, visszaköszön az egy évszázaddal ezelőtti gondolat. A Pro Architektura díjjal kitüntetett tervezők kiemelkedő építészeti formába öntötték a könyvtár új otthonát. A legkorszerűbb technikával is felszerelt ház, befogadva a társművészeteket, egyszerre sugallja a szépet, a maradandó szellemiséget, a nélkülözhetetlen információt. Sokak szellemi tárháza ez a mindennap betérőktől az Interneten bekapcsolódókig.

Szeretnénk, ha az új épületben, új könyvtárként működnénk a következő száz évben.

6. ábra - Olvasóterem

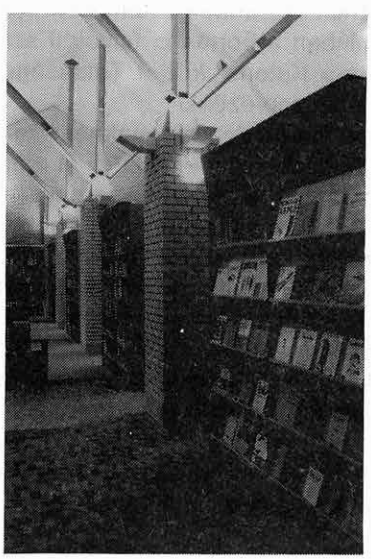

7. ábra - Alexandriai kapu

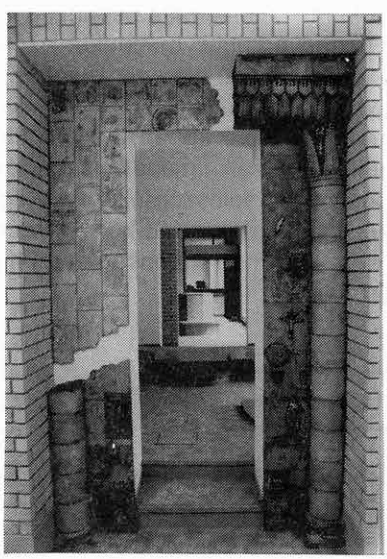

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kecskeméti Katona József Könyvtár új épületéről

Papp István

Kritika helyett tanulságok

Írhat-e kritikát, kemény, szigorú, objektív kritikát olyasvalaki a kecskeméti Katona József Könyvtár új épületéről, aki szereti őt? Aki szakmai pályájának utolsó két évtizedében közelről kísérhette nyomon – hol reménykedve, hol aggódva – a mű megszületését? Akinek az a megtiszteltetés és öröm jutott, hogy részt vehetett a tervező csoportban, s bár csekély mértékben, de hozzájárulhatott a tartalom formába öntéséhez? Ez az illető tudja azt is, hogy a szakmában nem egyöntetű a lelkesedés az új épület iránt, fenntartások fogalmazódtak meg, aggályok fejeződtek ki, de reméli, hogy az idő, a használat egyre többet eloszlat közülük. Kritika helyett a tervezgetés, tervezés, kivitelezés közel 20 éves periódusa néhány tanulságát szeretné inkább elmondani, amivel talán segítséget adhat azoknak, akik még előtte állnak az otthon megteremtésének vagy bővítésének. Ezért apologétaként sem kíván fellépni, hanem rábízza az épületre, hogy védje meg magát.

Amíg egy gondolat valóra válik

A könyvtár építéstörténete külön tanulmányt igényel. Most csak egy rövid visszapillantást. Már a 70-es évek közepén felmerült egy új épület szükségessége, s érdekes módon az akkori városi főmérnök, *Juhász István* 1975-ben éppen azt a telket javasolta, amelyre végül is az épület került. A szakmai programnak 1978-ban készült első változata nyomán azonban a Dobó körút egyik szép telkére esett a választás, s ide készítette el az első terveket *Farkas Gábor*. Az építkezés azonban kútba esett. Csak 1984-ben merült fel újra a lehetőség, s akkor – némiképpen módosított szakmai programmal – mindjárt országos meghívásos tervpályázatot írt ki a megye és a város. Hosszú ideig tartott, míg a tervek alapján 1993-ban megindulhatott az építkezés, attól kezdve azonban – legalábbis a külső szemlélő számára – ment minden, mint a karikacsapás. A kísérő gondok, kalandok, fenyegetések, rémületek elbeszélése maradjon azokra, akik közvetlenül átélték őket. Minden vész ellenére 1996. augusztus 16-án az új könyvtárépületet (hasznos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapterülete 6370 m^2) illő módon felavatták, átadták a közönség használatára.

A tervezés, építkezés nemcsak aggodalommal, bajjal jár, hanem még több örömmel is. Különösen akkor, ha a csapat tagjai között megvan a szükséges összhang. A számos csapattag közül név szerint persze, hogy nem sorolhatok fel mindenkit – megtették ezt az avatáskor –, de néhányukat hadd emeljem ki. *Lisztes László*ra, a könyvtár akkoriban kinevezett igazgatójára hárult az első évtized menedzselése. Ő indította el a küzdelmet az új könyvtárért, szenvedte meg az első terv meghiúsulását, ösztönözte a második terv megszületését előkészítő országos tervpályázat kiírását, s adta át a stafétabotot *Ramháb Mária*nak, akire a második évtizedben a részletes tervezés és kivitelezés gondjai hárultak. *Mátrai Péter* – aki éppen a minapában kapott érte Ybl-díjat – az épület külsejének-belsejének a megtervezője, munkájában hű társa pedig *Major György* építész és *Batta Imre* belsőépítész volt. A beruházás mellett bábáskodó sok segítőkész politikus közül az épület elkészülte előtt elhunyt *Gajdócsi István*ról kell megemlékeznem, aki nélkül aligha születhetett volna meg ez az alkotás.

Sportpálya helyett összefüggő terek sora

Ez a könyvtárépület eltér a korábbi hazai példáktól. Idehaza is igyekeztünk követni azt a világtendenciát, amely az épület lehető legnagyobb flexibilitását célozta meg: egységes, nagy tér, amely tetszés szerint alakítható, s amelyben csak a függőleges közlekedő útvonalak és a vizesblokkok helye rögzített. Ez az elképzelés fokozatosan kérdőjeleződött meg külföldön is, idehaza is, látva, hogy raktárból ritkán válik olvasószolgálati tér és viszont, az irodák sem vándorolnak az épületen belül, s a túl nagy, egybefüggő terek aránytalanul sok energiát fogyasztanak. A pályázatra benyújtott eredeti tervkoncepció ugyan részleteiben jelentősen módosult (például eltűnt az udvarból a kápolnaszerű előadóterem, a galériákból tisztességes szintek lettek, a raktári és az olvasószolgálati övezet között megfelelő kapcsolat jött létre), de meghatározó vonásai nem változtak. Ugyanaz maradt az épület tömege és ritmusa (ha aszimmetriája csökkent is), nemkülönben tagoltsága (az U-alakú nyilvános blokkot egy irodai-, műhely- és raktári blokk zárja le), vagyis keretként fogja körbe a telket. (Ezt az erényét különösen *Török Ferenc* műegyetemi professzor méltatta a pályázatok elbírálásakor.) Ezt a keretet a végleges tervben (és a megvalósult épületben) egy újabb traktus egészíti ki, amely a szintenként ugyanott elhelyezkedő olvasószolgálati-tájékoztatási pontokat összeköti a szolgálati szárnnyal. Ez az alaprajz pedig a klasszikus, nyolcas formájú, azaz két belső udvarral rendelkező épületeket (Nemzeti Múzeum, Országos Széchényi Könyvtár, néhány pesti bérház stb.) idézi fel.

A korlátlan flexibilitás ezzel meglehetősen beszűkült, de teljesen nem záródott ki: az egyes övezeteken belül lehetőség van továbbra is az egyes terek funkciójának megváltoztatására, mint ahogy ez a tervezés, sőt az építkezés folyamán is bebizonyosodott (az eredeti programhoz képest egy helyett két raktári szint alakult ki, az irodai övezetbe egy tanterem illeszkedett be, böngészde helyett információs piactér kapott helyet a földszinten, külön teret kaptak az idegen nyelvű könyvek stb.).

Kecskemét új, kulturális középülete

Van még egy vonása az épületnek, amire érdemes felhívni a figyelmet. Az utolsó néhány évtizedben épült könyvtáraink meglehetősen puritánok, ugyancsak a divatot követve, no meg az anyagi szorításnak engedve. Az országos pályázat kiírása előtt a kecskemétiek körülnéztek az országban, s azt mondták, az épület ne csak funkcionálisan, de küllemével is feleljen meg annak az elképzelésnek, ami az emberekben él a könyvtárról. Ezért az ünnepélyesebb megjelenés, ezért a belső terek bőkezűbb kezelése, ezért a nemesebb anyagok. Az épület tömege egyébként szépen rárímel a szemben álló piarista gimnáziumra, s megformálásában igazodik Kecskemét gyönyörű, a magyar építészet nagyjai által emelt középületeihez (Városháza, Cifra Palota stb.), de szándékosan elüt az utolsó évtizedekben készült épületek stílusától. Kinek kell szégyellnie magát: a könyvtárnak, hogy szebb, mint a mellette álló szakrendelő vagy egy sor más

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

középület, vagy a szakrendelőnek és másoknak, hogy oly csúfak?

Mert a könyvtár épülete szép. Kívül is, belül is. Hogy miért, azt természetesen nem tudom megmagyarázni. Csak. Hiszen érdek nélkül. Körbejárhatom, s minden homlokzata gyönyörűséges. Elöl is, hátul is, oldalt is.

De nemcsak szép. Szerintem praktikus, akarom mondani, funkcionális is. Jól használható. A végső szót ebben persze az olvasók és az ott dolgozó könyvtárosok mondják majd ki, de bízom pozitív ítéletükben. Sokan idegenkedtek a szerzeményezési-feldolgozó részleg egységes térben való elhelyezésétől; talán már nem húznának falakat az íróasztalok, pardon, munkállomások köré. A gazdag szabadpolcos állomány talán feledteti egyelőre a hiányzó teleliftet. Ha az olvasók netán a térbe kivetettnek érzik magukat az olvasói terekben, elképzelhető más elrendezés is a későbbiekben. (Bár jól tudom, ettől nagyon idegenkedik Mátrai Péter és Batta Imre.) A gyerekrészleg otthonosan bujkálós, és még oszlopok sem zavarnak benne; a könyvtár talán legsikerültebben berendezett tere. Ki tudja, mi mindenre lesz még használható a kávéház, vagy a földszinten az információs piac felé vezető tér?

Minden elfogultságom ellenére néhány kifogást csak kell tennem, bár joggal kérdhetik, miért nem a tervezés során? Az épület hőháztartását és hangszigetelését talán javítaná, ha az előcsarnoktól üveg választaná el az első és a második emelet tereit. Mintha fölösleges lenne a fal az információs piac és az előtte lévő tér között. A helyismereti gyűjteménynek szánt tér csak négyzetméterben felel meg, használhatóságban nem. Különböző méretű helyiségeket vehetnek igénybe a kisebb-nagyobb csoportok szerte a könyvtárban közös munkára, szórakozásra anélkül, hogy zavarnák az egyéni használatot, de a nagy előadóterem és a kávéház csak nehézkesen zsilipelhető el az olvasószolgálati terektől, mert nincs külön mosdójuk.

A számítógépesítés kihatása az épületre

Talán ez volt az első közművelődési könyvtárunk, amelynek tervezésekor a szakmai program, ha óvatosan is, de igyekezett számolni a számítógépesítés, a lokális hálózat és a külső adatbázisok igénybevételének követelményeivel és következményeivel. Az építkezés során sikerült egy technikailag kielégítő hálózatot kiépíteni, s ami még nagyobb szó, bevezetni egy integrált könyvtári rendszert. Bizony, a könyvtár technológiai megújulása nélkül nehézkes lett volna az új épületben való működés. Gondoljunk csak az egyetlen hagyományos katalógus, vagy számtalan terminál szerte az épületben alternatívájára. (A biztonság kedvéért a tervezéskor még számolni kellett a katalógustérrel; végül, ez tartaléktérként működik: a cédulakatalógusok várhatóan mielőbbi felszámolása után új funkciót fogadhat be.) A kölcsönzési-ellenőrzési pont alapterülete sem lenne elegendő, ha még mindig elavult, manuális technológiát alkalmaznának.

Vélhetőleg az ezután készülő könyvtárépületek térrendszerére, technológiájára, üzemeltetésére még nagyobb hatással lesz a könyvtárak automatizációja, s még nagyobbal a telekommunikációban és ennek nyomán a könyvtárközi kooperációban bekövetkező fejlődés. Újra kell számolnunk a helyben szükséges dokumentumok számát, újra át kell gondolnunk a szabadpolc és a zárt raktár viszonyát, elemeznünk kell a technikai berendezésekkel bőven ellátott használók viselkedését, könyvtárhasználati és információkeresési szokásait stb. A Katona József Könyvtár, hiszem, még csak az első lépés a „telematizált" könyvtár felé.

Mekkora legyen egy könyvtár?

A flexibilitás követelményét a funckiók gyors és előre nem látható változásától tartó könyvtáros hajlamos túlhangsúlyozni. Az épület bővíthetőségét pedig az, aki a múlt tapasztalatait a jövőbe vetíti. Hiszen melyik könyvtár nem bizonyult az idők során kicsinek? Tanultuk: a könyvtár növekvő szervezet. Ritka volt az a könyvtár is, amelynek a szakmai programjában megfogalmazott alapterületi igényéből le nem faragtak valamennyit. Így hát a könyvtáros mindig azt kérte az építésztől: úgy tervezzen egy befejezettnek látszó művet, hogy tovább lehessen folytatni. Mondanom sem kell, a tervező nem volt ettől a kéréstől elragadtatva.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete békéscsabai vándorgyűlésén, 1986-ban *Lipták Pál* szájából hangzott el először ellenvélemény a bővíthető könyvtárépülettel szemben. Ő – emlékezetem szerint – a vita hevében azt mondta, ha a békéscsabai Megyei Könyvtár olyannyira megtelik könyvvel és olvasóval, hogy kicsinek bizonyulna, akkor le kell bontani vagy el kell adni, és újat, nagyobbat kell építeni helyette. Ő a jó könyvtárépület szerves felépítése, funkcionális kapcsolatai, kellő arányai védelmében állította ezt a tételt, amin a hallgatóság kissé megrökönyödött. Lipták akkori megállapítását az azóta eltelt fejlemények új dimenzióba állították.

Ugyanis, ha tényleg az a fejlődés útja, hogy a könyvtárakban a dokumentumok birtoklása – tehát a saját állomány mértéktelen növelése – helyett a hozzáférésre esik a hangsúly – hiszen a dokumentumok hordozta információk távoli forrásokból is azonnal vagy 24 órán belül elérhetők –, akkor valóban veszít a jelentőségéből – vagy elveszíti jelentőségét – a bővíthető könyvtár követelménye. A végtelenül táguló könyvtár eszméje virtuális és nem reális értelmezést nyerhet. Viszont megnő a könyvtáros felelőssége abban, mekkorára méretezi a könyvtárát, nagyobb súlyt kap az a régi, ritkán követett szabály: egy kifejlett közművelődési könyvtárba nagyjából annyi új dokumentum kerül be, mint amennyit kivonnak belőle. Úgy látszik, hogy a Katona József Könyvtár kellő alapterülettel rendelkezik ahhoz, hogy teljesen kifejlett könyvtárrá váljék – legalábbis nem csökkent, sőt a tetőtéri raktárral még nőtt is a szakmai programban előírt alapterülete. Mai, még inkább jövőbeli számítógépes és telekommunikációs kapacitása használóinak kellő hozzáférést kínál távoli információforrásokhoz, s remélhetőleg nem lesz szükség arra, hogy egy későbbi korban eladják vagy lebontsák. (Kár lenne érte.)

Még néhány tanulság

Minden új könyvtárépület jó alkalom arra, hogy eddigi felfogásunkkal, nézeteinkkel, beidegződéseinkkel szembesüljünk, a régi kérdéseikre új válaszokat keressünk, s általában átlépjünk dogmákká kövesedett szakmai vélekedéseinken. Ragadjuk meg a Katona József Könyvtár által kínált lehetőséget! Számos olyan gondolat realizálódott itt, amelyet eddig csak kóstolgattunk (a telematika átfogó alkalmazása, az információs piactér, a gyerekrészleg szerves illeszkedése a könyvtár egészéhez, a kávéház hangsúlyos megjelenése, az állomány tagolása és a térrendszer összefüggése stb.), most pedig a valóságban is tanulmányozhatunk.

Csak a rend kedvéért ismétlem meg: a jó épülethez elengedhetetlen az építészek és a könyvtárosok harmonikus együttműködése. De el szoktunk feledkezni arról, hogy szükség van a teamben politikusokra is, és a demokratikus játékszabályok megerősödésével egyre inkább. Más szóval: társadalmi támogatottság nélkül nem megy, a társadalmi támogatottság pedig nolens-volens a politikusokon keresztül nyerhető el. Itt – a nehéz szülés ellenére – a három tényező végül is egy irányba hatott, pedig egy rendszerváltás is nehezítette a dolgot.

Ha könyvtárat akarsz építeni, az olyan, mintha gesztenyefát, de legalábbis diófát ültetnél: az előbbit unokádnak, az utóbbit fiadnak szánod. Ne veszítsd el türelmed, mert ha igazán akarod, s tényleg szükség van a könyvtárra, kitartásod gyümölcsöt terem. Nem szabad azt hinned, hogy a gazdag külföldön gyorsabban megy a könyvtárépítés: az előkészületek ott is hosszú időt vesznek igénybe (ld. Hága, Chicago). Az más kérdés, hogy úgy jársz, mint Mózes, aki csak meglátta az ígéret földjét, de a népet már Áron vezette be oda. (Miskolc, Békéscsaba, Kecskemét, Veszprém, de sorolhatnám tovább.)

Végezetül: úgy látszik, a *Sallai István* által felvázolt, s többek között a jelen sorok írója által is továbbfejlesztett könyvtármodell, a „tojás" működőképes könyvtárakban képes megtestesülni. Ez annál nagyobb öröm számára, mert eddig mintha átok ült volna azokon a programokon, amelyekhez valami köze volt: tervek ugyan születtek, de épületek nem (pl. Nagykanizsa, Debrecen, Győr). Most itt ez a ház. S hamarosan kész Szolnok is, bár másképpen, de remélhetőleg nem rosszabbul, mint ahogyan azt annak idején a mózesek elképzelték.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kitekintés

Dokumentumok a könyvtárstatisztika újabb irodalmából

Kövendi Dénes

Előzetes áttekintés

Hogy az alábbiakban halmozódó adatok, rovatok, szempontok, mutatók kásahegyén jobb szájízzel keresztül tudja rágni magát az olvasó, megpróbáljuk felvázolni a fő rendező elveket, amelyeket végül is meg lehet sejteni mögöttük.

A statisztika fő funkciója: a viszonyítás

A könyvtárstatisztika módszereivel foglalkozó újabb tanulmányokból, valamint a statisztikai kimutatásokhoz fűzött bevezetőkből, magyarázatokból, a statisztika fontosságát indokoló kijelentéseikből, illetve maguknak a táblázatoknak a rovataiból az tűnik ki, hogy a *mennyiséget* firtató statisztikai szemlélet helyett az *arány*, a *viszony* kimutatása válik egyre fontosabbá. Nem az az igazán tanulságos, hogy önmagában véve *mekkora* az állománya egy könyvtárnak, bármilyen impozáns mennyiségről legyen is szó, hanem az, hogy mekkora ez az állomány más, hasonló funkciójú könyvtárakéhoz *képest*, kivált pedig a tényleges és a potenciális használók számához *képest*, hogy milyen az összetétele, milyen mértékű a *használata* (megint csak nem a kölcsönzések *abszolút száma* a lényeg, hanem ennek *aránya* egyrészt az állományhoz, másrészt a használók számához képest) stb. S az egész országos kimutatás a központi irányítás szempontjából sem azért fontos elsősorban, hogy elmondhassa: ennyit költöttünk, ennyivel gyarapodtunk, ennyink van összesen, hanem hogy *összehasonlíthassa* egyrészt az országos adatokat az előző évek adataival, képet kapjon a fejlődés irányáról (fejlődés vagy visszafejlődés folyik-e, milyen új információhordozók, új szolgáltatások válnak lényegessé a könyvtárak életében stb.), másrészt összehasonlíthassa az egyes régiók helyzetét, hol van szükség segítségre. (Távolabbi lehetőség: a nemzetközi összehasonlítás.)

S egyáltalán nem csak az országos vezetésnek van szüksége az összképre; az egyes könyvtárak is ennek az alapján *hasonlíthatják össze* saját teljesítményüket a többiekével, így állapíthatják meg, méltányos-e az az összeg, amelyet fenntartójuk a könyvtárra szán, nem kell-e az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

asztalra ütniük, az országos statisztika tanulságaira, bölcsebb önkormányzatok példájára hivatkozva. (Ezért érdekes az is, hogy milyen *arányban* részesül a közművelődési könyvtár az illető önkormányzat kulturális költségvetéséből, illetve az egyetemi könyvtár az egyetem költségvetéséből – más könyvtárakhoz képest.) És nemcsak a fenntartók felelőssége mutatkozik meg; az is kiderül, hogy *mennyi pénzből* hoznak ki ugyanolyan eredményt az egyes könyvtárak, hogyan tudnak gazdálkodni erőforrásaikkal.

Mindezt persze eddig is tudtuk voltaképpen, de épp a volt szocialista országokban hatott igen erősen a nagy számok, az abszolút számok bűvölete, nem árt tehát külön odafigyelnünk erre a szempontra, amely Nyugaton is mostanában válik egyre fontosabbá.

Az időbeli viszonyítás: a „longitudinális" statisztika

A fentiek alapján kap tehát nagy jelentőséget a longitudinális statisztika, amely a friss eredményeket mindjárt az előző *évek* (és nem csupán az előző *év*) teljesítményeivel összevetve mutatja be. Angliában a 80-as évek közepe óta dolgoz ki ilyen könyvtárstatisztikát évről évre a loughboroughi egyetemen működő Library and Information Statistical Unit (LISU). (Külön névvel nem jelölik az ilyen fajta statisztikát, csak „trendelemzésről" beszélnek – de voltaképpen „longitudinális" vagy „diakronikus" statisztikai vizsgálatról van szó.) Itt a tárgyévvel együtt közlik külön-külön az előző 10 év megfelelő adatait is, majd %-ban a tárgyévi adat arányát *a)* az előző évi adathoz, *b)* az előző 5 év átlagához, *c)* az előző 10 év átlagához képest.

Az alábbiakban igyekszünk tolmácsolni néhány kiadvány, illetve cikk elvileg tanulságos mondanivalóját. Mivel a könyvtárstatisztika szerkezetének kialakítása (és a nemzetközi szabványokhoz illesztése) hazánkban is időszerű feladat, a bibliográfiai adatok mellett feltüntetjük a dokumentumok jelzetét is a KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárában, egyszerűsítendő azok dolgát, akik valamelyiket részletesen, eredetiben is tanulmányozni akarják. – Módszertanilag legtöbb tanulsággal HANRATTY et al. nemzetközi összehasonlító tanulmánya (*9. sz. dokumentumunk*) szolgál, annak is különösen a 3.a.- 3.e. alfejezete (133-149.p.), a könyvtárpolitika számára pedig az Európa Bizottságnak az EU-országok könyvtárügyének 1981-1990 közötti fejlődésére vonatkozó longitudinális statisztikája (*8. sz. dokumentumunk*).

Országos, illetve hálózati könyvtárstatisztika

SUMSION, John et al.: A LISU 1996. évi statisztikája, az Egyesült Királyság közművelődési és felsőoktatási könyvtáraira vonatkozó 1985-1995. évi trendelemzéssel[1]

Tíz évre visszamenőleg ad képet a fontosabb mutatók alakulásáról. Ez nemcsak a trendeket árulja el, hanem a tévedéseket, félreértéseket is, ha ti. ugyanazon hálózat különböző évi jelentései között durva különbségek mutatkoznak. – Évről évre jelzik, illetve beszámítják az inflációs rátát, hogy az időbeli összevetés reális legyen; ugyanezért a könyv- és folyóiratárak évi indexeit is közlik.

A közművelődési könyvtárak adatait hat közigazgatási alapkategória szerint mutatják be a táblák, mégpedig 39 angliai, 41 skóciai, 13 walesi és 5 észak-írországi megye, valamint 33 londoni kerület és 36 egyéb nagyvárosi hálózat szerint (amint ez a hálózatok adatait egyenként is feltüntető 2.33-2.35 táblából kitűnik). – Az egyetemi könyvtárakra vonatkozó összesítő adatok mellett bizonyos szempontokból külön-külön is összesítik a „régi" és az „új" egyetemi könyvtárak adatait; az utóbbi csoportot a volt politechnikumok alkotják. (Az egyetemi könyvtárak adatait is megtaláljuk egyenkénti felsorolásban.)

A közművelődési és az egyetemi könyvtáraknak közös sajátságuk a használat növekedése, a számítógépesítés, a nem nyomtatott dokumentumok arányának növekedése. Különbség: a folyóiratok aránya nagyobb az egyetemi könyvtárakban; a közművelődési könyvtárakat inkább a kölcsönzés, mint a helyi használat jellemzi.

Az egyes egységek között természetesen nagyságrendi különbségek is vannak, de a ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sonló méretűek között tág tere nyílik az összehasonlításnak. – Az adatok elemzése a helyi (részletesebb) statisztikák készítéséhez is szempontokat szolgáltat.

A könyvtárosok egyre fontosabbnak tartják az *outputnak*, mennyiségi és minőségi teljesítményüknek a számbavételét; ez további alapos felméréseket és elemzéseket kíván a statisztikusoktól.

Az egyetemi könyvtárak világában nagy változás, hogy az új egyetemek a régiekkel azonos finanszírozási rendszerbe kerültek; az új rendszerbe illeszkedő statisztikák mellett néhány évig a régi, párhuzamos kimutatásokat is folytatni fogják, az időbeli összefüggések érzékeltetésére. – Az esedékes közigazgatási átszervezés a közművelődési könyvtárak körében nagy változásokat hozhat. – A költségvetési, számviteli rendszer *állandóan változik* (ott is! K.D.), ez nemcsak az időbeli összevetést nehezíti, hanem a mindenkori adatszolgáltatást is. A kimondottan *könyvtári* költségek (bérköltség és gyarapítás) kimutatása megbízhatóbb.

Az összefoglaló táblákhoz fűzött megjegyzések, szempontok többek között:

Közművelődési könyvtárak. Hogyan követi az inflációs rátát a költségvetés, ezen belül a gyarapítási keret és a bérköltség, hogyan a számítógépesítés és az AV anyag beszerzése. A bevételben mely tényezőnek nő a szerepe. – A kölcsönzés melyik dokumentumkategóriában (felnőtt szépirodalom – felnőtt ismeretterjesztő – gyerekkönyv, ezeket minden táblában megkülönböztetik) hogyan alakul. A személyzeten belül hogyan alakul a diplomás (professional) könyvtárosok, a többi könyvtáros és az adminisztrátorok aránya.

Egyetemi könyvtárak. A „régi" egyetemi könyvtárakban 1985-ben még 265, 1994-ben már 420 hallgató és oktató jutott 1 diplomás (professional) könyvtárosra (az utóbbiak száma 1989-ig folyton csökkent, azóta emelkedik, de most is csak az 1986. évi szintet éri el). – 1989-ig egyre csökkent a könyvtár részesedése az egyetem költségvetéséből (3,23 - 2,92%), azóta stagnált, 1995-ben emelkedett ismét 3,09%-ra. 1989-ben kezdett megugrani a hallgatók száma, azóta meredeken csökken az 1 hallgatóra jutó könyvtári kiadás. Az 1 hallgatóra jutó gyarapítási költség 10 év alatt nominálisan alig emelkedett, reálértékben majdnem felére csökkent (az utolsó 2 évben nominálisan a gyarapítási keret is megugrott).

British Library. A BL költségvetéséből 1985/86-ban 43,8% volt a bérköltség és 14,1% a gyarapítás, 1994/95-ben pedig 43,0%, illetve 13,8% (nem számítva az új épülettel kapcsolatos beruházásokat; a *beruházást* minden kimutatásban szigorúan elkülönítik a folyó kiadásoktól). Állománya 1995-ben 11,9 millió könyv és periodikum (ehhez jön a Document Supply Center 3,2 millió kötete), személyzete 2339 fő.

Szakkönyvtárak. Róluk nincs egységes statisztika, igen heterogén jellegük és hovatartozásuk miatt. A található statisztikák összegezése és részben becslések alapján róluk is részletes képet igyekszik adni a LISU. A számba vehető 569 ipari-kereskedelmi szakkönyvtárat fenntartóik szerint 9 üzleti, illetve termelési ágba csoportosítja, ágazatok szerint adja meg a könyvtárak számát, személyzetük létszámát, könyv- és kurrens periodikumállományukat, valamint online adatbázisaik, host-előfizetéseik és CD-ROM-címeik számát. Külön-külön táblákon közli az egészségügyi hálózat, illetve a minisztériumok könyvtárainak statisztikáját.

Az Association of Research Libraries (USA) 1993-94. évi statisztikája[2]

Az ARL Észak-Amerika legnagyobb általános tudományos könyvtárait fogja össze; 119 tagjának (ebből 15 kanadai) nagy többsége, 108, egyetemi könyvtár (ebből 13 kanadai). – Azt mondhatnánk, hogy ez a világ legtekintélyesebb könyvtárhálózata, a tagkönyvtárak állományának nagysága és minősége alapján. Azt is elmondhatjuk viszont, hogy statisztikája rendkívül konzervatív, a nagy számok bűvölete hatja át. Kevés benne a viszonyszám, a legtöbb helyet a könyvtáraknak az abszolút számban kifejezett mutatók szerinti rangsor-listái foglalják el: miben ki a nagyobb? (A minőségi, hatékonyság szerinti összehasonlításnak talán az egyetemi autonómiának különösen magas foka miatt van itt kisebb szerepe: nincs semmiféle központi szerv, amely felügyelne ezekre a nagy tekintélyű intézményekre, ellenőrizné, megdicsérné vagy megróna őket, az egyes államokon belül is erős az autonómiájuk az állami egyetemeknek is, anyagilag sem kizárólag az államra támaszkodnak – viszont abszolút számadataikkal „reklámozzák" magukat.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Néhány összesítő tábla 8 évre visszamenőleg mutatja be az adatokat (%-ban jelezve az átlagos évenkénti változást), az alábbi mutatók szerint:

1. Dokumentumbeszerzés: folyóiratok átlagára; folyóirat-gyarapítási költség; monográfiák átlagára; monográfiagyarapítási költség; előfizetett folyóiratok száma; vásárolt monográfiák száma.

2. Szolgáltatás és igények: könyvtárközi kapott kölcsönzés; könyvtárközi küldött kölcsönzés; felsőéves hallgatók száma; oktatók száma; hallgatók összesen; vásárolt folyóirat; vásárolt monográfia. (Jellemző, hogy az USA-ban a könyvtárközi kölcsönzést már akkor is a gyarapítással együtt tartották számon mint annak lényeges kiegészítését, illetve alternatíváját.)

3. A hallgatók létszámához képest (hálózati összesítésben): könyvtárközi kapott kölcsönzés; állomány; gyarapodás összesen; személyzet; vásárolt folyóirat; vásárolt monográfia.

4. Bérköltségek: a személyzet 1 tagjára; 1 diplomás (professional) könyvtárosra; a segédszemélyzet 1 tagjára; kisegítő hallgatóra; diplomásokra összesen; segédszemélyzetre összesen; kisegítő hallgatókra összesen; a diplomások, a segédszemélyzet és a kisegítő hallgatók létszáma külön-külön.

Az egyes könyvtárak adatait bemutató táblázatok csak a mennyiségi mutatókat tartalmazzák, a 3. adatcsoport kivételével nem is közölnek arányszámokat. Az egyes könyvtárak adatain túl csak *a)* az összesítést közlik, valamint a mediánját *b)* az összes könyvtárnak, *c)* az átlagon felülieknek, *d)* az átlagon aluliaknak.

1. Állomány. – Kötetszám; bruttó gyarapodás kötetben; nettó gyarapodás kötetben; vásárolt monográfiák; vásárolt kurrens időszaki kiadványok; nem vásárlás (előfizetés) útján beszerzett időszaki kiadványok; időszaki kiadványok összesen.

2. Kiadások (gyarapítási költség dokumentumtípusok szerint, bérköltségek stb.).

3. Könyvtárközi kölcsönzés és személyzet. – Itt az egyes könyvtárak adatai, az összesítés és a mediánok mellett néhány arányszám is szerepel, de ezek sem a minőségre, a hatékonyságra vonatkoznak. – 1. Diplomás könyvtárosok/személyzet, 2. segédszemélyzet/személyzet, 3. kisegítő hallgatók/személyzet, 4. diplomások/segédszemélyzet, 5. könyvtárközi kölcsönzésben küldött/kapott tételek, 6. periodikumgyarapítási költség/összes gyarapítási költség, 7. gyarapítási költség/összes működési költség, 8. szerződéses köttetés/összes működési költség, 9. bérköltség/összes működési költség, 10. egyéb működési költség/összes működési költség, 11. monográfiák egységnyi költsége, kötetenként, 12. időszaki kiadványok egységnyi költsége, címenként.

4. A Ph.D. diplomák, az oktatók, a hallgatók száma. (Csak az egyetemenkénti abszolút számok.)

5. A (betűrendben felsorolt) könyvtárak rangsora 18 kategóriában (az állomány kötetszámától a személyzet teljes munkaidő-egyenértékben számított létszámáig). Ezt a rangsor-táblázatot megismétli a mutatók szerinti 18 külön-külön táblázatban, amelyek már nagyságrendjükben sorolják fel a könyvtárakat, megadva az illető mutató abszolút értékét.

SUMSION, John – CREASER, Claire: Az Egyesült Királyság közművelődési könyvtáraira vonatkozó CIPFA-statisztika vizsgálata[3]

A CIPFA (Chartered Institute of Public Finance and Accountancy) felkérésére vizsgálták utóbbinak a közművelődési könyvtárakra vonatkozó statisztikáját. Nemzetközi összehasonlítást is végeztek (*Hanratty – Sumsion: International comparison of public library statistics* – ismertetését lásd alább).

A statisztika *támpontul* szolgál *a)* összehasonlításhoz más könyvtárakkal, *b)* összehasonlításhoz előző évekkel és a költségvetéssel, *c)* jelentések szerkesztéséhez a már rendszerezett adatok alapján.

Az országos statisztika vágjon egybe a belső vezetést szolgáló adatkészlettel (törődjön az alsóbb szintű, de a helyi vezetés számára fontos adatokkal is). Legyen friss, alkalmazkodjék a szolgáltatások és az információtechnológiai eszközök változásához. Hasznosítsa a vezetéstudományban felmerült új szempontokat. Tüntessen fel minél szélesebb rétegeket érdeklő adatokat, hogy a kiadvány kapósabb (tehát kiadása gazdaságosabb) legyen, és vonzóbb formában mutassa be őket (diagramok stb.). Szabaduljon meg az elavult tételektől. Legyen összhangban az egyéb hazai és a nemzetközi szabványokkal.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A CIPFA kimutatásaiban szereplő tételeket (rovatokat) 7 fokozatban minősíti a LISU: 1. változatlan marad, 2. a meghatározás módosítandó (világosabbá teendő), 3. azonnali változtatás kell, 4. egy évvel előre történő figyelmeztetés után kell változtatni rajta, 5. kísérleti időszak után bevezetendő változtatás, 6. törlendő, 7. hosszú távú kísérlet keretében kialakítandó új mutató.

Kísérleti vizsgálat tárgyává teendők a LISU szerint:

Aktív kölcsönzők; házhoz kötött használók; súlyozott nyitvatartási idő; könyvgyarapítás (címek); AV-dokumentumok gyarapítása. (A „súlyozott nyitvatartási időt" úgy számítják ki, hogy a hálózat egységeinek állományát, 1000 kötetben, megszorozzák a nyitvatartási idő heti óraszámával, a szorzatokat összeadják, végül elosztják az állományok összegével.) – A kérések kielégítésének %-aránya: *a)* a megyén (városon) belüli kérések, *b)* külső kérések. – Állomány a nemzetiségek nyelvén; öregbetűs állomány. – Gyarapítási kiadás kategóriánként: 1. *a)* felnőtt szépirodalom, *b)* felnőtt szak-, ismeretterjesztő irodalom, *c)* gyermekkönyv, *d)* kézikönyv; 2. *a)* CD-ROM, *b)* multimédia (a hálózattól külön), *c)* online adatbázisok. – Bevétel az elektronikus szolgáltatásokból.

További kutatás tárgyai lehetnek:

A közvetlen kölcsönzésen, tájékoztatáson túlmenő szolgáltatások felmérése *a)* színhelyük szerint, *b)* a használók/látogatások száma szerint, *c)* a felhasznált eszközök szerint, – A nem helybeliek könyvtárhasználatának elemzése: *a)* helyben dolgozók vagy tanulók, *b)* teljesen kívülállók. – A „vegyes bevételek" elemzése. – A használat számbavétele: *a)* multimédia, *b)* CD-ROM, *c)* hálózati információ (különféle). – Lehetőségek a szabadpolcos anyag helyi használatának mérésére (a visszaosztás számlálása; ugyanez részletezve, elektronikus adatrögzítéssel; használók megfigyelése mintavétellel; ugyanez elektronikus adatrögzítéssel; használóknak távozáskor kérdőív stb.).

A megyei (városi) hálózatok tájékoztatására a statisztikai összesítésben célszerű megadni az egyes hálózatoknak *az országos sorrendben elfoglalt helyét* az alábbi mutatóknál: 1. a könyvtári költségvetés aránya az önkormányzat egész költségvetésében, 2. Nettó költség/lakos, 3. Bérköltség/lakos, 4. A személyzet létszáma/10 000 lakos, 5. Gyarapítási költség/lakos, 6. Bevétel/lakos, 7. Könyvgyarapodás/lakos, 8. Látogatás/lakos, 9. Könyvhasználat/lakos, 10. AV-használat/lakos, 11. Összes használat/lakos, 12. Kölcsönzésen levő könyvek/lakos. (NB. az angol statisztikák az évi kölcsönzések száma mellett mindig külön jelzik az adatszolgáltatás idején épp kölcsönzésen levő könyvek számát.)

Szolgáltatások. – Probléma az újabb (a kölcsönzésen és referenszen túlmenő) szolgáltatások körének a megvonása, a teljesítményszámításnak és esetleg a költségszámításnak a módja.

Az adatlap formája. – Az űrlap jobb oldalán szerepeljenek maguk a kérdések, bal oldalán pedig (tehát nem külön függelékben vagy jegyzetben!) a rájuk vonatkozó magyarázatok.

A *táblák* sorrendje: 1. Demográfia, 2. Általános működési feltételek, 3. Hozzáférhetőség: szolgáltatási helyek, nyitvatartás, méret, alapterület, 4. Személyzet, 5. Állomány, gyarapodás, 6. Kölcsönzés, 7. Könyvtárközi kölcsönzés, 8. Egyéb szolgáltatások; látogatások, 9. Származtatott statisztikai adatok, 10. Pénzügyek: kiadás, bevétel, összes, beruházási, 11. Üzemeltetés.

Új mutatók lehetősége: „Lakosság" helyett (mellett) „Nappali népesség" (népszámlálási adat: az állandó lakossághoz hozzáadják az ott dolgozó ingázók számát, kivonják viszont azokét, akik az állandó lakosok közül máshova ingáznak). – Súlyozott nyitvatartási idő (lásd fentebb, a kísérleti vizsgálatra kijelölendő mutatók között).

A *személyzet* kategorizálása ott is problematikus. Mindenesetre fel kell venni a *nem* könyvtári-informatikai diplomások kategóriáját.

A gyarapodás kategóriájában az új címek számát a katalógusba került *új ISBN-ek* számával határozzuk meg.

Kölcsönzés: a CD-ROM kategória bővüljön ki a *számítógép-szoftver* és az *interaktív multimédia* fogalmával. – Az *„összes kölcsönzés"* mutató csal, mert nem tesz különbséget a hamar és a lassan visszahozott könyvek között, a hosszabbításokat is beszámítja. A *„kölcsönzésen van"* viszont függ a kölcsönzési időtől és az egyszerre kivihető könyvek számától, tehát könyvtáronként változó érték.

Könyvtárközi kölcsönzés: a *„teljesítési idő"* csak attól a naptól számít, amelyen eldőlt, hogy a kérést könyvtárközi kölcsönzés útján elégítik ki.

A *pénzügyekben* járatlanok a könyvtárosok, a statisztikának ez a része a legzavarosabb, illet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ve a leghiányosabb. Bérköltség, gyarapítási költség, bevétel olvasói díjakból – ez még megy, de az üzemeltetési költségek, a pályázati bevételek, a beruházási költségek rovatával már bajok vannak. Kiút: 1. alaposabb meghatározások, 2. külön-külön oszlop az *Épület*, az *Új médiumok* és az *Információtechnológia, hálózatfejlesztés* számára.

JÜLKENBECK, Agnes: Hogyan tehetjük számtemetőből munkaeszközzé a Német Könyvtárstatisztikát [4]

A Deutsche Bibliotheksstatistik jelenleg üzemgazdasági szempontból használhatatlan; a könyvtár nem hasonlíthatja össze teljesítményét (és működési feltételeit) a többiekével. Ehhez meg kellene adni pl. az *átlagot* az egyes nagyságrendi csoportokban.

Fölöslegesek viszont *a)* az évről évre alig változó, *b)* a kevés könyvtár számára lényeges, *c)* a csekély információértékű adatok.

A jobb kiértékelést szolgálná: nagyságrendi csoportok, arányszámok (pl. állomány és használata), évenként egy-egy súlyponti témakör, rövid szöveges értékelések. – Mintavétel: nem kell pl. naponta számlálgatni a dokumentumok kölcsönzését. – Módszertani kiadvány az adatok gyűjtéséről, értékeléséről.

Három nagy adatcsoportot célszerű elkülöníteni: 1. működési feltételek, 2. szolgáltatások, 3. igény, használat.

Működési feltételek. – Ne keverjük össze a kurrens kiadásokkal a beruházásokat! Kivált a kis könyvtárak között a beruházások teljesen felborítják az arányokat. – A köttetésnél a *házi* bérköltséget is figyelembe kell venni. – A bérköltségek arányát torzítja a dolgozók életkora stb.; jobb a státusok számát megadni. – Az „egyéb dologi kiadások"-at is sokféle helyi mellékkörülmény befolyásolja: városi vagy bérelt helyiség, szolgáltatások egyéb tanácsi szervektől stb. Fel kell tüntetni a PR-kiadásokat és ezek arányát a használathoz.

A *kiadásokról* elég 4 abszolút szám: *a)* kurrens kiadás összesen; ebből *b)* a gyarapítás és *c)* a PR; *d)* beruházás összesen – és 3 arányszám: *a)* a kurrens könyvtári kiadások aránya a város kulturális költségvetésében, *b)* kurrens kiadás/ lakos, *c)* gyarapítási költség/lakos.

Személyzet: a fizetési osztályok szerinti arány évről évre alig változik, ezt se kell évente jelenteni, illetve kérdezni. – A részidősök számát nem kell külön feltüntetni, csak *a)* a betöltött státusok számát, *b)* a tényleges dolgozók számát. (S külön a szakképzett könyvtárosokkal betöltött státusok számát, függetlenül attól, hogy ténylegesen hány személy tölti be ezeket a státusokat.)

Lényeges adat az olvasói terek nagysága.

Szolgáltatások. – Dokumentum/lakos; egyáltalán nem kölcsönzött dokumentum/használó!

Az *állomány szerkezete* (a szépirodalom stb. aránya) évről évre alig változik, fölösleges évente számba venni. Fölösleges a folyóirat-kötetek száma is. Tisztázni kell viszont, mit is jelent az állomány nagysága, gyarapodása és törlése, mert az erre vonatkozó adatok az esetek 75%-ában nem stimmelnek egymással. – Az állomány *fejlesztéséhez* a *törlés* is hozzátartozik, évi 8-12% az egészséges.

A szükséges adatok: állomány összesen; ebből: *a)* könyv, *b)* hangfelvétel, *c)* képanyag, *d)* játék; – új dokumentum, %; – törlés, %; – kurrens folyóirat, hírlap; – állományegység/lakos

Nyitvatartás: a központ mellett a fiókoké is; az átlag

Rendezvények – külön a felnőtteké és a gyerekeké.

Használat, igény – használó/lakos, csak a *helyi* használók (fürdőhelyen több a használó, mint a lakos!)

új használók, %-ban (a lemorzsolódást is!)

kölcsönzés összesen; forgási sebesség;

ebből: szépirodalom – szakirodalom – ifjúsági irodalom – hanganyag – képanyag – játék

kölcsönzés/olvasó

Nem kell a helyi zenehallgatás, képnézés, rendezvényeken részvétel mint abszolút szám; ezt időnkénti mintavétellel kell megállapítani (becsült adatnak nincs értelme!)

A Német Könyvtárstatisztika átalakítása; a Deutsche Bibliotheksinstitutit szakértői csoportjának koncepciója [5]

Jülkenbeck (lásd az előző cikket) javaslatai alapján, az ő részvételével alakítják át a könyvtárstatisztika szerkezetét. Elhagyják, ami semmit-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mondó és ami nem változik gyorsan. Az adatok rendezésével megkönnyítik az összehasonlítást.

Cél: 1. a német könyvtárügy képe, a nemzetközi közösség számára; 2. regionális szintű áttekintés ; 3. helyi szint (az egyes könyvtárak helyzete)

Az adatok piramist alkotnak; az *egyes* könyvtárakról kell a legrészletesebb kép.

Az adatszolgáltatás szerkezete:

1. alap-kérdőív: *a)* működési feltételek, *b)* kínálat, *c)* használat,

2. pótív, részletes adatok évente periodikusan változó témakörből (először az erőforrások, a „vagyon", később a szolgáltatás, majd a használat, végül a költségek),

3. új csoportosítás – fenntartók, illetve könyvtártípusok szerint,

4. kérdőív a szakközpontok (Fachstelle) számára szükséges helyi adatokról.

(Amint a DBS 1995. évi kiadásából kitűnik, az új kérdőívet az 1996. évi statisztikához dolgozzák majd ki – K.D.)

KOLEGAEVA, S.D. – GRISIN, A.V.: Az országos könyvtárstatisztikai szabvány kérdéséhez [6]

Az államszervezeti átalakulás miatt, s azért is, mert a könyvtárak sokféle főhatósághoz tartoznak, fontos kialakítani az új, egységes könyvtárstatisztikai rendszert. Az erre vonatkozó kívánalmak:

- az adatszolgáltatás legyen összevethető az eddigi adatokkal,
- a minőségi értékelést is segítse: az állományegységek száma mellett a címek száma, a gyarapodás mellett a beszerzési költség is szerepeljen,
- a főhatóság az összesítést küldje vissza a könyvtáraknak, összehasonlítás végett,
- ritkán (lassan) változó adatokat (alapterület, szállítóeszközök stb.) csak nagyobb időközönként kérjenek,
- az adatok szabványosítása és az adatszolgáltatás kötelezővé tétele kapcsán alaposan meg kell határozni a kért mutatókat.

Nemzetközi könyvtárstatisztika, nemzetközi összehasonlítás

Az UNESCO statisztikai évkönyve, 1987. [7]

Az évkönyvben szerény helyet foglal el a könyvtárügy. – Az Unesco természetesen nem az egyes könyvtárak teljesítményére, hatékonyságára kíváncsi, csak adottságaiknak, kapacitásuknak olyan, országonként (abszolút számokban) összesített mutatóira, amelyek az illető ország általános kulturális fejlettségét jellemzik. Finomabb mutatókat már csak azért sem dolgozhat ki, mert épp az a legfőbb gondja, hogy legalább az alapvető adatokat nagyjából azonos szempontok szerint adja meg a sok ország. (Egy példa arra, milyen nehéz, sőt lehetetlen feladat ez: a „nem felsőoktatási általános tudományos könyvtárak" rovatában Magyarország 1 könyvtárat jelent, feltehetőleg az MTA könyvtárát, Bulgária pedig 27-et, tehát nyilván valamennyi megyei könyvtárat. Pedig mindkettő KGST-, illetve NTMIR-tag volt, könyvtártudományi központjaik évente összeültek módszertani megbeszélésekre. Elképzelhető, mennyire kompatibilis egymással egyéb, teljesen eltérő kulturális szférákba tartozó országok adatszolgáltatása.) – Ennek az évnek a könyvtári statisztikájában egyébként egyáltalán nem szerepel pl. az USA; az oktatásügyi statisztikában is csak némelyik táblázaton találhatók rá vonatkozó adatok; az adatszolgáltatásnak tehát nemcsak a kompatibilitása problematikus, hanem a puszta ténye is.

1. Könyvtárak kategóriák szerint (149 ország adatai)

Kategóriák: *a)* nemzeti, *b)* közművelődési, *c)* felsőoktatási, *d)* iskolai, *e)* szak-, *f)* általános tudományos könyvtár.

Rovatok: 1. a könyvtárak száma, 2. állományuk 1000 kötetben, 3. állományuk folyóméterben, 4. évi gyarapodásuk, 5. nyilvántartott kölcsönzőik.

Természetesen nem minden ország jelent minden típusú adatot, a legfejlettebbek sem. Csehszlovákia pl. csak az első 3 kategóriáról számol el. A polcfolyómétert sem adja meg pl. se

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az NDK, se az NSZK. Dánia a közművelődési, az iskolai és a szakkönyvtáraknak csak a kötetállományát jelzi, az általános tudományos könyvtárról nem közöl adatot.

2. *Nemzeti könyvtárak* (84 ország adatai). – 1. szervezeti egység, 2. szolgáltató hely, 3. állomány 1000 kötetben, 4. állomány polcfolyóméterben, 5. mikroforma, 6. AV-dokumentum, 7. egyéb dokumentumok, 8. évi gyarapodás kötetben, 9. évi gyarapodás egyéb anyagból, 10. kölcsönzők, 11. kölcsönzések, 12. könyvtárközi kölcsönzés, 13. kurrens kiadás összesen, 14. ebből bérköltség, 15. személyzet összesen, 16. ebből diplomás, 17. betanított („a gyakorlatban kiképzett").

3. *Közművelődési könyvtárak* (93 ország). – Ugyanazon rovatok, csak a *könyvtárközi kölcsönzés* helyett itt az *ellátott népesség* szerepel.

4. *Felsőoktatási könyvtárak* (87 ország). – Rovatok mint a nemzeti könyvtárnál.

5. *Iskolai könyvtárak* (52 ország). – Rovatok mint a közművelődési könyvtárnál.

6. *Szakkönyvtárak* (55 ország). – Rovatok mint a nemzeti könyvtárnál.

A nem-felsőoktatási **általános tudományos könyvtárakról** nem közölnek táblázatot. Feltehetőleg egyrészt azért, mert (az 1. táblából kiolvashatóan) összesen 31 ország jelentett ilyen adatot, másrészt mivel ezek az adatok feltűnően inkompatibilisek. (Fenti magyar-bolgár példánk mellett: Hollandia 6, Ausztria viszont 66 ilyen könyvtárat jelentett, Brazilia 763-at.)

(Ennél frissebb Unesco-évkönyv, sajnos, nem állott rendelkezésünkre.)

Könyvtárügyi gazdálkodás Európában, 1981-1990. Az Európai Bizottság jelentése [8]

Az Európai Bizottság (European Commission) 1987-ben már közzétett egy hasonló statisztikai kiadványt (*Study of library economics in the European Community*), az 1981-85. közötti időszakról. A felmérést s a jelentés összeállítását a Bizottság megbízásából az Institute of Public Finance Ltd végezte. Ugyanez az intézet mérte most fel a következő 5 éves időszak megfelelő adatait, de kiegészítette, helyesbítette és ez utóbbiakkal összehangolta (pl. az összehasonlító árak aktualizálása formájában) az előző felmérés eredményeit is, így jelentése egységes képet ad a 10 éves időszak menetéről. A 12 EU-ország adatai mellé ezúttal feldolgozta, az összehasonlítási lehetőségek bővítése érdekében, a 7 EFTA-ország (Ausztria, Finnország, Izland, Liechtenstein, Norvégia, Svájc, Svédország) adatait is.

Az EU-t a könyvtárügy elsősorban gazdasági szempontból érdekli: mennyit költenek az egyes államok (és az egész Közösség) a könyvtárakra, és mit kapnak ezért. A bonyolult szerkezetű kiadványban a tulajdonképpeni mutatószámokat a 4. és az 5. fejezet tartalmazza: a könyvtárak *pénzügyi ellátása*, a könyvtárak *tevékenysége*. A jelentés minden mutatószámot az Unesco-statisztikának megfelelő hat könyvtártípus („szektor") szerint tagolva mutat be: 1. nemzeti, 2. felsőoktatási, 3. egyéb általános tudományos, 4. iskolai, 5. szak-, 6. közművelődési

A könyvtárakra fordított átlagos évi költségek 1981-1985 és 1986-1990 között

Sector	*1981-1985 (Million ECUs)*	*% of Total*	*1986-1990 (Million ECUs)*	*% of Total*	*Annualised Change (% pa)*
National	401.2	5,7	423,6	6,8	1,1
Higher education	946,1	13,3	1079,7	16,9	2,7
Other major non-specialised	266,5	4,1	281,0	3,3	1,1
School	965,8	17,9	981,9	14,1	0,3
Special	531,5	9,5	607,2	10,7	2,7
Public	2924,9	49,5	3263,3	48,2	2,2
Total	6036,0	100	6636,7	100	1,9

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárak. Az egyes táblák általában az alábbi oszlopokat tartalmazzák: 1. évi átlag 1981-85 között; 2. az egyes szektorok %-aránya, 3. évi átlag 1986-90 között, 4. az egyes szektorok %-aránya, 5. Az évi átlagos fejlődés mértéke a 10 év alatt. – Illusztrációul lássuk a 4.1 alfejezetben található táblát, a könyvtárakra fordított átlagos évi összegekről.

A könyvtárak pénzügyi ellátása:

4.1) az évi átlagos ráfordítás;

4.2) bérköltség (emelkedése átlagosan évi 1,7%);

4.3) gyarapítási költség (emelkedése átlag évi 2,0%, a felsőoktatási és a szakkönyvtárakban azonban 2,9%, az iskolai könyvtárakban viszont csak 0,3%);

4.4) szolgáltatási díjak, térítések összege;

4.5) a kiadási rovatok megoszlása (bér 58%, gyarapítás 21,5%, üzemeltetés 9%, új épület 0,5%, kölcsönzés 2%, vegyes 9%).

A könyvtári tevékenység:

5.1) szolgáltató helyek; a közművelődési könyvtárak egy szolgáltató helyére jutó lakosok száma;

5.2) a szektorok összállományának kötetszáma; az összes szektorban 1990-ben összesen 1,4 billió kötet; a gyarapodás évi átlagban 1,9%, a szakkönyvtárakban 3,3%, a felsőoktatásiakban 2,6%, az iskolaiakban 0,3%;

5.3) a kurrens periodikumok száma; ebből a felsőoktatási, az általános tudományos és a szakkönyvtárak majdnem egyformán 25% körüli arányban részesednek; a gyarapodás évi átlagban 1,0%, legnagyobb a nemzeti könyvtárakban, 2,0%;

5.4) AV-anyag (ezt a kategóriát az adatszolgáltatók szemmel láthatóan eltérően értelmezik, úgyhogy csak nagyon bizonytalan becslésre van lehetőség);

5.5) a személyzet létszáma, ezen belül a szakképzett könyvtárosok száma és arányuk a személyzet egészéhez (nemzeti 1:1,9; felsőoktatási 1:2,1; általános tudományos 1:2,8; iskolai 1:7,2; szak- 1:1,6; közművűvelődési 1:2,3);

5.6) a használók; a könyvtárlátogatások száma a lakosság lélekszámához képest (a látogatások gyakorisága az általános tudományos könyvtárakban nőtt legjobban, a nemzeti és a közművelődési könyvtárakban változatlan, az iskolaiakban csökkent).

A kötet terjedelmének 4/5-ét, a 49-244. oldalt a *függelékek* foglalják el. Itt találjuk többek között a felmérés kérdőívét, majd az összesítés alapjául szolgáló nyers statisztikai adatokat: a könyvtári tevékenységre vonatkozó adatokat évenként és országonként, az EU- és EFTA-országok egységes betűrendjében (127-166.p.), valamint a költségvetés főbb rovatainak adatait könyvtártípusonként és országonként (167-180.p.), úgyszintén az egyes országok főbb gazdasági és demográfiai adatait.

Beszámol a kiadvány arról, mi gátolja a valóban megbízható kimutatások szerkesztését. Főként a pénzügyi adatok közlésével vannak zavarok, a könyvtári tevékenységre vonatkozók szolidabbak, de itt is akad bizonytalanság. Némelyik országban többféle főhatósághoz tartoznak a könyvtári rendszer egyes részei, így egy országon belül is nehezebb egységesen értelmezni az adatokat. (Olaszországban pl. a „történelmi" egyetemi könyvtárak, amelyek még az ország egyesítése előtt jöttek létre, a kulturális minisztériumhoz tartoznak, a többiek viszont az egyetem- és kutatásügyihez.) Némelyik országban nem tesznek különbséget a folyó kiadások és a beruházások között, van ahol a gyarapítást is beruházásnak tekintik. A gyarapítási költségbe hol beleértik a köttetést, hol nem. A személyzetet sem igazán egyöntetűen kategorizálják – stb. (Az általános tudományos könyvtárakra vonatkozó adatok azt mutatják, hogy e kategória értelmezésében itt is ugyanaz az anarchia uralkodik, amelyet az Unesco-statisztikában tapasztalhattunk: a táblázat szerint az NDK-ban 91, Hollandiában 4 ilyen könyvtár működik; Portugáliában 22, Franciaországban 1; Svédország 1988-ban még 54, 89-ben már csak 26 ilyen intézményt jelentett, Dániának, Finnországnak és Norvégiának viszont egyáltalán nem szerepel nem-felsőoktatási funkciójú általános tudományos könyvtára a kimutatásokban.)

Célszerű tehát részletesebben definiálni a kért adatok jellegét (ez az ISO és az IFLA feladata lehet). Az Európai Bizottságnak évenként vagy legfeljebb kétévenként kellene kérnie az adatokat a tagállamoktól, s az ISO szabványt nyomatékosan figyelmükbe ajánlani. Ajánlatos egyesítenie ez irányú erőfeszítéseit az Unescoval, elkerülni a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

párhuzamos munkát; létesítsenek közösen a nemzetközi könyvtárstatisztikával foglalkozó szervezetet.

Emeljük ki végül azt a **könyvtárpolitikai** szemléletet, amelyet ez a kiadvány tükröz (anélkül, hogy a jelentésben egyetlen szó esne külön a könyvtárpolitikáról) – elsősorban azzal, ahogyan a specifikus könyvtári adatokat gazdasági („ökonometriai") és demográfiai adatok keretébe foglalja. Megadja az egyes országok bruttó nemzeti termékének összegét (GDP), a fogyasztói árindex alakulását, a könyvtári ráfordításokat a GDP %-ában. Ez utóbbi mutatót illetően kiemelkedett Dánia és a volt NDK, 0,4% fölötti ráfordítással, megközelítette őket Svédország, 0,3% körül „teljesített" Finnország, Görögország, Hollandia, a bruttó nemzeti össztermékből 0,1%-nál is kevesebbet szánt viszont könyvtáraira Franciaország, az NSZK, Olaszország, Portugália és Spanyolország. – Az EU-országok átlaga 1990-ben 0,16%, az EFTA-országoké 0,23%. Az EFTA-országokban ugyanis – magyarázza a jelentés – kisebb a népsűrűség, így kevesebb használó jut egy szolgálati helyre, a „kisüzemi" ellátás pedig drágább.

Megállapítja, hogy a „könyvtáripar" (library industry) a 80-as évek második felében 237 000 dolgozót foglalkoztatott és átlagosan évi 6,6 millió ECU-t költött, ez egy főre (az EU összlakosságából) évi 19,5 ECU.

Közli az egyes könyvtártípusok által ellátandó népesség számát; a nemzeti, az általános tudományos és a közművelődési könyvtár potenciális használója a teljes lakosság, a felsőoktatási könyvtáré a 20-24 évesek, az iskolaié az 5-19 évesek, a szakkönyvtáré a 15-64 évesek. – Az EU-ban is öregszik a lakosság, csökken az iskolai könyvtárak közönsége (ezért stagnál ez a szektor), sőt az utóbbi években a felsőoktatási könyvtárak potenciális közönsége is, ténylegesen azonban rohamosan nő az egyetemi-főiskolai hallgatók száma, ezért fejlődnek olyan dinamikusan a felsőoktatási könyvtárak. A szakkönyvtárak hasonlóan intenzív fejlődését a gazdasági élet fokozódó információigénye magyarázza.

Mindez azt érzékelteti, hogy a könyvtárpolitikának nem csak (amint mi megszoktuk) ideológiai, hanem nemzetgazdasági feladatai is vannak. A társadalomnak azok a szükségletei, amelyeket a könyvtáraknak kell kielégíteniük, bizonyos szempontból és bizonyos fokig mérhetők, „forintosíthatók", hiszen sem a társadalom fejlődése szempontjából döntő jelentőségű oktatásügy, sem a gazdasági tevékenység nem nélkülözheti azokat az információkat, amelyeket a könyvtár szolgáltat. – Az állam tehát saját jól felfogott érdekében szánja a nemzeti jövedelem bizonyos (szerény) részét a könyvtárügyre, s azon belül is a társadalmi-gazdasági fejlődés igényei szerint kell kijelölnie a súlypontokat. Nemcsak a gazdasági élet egyes szektorainak a szükségleteit és lehetőségeit kell mérlegelnie, hanem a kulturális élet, ezen belül a könyvtárügy egyes szektorainak a helyzetét is. Ez nem jelentheti a könyvtárügy szétaprózását, épp ellenkezőleg: ha egységben látja a könyvtárügynek s azon belül az egyes szektoroknak a társadalmi funkcióját, akkor tudja differenciáltan, rugalmasan támogatni fejlődésüket.

HANRATTY, Catherine – SUMSION, John: Közművelődési könyvtári statisztikák nemzetközi összehasonlítása[9]

1. Bevezetés. – A vizsgálat célja: a CIPFA angol közművelődési könyvtári statisztikájának (lásd 3. sz. dokumentumunkat) összevetése más országok statisztikáival, a kölcsönösen levonható tanulságok keresése. 14 európai ország, valamint az USA, 2 kanadai tartomány, 4 ausztráliai állam és Új-Zéland statisztikáját volt alkalmuk tanulmányozni.

2. Országok szerinti leírások. – Röviden jellemzi az egyes országok közművelődési könyvtári statisztikáját s példaként néhány oldalt reprodukál belőlük (eredeti formájukban, tehát a rovatok címét is az illető ország nyelvén).

3. A statisztika rovatcímeinek összehasonlítása (133-151.p.). Módszertani szempontból ez a rész szolgál páratlanul gazdag és könnyen hasznosítható tanulságokkal bárki számára, aki országos statisztika szerkesztésén dolgozik. Nagyobb témakörök szerint haladva összehasonlítja táblázatosan is, magyarázó szöveggel is, hogy a vizsgált országok milyen szempontok szerint, milyen rovatokkal állítják össze kimutatásaikat. A táblázatok azt mutatják meg,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy melyik ország statisztikájában mely rovatok szerepelnek.

3.a. A statisztikai kiadvány; a fenntartó szervek

1. A kiadvány megjelenési gyakorisága; átfutási ideje; oldalszáma; a magyarázatok oldalszáma; a grafikonok oldalszáma; közli-e a kérdőívet; ára; van-e elektronikus verziója.

2. A fenntartó szervek (könyvtári hálózatok) száma; az ellátott népesség, millióban; a felsorolás elve *a)* nagyság, *b)* betűrend, *c)* földrajzi fekvés, *d)* hierarchia, *e)* típus.

3. Szervezeti egységek; az állomány nagysága szerint; anyagi fenntartás szerint; állandó szolgáltató helyek; mobil szolgáltató helyek; ellátott népesség; ellátott körzet (dőlt betűvel azokat a rovatokat közlik, amelyek az ISO szabványban nem szerepelnek).

A magyarázó szöveg felhívja a figyelmet egyes országok sajátos gyakorlatára – hogy pl. Németország nem a hálózatokat, hanem különkülön valamennyi könyvtárat szerepelteti ebben a rovatban, vagy hogy Dánia külön adja meg a hálózat központjának és (összesítve) a fiókkönyvtáraknak az adatait.

3. b. Állomány, gyarapodás, törlés

1. Állomány: könyvek és időszaki kiadványok. – Folyóméterben; kötetszámban; szabadpolcos állomány folyóméterben; teljes állomány címekben; *kézikönyvtár; könyv/használó; szépirodalom/ismeretterjesztő; öregbetűs; puhafedelű; idegen nyelvű.*

2. Nem könyv jellegű. – Kéziratok, egységben; folyóméterben; mikroforma; térképek, egységben; kotta, egységben; grafikus dokumentumok; elektronikus anyag; *számítógép-szoftver; dia, fotó;* egyéb; AV-anyag; ua. típus szerint; video, film; hangfelvétel a) *kazetta*, b) *hangos könyv*, c) *CD*, d) *hanglemez*.

3. Gyarapodás. – Könyvek és időszaki kiadványok, egységben; egyéb információhordozók kategóriáinak száma; AV *a)* típus szerint, *b)* mód (??) szerint, *c)* összesen. – Törlés, könyvek; törlés, AV; törlés, egyéb. – bevételezett időszaki kiadványok; hírlapok.

Az „elektronikus anyag" kevés statisztikában szerepel, nyilván az „egyéb" kategóriában tüntetik fel. Érdekesség: az olasz statisztikában a kéziratok 6 fajtáját különböztetik meg. Néhol a gyarapítás *módját* is megkülönböztetik (vétel, ajándék, csere, egyéb).

3. c. Kölcsönzés (könyvtárközi is)

Nyilvántartott használók; kölcsönzés (könyvtárközi nélkül); kölcsönzés, könyvek; kölcsönzés, AV stb.; nyilvántartott kölcsönzők; kölcsönzési díj; deziderátum (?requests); előjegyzés. – Könyvtárközi kölcsönzés; küldött; kapott; ebből *a)* országon belüli, *b)* intézményi; teljesítési idő. – Fénymásolat.

Némelyik ország külön jelzi az *új* kölcsönzők számát, megkülönbözteti a gyermek és a felnőtt kölcsönzőket, illetve részletezi demográfiai összetételüket. Dánia kiadványtípusonként közös táblázatban tünteti fel az állományt, a gyarapodást és a kölcsönzést.

3.d. Költségvetés, személyzet

Költségvetés összesen; ebből *a)* személyzet, *b)* gyarapítás, *c)* egyéb; beruházás, ebből *a)* telek, épület, *b)* egyéb, ez utóbbiból *ba)* kiadástípus szerint, *bb)* becsült kiadás. – Személyzet; teljes munkaidő-egyenértékben; diplomás könyvtárosok; egyéb szakképzettek; egyéb; adminisztratív személyzet; *személyzet, részidős/teljes munkaidős; átlagbér; társadalmi munkások.* – Bevétel; *bevételi források*

Ontario tartomány a beruházási kiadásokat a beruházást igénylő szolgáltatások szerint tagolja; Új-Zéland a személyzeti kiadásokon belül megkülönbözteti a továbbképzés költségeit.

3.e. Vegyes rovatok

Alapterület; heti nyitvatartási idő; raktározási rend; ülőhely; látogatások; helyi használat; referensz, ebből *a)* szokásos, *b)* közhasznú; külső szervezeteknek nyújtott szolgáltatások, ebből *a)* gyermekügy, *b)* kórház stb., *c)* oktatásügy, *d)* börtön, *e)* egyéb; idegen nyelvű anyag; kölcsönzési határidő; kölcsönzési térítés (? loan allowance); a kérések kielégítési aránya; a beiratkozás gyakorisága; a kölcsönzésen lévő egységek száma; a kölcsönözhető egységek száma; olvasók által használható számítógépek; rendezvények; ezek látogatóinak száma. – A fenntartó típusa; a szervezeti felépítés típusa.

Ezek mind olyan rovatok, amelyek az ISO-szabványban nem szerepelnek. – A németek megadják az évi nyitvatartási napok számát is, Victoria tartomány pedig mindegyik szolgáltató helynél külön feltünteti a szombat-vasárnapi nyit-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vatartást. Új-Zéland és Nyugat-Ausztrália típusaik szerint részletezi a rendezvényeket – stb.

3.f. A kiadvány külső formája

Ez elsősorban attól függ, milyen mértékben tagolja a kimutatás az ország közművelődési könyvtárhálózatát (Svájc 47, Németország viszont 2141 egységről számol be). – Táblázat helyett itt országonként ismerteti kiadványunk a statisztikai kimutatás szerkezetét, az adatok csoportosításának módját.

4. A CIPFA statisztika elemzése a nemzetközi szabványokhoz képest

A vizsgálat egyik fő célkitűzésének megfelelően az angol közművelődési könyvtári statisztika szerkezetét, rovatait veti össze részletesen egyrészt az ISO, másrészt az Európai Közösség és az Unesco kívánalmaival, s mindjárt jelzi azokat a pontokat, ahol a CIPFA lényegesen eltér ezektől a szabványoktól, illetve ahol felvetődik a módosítás kérdése.

5. Tanulságok

- **Célkitűzés**. – A könyvtárstatisztika többféle célt szolgálhat: 1. az egyes könyvtárak hasonlíthassák össze saját eredményeiket a többiekével, 2. hasonlíthassák össze a szabványokkal, irányszámokkal, 3. tájékoztassuk az országos és regionális szerveket, mit kell anyagilag támogatniuk, illetve ellenőrizniük, 4. figyeljük meg az időbeli trendeket, 5. szolgáltassunk alapot a fejlesztési tervekhez és biztosítsuk a visszajelzést eredményeikről, 6. tájékoztassuk a könyvtárak szerepéről a politikusokat és más külső tényezőket. – Némelyik ország statisztikája mutatja, hogy ott már komolyan törekednek a fejlettebb, a 4-6. pontban jelzett célok elérésére is. Nyilvánvaló azonban, hogy az alapadatok részletes közlése az elsődleges; minden egyéb csak erre épülhet.
- **Közös sajátságok**. – Nagyjából hasonló a szolgáltatások skálája, a szolgáltató helyek földrajzi elhelyezkedése. Az adatok teljessége 95-100%-osnak mondható (ritka a becslés, kerekítés). Az arányszámok többnyire még csak a lakosság számához viszonyítják a kapacitást, teljesítményt; célszerű volna a hatékonyságot, minőséget jelző arányszámokat is szerkeszteni. A tapasztalatok szerint a statisztikák folyamatos kiadását és évről évre következetes felépítését jobban biztosítja, ha nem könyvtárügyi szerv foglalkozik ezzel, hanem független statisztikai szerv, vállalat.
- **Csak a CIPFÁ-ra jellemző adatok** – pl. a dezideralások és előjegyzések számbavétele, az állománynak és használatának hármas megosztása (felnőtt szépirodalom – felnőtt ismeretterjesztő – gyermekkönyv), a „nappali népesség" feltüntetése.
- **Közös hiányok**. – Az AV anyag kategorizálása nem egységes, pedig erről a gyorsan fejlődő területről szükség volna megbízható áttekintésre. A legtöbb statisztika nem jelenik meg a tárgyév lezárását követő 9 hónapon belül, ahogyan kívánatos volna, némelyikre évekig kell várni. Alig találkozunk olyan mutatókkal, mint a számítógépes rendszerhez a kölcsönzés érdekében online kapcsolódó szolgáltató helyek száma, az online olvasói katalógusok száma, a CD-ROM-ellátás, az elektronikusan feltárt állomány nagysága – holott ezek szemléltetnék a számítógépesítés tényleges eredményeit. Nem sok nyomát látni az olvasók véleményére vonatkozó felméréseknek. A kölcsönzéseken és esetleg a referenszkérdéseken túl nem jelzik a könyvtárhasználat egyéb formáit (valóban nehéz is mérni ezeket). Az igények kielégítésének arányáról is alig-alig értesülhetünk. Semmit sem tudunk meg a lopások mértékéről (a törölt dokumentumok számán belül) és a meggátlásukra szolgáló intézkedésekről. Kevés helyen szerepel a nemzetiségi nyelvű irodalom nagysága és annak használata.
- **Pozitív jelenségek**. – Sok statisztika kiemeli a kiadások összegéből a beruházásokat. Helyenként ezek mellett a jövő évi tervezett összeget is feltüntetik, a %-os változással együtt; ennek megvan az alapja, hiszen a tárgyév lezárásakor már betervezték a jövő évi kiadásokat. – Több ország tervez a szabványos statisztikai kimutatások kiegészítéséül évenként változó tárgyú speciális felmérése-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ket egy-egy időszerű témáról, pl. a gyermekeknek nyújtott szolgáltatásokról vagy az információtechnológia használatáról a könyvtárakban. – Ontario tartomány statisztikája igen aprólékos (de lényeges) teljesítménymutatókat tartalmaz, pl. évi referenszkérdések *a)* összesen, *b)* lakosonként, *c)* a személyzet 1 tagjára, *d)* a kézikönyvtári állományhoz képest, vagy: évi könyvtárhasználat *a)* összesen, *b)* lakosonként, *c)* a személyzet 1 tagjára, *d)* a költségvetési kiadások 1 dollárjára.

- **További kutatást igényel**. – A nemzetközi összehasonlítás nyelvi akadályait aránylag kis munkával el lehetne hárítani, hiszen csak a rovatcímeket és a magyarázó szöveget kell lefordítani; ezt megkönnyítené egy többnyelvű könyvtárstatisztikai szógyüjtemény összeállítása; a skandináv országok már most is közlik könyvtárstatisztikájuk függelékeként a rovatcímek angol nyelvű jegyzékét. – Probléma a kiadványok bibliográfiai adatainak és maguknak a kiadványoknak a megszerzése is (az IFLA ki is akar adni erről egy tájékoztatót). – A könyvtári hálózatnak és anyagi ellátásának a közigazgatási rendbe való beilleszkedését is meg lehetne világítani: milyen arányban fedezik a könyvtárak költségvetését az országos, a regionális, illetve a helyi szervek.

6. Az országos teljesítmények mérőszámai. – A szerzők megpróbálják közös nevezőre hozni az egyes statisztikák adatait, az alábbi szempontokból: a megjelenés éve (az összehasonlíthatóság érdekében 3 év statisztikái közül válogatnak); lakosság millióban; ehhez képest *a)* a nyilvántartott könyvtári tagok, *b)* a tényleges használók %-aránya; diplomás könyvtáros/1000 lakos; személyzet/1000 lakos; állomány/fő; könyvkölcsönzés/fő; teljes állomány, millióban; könyvállomány, millióban; AV-állomány az egész állomány %-ában; AV-kölcsönzés az egész kölcsönzés %-ában; kiadások/fő *a)* nettó, *b)* bruttó; gyarapítási költség/fő; gyarapítási költség az összes kiadás %-ában; bérköltség az összes kiadás %-ában. (A kiadásokat angol fontra számították át.)

A magyarázó szövegben jelzik, hogy csak nagy közelítésekkel, feltételesen sikerült ez a közös nevezőre hozatal, az egyes országok adatközlésének eltérő szerkezete miatt; a nagyjából azonos rovat nem minden országban ugyanazt jelenti. (Épp ez mutatja, hogy szükség van tényleges nemzetközi szabványosításra.) Így is látszik azonban, hogy pl. túl nagyok a különbségek az egyes országok között a könyvtári tagok aránya szempontjából, reálisabb képet kapnánk, ha mindenütt megkövetelnék az évenkénti beiratkozást. Eléggé egyenletes az 1000 lakosra számított személyzeti létszám, a személyzet 1 tagjára eső kölcsönzések aránya viszont 27,3 és 2,8 között ingadozik. Nincsenek nagy eltérések a fejenkénti könyvállomány terén, a kiugró kölcsönzési mutatókat tehát nem az állomány nagysága magyarázza, hanem jó szerkezete és propagandája. A kiadások mutatói közötti nagy eltérések megint nem reálisak, inkább a számviteli rendszerek közötti különbségekből fakadnak

Függelék, A. – A rovatok címe és sorrendje az egyes országok statisztikáiban.

Sorra veszi az országokat; illusztrációként lássuk a finn statisztika szerkezetét.

a) A mutatók rendje: Lakosság, terület, népsűrűség, díjak és térítések (késési díj/kérés), kölcsönzési határidő, kölcsönzési díj (? loan allowance). – Szolgáltató helyek (számuk, átlagos nyitvatartási idejük). Állandó szolgáltató helyek, nagyságuk és tevékenységük szerint. Alapterület (bruttó/nettó). Személyzet (engedélyezett és ténylegesen betöltött státusok, 4-es bontásban). – Teljes könyv (és időszaki kiadvány) állomány 1993, 1994 (5-ös bontás), bruttó gyarapodása (5-ös bontás). Egyéb állomány 1993, 1994 (7), ennek bruttó gyarapodása (7). Kurrens folyóiratok (címek 1993/94, gyarapodás 1993/94.) – Azonnali kölcsönzésre rendelkezésre álló állomány és kölcsönzésen lévő állomány, könyvek (4) és AV anyag (2). Deziderálás összesen és a 30/60 napon belül teljesített kérések %-aránya. A referenszkérdések száma. A látogatások száma. Évi kölcsönzés: könyvek (4), AV-anyag (2), egyéb információhordozók. Kiállítások. Könyvtárközi kölcsönzés küldött/kapott, a teljesítési idő átlaga, a kielégített kérdések %-aránya. Tájékoztató szolgálat: a használók rendelkezésére álló terminálok száma. – Származtatott statisztikák és kiadás (18) 1000 lakosra. Bevétel (7) 1000 lakosra. Net-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tó kiadás összesen, beruházási költség összesen. Szolgáltatások más hivatalos szerveknek (személyzet, státusok, speciális kötetek {?}, kiadás összesen).

b) Származtatott mutatók: Lakosság/szolgáltató hely. Engedélyezett státusok/fő. Könyvek átlagára. Könyv (és időszaki kiadvány) állomány/1000 fő. Évi könyvkölcsönzés/fő. Kölcsönzésen levő könyvek/fő. A kölcsönzés átlagos időtartama. Az állomány forgási sebessége/felnőtt szépirodalom, felnőtt ismeretterjesztő, gyermekkönyv, összesen. AV-kölcsönzés/1000 fő, dezideralás/1000 fő. Bevétel (9) és kiadás (18)/1000 fő. Nettó kiadás/1000 fő.

Függelék, B. Bibliográfia és az ügyintézők címjegyzéke

Közli mindegyik ország statisztikai kiadványának bibliográfiai adatait, a kiadó szerv címét és a nemzetközi kapcsolatokban illetékes ügyintézőjének nevét.

te BOEKHORST, Peter: A minőség mérése; az IFLA irányelvei a teljesítmény mérésére a felsőoktatási könyvtárakban[10]

A statisztikák csak a *mennyiségi* jellemzőket mutatják, a *minőségieket* nem; a mennyiségiekből is csak a pozitívumokat, a negatívumokat (könyvtárat nem használó hallgató, nem használt állományrészek, hiányzó dokumentumok) viszont nem. Csak az objektív tényeket, a szubjektíveket nem, pedig a minőségi jellemzés szempontjából lényeges pl. az olvasók véleménye.

Különbségek az IFLA és az ISO szempontjai között: az ISO-szabvány mindenféle könyvtártípusra vonatkozik; a költségeket is figyelembe veszi; meghatározásai kevésbé részletesek, amellett elszigeteltek (az IFLA mutatói clustereket alkotnak).

HOEL, Ivar A.L.: Az északi országok tudományos könyvtáraira vonatkozó statisztikai adatok összehangolása;a nemzetközi könyvtárstatisztika nemzetközi szabványának adaptálása[11]

Az öt északi ország egyeztette statisztikai rendszerét egymással és az ISO, illetve az Unesco követelményeivel. Az alábbi problémák jelentettek nehézségeket:

a) milyen könyvtártípust és hány könyvtárat vegyenek be, hogy a populációk összehasonlíthatók legyenek (ami a svéd egyetemen elhanyagolható nagyságrendű intézeti könyvtár, az a norvégoknál még lényegesen nyom a latban);

b) a személyzet kategorizálása (eltérő képzési és minősítési rendszer);

c) a kategóriák egységesítése;

d) a kategóriák meghatározása (az ISO-definícióknál részletesebben).

Bibliográfia

1. SUMSION, John – CREASER, Claire – HANRATTY, Catherine: LISU annual library statistics 1996, featuring trend analysis of UK public and academic libraries 1985-95. Loughborough : British Library Board, 1996. 224 p. (Jelzete a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban: 4-10175)
2. ARL statistics 1993-94. Washington D.C. : Association of Research Libraries, 1995. 100 p. (4-10112)
3. SUMSION, John – CREASER, Claire: LISU review of CIPFA public library statistics. Loughborough : LISU, 1996. 61 p. (4-10163)
4. JÜLKENBECK, Agnes: Die DBS – vom Zahlenfriedhof zum Arbeitsinstrument. = Buch und Bibliothek, 44.vol. 1992. 5.no. 420-435.p. (P 316)
5. Zur Umgestaltung der Deutschen Bibliotheksstatistik. Konzept der DBI-Expertengruppe. = BibliotheksInfo, 4.vol. 1994. 8.no. 454-468.p. (P 2468)
6. KOLEGAEVA, S.D. – GRISIN, A.V.: K nacional'nomu standartu bibliotečnoj statistiki. = Bibliotekovedenie, 1994. 4.no. 17-30.p. (P 1901)
7. UNESCO statistical yearbook 1987.
8. European Commission. EUR 15903. Library economics in Europe. An update 1981-90. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 1995. VI, 244 p. (4-10205)
9. HANRATTY, Catherine – SUMSION, John: International comparison of public library statistics. Loughborough : Library and Information Statistics Unit, Department of Information and Library Studies, Loughborough University. May 1996. Occasional Paper 12.no. II, 182 p. (4-10191)
10. te BOEKHORST, Peter: Measuring quality: the IFLA Guidelines for performance measurement in academic libraries. = IFLA Journal, 21.vol. 1995. 4.no. 278-281.p. (P 1958)
11. Hoel, Ivar A.L.: Harmonization of statistical data from Nordic research libraries: an adaptation of the international standard for international library statistics. = Libri, 40.vol. 1990. 3.no. 217-227.p. (P 374)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerző *Viaggio di studio a Malta* c. beszámolóját (Accademie a Biblioteche d'Italia, 46.a.1995. 2.no. pp.43-52.) **Mohor Jenő** tömörítette.

Málta könyvtárügye

Maria Patrizia Calabresi

A Máltai Nemzeti Könyvtár (amelyet 1776-ban nyilvános könyvtárként alapítottak) eredetét a Biblioteca Tanseana-ra vezeti, melynek 9700 kötetét 1763-ban ajándékozta Guérin da Tencin lovag a Lovagrendnek. Jelenlegi épületét – egy 1785-ös kezdeményezés alapján – csak 1812-ben avatták fel. Történetében említésre méltó epizód egy 1838-ban lezajlott sikertelen kezdeményezés az 1769-ben alapított egyetemi könyvtárral való egyesítésre. A könyvtár igazán komoly fejlődésnek e század 30-as éveiben indult. 1937-ben kapta meg a nemzeti könyvtári rangot és a kötelespéldány jogot, neve, VIII. Eduárd közkönyvtári törvénye alapján, Máltai Királyi Könyvtár. 1937-38-ban a könyvtárba helyezték át a Szt. János rend és az egyetem archívumát, így megkezdődött ezek rendszeres kutatása, s az ötvenes évektől katalógusok publikálása. A politikai függetlenség elnyerését (1964) követően megélénkült és fellelkesült kulturális élet jó hatással volt a könyvtár fejlődésére is. Megkezdődhetett a „máltaikumok" fokozott hangsúlyú gyűjtése, beleértve a század elején létesült Garrison Könyvtár állományának egy részét is. Elsődleges megőrző funkciója mellett nyilvános könyvtár, s 1970-ig egyetemi könyvtári szerepet is betöltött. 1983-tól megkapta a Bibliografja Nazzjonali ta' Malta, a nemzeti bibliográfia összeállításának és kiadásának feladatát. A nemzeti bibliográfia anyagát a Dewey-féle tizedes osztályozás (DDC) alapján tárja fel, tartalmának mintegy 90%-a máltai és 10%-a angol nyelvű mű, s tartalmaz egy válogatott cikkbibliográfiát is. A könyvtár jelenleg 7 személyi számítógéppel rendelkezik, ám a közeljövőben megkezdődik a számítógépesítés, ami az egyetemi könyvtárban már folyik. Melitensia gyűjteménye kb. 4000 kötet, 18. századi, ragyogó polcokon. A régi katalógust 1956-ban váltotta fel a nemzetközi katalóguskarton-méretű új, a helyrajzi feltárást felváltotta a DDC. 1984-ben álltak át az AACR2 szerinti bibliográfiai leírásra, míg a szakkatalógus régi része a Dewey 16., az új a 20. kiadását követi. Fénymásolatot, mikrofilmet a könyvtárosok készítenek (20% ifjúsági kedvezménnyel). A kézirattár kb. 1600 kódexet őriz, ám csak 50 inkunábulumuk van. A könyvtár kötészettel, fotolaborral rendelkezik, és most folyik amerikai közreműködéssel (a minnesotai St. John's University és a UMI segítségével) a restauráló laboratórium modern felszerelése.

Az 1952-ben alapított Jezsuita Kollégium közvetlen utódaként alapították a Máltai Egyetemet 1769-ben, bár teljes akadémiai szerepét először 1947-ben töltötte be, s 1967-ben költözött jelenlegi helyére, Msidaba. Tíz fakultásán kb. ötezren tanulnak. A könyvtár, mely kis könyvgyűjteményként indult, 1830-ban fuzionált a nyilvános könyvtárral, de ez a szimbiózis csak 12 évig tartott. Bár a háborúban jelentősen károsodott, 1947-től önálló és működő könyvtár, mely 1954-ben nyílt meg új épületében. A 60-as években gyorsan fejlődött, több könyvtárosa Angliában szerzett tapasztalatokat. A jelenlegi könyvtár (jelentős angol anyagi támogatásnak is köszönhetően) 1967-ben nyílt meg, önálló intézet, amelyet igazgató és a munkáját segítő, hallgatókból, tanárokból álló bizottság irányít. A bizottság joga többek között az állománygyarapítást is befolyásolni. A négyemeletes épület több (szakosított) olvasótermében 210 férőhely van, ahol napi átlag 4-500 kötetet használnak. Elsősorban az egyetemi polgárok látogatják, de nyitva áll mindenki előtt. A személyzet létszáma 34 fő.

Modern könyvtárról van szó, mely elsősorban a máltai nyelv, irodalom és történelem gazdag gyűjteménye. 1992-től automatizált (integrált könyvtári rendszerének neve ADLIB), az olvasótermekben számos terminál áll az olvasók rendelkezésére. Ugyancsak közvetlenül használhatók a CD-ROM adatbázisok (Dissertation abstracts, CI-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TIS, Books in Print, Biological Abstracts, JUSTIS stb.), a kiválasztott tételek floppyra tölthetők, illetve (térítés ellenében) kinyomtathatók. Ugyancsak térítés ellenében használhatók az Internet, Dialog hozzáférések, az olasz jogi adatbázis (Italqiure-Find) használata ingyenes. Online katalógus az 1992 óta beszerzett dokumentumokról van, a korábbi állományról szerző/cím szerinti betűrendes (1981 óta az AACR2 szerinti leírással) és szakkatalógus, mely 1966-ig Bliss, utána a Library of Congress szakrendszere szerinti, míg a mérnöki fakultás (a Politechnikum) könyveit a Dewey tárja fe. Külön katalógusa van a Melitensia gyűjteménynek és a Guardamagna-ban található orvosi kar könyvtárának. A fénymásolás önkiszolgáló, a nagyforgalmú könyvtárközi kölcsönzést gyakorlatilag kizárólag Boston Spaval bonyolítják.

A közkönyvtári rendszer, mely kielégítő olvasótermi, kölcsönző és tájékoztató szolgáltatást nyújt felnőtteknek, gyerekeknek egyaránt, a következő könyvtárakból tevődik össze: Floriana központi könyvtára, Birgu, Mosta, Paola, Qormi és Rabat regionális könyvtára és negyvennégy helyi (községi) könyvtár, heti egyszer négy órás nyitvatartással. (1989 óta e kiskönyvtárakat nyaranta egyetemisták működtetik.) A közkönyvtári ellátáshoz csatlakozik még két kórházi és egy börtönkönyvtár is.

Az Oktatási Minisztériumhoz tartozó iskolai könyvtárak 47 közép- és 12 általános iskolai könyvtárban működnek, koordinációjukat a Központi Nyilvános Könyvtár végzi. Ez utóbbi intézmény 1974 óta működik a Valletta közvetlen közelében lévő Florianaban, naponta 100 olvasó keresi fel olvasótermét, referensz- és gyermekrészlegét. Épületét (amelyet 1983-ban nőtt ki) most bővítik, hogy megfelelő helyet kaphasson benne a Melitensia részleg, az audiovizuális gyűjtemény és az iskolai könyvtári központ. Legközelebbi tervei közé tartozik a számítógépesítés.

Gozo szigetének székhelyén, Victoriában egy nyilvános könyvtár és egy kölcsönkönyvtár, valamint a fontosabb településeken és iskoláikban 11 helyi könyvtár (heti három napos nyitvatartással) működik. A gozoi nyilvános könyvtár 1839-ben, olvasókör-szerű magánkönyvtárként kezdte meg működését, majd 1852-ben, amikor megkapta a máltai nyilvános könyvtár duplumait, megnyílt, mint nyilvános könyvtár, s 1896-ban jelenlegi helyére költözött. 1948-ban elvesztette önállóságát, és a királyi könyvtárhoz csatolták, melytől ma is függ. Gozo helyi érdekeinek védelmére 1397-ben alapították az Universitas Gaudisii-t, mely 1520-ig működött, amikor Málta és Gozo a Lovagrend kormányzása alatt egyesült, viszont mint városi kormányzat, hivatalosan csak 1819-ben szűnt meg. Levéltárát és a bírósági aktákat 1993-ban megnyitott új termében a könyvtár őrzi. A nemzeti könyvtár mellett második kötelespéldány-jogú könyvtár 1981 óta nem kölcsönöz, ezt a funkciót az 1983-ban átadott kölcsönkönyvtár végzi (rövidesen automatizált rendszerrel), a Máltában általános 3 mű, 3 hétre rend szerint.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerző *Il sistema bibliotecario lituano* (Accademie e Biblioteche d'Italia, 45.a. 1994. 2.no. oo.36-51.) c. írását **Mohor Jenő** tömörítette.

Litvánia könyvtárügye

Giancarlo Volpato

1991 márciusában Litvánia – elsőként – kinyilvánította elszakadását az uniótól és proklamálta függetlenségét, amit azonban csak 1992 januárjában nyert el. Az azóta független Litvánia 65 200 négyzetkilométerén 3 755 000 ember él, 79%-uk litván, 9,4%-uk orosz és 7%-uk lengyel (továbbá fehérorosz, ukrán és német). Az elszakadás és a litván kizárólagos nemzeti nyelvvé nyilvánítása természetesen alapvető változásokat hozott a kulturális intézményrendszerben is, s megkockáztatható kijelentés, hogy a litván könyvtárak története voltaképpen ekkor kezdődött. A frissen alakult kulturális minisztérium 1993 első felében az alábbi adatokat tudta közreadni: a 4400 regisztrált könyvtárban (amelyek közül 23 tudományos, illetve szak-, a többi közkönyvtár) kb. 6200 alkalmazott szolgálja az évi 1 700 000 olvasót. A könyvtárak összállománya 72 100 000 kötet.

Az 1992 márciusában kelt törvény a nyomdák, illetve külföldön nyomtatott mű esetén a litván kiadó kötelességévé teszi a köteles példány szolgáltatását a nemzeti könyvtárnak, a néhány nappal később, miniszteri rendelettel létrehozott *Bibliografijos ir Knygotyros Centras* (Könyv- és bilbiográfiai központ) pedig az egész országra kiterjedő ellenőrzésre jogosult. A törvény jelenleg csak nyomdatermékekre vonatkozik, azonban nagy a valószínűsége, hogy – mint sok másban – a dán és norvég példát fogják majd követni. Az említett központ – mely a nemzeti könyvtár szervezetében kapott helyet, vezetője a könyvtár igazgatóhelyettese – látja el a nemzeti bibliográfiai intézmény funkcióit, s egyúttal ISBN-, ISSN-iroda is. A Moszkvából irányított kaunasi nemzeti könyvtár bibliográfiai tevékenységét kell kiteljesíteni, két irányban: retrospektív és kurrens nemzeti bibliográfiát kell létrehozni. A retrospektív bibliográfia, a teljes litván bibliográfiai örökség feltárása nem kis feladat, hiszen *Martynas Mazvydas* műve, mint az első litvániai nyomtatvány 1547-ben jelent meg. A kurrens nemzeti bibliográfia pedig – a tervek szerint – olyan mértékben lesz online is hozzáférhető, ahogy a könyvtárak fogadóképessége megengedi.

A litván könyvtári hálózat – legalábbis jelenlegi állapotában – több, egymástól gyakorlatilag teljesen elkülönült „rendszerből" áll: a tudományos könyvtárakéból (a nemzeti, az akadémiai könyvtár és az egyetemi könyvtárak tartoznak ide), a közkönyvtárakéból, a minisztériumok és költségvetési intézmények szakkönyvtáraiéból, az egyházi könyvtárakéból és így tovább.

A tudományos könyvtárak tevékenységének legfőbb mozgatója és koordinátora az ezek igazgatóiból álló Igazgatói Tanács.

A *Mazvydas Nemzeti Könyvtár* 1919-ben létesült, mint Vilnius központi könyvtára, amely 1952-ben lett Központi Állami Könyvtár, 1963-ban foglalta el jelenlegi helyét, 1988-ban szabadította fel „speciális gyűjteményét" (a zárolt kiadványok tárát) és 1991-ben kapta meg jelenlegi nevét. A nemzeti könyvtári gyűjtő és megőrző tevékenység (meg a bibliográfiai központ működtetése) mellett jelentős tudományos és módszertani műhely és kiadó, valamint 1991 óta a parlamenti könyvtár funkcióit is ellátja. Mindezek mellett Vilnius városi könyvtáraként is működik, s a helyi olvasóközönséget többek között gyermekrészleggel, audiovizuális olvasóteremmel szolgálja.

Az *Akadémiai Könyvtár* – mely az ország egyik legrégibb könyvtári intézményét, az 1557-es Litván Református Szinódusét is magába foglalja, s nagy mennyiségű régi, ritka nyomtatványt és számos kéziratot őriz – 1941 óta létezik, mint a tudományos akadémia könyvtára. A gazdag orosz tudományos irodalmi termés mellett a világra is nyitott állománya ezer körüli külföldi periodikumot is tartalmaz (bár az utóbbi évek gazdasági nehézségei miatt 1991-ben 497, 93-ban pedig már csak 300 külföldi folyóiratot tudtak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

előfizetni), s kiterjedt nemzetközi kapcsolataival ma is gazdagítja állományát.

A *Vilniusi Egyetem Könyvtára* Litvánia legfontosabb, s a nagyközönség előtt is legismertebb könyvtára, mely (a tanárok révén is) a legközelebb áll a nyugati világhoz. Gazdag állománya az egyetemmel együtt való, 1570-es alapítása óta növekszik, s a ma ötmillió feletti könyvtári egység között kétszázezer ritkaság, 322 ősnyomtatvány stb. található. 1965 óta a könyvtár ENSZ letéti könyvtár is, és az ország legnagyobb konzerváló és restauráló műhelyét üzemelteti, mely egyben képző intézményként is működik. Mint egyetemi könyvtár, a hallgatói tömegigényeket is kielégíti, s mint a többi nagykönyvtár, részt vesz a kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfiai munkálatokban is.

A *Litván Műszaki Könyvtár* 1957-ben létesült, mint a Népgazdasági Tanács Tudományos Könyvtára, s mintegy húszmilliós állománya ennek megfelelően a legkülönbözőbb típusú dokumentumokból (szabványok és szabadalmak, ipari katalógusok és műszaki jelentések, statisztikai kiadványok stb.) áll. Sok éve épít számítógépes adatbázist, s ebben a korábbi, egyes könyvtárakat kiemelten kezelő politika után most a négy legnagyobb könyvtár egymáshoz igazodása a tendencia. Új fejlemény, hogy az állami finanszírozású intézmény tevékenységének nem egy részét (a gazdasági nehézségek miatt) a használók finanszírozzák.

A *Litván Orvosi Könyvtár* az egészségügyi minisztérium fennhatósága alatt működik, módszertani segítséget nyújt a kisebb orvosi könyvtáraknak, és a litván orvosi irodalom bibliográfiájának rendszeres kiadásával a műszaki könyvtárral együtt a litván tudományos dokumentáció „élcsapatát" alkotja.

Kaunas Közkönyvtára alapításától (1950) 1963-ig a Litván Szovjet Köztársaság állami könyvtáraként is működött, miközben a helyi olvasóközönséget is szolgálta. A litván kiadványok második köteles példányát kapja, és 1957-1992 között fizetett köteles példányt kapott a teljes szovjet kiadványtermésből is. Helyi és regionális közönsége mellett a város egyetemének tanárai és hallgatói is nagymértékben használják két és fél milliós állományát, gazdag periodika gyűjteményét.

A *Kaunasi Műszaki Egyetem Könyvtára* 1920-ban létesült a felsőfokú műszaki tanfolyamok ellátására, s két év múlva, az egyetem alapításakor szinte azonnal a litván természettudomány egyik alapjává vált, és tudományos központ maradt az egyetem műszaki és orvosi egyetemmé való különválasztása után is. Használatát szigorúbban szabályozza, mint a hasonló könyvtárak, s elsősorban az egyetem és a tudomány szolgálatában áll, személyzetének is nagyobb hányada a felsőfokú végzettségű. Mai struktúrájában és a jövőre vonatkozó terveiben a skandináv műszaki könyvtári modellekhez közelít.

A könyvtárosok képzése jelenleg a főváros egyetemének kommunikációs fakultásán belüli könyvtári-bibliográfiai-informatikai ismereteket adó kurzuson történik, s az adminisztratív úton meghatározott évi hetvenöt hallgató messze alulmúlja az ország valós szükségleteit.

A tudományos könyvtárakat az állam finanszírozza, a keresetek a végzettségnek és a beosztásnak megfelelően egyformák, s egyformák a jelentős könyvtárak működési feltételei is: az egyetemi könyvtárak nem többek, mint az egyetem egy összetevője, s nem örvendenek semmiféle autonómiának.

A számítógépesítés – főként a közeli skandináv országokhoz képest – jelentős késében van, s hiányzik a koordináló erejű egységes akarat, ugyanakkor az inkább a formára, mint a tartalomra adó korábbi rezsim örökségeként megmaradt a hálózati szervezet. A jelenlegi helyzetben a bibliográfiai adatok hozzáférhetősége gyakorlatilag nulla, ám a Knygotyros Centras létrejötte annak ígéretét hordozza, hogy viszonylag rövid időn belül létrejöhet a nemzeti adatbázis. A jelenleg folyó tájékozódások a nyugati rendszerek iránt, nem biztos, hogy országosan azonos megoldáshoz vezetnek, ám a gazdasági recesszió a megoldást mindenképpen késlelteti. A vilniusi egyetemi könyvtárban mindenesetre már működik egy online katalogizáló kooperáció egy Norvégiából kapott szoftvernek köszönhetően.

A fenti vázlatos, de jellemző képek úgy összegezhetők, hogy a litván könyvtárügy a fokozatos átmenet fázisában van. A politikai és a technológiai impulzusok (ha ma gazdasági fékekkel is) a már nyomokban meglévő együttműködés megerősödéséhez, a skandináv példákon keresztül a nyugati gyakorlathoz való közeledéshez és a könyvtárpolitika teljes átgondolásához vezetik Litvániát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Új fejlemények Szlovákia könyvtárügyében

Dušan Katuščak

A szerző *New developments in librarianship and bibliographic control in Slovakia* (International Cataloguing and Bibliographic Control, 25.vol. 1996. 1.no. 16-19.p.) c. tanulmányát **Mohor Jenő** tömörítette.

A kiterjedt politikai, gazdasági és társadalmi változásokkal együtt a szlovák könyvtárügyben is új fejlemények jelentek meg, melyek közül a jogi szabályozás megújulása, a „katalogizálási forradalom" és a hatékony információtechnológia alkalmazása érdemel kiemelést.

A könyvtári törvény

1995 folyamán a Szlovák Könyvtári Egyesület, a Szlovák Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Könyvtár – az egész könyvtáros szakmával együttműködve – előkészítette az új könyvtári törvényt. A munka során figyelembe vették más országok törvénykezési gyakorlatát, az Európai Unió és az Európa Tanács ajánlásait, valamint az UNESCO manifesztumát a közkönyvtárakról éppúgy, mint a korábban elért eredményeket. Az IFLA UBCIM program szempontjából jelentős a könyvtáros közösség azon elvárása, hogy az új könyvtári törvény egy nyitott és decentralizált országos könyvtári rendszert teremtsen meg (szemben az 1959-es törvény előírásaival), és hogy erősítse meg a kooperáció és az integráció általános elveit, a bibliográfiai szolgáltatások hatékonysága és az információcsere lehetősége érdekében. 1996-ban talán a szlovák parlament elé kerülhet a törvénytervezet.

Az új könyvtárügyi fejlemények keretei és prioritásai

A könyvtárügy új jogi keretei együtt formálódnak a szlovák állami információpolitika, elsősorban a tömegkommunikációs médiát és az informatizációt érintő új elveinek meghatározásával. Az informatizáció, az ország információs rendszere kialakításának folyamata érinti az egész könyvtári-információs rendszert, az új információs technológiákat. Néhány további könyvtárügyi kérdést a kulturális örökségről szóló jogszabályok is érintenek. A szlovák könyvtárak feladatai és céljai a következőkkel állnak összefüggésben: 1. új könyvtári törvénykezés, és az állami, valamint más tulajdonú és fenntartású könyvtárak problémájának megoldása; 2. személyzet, képzés-továbbképzés; 3. decentralizáció (vagy éppen a szükséges centralizáció), integráció, kooperáció és kommunikáció más országokkal; 4. a könyvtári szolgáltatások belső és külső információforrásokon alapuló javítása; 5. a könyvtári gyűjtemények fejlesztése és védelme; 6. retrospektív konverzió; 7. európai integráció.

Nemzetközi információcsere és európai integráció

Az európai integrációt átfogó gazdasági és kulturális összefüggésben kell szemlélni, s ehhez az információtranszfer (mint az elszigetelődés ellentéte) fontos adalék. A nemzetközi integrációnak pedig meghatározó feltétele az országon belüli integráció. Az ún. „információs társadalom" az EU tagországaiban már valóság, a csatlakozni kívánó országok (köztük Szlovákia) pedig abban érdekelt, hogy könyvtári és információs rendszereiben elérje az „informatizáltság" olyan szintjét, amely képes a külső információs rendszerekkel való együttműködésre, és kompatibilis az EU szabványaival. Ez a törekvés egyúttal az IFLA

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

UBCIM programjának stratégiáját, integrációs eszközeinek, módszereinek elfogadását is jelenti, és a szlovák könyvtárosok ebben az irányban tesznek erőfeszítéseket. Mindazonáltal az integráció stratégiai terve még nincs kidolgozva, sőt, a könyvtárosok, informatikusok csatlakozási szándéka sincs kifejezetten megfogalmazva. Ennek egyik oka lehet egyrészt a szocialista rendszerből örökölt némi „euroszkepticizmus" és talán a szlovák nemzeti érzés is, másrészt a gazdasági korlátok és az információpiac lassú fejlődése.

Az informatizáció helyzete és perspektívái

Az új fejlemények egyik alapvető összetevője a könyvtári informatizáció, ami az információtechnológia könyvtári alkalmazását és a könyvtárak automatizálását jelenti, ám míg az „automatizáció" inkább technikai, módszerbeli és szervezési megközelítésű, az „informatizáció" általánosabb, és az előbbi megközelítéseket az információs társadalom szélesebb társadalmi és gazdasági kontextusába helyezi. A könyvtári informatizációnak három fő iránya van:

1. a könyvtárak informatizálása (a gyarapítás, feldolgozás, a szolgáltatások és a vezetés gépesítése);

2. az országos könyvtári és információs rendszer informatizálása (nemzeti könyvtári és információs hálózat, országos MARC hálózat – kooperatív rendszerek, központi katalógus, OPAC, integráció, decentralizáció, kommunikáció, könyvtárközi kölcsönzés);

3. külső információforrások használata. A két előbbi irány elsősorban bibliográfiai jellegű, és a konkrét könyvtári állományokhoz, az elsődleges dokumentumokhoz kötődik, a harmadik viszont az információszolgáltatáshoz, és az adott könyvtár nagyságától független információ-ellátást célozza távoli források elérése révén. Szlovákia az első két irányban kielégítő eredménnyel tett lépéseket. Túl van az automatizálás korai évein, és egyes alrendszereket (katalogizálás, kölcsönzés) már gépesített. 1985-1990 folyamán elérte a „harmadik generációs automatizálást" az IKIS projekt révén.

Az IKIS projekt

Az 1985-1990 között működött, államilag támogatott IKIS (Integrovany kniznicno-informacny systém – integrált könyvtári-információs rendszer) nevű kutatási projekt nyomán a PC-k megtalálták útjukat a szlovák könyvtárakba. Az IKIS megteremtette a technológiai és rendszerbéli alapokat a modern országos könyvtári-információs rendszer számára. Kidolgozott egy MARC típusú IKIS-csereformátumot, és megszületett a bibliográfiai rekord ezen és az ISBD-n alapuló csehszlovák szabványa. Az IKIS a CDS/ISIS szoftvert javasolta könyvtári használatra.

A CASLIN projekt

1992-ben, az amerikai Mellon alapítvány anyagi támogatásával jött létre a CASLIN (Czeh and Slovak Library Information Network) projekt, mely elnevezés egyben négy könyvtár: a Cseh Nemzeti Könyvtár (Prága), az Állami Tudományos Könyvtár (Brno), a Szlovák Nemzeti Könyvtár (Martin) és a Pozsonyi Egyetemi Könyvtár együttesét is jelenti. A projekt az Internet hálózati infrastruktúráját használva, az Aleph könyvtárautomatizálási rendszerrel tervezi a könyvtári és tájékoztató szolgáltatások, a bibliográfiai adatbázisokhoz való hozzáférés és a könyvtárközi kölcsönzési rendszer javítását, kooperatív online katalogizálás révén a többesrekordok csökkentését, továbbá a gyarapítás és több más tevékenység koordinálását elősegítő adatbázis létrehozását. Fokozatosan ehhez a rendszerhez csatlakozna minden könyvtár.

A bibliográfiai ellenőrzés feltételei és perspektívái

Az UBCIM program változatlanul a nemzeti bibliográfiákon alapul az alábbiak szerint.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kurrens nemzeti bibliográfia

A szlovák függetlenség idején (1939-1945) a nemzeti bibliográfia Pozsonyban és Martinban készült. A pozsonyi egyetem könyvtárában a háború után kezdték meg a rendszeres munkát, melynek során elkészült az 1939-41 és 1942-45 évek, majd 1954-ig minden egyes év szlovák könyvtermésének regisztrációja. A martini nemzeti könyvtár és az 1941-ben megalakult bibliográfiai egyesület 1944-től 1954-ig jelentette meg a szlovák nemzeti bibliográfiai füzeteket, nem csak a könyvtermést, hanem a folyóiratcikkek válogatott anyagát is regisztrálva. 1954-től a Matica Slovenskán belül létrejött a nemzeti bibliográfiai intézet, mely folytatta a nemzeti bibliográfia kiadását. 1969-1993 között ez a csehszlovák bibliográfia részét képezte, és a kötelespéldányok alapján a Szlovákiában publikált dokumentumokat regisztrálta. A kurrens szlovák nemzeti bibliográfia 1976 óta van gépesítve, adatbázisa több mint 700 000 géppel olvasható rekordot tartalmaz. Kiadványstruktúrája a következő: könyvek (évi 13 szám), időszaki kiadványok (5 évenként kumulálva), térképek (5 évenként), disszertációk, speciális dokumentumok, cég-irodalom, grafikai dokumentumok, zeneművek (valamennyi évente), hivatalos kiadványok, av-dokumentumok (mindkettő kétévenként). 1976-1991-ig saját MIPS szoftvert, 1991-1995-ig a CDS/ISIS rendszert használták, 1995 óta alkalmazzák az Alephet. Jelenleg folyik az ISIS rekordok UNIMARC- és ISBD-konform átalakítása az Aleph rendszer számára. A konverzió befejeztével a szlovák nemzeti bibliográfia teljes anyaga hozzáférhető lesz CD-ROM-on.

Retrospektív nemzeti bibliográfia

Az egyetemes bibliográfiai számbavétel a kurrens nemzeti bibliográfiákra támaszkodik, a retrospektív bibliografizálás az egyes országok olyan saját problémája, amelynek szüksége lenne nemzetközi koordinációra. A '90-es évek elején több fejlett ország indított el retrospektív katalógus-konverziós programokat, az ősnyomtatványok és a régi könyvek európai adatbázisának létrehozása érdekében. Ezek a programok koncepcionális, módszertani és technológiai inspirációt adhatnak további nemzeti retrospektív bibliográfiai programoknak. Szlovákiában az intézményesített, rendszeres retrospektív bibliográfiai tevékenység 1956 után indult meg, jelenleg e munka, és az e téren folyó vizsgálódások gazdája a Szlovák Nemzeti Könyvtár, mint nemzeti bibliográfiai intézmény.

A bibliográfiai számbavételre váró mennyiség

Ezek a módszertani, szervezési és pénzügyi szempontból egyaránt fontos adatok a következők: 1994-ben a nemzeti könyvtár és a tudományos könyvtárak (12 könyvtár) állománya 43 478 vásárolt és 292 492 egyéb könyvtári egységgel, a közkönyvtáraké (2738 könyvtár) 450 069, illetve 126 685 egységgel gyarapodott, az időszaki kiadványcímek száma 14 283, illetve 11 293 (e számok nem tartalmazzák a felsőoktatási, az iskolai és a szakkönyvtárak adatait). A szlovák könyvtárakban 1833 feldolgozott (és publikált) ősnyomtatvány, 26 809 feldolgozott 16. századi nyomtatvány (25% publikált), a 17-19. századi kiadványok becsült száma 100 000, egy részük feldolgozott. A nyomtatott katalógusok, bibliográfiák, cédula-indexek és ideiglenes listák mintegy 120 000 leírást tartalmaznak, azonban nem tudni, hogy ezek milyen hányada a többszöri feldolgozás eredménye. 1995-ig régi nyomtatványokról egyetlen géppel olvasható rekord sem készült Szlovákiában

Az országos könyvtári és információs rendszer integrációs eszközei

A tervek szerint az ISBD ajánlásai és az UNIMARC formátum alapján álló integrációs eszközökre van szükség. Bár a korábban alkalmazott IKIS csereformátum ugyanazt az ISO 2709 szabványt követte, mint amelyen a MARC formátumok is alapulnak, mégsem kompatibilis az UNIMARC formátummal. 1995 óta a CDS/ISIS formátumát az UNIMARC váltotta fel a nemzeti bibliográfiai feldolgozásban, így szükség lesz a ko-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rábbi formátum átalakítására. Miután lefordították az ISBD-ket, megkezdődhetnek az új szlovák dokumentumleírási szabályokat kialakító megbeszélések, mivel, ámbár a könyvtárak által alkalmazott leírási szabályok meglehetősen jók, nincsenek összhangban az ISBD-elvekkel. A viták központjában ma a nemzeti leírási szabályok szükségessége (és alapjuk mibenléte) áll. A CASLIN projekttel összefüggésben még az AACR2 egyszerű átvételének ötlete is felmerült. A modern szlovák katalogizálási szabályoknak az alábbiakon kell alapulnia: ISBD szabványok, saját katalogizálási hagyományok és tapasztalatok, külföldi szabályok (AACR2, AFNOR, RAK stb.), és szükséges a szabályok és az UNIMARC formátum közötti viszony vizsgálata is. Az UNIMARC bevezetése és alkalmazása hosszú folyamat lesz, melynek során a szlovák könyvtárosoknak sokat kell tanulniuk, és sok további ISO szabványt is meg kell ismerniük. Az új gépesítési projektek, amelyek ezeket a szabványokat megkívánják, fokozatosan kerülnek majd bevezetésre.

„Nos, egy hosszú, de érdekes utazás legelején vagyunk."

A szerző „The European national libraries and the CoBRA Forum of the EU Libraries Program c. tanulmányát **Mohor Jenő** tömörítette.

Az európai nemzeti könyvtárak és az Európai Unió könyvtári programjának CoBRA fóruma

Klaus-Dieter Lehmann

Megőrzés és hozzáférés

A könyvtárak két azonos értékű, fontosságú alapfunkciója a megőrzés és a hozzáférés biztosítása. Felelősségük nem lehet teljes, ha csak statikus könyvmúzeummá válnak, és kötelességüknek sem tesznek eleget, ha nem tesznek többet, mint hogy rövid távon információt közölnek. Jelenleg, nehéz gazdasági körülmények között, mélyreható és hosszú távú változási folyamat zajlik, melynek során a könyvtárak olyan új kihívásokkal találkoznak, amelyek valószínűleg minden eddiginél gyökeresebben változtatják meg őket. A tudományos közlemények növekvő mennyisége készül és terjed digitális formában, a nyomtatott ma már csak egy bizonyos a sokféle forma között. Világszerte több mint hatvanmillió ember közlekedik az Interneten, és ha az átvitt adatok oroszlánrésze a kommunikációt szolgálja, mintsem a publikációt, a számítógép és a hálózat igen gyorsan válik publikációs eszközzé is. A hálózati közlésmód oly mértékben terjed, hogy egyre több terv születik a könyvtári gyűjtemények retrospektív digitalizálására, s ennek stratégiai jelentősége van minden ország tudományos életében és gazdaságában egyaránt. A digitalizálás azonban azzal a veszéllyel jár, hogy nem csak a tudományos életet segítő eszköznek tekintik, hanem csodaszernek a könyvtárakkal kapcsolatos valamennyi vélt vagy tényleges probléma (pl.: a növekvő helyigény, a dokumentumok savas papírok miatti tönkremenetele, a növekvő könyvtárműködtetési költségek) megoldására. El kell kerülnünk a kizárólag technokrata szemléletből fakadó generális megoldásokat. Az igazi kihívás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az, hogy megadjuk a könyvnek a saját, őt megillető helyét, miközben a kellő mértékben használjuk a digitalizált formákat is.

Európa intellektuális infrastruktúrája

A textuális kultúrának mindig is különös jelentősége volt Európában, és a könyvek az európai történelem számos fordulópontján játszottak meghatározó szerepet. A könyvtárak a kulturális és intellektuális infrastruktúra lényegi elemei, egyenlő mértékben kincstárak, kulturális eszközök és szolgáltató intézmények. A globális kommunikáció víziója és az új technológiák bűvölete egyeseket (köztük politikusokat is) arra késztet, hogy a könyvtárakat poros, divatjamúlt intézményeknek tekintsék, azonban ez a szemlélet elfelejti, hogy a hálózat önmagában pusztán egy közvetítő, szétosztó csatorna, amelynek tartalmát a szövegek gyűjteményei nyújtják. A könyvtárak pedig a kiadókkal és a tudományos-felsőoktatási intézményekkel együtt valóban fontos szerepet játszanak ebben. Ha a társadalom átalakulása kizárólag a privát szektor kezén marad, és teljesen ki van téve a piaci erők versenyének, akkor bizonyos területek, amelyek nincsenek felvértezve a szabad piac megkívánta eszközökkel, negligálódnak. A tisztán gazdasági szemlélet rendkívül kérdéses értékeket hordoz a jövőre nézve, mivel az emberi igényeket a piaci tényezőkre redukálja. A mi humán közösségünk azonban mégis csak, elsősorban és mindenek előtt kulturális teljesítmény. Az információs társadalom nem helyettesítheti a kommunikáció történelemileg megalapozott humán szféráit. Bizonyos, hogy legjobb esélyünk – különös tekintettel a globális kommunikáció lehetőségeire –, hogy megtaláljuk a kultúrák párbeszédében, az egyenlő partnerek közötti ismeret- és információcserében a könyvtárak fenntartásának módját. Ha a könyvtárak nem alakítják ki saját szerepüket a technikai átalakulásban, elvesztik információszolgáltató és a kulturális örökséget megőrző funkciójukat egyaránt, hiszen az információt nyújtó intézményeknek maguknak kell hozzáférniük a hatékony információs technológiákhoz. A technológia lehet a végzetünk, de nem lehet a bukásunk! Az igazi kérdés nem a könyvtár, hanem a használója. A könyvtárak garantálják a szabad és korlátlan hozzáférést, az intellektuális ingerek és az információszabadság központjainak kell megmaradniuk, s át kell hidalniuk az individualizálódott társadalom és a kulturális tradíciók közti szakadékot. A fenti megfontolások alapján világos, hogy a könyvtárak ma fontosabbak, mint eddig bármikor, és ez különösen igaz Európában. Az európai identitás mindig a különböző kultúrák egymásba játszásának eredménye, s a pluralizmus az európai szövet alapmintája, amely felismert és gyümölcsöző együttélésen (nem pedig izoláción és fragmentáción) alapul. A pluralizmus és a dialógus elválaszthatatlan, a dialógus pedig nem csak a szándékon, hanem a lehetőségen (az infrastruktúrán) is múlik. Már ez az egy is elegendő indoka az európai könyvtárakba való befektetésnek.

Európa nemzeti könyvtárai

Mindezek a megfontolások arra késztették az európai nemzeti könyvtárakat, hogy hozzanak létre egy szervezetet, a nyílt párbeszéd, az erőteljes infrastruktúra megteremtése, a források megosztása és a hatékony európai szolgáltatások kifejlesztése érdekében. Ez a szervezet a CENL (*Conference of European National Libraries* – az európai nemzeti könyvtárak konferenciája), melynek tagjai az Európa Tanácsban (ET) képviselt országok nemzeti könyvtárainak igazgatói. Ez a szervezeti megoldás azért előnyös, mert az igazgatók, mint döntéshozásra jogosultak ülnek a tárgyalóasztalnál, s így a testület konkrét cselekvésre is képes, nem csak információcserére, az Európa-tanácsi tagság pedig időben lehetővé tette a kelet-nyugati párbeszédet és a közép- és kelet-európai kollégák integrálását egyenrangú partnerekként. Az ET folyamatos keleti bővülése nyomán ma a szervezetnek 37 nemzeti könyvtár a tagja, közülük 15 közép- és kelet-európai. A CENL elnöki és titkársági funkcióit a Deutsche Bibliothek (Leipzig-Frankfurt a.M.) látja el, a konferenciákat évente egyszer tartják. A tagkönyvtárak kezelhető mennyisége, a felelősségek és kötelezettségek körének összehasonlítható volta, a nemzetközi együttműködés meglévő szándéka teszi, hogy e kooperatív erőfeszítésnek valóban nagy lehetőségei vannak, s számos kez-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

deményezés ezért talál azonnal egyetértésre. Ezek egyik prominens megnyilvánulása a CENL megjelenése az Interneten, ahol egy közös honlap teszi lehetővé valamennyi együttműködő nemzeti könyvtár elérését egyetlen címen. GABRIEL (*Gateway to and Bridge between European National Libraries* – kapu az európai nemzeti könyvtárakhoz és híd közöttük) név alatt található a CENL-ről és az egyes nemzeti könyvtárakról információ, angol, német és francia nyelven, a hozzáférés egy másik szintjén pedig az online szolgáltatásokhoz és az egyes könyvtári adatbázisokhoz lehet csatlakozni. Így voltaképpen egy virtuális európai könyvtár létrehozásának a folyamatában vagyunk. Az eredeti szerver a British Library, a tükör-szerverek a holland és a finn nemzeti könyvtár keretében működnek. A projekt résztvevői az említettek mellett a német, francia, lengyel és portugál nemzeti könyvtárak, a tervek szerint 1996 szeptemberére várható valamennyi könyvtár aktív részvétele a GABRIEL-ben.

A CoBRA és a CoBRA+

A CENL-tevékenység jelentősen növekedett az Európai Unió (EU) könyvtári programjával kötött együttműködési megállapodás nyomán. Az EB 3. kutatási és technológiai keretprogramja már intézményesítette saját programját, amelyet az európai könyvtári információs infrastruktúrának szentelt, s melynek cselekvési terve 1991-ben (amikor az Internet szinte még ismeretlen volt, a nemzetközi együttműködés éppen hogy csak megindult, a könyvtárak pedig egy hosszan tartó tanulási folyamat elé néztek), a kellő pillanatban készült el. A CENL és az EB program közötti tárgyalások 1993 végére jutottak el a CoBRA (*Computer and Bibliographic Record Activities* – „számítógép és bibliográfiai rekord tevékenységek") megalapításához, amelynek irányítására Fórum néven a nyolc résztvevő nemzeti könyvtár tagjaiból álló bizottságot jelöltek ki. A CoBRA feladatává tették, hogy a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások terén alakítson ki követelményeket, hogy tanulmányok és projektek révén javítsa a könyvtári szolgáltatásokat nemzetközi szinten. A CENL és az EB érdekei egybeesnek: a technológiára alapozott megoldások lehetővé teszik egy európai könyvtári politika meghatározását, s ugyanakkor a kulturális és intellektuális különbözőség megerősítését.

Érdekeltségi kör

A CoBRA fő tevékenységi köre olyan akciók kezdeményezése, amelyek az alábbi területeket segíthetik:

- a nemzeti szinten felelős intézményektől származó bibliográfiai adatokkal ellátás és az adatcsere európai dimenziójának megteremtése;
- a bibliográfiai adatok létrehozásában és a kiadás és terjesztés valamennyi fázisában érdekelt szervezetek közötti új kapcsolatok elősegítése a köz- és a magánszféra szervezeteinek kölcsönös hasznára;
- a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások hatékonyságának és használhatóságának növelése az új technológiák igénybevételével;
- a rekord-ellátásban és használatban érdekelt minden résztvevő bátorítása a fokozott szabványosításra.

A CoBRA Fórum tagjai a brit, német, francia, holland, portugál, finn, svájci és ír nemzeti könyvtárak, a litván könyvtár megfigyelőként van jelen. A Fórum elnöki és titkársági feladatait a British Library látja el. A Fórum első, 1993-as találkozóján meghatározott feladatok ellátására munkacsoportok felállítását határozta el, amelyeket egy-egy CoBRA-tagkönyvtár vezet, munkájukba azonban más CENL-tagokat, sőt, más intézményeket is bevonnak.

A munkacsoportok

A munkacsoportok („task groups") a következő területeken dolgoztak:

- az európai bibliográfiai szolgáltatások javítása;
- felhasználói szükségletek a bibliográfiai produktumok iránt;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- hálózati rekord-terjesztés és újrafelhasználás;
- a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások közötti adatmegosztás elősegítése.

A munkálatok nyomán új pályázatok készültek az EB számára, melyek eredményeképpen négy „tanulmány" teljes, öt „projekt" pedig 50-50%-os anyagi támogatást kapott. A csoportok munkája a CoBRA Fórum, illetve az éves CENL konferenciák szakmai felügyelete alatt folyik. A munkacsoportok, mint ad hoc bizottságok, feladatuk teljesítése után megszűnnek (illetve feloszlanak). A kezdeti fázis négy munkacsoportja 1995-ben befejezte munkáját. Három új munkacsoport alakult a következő feladatokkal:

- a bibliográfiai szolgáltatások javítása és új modellek e szolgáltatásoknak;
- hálózati nemzeti bibliográfiai szolgáltatások és a nemzeti könyvtárak hálózati szolgáltató funkciói;
- az elektronikus publikációk hosszú távú hozzáférhetősége.

Az új munkacsoportok számos új gondolatot vetettek fel az alábbi területekkel kapcsolatban:

- egy többnyelvű tezaurusz kidolgozása;
- Internet és hálózati források irányelvek;
- metaadatok formátumának definíciója, az elektronikus publikációk CIP-jének megoldása, elektronikus publikációk címlapja;
- elosztott könyvtári szolgáltatások modelljei;
- elektronikus dokumentumok kezelésének modelljei;
- fizikai tárolásuk.

A CoBRA+

Az EB 4. Keretprogramja most van folyamatban, így a CoBRA utóbbi két évben végzett rendkívül eredményes tevékenysége egy új program alatt folytatódhat, és építhet az eddig elért eredményekre. Az új program a CoBRA+ nevet kapta.

Fő céljai:

- hogy tájékoztasson a folyamatban lévő és az új projektekről, segítse azok eredményeinek felhasználását;
- vizsgálja a nemzeti könyvtárak problémáit az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatban a kötelespéldányok, az állományépítés, a használói elérés és a hosszú távú hozzáférhetőség terén;
- elősegítse a források megosztását az információs szolgáltatások és a gyűjteményekhez való hozzáférés hálózat-használat révén való javításával;
- vizsgálja a bibliográfiai ellenőrzést és az ahhoz kapcsolódó hozzáférési- és cserekérdéseket, ide értve az elektronikus források adatait is.

A CoBRA+ struktúrája

Két fő munkacsoport alakult nyolc-nyolc résztvevővel (közülük néhányat a már működő csoportokból vontak be), az irányító bizottság a Fórumnak tartozik felelősséggel, amely mind a CoBRA, mind a CoBRA+ eredményeinek hasznosítását segíti.

- *Az A munkacsoport* az – elsősorban, de nem kizárólag – elektronikus publikációk bibliográfiai ellenőrzésével és hozzáférésével kapcsolatban vizsgál problémákat és tesz cselekvési javaslatokat. A csoport érdeklődési köre többek között az alábbiakra terjed ki:

– az elektronikus és hálózati publikációk bibliográfiai leírása (és az ehhez kapcsolódó hozzáférési kérdések);
– tárgyi feltárás, authority control, nyelvi problémák (főleg hálózati környezetben);
– hálózati információforrások leírása és keresése;
– nemzeti és európai bibliográfiai infrastruktúra;
– forrásmegosztás hálózati információszolgáltatás és gyűjtemény-hozzáférés révén.

- *A B munkacsoport* az elektronikus publikációk és a digitális források területén munkálkodik, és tevékenységi körébe tartozik:

– digitalizálási technikák;
– az elektronikus publikációk kötelespéldányaival kapcsolatos kérdések;
– elektronikus publikációk és digitális gyűjtemények hosszú távú megőrzése és használatának biztosítása;
– fejlemények az e téren való szolgáltatásokban.

Az irányító bizottság elsősorban az elért eredmények hasznosításával foglalkozik:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- elősegíti, hogy a Fórum tagjai megismerjék a CoBRA és a CoBRA+ kezdeményezéseinek eredményeit;
- szélesebb európai körben teszi ismertté a CoBRA tevékenységének eredményeit és további fejleményeit;
- biztosítja a megfelelő más, folyamatban lévő iniciatívákkal való kapcsolatot.

Projektek

AUTHOR: a nemzeti egységesített névformák hálózatosításának megvalósíthatósága

Ez a tanulmány annak megvalósíthatóságát vizsgálja, hogy a szabványosítás és a katalogizálás támogatása érdekében az egyes nemzeti név „authority file"-ok hálózaton legyenek hozzáférhetők. A megoldást egy kliens-szerver felépítésű hálózaton képzelik el, ahol az adatbázis egyidejűleg használható bármely szokásos kereső-kliensen, Z39.50 és WWW alapon. A projekt (melynek befejezését 1996 végére tervezik) résztvevői a francia, brit, belga és portugál nemzeti könyvtárak.

CHASE: Az Unicode-ra való átállás a nemzeti bibliográfiai adatbázisokban

A brit, olasz (Firenze), spanyol és svéd nemzeti könyvtárak részvételével folyó projekt az új UNICODE karakterkészlet alkalmazási lehetőségeit vizsgálja a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokban. Az Unicode-dal ekvivalens ISO 10646 szabvány 3. szintje szerinti karakterkészlet alkalmazhatóságát, illetve a meglévő adatbázisok arra való átállásának technikai és gazdasági feltételeit vizsgálják, a résztvevőktől származó bibliográfiai adatok konvertálása, és meghatározott felhasználói körhöz különböző hordozókon való eljuttatása révén. A teszt-eredmények alapján a nemzeti könyvtárak (és más érdekelt intézmények) meg tudják majd határozni, hogy meglévő adatbázisaik Unicode szabványos karakterkészletre való konvertálása milyen munka-, idő- és anyagi ráfordítást igényelne. A konvertáló szoftver béta-tesztjét 1996 közepére jelzik.

UNIMARC: tanulmány az UNIMARC alkalmazására multi-nacionális adatbázisokban

A projekt célkitűzése, hogy tesztelje az UNIMARC formátumot többnemzetiségű adatbázisok használatára, egy elemző szoftver kifejlesztése segítségével. Az UNIMARC opcionális megoldásai különféle értelmezésének problémáit vizsgálja a többféle forrásból érkező rekordok összetöltése során, valamint az így létrejövő többnyelvű és több kultúrájú adatok tárolásával, indexelésével és visszakeresésével kapcsolatos kérdéseket. Az eredmény – többek között – az UNIMARC állandó bizottságnak átadandó minimális rekordtartalom javaslat lenne, illetve az ilyen rekordok használatának indokoltság-vizsgálata. A programban a francia, belga, svéd, brit nemzeti könyvtárak, valamint a Bayerische Staatsbibliothek és az olasz ICCU (a központi katalógusok intézete) vesz részt.

ELDEP Projekt: az elektronikus publikációk kötelespéldányaival kapcsolatos nemzeti könyvtári problémák

Az elektronikus publikációk hosszú távú eléréséhez (a későbbiekben való hozzáférés lehetőségéhez) alapvető fontosságú ezen kiadványok letéti gyűjteményeinek (kötelespéldány-gyűjteményeinek) megteremtése. Ehhez szükséges:

- az elektronikus publikációk kiválasztása a letéti (kötelespéldány-gyűjtő) könyvtárak által;
- az elektronikus publikációk megvásárlása;
- a tároláshoz és használathoz szükséges műszaki környezet megteremtése és fenntartása;
- bibliográfiai leírások biztosítása;
- a gyűjtő könyvtárak és a kiadók közötti kellő kooperáció elérése.

A holland NBBI által vezetett kutatás eredményeit az 1995 decemberi luxemburgi műhelytanácskozás foglalta össze, a továbbiakat pedig az 1996-os frankfurti könyvvásáron létrejövő, a nemzeti könyvtárak és a kiadók közös részvételével működő munkacsoport végzi.

MODELS

A már befejezett munka fő céljai voltak:

- a nemzeti könyvtárak ellátása a technológiai fejleményekről szükséges információkkal;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a tagországok alkalmassá tétele arra, hogy nemzeti bibliográfiai adatszolgáltatási rendszerükbe integrálják ezeket a technológiai fejlesztéseket;
- a kooperáció feltételeinek megteremtése a könyvtárak és a könyvpiac között.

A nemzeti bibliográfiai intézmények és a kiadók között jelentős szakadék van; együttműködésük elégtelen, vagy nem is létezik. Szükségesnek látszik a két szektor állandó fórumának létrehozása a helyzet javítása érdekében. A bibliográfiai információ-lánc, amely a kiadóknál kezdődik, és a könyvtárral ér véget, az EDI üzeneteken kell, hogy alapuljon, és meg kell vizsgálni az SGML és az automatikus katalogizálás technikai lehetőségeit (különösen a BIBLINK projektben szereplő javaslatokat).

METRIC

A projekt a nemzeti bibliográfiai adatbázisokból bibliometriai adatok kinyerésének lehetőségeit vizsgálja, új szolgáltatások kialakítása céljából. Nemzetközi (UNESCO, IFLA) és nemzeti szervezetek (pl. statisztikai hivatalok, könyvkereskedői egyesületek, piackutatók) egyaránt igyekeznek világ-, európai vagy országos méretű bibliometriai adatokat szerezni, azonban ezek különféle forrásokból származnak és többnyire nem összevethetők. Mivel minden európai országban a nemzeti könyvtárak felelősek a „nemzeti impresszum" összegyűjtéséért, a nemzeti bibliográfiai adatbázisok az összevethető bibliometriai adatok kiváló forrásának tűnnek. Ezek a nem bibliográfiai, hanem bibliometriai adatok a nemzeti könyvtermésről és könyvpiacról mind maguknak a nemzeti könyvtáraknak, mind a kereskedelmi és a kormányzati szerveknek az érdeklődésére számíthatnak. A projektben a német, holland, svéd és belga nemzeti könyvtárak vesznek részt.

FLEX: fájlcímkéző formátumok a bibliográfiai adatcseréhez

A számítógépes rendszerek közötti hálózati fájltranszferhez a bibliográfiai rekordfájlok címkéinek szerkezetét és tartalmát szabványosítani kell. Ehhez készített ajánlásokat a most befejezett projekt, amelyet a brit nemzeti számítóközpont (National Computing Centre) végzett, a British Library és a holland Pica felügyeletével.

BIBLINK

Az 1996 áprilisában indult új projektben a brit, holland, norvég, francia és spanyol nemzeti könyvtárak mellett az Egyesült Királyságból a Book Industry Communication és a UK Office for Library and Information Networking, valamint Spanyolországból az Universitad Oberta de Catalunya vesznek részt. A 36 hónaposra tervezett munka fő célkitűzése, hogy a kiadók és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások közti új kapcsolatok kialakítása révén javítsa és fejlessze tovább az utóbbiakat. Az elektronikus publikációk minimálisan szükséges adatainak meghatározása, ezek formátumának, átviteli szabványainak kidolgozása és a két féllel való egyeztetése, majd a teljes funkcionális és technikai specifikáció tenné teljessé a projekt munkáját, ami a publikációk kategóriáinak és típusainak meghatározásával és a különböző csereformátumok összehasonlításával kezdődött meg.

Céljukban, alkalmazási körükben rendkívül különbözők ezek a projektek, mégis azonos célt szolgálnak. Az európai nemzeti könyvtárak közötti megosztottság és fragmentáció túlhaladása, az észak és dél, nyugat és kelet közötti egyensúlytalanságok kiküszöbölése, az elszigetelt fejlesztések elkerülése érdekében munkálkodnak, ezekhez nyújtanak eszközöket és módszereket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

AZ EURÓPAI UNIÓ KÖNYVTÁRI SEGÉDPROGRAMJAI

Az Európai Unió könyvtári telematikai programja keretében folyó kutatások során egy sor freeware és shareware programot fejlesztettek ki:

ARCA

a meglévő OPAC-ok célszerű használatát elősegítő SR (Search and Retrieve), illetve Z39.50-ös eszköz. (Az ISO SR az amerikai Z39.50 európai megfelelője.) A programot két általános könyvtári rendszerbe építik be: a Sabini-rendszerbe, illetve az Unesco ISIS programjába.
(További információ: John Favaro; e-mail: favaro@pisa.intecs.it; URL http://www.pisa.intecs.it/projects/Arca/)

CASELIBRARY

a használói szükségleteknek megfelelő használói interfész létrehozásának eszköze. Windows 3.x, illetve Windows 95/NT alatt működik, információkereső szoftvere a ZNavigator, amellyel könyvtári katalógusok és adatbázisok kérdezhetők le Interneten keresztül. A ZNavigator ingyenesen letölthető a http://www.sbu.ac.uk/litc/caselib WEB-lapról vagy anonymous ftp-vel az ftp.sbu.ac.uk/pub/znavig/zn10f.exe címről.
A ZNavigatorról érdekes értékelés található a következő Web-helyen:
http://www.dstc.edu.au/RDU/reports/zreviews/z3950-client-survey.html#znavigator
(További információ: Robin Yeates; e-mail: robin.yeates@sbu.ac.uk)

COBRA

a program célja annak elősegítése, hogy a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások a Unicode-ot használják a nemzeti karakterkészletek konvertálására.
(További információ: Katharine Gryspeerdt; e-mail: katharine.gryspeerdt@bl.uk; URL http://portico.bl.uk/gariel/en/projects/cobra.html)

EUROPAGATE

e program célja egy kísérleti szolgáltatás kiépítése, amelyen keresztül a használók Ansi Z39.50, illetve ISO SR-szervereket érhetnek el, amelyek online hozzáférést biztosítanak a katalógusokhoz. A használók e-mail-en vagy WWW-n keresztül tehetik fel a kérdéseiket.
A következő programcsomagok szerezhetők be az Europagate konzorciumtól:
* ISO-SR/Ansi-Z39.50 Gateway * e-mail to Z39.50 Gateway * web to Z39.50 Gateway
(További információ: URL http://europagate.dtv.dk/)

HELEN

a görög-latin átírást támogató szoftver letölthető a http://alcyone.cc.uch.gr/~kosmas/Helen/helen_sources.html címről.
(További információ: URL http://alcyone.cc.uch.gr/~kosmas/Helen/index.html)

HYPERLIB

a projekt célja a különböző hálózati forrásokhoz (beleértve az OPAC-ot is) hypertext interfész kidolgozása egyetemi könyvtárak számára. A szoftver jelenlegi változata SGML-formátumú dokumentumból HTML-formátumú dokumentum létrehozását teszi lehetővé. Letölthető a http://www.ua.ac.be/MAN/HLBSW/root.html címről.
(További információ: URL http://www.ua.ac.be/docstore.html)

(Folyt. a 562. oldalon)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvszemle

A térítéses információszolgáltatások sikertényezői

A térítéses információszolgáltatás vizsgálatával foglalkozó kutatást *Irene Wormell* indította, melybe 1993-tól a British Library Research and Development Department (BLRDD) két munkatársa, később pedig egy svéd kolléga is bekapcsolódott. A vizsgálatok előrehaladtával a BLRDD a kutatási költségek felét is átvállalta. A kiadvány három munkacsoport közös kutatásának eredményeit tartalmazza. A „hármasság", a földrajzi, regionális megosztottság végigvonul az elemzésen, szembesítve a brit adatokat a skandináv, illetve az európai adatokkal.

A szerző, a magyar származású Irene Wormell, a Kopenhágai Királyai Könyvtárosképző Főiskola speciális információs rendszerek tervezésére és kivitelezésére létrehozott tanszékének vezetője, aki 1992-től egyben a FID/ET (vagyis a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség Oktatási/képzési) bizottságának vezetője, a *Libri* c., nemzetközi, könyvtár- és információtudományi folyóirat szerkesztője és több, egyéb szakmai orgánum szerkesztőbizottságának is tagja.

A kutatómunka az 1990-es évek elején indult, fő célja az európai „piacon" működő térítéses szolgáltatások területén szerzett gyakorlat, tapasztalatok, technikák, stratégiák feltérképezése és számbavétele volt, hiszen az információs piacon bekövetkezett változások sokkja komolyan megrázta a szakmát, ezért minden, a túlélést segítő tapasztalat megosztása életmentő lehet. A világgazdaságban bekövetkezett változások és a pénzügyi megszorítások eredményeképpen az információs szolgáltatások terén is előtérbe kerültek a gazdaságossági kérdések, és kialakulóban van az információpiac, ahol szigorú versenyfeltételek között kell helyt állnunk, mert jól megnézik a használók, hogy „értéket" kapnak-e pénzükért. Ezen változások következményeképpen tájékoztatási intézményeinkben is előtérbe került a belső hatékonyságot megcélzó gazdálkodási szemlélet, megjelent a „belső használó", és kialakulóban van egy, „belső" térítési, elszámolási rendszer.

Az elemzésnek az a felismerés áll a hátterében, hogy az információs társadalom hajnalán riadtan kell konstatálnunk: nem vagyunk elég gyor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

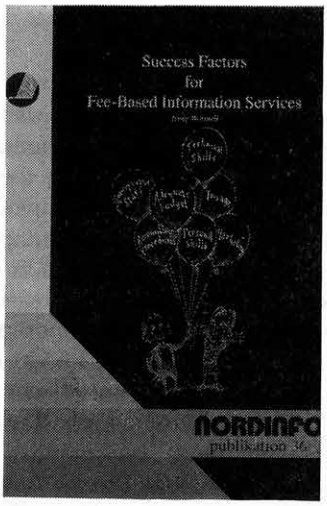

WORMELL, Irene
Success factors for fee-based information services / Irene Wormell. - Helsinki : Nordinfo, 1996. - 194 p. 25 cm. - (Nordinfor publikation, 36.)
ISBN 951-53-1018-0

sak új feladataink megfogalmazásában és vállalásában.

Ma már az „információt" egyes elméletek a lehetséges negyedik erőforrásként tartják számon a munka, a tőke és a nyersanyagok mellett (*Best, 1996*). Ez a felismerés erőteljesen fogalmazódik meg a használók és a szolgáltatók oldaláról. Itt az ideje feladatainkat újragondolni, céljainkat pontosan megfogalmazni és használható stratégiát választani. Ehhez az újragondoláshoz nyújt jó segédeszközt ez a kötet.

A kutatás másik fontos hozama annak tudatosítása, hogy mi, hivatásos információkezelők, új módszerek kialakítására kell hogy törekedjünk, annak érdekében, hogy jobb minőségű szolgáltatásainkkal felvegyük a versenyt az információs piacon. Nem könnyen feltérképezhető azonban ez a piac, ahol gazdaságosan és hatékonyan kellene tudnunk „kereskedni". Nem elég, hogy jó és színvonalas szolgáltatásokat kínálunk, azoknak rentábiliseknek és a használói igényeknek megfelelőknek kell lenniük. Különösen fontossá válik ez akkor, ha a szolgáltatásainkért térítést kérünk. Így olyan értéknövelő tényezőkre kell a továbbiakban nagy súlyt fektetnünk, mint például a személyzet képzettsége és szakértelme, szolgáltatásainak gyorsasága, minősége, információs termékeink minősége stb. Ebben a versenyhelyzetben jól felépített stratégiával, hatékony módszerekkel kell kereskednünk az információval, amely – számos jellemzője mellett a legfontosabbat kiemelve – „nem tapintható", értéke és ára nehezen becsülhető, ezen kívül „gyorsan romló" termék is egyúttal, s amelynek piaci értéke függ a fizetőképes használó megelégedettségétől.

Fontos az is, hogy kellő szakismeret birtokában, megfelelő önbizalommal dolgozzunk, hiszen a könyvtáraknak az információközvetítésben jól kamatoztatható, évszázados tapasztalataik vannak.

A kutatás háttere, módszertana és az alkalmazott elemzési technikák

A Dániában, Nagy-Britanniában és Svédországban tevékenykedő kutatók 1993-ban kérdőívet dolgoztak ki, amelyet a szükséges adatok megszerzése érdekében interjúkkal is kiegészítettek.

A kérdőívet térítéses szolgáltatásokat kínáló cégeknek küldték ki, amelyeknek adatait az alábbi forrásokból gyűjtötték ki: EIRENE membership directory; Who's who in the information world; Directory of information brokers and consultants. Az így nyert listát a kutatócsoport tagjai kiegészítették személyes ismeretségi körük és tapasztalataik alapján.

Azokat az információszolgáltatókat választották ki, akik független információs vállakozók (brókerek) (ebből élnek), továbbá önállóan dolgozó könyvtárosok, konzultánsok, információs szakértők; egy-egy intézmény által létrehozott információs szolgálatok (pl. a non-profit szektorhoz tartozó közszolgálati egységek); és azok, a privát szférához tartozó intézmények, amelyek az információiparral kapcsolatban állnak, pl. kiadók, szerkesztőségek, marketing egységek stb.

A 98 szétküldött kérdőív nem tekinthető reprezentatív mintának, mégis sok hasznos adatot és tapasztalatot nyertek a vizsgálatok során. 53

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kérdőívet kaptak vissza, és bár az adatokból nem rajzolódtak ki markánsan különbözőségek sem földrajzi, sem pedig a menedzselési stílust illetően, akadtak figyelemre méltó megfigyelések, szép számmal. Már az a felismerés is elgondolkoztató, hogy nem rajzolódott ki tisztán azon sikerényezők profilja, amelyek biztosan minősítenének egy szolgáltatást az információkereskedelemben. Persze, számos kulcskérdés azért jól tetten érhető és megfogalmazható, mint például a személyzet hozzáértése, a jó pénzügyi menedzsment fontossága, ügyes marketing politika stb., de ezekből nem állt össze egy általánosan használható definíció.

A kutatás első fázisát, a kérdőívre kapott válaszok elemzését a sikerényezőkről 1994-ben már közreadták (NORDINFO – BLRDD). 1995-ben a szerző kezdeményezésére és javaslatára tovább folytatódott a kutatómunka, aminek célja immár egy tankönyv/munkafüzet kiadása lett. A jelentés anyaga új hivatkozásokkal, az ellenőrző kérdések listáival, esettanulmányokkal és gyakorlati példákkal bővült ki a „hivatásos" információsszakember-képzés segítése érdekében. Ily módon a kötet tankönyvként is ajánlható a könyvtárosképző intézményeink, továbbá más képzőintézmények és magánszemélyek számára is, akik tájékozódni szeretnének a témáról. A kiadvány fő célja támogatni és bátorítani a jelen és jövő szakembereit, hogy hatékonyan tudjanak közreműködni az információs gazdaságba való átmenet megteremtésében. Ennek érdekében a szerző a világos, jól követhető fogalmazásra törekszik, s szívesen él példákkal, ugyancsak a közérthetőség érdekében.

A „siker" minden esetben azt illusztrálja, hogy a szervezet teljesíteni tudta előre megfogalmazott céljait. Ennek kritériumai persze nagyon változók, nyilván mások a sikeres működést meghatározó tényezők egy nyilvános, mint egy magánszektorban dolgozó információszolgáltató cégben. Az előbbi esetében olyan szempontok lehetnek számottevők, mint pl. a fenntartó szervezet vagy intézmény tekintélyének vagy imázsának emelése, az előállítási költségek fedezése stb., míg a magán cég sikerét elsősorban a profiton keresztül méri, esetleg a bevételek 10%-os emelésével, vagy azzal, hogy képes-e megkeresni a fenntartási költségeket stb.

A szolgáltatás kialakításának menete

Az első lépés legyen vállalkozásunk jellemzőinek feltérképezése és a használói szokások megismerése. A kutatási adatok szerint Angliában elsősorban a nagy vállalatok igényelnek információs brókeri szolgáltatásokat (46%), míg a kontinensen a kis- és középvállalkozások igényei vannak túlsúlyban.

A brókerek két csoportja körvonalazható:

- független (önálló) információs brókerek,
- térítéses szolgáltatást adó nagyobb információs intézmények és szervezetek, amelyek egyes intézmények, vállalatok fenntartásában vagy azok részeként működnek.

E szakemberek megnevezésére 11-féle szellemes megnevezéssel is szolgál a szerző, közöttük olyanokkal, mint pl. információs konzultáns, infomediary – információközvetítő, vagy „infoközvetítő", vagy cybrarian, a kibernetikus és a könyvtáros kifejezések kereszteződéséből.

A térítéses információszolgáltatások különböznek abban is, hogy ebből a tevékenységből tartják-e fenn magukat – ez jellemzi a magánszektort –, avagy nyilvános szolgáltatásként a „közérdeket" szolgálják-e. Információs szakemberként elsősorban azt kell biztosítanunk közintézményeinkben, hogy minden állampolgár hozzájuthasson a számára fontos információhoz, a számára megfelelő formában és akkor, amikor szüksége van rá. A térítéses szolgáltatások egyik kulcskérdése az, hogy mi tekinthető alapszolgáltatásnak, illetve speciális igényeket kielégítő szolgáltatásnak, amelyért térítést lehet kérni.

Ha tisztázzuk az elvi kérdéseket, következhet a célok meghatározása és küldetési nyilatkozatba foglalása, ami minden további tervezés és ellenőrzés feltétele. Ezután azon tényezők következetes számbavétele következik, amelyek térítéses szolgáltatásunk értékeléséhez adnak információkat.

Közismert angol terminológiával, SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats) elemzésnek nevezzük ezt a technikát, amely alkalmas pl. az információszolgáltatás értékeinek és gyengeségeinek együttes ábrázolására, jó kiindulópontot adva jövőbeli terveinkhez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gyenge és erős pontok a sikert veszélyeztető tényezőkként vagy kínálkozó lehetőségként jöhetnek szóba.

A szerző azzal segíti az oktatási/tanulási folyamatot, hogy a témakör végén ajánlásokat fogalmaz meg, a fenti célok jobb megértését segítve. Hangsúlyozza a logikus, jól megszerkesztett interjúkészítés elsajátításának fontosságát, ami a siker egyik fontos tényezője lehet, hiszen csak akkor tudunk eleget tenni a felhasználó igényeinek, ha pontosan tisztában vagyunk azzal, hogy mit vár tőlünk.

Négy nagyobb kérdéskörbe csoportosítja az interjúkészítési és az adatelemzési technikát: cél; előkészítés; végrehajtás; elemzés.

A stratégiai gondolkozás és tervezés a küldetési nyilatkozatban megfogalmazott elvekre épül. Olyan kérdéseket teszünk fel, mint „mi a szerepünk", „mivel foglalkozunk", „mi iránt vagyunk elkötelezettek", „merre tartunk" stb. A tervezés során két metszetben kell gondolkoznunk: egyfelől, mit akarunk csinálni, másfelől, hogyan akarjuk megvalósítani.

Öt, jól felépített gyakorlat segít alkalmazni a témát:

- Hogyan készítsünk operációs tervet?
- A térítés formáira vonatkozó taktikai tervek kidolgozása.
- Tervező csoport alakítása.
- Hogyan növelhető szolgáltatásunk értéke?
- Útmutató a szervezeti célok és stratégiák kijelöléséhez.

Ezt a fejezetet is – az előzőekhez hasonlóan – az ellenőrző kérdések és a szempontrendszer összefoglalása zárja.

Pénzügyi, gazdasági feltételek

A szolgáltatások létesítésével, működtetésével és a várható nyereséggel kapcsolatosan felmerülő pénzügyi, gazdasági feltételekkel külön fejezet foglalkozik. Ezt az teszi indokolttá, hogy általános a bizonytalanság az információiparban, mivel ez a terület még nagyon új ahhoz, hogy a szükséges mutatók kialakulhattak volna. Érzékelhető viszont hozzájárulása a nemzeti összterméhez.

Információszolgáltatásunk esetében az első tétel: a létesítésekkel kapcsolatos tényezők egésze: a számítógépi háttér biztosításától a kiszolgáló berendezések (fax, másolók), CD-meghajtók installásának, fejlesztésének, karbantartásának költségei. Ezekhez olyan kiadásokat kell még kalkulálnunk, mint a szolgáltatások marketingje, a használat költségei (telefon, fax, speciális vonalak bérlésének stb. költségei, papír, iroda stb.).

A kalkuláció főbb területei összefoglalóan:

- a működtetési és fenntartási költségek,
- a személyzettel kapcsolatos kiadások,
- dologi kiadások stb.

A működtetési költségekre épül a szolgáltatásainkért kérhető térítés kalkulálása. A fejezetet útmutató zárja, ahol példákkal segítik a kalkulációk elvégzését.

Az elektronikus információszolgáltatás, illetve az információs brókeri tevékenység jellegéből adódóan külön fejezetet kap.

Az alkalmazott módszerek, eszközök és gyakorlati tapasztalatok megértését példákra épülő útmutató szolgálja. Tetszett, hogy az emberi erőforrásokkal való gazdálkodásnak külön figyelmet szentel a szerző, még az ellenőrző kérdések listáján is!

A marketing-politikát a potenciális és a már meglévő használók oldaláról építi fel, árnyaltan elemezve a használó bizalma elnyerésének minden fázisát, a személyes odafigyelés fontosságától kezdve a telefonbeszélgetések stílusáig bezáróan.

Különösen fontos, érdemi részének tartom a könyvnek a jogi és etikai problémákat felvető fejezetét, amelyet szintén útmutató egészít ki, ami a kérdések jogi stb. kezelésének alapkérdéseit veszi sorra. Mivel a könyv oktatási segédletként is használható, értékét nagyban növeli ez a kitekintés.

Összefoglaló esettanulmány zárja a tankönyvet, amely a Danfoss A/S információs szolgálatnál bevezetett térítéses szolgáltatásról készült. A függelékben szerződésmintákat, küldetésnyilatkozatok kivonatait és marketing eszközökről készült példákat találhatunk, amelyeket a hazai használók haszonnal forgathatnak.

Bobok Beáta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tájékoztatás és állománygyarapítás az Internet segítségével

(Hogyan csináljuk? Kézikönyv-sorozat könyvtárosok számára, 66).

Az Internet-használat helyes módját megtalálni nem könnyű feladat, hiszen a hálózat naprólnapra nagyobbá és szerteágazóbbá válik. *Elizabeth Thomsen* könyve ehhez a technikához igyekszik a könyvtáros szempontjából gyakorlati útmutatót adni 8 fejezetben.

Az Internetet a szerző a kommunikáció és az állományépítés eszközének tekinti. Noha információs szupersztrádaként szokás az Internetet hívni, szerinte mégsem annyira az információn mint forráson, mint inkább a kommunikáción van a hangsúly.

A 8 fejezet főbb témakörei:

1. A könyvtáros helye az Internet-közösségben

A könyvtárosok új feladatokkal szembesültek az Internet térhódítása nyomán. Szakmai képzettségük és rátermettségük előnyt jelent számukra az információgyűjtésben. Akárcsak a könyvtárakban, az Interneten is minden az információ-szolgáltatás és a kommunikáció serkentése körül forog.

A könyv főcímében említett tájékoztatás a használó számára szükséges információ felkutatását jelenti, míg az állományépítés azoknak a dokumentumoknak a beszerzését, amelyekre az olvasóknak szükségük lehet. Mindkét tevékenység hagyományos könyvtári szolgáltatás, melyet az Internet elkerülhetetlenül átalakított.

Ahhoz, hogy ezeknek a némiképp megváltozott feladatoknak a könyvtárosok megfeleljenek, folyamatos továbbképzésre van szükségük. A könyvtáros kapcsolatot tart a számítástechnikai rendszer működtetőjével is, hiszen tudnia kell, hogy kihez fordulhat számítástechnikai problémáival. A jó kapcsolat komoly segítséget jelent.

2. Az információcsere eszközei

Ez a fejezet a technikai alapokról szól. Ismerteti az Interneten használatos háromféle protokollt:

- E-mail, amely egyben a mai napig az egyik legnépszerűbb Internetes tevékenység,

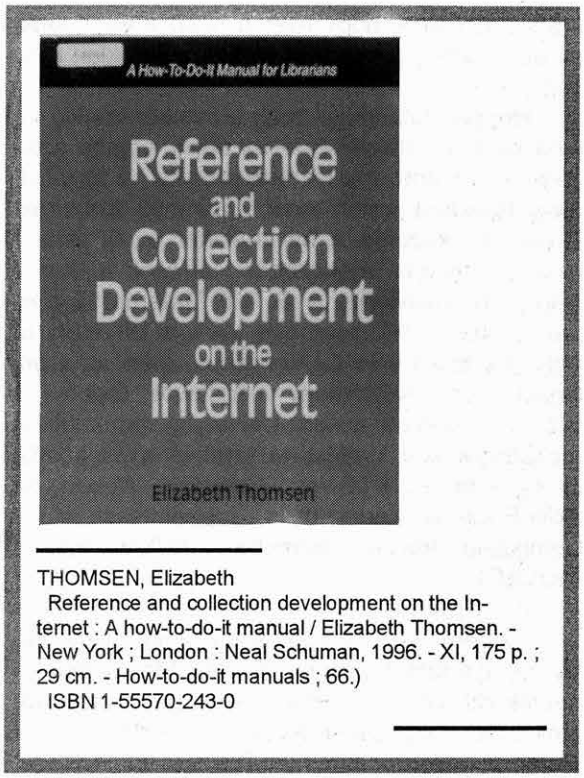

THOMSEN, Elizabeth
Reference and collection development on the Internet : A how-to-do-it manual / Elizabeth Thomsen. - New York ; London : Neal Schuman, 1996. - XI, 175 p. ; 29 cm. - How-to-do-it manuals ; 66.)
ISBN 1-55570-243-0

- Telnet, amely az egyik legrégebbi protokoll és kulcsszerepe van a könyvtári katalógusokhoz való hozzáférésben,
- FTP, melyet eredetileg csak jelszóval rendelkező felhasználóknak szántak, de az Internet terjedésével egyre inkább terjed az „anonymous" jelszó engedélyezése.

Olvashatunk a teljes szövegű adatbázisokban való keresést szolgáló WAIS (Wide Area Information Servers) indexelő rendszerről és a hálózati információforrások azonosítására szolgáló URL-ekről (Uniform Resource Locators).

3. Levelezőcsoportok

Thomsen nagy figyelmet szentel a hasonló érdeklődési körű embereket összekötő levelező csoportoknak. Ezek a csoportok nagyon különbözőek lehetnek témájukat (szakmai vagy csak egy kis társalgás), méretüket (napi 1-2 vagy akár napi 50 levél) és a felügyeletüket (ellenőrzött vagy nem) tekintve. Ebből a fejezetből megtudhatjuk, mi a teendő, ha csatlakozni szeretnénk egy levelező listához, miként iratkozzunk le róla, hogyan küldhetünk üzenetet a többieknek, miként kereshetünk a lista-archívumokban. Felhívja

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a figyelmet arra, hogy milyen hibákat véthetünk, mi az, amire ügyelni kell a levelezőlistákkal kapcsolatban.

Hogyan találhatjuk meg a minket érdeklő levelezőcsoporto(ka)t? Erre az egyik legjobb szolgáltatás szintén egy levelezőcsoport: a new-list, mely tulajdonképpen csak egyirányú forgalmat folytat, tájékoztatja a használókat az új listacímekről. További tájékozódási források a Baylor University Gopherje, a BITNET/Internet E-mail groups kereshető adatbázis vagy a Directory of Scholary Electronic Conferences, mely az egyik legismertebb gyűjtemény világszerte. *Diane Kovacs* vezetésével a Kent University munkatársai működtetik. A 9. kiadásánál tartó és egyre bővülő címtár elérhető FTP-vel, Gopheren, Weben, de akár E-mailen keresztül is (gopher.usask.edu – Computing – Internet Information; http://www.mid.net /KOVACS).

4. USENET

Ez nem más, mint egy széles körű, hierarchikusan felépülő társalgási fórum. Megismerkedhetünk előnyeivel és hátrányaival, példákat láthatunk arra, hogy milyen témájú csoportok vannak és mi, könyvtárosok miként hasznosíthatjuk ezeket.

5. Rabberatti

A Rabberatti az egyik legnagyobb, könyvekkel (címekkel, szerzőkkel, könyvkereskedésekkel, olvasással) foglalkozó csoport – rec.arts.books – fantázianeve. Példákat láthatunk arra, hogy milyen kérdések érkeznek leggyakrabban ide, miként hasznosíthatják a tájékoztató munkájukban a könyvtárosok a csoport közösségének tudását. Valószínűleg nem ez lesz a magyar könyvtárosok számára az elsődleges információforrás, azonban érdekes látni, hogy mi mindenre nyújt lehetőséget egy ilyen csoport tevékenysége.

6. FAQ-ok (Frequently Asked Questions)

A gyakran ismétlődő kérdések (és válaszok) gyűjteményének közzététele a hálózati kultúra egyik legfontosabb eleme. Célja, hogy megelőzze ugyanannak a kérdésnek a gyakori feltevését, hiszen az nehezítené a hasznos információcserét a hálózaton. Elsősorban az újonnan csatlakozott tagok tájékoztatására szolgál. Általában háromféle információtípust tartalmaznak: tájékoztatást a csoportról, kérdéseket a témakörükben és útmutatót más információforrásokhoz. Hogyan találjuk meg a FAQ-okat és a USENET-en rendszeres időközönként megjelenő tájékoztatókat? Erre szolgál az „*.answer" hírcsoport, mely az ismétlődő tájékoztatók tárolóhelye. Ha nincs USENET hozzáférésünk, Anonymous FTP-vel, E-mail útján, Gopheren vagy Weben keresztül is elérhetők. Az utóbbira egy jó példa: Tom Fine's Internet Answers Collection (http://www.smartpages.com/faqs/, mely HTML formátumban kínálja a news.answers FAQ-jait.

7. Gopher és a World Wide Web (WWW)

A Gopher 1991-es megjelenése volt az első nagy lépés az Internet tömeges elterjedésében. A hierarchikusan felépülő menürendszer könnyű keresési felületet kínál a rendezett információban. A kérdésünket egyre szűkítve, a menü kínálatán haladva jutunk el a kívánt információig. Néhány évnyi tündöklés után, a World Wide Web megjelenése háttérbe szorította a Gophert.

A Word Wide Web, akárcsak a Gopher, kliens/szerver alapon működik, azonban grafikus megjelenítésre is alkalmas, így sokkal látványosabb. Szabadabb a keresés, mert a hypertext technikával összekapcsolt fájlok nyomán a linkek gazdag kínálatából a felhasználón múlik a keresés iránya. Hang, grafika és egyéb kiegészítők hozzátételével a hypertext már hypermédiává alakul. A keresésre számos böngésző program (browser) áll rendelkezésre.

Bárki, akinek kapcsolata van egy Web-szerverhez, feltehet információt a hálózatra, akár magánszemélyként is. A Web alapegysége az „oldal", egy HTML dokumentum. Egy HTML szöveg megírása nem túl nehéz feladat, az alapok bemutatásával egy kis bátorítást is kaphatunk hozzá a könyvből.

A WWW egyre bővülő és állandó változásban levő világában a keresésnek kétféle típusa van: a téma szerinti és a kulcsszavas keresés. A téma szerinti kereséshez a különböző szakterületeken egyre újabb és újabb címgyűjteményeket találunk. Az egyik legismertebb a „WWW Virtual Library".

A kulcsszavas keresésben használatos indexeket a „kereső pók"-oknak is hívott indexelő rendszerek állítják össze. Behálózzák az Internetet, linkről linkre haladva indexelik az információt, hatalmas kereshető adatbázist kínálva az összegyűjtött adatok alapján. Szinte bármit megtalálunk a segítségükkel a hálózaton. Az egyik leggyorsabb kereső pók a Lycos. Lehetőséget ad

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyszerű és összetett keresőkérdés megfogalmazására. Az utóbbi esetében Boole operátorokat alkalmazhatunk.

8. Könyvtári katalógusok, adatbázisok és elektronikus könyvek az Interneten.

Az Internet hozzáférhetővé teszi a világ különböző tájain levő könyvtárak – közkönyvtárak, egyetemi könyvtárak, szakkönyvtárak – állományát. A kulcsszavas online katalógusok kibővítik a keresés, a kölcsönzés, a tájékoztatás lehetőségeit.

Számos referensz mű – amely lényegében egy adatbázis nyomtatott formában – az Interneten is megjelent. Ezekben a hálózaton könnyebben kereshetünk, sőt gyakran ingyenesen, mi több, elhelyezési gondjaink sem lesznek.

Egyre gyarapodik a nagy, teljes szövegű könyvgyűjtemények száma is az Interneten. Találunk ezek között irodalmi, történelmi, vallási műveket. Az első elektronikus könyvtár kezdeményezés az Egyesült Államokban a Gutenberg Projekt volt, mely 1971-ben indult útjára. Ismert gazdag gyűjteményéről a Bartleby Library (Columbia University). Noha a nyomtatott könyvek számos előnyével nem vetekedhetnek az elektronikus társaik, mégis ezeknek a gyűjteményeknek a jelentősége igen nagy. Az egyik nagy előnyük a kereshetőség. A Massachusetts Institute of Technology „The Tech" c. folyóiratának Shakespeare Home Page-en az író összes műveiben kereshetünk. Az említett folyóirat egy másik szolgáltatásaként 300 görög és római klasszikus mű angol fordítását olvashatjuk. Felbecsülhetetlen értéket jelentenek ezek az információforrások a hálózaton, mivel nincs olyan könyvtár, amely a nyomtatott irodalom ilyen széles skáláját tudná az olvasó kezébe adni. A könyvtáros tájékoztató munkájában a nyomtatott könyvek, folyóiratok, hanghordozók, videók, CD-ROM-ok mellett helyet kell kapniuk az elektronikus szövegeknek is.*

Végül a könyv *1. függelék*ében témakörök szerint csoportosítva a könyvtárosok számára hasznos Web-oldalakból kapunk rövid annotációval ellátott gyűjteményt. A *2. függelék*ben pedig könyvlistákról, ajánló bibliográfiákról van hasonló összeállítás.

A könyv segítséget nyújthat azoknak a könyvtáraknak, amelyek az Internet bevezetése előtt állnak, talán még csak mérlegelik, hogy jelenthet-e egyáltalán többlet szolgáltatást a világot beszövő hálózathoz való hozzáférés. Akik már részesei az Internet társadalomnak, szintén találhatnak a könyvben hasznos útmutatót a lehetőségek kiaknázására. Thomsen minden alkalmazást a könyvtáros – igaz, az USA-beli könyvtárakban dolgozó könyvtáros – szemszögéből vizsgál, példákat mutatva be arra, hogy miként hasznosíthatók a mindennapi tájékoztató munkában. Említésre méltó az is, hogy az Internet rohanó világában a könyv időben kerül a kezünkbe (1996-ban jelent meg), így a tartalma nem veszített a jelentőségéből.

Halasiné Wittinghoff Judit

Hasonló magyar kezdeményezés a Magyar Elektronikus Könyvtár. (*Az ismertető: H. W. J.*)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvkiadás, könyvművészet, társadalom

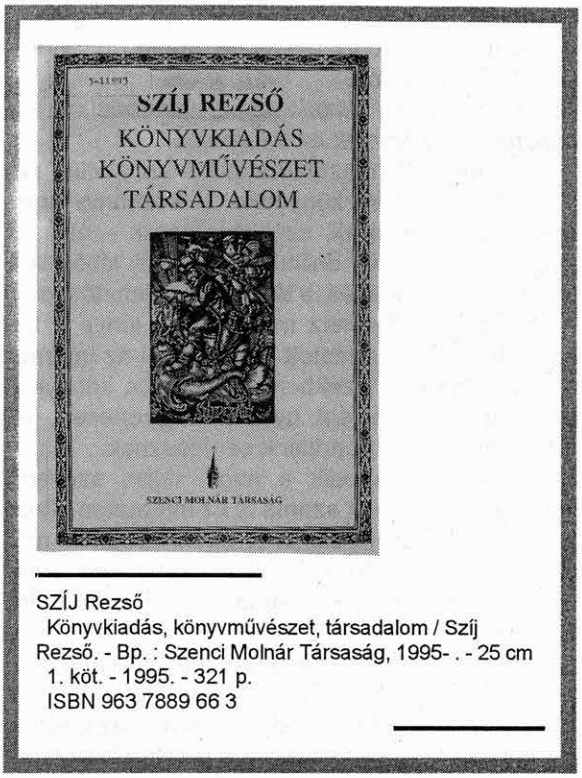

SZÍJ Rezső
Könyvkiadás, könyvművészet, társadalom / Szíj Rezső. - Bp. : Szenci Molnár Társaság, 1995- . - 25 cm
1. köt. - 1995. - 321 p.
ISBN 963 7889 66 3

A nyolcvanéves *Szíj Rezső* tanulmánygyűjteménye zömében a század első felének magyar könyves kultúráját vizsgálja a kötetcím három szavával találóan meghatározott szempontok szerint. Az írások többsége tudományos igényű esszé, de ezeken túl némi műfaji változatosság is megjelenik a könyvismertetéstől a harcos vitacikkig. Nagyrészt a hatvanas, hetvenes években születtek a tanulmányok. Azóta egyes területekről már sokkal többet tudhatunk, például a hazai nyomdatörténet két óriásának, *Kner Imré*nek és *Tevan Andor*nak munkásságát, melynek taglalása e kötetnek összesen mintegy harmadát képezi, később más szerzők, az évfordulók kapcsán is, részletesebben feltárták. Hozzájuk kapcsolódóan azonban számos félig elfelejtett bibliofil művészről és kisebb könyvkiadóról (pl. *Reiter László, Bisztrai Farkas Ferenc, Keleti Arthur, Mata János*) olvashatunk itt úttörő jellegű tanulmányokat, melyeknek alig akadt szakszerű folytatásuk más kutatók részéről az azóta eltelt időben.

Az első írással Hess András lép elénk mint a magyarországi nyomdászok ősalakja. A magyar könyvnyomtatás kezdeteinek ötszázadik évfordulójára készült megemlékezés összefoglalja az addig ismert szakirodalmat, feltevésekbe bocsátkozik a nyomda korai megszűnését illetően. Szíj szerint hosszabb életre számíthatott volna a vállalkozás, ha a nép nyelvén szolgáltat olvasnivalót.

A következő, a kötet tulajdonképpeni témájához még szintén csak bevezető írás 1961-es recenzió *Soltész Zoltánné: A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században* című művéről. A művészettörténész szempontrendszeréhez Szíj hozzáadja a maga társadalmi szempontjait. Némi patriotizmussal enyhén Soltészné szemére rója, hogy állandóan külföldi előképeket keres.

A harmadik írás szerző és nyomdász-tipográfus örökké problematikus viszonyával foglalkozik. Jelentős íróknak gyakran nincs tipográfiai látásuk, kevéssé érdekli őket könyvük nyomdai kivitelezése. Ritka kivétel a régiek közül *Kazinczy Ferenc*, aki nemcsak ismeri a nyomdabetűk fajtáit, felépítését, hanem valóságos betűesztétikai kritikát és propagáló tevékenységet folytat, amint az kiviláglik a közölt levélidézetekből. 1932-ben *Kner Imre* kezébe kerül Kazinczy üdvözlőverse, amelyet az Napoleon esküvőjére írt. A kézirat aprólékos nyomdai utasításokat tartalmaz. Az akkor már klasszicista tipográfiai hagyomány útján járó Kner bibliofil könyvet csinál a kéziratból a szerző intencióit formailag figyelembe véve. A nyomdász és a szerző viszonya kivételes irányba fordul, amikor Kner igyekszik leveleivel befolyásolni az erre legalább nyitott *Szabó Lőrinc* könyvesztétikai ízlését. *„Az én egész életem azért pazarlódik el, hogy belevigyem az emberekbe a tipográfiai kvalitás iránti érzéket ..."* – írja a nyomdász a költőnek. A továbbiakban öt rövid tanulmány foglalkozik Kner nyomdászatának bizonyos aspektusaival. Ezek közül az első Kner Imre könyvművészeti törekvéseiről, azok változásairól beszél. Lipcsei tanulmányai során még a szecessziós könyvkészítés jegyében nyer alapképzést. Ezt kezdi folytatni édesapja üzemében, elvetve a XIX. századi eklekticizmust. A tízes évek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

től a nyugati iparművészet törekszik megszabadítani a tárgyakat a díszítéstől. (Megállapítja ezt egyébiránt e kötet utolsó előtti, rövidke írása is, mely a könyvdísz szerepváltozásait általában vizsgálja.) A kor szellemében Kner aggályai is fokozatosan erősödnek a szecesszióval szemben. Talán az építész-grafikus *Kozma Lajos* hatása is, akinek pedig népies barokkos könyvdíszeit az első világháború után előszeretettel alkalmazza, hogy Kner érdeklődése egyre inkább a könyv belső szerkezete, a könyvtest, a könyvlap, a nyomtatott betű architektonikus fölépítése felé irányul. 1924-től egyáltalán nem alkalmaz könyvdíszt, fegyelmezett, már-már puritán kiadványszerkezetet alakít ki, a klasszicizmus nyomdokain viszi tökélyre és nemzetközi hírre tipográfiáját. (Nem hangsúlyozódik, de vitathatatlan mindebben *Fülep Lajos* hatása, akivel élethosszig tartó levelezést folytat.) A következő cikkben Szíj Rezső a saját gyűjteményében megtalálható, kereskedelmi forgalomba nem hozott Kner-kiadványokat tekinti át, s szól az ún. Privatdruck kiadványtípusról általában. Olvashatunk még az embléma grafikai műfajáról *Kozma Lajos* 1925-ös Szignetkönyve kapcsán, melyhez az előszót is Kner írta. Külön tanulmány elemzi Kner Imre és *Buday György* fametsző, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma akkori vezetőjének kapcsolatát a harmincas évek második felében. Kner Imrének mintegy sorskritikáját adja az utolsó éveiről írott tanulmány. A szakmai elveihez és magyarságához makacsul ragaszkodó, az életét szolgálatnak tekintő, meg nem értett nyomdaművész (Misztótfalusi párhuzamként többször is előjön) egyre inkább elszigetelődik, míg végül a világégés áldozata lesz.

A kortárs és pályatárs *Tevan Andor* példája kínálkozna „párhuzamos életrajzul" plutarkhoszi értelemben. Szintén külföldi tanulmányok után veszi át és virágoztatja fel apja üzletét egy másik Békés megyei kisvárosban, Békéscsabán. Végzetük is némileg rokon, azzal a különbséggel, hogy Kner odavész a haláltáborban, Tevan pedig hazatér a munkaszolgálatról. Tevan a rugalmasabb, modernebb, alkalmazkodóbb könyvkiadó. Szíj Rezső jó érzékkel Tevan Andor kiadói munkásságát emeli ki és kíséri végig; láttuk ugyanakkor, hogy Kner Imre elsősorban a tipográfia művészeként szerepel a kötetben. Az aranyifjú *Rozsnyay Kálmán* révén Tevan bekerül a pesti írók kávéházi köreibe. Kevésbé idealista, mint Kner, nagyobb teret enged népszerűbb külföldi és könnyedebb hazai polgári irodalomnak. Amatőr sorozatában azonban a Krúdy- és a Kosztolányi-kötet után szinte kizárólag régebbi magyar klasszikusokat jelentet meg. Kevesebbet ügyel a szöveggondozásra, mint Kner, a Tevan Könyvtár írói gyakran panaszkodnak leveleikben, hogy nem kapnak korrektúra-példányt (nyilván a közlekedési, postázási nehézségek miatt), és ezért jelenik meg művük sajtóhibákkal. A népesebb városok kereskedőit személyesen keresi fel Tevan a terjesztés biztosítása érdekében. Sokat kénytelen bérmunkában dolgozni nyomdájával, kiadói tevékenysége a húszas évek végétől ellanyhul.

A *Nyugat* és a könyvművészet kapcsolatának vizsgálatakor Szíj kifejti, hogy a folyóirat egyfelől sokat tett a könyvesztétikai ízlés formálása érdekében a benne helyet kapó kritikák révén. *Bálint Aladár, Elek Artúr, Farkas Zoltán, Lengyel Géza, Szini Gyula* bírálatai rendre kitértek az irodalmi művek illusztrációira és a könyvkötésekre is. A Nyugat kiadásában megjelent könyvekről azonban szomorúan állapítható meg, hogy eltekintve néhány címlaprajztól, *Falus Elek, Lesznai Anna, Kozma Lajos* kiváló munkáitól, a Nyugat Könyvtár meglehetősen alacsony nyomdai színvonalat képvisel. Legjobb íróink átalában kevés gondot fordítanak műveik nyomdai kiállítására.

Ezzel szemben néhány kisebb formátumú író elsőrangú könyvművésszé képezte magát, amint ez a következő tanulmányokból kiderül. Olvashatunk *Reiter Lászlóról*, az *Amicus* kiadóvállalat alapítójáról, képzőművészeti könyvek kiadójáról, aki a húszas években a *Magyar Bibliophil Társaság* számos kiadványát is tervezte. *Bisztrai Farkas Ferenc*, a harmincas években a *Magyar Grafika* c. folyóirat és az *Ars Hungarica* c. könyvsorozat kiadója, 1937-ben kísérletet tett egy olyan egyesület fenntarására, melynek célkitűzése, hogy tömegekhez juttasson el művészi kivitelű könyveket. A rövid életű *Magyar Biblofilek Szövetségét* azonban a politikai hatalom oszlatta fel rövidesen. *Keleti Arthur*, a trecento igézetében élő költő, műfordító saját könyvstílust alakított ki irányítva könyvei illusztrálását és nyomdai kivitelezését. Debrecen bibliofil társadalma vonul fel előttünk a húszas évektől negyedszázadon át, a tárgyalt korszakot lezáró tanulmányban. Grafikusművészek, mint *Gáborjáni Szabó Kálmán* és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mata János, kiadók, gyűjtők, szakértők, mint *Békés István, ifj. Reisinger Jenő, Réthy István* és berei *Soó Rezső* tevékenysége tárul elénk. A debreceni Ajtósi Dürer Céh adja ki a két évfolyamot megért *Magyar Exlibris* című folyóiratot.

A kötetzáró kultúrpolitikai pamflet a kései szocialista könyvkiadásról talán elhagyható lett volna. Nem tudjuk meg, mire válaszul és milyen közegben született az írás. Másutt is érezhető népnevelő hajlamát itt túlzásba viszi a szerző.

Szíj Rezső megközelítéseiről meg kell még jegyeznünk, hogy erősen társadalom-központúak, illetve ma-központúak. Ennek megfelelően gyakran moralizál és aktualizál. Valamelyes tipizálási törekvések is megfigyelhetőek nála, a nyomdász, a kiadó, a gyűjtő személyisége és társadalmi szerepe általában is érdekli. Másrészt az egyes nyomdatermékeket nem mulasztja el igen alapos esztétikai kritika alá vetni.

A szépen megtervezett kötet technikai szerkesztését szó érheti. Két tucatnál több a sajtóhiba, lábjegyzetek sora marad ki, a tanulmányok felének első megjelenési helyéről nem értesülhetünk, a gazdag illusztráció mellett elkelne némi képmagyarázat, a névmutatót pedig csak egy következő kötetbe ígérik.

Nagypál László

A SOROS ALAPÍTVÁNY jelentős összeggel segítette a bolgár könyvtárakat, hogy IFLA voucherek vásárlásával módjuk legyen igénybe venni a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést.
(UAP Newsletter, 1997. ápr.)

Az IFLA TESTVÉRKÖNYVTÁRI PROGRAMJA iránt nagy az érdeklődés. Az IFLA Iroda nyilvántartásba veszi a társkereső könyvtárakat, kérdőív kitöltése alapján adatbázisban rögzíti igényeiket, lehetőségeiket, s mindegyiküknek igyekszik a „készletből" megfelelő partnert ajánlani. A tényleges kapcsolat felvétele és kiépítése már az illető könyvtárak dolga. Igen sok könyvtár jelentkezik fejlődő országokból, ezek általában segítséget szeretnének kapni a gazdag országok könyvtáraitól: dokumentumokat, berendezéseket, valamint a szakmai fejlődésükhöz szükséges információkat.
(UAP Newsletter, 1997. ápr.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Válogatás a Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

Könyvtárépület; Könyvtártörténet -nemzeti; Társadalmi követelmények; Franciaország
BERTRAND, Anne-Marie – KUPIEC, Anne
Ouvrages et volumes : Architecture et bibliotheques / Anne-Marie Bertrand et Anne Kupiec avec la collab. de Joseph Belmont, Michel Melot, Daniel Payot. – Paris : Éd. du Cercle de la Librairie, cop. 1997. – 212 p. ; 25 cm. – (Bibliotheques, ISSN 0184-0886). – Bibliogr.: p. [205]-212. – ISBN 2-7654-0657-X
Raktári jelzet: 3-12125

Esszék a könyvtárépítészetről, könyvtárépületekről nem annyira funkcionális, mint inkább társadalmi, szimbolikus, jelentéstani megközelítésben egy építész, egy filozófus és néhány könyvtáros tollából. Az első három tanulmány tárgya, hogy miként hatott a történelemben az építészet alakulása a könyvtáreszmény változásaira. A második harmad írásai a könyvtárakat, mint építményeket és közösségi intézményeket külső megjelenésükben vizsgálják. A harmadik tanulmánycsoport jelenkori franciaországi könyvtárak megtervezettségét, középületi szerepét, városképi környezetbe illeszkedését veszi szemügyre. Arra is kitér majd minden szerző, hogy a modernizáció és a demokratizálódás folyamata hogyan tükröződött a könyvtárépítészetben.

Minerva -könyvtári [forma]
Biblioteki Rossii : Putevoditel' / [naucn. red. V. R. Firsov] ; [izd.] Rossijskaa nacional'naâ biblioteka. – Sankt-Peterburg : Izd. RNB, 1996- . – 20 cm
Vyp. 1. – 1996. – 251 p.
Raktári jelzet: 2-10057

Az oroszországi könyvtárak minervája az egyes könyvtárakra vonatkozó tudnivalókon kívül azért is tanulságos, mert képet ad e könyvtárak hierarchiájának új rendszeréről, a hierarchia felső szintjére tartozó 220 könyvtár státusáról. A két nemzeti könyvtár: Oroszország Állami Könyvtára (Moszkva, a volt Lenin Könyvtár) és Oroszország Nemzeti Könyvtára (Szentpétervár, a volt Szaltikov-Scsedrin Könyvtár), utánuk még 7 „szövetségi szintű" könyvtár következik, közöttük pl. az Idegen nyelvű Irodalom Állami Könyvtára. Külön csoportot alkot a parlamenti könyvtár és az elnöki hivatal könyvtára. 87 intézmény szerepel „az Oroszországi Föderáció tagegységeinek könyvtárai" között, a kis nemzetiségi köztársaságok nemzeti könyvtárai és a megyei (területi, határterületi stb.) könyvtárak. Megtudjuk pl., hogy rokonaink közül a Komi Köztársaság Nemzeti Könyvtára 2,4 milliós állománnyal rendelkezik, 1-2 millió között van a karéliai, a mari, az udmurt nemzeti könyvtár állománya, de ide tartozik a hanti-mansi körzeti könyvtár is szerény 100 ezres állományával, valamint az elnéptelenedő Birobidzsán megyei könyvtára, 220 ezer kötettel. Az utolsó csoportot a minisztériumok és főhatóságok, felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek könyvtárai alkotják: 49 az Oroszországi Tudományos Akadémia hálózatához tartozó és 7 egyéb akadémiai könyvtár, 39 egyetemi könyvtár, végül 27 (a mi országos, illetve országos feladatkörű könyvtárainknak megfelelő) nagy szakkönyvtár.

Módszertani útmutató (forma); Munkafolyamat; Munkakör; Munkaszervezés; Vezetés
CASTELEYN, Mary
Job descriptions for the information profession / Mary Casteleyn ; [publ. ... by Aslib]. – [London] : Aslib, cop. 1996. – 58 p. ; 24 cm. – (The

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Aslib know how series). – Bibliogr.: p. 56-57. – ISBN 0 85142 368 X

Raktári jelzet: 3-12130

A gyakorlati tudnivalókat bemutató sorozat jelen kötete a munkaköri leírások kérdésével foglalkozik az alábbiak szerint: 1: Mi a zavaró a munkaköri leírásokban (aktualizálás, mit tartalmazzon, milyen típusai léteznek, a munkaköri leírások tipikus hibái, munkaelemzés). 2. A munkaköri leírások és a személyzeti munka. 3. A munkaköri leírás megtervezése (hogyan, mit, ki, miért). 4. A munkaköri leírás megszövegezése. 5. Egyéb tudnivalók. 6. Válogatott példák különféle munkakörökben és könyvtártípusban dolgozók munkaköri leírására.

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Közművelődési könyvtár; Nemzeti könyvtár; Nemzeti tájékoztatási rendszer; Számítógép-hálózat; Szerzői jog; Szolgáltatások átvétele; Nagy-Britannia, London, -K

Computers in Libraries International (10.) (1996) (London)

The Tenth Annual Computers in Libraries International 96 : Proceedings : London 20-22 February 1996 / org. by Learned Information Europe Ltd. – Oxford : Learned Information Europe Ltd., cop. 1996. – 299 p. ; 22 cm. – Bibliogr. a tanulmányok végén. – ISBN 0 904933 95 4

Raktári jelzet: 2-10059

A konferencián elhangzott 28 előadást tartalmazza a kötet. A tanulmányok témái széles körben szóródnak: a legtöbb az Internettel és különféle könyvtári alkalmazásaival, hasznosíthatóságával foglalkozik. A többi írásban a szerzői jog, az elektronikus dokumentumellátás, a nemzeti információpolitika, az elektronikus folyóiratok, az EU telematikai programja, a forrásmegosztás, felsőoktatási könyvtárosok továbbképzésének kérdései szerepelnek hangsúlyosabban.

Multimédia; Oktatás információellátása; Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

Current legal issues in publishing / ed. A. Bruce Strauch. – New York ; London : Haworth, cop. 1996. – 144 p. ; 23 cm. – Bibliogr. a fejezetek végén. – Megjelent a The Acquisitions Librarian 15. számaként is, 1996-ban. – ISBN 1-56024-804-1

Raktári jelzet: 2-10056

A kötet 5 tanulmánya foglalkozik a szellemi tulajdonjog problémájával: Az alapvető nemzetközi szerzői jogi egyezmények; A szerzői jogi rendelkezések igazságtalansága a fejlődő országok szempontjából; Az egyetem mint az oktatók szerzői jogainak tulajdonosa; Az enciklopédiák, adattárak stb. tulajdonjogának kérdése: az eredetiség teszi a szerzőt, vagy az adatgyűjtő munka is védelmet érdemel; Adott cég vevőkörére stb. vonatkozó adatok eszmei értéke és tulajdonjoga. Három tanulmány tárgyalja a „méltányos használat" kérdését, kivált a digitalizált információk hasznosítását az egyetemi oktatásban. Négy tanulmány vizsgálja, milyen változást jelent a szellemi tulajdonjog átruházása szempontjából a multimédia, a digitalizált információk megjelenése: a kinyomtatandó mű szerzői jogának megszerzésével a műnek az új médiumok útján történő forgalmazására is kizárólagos jogot szerez-e a kiadó, lehet-e a kiadók szerzői jogával korlátozni a digitális információkezelés óriási (és interaktív használat révén minőségi változást is jelentő) lehetőségeit. Az utolsó tanulmány arra figyelmeztet, hogy a digitalizált adatközlés lehetőségei még jobban megnehezítik egy régi probléma megoldását: a rágalmazás és a pornográfia elleni védekezést.

Bibliofília; Könyvtártörténet -magyar; Magánkönyvtár; Műemlékkönyvtár; Régi és ritka könyvek gyűjteménye; Történeti forrás -magyar

DEÉ NAGY Anikó

A könyvtáralapító Teleki Sámuel / Deé Nagy Anikó ; kiad. az Erdélyi Múzeum-Egyesület. – Kolozsvár : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1997. – 456 p. ; 25 cm. – ISBN 973-98092-1-9

Raktári jelzet: 3-12125

Ez a minden eddiginél részletesebb életrajz több évtizedes kutató munka eredménye. Helyet kap benne Teleki Sámuel külföldi útinaplójának elemzése, hivatali pályájának, közéleti szerepeinek, családi életének áttekintése. Az erdélyi főúr

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az iskolaügy felkarolója, külföldön tanulók segélyezője, a protestantizmus védelmezője, nyugati tudósok levelezőtársa, Janus Pannonius műveinek sajtó alá rendezője. Nézetei a felvilágosodásról és az abszolutizmusról szintén bemutatásra kerülnek. Figyelemmel kísérhetjük könyvgyűjtő tevékenységének alakulását, a gyarapodó könyvállomány sorsát. Újabb adatokkal szolgál a kötet a marosvásárhelyi könyvesház alapításáról, az épület könyvtárrá alakításáról, első könyvtárosairól, a korán elhunyt feleség, Bethlen Zsuzsanna könyvgyűjtéséről.

Ismerteti a szerző a könyvtár négy kötetes nyomtatott katalógusát és az ötödik, kéziratban maradt kötetet. A monográfiát terjedelmes adattár követi, Teleki Sámuel levelezésének (185 levél) forráskiadásával. Ezt kiegészítik még vagyonleltárak, számadások, adománylevelek, a Teleki Téka építésére és a könyvtár használatára vonatkozó iratok.

Információpiac; Információtechnológia; Konferenciai anyag -nemzeti [forma]; Multimédia; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

Deutsche Gesellschaft für Dokumentation. Online-Tagung (16.) (1994) (Frankfurt am Main)

16. Online-Tagung der DGD : Information und Medienvielfalt : Frankfurt am Main, 17. bis 19. Mai 1994 : Proceedings / hrsg. von Wolfram Neubauer und Ralph Schmidt. – Frankfurt am Main : Deutsche Gesellschaft für Dokumentation, 1994. – 476 p. ; 24 cm. – ISBN 3-925474-24-2

Raktári jelzet: 3-12126

A konferencia az információpiac médiumkínálatának főbb irányait igyekezett bemutatni. A kiadványban közölt 43 előadás témakörei: a világszerte hozzáférhető információkészletek szervezése, marketingmunkája, közvetítése, az adatbankok jelentősége a hatóságok, az ipar és kereskedelem, a tudomány számára, az információközvetítés új lehetőségei a technikai eredmények révén, a könyvtárak és tájékoztató szolgáltatások hálózatba szervezése révén.

Állományalakítás; Elektronikus könyv; Feldolgozó munka; Gépi könyvtári hálózat; Hatékonyság; Konferenciai anyag -nemzeti [forma]; Továbbképzés

Deutscher Bibliothekartag (86.) (1996) (Erlangen)

86. Deutscher Bibliothekartag in Erlangen 1996 : Ressourcen nutzen für neue Aufgaben / Hrsg. von Sabine Wefers. – Frankfurt am Main : Klostermann, cop. 1997. – VII, 336 p. ; 24 cm. – (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie : Sonderheft, ISSN 0514-6364 ; 66.). – ISBN 3-465-02908-9

Raktári jelzet: 3-12122

A kiadvány az alábbi témakörök szerint csoportosítja a konferencián elhangzott előadásokat (zárójelben az előadások száma): Teljesítménymérés és minőségi vezetés (4), Pénzügyi ellátás és költségszámítás (2), Továbbképzés (3), Az EBLIDA által nyújtott lehetőségek (1), Digitális irodalom és információellátás (2), Dokumentumok igénylése és szolgáltatása elektronikus úton (2), A regionális könyvtári hálózatok újabb eredményei és tervei (5), Az állományépítés és helyességének ellenőrzése (4), Formai és tárgyi feltárás (6), A régi állomány feltárása (1), Állományvédelem (1).

Cenzúra története; Írástörténet; Könyvtártörténet -magyar; Könyvtörténet -magyar; Levéltár; Művelődéstörténet

Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára / [... szerk. Kovács András, Sipos Gábor és Tonk Sándor] ; kiad. az Erdélyi Múzeum-Egyesület. – Kolozsvár : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996. – 604 p. ; 24 cm. – Bibliogr. lábjegyzetekben. – ISBN 973-96946-7-5

Raktári jelzet: 3-12131

A történész, levéltáros Jakó Zsigmond két pályaképe és részletes bibliográfiája fogja közre negyvennél több tudóstárs és tanítvány sokféle tudományterületről származó tanulmányát. Könyv- és könyvtártörténeti szempontból leginkább az alábbi tanulmányok tarthatnak igényt érdeklődésre: Balázs Mihály: János Zsigmond fejedelem és a cenzúra; Balogh Béla: A máramarosszigeti Református Líceum egykori könyvtára; Benkő Elek: A siménfalvi rovásemlék és köre; F. Csanak Dóra: Hogyan vásárolta meg Teleki Sámuel a Tacitus-corvinát?; Deé Nagy Anikó: Könyvgyűjtő asz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szonyok a XVIII. században; Keserű Bálint: „Rajongók" Erdélyben; Kovács Kiss Gyöngy: Szatmár vármegye könyvtára 1829-ben; Monok István: Nemzeti nyelvű olvasmányok a XVI-XVII. századi Magyarországon; Muckenhaupt Erzsébet: Lövöldi kötés a csíksomlyói ferences könyvtárban; Pál Judit: Írástudás a Székelyföldön a XVIII. században; Sipos Gábor: Az erdélyi református egyház zsinati jegyzőkönyveinek kiadásáról; Szabó Miklós – Szögi László: Az erdélyiek külföldi egyetemjárása a XVIII. században és a XIX. század első felében; Tüdősné Simon Kinga: A Kálnoky család XVIII. századi könyvtára; R. Várkonyi Ágnes: Apafi-Zrínyi-Comenius.

Cikk; Könyvtárközi kölcsönzés; Közvéleménykutatás; Térítéses szolgáltatás

Fernleihbestellungen von Zeitschriftenaufsätzen : Benutzererwartungen an Kosten, Erledigungsdauer und Qualität der kostenpflichtigen Dokumentlieferung / [Bearb. Peter Reuter] ; [Hrsg.] Deutsches Bibliotheksinstitut. – Berlin : Deutsches Bibliotheksinstitut, 1996. – 202 p. ; 24 cm. – (dbi-materialien ; 151.). – ISBN 3-87068-951-X

Raktári jelzet: 3-12056

A német SUBITO program a könyvtárközi kölcsönzés rendszerén belül olyan speciális eljárás kidolgozását célozza, amely külön térítés ellenében a folyóiratcikkek gyorsabb szolgáltatását teszi lehetővé. Ennek egyik előmunkálata volt az a közvéleménykutatás, amely a használók igényeit mérte fel: milyen gyors szolgáltatást (24 óra, 2 nap, 1 hét, 2 hét, 4 hét) igényelnek és mennyit (5, 10, 20, 40, 60 márka) hajlandók áldozni érte. 1308 különféle szakterületen működő használót kérdeztek meg: egyetemi oktatókat, segéderőket és hallgatókat, egyetemen kívüli magán- és jogi személyeket. Számbavették azt is, hogy milyen célra igénylik az információt, s hogy az idő és a költség mellett mennyire tartják fontosnak a megrendelés teljesítésének biztonságát. A kiadvány összesen 156 táblázatban és diagramban dolgozza fel az eredményeket, foglalkozási csoportok, igényelt határidők és felajánlott térítések szerint, abszolút és százalékszámokban viszonyítva egymáshoz e három tényezőt.

Állami irányítás; Jogszabály -könyvtárügyi; Jogszabály -más területről; Költségvetés; Könyvtári rendszer -országos; Személyzet

JARRIGE, Marie-Thérese

Administration et bibliotheques / Marie-Thérese Jarrige avec la collaboration de Jean Péchenart. – Nouvelle éd. –Paris : Éd. du Cercle de la Librairie, cop. 1996. – 411 p. ; 25 cm. – (Bibliotheques). – Bibliogr.: p. 375-378. – ISBN 2-7654-0634-0

Raktári jelzet: 3-12128

Oktatási célú, igen részletes áttekintést ad, az alábbi témakörök szerint: 1. A francia közigazgatás: az állam, az önkormányzatok, az alkotmány, a törvények, a hivatali dokumentáció; 2. A könyvtárak központi irányítása. A közintézmény jellegű könyvtárak – a nemzeti könyvtár, az egyetemi könyvtárak, egyes országos intézmények könyvtárai, a párizsi Nyilvános Tájékoztató Könyvtár, a városi könyvtárak, a megyei kölcsönző könyvtárak – jogi helyzete (kiegészítve az egyéb könyvtártípusok áttekintésével); 3. A közhivatalnoki státusú és az ilyen státussal nem rendelkező, de közintézményben dolgozó személyek jogi helyzete; 4. E kétféle csoportba tartozó könyvtári dolgozók jogi helyzete; 5. A közintézmények pénzügyi ügyvitele általában és a könyvtárakban. Konkrét jogszabályokat nem közöl, csak hivatkozik a fontosabbakra.

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Munkaszervezés; Személyzet; Vezetés

Managing change in academic libraries / ed. Joseph J. Branin. – New York ; London : Haworth, cop. 1996. – 152 p. ; 22 cm. – Megjelent a Journal of Library Administration vol. 22. no. 2/3. (1996) számaként is. – Bibliogr. a fejezetek végén. – ISBN 1-56024-810-6

Raktári jelzet: 3-12123

A kötet 9 tanulmányának tárgya: A könyvtári szerepek, hatáskörök és koncepciók változása az informatika korában; Az alexandriai könyvtár eszméjének feltámadása az elektronikus könyvtár formájában; A könyvtárigazgató mint a változás mozgatója; A költségvetési megszorítás – ösztönzés új utak keresésére; A könyvtári szakszemélyzet és segédszemélyzet szerepének vál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tozása; A bibliográfiai számbavétel az elektronika korában; Az egyetemi könyvtár szervezeti átalakulása.

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Elektronikus publikáció; Gyűjteményes kiadvány (forma); Információtechnológia; Multimédia; Prognózis; Számítógép-hálózat; Szerzői jog; Szűk publicitású anyag; Távközlés

Networks and resource sharing in the 21st century : Re-engineering the information landscape / ed. Mary Huston-Somerville, Catherine C. Wilt. – New York ; London : Haworth, cop. 1995. – XIV, 139 p. ; 23 cm. – Megjelent a Resource Sharing and Information Network vol. 10. no. 1/2 (1995) számaként is. – Bibliogr. a fejezetek végén. – ISBN 1-56024-741-X

Raktári jelzet: 3-12129

A 21. század küszöbén, az információtechnika gyors ütemű fejlődésének hatására a tájékoztatás forradalmi átalakulása megy végbe. Megváltoztak az elvárások a könyvtárak szerepét, feladatait illetően is. A változások hatására felül kell vizsgálnunk – többek között – a hagyományosan értelmezett információszerzés, a források hozzáférhetőségének és elérhetőségének, a hálózatok működésének, az együttműködés formáinak, a multimédia könyvtári szerepének stb. kérdését. A kötet 9 tanulmánya elméleti szinten (könyvtárak, információtechnológia, jövő; a könyvtárosok a digitális forradalomban; a könyvtári hálózatok problematikája), információtechnológiai szempontból (a határokat átszelő hálózati kapcsolatok; a szűk publicitású információ és hálózatok; a multimédia források elérése; a globális információs piac stb. kérdései), és a várható fejlemények, tendenciák szempontjából (a digitalizálás problémái; a könyvtárak mint multimédia „gépek") tekinti át a felmerült problémákat.

Gyarapodási jegyzék [forma]; Külföldi kiadvány; Nemzeti könyvtár; Patriotika

Russkoe zarubez'e : Katalog izdanij, postupivsih v Rossijskuû nacional'nuû biblioteki v 1991-1993 gg. / [sost. T. I. Adrianova et al.]. – Sankt-Peterburg : Izd. RNB, 1997. – 240 p. ; 21 cm

Raktári jelzet: 2-10055

A volt leningrádi Szaltikov-Scsedrin Könyvtárba a szovjet korban csak esetlegesen érkeztek külföldön megjelent orosz nyelvű könyvek, s azok is többnyire a zárt anyagba kerültek. Az immár Oroszországi Nemzeti Könyvtár néven működő szentpétervári intézmény most rendszeresen igyekszik pótolni a hiányokat. A három év alatt 1583 olyan kiadványt szerzett be, amely a szovjet korban külföldön orosz nyelven megjelent: emigránsok írásait, otthon kegyvesztetté vált írók tilalmas vagy kiadatlan műveit, orosz irodalomtörténeti és történeti munkákat, kremlinológiát. A névmutatóban Szolzsenyicinnél is több tétellel szerepel bizonyos B.A. Filippov (művei többnyire saját kiadásban jelentek meg), sok kiadvány foglalkozik Csehov, Puskin, Tolsztoj, valamint Ahmatova, Blok, Mandelstam, Paszternak munkásságával. A helynévmutató szerint Párizs, New York és München adta ki a legtöbb orosz nyelvű munkát, de London, Frankfurt, Berlin, Ann Arbor is több tucat kiadvánnyal szerepel. Az USA számos városa mellett a legtöbb európai országban (nálunk nem), valamint Dél-Amerika és Ázsia sok városában jelentek meg ilyen könyvek.

Fenntartó szerv; Hálózati modell; Könyvtárépület -közművelődési; Működési feltételek; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

TAESCH-WAHLEN, Danielle

Concevoir, réaliser et organiser une bibliotheque : Mémento pratique a l'usage des élus, des responsables administratifs et des bibliothécaires / Danielle Taesch-Wahlen. – Paris : Éd. du Cercle de la Librairie, cop. 1997. – 162 p. ; 24 cm. – (Bibliotheques, ISSN 0184-0886). – Bibliogr.: p. 161-162. – ISBN 2-7654-0656-1

Raktári jelzet: 3-12124

A könyv elsősorban a könyvtárfenntartó hatóság hivatalnokainak és választott vezető testületének szól. Tárgya: 1. A könyvtár szerepe a város életében, a helyi politikában; 2. A könyvtár mint közintézmény: állománya, működésének anyagi és személyzeti feltételei, 3. Feladata, közönsége, alapvető tevékenységi formái, speciális lehetőségei; 4. A könyvtár mint szervezet: központi, mozgó- és fiókkönyvtár, könyvtárstatisztika, könyvtárigazgatás; 5. A könyvtárépület: beilleszkedése a környezetébe, tereinek kialakítása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a gyűjtemény elhelyezésének és használatának érdekében.

Besorolás -személyzeté; Könyvtáros -felsőfokú; Munkaköri leírás; Tudományos és szakkönyvtárak

VOLLERS, Hinrich – SAUPPE, Eberhard

Arbeitsplatzbewertung für den wissenschaftlichen Bibliotheksdienst (AWBD) : Beiträge zur Beschriebung und Bewertung von Arbeitsplätzen nach den Vergütungsgruppen IIa bis I des Bundes-Angestelltentarifvertrages (BAT) / Hinrich Vollers und Eberhard Sauppe unter mitarb. von Günter Baron [et al.]. – Berlin : Deutsches Bibliotheksinstitut, 1997. – 186 p. ; 22 cm. – (dbi-materialien ; 158.). – Bibliogr.: p. 183-186. – ISBN 3-87068-958-7

Raktári jelzet: 2-10058

A könyv a könyvtári tudományos munkatársaknak a német köztisztviselői fizetési osztályok (rendkívül bonyolult) rendszerébe való besoroláshoz ad segítséget, ezen belül is a magasabb osztályokba (a 10 osztályos rendszerben az I-II. osztályba) való besoroláshoz. Első részében értelmezi azokat a fogalmakat, szempontokat, amelyeken a besorolás alapul (a könyvtár nagysága, a munkakör jellege, a teljesítmény). A második részben – tájékoztató példatárként – 46 részletes, precíz munkaköri leírást közöl, jelezve, hogy melyikük milyen beosorolást tesz indokolttá. (Az olvasószolgálatból pl. 8, a könyvtárvezetésből 6, a gyarapításból 10, a szakreferensi feladatkörön belül 10 munkakört különböztet meg.)

AZ EURÓPAI UNIÓ KÖNYVTÁRI SEGÉDPROGRAMJAI

SOCKER

ISO SR (Z39.50) kommunikációs protokol osztott katalógusok eléréséhez, azaz közös felhasználói felület különböző katalógusokhoz és adatbázisokhoz. A program nem lesz ingyenes, de tesztelésre térítés nélkül megszerezhető.

(További információ: URL http://mediator.uni-c.dk/socker/)

SR TARGET PARAGON

e projekt célja, hogy Netscape és WWW segítségével, ISO SR, illetve Z39.50-ös szabványos hozzáférést biztosítson három nagy hangarchívum katalógusához

(További információ: Ms Brite Christensen-Dalsgaard; e-mail: recbcd@vms2.uni-c.dk; URL http://mediator.uni-c.dk/paragon/)

USEMARCON

a program célja, hogy az Európai Unió nemzeti könyvtáraiban használt tízféle MARC-formátum közötti konverziót megkönnyítse egy közös, köztes formátum, a UseMarcon használatával. A projekt WEB-lapja a közeljövőben lesz elérhető: http://www2.echo.lu/libraries/en/software.html

(A Library Technology 2.vol. 3.no. (1997) száma alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi folyóirat-figyelő

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Történet

97/234
TRANIELLO, Paolo: Un istituto dell' autonomia locale. La biblioteca pubblica contemporanea nella sua genesi storica = Boll.AIB. 36.vol. 1996. 3.no. 275-289.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A mai közkönyvtár történeti genezise

Könyvtártörténet -egyetemes; Közművelődési könyvtár

A közkönyvtárak tekintetében Olaszországnak inkább régi és jeles hagyományai vannak, egy korszerű jelentés világos megfogalmazása még várat magára. Elméleti szinten a „*public library*" fogalma az angolszász, különösen az észak-amerikai világból származó, elvont „demokrácia"-ideával volt összefüggésben. Azonban ez a formuláció ideológiailag túlságosan nyitott, és ámbár néhány esetben segítette a könyvtárakat, hogy szolgáltatásaikkal elérjék a nemzetközi szintet, nem volt alkalmas arra, hogy az intézmény valódi innovatív karakterét meghatározza.

Ha a „*public library*" brit eredetét tekintjük, azonnal nyilvánvaló, hogy a terv, amelynek alapján megszületett, az alsóház által 1849-ben létrehozott „*Select Committee*" munkáján alapul, mely világosan és pontosan hivatkozik az Európában már létező nyilvános könyvtárakra. A bel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ga, francia, német és olasz könyvtárakat azért tekintették nyilvánosnak, mert nyitva álltak a közönség előtt, és ez a nyitottság volt az, amit a szigetországba át akartak ültetni. Az alsóházban a törvény vitája során a „*public library*" funkcióját összekötötték a dolgozó osztályok szociális, kulturális és morális helyzetének javításával, s ez a perspektíva már igen kevéssé tért el attól, ami a kontinensen a népkönyvtári mozgalmakat inspirálta. Az angolszász nézőpont tehát nem a könyvtár szolgáltatásainak nyitott, mindenki számára hozzáférhető voltában különbözik ezektől, hanem két más alapvető megközelítésben:

1. a helyi közösségekhez való közvetlen és kizárólagos hozzárendelés (hatalmilag, felelősség tekinetében és mindenekelőtt gazdaságilag) – ez az önkormányzás (*self-government*) gyakorlati megnyilvánulása, s egyben a demokrácia kifejeződéseként is felfogható;

2. a közösség, a társadalom, adott angol esetben az ipari társadalom igényeinek – adott esetben a „hasznos tudás" iránti igények – kielégítésére való törekvés, azaz a helyi adófizetők igényeinek való megfelelés.

Tévedés lenne azt hinni, hogy az 1850-es angol közkönyvtári törvény (*Public Libraries Act*) egy olyan intézmény megszületésének hírnöke, amelynek révén a társadalom minden rétege részt vehet az ország kulturális életében; ezt a szintet valójában soha, sehol nem érték el. Mindazonáltal a „public library" tette lehetővé a társadalmi információ és kommunikáció eszközeként felfogott (és annak megfelelően ellátott) helyi könyvtári hálózatok megszületését. Ez a helyzet persze inkább a városokban igaz, ahol a múlt század iparosodási lendülete jelentős gazdasági és kulturális következményekkel járt. A vidéki, falusi területeken ez a fejlődés a szigetországban az első, Európa nagyobbik részén (és Olaszországban is) csak a második világháború után indult meg.

(Mohor Jenő)

97/235
Special retrospective farewell issue = Spec.Libr. 87.vol. 1996. 4.no. 247-321.p.

Az „Information Outlook" címen induló folyóiratba beolvadó, 1910 óta működő „Special Libraries" búcsúszáma

Folyóirat -könyvtári; Könyvtárügy története; Megszűnés -könyvtáré; Szakkönyvtár

A retrospektív búcsúszám összeállítást ad a 87 év jellegzetes, jelentős közleményeiből. A közlemények címe és első megjelenésük időpontja: Néhány megjegyzés folyóiratunk első öt évtizedéről (1959); Indulás (1910); Az úgynevezett könyvtáros tényleges feladatai (1917); Egy nagy eszme növekedése (1918); Visszatekintés a konferenciára (1919); Miss Rankin javaslatai a konferencia számára (1924); Az elnök oldala: a mi teendőnk a haladás századában (1933); „Működésbe hozni az ismereteket" (1938); Újévi jókívánságok (1943); A Special Libraries Association törekvései és problémái (1945); Mi a szakkönyvtár és mit tehet a termelésért és az üzleti életért (1958); John Cotton Dana és a Special Libraries Association (1959); A szerkesztő kommentárjai (1969); A professzionalizmus útján (1969); Tájékoztatási vállalkozók (1976); A technológia hatása a könyvtári hálózatok kialakulására (1989).

Tudománymetria, bibliometria

97/236
SCHWARTZ, Charles A.: The rise and fall of uncitedness = Coll.Res.Libr. 58.vol. 1997. 1.no. 19-29.p. Bibliogr. 34 tétel.

A hivatkozás nélkül maradt folyóiratcikkek aránya: egy szenzációsnak vélt jelenség valódi jelentősége

Cikk; Folyóirat -könyvtári; Hivatkozás

A „nagyfokú hivatkozatlanság" (large-scale uncitedness) fogalma arra a jelentős arányú cikkre vonatkozik, amelyekre a megjelenést követő öt évben egyetlen egyszer sem hivatkoztak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szintén figyelemre méltó az e területre irányuló kutatások rövid és viharos története, amely egyáltalán nem volt mentes a hibás kalkulációktól, helytelen értelmezésektől és politikai befolyásoltságtól. A cikk felülvizsgálja a nagyfokú hivatkozatlanság jelenségét a tudományos kommunikáció rendszerében, majd – mintegy esettanulmányként – a könyvtár- és információtudomány területén, ahol a szóban lévő cikkek aránya nem kevesebb, mint 72 százalék.

(Autoref.)

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

97/237
SCHWUCHOW, Werner: Die Rolle des Staates in der Informationsgesellschaft. Reflektione zu Thesen von Nick Moore zu verschiedenen Ansatzen nationaler Informationspolitiken heute = Nachr.Dok. 48.Jg. 1997. 1.no. 37-43.p.

Az állam szerepe az információs társadalomban. Reflexiók Nick Moore téziseire a mai információpolitika egyes tételeivel kapcsolatban

Nick Moore előadása 1996. október 23-án Grazban, a 48. FID-konferencián hangzott el. Részletes ismertetését lásd a Könyvtári Figyelő 1997. 4. számában

Információs társadalom; Tájékoztatási politika

A tanulmány különböző országok információpolitikusainak véleményét veti egybe, számos dokumentumra támaszkodva, mindenek előtt azonban Nick Moore angol információpolitikai szaktanácsadónak 1996 októberében a FID Grazban tartott konferenciáján elhangzott beszédére építve. Azt vizsgálja, hogy a politikusok hogyan képzelik el a jövő információs társadalmát, mit várnak tőle, mi az, ami elvárásaikban közös, és mi az, ami elképzeléseikben karakterisztikusan eltér egymástól.

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 246, 258

Nemzeti könyvtárügy

97/238
KUZ'MIN, E.I.: O politike Ministerstva kultury RF v oblasti bibliotek = Naučn.Teh.Bibl. 1997. 1.no. 12-26.p.

Az Oroszországi Föderáció Kulturális Minisztériumának politikája a könyvtári területen

Könyvtárpolitika

A könyvtárügyi konferenciák hatására általában történtek változások az orosz könyvtárak életében (pl. az 1993. évi tulai konferencia után terjedt el a CD-ROM-használat, az 1995. évi, Rosztov-na-Donuban rendezett konferencia után született meg az orosz *Books in Print*), de tevékenységükre manapság jobban hatnak a külső körülmények.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ma Oroszországban 20 nagysebességű adatátviteli hálózat működik, a telekommunikációs szolgáltatások piaca telített, az információs források fizikailag elérhetők. A magas díjak miatt a könyvtárak nem tudják igénybe venni a hálózati szolgáltatásokat.

Lassan halad a könyvtárakban őrzött információ digitalizálása, s bár vannak jelentős eredmények is e téren (pl. az orosz nemzeti bibliográfia és az orvosi bibliográfia CD-ROM-ra vitele, vagy a *Griboedov* teljes életművét és a róla szóló kritikai irodalmat tartalmazó, előkészületben lévő optikai lemez), a fejlett országoktól való lemaradás ütemét nem tudják lassítani.

A könyvkereskedelem lassan talpra áll, fejlődik az orosz *Books in Print* rendszere, amely néhány év múlva legjobb információs eszköz lesz a könyvtárak állománygyarapításához. Életbe léptették a firenzei konvenció néhány rendelkezését, amely nyomán a könyvek, időszaki kiadványok, hangfelvételek kivitele és behozata vámmentes, de a többi dokumentumtípusé (pl. film, diafilm, mikrofilm) nem az.

A könyvtárakat sújtó külső, negatív tényezőknek egy gyökerük van: a pénztelenség. A pénzhiánynak egy-egy régióban gyakran szubjektív okai vannak: a helyi szervek hibás kultúrpolitikája, a könyvtárak alulmaradása a források elosztásáért folytatott harcban, ügyetlenségük vagy érdektelenségük a vállalkozásokban.

1995-ben felmérést végeztek az általános tudományos könyvtárakban: a válaszoló 62 régió közül csak 21-ben nőtt a beszerzett könyvek száma az 1994. évi gyarapodáshoz képest, 30 területen csökkent (van, ahol a felére). A különbségek nem függnek össze a régió földrajzi és gazdasági helyzetével, az eltérések okozója a régió kultúrpolitikája. A kulturális minisztérium fő feladata ennek a befolyásolása.

Eltérések vannak a könyvtárak között a költségvetési források felhasználásában is: különbözik a gyarapítási keret felosztásának aránya az egyes dokumentumtípusok között, eltérően tervezik a könyvtár számítógépesítését (pl. a cédulakatalógusok konverzióját).

A jelenlegi, koordinálatlan helyi kormányzati és fenntartói intézkedések helyett országos hatáskörű könyvtárpolitikára van szükség, amely kormánydokumentumban testet öltve, a teendők összehangolásával és a pénzügyi források központosításával meghatározza az általános feladatokat. Annak ellenére kaotikus a helyzet, hogy 1995-ben, széles körű szakmai viták után meghatározták a könyvtárügy modernizálásának prioritásait: 1) a könyvtárak informatizálása, új információs technológia bevezetése a könyvtárakba, elektronikus adatbázisok kiépítése és használata, a LIBNET hálózat kiépítése; 2) a könyvtárak állománygyarapítása a piaci körülmények között, a *Books in Print* létrehozása; 3) állományvédelem; 4) az orosz könyvtárak koordinált fejlesztése és bekapcsolásuk a nemzetközi információcserébe; 5) a könyvtárügyet szabályozó normatív és jogi dokumentumok kidolgozása.

A könyvtárak gépesítésének nemcsak szakmai, hanem politikai jelentősége is van, tekintve, hogy a decentralizálás és a regionális önállóság növekedése mellett az információs kapcsolatokat elsősorban a gépi könyvtári hálózatok biztosíthatják. Az országos könyvtári gépi hálózat megvalósítására indították a LIBNET programot, amelynek fő feladatai: hálózati kapcsolatok kiépítése a könyvtárak között, együttműködés a katalogizálásban, hozzáférés biztosítása a globális információs hálózatokhoz, pl. az Internethez, a cédulakatalógusok retrospektív konverziója és adatbázisok építése, az orosz könyvtári adatbázisok szolgáltatása az Interneten. A LIBNET program irányítására a kulturális minisztérium ágazatközi szakértői tanácsot alakított a legnagyobb könyvtárak vezetőiből és főmunkatársaiból. A tanács többféle alprogramot indított el:

1) Koncepció kidolgozása az orosz könyvtárak gépi hálózatának létrehozására, 2) A bibliográfiai adatcsere nemzeti formátumának kidolgozása (a UNIMARC alapján), 3) Osztott katalogizálási központ létrehozása (az OCLC mintájára), 4) Oroszországi könyvtárak bekapcsolása az Internetbe. A kulturális minisztérium e programok finanszírozása mellett a helyi könyvtári hálózatok kiépítésére, illetve az Orosz könyvkamara adatbázisának elérhetővé tételére már korábban megindított fejlesztések pénzügyi támogatását is folytatja. Nagy hangsúlyt helyez a CD-ROM-on lévő adatbázisok és kiadványok használatára, mert ezek némileg pótolják a még hiányzó hálózati kapcsolatokat. A finanszírozás érdekében tárgyalásokat kezdtek nemzetközi szervezetekkel és alapítványokkal: az Unescoval, az Európa Tanáccsal, a Soros Alapítvánnyal stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Minden erőfeszítés ellenére a helyzet a következő: az orosz könyvtárak az elégtelen vagy rossz technikai ellátottságuk miatt el vannak vágva a könyvtárakban és információs központokban felhalmozott információs gazdagságtól. A gépesítés lassú üteme tovább növeli Oroszország lemaradását a fejlett országoktól. A legélesebb probléma a nem kielégítő állománygyarapítás. Pozitívum, hogy a *Books in Print* révén a kiadók, a könyvkereskedők és a könyvtárak közös információs rendszere alakulhat ki (feltéve, hogy a könyvtárak is elérik a számítógépes hálózatokat).

A korszerű információs technológia bevezetése mellett egyelőre elhanyagolt, de fejlesztendő terület az állományvédelem, a régi és értékes könyvek konzerválása és restaurálása. Programot dolgoznak ki a kulturális örökség részét képező könyvek megmentésére. Fejleszteni kell a könyvtári vagyonvédelmet (lopásgátló berendezések beállításával) és a tűzvédelmet is.

A minisztérium folytatja a könyvtárügy jogi szabályozását is, pl. 1995-ben dolgozta ki a kötelespéldány-szolgáltatásról szóló rendeletet.

A könyvtárügy gondjainak megoldásában a szakma egyetértésére kell törekedni, ezért a minisztérium a formálódó könyvtáros egyesülettel való együttműködésre is számít.

(Rácz Ágnes)

97/239

KULIKOVA, L.: Garantii svobodnogo dostupa k informaciâm = Biblioteka. 1996. 10.no. 24-27.p.

Oroszország: az információkhoz való szabad hozzáférés garanciái

Hozzáférhetőség; Közéleti tevékenység; Tájékoztatási politika

A piacgazdaságra és a demokráciára történt áttérés a könyvtárügy további „mozgásformáit" is meghatározza a felettébb más és más regionális előfeltételekkel rendelkező országban. Az Oroszországi Föderáció újkeletű könyvtári törvénye egyfelől, az 1995. évi ugyancsak föderális szintű önkormányzati törvény pedig másfelől egyértelműen szögezi le a könyvtárügy preferált, az állampolgári tájékozottság biztosítása szempontjából elengedhetetlen működtetését és fejlesztését.

Most jött el az ideje annak, hogy érvényt kell szerezni a deklaratív kijelentéseknek. Miközben több kormányzóságban (pl. az asztrahániban, orenburgiban és tomszkiban) aggasztó jelenségek is tapasztalhatók a könyvtárak regionális és helyi kezelésében, a régiók többségében elfogadott dokumentumok megfelelően védik és támogatják a könyvtárak működését.

A regionális dokumentumokra (működtetési és fejlesztési tervekre) jellemző az a törekvés, hogy finanszírozási normatívákat határozzanak meg a különféle funkciójú és hatókörű nyilvános könyvtárak számára. Ez mindaddig helyes törekvés, amíg az egyes régiók eltérő településszerkezeti feltételeit veszik tekintetbe ezek a tervek, ám központi direktívák (ajánlások) hiányában a bennük biztosításra előirányzott források nagyságrendjei a kívánatosnál nagyobb mértékben különböznek egymástól.

Ezért – kiindulva a könyvtári törvény állami felelősségeinek konkretizálásából – keretszerűen szükség van bizonyos működtetési és fejlesztési normatív ajánlások kimunkálására és közzétételére. Ezeknek az ajánlásoknak egyaránt tartalmazniuk kell a városi és a falukörzeti könyvtártelepítési tudnivalókat, illetve meghatározott könyvtári nagyságrendekhez meghatározott szolgáltatásformákat kell hozzárendelniük. Mindez egyértelművé tenné az egyes könyvtárak helyzetét, s ennek köszönhetően a könyvtári regisztráció alkalmával (ezt a kötelezettséget a könyvtári törvény írja elő) ellenőrizni lehetne, hogy egy-egy adott könyvtár megfelel-e azoknak a paramétereknek, amelyek elérését számára a központi irányelvek ajánlásainak figyelembevételével a regionális működési és fejlesztési tervek megszabták. Sőt: a fenntartótól számon lehetne kérni mulasztásait.

A cikk által javasolt tennivalók elvégzése nyomán fokozatosan megteremtődnek az országosan szabad információhasználat garanciái.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

97/240
RISKO, Andrej: Moznosti systémového riesenia národného kniznicného systému = Kn.Inf. 29.roc. 1997. 2.no. 53-59.p.

Res. angol, német és orosz nyelven

Szlovák Köztársaság: lehetőségek a nemzeti könyvtári rendszer rendszerszerű megoldására

Könyvtári rendszer -országos

A fejlett országokban működő könyvtárak korántsem csak a saját primer és szekunder forrásaikat tartoznak a használó rendelkezésére bocsátani, hanem az összes többi hazai és külföldi könyvtár erőforrásait is. Az információs központként is megerősödött könyvtárak társadalmi funkciója, azaz a használók kulturális, tájékoztatási, kutatási és művelődési igényeinek és szükségleteinek megfelelő dokumentum- és információellátás, nemhogy halványodott volna, hanem éppen ellenkezőleg: még frappánsabbá vált. Mindez a könyvtárak rendszerelvű működésének köszönhető, amelynek mind tökéletesebbé válásához a látványosan fejlődő számítógépi és távközlési technika biztosítja az előfeltételeket.

Most az átalakuló Szlovákiában is ideje „letenni a garast" a könyvtárak rendszerelvű működésének megtervezése, majd eszerinti működése érdekében. A nemzeti könyvtári rendszert olyan bonyolult, nyílt és decentralizált rendszernek kell felfogni, amelyben alkotó, végrehajtó és felhasználó könyvtári tevékenységek mennek végbe. Ezeket összefoglalóan könyvtári szolgáltatásoknak nevezzük.

A rendszeren belül a lehető legpontosabban kell definiálni a rendszer összetevőit, struktúráját, funkcióit, integrációját, azokat a könyvtári folyamatokat, amelyek lejátszódnak benne, továbbá a rendszer központja (ez nem lehet más, mint a nemzeti könyvtár) és a tagjai közötti kommunikációt, a rendszerhez szükséges technológiát és a könyvtáraknak a jelen helyzethez vezető történetét.

Mivel a rendszer, mint már szó volt róla, nyílt és decentralizált, megvalósításához előfeltételként kell kezelni irányításának koordinatív és kooperatív alapon történő működtetését. Ezen belül az alapvető elemeket a tervezési, szervezési és egyeztetési elemek teszik ki. Mindennek következtében a rendszerben (természetesen) önkéntes alapon részt vevő könyvtárak közötti kommunikáció fokozódik és felgyorsul a „kor színvonalára", azaz a számítógépi hálózat által lehetővé tett „sebességre" kapcsol.

Az ekként működő rendszerben elmélyül az integráció, amely elősegíti az egyes könyvtárak munkájának rangemelését is, tehát az egyedi és az összérdek szerencsés találkozását valósítja meg. (Az integráció „játékszabályait" be nem tartó könyvtárak viszont saját szolgáltatásaik színvonalát illetően is „pórul járhatnak".)

(Futala Tibor)

97/241
Suomi tietoyhteiskunnaksi-ohjelman avustukset yleisillekirjastoille = Kirjastolehti. 88.vuo. 1996. 6.no. 192.p.

A „Finnországból információs társadalom" elnevezésű program támogatása a közművelődési könyvtáraknak

Információs társadalom; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A finn oktatási minisztérium szétosztotta az 1996-os költségvetésben biztosított 10 millió márkát a könyvtárak információs hálózatának fejlesztésére. A tartományi szakértők díjazására és továbbképzésére 18 folyamodványra 3 773 500 márkát hagytak jóvá. A kistelepülések készülékbeszerzésére 1 181 900 márkát osztottak el 49 kérelmező között (összesen 55 volt a pályázók száma). Egyéb, a hálózati kapcsolatok fejlesztését vagy elindítását célzó pályázatokra (164) 5 045 600 márkát biztosított a minisztérium. A pályázatok közül előnyben részesítették azokat, amelyekben a könyvtár és az iskola közösen kérte a támogatást, ill. amelyek a könyvtárak közti hálózati együttműködést célozták meg. Nem vették figyelembe viszont azoknak a településeknek a kérelmét, amelyek az információs

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hálózat fejlesztésére frissen kaptak vagy fognak kapni EU-támogatást.

(Sz. Nagy Lajos)

97/242
RAPTIS, Paschalis – SITAS, Anestis: Academic libraries in Greece: a new perspective = Libri. 46.vol. 1996. 2.no. 100-112.p. Bibliogr.

A görög felsőoktatási könyvtárak és fejlődési lehetőségeik

Általános helyzetkép; Felsőoktatási könyvtár

A szerzők megvizsgálják a görög egyetemi könyvtárak jelenlegi helyzetét. Röviden bemutatják az egyes felsőoktatási intézményeket és könyvtáraikat, s ismertetik az állománygyarapítás, a személyzet és a feldolgozás rendszerét, az alkalmazott bibliográfiai szabványokat, az automatizálás és a retrospektív konverzió állapotát. A cikk végül egy általános áttekintést ad a görögországi felsőoktatásról és az egyetemi könyvtárakról, a fejlesztendő területekről, majd a függelékben vázlatszerűen bemutatja az országban használt számítógépes könyvtári rendszereket.

(Autoref.)

97/243
HAIDER, Syed Jalaluddin: Libraries and library agencies in Pakistan. Part 1-2 = Libri. 46.vol. 1996. 3.no.; 4.no. 159-167; 209-216.p. Bibliogr.

Könyvtárak és könyvtárügyi szervek Pakisztánban, 1-2.rész

Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárügy

A cikk a pakisztáni könyvtárak és könyvtárügy eredetével és fejlődésével foglalkozik. A független Pakisztánban a könyvtárügy tervezés és nemzeti könyvtár nélkül fejlődött. A Nemzeti Könyvtár 1993-ban nyílt meg, s – bár rendszertelenül – a pakisztáni nemzeti bibliográfia 1962 óta megjelenik. Évente 1000-1300 könyvet adnak ki. Könyvtári törvény nincs. A helyi intézmények által fenntartott 281 létező közkönyvtár lehangoló képet mutat. Az erőforrások, a szervezet és a szolgáltatások tekintetében az egyetemi könyvtárak a legfejlettebbek. A kb. 500 főiskolai könyvtár helyzete nem kielégítő. Az iskolai könyvtárak fejlődése éppen csak hogy megindult; a szakkönyvtárakban megkezdődött az áttérés a hagyományos szervezetről a korszerű technológiákra. A számítógépes információelőállítás és -szolgáltatás kezd teret nyerni. Az ország hat posztgraduális könyvtáros iskolájából évente kb. 200 diplomás könyvtáros kerül ki. A Könyvtáros Egyesület nem tudott hatékony vezető szerepet betölteni.

(Autoref.)

Lásd még 245, 262, 341

Központi szolgáltatások

97/244
SCHÖLLER, Rainer – STRAUB, Ursula: Der Bayerische Zentralkatalog: Bestandsaufnahme in einer Zeit des Umbruchs = Bibl.Forum Bayern. 25.Jg. 1997. 1.no. 55-61.p.

A bajor központi katalógus: feldolgozó munka a változások időszakában

Felmérés; Könyvtárközi kölcsönzés; Központi katalógus

A bajor könyvtárak könyv- és folyóiratállományát a könyvtárközi kölcsönzés céljából három nagy központi katalógusrendszer tárja fel:

– az 1840 előtt megjelent művek adatai CD-ROM-on férhetők hozzá, ill. számítógépen keresztül kereshetők a Bajor Könyvtárszövetség katalógusából (BVB-Kat),

– az 1841-1981 között megjelent műveket a Bajor Állami Könyvtár keretében működő Bajor Központi Katalógus (BZK) tárja fel hagyományos cédulaformában,

– az 1982 óta megjelent műveket a Bajor Könyvtárszövetség (BVB) megbízásából folya-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

matosan feltárják számítógépes formában, ezek a Szövetség adatbankján keresztül közvetlenül elérhetők, de a Bajor Állami Könyvtár lokális hálózatán át is hozzáférhetők.

A Bajor Központi Katalógus szerepe a számítógépes nyilvántartás (BVB-Kat) kialakítása óta jelentősen korlátozódott. Ennek szervezeti konzekvenciáit is levonták: 1990 óta már nem önálló egységként működik, hanem az olvasószolgálati részleg munkacsoportjaként, és ugyanattól az évtől kezdve felhagytak a cédulakatalógus továbbépítésével is. Elsődleges feladat jelenleg a könyvtárközi kérések kielégítésében ill. továbbküldésében való részvétel. A Bajor Központi Katalóguson átfutó könyvtárközi kérések száma 1982-1995 között 23%-kal csökkent, elsősorban a közvetlen rendelések elterjedése miatt. 1995-ben 205 ezer kérést dolgoztak fel, s ezzel a mennyiséggel még mindig a második helyen állnak Németországban. 1996 nyarán kéthetes forgalmuk adatait részletesen is elemezték. Ez idő alatt 4417 könyvtárközi kérést kaptak; Bajorországból 893, más német tartományból 3173, külföldről pedig 351 kérés érkezett. Időbeli megoszlás:

– 1841 előtti műre vonatkozott 286 kérés (6,5%),

– 1841-1981 közötti műre vonatkozott 2093 kérés (47,4%),

– 1982 utáni műre vonatkozott 2038 kérés (46,1%).

Meglepő, hogy a kérések csaknem fele olyan műre irányult, melyet a számítógépes feltárás következtében közvetlenül is lehetett volna kérni. Ezeknek a kéréseknek csak egy része érkezett olyan kisebb közművelődési könyvtárból, ahol nincs mód online keresésre, más részük viszont sajnálatosan olyan bajor tudományos könyvtárból jött, melyek a Bajor Könyvtárszövetség katalógusával online összeköttetésben állnak. Az ilyen kéréseket a Bajor Állami Könyvtár Központi Katalógusa a tervek szerint a jövőben feldolgozatlanul vissza fogja küldeni a kérő könyvtárnak.

A német könyvtárügy egyik fő törekvése jelenleg a dokumentumhoz jutás útjának rövidítése és gyorsítása. Ezt a célt szolgálja a SUBITO rendszer, mely révén a használó a dokumentumot közvetlenül az azzal rendelkező könyvtártól rendelheti meg, megfelelő díjtétel fejében. Ezzel párhuzamosan a dokumentumok hagyományos, kétlépcsős útját is gyorsítani akarják. A Bajor Állami Könyvtár e célból munkaszervezeti változásokat szervez az olvasószolgálatában. A kéréseket közvetlenül a raktárba irányítják, ahol a kért cikkmásolatokat azonnal kinyomtatják. A másolatokat faxscanner-rel továbbítják, ha a kérő könyvtár rendelkezik G4 típusú faxkészülékkel, (mint pl. valamennyi bajor egyetemi könyvtár.) A monográfiák kiszállítását a könyvtárakba a könyvtár autószolgálata végzi, gyorsan és kedvezményes áron.

A Központi Katalógus dolgozói arra törekednek, hogy az általuk továbbküldött kérések lehetőleg közvetlenül a dokumentummal rendelkező könyvtárhoz kerüljenek, és ne újabb irányító központhoz. A könyvtárközi kölcsönzés terén a mind átfogóbb hálózatokra kiterjedő számítógépes feltárás hatalmas munkaerő kapacitást fog felszabadítani, a dokumentumhoz jutást pedig rendkívüli mértékben meg fogja gyorsítani.

(Katsányi Sándor)

97/245

STERBOVÁ, Jaroslava: Návrh meziknihovních sluzeb v CR (30.10.l996) = Ctenár. 49.roc. 1997. 1.no. 9-10.p.

Javaslat a Cseh Köztársaság könyvtárközi szolgáltatásaira (1996. 10. 30.)

Együttműködés -belföldi; Központi szolgáltatások

Az előzetesen közzétett könyvtárközi szolgáltatási javaslatból előbb-utóbb olyan irányelvnek kell születnie, amely az országon belül valamennyi könyvtár számára kötelező. A benne foglaltak igazodnak a nemzetközi normákhoz és ajánlásokhoz. Értelmezésében a könyvtárközi szolgáltatások (nevezetesen a könyvtárak között megvalósuló tájékoztatás, kölcsönzés, másolatszolgáltatás és adatátvitel) célja az UAP megvalósításában való részvétel.

A javaslat tengelyében a könyvtárközi kölcsönzési szabályok állnak. Ezek szerint a belföldi könyvtárközi kölcsönzésben valamennyi csehországi könyvtár részt vesz. A nemzetköziben is, de azzal a bővítménnyel, hogy benne a nemzeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárral mint a belföldi és nemzetközi könyvtárközi szolgáltatások nemzeti központjával az élen több vezető könyvtár garanciális közvetítése érvényesül. A belföldi könyvtárközi kölcsönzés alközpontjai az állami tudományos (regionális) könyvtárak.

Elvileg kimondatik: a belföldi kölcsönzés ingyenes, a külföldi térítéses. És – természetesen – a másolat- és adatbázis-szolgáltatásért is fizetni kell. (Hogy mennyit, az nincs benne a javaslatban.) A folyamatokhoz egyen-nyomtatványokat kell használni, de az elektronikus eszközök igénybevétele is (utólagos űrlapos bizonylat mellett) lehetséges.

A kérési folyamatban az ismert lelőhelyre való közvetlen irányítás, a regionális és a nemzeti központokhoz való küldés egyaránt lehetséges. A teljesítésben a dokumentum vagy másolatának megküldése szerepel. A javaslat a további vélt vagy tényleges lelőhelyre küldés és a „vissza a feladónak" gyakorlatát is megengedi. A visszaküldés a nem teljesíthető kérések esetén játszik szerepet. A javaslat kimondja, hogy nem kell könyvtárközileg kölcsönözni az 1800 előtt (esetenként az 1945 előtt) kiadott könyveket, a kézikönyvtári anyagot, a legújabb irodalmat, a folyóiratokat és az újságokat.

A javaslat a nemzeti könyvtár számára jogot biztosít arra, hogy előírja: milyen adatokat kell a könyvtáraknak a könyvtárközi forgalomról vezetniük, illetve évente összegyűjtse és feldolgozza ezeket az adatokat.

(Futala Tibor)

Lásd még 247

Együttműködés

97/246

SRAJBERG, A.L.: Proekt sozdaniâ seti rossijskih informacionno-bibliotečnyh i analitičeskih centrov za rubežom – novyj etap v razvitii meždunarodnogo professional'nogo sotrudničestva v bibliotečno-informacionnoj sfere = Naucn.Teh.Bibl. 1997. 1.no. 26-38.p.

Külföldi orosz tájékoztatási-könyvtári és elemző központok hálózata létrehozásának terve: új szakasz a nemzetközi szakmai együttműködés fejlesztésében a könyvtári-tájékoztatási szférában

Együttműködés -nemzetközi; Külföldön fenntartott könyvtár; Tájékoztatási hálózat; Tájékoztatási intézmény

Az 1990-es évektől kezdve erősödtek a nyugati országok gazdasági-kereskedelmi kapcsolatai Oroszországgal. Politikusaik, tudósaik, egyetemistáik rájöttek, hogy az ország történelmének, hagyományainak, gazdasági-társadalmi helyzetének ismerete nélkül nehéz a kapcsolatteremtés és együttműködés. Bár az információs, könyvtári és oktatási kapcsolatok erősödnek, az információkhoz és az elsődleges forrásokhoz való hozzájutás nehéz. Ezt a feladatot nem tudják ellátni a külföldön működő orosz gazdasági, kereskedelmi, diplomáciai szervezetek, sőt az Oroszországban is egyre jobban elterjedő Interneten keresztül sem valósul meg az országról szóló objektív tájékoztatás.

A nyugati országokban olyan információs hálózatot kívánnak kiépíteni, amely központjain keresztül angol vagy más idegen nyelvű fordításokkal, kommentárokkal kiegészített dokumentumokat, adatbázisokat, bibliográfiákat, szemletanulmányokat és egyéb információs anyagokat szolgáltatnak, a nemzetközi szabványoknak, formátumoknak, osztályozási rendszereknek megfelelő formában. Cég- és termékinformációt, üzleti, jogi információt is nyújtanak. A központok szervergépei a gyors nyugati adatátviteli csatornákon keresztül kapcsolódnak majd az oroszországi szerverekhez.

A tájékoztatási eszközök önmagukban nem elegendőek, meg kell szervezni a dokumentumellátást is a külföldi orosz központokban: a könyvtárközi kölcsönzést és a dokumentumszolgáltatást, sőt az orosz kiadványok terjesztését is (pl. folyóirat-előfizetéssel). A központnak szakirodalmi információt kell nyújtania témafigyelő szolgáltatás, analitikus szemlék, speciális információs csomagok (InfoPack) összeállítása for-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

májában, illetve konferenciákat, kiállításokat, továbbképzéseket kell tartania könyvtári, kulturális és üzleti témákban.

Az információs központokat az orosz és a fogadó ország kormányzati szerveinek támogatásával kell létrehozni és fenntartani, és az oroszországi könyvtárakra, információs intézményekre, akadémiai és felsőoktatási intézményekre, illetve a magánvállalkozásokra kell támaszkodniuk.

Az első orosz könyvtári-információs központot az Egyesült Államokban nyitják meg. Ez nemcsak az amerikai érdeklődők (cégek, egyetemek, intézetek, könyvtárak, magánszemélyek) számára közvetíti majd az orosz információkat, hanem hozzáférést biztosít az oroszok számára az amerikai adatbázisokhoz és dokumentumokhoz, illetve segíti az amerikai információtechnológiai cégeket az orosz piacra való bejutásban.

A központok tervezésekor nemcsak a vezető orosz könyvtárak támogatását nyerték meg, hanem bevonták a volt Szovjetunió területén (elsősorban Ukrajnában, Belorussziában, Litvániában, Grúziában) működő nagykönyvtárakat is. Anyagi támogatást a központok csak a létrehozásukhoz kapnak, később önfenntartókká kell válniuk.

A különböző országokban működő központok hálózatát öt év alatt szeretnék teljesen kiépíteni.

A projekt első lépcsője az USA-ban működő központ létrehozása megfelelő számítógépes és távközlési technikával, hagyományos és gépi hordozón lévő információs apparátussal, kavifikált személyzettel. WWW-szerver üzembehelyezésével biztosítják az oroszországi információk elérését, mégpedig az amerikai szabványoknak megfelelően és angol nyelven, rendszeresen frissítve az információkat. Széles körű reklám- és marketing-tevékenységgel kell a leendő központot a fogadó ország köztudatába bevinni.

A központok létrehozásahoz hét program kidolgozása és megvalósítása szükséges:

1) *Telekommunikációs program*: a központ Internet-kapcsolatának kiépítése és működtetése (WWW-szerver), az oroszországi adatbázisokhoz való hozzáférés biztosítása;

2) *Könyvtári program*: bibliográfiai adatbázisok cseréje, az orosz könyvtárak szolgáltatásainak közvetítése, devizás folyóiratok előfizetése oroszországi könyvtárak számára, tanulmányutak, közös szakmai konferenciák szervezése;

3) *Információs program*: az orosz adatbázisok szolgáltatása online, illetve a központokban másolatszolgáltatással, az információs anyagok összeállítása, angolra fordítása, szükség szerinti konvertálásuk;

4) *Képzési program*: egyetemi hallgatók, oktatók, szakemberek cseréjének megszervezése, az orosz oktatók munkavállalásának elősegítése a külföldi egyetemek nemzetközi fakultásain, orosz nyelvtanfolyamok szervezése a külföldiek számára, előadások, távoktatás szervezése;

5) *Üzleti információs program*: információszolgáltatás, üzleti partnerek keresése;

6) *Műszaki-technológiai információk cseréjének programja*

7) *Konzultációs program*: tanácsadás az Oroszországba utazó külföldiek számára.

A központok megszervezése három lépcsőben képzelhető el: először a két fél kormányai megállapodást kötnek a központ létrehozásáról, státusáról és működési rendjéről; a második szinten a projekt bázisintézményei (jelenleg az orosz műszaki könyvtár, a GPNTB és az idegen nyelvű könyvtár, a VGBIL) megállapodást kötnek azzal a bázisintézménnyel, amely a fogadó országban a szervezési munkákat végzi. A harmadik szinten – a központ létrehozása után – megállapodásokat kötnek az információkat igénylő, külföldi intézményekkel, illetve az információkat szolgáltató orosz intézményekkel.

(Rácz Ágnes)

97/247

LYNCH, Clifford A.: Building the infrastructure of resource sharing: union catalogs, distributed search, and cross-database linkage = Libr.Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 448-461.p.

A forrásmegosztás infrastruktúrájának kiépítése: központi katalógusok, osztott keresés, adatbázisok közötti kapcsolat

Adatbázis; Bibliográfiai számbavétel; Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -szakterületi; Gépi könyvtári hálózat; Központi katalógus

A hatékony forrásmegosztás olyan infrastruktúrát tételez fel, amelyben a használók mind

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyomtatott, mind elektronikus formában megtalálhatják a keresett információkat. Két fő változat ismert: a központi katalógusok, ill. a Z39.50 szabványra épülő osztott keresőrendszerek. A cikk megvizsgálja mindkét rendszer előnyeit és hátrányait, különös figyelmet fordítva a Z39.50 alkalmazásainak realisztikus felmérésére. A szerző szerint a kétféle módszert egymást kiegészítőnek, s nem versenytársnak kell tekinteni. A cikk azokkal a technológiákkal is foglalkozik, amelyek a katalógusok és a referáló-indexelő szolgáltatások bibliográfiai információit összekapcsolják a primer dokumentumokkal – ilyen pl. az új Serial Item and Contribution Identifier (SICI) szabvány –, s így a forrásmegosztási infrastruktúrák kulcsfontosságú elemeinek tekinthetők.

(Autoref.)

Lásd még 268, 274

Jogi szabályozás

97/248
McMURDO, George: Cyberporn and communication decency = J.Inf.Sci. 23.vol. 1997. 1.no. 81-90.p. Bibliogr. 21 tétel.

A kiberpornó avagy a kommunikáció illemtana. Jogi vita és sajtóháború az Internet útján terjesztett pornográfia körül

Jogszabály -más területről; Szakmai etika -rokon területen; Számítógép-hálózat; Szexuális kérdések -irodalomban; Tájékoztatás szabadsága

1996 február 1-én az Egyesült Államok Kongresszusa elfogadott egy törvényt a kommunikáció tisztességéről (Communications Decency Act, CDA), melynek célja az Interneten terjesztett pornográfia ellenőrzése, ill. – a „tisztességtelen" tartalmú anyagok betiltásával – a Hálózat biztonságossá tétele volt a gyermekek számára. Az ennek nyomán kialakult politikai vitára jelentős befolyással volt egy széles körűen bírált *Time* vezércikk a „kiberpornóról", amely egy, a *Georgetown Law Journal*-ben közölt cikkre épült. 1996. június 11-én egy háromtagú bíróság az American Civil Liberties Union és az Amerikai Könyvtáros Egyesület érveinek meghallgatása után a CDA-t alkotmányellenesnek minősítette az ún. First Amendment, az amerikai szólásszabadság törvénye alapján. A cikk a nem-jogi, szoftverek útján megvalósítható szűrés lehetőségeit is bemutatja. A World Wide Web konzorcium a böngészés, ill. a szűrő szoftverekkel történő azonosítás megkönnyítésére egy 0-4-ig terjedő minősítő skálát fejlesztett ki a Web-dokumentumok címkézésére, ahol 0-val a teljesen ártalmatlan anyagokat, 4-gyel pedig a legkeményebb pornográfiát, erőszakot és durva nyelvezetet osztályozzák.

(Autoref.)

97/249
YOUNG, Sherry: Sexually-explicit materials via the Internet: ethical concerns for the library profession = J.Acad.Librariansh. 23.vol. 1997. 1.no. 49-50.p. Bibliogr. 7 tétel.

Nyíltan szexuális természetű anyagok az Interneten: etikai problémák a könyvtárosok számára

Cenzúra; Könyvtárhasználati szabályzat; Könyvtárosetika; Számítógép-hálózat; Szexuális kérdések -irodalomban

Minden használónak joga van erotikus képekben és hangokban gyönyörködni az Interneten, ám a másik használónak is joga van tiltakozni az ellen, hogy ilyesmivel zavarják elmélyedő munkájában. Nehéz az ellentét feloldása; mindenesetre célszerű úgy elhelyezni a terminálokat, hogy mindenki csak a maga előtt levőt lássa.

(Autoref.)

97/250
POROILA, Heikki: Kirjastot ja elektroninen tulevaisuus = Kirjastolehti. 89.vuo. 1996. 5.no. 152-153.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak, a szerzői jog és az elektronikus jövő

A referátum alapjául szolgált még ugyane szerző cikke a Signum c. folyóirat 1996. 8. számából (180-183.p.)

Elektronikus könyvtár; Szerzői jog

A digitalizáció és az elektronizáció megjelenésében az jelenti a valódi újdonságot, hogy – szemben a korábbi, könyvtárakban használható számítógépes adatbázisokkal – az információs hálózatok használati lehetősége immár a könyvtárakon kívül is megnyílóban van. E hálózatok további fejlődése tehát mindinkább kérdésessé teszi a könyvtárak szükségességét. A szerző nem hisz abban, hogy a könyvtár fölöslegessé válna, azt azonban vallja, hogy a fenti változás döntően megváltoztatja a könyvtárak tevékenységi területét.

Az elektronikus kiadványforma ellentmondásos újdonság a könyvtárak számára: nem biztos ugyanis, hogy ezek terjesztésében szükség lesz rájuk. Ha ti. a használatukért fizetnie kell az ügyfélnek a könyvtárban, semmi érdeke nem fűződik hozzá, hogy ne odahaza „lapozza" őket. Elképzelhető, hogy a könyvtárakra azok kiszolgálása marad, akiknek valamilyen okból nincs lehetőségük arra, hogy saját mikrogépükön érjék el a hálózatokat. Ám ezt is befolyásolni fogják a szerzői jogi törvények, amelyeknek a digitális hálózatokra történő alkalmazása terén igen lassú a haladás és sok a kétség (az ellenőrzés lehetősége, finanszírozás, a fejlődésből következő gyors elavulás kérdése stb.).

Alapvető követelmény azonban, hogy a jog birtokosai és a használók közt jelenleg meglévő egyensúlyt és az arra épülő bonyolult kulturális struktúrát az új törvények se ingathassák meg. Az információk szabad áramlásának és az állampolgárok információhoz jutásában megvalósuló egyenlőségnek a jogát nem szabad feláldozni a nemzetközi részvénytulajdonosok érdekei előtt meghajolva. A könyvtárosok tehát nem lehetnek e folyamat puszta szemlélői. Szakértelmüket, jogi képviselőiket és szervezeteiket mozgósítva fel kell lépniük egy új, kiadók és használók számára egyaránt méltányos jogi egyensúly érdekében.

A virtuális könyvtár egyébként, amelyet a jövő szimbólumává emelnek manapság, szép álom, lehet is alakítgatni, megvalósulni azonban sohasem fog. Éppen a szerzői jogok felől nézve látszik irreálisnak az ábránd, amint ezt az európai Jukebox-projekt is bebizonyította. A puszta kulturális akaratra vagy az információ szabad áramlásának elvére támaszkodva nem születnek meg az effajta virtuális szolgáltatások. A használathoz meg kell szerezni az engedélyt, és valakinek keményen meg kell fizetnie a használat jogát. Ezek nélkül olyan kicsire szűkül össze a virtuális szolgáltatások területe, hogy az már negatív módon lesz „alternatív".

(Sz. Nagy Lajos)

97/251

POROILA, Heikki: Ajankohtaista tekilänoikeusrintamalta = Signum. 29.vol. 1996. 8.no. 183-186.p.

Időszerű hírek a szerzői jog területéről

Szerzői jog

A nem-hivatalosan 1995 óta működő finn könyvtárügyi szerzői jogi munkacsoport mostantól hivatalos kinevezéssel képviseli a terület központi szervezeteit nemzeti és nemzetközi szerzői jogi kérdésekben. A tíztagú testület a könyvtáros egyesületek (közművelődési, szakkönyvtári, zenei könyvtári, valamint a finnországi svéd könyvtárosoké), a nemzeti könyvtár és a Jogász Szövetség képviselőiből tevődik össze. Feladata a szerzői jogi kérdések figyelemmel kísérése, véleményezése, előterjesztések és állásfoglalások készítése, valamint ezek ismertté tétele a könyvtári és információszolgáltatási területen. Lehetőség szerint szerzői jogi konzultációs segítséget is nyújt a könyvtáraknak.

A munkacsoport 1996. október 16-án nyújtotta át az oktatási minisztériumnak azt a véleményezést, amelyet a WIPO (World Intellectual Property Organization) nevében kiadott három szerződéstervezetről készített. A szerzői jogoknak a digitális információs hálózatok világában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

történő garantálását célzó, a berni egyezményhez csatolni tervezett pótjegyzőkönyvet elsietettnek, a jelen pillanatban még nem időszerűnek minősítette a grémium, főként azt bírálva benne, hogy felborítja a jelenleg meglévő egyensúlyt, miután túlzott előnyben részesíti a jog birtokosát a használóval szemben. Ez történik mind a digitális adatközvetítésben technikai okból elkerülhetetlen, időleges másolásnak a kópiakészítéssel azonos elbírálása esetén, mind pedig abban a változtatási javaslatban, amely szerint a számítógépen történő megjelenítést ugyanúgy engedélykötelessé kívánják tenni, mint a színpadi előadást vagy a filmvetítést. A munkacsoport kimondja: az elektronikus kiadványokba történő betekintés és ezek kutatásának joga állampolgári jog, és szerzői jogi érvekkel nem lehet korlátozni – a nyomtatott dokumentumoktól eltérően – a használatukat. Felszólítják a minisztertanácsot, hogy a sorra kerülő WIPO-tanácskozáson határozottan lépjen fel a használók jogainak védelmében.

A szerzői jogi munkacsoport megfontolásra javasolja, hogy a könyvtári terület határozza el saját jogász alkalmazását. A kiválasztott személy tanácsadóként és konzulensként működne minden, jogi szakértelmet kívánó ügyben. Külön díjazás ellenében esetenként alkalmazhatná a szerzői jogi munkacsoport is, ahol részt venne állásfoglalások elkészítésében, s tanácskozásokon is képviselné a területet a könyvtárosok mellett.

A Finn Könyvtáros Egyesület az Országos Szerzői Jogi Tanács állásfoglalását kérte abban a kérdésben, hogy módosítható volna-e a szerzői jogi törvénynek az a cikkelye, amely minden videófelvételt filmnek minősít. A módosítást azért szorgalmazza az Egyesület, mert az átminősített felvételek egyrészt felszabadulnának a beszerzési korlátozás alól, azaz szabadon választhatnák a könyvtárak a piacról az előnyösebb lehetőséget; másrészt pedig megszűnne a kölcsönzésük engedélyhez kötöttsége.

Szerzői jogi kalauzt jelentet meg 1997 elején a Finn Zenei Könyvtárak Egyesülete a szerzői jogi munkacsoport támogatásával. A mintegy 50 oldalas könyvecske végigtekinti a szerzői jogi törvény könyvtári szempontból jelentős cikkelyeit, tájékoztat a problematikus és módosításra szoruló részekről. Értelmezéseivel, gyakorlati tanácsaival a kérdéssel kapcsolatba kerülő könyvtárosok mindennapi munkáját kívánja segíteni.

(Sz. Nagy Lajos)

97/252

VALAUSKAS, Edward J.: Copyright and the reinvention of libraries = Libri. 46.vol. 1996. 4.no. 196-200.p. Bibliogr.

A szerzői jog és a könyvtárak újrafelfedezése

Elektronikus könyvtár; Információáramlás; Információtechnológia; Szerzői jog

A számítógépek és más digitális techológiák drasztikusan megváltoztatták a könyvtárakat és azokat a módszereket, ahogy azok az információkat kezelik. A könyvtárak „passzív objektumok raktárából" „ismeretrendszerek hálózatává" válnak. Az új típusú, multimédiára alapuló globális könyvtár mellett a kiadói ipar is gyökeresen megújul. Sajnálatos módon a könyvtárak forradalmi átalakulását nem is annyira a technológiai, mint a jogi korlátozások nehezítik.

A könyvtárosok és a könyvtárak fontos szerepet játszhatnak a digitális szellemi tulajdon szervezőiként és rendelkezésre bocsátóiként (amellett, hogy gondoskodnak az információk elektronikus formátumba való konvertálásáról). Ők képesek a leginkább arra, hogy felbecsüljék valamely információ értékét az egyén vagy intézmény számára. A könyvtárak szerepe létfontosságú a technológiák és az őket értékesítő cégek sikere szempontjából; mintegy a könyvtárosság reneszánsza áll küszöbön. A társadalom fel fogja ismerni, hogy a könyvtári elektronikus források megnövelt értéket képviselnek, és valósággá válik a multimédiás, virtuális könyvtár. Mindehhez arra van szükség, hogy a könyvtár számára jogilag rendezett formában is lehetséges legyen az információhoz és a technológiához való hozzáférés.

A szerzői jogi kérdések a régi, értékes és egyedi gyűjtemények esetében kevesebb gondot jelentenek. A használók számára viszont a friss információk a legérdekesebbek, ezek szerzői jogi védelem alatt állnak és nyilvános terjesztésük szerzői jogi akadályokba ütközik. A szerzői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jog tehát igencsak megnehezíti a virtuális könyvtár létrehozását. A nehézségek a kiadókat és a szerzőket is érintik (pl. kié legyen a digitális terjesztés joga). Közismert, hogy a kiadók számára az elektronikus publikálás igen vonzó, mind költségtakarékossági, mind logisztikai szempontból.

Megváltoztathatók-e a szerzői jogi előírások a közeljövőben, hogy a könyvtárak az információkat formátumukra való tekintet nélkül rendelkezésre tudják bocsátani? Ne csak azok férhessenek hozzá a digitális információkhoz, akik ki tudják fizetni az alkalmankénti használati díjat, és ne csak azok, akik számítógépes ismeretekkel, számítógéppel és hálózati csatlakozással rendelkeznek. A használat bármely formáját pontosan mérni és regisztrálni fogják.

A könyvtárak igyekeznek szerzői jogi kérdésekben megegyezésre jutni a kiadókkal. Együttműködésük mindkét fél számára előnyös: a könyvtárosok rendelkeznek számítástechnikai felhasználói tapasztalatokkal, ismerik az adatbázis-rendszereket, a hálózati forrásokat, tesztelhetik az új termékeket a felhasználók széles körében; a kiadók viszont megismerhetik új termékeik fogadtatását, megtapasztalhatják az elektronikus terjesztés hatását a nyomtatott dokumentumokra.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 325

Oktatás és továbbképzés

97/253
MARCUM, Deanna B.: Transforming the curriculum; transforming the profession = Am.Libr. 27.vol. 1997. 1.no. 35-36, 38.p.

Négy vezető amerikai könyvtáros iskola átalakított oktatási programjának bemutatása

Ésszerűsítés; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv

A szakemberek általánosan megegyeznek abban, hogy a 21. század könyvtárosai nem sokban fognak hasonlítani napjaink tipikus könyvtárosára. A könyvtárosi hivatás jövőjére vonatkozó előrejelzések közös elemei a következők: a könyvtárosok „ismeretnavigátorok" lesznek, akik a digitális és az egyéb források területén egyaránt otthonosan mozognak, s a szolgáltatások nem korlátozódnak sem a dokumentumok, sem a könyvtárosok fizikai helyére. A W.K.Kellogg Alapítvány, felismerve az igényt a jövő új szakembertípusa iránt, 1994-ben létrehozta a Human Resources for Information Systems Management (HRISM) programot, amelynek keretében négy amerikai egyetem könyvtáros iskolái kaptak jelentős anyagi támogatást képzési programjaik korszerűsítésére és a jövő igényeihez való igazítására: a University of Michigan, a Drexel University, az University of Illinois/Urbana-Champaign és a Florida State University.

A *University of Michigan* az információs rendszereket állította programjának középpontjába; a könyvtár csak egy példája e rendszereknek. Csökkentette a könyvtárügy irányába való elkötelezettségét, ugyanakkor az információs szakma egyéb szempontjaival egészítette ki programját. A jövő igényeinek megfelelő szakosodás céljából (pl. információs-rendszer menedzsment, ember-gép kommunikáció stb.) új professzorokat toborzott, s új tantárgyakat vezetett be, például: Digitális könyvtárak létrehozása, Digitális erőforrások oktatási és tanulási célokra, Vizuális kommunikáció, Elektronikus kereskedelem stb.

A *Drexel Egyetem* a Kellogg-támogatással az oktatást az információs terület minden szempontjára ki kívánja terjeszteni, így az információ elméleti kérdéseire, az emberi szempontokra, az információs politikákra és folyamatokra, a számítógép-hardverre és -szoftverre. A tanterv-tervezés során maximálisan figyelembe veszik a munkaerőpiac követelményeit, s létrehoztak egy adatbáziskészítő rendszert a tanrend folyamatos reviziójára. A könyvtáros iskola, amely küldetésének megfelelően a nevét Informatikai és Technológiai Kollégiumra változtatta, egyetlen logikai rendszerbe foglalta az alsóéves képzést, a posztgraduális programokat és a továbbképzést. A programokban egyensúlyra törekedtek a technikai és a humán jártasságok között: a tisztán technikai kurzusok (Osztott számítógépes rend-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerek és hálózatok, Mesterséges intelligencia, Természetes nyelvi feldolgozás) mellett a számítógéppel segített közös munkavégzésről és az információs rendszerek szociális szempontjairól is tanulhatnak a hallgatók.

A *University of Illinois/Urbana-Champaign* egy új, LEEP3 nevű programot vezetett be, amely a hallgatók számára olyan távoktatási technológiák használatát teszi lehetővé, mint a valós idejű audio, a CUCme-technológia és a Webboard távkonferencia. Ily módon a diploma megszerzését csaknem teljesen függetlenítik az egyetem fizikai helyétől. Egyéb pályázati pénzek felhasználásával bevezették az információs tanácsadók képzését is. Az iskola stratégiáját – a „középpont megtartása" mellett – a tanterv jelentős átalakítására való törekvés jellemzi. Szem előtt tartva, hogy a végzett diplomások igen sokféle munkahelyen vállalhatnak munkát, a szakosodással szemben egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek a problémára orientált oktatásra.

A *Floridai Állami Egyetem* új, alsóéves programja interdiszciplináris jellegű, és a használót helyezi az előtérbe. Az egyetem oktatási bizottsága felismerte, hogy sok olyan program oktatása már folyik az egyetem egyéb iskoláiban, amelyeket érdemes lenne a könyvtárosképzésbe integrálni; e programokat az érintett intézményekkel együttműködve bevonták a könyvtáros iskola kínálatába. A pályázati támogatáson túlmenően maga az egyetem is sokat áldozott az alsóéves programra: 50 ezer dollárt az alapköltségvetésre, megfelelő kiegészítést az új oktatók fizetésére és 420 ezer dollárt az épület felújítására és új berendezésekre.

Remélhetőleg a Kellogg-támogatást élvező négy élenjáró iskola jó példával szolgál a többi könyvtárosképzési program korszerűsítésére is.

(Novák István)

97/254
WORMELL, Irene – DAVENPORT, Elisabeth: Teleworking 96: an international collaborative learning package for information entrepreneurs = Int.Forum Inf.Doc. 21.vol. 1996. 4.no. 17-20.p.

Távmunka 1996-ban: nemzetközi együttműködéses oktatási anyag, tájékoztatási vállalkozók képzésére

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Együttműködés -nemzetközi; Oktatási anyag; Tájékoztatási vállalkozás; Távközlés

1966 őszén az edinburghi Queen Margaret Collage és a koppenhágai Royal School of Librarianship egy nemzetközi, közös tanfolyamot szervezett a posztgraduális hallgatók elektronikus, hálózati környezetben való tanulásának és munkájának az oktatására. A 12-hetes tanfolyam a következő jártasságokra készíti fel a hallgatókat: 1) közös munka és távtanulás; 2) tájékoztatási vállalkozás a nemzeti határokon keresztül. A tanfolyami munka értékelése mindkét intézményben a megfelelő tantárgyak szerint történik, továbbá mindegyik hallgatói csoportnak írásbeli jelentést kell készítenie a táv-vállalkozás jogi, pénzügyi és társadalmi feltételeiről mindkét országban. E dolgozatban, amelynek részben a szakirodalomra, részben a hallgatók saját tapasztalataira kell alapulnia, ismertetik a tájékoztatási vállalkozás előnyeit és hátrányait, s javaslatokat tesznek az ilyen szolgáltatások megtervezésére.

(Autoref. alapján)

Szabványok, normatívák

97/255
NOHR, Holger: Internationale Normenklassifikations (ICS) = Nachr.Dok. 48.Jg. 1997. 2.no. 87-90.p.

Res. angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szabványok nemzetközi osztályozási rendszere, az ICS

Osztályozási rendszer; Szabvány

Az 1992 óta létező Nemzetközi Szabványosztályozási Rendszer (International Classification for Standards, ICS) megteremtette a szabványok speciális osztályozásának lehetőségét. Az ISO égisze alatti nemzetközi együttműködés eredményeként az ICS a szabványügyi tájékoztatás minden szempontjából jelentőssé vált. A jelen cikk ismerteti az ICS szervezését, szerkezetét és alkalmazásait.

(Autoref.)

97/256

HENZE, Volker – SCHEFCZIK, Michael: Web-Z39.50-Gateway für den DBV-OSI-Verbund. Neue Dienstleistungen im WWW-Angebot Der Deutschen Bibliothek = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 2.no. 250-259.p.

Z39.50-es Web-gateway a Német Könyvtáregyesület OSI hálózatában. Új szolgáltatások a Deutsche Biblikothek WWW-kínálatában

Gépi információkeresés; Gépi könyvtári hálózat; Online katalógus; Szabvány; Számítógép-hálózat

A DBV-OSI könyvtári rendszereket és információs központokat kapcsol össze. 1996 szeptembere óta a *Danet* cég által kifejlesztett Z39.50 átjáró lehetővé teszi a Deutsche Bibliothek számára, hogy közvetlenül elérhesse a DBV-OSI hálózatot. Ennek feltétele csupán egy Internetre csatlakozó számítógép, amely rendelkezik megfelelő böngészővel (Netscape 2.0 vagy MS-Explorer 2.0). Az átjáró kibővíti a már meglévő lehetőségeket, melyek eddig csak a partner-rendszerek kliensein keresztül működtek.

Az átjáró révén máris közvetlenül elérhető a DBV-OSI-ban részt vevő hálózatok valamennyi ingyenes katalógusa:

- Bibliotheksverbund Bayern (BVB), München
- Deutsches Bibliotheksinstitut (DBI), Berlin
- Die Deutsche Bibliothek (DDB), Frankfurt am Main
- Gemeinsamer Bibliotheksverbund (GBV), Göttingen
- PICA Centrum voor Bibliotheekautomatisering – Union Library System of the Netherlands, Leiden
- Südwestdeutscher Bibliotheksverbund (SWB), Konstanz.

A „globális keresés" megvalósulásával már felmerül a jelenlegi átjáró teljesítményének bővítése is, amire 1997 elején kerül majd sor. 1996 decemberétől a DB ingyen kínálja az oktatási adatbázisokat és a szakinformációs központok szolgáltatásait. A még kidolgozás alatt levő elszámolási rendszer fogja szabályozni a térítéses referensz-adatbázisok elérését (pl. DIMDI, FIZ).

A Z39.50-es web-átjáró nagyon könnyen kezelhető kereső űrlapot kínál, amelybe legfeljebb három keresőkifejezés írható; a beírt adatokat ezután a program átalakítja. A Z39.50-es protokoll lehetővé teszi a lokális szintakszisú keresőkérdések szabványosított formába történő átalakítását, a műveletek elvégzését és a válasz visszaküldését. Támogatja mind a katalógusokban, mind az adatbankokban történő keresést (SEARCH), a keresés eredményének megjelenítését (PRESENT) és az indexlisták szkennelését (SCAN), amelyeket mindig visszafordít eredeti formába. A Z39.50-es szabvány jelenleg a legkiérleltebb protokoll, ha szabványosított kéréseket akarunk különböző adatbázisokhoz továbbítani, és a válaszokat a megszokott formában akarjuk fogadni. Az átjáró tehát nemcsak a DBV-OSI-hálózat partner-rendszereinek, hanem minden Z39.50-es szabványt alkalmazó adatbázisnak a közvetlen elérését is biztosítja. Ennek az az előnye, hogy a céladatbázisok struktúrájának változásai nem csökkentik a lekérdező rendszer teljesítőképességét.

A Z39.50-es szabvány mellett döntöttek a ONE [Open Network Europe]-projekt könyvtárai is, a British Library, a helsinki és az oslói egyetemi könyvtár, továbbá a norvég Bibsys, így őket is bevették az átjáró célállomásai közé.

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

97/257
ERSOVA, T.V.: Strategiâ modernizacii RGB: deklaraciâ ili put' k uspehu? = Bibliotekoved. 1996. 4-5.no. 3-22.p.

Az Oroszországi Állami Könyvtár (a volt Lenin Könyvtár) modernizálásának stratégiája: deklaráció-e avagy sikerre vezető út?

Részletes ismertetését lásd a Könyvtári Figyelő 1997. 4. számában.

Fejlesztési terv; Nemzeti könyvtár

Az Orosz Állami Könyvtár (Roszszijszkaja goszudarsztvennaja biblioteka, a volt Lenin Könyvtár) modernizálásának stratégiai terve a következő alapelveket követi:

– a könyvtár ki akar törni elszigeteltségéből, a többi könyvtárral együttműködve, ésszerűen szeretné felhasználni a költségvetési forrásokat,

– az új társadalmi igényeket felismerve törekszik szolgáltatási politikájának és gyakorlatának megváltoztatására,

– a szolgáltatások egy részét piaci viszonyok között szeretné értékesíteni, költségvetésen kívüli forrásokat teremtve ezzel a működés finanszírozásához.

Stratégiai célok: a lehető legteljesebb állomány kialakítása a hazai dokumentumokból; a nemzeti impresszum kielégítő teljességű bibliográfiai számbavétele, beleértve a ritka könyveket és kéziratokat, illetve a russzikát is; a használók teljes körű, operatív és kényelmes kiszolgálásának biztosítása; aktívabb tájékoztatási tevékenység; a könyvtártudományi kutató és módszertani központ szerepének betöltése; vezető kulturális intézménnyé válás hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt.

(Rácz Ágnes)

Egyetemi és felsőoktatási könyvtárak

Lásd 300, 312, 323, 332, 335, 345, 349

Közművelődési könyvtárak

97/258
FIRSOV, V.: Čtoby istoria ne povtorilas'. Menifest UNESCO o publičnyh bibliotekah v Rossii: sravnitel'nyj analiz = Biblioteka. 1996. 11.no. 30-34.p.

Hogy a történelem ne ismétlődjék meg. UNESCO-kiáltvány az oroszországi nyilvános könyvtárakról: összehasonlító elemzés

Közművelődési könyvtár

Az UNESCO három nyilvános könyvtári kiáltványt bocsátott ki. Az 1949. évi „a nyilvános könyvtár mint az össztársadalmi művelődés élő erőforrása" jegyében állt. Az 1972. évi kimondta, hogy a nyilvános könyvtár „művelődési, kulturális és információs vonatkozásokban egyaránt demokratikus intézmény". Az 1994. évi – miközben korszerű átfogalmazásokban erősíti meg az előző kettő legfontosabb mondanivalóit – a központi és helyi államhatalmi szerveknek a nyilvános könyvtárak működésével kapcsolatos felelősségét hangsúlyozza.

Noha a szóban forgó kiáltványok nem kötelező érvényűek, hanem csak ajánlások, sok országban máris megfogadták tanácsaikat, és követni kezdték célkitűzéseiket. Az első kiáltvány különösen az USA és a skandináv országok nyilvános könyvtárainak fejlődésére hatott pozitív

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

módon, a második az ún. „harmadik világban" talált meghallgatásra. Bár ez a második dokumentum orosz nyelven is megjelent, sem a szakmai közvélemény, sem a könyvtártudományi kutatás, sem pedig a központi párt- és állami szervek nem figyeltek föl rá. Úgy a szovjetorosz könyvtárügy „ment a saját feje után". Hogy ez többé ne ismétlődhessen meg, az itt referált dolgozat szerzője – IFLA-ösztönzésre – vállalta azt az összehasonlító vizsgálatot, amely az 1972. és 1994. évi kiáltványok és az oroszországi helyzet megfeleléseit és meg nem feleléseit tárja fel. (Eközben eltekint az ideológiai jellegű utalásoktól.)

Munkájában részben abból a megállapításból indul ki, hogy végső soron a nyilvános könyvtárak bizonyultak – az oktatáshoz, a közművelődéshez és a tömegtájékoztatáshoz képest – az ország leginkább demokratikusabb intézményeinek, részint pedig abból, hogy az 1986-ot követően sokáig mélyülő nyilvános könyvtári válság, amely egyfajta közönségválasz is volt a korábban kötelező ideológiai normákra, 1992 óta megszűnőben van, s fokozatosan mérsékelt fejlődésnek adja át a helyét. Ezt követően az 1972. és az 1994. évi kiáltvány vezérlő gondolatait veszi sorra, illetve „hasonlítja be" a tegnapi és mai orosz helyzetbe.

1. *A könyvtár aktív társadalmi szerepét* mindkét UNESCO-dokumentum hangsúlyozza, ha lehet, az 1994. évi még határozottabban („a könyvtárak felelőssége, hogy elősegítsék az állampolgárok aktív részvételét a társadalmi életben és a demokrácia fejlesztésében"). Ezzel ellenkezőt (a hetvenes–nyolcvanas évek amerikai fejlődéséhez hasonlót) mutat a hivatalos orosz gyakorlat, amikor az ún. marketing modellt követi, azaz keretében az egész társadalom iránti felelősséget a konkrét megrendelő iránti felelősség váltja fel. Az UNESCO-elvekkel áll ellentétben az is, hogy az orosz szaksajtó vitái „elvetik" az olvasás irányításának elméletét, miközben az 1994. évi kiáltvány nem kevesebb, mint 12 pontban sorolja az olvasó orientálásával kapcsolatos teendőket. (Ezek egyébként ismerősen és biztatóan csengenek a szakma orosz művelőinek.)

2. *Az állam felelőssége a nyilvános könyvtárak működéséért és fejlesztéséért.* Ez az elv a hetvenes–nyolcvanas években sok országban szenvedett sérelmet, minthogy a nyilvános könyvtárak fenntartását az önkormányzatokhoz „decentralizálták". Újabban Oroszországban is „sikerült" megszüntetni a kulturális minisztérium könyvtárhálózatát, bár az önkormányzati és a civil szférába utalás sehol sem járt teljes sikerrel. Az 1994. évi kiáltvány úgy fogalmaz, hogy a nyilvános könyvtárat a helyi és a központi államhatalmi szerveknek kell fenntartaniuk (a központi szerepkör bizonyos fejlesztési vonatkozásokban az USA-ban is fennmaradt). Amikor az orosz könyvtári törvény készült, a szakma szerette volna, ha belekerül a központi és helyi államhatalmi normatív támogatásnak legalább a „gondolata". Ezt azonban az adott alkotmányossági környezetben nem lehetett elérni.

3. *A képzési, kulturális és információs funkciók* nyilvános könyvtári jelenlétét mindhárom kiáltvány eléggé azonos hangsúllyal fogalmazza meg. Az 1994. évi viszont, anélkül azonban, hogy a másik kettő fontosságát elfelejtené hangoztatni, bizonyos értelemben az információs funkciót emeli ki. E tekintetben az orosz könyvtári közgondolkodás nagyjából–egészéből megfelel a kiáltványok általi sugallatnak. Ami viszont teljesen új elem számára, az a helyi információkkal való munka, ami a korábban közismert helyismereti törekvésekhez képest az olvasók közéleti szereplését ösztönzi a többségben publikálatlan dokumentumok (pl. önkormányzati és vállalati anyagok) rendelkezésre bocsátásával.

4. *A nyilvános könyvtárak könyvcentrikussága* az 1972. évi kiáltványban legfeljebb csak viszonylagos, az 1994. éviben pedig a nyilvános könyvtárak dokumentum- és információgyűjtése (helyesen) parttalanná válik a műfajokat illetően, amennyiben ezt a helyi szükségletek igazolják. Az orosz könyvtárak, mi tagadás, hagyományosabbak a gyűjtés műfajait illetően, bár azért végletes elmaradással nem lehet őket elmarasztalni. Sokszor csak a megfelelő technika hiánya gátolja őket abban, hogy a gyűjtésben korszerűbb elveket érvényesítsenek.

5. *Az ingyenesség elvének feladását* az 1972. évi kiáltvány kettős adóztatásnak minősíti, minthogy a nyilvános könyvtárat túlnyomórészt helyi pénzekből tartják fenn, s inkább csak a speciális szolgáltatásokért (másolatokért, terjedelmes irodalomjegyzékekért stb.) engedi meg a térítést. Az 1994. évi kiáltvány lakonikus, mondván: „a nyilvános könyvtár alapjában véve ingye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nes". Ez az elv teljes mértékben megfelel az orosz tradíciónak.

6. *A fizikailag hátrányos helyzetű személyek ellátásában* ismét csak az 1972. évi kiáltvány foglal „terjedelmesebben" – külön fejezetben – állást, az 1994. évi lakonikusan, de azért kellő hangsúllyal. Ez az ellátás másutt is „külön keretekből" történik, hát még Oroszországban, ahol a normál költségvetés jelenleg felettébb szűkös. Noha az új könyvtári törvény erről a kötelezettségről is megemlékezik, ez alig más egyelőre, mint deklaráció. Legfeljebb lelkes aktivistáknak köszönhető az itt-ott elindult ellátási forma.

7. *A cenzúra tilalmát* az 1994. évi kiáltvány fogalmazza meg. Ez a probléma egyelőre inkább csak a fejlett országok nyilvános könyvtáraiban lép fel, ui. ott különféle pártok, mozgalmak és egyének lépnek fel az állomány (rendszerint: valláserkölcsi) cenzúrázásának igényével. Oroszországban a korábbi állami cenzúrának néhány éve vége szakadt, de a társadalmi cenzúraigény megnyilvánulására még nem került sor.

A korántsem teljes összevetésből kitűnik: az oroszországi könyvtárak egyes vonatkozásokban elmaradtak az élenjáró országoktól, más vonatkozásokban azonban nincs miért szégyenkezniük, minthogy a könyvtárosok – magasrendű erkölcsiségüknek köszönhetően – a nyilvános könyvtárak társadalmi funkcióit alapjában helyesen érzékelik.

(Futala Tibor)

97/259

HOMMES, Klaus Peter: Öffentliche Bibliotheken als Verbundteilnehmen – Vorasusetzungen und Anforderungen = ProLibris. 1996. 2.no. 110-114.p.

A közművelődési könyvtárak részvétele a számítógépes könyvtári hálózatokban – előfeltételek és követelmények

Együttműködés -regionális; Gépi könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Közös katalogizálás

A német Katalogizálási Társulást a felsőoktatási könyvtárak hozták létre. A cél az volt, hogy a számítógépes hálózat előnyeit kihasználva megvalósítsák a társuláson belül az egyszeri katalogizálás elvét, s ezzel feldolgozói munkaerőt takarítsanak meg. A közösen feltárt állomány növekedése később másodlagos funkcióként lehetővé tette a központi katalógus szerepének átvételét is.

A hálózat kiépülése után merült csak fel annak a gondolata, hogy a városi könyvtárak is csatlakozhatnának a társuláshoz. Az új könyvtártípus bekapcsolódása azonban számos kérdést vet fel, ezért három városi könyvtár (Düsseldorf, Hattingen, Köln) a tartomány kulturális minisztériumától megbízást kapott annak kidolgozására, hogy a csatlakozással kapcsolatban milyen problémákat kell megoldani és a közművelődési könyvtáraknak milyen feltételek megvalósítása esetén célszerű részt venniük a társulásban. A projekt 1996 januárjában indult és 1997 végére kell a csatlakozás feltételeit kidolgozni. (A jelen közlemény a Düsseldorfban kialakult állásfoglalást foglalja össze.)

A csatlakozás a következő területeken vet fel problémákat:

– A számítógépes rendszerek heterogén jellege. A felsőoktatási intézmények esetében az egységes tartományi kompetencia következtében homogén rendszerek jöttek létre, ezzel szemben a városi könyvtárakban a városonként különböző, heterogén rendszerek a jellemzők.

– A számítógépes kapacitások korlátozott határai.

– A számítógépes kommunikáció magas ára. Az egyetemi könyvtárak kedvezményeivel ellentétben a városi könyvtáraknak a Telekomon keresztül történő számítógépes kommunikáció viszonylag magas alapdíjat és használati díjat követel.

– A beruházás anyagi vonatkozásai. A felsőoktatási intézmények számítógépes beruházásaikhoz 50%-os szövetségi hozzájárulást kaptak, a városi könyvtárak erre nem számíthatnak.

– A társulás jogi alapjai. A felsőoktatási könyvtárak helyzetét a tartományi felsőoktatási törvények szabályozzák, Északrajna-Vesztfáliában pl. a Katalogizálási Társulásban való részvételt is törvény rendezi. A közművelődési könyvtárakról a legtöbb tartományban nem intézkedik törvény.

A felsorolt nehézségek ellenére a közművelődési könyvtáraknak alapvető érdeke a társu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

láshoz való csatlakozás, amennyiben az alábbi feltételek teljesülnek:

– A Katalogizálási Társulásban a különböző könyvtártípusok teljes egyenlőségének kell érvényesülnie, függetlenül az anyagi hozzájárulás mértékétől.

– A feltárásnak valamennyi dokumentumtípusra ki kell terjednie.

– Biztosítani kell a közművelődési könyvtárakban használatos adatbázisok hozzáférhetőségét, pl. a Német Nemzeti Bibliográfia valamennyi sorozatát és a Könyvtárellátó számítógépes adatbázisait.

– A nemzeti bibliográfia leírásait kell normaként figyelembe venni.

– A számítógépes hálózaton keresztül kell biztosítani a könyvtárközi kölcsönzések megrendelését és adminisztrációját.

– A közművelődési könyvtárak a nemzeti és a nemzetközi normák és előírások figyelembevételével csatlakozhatnak csak a hálózathoz.

– Mivel sok közművelődési könyvtárban az utóbbi években már az összes könyvtári munkafolyamatot átfogó komplex számítógépes rendszert vezettek be, a Társulás számítógépes rendszerének is integrálnia kell a katalogizálási funkciót és az egyéb könyvtári adminisztrációs funkciókat.

– A csatlakozás nem terhelheti a közművelődési könyvtárakat mértéktelen beruházási követelményekkel. A csatlakozó könyvtárakat tartományi pénzügyi támogatásban kell részesíteni.

(Katsányi Sándor)

97/260

MCKEE, Bob – NANKIVELL, Clare: IT Point = Publ. LIbr.J. 12.vol. 1997. 2.no. 33-36.p. Bibliogr. 6 tétel.

Információtechnológiai szolgálat a közművelődési könyvtárban: a British Library által finanszírozott kísérleti program egy angol könyvtárban

Ember-gép kapcsolat; Használók képzése; Információtechnológia; Kísérlet; Közművelődési könyvtár

1996 elején a brit közkönyvtáraknak csak 0,7%-a rendelkezett a használók számára Internet-hozzáféréssel. A felsőoktatással és a vállalati szférával összevetve a közkönyvtárak a pénzügyi támogatás tekintetében az „információs szegények" körébe tartoznak.

Solihullban a British Library finanszírozott egy három évig tartó programot, amelynek keretében „IT point" (információtechnológiai pont) néven egy szolgáltatás prototípusát hozták létre: elektronikus információs szolgáltatásokat nyújtottak a használók széles köre számára. Négyhónapos előkészítés során beszerezték a hardvert (öt nyilvános használatra szánt számítógép; ebből négy CD-meghajtóval és Internet-hozzáféréssel; két tv-készülék, ezek egyike videóval és teletext-szolgáltatással; mono lézerprinter és színes tintasugaras printer, színes szkenner) és a szoftvert, megvizsgálták a használói igényeket, előkészítették a szolgáltatás helyszínét és személyzetét.

A szolgáltatásnak a következő hat fő területe volt:

1. számítógépes eszközök használatba adása,
2. tájékoztatási források és
3. helyi közérdekű tájékoztatási források rendelkezésre bocsátása,
4. önálló ismerkedés az információtechnológiával,
5. kommunikációs hálózat biztosítása,
6. vásárlás előtti kipróbálási lehetőség.

Két főt foglalkoztattak, kizárólag erre a feladatra. A használóknak a szolgáltatások igénybevételéhez előre fel kell iratkozniuk. Mivel az igények felülmúlták a várakozásokat, a pont nyitva tartását a későbbiekben kibővítették a könyvtár teljes nyitvatartási idejére, önálló helyiséget biztosítottak a szolgáltatásnak, betiltották a játékprogramok használatát, egy órában, ill. fél órában maximálták a géphasználat idejét.

Az első 14 hónapban a szolgáltatás ingyenes volt. 1995 októberétől vezették be a térítéseket, ami egyrészt a kereslet visszaeséséhez, másrészt a használati szokások megváltozásához vezetett.

A szolgáltatás igen sikeresnek bizonyult, ami az országos hálózati együttműködési törekvéseket illeti. Sok helyütt jelent meg színvonalas tájékoztatás a projektről (szaksajtó, bemutatók, web-site). A projekt vezetője folyamatosan gyűjtötte és értékelte a használatról szóló dokumen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tációt. Később külső kutatókkal készíttették el a projekt végső értékelését és íratták meg a végső jelentést.

Ahogy közeledett a projekt finanszírozásának lezárulása, meg kellett találni a megfelelő kilépési stratégiát, azaz a bevonható esetleges európai forrásokat, a finanszírozás lehetséges egyéb formáit, meg kellett határozni a projekt fejlődésének irányait. A pénzeszközök fő forrásai a továbbiakban az EU telematikai programja, a brit kormány Single Regeneration Budget elnevezésű településfejlesztési programja, a helyi források és a térítések.

A tanulságok a közkönyvtárak, a kormányzat, az egyéb finanszírozó és döntéshozó szervek számára:

1. nagy keresletre lehet számítani az információtechnológiához és a hálózati forrásokhoz való hozzáférés iránt,

2. a szolgáltatást a használók a közkönyvtári ellátás magától értetődő részének tekintik,

3. új használókat vonzhat a közkönyvtárakba,

4. nagyban segítheti a fenntartó stratégiai céljait, ami az élethosszig tartó tanulást, a településfejlesztést és a gazdasági helyreállítást illeti.

Akik az IT pointhoz hasonló szolgáltatást indítanak, el kell dönteniük, hogy csak információszolgáltatásra vagy az önálló tanulást és az információtechnológiai jártasságot egyaránt támogató, kombinált információs és számítástechnikai forrás létrehozására törekszenek-e. Meg kell határozniuk, hogyan viszonyuljon az új szolgáltatás a hagyományos könyvtár működéséhez: 1. teljességgel önálló legyen-e, 2. a könyvtáron belül legyen-e, de önálló személyzettel, 3. a könyvtáron belül legyen-e a könyvtárhoz szorosan kapcsolódva vagy 4. a könyvtárba integrálva működjön. Az utóbbi két megoldás a legajánlatosabb; a solihulli projekt gyakorlatilag bejárta mindezeket a fázisokat.

A projekt sikeres volt, ezt bizonyítja az is, hogy nemrégiben a brit felsőház az IT point végső jelentésének szellemében arra hívott fel, hogy minden közkönyvtárban állítsanak fel Internet-terminálokat.

(Hegyközi Ilona)

97/261

LEOMBRONI, Claudio – POGGIALI, Igino: Biblioteche e reti civiche: un' alleanza per la liberta = Boll.AIB. 36.vol. 1996. 3.no. 291-306.p. Bibliogr. 50 tétel.

Res. angol nyelven

A könyvtárak és a városi hálózatok: szövetség a szabadságért

Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás szabadsága

Az információtechnológia fejlődése, az információ és a tudás olyan szinteket is tartalmazó rétegződése, amelyeket a könyvtár nem foglalt működési körébe, az információs szolgáltatásoknak a jogszabályi lehetőségek, vagy a szerencsétlen módon a könyvtár által ki nem elégített igényekre való válaszkényszer miatti burjánzása – mindezek együtt okozzák azt, hogy a könyvtár már jó ideje elveszítette intézményi auráját. Úgy a könyvtárt mint intézményt az az álladó veszély fenyegeti, hogy fel nem ismervén, vagy alulértékelvén a külső valóságot, a peremén marad azoknak a folyamatoknak, amelyekben a társadalom és a gazdaság legdinamikusabb elemei működnek. Ennek végeredményeként a könyvtár „láthatatlan" (észrevétlen), ill. stratégiailag értéktelen lesz azon csoportok számára, amelyek a legfontosabb társadalmi érdekeket képviselik.

A szabad, tudatos, független és kritikus állampolgár a könyvtár számára egyszerre probléma és szükséglet. Probléma, mert új, komplex kérdéseket, igényeket hoz, és szükséglet, mert a könyvtár hatása a szociális és kulturális környezetre abból a folyamatból ered, amelyben a használó szerepe és képessége arra, hogy a könyvtár által nyújtott ismeretforrásokat felhasználja, határozzák meg a könyvtári struktúrákba való befektetés várható eredményét.

A városi hálózatok (amelyek Olaszországban 1995-ben jelentek meg), azzal fenyegetnek, hogy még inkább a helyi hatóságok információs stratégiájának peremére szorítják a könyvtárakat. A közkönyvtáraknak tehát e hálózatok tartópilléreiként kell jelentkezniük, nemcsak úgy, hogy részt vesznek az információ-tartalom terve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zésében és a szolgáltatás szervezésében, hanem egyfajta „polgári (polgárjogi) erődítmények"-ként biztosítaniuk kell, hogy a hálózatok a tudás gazdagításának és a szabadságnak nyújtsanak lehetőséget, s ne váljanak az azokat finanszírozó hatóság hirdetőtábláivá. Különösen problematikus, de szükséges funkció ez utóbbi, hiszen a demokrácia, a „kibertér-kultúra" és az információtechnológia igen finom, rendkívül sokat vitatott kapcsolatát érinti, s ugyanakkor mind a társadalom, mind maguk a könyvtárosok előtt a szakmai etika alapszabályainak mély értelmét fejezi ki. Számunkra nem jelent semmit, hogy az Egyesült Államokban a városi hálózat-projektek első résztvevői és fő szereplői azok a könyvtárak voltak, amelyek leginkább vallották azt az elvet, hogy a könyvtárak az információhoz való hozzáférés szabadságának védőbástyái. Ez ugyanis egy olyan országban történt, ahol az értelmiségi öntudat és a társadalmi csoportok ereje a polgári szabadság védelmében és kiterjesztésében olyan fontosságú, ami nemcsak Olaszországban, de a legtöbb európai országban is ismeretlen.

(Mohor Jenő)

Lásd még 234, 241, 270, 309, 329, 333, 337

Tudományos és szakkönyvtárak

97/262

SEGESOVÁ, L'ubica: Vyvoj, problémy a súcasny stav technickych knizníc a informacnyh stredísk v Slovenskej Republike = Kn.Inf. 28.roc. 1996. 11.no. 449-454.p. Bibliogr. 7 tétel.

Res. angol, német és orosz nyelven

A műszaki könyvtárak és információs központok fejlődése, problémái és jelenlegi helyzete a Szlovák Köztársaságban

Szakkönyvtár -műszaki

A két világháború közötti Csehszlovákiában a legnagyobb iparvállalatok keretében műszaki dokumentációs központok működtek. Személyzetük ún. tanulmányi mérnökökből állt. Ők kezelték a helyi műszaki könyvtárat, irodalomkutatásokat végeztek, és információelemzéseket készítettek. (Jó volna, ha ez a hagyomány a jövőben – persze: korszerűsödve – feléledne.)

1945 után egészen a 70-es évek közepéig az üzemekben egyfelől műszaki könyvtárak, másfelől mérnöki információelemző szervezeti egységek működtek. Ezek összevonására került sor az 1974. évi 2. műszaki fejlesztési minisztériumi irányelvek hatására (ezeket az irányelveket aztán 1985-ben meg is erősítették). Így jöttek létre a tudományos–műszaki–gazdasági információ helyi központjai, amelyek fölött iparági, ágazati és országos hatáskörű információs központok álltak. Ez a rendszer erősen intézménycentrikus volt, s háttérbe szorította a műszaki könyvtári munkát azáltal, hogy útjában állt modernizálódásának.

Az 1989 utáni politikai fordulat következtében a szóban forgó információs rendszer összeomlott: helyi intézményeinek többsége megszűnt, s több iparági–ágazati központ működését is be kellett szüntetni. Az országos hatáskörű központok kénytelenek voltak karcsúsodni, illetve szolgáltatásaik többségét térítéshez kötni.

Mindazonáltal a Szlovák Műszaki Könyvtár [időközben köztársasági Tudományos–Műszaki Információs Központra változott a neve – a ref.] megpróbált minél többet megtartani hálózati központi gondozó funkcióiból. Közülük a statisztikai nyilvántartásait sikerült gyakorlatilag is megőriznie, ami közte és az 1989. évi „starthoz" képest létszámilag állandóan fogyatkozó műszaki könyvtárak–információs központok között egyfajta szakmai eszmecserét és szolgáltatási munkamegosztást tesz lehetővé.

1989-ben a műszaki könyvtárak–információs központok száma 336 volt. Az 1995. évi adatgyűjtés azonban már csak 110 ilyen intézményt talált. Bennük összesen 246-an dolgoztak, főfoglalkozásúra átszámítva: 220-an. Ők 33 és fél ezer használójuknak 233 ezer könyvtári egységet kölcsönöztek ki a 2 millió 400 ezerre nőtt állományból. 1995-ben – először három év után – az állomány növekedése (33 800) felülmúlta a csökkenést (29 700). A járatott folyóiratcímek példányszáma 6800 volt, amelyeknek a fele külföldi. Az állomány gyarapítására fordított

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

összeg meghaladta a 17 millió szlovák koronát. Valamilyen automatizált könyvtári–információs rendszer 43 helyen működik. Az imént felsorolt adatok a megmaradt intézmények némi stabilizálódásáról vallanak.

„Végül – fogalmaz a referált cikk szerzője – kifejezzük azt az óhajunkat, hogy a műszaki könyvtárak–információs központok megszűnésének üteme csökkenjen, és fokozatosan álljon meg. Az új könyvtári törvény megjelenésétől azt várjuk, hogy világossá teszi a szakkönyvtár és a nemzeti könyvtári rendszer viszonyát."

(Futala Tibor)

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

97/263
BUBEKINA, N.: „Za" i „protiv" susestvovaniâ detskih bibliotek = Biblioteka. 1996. 12.no. 8-12.p. Bibliogr.

„Pro" és „kontra" a gyerekkönyvtárak fennmaradása ügyében

A cikk a „Sobytie 1996" c. konferencia-mellékletben található

Gyermekkönyvtár

Bubekina cikkének címe félrevezető: nem a gyermekkönyvtárak léte vagy nemléte forog kockán, hanem a szervezetileg különálló, hierarchikus hálózatba szervezett gyermekkönyvtáraké.

A szerző, nemhiába az oroszországi központi gyermekkönyvtár igazgatója, érezhetően a hálózat fenntartása mellett „lobbyzik", s a gyermekek nemzetközileg és „oroszországilag" elismert jogait, a gyermekkönyvtári munka specifikumait, valamint a pozitív külföldi példákat felhozva érvel a gyermekkönyvtárak „különléte" mellett. Viszont (rengeteg adatot közreadva) azt is elismeri, hogy a gyermekkönyvtári hálózat térbeli, műszaki és személyi feltételei felettébb kedvezőtlenek. Míg országosan a beiratkozott olvasók 39,4%-át a gyermekkönyvtárak mondhatják magukénak, a pénzeszközöknek csak 20%-ával rendelkeznek. Egy-egy gyermekolvasóra kereken 10 ezer rubellel alacsonyabb ráfordítás jut, mint egy-egy felnőttre (a tényleges összeg 12 655 rubel).

A külön gyermekkönyvtári hálózat megszüntetésével kapcsolatos javaslatokban már a szovjet időkben sem volt hiány, s azóta ezek még jobban elszaporodtak. A következő összevonások vitatása folyt és folyik: a hálózat köztársasági, megyei és járási intézményeit össze kell vonni az azonos rangú nyilvános könyvtárakkal; a központosított nyilvános és gyermekkönyvtári ellátó rendszereket egyesíteni kell; a gyermek- és iskolai könyvtárakból egyetlen hálózat alakuljon.

Szerzőnk szerint, ha már valahol elkerülhetetlen a hálózatilag önálló gyermekkönyvtárak „transzformálása", akkor az ne sértse az új könyvtári törvénynek a gyermekek ellátásával kapcsolatos rendelkezéseit; ne föntről, adminisztratívan elrendelve következzék be, hanem gondos igényfelmérések alapján; a hajdan önálló gyermekkönyvtárnak külön rovata legyen a költségvetésben, amellyel vezetője a szükségleteknek megfelelően rendelkezik; vétessék figyelembe a sokszínű megoldások elve; pozitív irányban változzék meg sok nyilvános könyvtári igazgató és vezető munkatárs álláspontja a gyermekkönyvtári munkával kapcsolatban.

Az állami könyvtárpolitikában a gyermekkönyvtári ellátásnak, a gyermekekkel való könyvtári foglalkozásnak mindenképpen prioritást kell élveznie, minthogy a gyermekek az ország boldogabb jövőjének letéteményesei.

(Futala Tibor)

97/264
SEMILET, Natalja Viktorowna: Ukrainische Kinderbibliotheken unter den Bedingungen der Marktwirtschaft. Ansichten einer Praktikerin = Buch Bibl. 49.vol. 1997. 3.no. 228-234.p.

Res. angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ukrán gyermekkönyvtárak a piacgazdaság körülményei között – egy gyakorló könyvtáros szemszögéből

Gyermekkönyvtár; Munkaszervezés; Működési feltételek; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az ukrajnai Nyikolajev-ban (35 ezer lakos) a szovjet hagyományoknak megfelelően a felnőttek könyvtáraitól független önálló gyerekkönyvtári rendszer működik, 11 egységgel. A gyerekkönyvtári szervezet vezetőjének, a cikk írójának az a véleménye, hogy a gazdaságilag nehéz időkben nem panaszkodni kell, hanem egyrészt a marketing szemlélet jegyében alkalmazkodni az új viszonyokhoz, másrészt emelni az olvasókkal való foglalkozás színvonalát. A beszámoló ennek megfelelően az elmúlt évek újításairól és a könyvtári munka sikereiről szól.

Az innovációt az igények vizsgálata és elemzése előzte meg. Ennek során egyrészt megállapították, hogy hol, melyik városrészben milyen szolgáltatásokra van szükség (pl. egy elöregedett városrészben „Nagymamák és unokák közös könyvtárát" szervezték meg, a pedagógiai főiskola körzetében pedig a hallgatóknak a kötelező gyermekirodalmat biztosították), másrészt a megváltozott társadalmi élet új szükségleteit vették számba (tandíjas angol nyelvtanfolyamot szerveztek, iskola-előkészítő tanfolyamokat pedagógusok bevonásával stb.) Megállapították, hogy igény lenne gyerekkönyvtári artotékára, hangzó anyagok kölcsönzésére, a mozgáskorlátozott és beteg gyerekek részére a könyvek házhozszállítására, gyerekkórházi rendezvényekre stb.

Az új feladatoknak megfelelően módosították a központi könyvtár munkaszervezetét. Összevonták a módszertani-szervezési és az információs-bibliográfiai részleget és „Innovációs, marketingszervező és információs részleg"-et hoztak létre. Feladatai: Propagandamunka, információs tevékenység, marketingkutatás, díjazáshoz kötött szolgáltatások bevezetése, kiadói tevékenység.

Különösen nagy gondot fordítanak a könyvtáros és a gyerekolvasó közötti kommunikáció korszerűsítésére. Ennek hagyományos gyerekkönyvtári formáit (könyvajánlás, beszélgetés a könyvről stb.) új típusúakkal egészítették ki: „A legszemélyesebbről" – „Az olvasó helyesli vagy ellenzi" – „Beszéljünk az életről" – „Erről még sosem esett szó" stb. Az új kommunikációs feladatokra a könyvtárosokat továbbképzésük keretében szakemberek által vezetett tréningek készítették fel.

Az új részleg feladata a propaganda és a színészi rendezvények szervezése is. A „színészi" szó szerint értendő: a könyvtár felolvasószínpadot és bábszínpadot működtet, video- és diafilm-előadásokat szervez, valamint kiállításokat. (Az utóbbiak eltérnek a hagyományos könyvkiállításoktól: riportok, viták, fejtörők színesítik őket.) A felsőtagozatosok rendezvényeit 25-30, az alsótagozatosokét 40-60 tanuló részére szervezik, de évente egyszer, a gyerekkönyv napján 1200 tanuló részére tartanak ünnepi műsort.

Élnek a szponzorálás lehetőségével is. Olyan cégek megnyerésére törekednek, melyek tevékenysége valami módon kapcsolódik a könyvtárhoz. (Pl. egy íróeszközöket és gépeket gyártó cég támogatja a központi könyvtárat.) Az egyik könyvtár egy másológépeket terjesztő cég révén jutott másolóberendezéshez, egy másikat pedig egy idegenforgalmi vállalat patronál: havonta buszkirándulásra viszi a gyerekeket. A könyvtár nagy előadótermét is a szponzorok segítségével rendezték be.

A szerző álláspontja: a könyvtári alaptevékenységeket ingyenesen kell nyújtani. Nem ért egyet azokkal a könyvtárosokkal, akik pénzt szednek a kölcsönzésért, a telefonos könyvelőjegyzésért, a rászorulók otthoni felkereséséért, vagyis mindazért, amit a könyvtárak eddig hagyományosan ingyen nyújtottak. De nem ért egyet azokkal sem, akik úgy vélik, hogy a könyvtári marketing tevékenység túlzott hangsúlyozása a Nyugat majmolása.

(Katsányi Sándor)

Egyéb könyvtárak

97/265

BENFU, Lu – JUNLAN, Zhou: Digitizing and networking: the scheme and practice of establishing the CASS electronic library = Inspel. 30.vol. 1996. 4.no. 347-356.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Digitalizálás és hálózatosítás: a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Könyvtárának példája

Akadémiai könyvtár; Alakfelismerés; Elektronikus könyvtár; Szakkönyvtár -társadalomtudományi; Számítógép-hálózat

A hagyományos könyvtárról az elektronikus könyvtárra való áttérés két kulcsfontosságú lépése a digitalizálás és a hálózatosítás. A cikk a Kínai Társadalomtudományi Akadémia (Chinese Academy of Social Sciences, CASS) elképzeléseit és gyakorlatát mutatja be ezeken a területeken. Ami a digitalizálást illeti, először elemzi a CASS információforrásait, különös tekintettel a tudományterületek jellemzőire, a hordozók típusaira és a nyelvi megoszlásra, majd ismerteti a digitalizálás átfogó tervét, a könyvtár előtt álló konkrét feladatokat, és számba veszi a várható technikai problémákat. A hálózattal kapcsolatban a cikk először megismertet a CASS információcsere-modelljével – ennek alapján történik az elektronikus hálózat átfogó céljainak és felépítésének a megtervezése –, és egy ábrán bemutatja a hálózat logikai szerkezetét.

(Autoref.)

97/266

WESENDORF, Kerstin – MECHTOLD, Evelyn – KREIENBERG, Ulrike: Doch etwas mehr als Goethe Informations- und Bibliotheksarbeit bei den Goethe-Instituten Minsk, Kiew und Sankt Petersburg = Buch Bibl. 49.vol. 1997. 1.no. 20-25.p.

Res. angol nyelven

Könyvtári tájékoztató munka Minszk, Kijev és Szentpétervár Goethe-intézeteiben

Külföldön fenntartott könyvtár

A Goethe-Intézet világszerte kiépített külföldi hálózatának (mintegy 150 intézmény) célja a német nyelv ápolása, a német kultúra, társadalom, politika ismertetése, a nemzetközi kulturális együttműködés előmozdítása. Szervezőjük a Goethe-Intézetek Központi Igazgatósága Münchenben. Minden intézet három részlegre tagolódik: programszervezők (kulturális rendezvények), nyelvi részleg (tanfolyamok szervezése, nyelvtanárok továbbképzése), könyvtár és információs centrum.

A könyvtárak feladata: az érdeklődő lakosság ellátása német nyelvű dokumentumokkal (könyvek, napilapok, folyóiratok, videokazetták, hangkazetták, CD-k), a hozzájuk fordulóknak információ nyújtása bármely német vonatkozású kérdésben, a két ország könyvtári-könyvtárosi kapcsolatainak elmélyítése, a helyi könyvtáros kollégák tájékoztatása a német könyvtárügyről.

Kelet-Európában, a volt SZU tagállamaiban a 90-es években kezdték meg az intézmények szervezését Moszkvában, Szent Pétervárott (megnyílt 1996-ban), Kievben (1995), Minszkben (1996). Ezek az intézetek terv szerint regionális központok is lennének. (Pl. Kievtől 500-500 km távolságra egy-egy városi könyvtárban német olvasótermet nyitottak, de az alig működő telefon ill. fax összeköttetés és a rossz utazási viszonyok miatt működtetésük kérdésessé vált.)

A könyvtárak állománya (Szent Pétervár: 15 ezer dokumentum) széleskörű közönséget vonzott. Szent Péterváron sorok állnak a bejárat előtt. A látogatók főbb csoportjai: némettanárok és németül tanulók, fordítók, újságírók, szerkesztők. Kievben különös sikere van a kölcsönözhető kazettáknak és CD-knek. Az intézeti könyvtárak ifjúsági anyagot is tartalmaznak, ezt Kievben átadták az Állami Gyerekkönyvtárnak, mert így még szélesebb olvasóközönséghez jut el.

Sokan és sokféle információt kérnek a Goethe-Intézet helyi könyvtáraitól. Pl. Minszkben a helyi tévé 2. világháborús filmeket keresett, egykori német munkatáborok pontos címét kérdezik. Gyakran kérnek segítséget német nyelvű használati utasítások, útmutatók, levelek stb. lefordításához. Keresettek a napilapok, bár ezek nagyobb része csak késéssel jut el hozzájuk. „Köszönet a vastag kézikönyvekért" – írta a könyvtárhasználattal kapcsolatos kérdőívre egy szent pétervári látogató, aki eddig nem jutott hozzá új német könyvekhez.

A helyi könyvtárosokkal való kapcsolat igen változatos: diafilmes előadás a német könyvtárakról, a német könyvtári szakirodalom biztosí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tása (Kiev), könyvtárak kiállításának támogatása, (pl. a Fehérorosz Nemzeti Könyvtár „10 évvel a csernobili katasztrófa után" kiállításához a minszki intézeti könyvtár közvetítésével küldött gazdag anyagot a Német Könyvkereskedők Egyesülete.)

Az intézeti könyvtárak szervezik a helyi és a német könyvtárosok találkozóit is. Erre első ízben Moszkvában került sor 1993-ban („Tájékoztatás a német könyvtárügyről"), majd 1994-ben („Gyerekkönyvtárügy"), melyre már egész Oroszországból érkeztek résztvevők, 1995-ben pedig („Új utak keresése: válságban a német és az orosz könyvtárak") már az egykori SZU több köztársaságából is jöttek hallgatók és előadók. A sikeres nemzetközi szemináriumok további folytatását tervezik, Moszkván kívüli helyszíneken is.

(Katsányi Sándor)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

97/267
KEMP, Jan H.: Common ground: intersections in the work of acquisitions and collection development librarians = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 3-4.no. 103-120.p. Bibliogr.

A közös nevező: kapcsolódási pontok az állományalakítást, illetve az állománygyarapítást intéző könyvtárosok munkája között

Állományalakítás; Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Előszerzeményezés; Költségvetés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A hagyományos, hierarchikus képlet szerint az állományalakítási politika határozza meg az előszerzeményezést, s ez utóbbinak a végrehajtása az állománygyarapítás. Ezt a merev struktúrát azonban megbontották az újabb fejlemények: a gyarapítási keret fokozatos szűkülése, a beszerzés/hozzáférés alternatívája és az elektronikus dokumentumok megjelenése. Ezek megkívánják nemcsak az állományalakítási és az állománygyarapítási részleg folyamatos együttműködését, hanem a személyzet igen nagy részének bevonását a gyarapítási keret meghatározásába és felosztásába. A Texas Tech University példáján mutatja ezt be a szerző.

Az állományalakítás itt eredetileg a gyarapítási osztály vezetőjének a hatáskörébe tartozott, az ő osztályán dolgoztak az ehhez szükséges szakbibliográfusok is. 1987-ben építették ki az összekötők rendszerét: mintegy 20 – különféle osztályokon dolgozó – könyvtáros tartja a kapcsolatot a tanszékekkel, képviseli ezek igényeit az új dokumentumokra. A gyarapítási keret meghatározásában ezeken az osztályokon kívül a dokumentumszolgáltatási (az állományban nem található dokumentumokhoz való hozzáférést biztosító) osztály és az automatizálási osztály vezetője is részt vesz; közös javaslatukat a könyvtárigazgató vizsgálja felül és hagyja jóvá. Megállapítják az időszaki kiadványok előfizetésére (és köttetésére) szánt összeget, ez a költségvetésnek kb. 70%-a. A globális gyarapítási keret jóváhagyása után következik annak felosztása tárgykörök szerint; ennek tervét az összekötők dolgozzák ki. Úgy a személyzet, ill. az osztályok jelentős része bekapcsolódik a költségve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tés kidolgozásába, felelősséget vállal benne, ill. részletes tájékoztatást kap róla; ez jót tesz a munkahelyi légkörnek.

A kb. 310 ezer dolláros könyvbeszerzési keretnek mintegy 40%-át megtekintéses beszerzés (approval plan) formájában használják fel: egy-egy szakterület fontosabb új dokumentumait a könyvtárral szerződéses viszonyban álló, a szakterületre is specializálódott könyvkereskedő külön rendelés nélkül megküldi; a hosszú együttműködés alapján ezek a cégek olyan jól ismerik már a könyvtár igényeit, hogy a küldeményeknek csak kis részét kell visszaküldeni. A szerződéses cégek kijelölése, a szerződések meghosszabbítása is közös feladata a gyarapítási osztályvezetőnek és az állományalakítási koordinátornak.

Az „elektronikus gyűjtemény" jelenthet egyrészt a könyvtár állományában levő adatbázist, CD-ROM-on, valamint a külső adatbázisokhoz a hozzáférés biztosítását, előfizetés vagy esetenkénti használat formájában. Igen sok tényezőt kell figyelembe venni annak eldöntéséhez, hogy milyen formában tegyék lehetővé a használók számára az információhoz való hozzájutást, mert az elektronikus szolgáltatások használata komoly járulékos költségeket és többletmunkát igényelhet. Külön problémát jelent az olyan folyóirat, amely nyomtatott formában megszűnik és csak az Interneten érhető el; a könyvtár elirányíthatja az olvasókat a megfelelő gopherre vagy Web helyre, viszont a folyóirat-nyilvántartásnak megszakad a kapcsolata az illető kiadvánnyal, s (hacsak külön munkakört nem létesít erre) nem tudja, mikor változtatja meg címét a folyóirat vagy mikor szűnik meg.

A kurrens bibliográfiai adatbázisok esetében érdemes megfelelni, hogy az előfizetéses vagy eseti használatot válasszák; 1995-ben a könyvtár 18 bibliográfiai és 2 teljes szövegű adatbázisra fizetett elő az OCLC FirstSearch szolgáltatásából, amellett 10 ritkábban igényelt adatbázis használatát biztosította olyan formában, hogy a keresések száma szerint fizeti a térítést. Állandóan figyelni kell az adatbázisok használatának mértékét, mert eszerint kell megszabni, hogy a következő évre előfizetéses vagy eseti formában kössék meg rájuk a szerződést.

Az adatbázisok használata megint csak szélesebb körű együttműködést kíván a könyvtár részlegei között, mivel a monográfiák között is, a kurrens folyóiratok termében is, a referenszrészlegben is vannak terminálja a katalógusnak, mindezek személyzetének tehát fel kell készülnie arra, hogy segítse az olvasókat a számukra ismeretlen adatbázisok használatában.

(Kövendi Dénes)

97/268

KRUGLIK, G.M.: Dinamika meždunarodnogo knigoobmena = Naučn.Teh.Bibl. 1997. 1.no. 94-98.p.

A nemzetközi kiadványcsere dinamikája

Kiadványcsere

Az Orosz Állami Könyvtár (RGB) nemzetközi cseretevékenysége jelentős átalakuláson megy át. A cserepartnerek elvben kölcsönösen, azonos értékben, minden fajta dokumentumot szállítanak egymásnak, ez azonban nem mindig érvényesül. Nem lehet pl. csere útján beszerezni kézikönyveket, enciklopédiákat, bizonyos tudományos kiadványokat, folyóiratokat.

A volt szocialista országokkal korábban folytatott parttalan csere, amelynek során sok felesleges, nem gyűjtőköri könyvet küldözgettek egymásnak a partnerek, mára normális mederbe terelődött. Ledőltek az ideológiai korlátok is, amelyek korábban megakadályozták cserekapcsolatok létesítését pl. Izraellel, Tajvannal, Dél-Koreával, Dél-Afrikával. Az RGB-nek manapság diplomatikusan kell intéznie egyidejű kapcsolatait Tajvannal és Kínával, Dél- és Észak-Koreával, vagy jó képet kell vágnia ahhoz, hogy Japán csak azután hajlandó kiadványokat cserélni, hogy rendezték a Kuril-szigetek sorsát.

A nemzetközi csere kulturális-információs szerepe és jelentősége észrevehetően gyengült, a Szovjetunió szétesése után főleg ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokba szűnt meg az orosz kiadványok küldése.

Az RGB szeretné legalább a nemzeti könyvtárakba és a megmaradt kulturális társaságokhoz eljuttatni az orosz nyelvű, művészi vagy információs értékkel bíró kiadványokat. Nagy gond, hogy – főleg a távoli országokba – nagyon

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

magas a postaköltség, amely a küldő könyvtár költségvetését terheli.

Az utóbbi években jelentősen módosult a volt szocialista országok nemzeti könyvtáraival kialakított cserekapcsolat: megszűnt a kiadványok automatikus, kérés nélküli kiküldése; a többséggel kölcsönösen konkrét kéréseket küldenek egymásnak és cserejegyzékekről válogatnak. Ez csökkentette a kiadványcsere mennyiségét, de emelte az így kapott anyag minőségét.

1991-től az RGB a gazdaságilag fejlett országokkal való elszámolásában a kiadványok értékét (árát) – devizában – veszi figyelembe. Sajnos, csak kevés partnerrel sikerült a pénzügyi egyensúlyt elérni; a legtöbb külföldi kiadványért 2-5 orosz könyvet kell cserébe küldeni, főleg az orosz könyvek rossz nyomdai kivitelezése miatt.

Jelenleg az RGB 102 ország 2500 szervezetével áll cserekapcsolatban, 1000-rel kevesebbel, mint korábban. A cserekapcsolatok megszűnésének fő okai:

– az RGB nem tudta a külföldi partner kérését teljesíteni (1995-ig a kérések 51-55%-át, 1995-re 42%-t tudta kielégíteni) – ennek fő oka, hogy az RGB maga is nehezen tudja beszerezni a hazai kiadványokat, illetve nem elégséges a gyarapítási kerete, nem részesedik a kötelespéldányokból;

– erősen csökkent az idegen nyelvű oroszországi kiadványok száma; a sok új kiadót nehéz elérni; a hiányos bibliográfiai számbavétel miatt nehéz a kiadványok azonosítása;

– néhány partnernek csökkent az érdeklődése a korábban első számú ellenségnek tartott szovjet utódállamok iránt;

– az RGB is felszámolta kapcsolatait az olyan partnerekkel, amelyektől az utóbbi időben nem kapott semmit, vagy a csere nem volt rentábilis.

A nemzetközi cseretevékenység visszaesésének a könyvtárakon kívüli okai is vannak: szigorodtak a vámelőírások, ismeretlen okból tilos az 1925 előtt megjelent könyveket külföldre küldeni, az 1926 és 1945 között megjelenteket is csak hosszadalmas engedélyezési eljárás után lehet; az Orosz Könyvkamara – az RGB nemzetközi cseréjét figyelmen kívül hagyva – külföldi cégeknek adta el az orosz nemzeti bibliográfia külföldi terjesztésének jogát; a Roszpecsaty vállalatnál előfizetett időszaki kiadványok egyes számait folyton reklamálni kell.

Minden nehézség ellenére a nemzetközi csere az RGB állománygyarapításának – egyelőre – egyik fő forrása (1995-ben a beszerzett külföldi kiadványok 68%-a csere útján érkezett), de félő, hogy a kereskedőkkel és a magáncégekkel vívott harcban a könyvtár alulmarad.

(Rácz Ágnes)

97/269

EXON, F.C.A. – PUNCH, Keith F.: The self-sufficient library collection: a test of assumptions = J.Am.Soc.Inf.Sci. 48.vol. 1997. 1.no. 11-16.p.

Az önellátó könyvtári állomány: egy feltevés kísérleti ellenőrzése

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés

A mai felsőoktatási könyvtárak paradigmaváltással próbálkoznak: az önmagában elégséges állomány kiépítése helyett a másutt tárolt információkhoz való elektronikus hozzáféréssel. Ez a váltás szemben áll azzal a sokáig ható elképzeléssel, hogy az állomány önmagában minden igényt kielégíthet. Ezt az elképzelést ellenőrizték most a szerzők, megismételve Paustian (1981) ausztráliai könyvtári adatokra vonatkozó korreláció-elemzését. Paustian gyönge, de szignifikáns összefüggést észlelt a felsőoktatási könyvtárak állományának nagysága s az általuk könyvtárközi kölcsönzés útján megszerzett tételek között. A szerzők vizsgálata ennél is lényegesen erősebb korrelációt talált. Nincs tehát bizonyíték arra, hogy az állomány bővítése csökkentené a könyvtárközi kölcsönzési igényeket, s így önmagában is elégséges állomány kiépítéséhez vezetne.

(Autoref.)

97/270

SENKEVITCH, Judith J. – SWEETLAND, James H.: Evaluating public library adult fiction: can we define a core collection? = RQ. 36.vol. 1996. 1.no. 103-117.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közművelődési könyvtárak felnőtt szépirodalmi anyagának értékelése: meg tudjuk-e határozni a törzsanyagot?

Állományelemzés; Állománygyarapítási tanácsadó; Bestseller; Közművelődési könyvtár; Lektűr; Törzsanyag

Az OCLC online központi katalógusa segítségével a tanulmány meghatározta azokat a felnőtt regényeket, amelyek a legtöbb közkönyvtárban megvoltak. A cél annak megállapítása volt, hogy azonosítható-e egy olyan törzsgyűjtemény, amelynek segítségével értékelni lehet a könyvtárak regényállományát. A legtöbb helyen meglévő 406 címet összehasonlították több cég állománygyarapítási tanácsadó jegyzékével, hogy megtudják, hogy ezek az eszközök használhatók-e a széles körben megtalálható művek előrejelzésére. Kiderült, hogy a Wilson „Legjobb Könyvek" című ajánló bibliográfiájának kivételével ezek a listák nem alkalmasak erre a feladatra. A legnagyobb mértékben meglévő könyvek legtöbbjére az volt jellemző, hogy 1980 után jelent meg, és a könnyű, népszerű lektűr műfaját képviselte. A cikk tárgyalja az eredmények vonatkozásait és javaslatokat tesz a további kutatásokra.

(Autoref.)

97/271
BROWN, Steve: A decision support tool for information acquisition = Vine. 103.no. 1996. 32-37.p.

Számítógépes rendszer állománygyarapítási döntések támogatására

Állománygyarapítás; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi információkeresési rendszer; Vezetők tájékoztatása

A könyvtárosok újabban több forrásból, több szállítási csatorna útján is beszerezhetik ugyanazokat az információkat. Például sok folyóirat beszerezhető nyomtatott változatban, CD-ROM-on, online szolgáltatás útján vagy – eseti megrendelésre – dokumentumszállító vállalatoktól. Az Egyesült Királyság „Elektronikus Könyvtárak" programja keretében a szerzők egy egyszerű döntéselőkészítő eszközt fejlesztettek ki, amelynek segítségével a könyvtárvezetők összehasonlíthatják egy adott cím teljes költségeit a rendelkezésre álló források szerint. Az alkalmazott költségelemzési módszert a MA/HEM (Methodology for Access/Holdings Economic Modelling) munkacsoportja fejlesztette ki, kezelésére a Microsoft Excel táblázatkezelő szoftvert használták fel, s a kész terméket a SCONUL *Acquisitions Decision Support Tool* néven forgalmazza.

(Autoref. alapján)

97/272
BAKKER, Trix: The implications of the electronic library for collection development in the Netherlands = Eur.Res.Libr.Coop. 6.vol. 1996. 4.no. 356-366.p. Bibliogr.

Az elektronikus könyvtár hatása az állománygyarapításra Hollandiában

Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus könyvtár; Számítógép-hálózat

A forrásmegosztás két okból került ismét előtérbe: az információ digitalizálásának rohamos fejlődése felgyorsítja és megkönnyíti a forrásmegosztást; az elektronikus könyvtár és a forrásmegosztás összekapcsolása költségcsökkenéssel kecsegtet a felsőoktatási könyvtárakban. Hollandiában az elmúlt évtizedekben a felsőoktatási könyvtárak költségvetése változatlan maradt, így az áremelkedések miatt vásárló erejük meredeken csökkent. Az interdiszciplináris kutatások növekedése, a specializálódás, a dokumentumkínálat exponenciális bővülése (mind címben, mind az információhordozók típusait illetően) ugyanakkor megnöveli az olvasói igényt. A kritikus helyzetből a forrásmegosztás (a hozzáférés és dokumentumszolgáltatás javítása, valamint az összehangolt állományfejlesztés) a legnyilvánvalóbb megoldás.

1970 és 1990 között a cédulakatalógus számítógépre vitele és a főbb könyvtári rutinfeladatok automatizálása volt a változás paradigmája a tudományos könyvtárakban. Ebben a holland

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárgépesítési és hálózatfejlesztési központ (PICA) fontos szerepet játszott, különösen a központi szolgáltatásain keresztül: pl. az 1979 óta működő osztott katalogizálási rendszer keretében a Kongresszusi Könyvtár, a British Library és a Deutsche Bibliothek új rekordjait hetente töltik le, míg a holland nemzeti könyvtár, a Koninklijke Bibliotheek online módon viszi be a holland nemzeti bibliográfia tételeit, s azok azonnal hozzáférhetővé válnak a résztvevő könyvtárak számára. A holland központi katalógus pedig a központilag tárolt referensz-adatbázis segítségével könnyíti meg a könyvtárközi kölcsönzést.

A nyitott könyvtári rendszert (OBN) 1989-ben hozta létre a PICA (az ország tudományoskutatási hálózatának, a SURFnetnek a pénzügyi támogatásával). Az 1990-es évek paradigmája a hozzáférés lett: az információs források szolgáltatásának javítása a könyvtárak között, szélesebb körű használói önkiszolgálással. 1993-ban az OBN a PICA Online Contents nevű adatbázisához való közvetlen használói hozzáféréssel bővült. Az adatbázis a holland könyvtárakban leggyakrabban használt 12 500 folyóirat tételeit tartalmazza, s a RAPDOC dokumentumszolgáltató rendszer egészíti ki. 1994 óta a 200 holland könyvtár több mint 7 millió könyvének és 455 ezer időszaki kiadványának adatait tartalmazó központi katalógus is hozzáférhető az OBN-en keresztül. A használók közvetlenül megrendelhetik a dokumentumszolgáltatást, átutalással fizethetnek, s a folyóiratcikk 48 órán belül megérkezik a megadott (elektronikus) címre. A könyveket 4 napon belül kézbesítik abba a könyvtárba, amelynek a használó a tagja. A fogadó könyvtár a saját kölcsönzési rendszerében regisztrálja a könyv kikölcsönzését, és felel a könyv visszaküldéséért. Ily módon a használó számára a rendszer úgy működik, mintha egyetlen integrált könyvtár lenne.

A forrásmegosztás fő hajtóereje az áremelkedés (és a járulékos műszaki költségek növekedése), ami miatt az egyes könyvtárak 1970 óta a világ dokumentumtermésének egyre kisebb hányadát képesek megvásárolni. 1990-ben a tizenhárom holland egyetemi könyvtár 30-50%-kal kevesebb kötettel gyarapodott, mint 1980-ban, miközben összesített beszerzési keretük 28%-kal volt nagyobb. A lemondott címek ellenére az időszaki kiadványok a keretek egyre nagyobb részét követelik maguknak (átlagban 70%), vagyis a könybeszerzés gyors ütemben esik vissza.

1993-ban a Koninklijke Bibliotheek által összehangolt, együttműködésen alapuló állományépítés pragmatikus stratégiáját vezették be. A központosított, átfogó megközelítés helyett most differenciált, s az állománygyarapító könyvtárosok vitacsoportjaira irányuló megközelítést alkalmaznak. Az összehangolt állományépítés eszközei a „conspectus"-módszer, a holland osztályozási rendszer (NBC), valamint a PICA központi adatbázisa, az osztott katalogizálási rendszer. Az együttműködési motivációt a helyzet kritikus jellege biztosítja. Mindenekelőtt el kell készíteni az összes résztvevő könyvtár állomány-, ill. gyűjtemény-profilját, hogy hiteles képet lehessen kapni a holland gyűjtemények erősségeit, gyenge pontjait, ill. hiányait illetően. Az együttműködésen alapuló állománygyarapítás a szűkös erőforrások hatékony csatasorba állítását célozza, azaz a szakirodalom választékát igyekszik növelni a kevésbé használt, ill. szűk szakterületre vonatkozó publikációk szükségtelen átfedéseinek minimalizálása révén.

Helyi szinten jelenleg a 11 résztvevő közül öt dolgoz ki gyűjtőköri profilt. Az egyes gyűjtemények erős vagy gyenge pontjait a nemzeti könyvtárban a conspectus módszerrel térképezik fel (a könyvtárak a gyűjteményeiket, ill. gyűjtési szintjeiket az NBC 2000-s tárgyszójegyzékének segítségével, egy 0-tól 5-ig terjedő skálán fejezik ki). A PICA ezeket a profilokat egy központi adatbázisban rögzíti. A profilokhoz a közvetlen használók is hozzáférhetnek majd.

1995-ben a Koninklijke Bibliotheek kvantitatív vizsgálatban mérte fel a holland felsőoktatási könyvtárak jelenlegi állománygyarapításának minőségét, 22 témakörben. Az adatoknak egy mértékadó német könyvtárral való összevetéséből kiderül, hogy a holland könyvtárak a hasonló jellegű német könyvtárak külföldi beszerzéseinek csak kb. felét szerzik be (s ez az adat a tudományos szempontból nem releváns tételek kizárása után is csak 70%-ra nőtt, de egyes területeken ennél is lényegesen alacsonyabb volt). Mindebből az következik, hogy a holland könyvtárakban a külföldi szakirodalom egyre zsugorodik, s ebből csak az együttműködés jelenthet kiutat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információtechnológia gyors fejlődése a könyvtárak aktív szerepvállalását követeli meg. Az állománygyarapító könyvtárosnak tájékozottnak kell lennie az intézmény kutatási és képzési programjai felől, hogy mire van szükség és mi szerezhető be, ismernie kell a számítógépeket, a CD-ROM-ot, az online adatbázisokat, az Internetet, s ez új készségek elsajátítását jelenti. Maga a gyűjtés fogalma is megváltozik a digitális könyvtári környezetben: a gyűjteményekben keverednek a hagyományos dokumentumok (ide értve a nem nyomtatott kiadványokat is), valamint azok a digitális források („virtuális gyűjtemény"), amelyekhez az olvasó garantáltan hozzáférhet. A katalógus a hagyományos bibliográfiai rekordokon túlmenően off-line elektronikus dokumentumokat (pl. CD-ROM) is feltár, továbbá a hálózaton elérhető információkra nyíló kapu (gateway) is jelentőssé válik.

Az Internet egyre népszerűbb a holland felsőoktatási könyvtárakban. A Koninklijke Bibliotheek által gondozott országos hálózati információs szolgálat (InfoServices) részeként 1993-ban a holland osztályozási háló (NBW) is felkerült a Gopher-re, majd 1995 elején a Word Wide Webre települt át. Az NBW projektet 1996 végén tervezték kiértékelni.

(Mándy Gábor)

97/273

ENDERLE, Wilfried: Shared digital collection development: the first steps to the virtual library = Eur.Res.Libr.Coop. 6.vol. 1996. 4.no. 367-382.p.

Elektronikus dokumentumok közös gyarapítása: első lépések a virtuális könyvtár felé

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Számítógép-hálózat

A szerző áttekinti az osztott digitális könyvtárak állományfejlesztésének szervezését, a digitális tudományos szakkönyvtár tartalmát (mi esik az elektronikus információ körébe, hogyan lehet ilyen könyvtárakat kialakítani), s a helyi állomány fejlesztésének kérdéseit, elemezve néhány már működő, ill. csak tervezett vállalkozást.

A digitális könyvtár megvalósításának döntő kérdése nem műszaki, hanem szervezési, könyvtáron belüli probléma. A könyvtárosoknak kell előbb egyetérteni a témaköri felosztást, a költségek fedezését, valamint a dokumentumokhoz való hozzáférést illetően.

Németországban tervet dolgoztak ki a speciális szakterületekről (Sondersammelgebiets-Plan, SSG), amelyet a Német Tudományos Társaság (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) szponzorál és felügyel. A tudományterületek egészét 110 fő szakcsoportra osztották, s ezeket 36 könyvtár gondozza, amelyek a releváns szakirodalmat a lehető legnagyobb teljességgel gyűjtik, és állományukat korlátozás nélkül rendelkezésre bocsájtják a könyvtárközi kölcsönzésen keresztül. Ennek a rendszernek nyilvánvalóan ki kell terjednie a digitális adathordozókra, s a program igazán akkor valósul meg, ha a használók közvetlenül is hozzáférhetnek az osztott állományhoz. Az SSG-ben részt vevő könyvtárak máris megkezdték szolgáltatásaik nyújtását az Interneten keresztül online dokumentumrendelés, ill. dokumentumszolgáltatás formájában, egyes könyvtáraik pedig a katalógusukat is hozzáférhetővé tették, a hálózaton tartalomjegyzék-szolgáltatást is nyújtanak.

Az egységesen strukturált hozzáférés kifejlesztésének nagy jelentősége van a helyi kezdeményezések sikere szempontjából. Ezek egyik példája a hamburgi Állami és Egyetemi Könyvtár WEBIS projektje. Ennek keretében Web-szervert fejlesztettek ki, amely strukturált hozzáférést tesz lehetővé az SSG-ben részt vevő könyvtárak elektronikus szolgáltatásainak teljes köréhez. A rendszer a használót egy menü-vezérelt szerkesztőprogram segítségével közvetlenül az illetékes könyvtár állományához irányítja.

A göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtár SSG-Fachinformations-Projektje keretében (ezt is a DFG szponzorálja) földtudományokkal, földrajzzal, valamint matematikai alapkutatással foglalkozó elektronikai forrásokat lehet elérni. A projekt keretében az egyes tárgykörök irodalmának minőségi értékelésére irányelveket dolgoznak ki.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni az egyes könyvtárak személyzetének együttműködését, amelyhez új szervezeti formák szükségesek. Németországban a könyvtári rendszerek regionális szinten érzékelhetők elsőként (pl. Észak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Rajna-Westfáliában). Az együttműködés másik alapkérdése a hozzáférés jogi oldalának tisztázása.

A MEDOC-projekt keretében (a Német Számítógépes Társaság, a karlsruhei Fachinformationszentrum, valamint a Springer-Verlag közös vállalkozása) egy számítástechnikai profilú digitális könyvtárat fognak kialakítani, amely a helyi állományokon kívül az Interneten fellelhető forrásokat is magába olvasztaná. A vállalkozás elsőrendű célja egy technikai modell kifejlesztése (ennek érdekében kb. 20 folyóiratra, 2-300 elektronikus könyvre és mintegy 1000 műszaki jelentésre korlátozzák), és megvalósításában a Michigani Egyetem Digital Libraries Project-jét próbálják követni, amennyiben figyelembe veszik a mesterséges intelligencia és a szakértői rendszerek terén végzett kutatásokat, és intelligens programokat alkalmaznak. Mindez csak az egyes összetevők közötti adatcsere szabványosítása révén valósulhat meg.

A német matematikusok berlini Konrad Zuse Központjában a már létező technológiához keresnek egy alkalmas szervezési megoldást. Abból indulnak ki, hogy a kutatók maguk is megszervezhetik a publikációikat. Fontos a hivatkozási és archiválási rendszer kifejlesztése. A fejlődés folyamán a régi értelemben vett állomány szerepét az információ széles spektrumához hozzáférést biztosító tematikus szerverek vehetik át.

A Pica által szervezett és koordinált WebDOC számos német és holland egyetemi könyvtár, ill. kiadó közös vállalkozása, amelynek általános célja olyan hálózati infrastruktúra megteremtése, amely lehetővé teszi, hogy a használó megtalálja az elektronikus dokumentumok lelőhelyét. Az elektronikus úton hozzáférhető dokumentumok központi adatbázisában (WebCAT) a bibliográfiai adatokkal együtt tartják a tartalmi kivonatokat és a szakjelzeteket; a résztvevő könyvtárak gondozzák a dokumentum-szervereket, amelyekre a központi katalógus hivatkozik.

Cikke végén a szerző azokat az alapvető szempontokat sorolja fel, amelyeket elsősorban figyelembe kell venni a digitális könyvtár megvalósítását célzó projektek osztályozásánál.

(Mándy Gábor)

97/274

SHREEVES, Edward: Is there a future for cooperative collection development in the digital age? = Libr.Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 373-390.p. Bibliogr.

Van-e jövője a digitális korban az állománygyarapítási együttműködésnek?

Alakfelismerés; Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Szerzői jog

A információtechnológiai fejlődés a forrásmegosztás három fő területe közül az állománygyarapítási együttműködésre nem gyakorolt olyan erős hatást, mint a bibliográfiai hozzáférésre és a könyvtárközi kölcsönzésre. A sikeres állománygyarapítási együttműködési programok feltételeire vonatkozóan széles körű az egyetértés, e programok azonban mégsem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A jelenlegi változások, amelyek nyomán a könyvtár- és tájékoztatásügy a tömegméretű digitalizálás irányába halad, új lehetőségeket kínálnak az állománygyarapítási együttműködésre, de megkérdőjelezik az elsősorban nyomtatott dokumentumokra épülő modellek alkalmazásának értelmét. Az állománygyarapító könyvtárosok legfontosabb megosztandó erőforrása a jövőben várhatóan nem az állomány lesz, hanem e könyvtárosok szakértelme.

(Autoref.)

97/275

DAVIS, Trisha L.: The evolution of selection activities for electronic resources = Libr.Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 391-403.p. Bibliogr.

Az elektronikus dokumentumok gyarapítási szelekciójára szolgáló szempontrendszer fejlődése

Elektronikus publikáció; Előszerzeményezés; Multimédia; Optikai lemez

A szerző azt körvonalazza, hogy milyen irányban kell továbbfejlődnie a hagyományos ál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lománygyarapításnak, hogy megfeleljen az új, elektronikus környezet követelményeinek.

A dokumentumválogatás (előszerzeményezés) hagyományos modelljében három alapvető kritériumot alkalmaztak: a szerző, ill. a kiadó hírneve; a tartalmi jegyek; valamint az adott formátumra, jellegzetességekre vonatkozó releváns részletek. Az elektronikus termékek kiválogatásának, ill. beszerzésének kritériumai azonban messze túlmennek a hagyományos modellen. Például nemcsak a dokumentum formátumát kell figyelembe venni, hanem azt is meg kell fontolni: milyen berendezéseket igényel, milyen módon lehet hozzáférni, szükséges-e a megvásárolni, vagy elég bérelni, továbbá milyen árstruktúrákban szerezhető meg.

Az elektronikus termékek állománygyarapítására ható két legfontosabb tényező: a technikai választási lehetőségek, valamint a használati jog (licenc) kérdésköre. Ami a műszaki oldalt illeti, az állománygyarapítónak szorosan együtt kell működnie a számítógépesekkel és más műszaki szakemberekkel, hogy helyesen tudja értékelni a technikai adatokat, paramétereket, követelményeket. A használati jog vonatkozásában Amerikában az 1976-os szerzői jogi törvény lenne irányadó, de az nem védi megfelelően az elektronikus termékek és szoftverek tulajdonosait, előállítóit és terjesztőit. Ezért sok ilyen cég saját licenc-szerződéseket használ, amelyek bizonyos pontokon kifejezetten ellentmondanak a szerzői jogi törvényeknek, s olyan kérdéseket érintenek, mint a használó azonosíthatósága, a termék képességei és a használat korlátozása. Mindezekkel kapcsolatban még a beszerzési döntés előtt konzultálni kell a megfelelő szakértőkkel.

A szerző végigmegy az elektronikus termékek kiválasztásának minden kategóriáján, rámutatva ennek a munkának a fokozatos változásaira, ill. arra, hogy milyen irányban kívánatos továbbfejleszteni azt.

A hagyományos szerzeményezéshez hasonlóan az elektronikus termékek esetében is fel kell becsülni a kiadó hírnevét, tanulmányozni kell a termékeket áttekintő kiadványokat, szemléket. Az elektronikus piac új vonása, hogy ugyanazon adatbázisok más verziókban, más hozzáférési módszerekkel is megjelenhetnek. Sok szerzeményező előnyben részesíti a nagyobb cégeket (mint pl. UMI, SilverPlatter, EBSCO), nemcsak a tartalom minősége miatt, hanem mert megbízható a szoftver, könnyű a hozzáférés, és használói tanácsadó szolgálatuk is van.

A tartalmi tényezők megítélése elektronikus termékeknél jóval bonyolultabb a nyomtatott kiadványok értékelésénél: figyelembe kell venni a képanyagokat, hanganyagokat, az adott elektronikus verzió esetleges eltéréseit a megszokottabb nyomtatott előzményétől (az elektronikus dokumentumokat könnyen lehet átstrukturálni, újracsomagolni az eladhatóság javítása érdekében, s nem biztos, hogy a könyvtárnak szüksége van erre vagy arra a változatra). Sok esetben érdemes mintát kérni, és „sajátkezűleg" meggyőződni a termék tulajdonságairól. (Más kérdés, hogy az előszeretettel kiküldött demo-változat lényeges paraméterekben is eltérhet az árazott terméktől, pl. kis adatállományban gyorsabban működik a keresőprogram, mint a valóságban.) A legjobb megoldás egy 30-napos kipróbálás keretében megvásárolni a terméket. (Ha a hálózatra is fel kell tenni a terméket a teszteléshez, még ennyi idő sem mindig elég, de némi hosszabbítást ki lehet alkudni.)

A formátum és a speciális adatok tekintetében fontos tényező a könyvtár által használt géppark; ha a termék a megfelelő formátumban, ill. „platformon" nem kapható, semmiképpen sem szabad megvenni. A program használóbarát jellege (a betöltés, a hozzáférés vagy a működtetés során) döntő tényező a kiválasztásnál. Javítják a termék esélyeit a használói kézikönyvek, a sablonok, sőt, a dobozon található adatok is. Az elektronikus dokumentumok esetében megvizsgálandók még: a parancs-struktúrák, a képernyőképek, a rendszer válaszideje, a súgók (help screens).

A műszaki tényezők közül az archiválás lehetősége tér el legjobban a hagyományos dokumentumok értékeléstől. Itt az adatfájlok, a kereső szoftver és az operációs rendszer biztonságát, a távhozzáférési kapcsolódások (remote links) stabilitását, valamint a tárolás költségeit kell figyelembe venni, s ennek során a szerzeményező könyvtárosnak egy sor szakemberrel kell együttműködnie.

A hozzáférhetőség megítélése olyan kérdéseket is felvet, mint a kliens-szerver technológia, a Z39.50-es szabványnak való megfelelés vagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a grafikus interfész sajátosságai. Különösen a hálózati alkalmasság vethet fel problémákat; az egy számítógépre tervezett CD-ROM termékek hibásan működhetnek a helyi hálózatra telepítéskor, és a keresés jelentősen lelassulhat. Ugyanígy problémák jelentkezhetnek a hálózaton installált szoftver új változatánál is (pl. a nyomtató kezelésében). Előfordulhat, hogy egy adatbázis használata csak egy bizonyos hardver-szoftver-kommunikációs konfigurációban lehetséges. Gondolni kell a termék új változatainak esetleg növekvő férőhely-igényére (a lemezen, a szerveren, illetve a CD-ROM tornyon), vagy a kereső szoftver új változatainak rendszeres beszerzésére. A használóbarát interfész a hozzáférhetőségnek is fontos eleme; itt olyan tényezőket kell megvizsgálni, mint a menü-szerkezet ill. parancsnyelv, a képernyőképek, az online súgó, a logikai operátorok alkalmazhatósága a keresésben. A demo-példányok tesztelése során célszerű néhány használóval is kipróbáltatni a terméket.

Az archiválást nem szabad az adatbázisok előállítóira bízni, mert nem érdekeltek a régi adatok megőrzésében. Ez sok helyet, időt és pénzt igényel, amire a könyvtárakban is költségvetést kell biztosítani.

A válogatás során figyelembe kell venni a használatot korlátozó licenc-szerződéseket: hogyan határozzák meg a használatra jogosultak körét és létszámát (pl. egy felsőoktatási könyvtárban csak a beíratkozott hallgatók számítanake jogosult használóknak, vagy az is, aki az utcáról jön be; tisztázni kell a bejáró diákok, az óraadó tanárok, a vendégprofesszorok hozzáférését stb.). Néha nem a használói kategóriákat határozzák meg, hanem bizonyos mennyiségű használatot engedélyeznek; néha a megvásárlás csak egy helyszínre (épületre, telephelyre, helyiségre stb.) vonatkozik, s minden bővítéshez külön engedély kell. A használat ilyen szűkítése idegen a könyvtáraktól, s ezért külön is figyelni kell a kikötésekre. Tipikus használati kérdések: az adatbázisban való keresés joga, a találatok kinyomtatásának, ill. lemezre letöltésének joga, s a szoftverről való biztonsági másolat készítésének joga. A főszabály, hogy semmi olyasmire nem számíthatunk, amit a licenc-szerződés kifejezetten nem garantál.

A szerződéses kötelezettségekre is nagyon oda kell figyelni, mert amit a beszerzéssel a könyvtár magára vállal, azt teljesítenie kell (pl. a régi CD-ROM lemezek visszaküldése, a jelszavak kiadásának korlátozása, a jogosulatlan használat kizárása stb.).

(Mándy Gábor)

97/276

VOGEL, Kristin D.: Integrating electronic resources into collection development policies = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 2.no. 65-76.p.

Az elektronikus dokumentumok beillesztése az állományalakítási politika egészébe

Állományalakítás; Elektronikus publikáció; Gyűjtőköri szabályzat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az állományalakítási politika létfontosságú a könyvtáros számára, hiszen magában foglalja mindazokat a direktívákat, amelyek az előszerzeményezésre, a gyarapításra és a dokumentumok hozzáférhetővé tételére vonatkoznak. Irányelveket ad a dokumentumok szelekciójához és megőrzéséhez az egyes szakterületeken, meghatározza a gyűjtés körét és mélységét. Enélkül a könyvtár csak „gyarapítja" gyűjteményét (pénzt költ és növeli a dokumentumok számát), de nem fejleszti ésszerűen és rendszeresen.

Mindez az elektronikus dokumentumok gyűjtésére ugyanúgy érvényes, mint a könyvekére. Az állományalakítási politikának az elektronikus dokumentumokra való kiterjesztése teszi csak lehetővé, hogy ezek is elfoglalhassák megfelelő helyüket a gyűjteményben. Ilyen politika iránymutatása nélkül a beszerzett elektronikus dokumentumok csak esetleges, rendszertelen csoportokat alkotnak, amelyek vagy segítik a könyvtár céljainak elérését, vagy sem.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

97/277
HOLLEMANN, Curt: Collection issues in the new library environment = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 2.no. 47-64.p. Bibliogr.

Az elektronika és a hozzáférés korlátai

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Hozzáférhetőség; Szerzői jog

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az elektronikus könyvtári dokumentumok aránya nyilvánvalóan gyorsan növekszik a nyomtatottakhoz képest, de ma már egyre többen vitatják azt a kezdeti elképzelést, amely szerint a könyvtárakból idővel teljesen eltűnnek a nyomtatott dokumentumok. Az új tudományos munkák kiadásában is marad szerepe a nyomtatásnak, mivel papírról olvasni több szempontból előnyösebb, mint képernyőről. Ami pedig a régebbi dokumentumok konverzióját illeti: hasznos tervek születnek szépirodalmi művek, történeti források stb. nagy volumenű konverziójára, az emberiség egész írásos hagyatékának vagy legalábbis a nagykönyvtárak teljes anyagának a konverziója azonban anyagi, technikai és szervezési szempontból egyaránt képtelenség.

A „birtoklás" és „hozzáférés" szembeállítása sem reális; mindkettőnek megvan a szerepe a maga helyén. Még az is csak nagy megszorításokkal érvényes, hogy a birtoklás „a hozzáférés leggyorsabb módja" és a hozzáférés „a birtoklás legolcsóbb módja". Ha a keresett könyv épp nincs a polcon, az előkerítése több időbe kerül, mint könyvtárközi kölcsönzéssel való meghozatása; olyan olvasó is van, aki inkább megrendel egy cikket a dokumentumszolgáltató cégtől a saját számítógépére, mint hogy bemenjen érte a könyvtárba. A hozzáférés relatív olcsósága pedig a használat mértékétől függ, amint ezt szélsőséges példával illusztrálja a szerző: könyvtárában két pszichológiai szakfolyóiratot egy év alatt 394, ill. 388 esetben használtak az olvasók, ezek 127,50, ill. 126 dolláros előfizetési díját tekintve egy-egy használatuk 0,32 dollárba került, a cikkek egyenkénti megrendeléséért viszont az egyik folyóirat esetében 14, a másik esetben 5,70 dollárt, összesen közel 8000 dollárt kellett volna kifizetnie a könyvtárnak. Vigyázni kell tehát, hol van a használat gyakoriságának az a határa, amely alatt már gazdaságosabb a cikkenkénti beszerzés, mint a folyóirat előfizetése.

A hozzáférés kérdése összefügg azzal az elvben indokolható, bár gyakorlatilag soha meg nem valósítható szép elképzeléssel is, hogy a könyvtár elégítse ki (lehetőleg ingyen!) minden olvasójának minden információigényét. A tájékoztatás örök tragikuma az, hogy ez a valóságban képtelenség, s az is marad. Jelenleg a könyvtár az igények indokolt volta, ill. kielégítésük költségei (pénz és munka) alapján szelektálja az igényeket, hogy anyagi korlátai között a legeredményesebben szolgálhassa olvasóit.

Az egyetemi könyvtár gyarapítási politikája ebből a szempontból kétféle alapelvhez igazodhat a jövőben. Az első: az eddigi koncepciónak megfelelően beszerzi azokat a dokumentumokat, amelyekre a könyvtárosok legjobb tudomása szerint az oktatásnak és a kutatásnak viszonylag legnagyobb szüksége lesz. A másik, „demokratikusabb" forma: az olvasók konkrét igényeit igyekszik azonnal kielégíteni a könyvtár, természetesen elsősorban a dokumentumokhoz való hozzáférés biztosításával. Ott a bökkenő, hogy az anyagi lehetőségek itt is határt szabnak az igények kielégítésének, itt is szelektálni kell ezeket az igényeket. Csakhogy az előbbi esetben a dokumentumok fontossága alapján szelektálnak, figyelembe véve a használók valamennyi rétegének szükségleteit – itt viszont óhatatlanul előtérbe kerül az igénylő személye: ha egy professzor és egy elsőéves hallgató igénye között kell választani, aligha lehet kétséges a döntés. A hozzáférés eseti biztosítására épülő információellátás tehát szükségszerűen válik még „antidemokratikusabbá".

(Kövendi Dénes)

97/278
SKINNER, Robert: Collecting bits: the Internet as a library resource = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 3-4.no. 121-137.p. Bibliogr. 73 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bitek gyűjtése az állomány számára: az Internet mint állománygyarapítási forrás

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Könyvkiadás; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az 1995-ben, 15 nagy amerikai tudományos könyvtár által megalapításra javasolt Országos Digitális Könyvtári Szövetség (National Digital Library Federation) céljául egy osztott, nyitott, s az Interneten keresztül globálisan hozzáférhető digitális könyvtár létrehozását tűzték ki. De a dokumentumok helyi digitalizálása csak egy lépcsőfok lehet; a könyvtár irányíthatja is az olvasót a hálózaton elérhető dokumentumokhoz. A cikk célja a formátum-kérdés megvizsgálása az Internetnek mint számításba jövő forrásnak a szempontjából.

A formátumba nemcsak az információhordozó típusa tartozik bele, hanem a hozzáférés módja, nevezetesen az információcseréhez használt protokoll is. Jelenleg több mint 700 külön protokollt használnak, a szerző ezek közül csak a leginkább elterjedteket vizsgálja meg.

A World Wide Web Hypertext Transport Protocol-ja (HTTP) bonyolítja le a legnagyobb forgalmat, s a „hyper"-mozzanat ebben a valamilyen szempontból összetartozó dokumentumok összekapcsolása (link). Az állománygyarapítás szempontjából nem mindegy, hogy ez a kapcsolat egyedi dokumentumokra vagy kapcsolatok gyüjteményére mutat-e. Bizonyos dokumentumokat annyira fontosnak ítélhetünk, hogy megjelenítjük az online katalógusban (OPAC), míg másokra csak ezeken a kapcsolaton keresztül, csoportként összevonva utalunk. A Web-böngészők más protokollokat (Gopher, FTP stb.) is tudnak kezelni, s a Z39.50-es szabvánnyal kombinálva más szolgáltatások használói felületévé (front end) is válhatnak.

A Gopher elsősorban a szöveges információ közvetítője. Itt a távoli rendszerek sajátosságainak nehéz kezelhetősége, valamint a kapcsolatok stabilitásának kérdése a két legnagyobb probléma. Az Interneten elérhető dokumentumok olyan gyorsan változnak, hogy a kapcsolatok és indexelő rendszerek nehezen tudnak lépést tartani velük. (A szerző ezeknek a kapcsolatoknak automatikus ellenőrzését javasolja.) A Usenet-en 10 ezernél több elektronikus konferencia zajlik, amelyek archivált anyagait szintén Gopherrel szedhetjük össze. A könyvtáraknak viszont meg kell gondolniuk, melyekre érdemes ezek közül helyet és időt szánni.

Ha az Internetet a hagyományos könyvtári dokumentumok szempontjából vizsgáljuk meg, szembetűnik a hozzáférhető elektronikus kiadványok viszonylag alacsony száma (1800 kötet – szemben a könyvtárakban őrzött kötetek millióival). A meglevő könyvek digitalizálásának három fő módja van: „sima" ASCII-szöveg (ez jelenleg a legelterjedtebb, de nem alkalmas tipográfiai jelek, diakritikus jelek vagy képek rögzítésére); ennek alesete a „bővített" ASCII, amelybe már belefférnek bizonyos idegen nyelvi karakterek, de ez még mindig túl kevés.

Az Adobe Acrobat és a hozzá hasonló szoftverek használatával elő lehet állítani az eredeti oldalak pontos megfelelőjét, s ezzel már nemcsak a szöveget lehet megjeleníteni.

A harmadik mód a kettő vegyítése, amelynek révén különböző betűkészleteket, betűméreteket lehet használni, ugyanakkor a hypertext, ill. „hypermédia" funkcionalitás is megvan. A HTML (Hypertext Markup Language) az Internet közvetítő nyelve, de valójában az ISO által kidolgozott, sokkal gazdagabb lehetőségekkel rendelkező SGML (Standard Generalized Markup Language) egyik alfaja. Az SGML többek között a szövegszerkezettel és stílussal kapcsolatos adatokat is kódolni tudja. Ennek a harmadik megközelítésnek variánsai az oldalakat leíró nyelvek (mint pl. a PostScript vagy LaTeX), amelyek teljes mértékben vissza tudják adni az adott oldal grafikai információját (bár strukturális adatokat nem tudnak kódolni).

Az Interneten elérhető elektronikus könyvek olyan kezdeményezéseknek köszönhetik létüket, mint a Gutenberg Project, a Wiretap vagy az Oxford Text Archive. A cikk egyenként ismerteti ezeket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Állománygyarapítási szempontból igen lényeges tudni, milyen dokumentumtípust honnan lehet letölteni. A műszaki jelentéseket általában a kibocsátó intézmény archívumaiban találhatjuk meg, index-szolgáltatásokat is igénybe vehetünk, pl. a számítástechnikában a CS Tech Report Broker kb. 30 ezer műszaki jelentést tár fel. Preprint-gyűjteményeket különböző tudományos szervezetek gondoznak, pl. a Nonlinear Science e-Print Archive, vagy a Virginiai Egyetem könyvtárának elektronikus dokumentumközpontja által működtetett Online Scholarship Initiative. Az olyan online segédletek, mint a gyakran feltett kérdések (FAQ) listái hasznos források a tematikus információ nyomonkövetésére, ilyen a Michigani Állami Egyetem által gondozott index (The Clearinghouse for Subject-Oriented Internet Resource Guides). Az adattárak közül az AT&T „zöld számos" telefonkönyve, a NYNEX interaktív „arany oldalai" (az Egyesült Államok északkeleti államaiban működő cégekről) és a Fortune magazinnak az 500 legsikeresebb amerikai vállalatáról fenntartott kalauza említhető meg. Az INTERNIC ezeknek az adattáraknak a másodfokú szolgáltatása.

A folyóiratok jó része hobby-rajongók számára létezik az Interneten, sok közölük nem hivatásos kiadó terméke (az ARL Electronic Journals and Newsletters Directory kb. 400 tartalmasabb címet sorol fel). Bár néhány ASCII-formátumú folyóirat jó hírnevet szerzett magának (pl. a Bryn Mawr Classical Review, vagy a PostModern Culture), a legtöbb újabb címet grafikus üzemmódban teszik közzé (pl. az Elsevier Science TULIP vállalkozása keretében, vagy az OCLC Electronic Journals Online nevű szolgáltatásában, amely 5 folyóiratot tesz hozzáférhetővé modemen keresztül, s kettő ezek közül az Interneten is elérhető).

A tudományos egyesületek közül az Amerikai Vegyész Társaság CORE nevű digitális könyvtárában 20 folyóirat 5 évfolyamának anyagát őrzik (kb. 425 ezer oldal, mind bittérképes-digitalizált, mind SGML-formátumban).

A nagy médiacégek is kísérleteznek az Interneten történő publikációval: pl. a TimesFax (a New York Times napi Internet-változata Adobe Acrobat formátumában) vagy a Time Online (a Times hetilap anyagából).

A kormányzat hivatalos dokumentumai is egyre inkább elérhetők az Interneten, pl. az amerikai szövetségi költségvetés, térképek, népszámlálási adatok, adónyomtatványok. Ezek legfontosabb forrása a FedWorld, az NTIS szolgáltatása (jelenleg kb. 10 ezer dokumentum érhető el telnettel, és az Interneten nem szereplő kb. 130 hirdetőtáblához is nyújtanak modemes hozzáférést), továbbá a GPO Access (ez egy WAIS-szerver, amely olyan kormányzati dokumentumok teljes szövegű visszakeresését teszi lehetővé, mint a The Federal Register, The Congressional Record, Congressional Bills, Public Laws, History of Bills, GAO Reports vagy az amerikai törvénykönyv, a United States Code).

A szövetségi kormányon kívül 39 amerikai állam, valamint száz város is jelen van az Interneten (a legtöbb Kaliforniából), a városi Web-oldalak (pl. az Austin City Connection) többnyire helyi híreket, közszolgálati tv-műsorajánlatot, munkaközvetítést, helyi szolgáltatásokat tartalmaznak. A hivatalos dokumentumok közreadói között nemzetközi intézmények is vannak, pl. az Unicef, a NATO vagy az Európai Unió. Az Egyesült Államokon kívüli városi Internet-oldalak elsősorban turisztikai célokat szolgálnak.

A nem hagyományos dokumentumtípusok között vannak kották (legtöbbjük MIDI-formátumban, azaz lejátszhatóan), hangfelvételek, rádióműsorok, fényképek (ld. a The Clearinghouse of Image Databases listáját vagy a Kongresszusi Könyvtár kiállítási anyagait és az American Memory nevű adatbázisát; a Smithsonian Intézet és az amerikai Nemzeti Orvostudományi Könyvtár is nagyszabású képdigitalizálási projekteket kezdett), kéziratok (pl. a British Library „The Electronic Beowulf" projektje), video (pl. a már említett American Memory keretében, de helyszíni közvetítésekkel is próbálkoztak már, pl. az oklahomai robbantás idején), térképek (pl. SPOT Satellite Images, a NASA Mars-atlasza, vagy a TIGER Mapping Service, amely használói kérésre szolgáltat testre szabott térképeket), és természetesen elektronikus dokumentumok is (pl. a Kaliforniai Egyetem társadalomtudományi adatbázisa vagy a Thesaurus Musicarum Latinarum).

(Mándy Gábor)

Lásd még 380, 324

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Állományvédelem

97/279
MARCUM, Deanna B.: The preservation of digital information = J.Acad.Librariansh. 22.vol. 1996. 6.no. 451-454.p.

A digitális információk megőrzése

Alakfelismerés; Átjátszás; Avulás -fizikai; Dokumentum -gépi információhordozón; Elektronikus könyvtár; Megőrzés

Az Egyesült Államokban 1968-ban hozták létre a Megóvási és Hozzáférési Bizottságot (Commission on Preservation and Access), a tudományos könyvtárak állománymegóvásának hangsúlyozására, ill. finanszírozására. A bizottság a porladó kötetek mikrofilmezésére koncentrált, mert ez volt az akkor ismert egyetlen technika, de ez nem segítette elő eléggé a dokumentumokhoz való hozzáférést. Mások már akkor sürgették a digitális formában való megóvást és hozzáférést, de erre nem volt elég pénz, a sürgetőbbnek ítélt mikrofilmezés mellett.

Nemsokára mégis elkezdődtek a kísérletek, s lassan kifejlődtek a bittérképes fényképek HTML-re és más formátumokra való átalakításának módszerei. A döntő kérdés azonban ez volt: mennyire lehet feltételezni, hogy a digitális másolatok a jövőben is megmaradnak, hiszen a digitalizált információnak mind a létrehozása, mind a használata olyan technológiáktól függ, amelyek igen gyorsan változnak, cserélődnek (s ezzel együtt kezelésük tudnivalói is feledésbe merülnek). Azt mondhatjuk, hogy a gyors változások miatt – és a lassan kialakuló szabványosítás dacára – a digitális információhordozók élettartama néhány évre rövidült. Az Interneten való publikálás könnyűsége emellett hatalmasan megnövelte a kontrollálatlan, kétes hitelességű dokumentumok számát, amelyek archiválása ugyancsak a könyvtárak gondjait növeli.

Mindezen újkeletű problémák megvitatására a Megóvási és Hozzáférési Bizottság, valamint a sok amerikai tudományos könyvtárat tömörítő RLG munkacsoportot hozott létre. A cikk – egy konferenciaelőadás átdolgozott változataként – elsősorban ennek a munkacsoportnak a jelentését ismerteti.

A munkacsoport az információ felfrissítése (refreshing) helyett az információ vándorlását (migration) választotta kulcsfogalomként. Megkülönböztették a digitális archívumokat a digitális könyvtáraktól, az előbbiek fő feladataként a raktározást és biztonságba helyezést, az utóbbiak feladataként pedig a gyűjtést és hozzáférhetővé tételt határozva meg. A munkacsoport egy országos archiválási intézményrendszert képzelt el, amely az erre kijelölt intézményekből és egy biztonságos (critical fail-safe) mechanizmusból állna.

Mackenzie és van de Walle nyomán az azonos típusú, de másik adathordozóra, pl. floppyról floppyra való átmásolás (medium refreshing), a más típusú adathordozóra, pl. floppyról CD-re konvertálás (medium conversion), az egyik formátumról a másikra való konverzió (format conversion) mellett a technikai környezet migrációját (új típusú hardver és szoftver használatával) és a technikai környezet emulációját (új operációs környezetben, egy régebbi, elavult rendszer imitálását) is figyelembe kell venni.

A biztonságos mechanizmus azt is jelenti, hogy a kijelölt archívum az eredeti helyen nem biztonságosnak ítélt, de kulturális jelentőséggel bíró digitális dokumentumokat jogi felhatalmazással kimentheti. Többek között ily módon lehetne függetleníteni a rendelkezésre álló digitális információvagyont a piaci erők hatásától. A bizottság felvetette, hogy a digitális információ létrehozója, ill. birtokosa feleljen elsődlegesen annak megőrzéséért is.

A munkacsoport ajánlásai közül néhány: javaslatok bekérése az ügy iránt érdeklődő archívumokból egy közös projekt elindításához; kísérletek és demonstrációs projektek támogatása az archiválási technikák és szolgáltatások körében (pl. a tulajdonjogok átruházásának és a hitelesítési mechanizmusoknak a terén); szabványok kidolgozásának összehangolása; egy országos információs infrastruktúra kidolgozásában való aktív részvétel; „fehér könyv" összeállítása a más archívumokban levő dokumentumok kimentésével kapcsolatos szerzői jogi kérdésekről; esettanulmányok és költségelemzések készítése a jelenleg használatos legjobb módszerekről.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy hasonló európai jelentéssel szemben, amely központosított digitális könyvtár felállítását javasolja, az amerikai munkacsoport lehetségesnek találja az intézmények széles körének bekapcsolását.

(Mándy Gábor)

Különgyűjtemények

97/280

MARTIN, Katherine F. – ROSE, Robert F.: Managing the CD-ROM collection development process: issues and alternatives = Collect. Manage. 21.vol. 1996. 2.no. 77-101.p. Bibliogr.

A CD-ROM gyűjtemény fejlesztésének problémái és megoldásuk különböző lehetőségei

Állományalakítás; CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A CD-ROM-ok gyűjteményét ugyanolyan szerves egységként, tervszerűen kell kialakítani, mint a hagyományos dokumentumokét.

Az állományalakítás első mozzanata: az anyagi fedezet biztosítása. Van, ahol a gyarapítási keretből csípnek le bizonyos összeget erre a célra, másutt külön alapítványi támogatásra vagy a hallgatók számítógép-használati díjaira építenek. Tisztázni kell, nem megy-e a CD-ROM-beszerzés hagyományos dokumentumok nélkülözhetetlen gyarapításának a rovására, s hogy milyen járulékos költségekkel (hardver, hálózat) jár e gyűjtemény kialakítása. A cikkíró intézménye, a UNI (University of Northern Iowa) néhány alapvető bibliográfiai adatbázissal kezdte 1988-ban a CD-ROM gyűjtemény kiépítését; előfizetésüket a folyóirat-gyarapítási keretből, az öt munkaállomás létesítését és hasonló költségeket a számítógép-használati díjakból fedezte. (Több más könyvtár a nyomtatott folyóiratok lemondása árán vásárol CD-ROM-okat.) Az új információforrásokat intenzíven használták az olvasók, ezért gyorsan növelték számukat, 1991-ben már az egész campusra kiterjedő CD-hálózatot helyeztek üzembe, s 1992-ben beszerezték első teljes szövegű adatbázisukat is. Néhány alapvető kurrens bibliográfiát és referáló lapot megtartottak nyomtatott formában, már csak azért is, mert a legfrissebb adatokhoz olykor ezek révén lehet hamarabb hozzájutni.

Nagy gonddal kell válogatni a CD-kínálatból. A szakirodalomban szerepel több részletes ellenőrzési jegyzék a válogatási szempontokról: a gyűjtőkör súlyponti területeire esik-e a CD tárgyköre, megvan-e a könyvtárban az indexelt dokumentumok jelentős része, gazdaságos-e a CD használata a nyomtatott formához képest, elég könnyen kezelhető-e, kompatibilis-e a könyvtár hardverjével, megbízható-e a kiadó cég, ad-e demólemezt, kedvezményt stb. – Meg kell határozni, kik illetékesek a dezideralásra; a UNI-n elsősorban a szakreferensek tesznek javaslatokat, a döntés a periodikus CD-ROM-ok esetében a központi periodikumbizottság, monografikus jellegűek esetében az állományalakítási osztályvezető dolga. A szakbibliográfusok közvetítik az oktatók kívánságait (ők más könyvtárakban végzett kutatómunkájuk során számos CD-vel megismerkedhettek). Speciális CD-ajánló űrlapokat is szerkesztett a könyvtár, külön a hallgatók és külön (részletesebbet) a könyvtárosok számára. Az új CD-t általában 60-90 napig tesztelik, mielőtt megvásárolnák. Nem hosszabbítják meg az előfizetését, ha menet közben derül ki, hogy kevesen használják, túl bonyolult a kezelése, üzemzavart okoz a munkaállomáson vagy épp a hálózatban stb.

1991-ben dolgozták ki formálisan a gyűjtemény fejlesztésének irányelveit, ezek szerint a fontossági sorrend: 1. az egyetemi tantervben szereplő tárgyak köre, 2. általános kézikönyvek, bibliográfiák, 3. alapfokú információforrások a tantervben nem szereplő tárgykörökből; külön fejezetek foglalkoznak a finanszírozás, a szakterület, a szoftver, hardver, az eladók és a szolgáltatások kérdéseivel.

Növeli a gyűjtemény gazdaságosságát, hogy gyarapítási együttműködést alakítottak ki annak a felsőoktatási konzorciumnak a többi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tagjával, amelybe a UNI tartozik; hozzáférhetővé teszik egymás számára a CD-ROM-okat (ameny-nyiben az eladóval kötött szerződés ezt megengedi), így meg lehet takarítani a párhuzamos beszerzéseket. Az együttműködésnek inkább a lehetőségei nagyok, mint az eredményei, mert nagy különbségek vannak az egyes intézmények gyarapítási politikája, gazdálkodása, gépi rendszere között.

Lényeges kérdés a CD-ROM hálózat létesítése. Nem mindegyik CD-ROM igényel hálózati használatot, magának a hálózatnak a kiépítése pedig nemcsak sokba kerül, hanem sokféle műszaki és szervezési problémát is fölvet. Ezek eldöntése a UNI-n elsősorban az elektronikus referenszmunka koordinátorának a dolga; igen fontos az ezzel kapcsolatos hatáskörök tisztázása.

A CD-ROM-okat többnyire nem megvásárolják, hanem bérelik, az ezzel kapcsolatos feltételek meghatározása kemény alkudozást igényel: megtarthatja-e a könyvtár az előfizetés lemondása esetén a meglévő lemez(eke)t, milyen mértékben készíthet róluk másolatot, egyszerre hány helyen használhatják a lemezt, kell-e külön bérleti díjat fizetni a hálózati használatért, pótolja-e az eladó a sérült lemezt a jótállási idő lejárta után is stb.

A személyzettől új ismereteket és többletmunkát igényel a CD-gyűjtemény üzemeltetése, a használók képzésében pedig egészen új helyzetet teremt. A tanulócsoportokban végzett oktatásban elveszi az időt az egyéb feladatok ismertetésétől, ezért hasznos speciális szemináriumokat szervezni az önként jelentkezők számára; külön gondoskodást igényelnek a számítógépes munkában jártatlan hallgatók. Az oktatók érthető módon azt kívánják, hogy őket külön-külön vezessék be a CD-ROM használatának rejtelmeibe. Mindezek mellett természetesen sokszorosított használati utasításokról is gondoskodni kell. Csökkenti ezeket a nehézségeket, ha minél több azonos típusú, azonos interfésszel működő CD-t szerez be a könyvtár, kivált a kezdeti stádiumban.

A könyvtárközi kölcsönzési kéréseket erősen szaporítja a CD-adatbázisok megjelenése, a hálózat üzembe helyezése pedig éppen 44%-kal növelte ezt az igényt egy év alatt. Ez a könyvtárnak nagy költségtöbbletet, az illetékes könyvtárosoknak pedig túlterhelést jelent. Ezért kerülni kell olyan bibliográfiai adatbázisok megvásárlását, amelyek jórészt a könyvtárban nem található folyóiratok anyagát tárják fel (a teljes szövegű adatbázisoknak természetesen nincs ilyen negatív hatásuk). A könyvtárközi kölcsönzés túlterhelését az üzleti alapú dokumentumszolgáltatások használata is csökkenti; más kérdés, hogy ezt az igénylőknek kell-e megfizetniük, vagy a könyvtár fedezni tudja a költségeket.

(Kövendi Dénes)

97/281

MESSMER, Gabriele: Mehr als nur Graue Literatur. Die Stelle für Amtliche Druckschriften in der Bayerischen Staatsbibliothek = Bibl.Forum Bayern. 25.Jg. 1997. 1.no. 47-54.p.

Több mint csupán szürke irodalom: a hivatalos kiadványok részlege a Bajor Állami Könyvtárban

Hivatalos példány; Kötelespéldány; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár

A Bajor Állami Könyvtár már a 19. sz. elejétől gyűjti a bajor hivatalos kiadványokat, 1961 óta gyűjtőkörét az egész NSZK-ra kiterjesztette, a két német állam egyesülése után a volt NDK területére is. A hivatalos kiadványok terén a Bajor Állami Könyvtár egy virtuális nemzeti könyvtár funkcióját tölti be.

Bár az IFLA Hivatalos Kiadványok Szekciója 1982/83-ban definíciót dolgozott ki a „hivatali intézmény" és a „hivatalos kiadvány" meghatározására, a gyakorlatban nem ritka a bizonytalanság. 1996-ban a német kultuszminiszteri konferencia így fogalmazott: „A Szövetségi Köztársaság minden hatósága, hivatala vagy hivatalos intézménye köteles az általa kiadott vagy a megbízásából megjelent hivatali kiadványt egy példányban közvetlenül megjelenése után felszólítás nélkül átadni. (Minden kiadványt minden olyan fizikai formában, amelyben azok megjelentek, függetlenül attól, hogy saját kiadásban vagy üzleti kiadónál jelentek meg.)"

A Bajor Állami Könyvtárban önálló részleget hoztak létre a feladat elvégzésére. (Csak a nembajor anyaggal foglalkoznak, a bajor kötelespél-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dányok és a nemzetközi hatóságok, pl. EU, NATO iratainak gyűjtése más részleg feladata.)

A gyűjtőkört illetően – figyelembe véve a könyvtár csökkenő anyagi lehetőségeit, a feldolgozás költségeit és a raktározás gondjait – kizárták a jelentéktelen információs értékű kiadványokat: a propagandafüzeteket, szórólapokat, a nem részletes rádió- és tévéműsorokat stb. Nem dolgozzák fel a 30 oldalnál rövidebb vitaanyagokat, preprinteket, munkaanyagokat sem. Nem gyűjtik tehát azokat a rövid életű, jelentőségüket hamar elvesztő anyagokat, melyeket nem fognak a jövőben a könyvtárban keresni, a jelenben pedig az Interneten keresztül egyszerűbben hozzájuk lehet jutni.

A katalogizálásnál a bibliográfiai leírás megkezdése előtt megnézik, hogy nem készült-e már leírás a műről a Deutsche Bibliothek-ban vagy valamelyik bajor könyvtárban. Ebben az esetben ui. csak az adaptálás a feladat. Ha nem: a kiadvány sorszámmal ellátva a raktárba kerül, majd egy negyedév múltán ismét felülvizsgálják, nincs-e átvehető, kész leírás? A legtöbb esetben ekkor már rendelkezésre áll a Deutsche Bibliothek bibliográfiai leírása. A feldolgozás átfutási ideje így meghosszabbodik, de még mindig rövidebb, mint a könyvek többségénél.

A szerzeményező csoport másik fő feladata a kiadványok beérkezésének kontrollálása. Az ellenőrzés részben a Deutsche Bibliothek-nél előfizetett cédulák, részben a Német Nemzeti Bibliográfia „B" (kisebb részben „A") sorozata alapján történik. A csoport munkatársai más-más tartomány intézményeiért felelősek, összesen kb. 3100 intézményt tartanak nyilván.

Az éves gyarapodás kb. 12 ezer dokumentum, ebből 2-3 ezer monográfia, 4-5 ezer sorozati darab, 3 ezer folyóirat jellegű kiadvány. Mindezen kívül 1996-ban 546 mikrokártya és 74 CD-ROM ill. videokazetta került az állományba. A forgalomról nincs pontos adat. Legkeresettebbek a statisztikai kiadványok és a rendeleteket tartalmazó közlönyök.

(Katsányi Sándor)

97/282

RATCLIFFE, Eric: Local poets and libraries = Aslib Proc. 48.vol. 1996. 11/12.no. 271-275.p.

A helyi költők műveinek elhelyezése a könyvtárban

Felmérés [forma]; Irodalompropaganda; Költészet; Közművelődési könyvtár; Különgyűjtemény -helyismereti; Szabadpolc

Felmérés készült annak kiderítésére, hogy a brit könyvtárak milyen kritériumok szerint helyezik el a polcokon a helyi költők verseit a helytörténeti gyűjteményekben, ill. az általános „Versek" kategórián belül. A résztvevő könyvtáraktól azt is megkérdezték, hogy mennyire keresik, illetve vásárolják a helyi költők műveit, és népszerűsítik-e őket, pl. író-olvasó találkozók megszervezésével. Az eredmények komoly eltéréseket mutattak az elhelyezési politikával kapcsolatban. A szerző a helyi költők nagyobb mértékű reklámozására, továbbá gazdag regionális gyűjtemények kiépítésére szólít fel, amilyen pl. a Northern Poetry Library.

(Autoref.)

Feldolgozó munka

97/283

YOUNGER, Jennifer A.: Resources description in the digital age = Libr.Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 462-487.p. Bibliogr.

Az állomány leíró feltárása a digitális korban

Dokumentum -gépi információhordozón; Elektronikus publikáció; Feltárás; Gépi dokumentumleírás

Az információs források leírása – népszerűbb szakmai nyelven: katalogizálás vagy indexelés – a digitális források gyors ütemű szaporodása miatt alapos felülvizsgálatra szorul. Az ez irányú kezdeményezések sok kérdést érintenek; a szerző a következőkkel foglalkozik: az alapvető meta-adatelemek meghatározása; a könyvtári katalogizálás céljainak és rekordszerkezetének vizsgálata; a források állandó lelőhe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lye; javaslat adatregisztrációs táblázatok létrehozására a meta-adatrendszerek közötti átjárhatóság biztosítására. A hatékony hálózati információkeresés fontosságát szem előtt tartva a formális forrásleírás (leírási szabályzat) mellett foglal állást.

(Autoref.)

97/284
WARD, Martin L.: The future of the human indexer = J.Librariansh.Inf.Sci. 28.vol. 1996. 4.no. 217-225.p. Bibliogr.

Van-e még jövője a kézi indexelésnek?

Gépi indexelés; Indexelés

A szerző áttekinti az indexelés alapelveit és a kapcsolódó intellektuális jártasságokat, hogy kiderítse: mire van szükségük az automatizált indexelő rendszereknek ahhoz, hogy helyettesíthessék vagy kiegészíthessék az emberi indexelő tevékenységet. Megállapítja, hogy a hatékony indexelésnek – különösen a műszaki területeken – a következő követelményei vannak: a szakirodalom előzetes ismerete; annak megítélése, hogy mit és milyen mélységben érdemes indexelni; olvasási, referálási, katalogizálási és osztályozási jártasság. E jellemző követelményeket a POWERLINK nevű műszaki adatbázis számára készítendő rekordok példájával szemlélteti. Röviden megvizsgálja az emberi indexelők szoftverekkel való helyettesítésének lehetőségét, különös tekintettel az InTEXT nevű gépi osztályozási rendszer Object Analyzer nevű programjára. Arra a következtetésre jut, hogy jelenleg nem valószínű, hogy az automatikus indexelés kiszorítja az osztályozó szakembereket, de amint több teljes szövegű primer dokumentum lesz elérhető elektronikus formában, akkor a nagy tömegű, alacsonyabb szintű szövegek indexeléséhez (ha ezekre egyáltalán lesz igény) érdemes lesz gépi megoldásokat alkalmazni.

(Autoref.)

97/285
BEANEY, Sandie – CARPENTER, Leona: The indexing and retrieval of digital items = Inf.Serv. Use. 16.vol. 1996. 3-4.no. 209-221.p. Bibliogr. 8 tétel.

Digitális állományegységek indexelése és visszakeresése

Dokumentumleírás; Elektronikus publikáció; Formátum -gépi; Gépi információkeresési rendszer; Indexelés; Nemzeti könyvtár

A szerzők a British Library-nek a digitális dokumentumok feldolgozása terén tett erőfeszítéseit ismertetik. A beszerzési, feldolgozási és katalogizálási osztály (AP&C) által felállított Electronic Media Group feladata a tapasztalatok összegyűjtése és terjesztése, valamint a nemzetközi katalogizálási szabványok kidolgozásában való részvétel. Az Initiatives for Access program keretében egyes indexelési és hozzáférési módszerekkel kísérleteztek (pl. Novel szoftver használatával).

Az Electronic Media Group aktívan kiveszi a részét a számítógépes fájlokra vonatkozó ISBD(CF) szabvány kidolgozásából és finomításából; a 2. kiadás 2. nyers változata International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources címmel már kiadásra vár.

Az OCLC hivatalosan befejeződő Internet Cataloguing Projectje fejlesztését is figyelemmel kísérik, és részt vesznek a távoli gyűjteményekhez való hozzáférést elősegítő alkalmazások megvitatásában; itt pl. az URL-ek és PURL-ek (Persistent Uniform Resource Locators) használatáról van szó, s a PURL-ek változatlansága növelheti az Interneten való eligazodás stabilitását. A British Library ugyancsak részt vesz a MARC-formátumok összehangolásában, valamint az Internetre való alkalmazásában.

Az AACR2/MARC formátum olyan irányban fejlődik, ahol lehetővé válik a címlapnak grafikus formátumban a rekordhoz kapcsolása, fontosabb illusztrációk megjelenítése, kották, hanganyagok vagy videoklippek rekordhoz kapcsolása. Mindez segítene a használó számára a dokumentum azonosításában és felhasználhatóságának megállapításában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

További új terület a létező gyűjtemény digitalizálása, amelyet pl. a szövegbe kódolt rekordfej (TEI header; a TEI a Text Encoding Initiative kezdeményezésre utal) révén, amely lehetővé tenné a katalógusrekordnak az eredeti dokumentumból való automatikus előállítását. Egy tanácskozás tisztázta a fej megszerkesztéséhez szükséges minimális adatok körét, ez a „Dublin Core" ajánlásként vált ismeretessé, s célja az, hogy megkönnyítse, hogy maguk a szerzők – egy egyszerű adatlap kitöltése révén – kódolják a saját művüket.

A TEI2MARC (TEI-ből MARC-ba) program egy hasonló próbálkozás. A helyi online katalógus HTML-kapcsolódásai révén (egyszerű „rákattintással") lehetővé válik a katalógusrekordból közvetlenül a leírt dokumentumra való ugrás. Ezt célozza a CATRONIA (Cataloguing and Retrieval of Information Over Network Applications) projekt.

Az Excalibur cég Electronic Filing System (EFS) nevű adatbáziskezelő rendszerét eredetileg ujjlenyomatok rendszerezésére és visszakeresésére alkalmazták, de a könyvtárak is kipróbálták: régi, sérülékeny nyomtatványok indexelésére és hozzáférhetővé tételére. A cég Adaptive Pattern Recognition Processing (APRP) eljárása nagy relevanciájú és kis helyigényű indexfájlokat eredményez. A természetes nyelvű szöveget lefényképezik, s az intelligens „fuzzy" technológia alkalmazásával, a hibás írásmódok, helyi nyelvjárások figyelembevételével, továbbá szemantikus tezauruszok segítségével kiváló eredményeket érnek el a feldolgozásukban. E technika révén nyomtatott katalógusokat online módon elérhetővé és kereshetővé lehet tenni, s ez különösen hasznos a British Library számára, amelynek sok katalógusa más-más korszakban, más-más leírási szabályok követésével készült (pl. a helyi pecsétek katalógusa, amelynek igen részletes leírásai most egyszeriben kereshetővé válhatnak, vagy a kották katalógusa, amelyből az eredetileg hiányzó keresztutalások most perceken belül megalkothatók).

A fényképek visszakeresésére az Electronic PhotoViewing System a képek miniatürizált változatait (thumbnail) az emberi képességekkel párosítja; itt a tapasztalt kereső néhány perc alatt képek százain futhat keresztül, s ezt képek szöveges indexelésére kiválóan fel lehet használni.

A könyvtáraknak különböző kérdéseket kell feltenniük, amikor ilyen és hasonló, a hozzáférést megkönnyítő szoftvereket beszereznek (pl. mennyire elégítik ki a könyvtár igényeit, nehéz-e a gondozásuk, mennyire veszi komolyan az előállító a könyvtárakat mint használókat). A helyi fejlesztésű, a rendelésre készített (bespoke) valamint a készen kapható (off-the-shelf) szoftverek közül a szerzők az olyan kész szoftvereket ajánlják, amelyeket könnyen a helyi szükségletekhez lehet igazítani.

A British Library hamarosan a nem hagyományos dokumentumok kötelespéldányainak feldolgozási problémáival kerül szembe, ezzel kapcsolatban számos előtanulmányt végeztek (a katalogizálásban, a hozzáférésben, az olvasótermek használatára gyakorolt hatásukat illetően). A szerzeményező és feldolgozó osztály az elektronikus folyóiratok feldolgozásának területén folytat kísérleteket.

Az új dokumentumok leírása számos olyan kérdést vet fel, amelyekkel az AACR2 revideált változata sem számolt, és felvetették már az objektum-orientált katalogizálás eszméjét is.

(Mándy Gábor)

97/286

MacDOUGALL, Susan: Rethinking indexing: the impact of the Internet = Aus.Libr.J. 45.vol. 1996. 4.no. 281-285.p.

Az indexelés új problémái az Internet fényében

Gépi indexelés; Hatékonyság; Indexelés; Számítógép-hálózat

Az Internet felgyorsította az elektronikus kiadványok elterjedését, megnyitotta a zsilipet a javarészt szűrés nélküli információáradat előtt. Ezzel az információkeresés is egyszeriben a használó felelőssége lett. Az online információtárolás és visszakeresés terén felhalmozott tapasztalatokat figyelmen kívül hagyják, a keresések nagy találati halmazokat és kis pontosságot eredményeznek. A használót nem látszik zavarni a keresés alacsony hatásfoka – legalábbis, amíg a keresésért nem kell fizetni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ez a helyzet nem kedvez az indexkészítőknek; az elektronikus információ közreadói, a hypertext-kapcsolatokra épülő menük és a keresőprogramok (search engines) kifejlesztői megkerülik őket, s az automatikus kulcsszavas indexelés, a gyakorisági rangsorokra alapozott technikák indexelő szakemberek nélkül is visszakereshetővé teszik a szövegeket.

Az indexkészítő számára kulcskérdés, hogy meddig igénylik még a munkáját, hogyan fognak változni az indexelő eljárások, s egyáltalán, milyen jövője lehet még ennek a szakmának. Meg kell vizsgálnunk, milyen szerepet játszhatunk az Interneten, milyen módszereket kellene átvennünk, ill. kifejlesztenünk.

Az elektronikus publikálás gyökerestől felforgatta az indexelést. Az index nem a kiadvány végén található (mint a könyvekben), hanem az elején, esetleg egy külön fájlban, amelyet végig nyitva kell tartanunk. Felöltheti egy kitáguló tartalomjegyzék formáját, esetleg valóságos tezauruszt képezhet. A keresett terminus hypertext-utalás révén kapcsolódhat a dokumentumbeli előfordulásaihoz, de valamely más módon is elindíthatja a keresést. Mivel az index-kifejezés átalakul online kereső kifejezéssé, az oldalszámok irrelevánssá válnak. Az adatbázis-szolgáltatók már kifejlesztettek teljes szövegű dokumentumok kezelésére szolgáló eljárásokat, ezeket kell megvizsgálnunk. G. Cousins a CD-ROM termékekkel foglalkozva (Australian Society of Indexers Newsletter, Aug. 1996) megállapította, hogy a személy-, intézmény- és földrajzi neveket, valamint a konkrét évszámokat felesleges indexelni, hiszen ezek az adatok kulcsszavas kereséssel könnyen visszakereshetők. Ehelyett a tárgykörökre és az egyes bekezdések élén álló fogalmakra kell koncentrálni, felismerve, hogy a fogalmak implicit módon és eltérő terminológiával is előfordulhatnak.

Ahogy az Internet-eufória elül, a használók rájönnek majd, mennyire nehéz a megbízható információkat gyorsan megtalálni, és jobb visszakeresést fognak követelni. Persze, amíg a dokumentumok ingyen kereshetők, kérdés: ki és hogyan fog fizetni az indexelésért. Ha a használó hatékony visszakeresést akar, feltehetőleg majd fizetnie kell az indexelés által hozzáadott értékért.

Bár a hagyományos értelemben vett indexelés sem tűnik el, az indexkészítőknek nem szabad elszalasztaniuk az Internetből adódó új lehetőségeket, lépést kell tartaniuk az új fejleményekkel.

(Mándy Gábor)

Lásd még 255, 287

Információkeresés

97/287

DESAI, Bipin C.: Supporting discovery in virtual libraries = J.Am.Soc.Inf.Sci. 48.vol. 1997. 3.no. 190-204.p. Bibliogr.

Az információkeresés megkönnyítése a virtuális könyvtárban

Gépi Indexelés; Gépi információkeresési rendszer; Számítógép-hálózat

Közismert, hogy az Internet keresőrendszereinek hatékonysága még messze nem elfogadható. Ez sok kutatót késztetett arra, hogy új modelleket fejlesszen ki az Internet erőforrásainak indexelésére és keresésére. Ebben a cikkben a szerző egy egyszerű, több létező keresőrendszeren lefuttatott Internet-keresés eredményeit vizsgálja meg, majd két javasolt indexelő modellt tárgyal: a Dublin Core Elements List-et és a Semantic Header-t. Végül egy, a Semantic Headerre épülő indexelő- és keresőrendszert is bemutat.

(Autoref.)

Lásd még 285, 343

Kölcsönzés

97/288

NICEWARNER, Metta – SIMON, Matthew: Achieving community borrower compliance with an urban university library's circulation policies: one university's solution = J.Acad.Librariansh. 22.vol. 1996. 6.no. 435-439.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kölcsönzés biztosítása a nagyközönség számára egy városi egyetem könyvtárának kölcsönzési rendszerében

Bírság -kölcsönzésnél; Egyetemi könyvtár; Helybenolvasás; Kölcsönzés; Térítéses szolgáltatás

A Nevadai Egyetem (Las Vegas) könyvtárának újabb intézkedései biztosítják, hogy a külső használók hozzájussanak a könyvtár állományához, s ugyanakkor a könyvtár is megvédhesse az erőforrásait. Beiratkozáskor a külső kölcsönzőknek regisztráltatniuk kell egy hitelkártyát, és alá kell írniuk egy nyilatkozatot, amely szerint a könyvtárnak joga van a hitelkártyájukat felhasználni a vissza nem hozott vagy megrongált dokumentumokkal kapcsolatos költségek megtérítésére.

(Autoref.)

97/289

RAMAKRISHNA REDDY, K.: Handling of non-return of documents: a case study from NICMAP library = Ann.LIbr.Sci.Doc. 43.vol. 1996. 3.no. 116-120.p.

Hogyan kezeli a könyvtár a vissza nem hozott könyvek problematikáját? Indiai esettanulmány

Bírság -kölcsönzésnél; Leltárhiány; Szakkönyvtár -műszaki

A tanulmány felidézi a könyvtár négy klaszszikus funkcióját (beszerzés, tárolás, kezelésfeltárás, terjesztés), amelyek közül az utolsó funkció kifogástalan működéséhez szükség van egy jól kidolgozott kölcsönzési rendszerre. Megjegyzendő, hogy a dokumentumok visszakerülése és forgalomban maradása a kölcsönzőn is múlik. A könyvtárak szinte mindegyikében a dokumentumok bizonyos százaléka nem kerül vissza időben, különféle okok miatt, többszöri felszólítás ellenére sem.

Ha a dokumentumokat nem hozzák vissza, akkor mindent el kell követni azok pótlására. A kölcsönzött tételek több okból nem kerülhetnek vissza: elvesztés, lopás, az elvesztett dokumentum nem kapható a piaci forgalomban, a ritka kiadványt a kölcsönző saját magának akarja megtartani, továbbkölcsönzés (nem tudják ugyanazt a dokumentumot visszaadni), könyvtári dokumentumok elajándékozása tiszteletpéldányként, a könyvtár nem következetes a felszólítók küldésében, a késedelmek kezelése nem megfelelő a könyvtárban.

A tanulmány megnevezi és táblázatokba foglalja a késedelmes dokumentumok fajtáit, a kölcsönzési státuszt, és kidolgozza a visszaszerzés, a pótlás folyamatát, módszertanát.

A lejárt határidejű kölcsönzések százalékos megoszlásából kiderül, hogy közülük legtöbb a könyv, és a mikroformátumú anyagok aránya a legkisebb.

A legfontosabb kérdés, hogyan járjunk el a késedelmes olvasóval szemben. A cél az, hogy a könyvtár visszaszerezze a kölcsönzött dokumentumokat, vagy a pótlást biztosító összeget beszedje az érintettől.

Bangaloreban elsőként jegyzék készül a lejárt határidejű kölcsönzésekről leltári szám, szerző, cím, kiadási év, ár szerint. A könyvtárosnak tudnia kell azt is, hogy hány további példány található az adott dokumentumból a könyvtárban.

A második lépésben az intézmény könyvtári tanácsa eldönti, hogy mely dokumentumok esetén nem éri meg a várható adminisztrációs költséget a behajtási eljárás lefolytatása, és inkább a törlést választják. A listán maradó dokumentumokról a Tanács az alábbiakat rendelheti el:

– ismételt felszólító küldése;

– ha a dokumentum elveszett, a kölcsönzőnek a következő választási lehetőségei vannak:

a. hoz egy ugyanolyan, vagy friss kiadású anyagot pótlásra,

b. kifizeti a pótlással járó költségeket,

c. hozzájárul ahhoz, hogy tartozását levonják a fizetéséből;

– ha egyik fenti lehetőséggel sem él, akkor kényszert alkalmaznak, és hivatalos eljárással levonják a fizetéséből az okozott kár összegét.

A fenti eljárások adatszerű, táblázatos megjelenítését is láthatjuk a publikációban, így szemléletesebbé válik a leírt elvek gyakorlati érvényesítése.

A bangalorei könyvtárban egy olyan folyamat alakult ki, amely minimálisra csökkentheti a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jövőben a tartozásokat. Ennek keretén belül intézkedtek az alábbiakról:

– az egy alkalommal kölcsönözhető dokumentumok számának csökkentése;

– a késedelmi díjak növelése;

– a fontosabb dokumentumok helybeni használatra korlátozása;

– a térítés mértéke az eredeti ár kétszerese, 10% kezelési költséggel növelve;

– telefonos felszólítás legalább egy nappal a késedelmi díj számlázása előtt.

A dokumentumok helyes, hatékony kezelése érdekében megfelelő kölcsönzési rendszert kell kialakítani. Határozott szabályozásra van szükség, de a szabályzatok csak akkor hatásosak, ha az olvasó is együttműködik a végrehajtásukban. Természetesen emellett éberen nyomon kell követni a kint lévő állomány sorsát.

A reguláció és a kényszerintézkedések mellett a hangsúlyt a megelőző intézkedésekre kell helyezni.

(Nagy Ferenc)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

97/290

FRANKEN, Klaus – KUON, Christa: Die ersten 100 Tage automatisierte Fernleihe in Konstanz = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 3.no. 440-446.p.

Az automatizált könyvtárközi kölcsönzés első 100 napja Konstanzban

Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel

1996. szeptember 16-án kezdték el rutinszerűen használni az automatizált könyvtárközi kölcsönzést a konstanzi egyetemi könyvtárban. A szoftvert egy több éves DFG-projekt keretében fejlesztették ki, de jelenleg csak a kérések belső nyilvántartására szolgál, mivel a német könyvtárak jelenleg nem rendelkeznek megfelelő könyvtárközi kölcsönzési szoftverrel. A projektet lezáró beszámoló 1996 tavaszán jelent meg.

1996. szeptember 16-án kivonták a forgalomból a korábban használt kérőlapokat, s az olvasók egyik napról a másikra átálltak az új megrendelési űrlapra, amelynek három változata használható: az űrlap előhívható a KOALA rendszerben, egy Windows-űrlap a KOALA telnetes verzióján vagy egy webes űrlap (a tapasztalatok szerint mindegyiket egyformán használják).

A megrendelést jelszóhoz kötik. A kérőlapokat a használók még gondosabban töltik ki, mint azelőtt. A kérések száma nem nőtt. Egyes használók örömmel vennék, ha a CD-ROM-adatbázisban talált tételeket automatikusan be lehetne másolni az űrlapokba, de ez jelenleg még nem lehetséges. A könyvtár állományában meglévő dokumentumokra szóló, feleslegesen kitöltött kérőlapok száma a korábbi 10% helyett 15%-ra emelkedett.

Az olvasók webes folyószámlájukon bármikor megnézhetik, mikor adták fel a kérés(eke)t; a kérések további sorsáról viszont nem kapnak információt, mivel a küldő könyvtárak még hagyományosan dolgoznak, ezért nem jeleznek vissza számítógépes úton.

A rendszer működése stabil, sem szoftver-, sem hardver-problémák nincsenek. A rendszer a nap huszonnégy órájában üzemel, így a kéréseket a könyvtár nyitvatartási idején kívül is tudják fogadni.

Az adatok minősége kielégítő: a három és fél hónap alatt 14 ezer kérést teljesítettek. Bibliográfiai minőségük jobb volt, mint amikor a könyvtárosok is közreműködtek a kérőlapok kitöltésében.

A hagyományos kartotékrendszert fokozatosan kiselejtezik, de egy ideig a régebbi kérések miatt még szükség lesz rá. A statisztikai program tesztelése folyik; ezen kívül az SQL-lekérdezéssel rendelkező ORACLE-adatbázis még további lehetőségeket is kínál az adatok kiértékeléséhez.

Jelenleg a legérdekesebb kérdés a továbblépés mikéntjének eldöntése. A DFG-projekt során egy olyan termék született ugyanis, amelyet másutt is lehet alkalmazni. (A programot felajánlották a legnagyobb, a német piacon könyvtári termékeket forgalmazó szoftvercégeknek.) A továbbhasznosítás legnagyobb problémája az a többletmunka, amelyet a helyi kölcsönzés-nyilvántartási rendszerbe való integrálás megkíván.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A konstanzi könyvtárközi kölcsönzési rendszer több ponton is különbözik a meglévőktől. Először is az IFOBS [International Forum on Open Bibliographic Systems]-szabványon alapuló ILL-protokollt, a kommunikációra pedig a TCP/IP-protokollt, nem pedig az eredetileg tervezett X400-at használja. A rendszer mind a folyóiratcikkek, mind a monográfiák kezelésére alkalmas. Bárki igénybe veheti a szolgáltatást, csupán az űrlapot kell az olvasónak kitöltenie – feltétel persze a beiratkozás és egy olvasói folyószámla, amelyet azonban nem kell előre „feltölteni". (A díjak a jövőben igazodhatnának a szolgáltatás gyorsaságához, mint ahogy azt a SUBITO-nál tervezik.) A konstanzi könyvtár jótáll olvasóiért a küldő könyvtáraknál.

A rendszer az átláthatóságot tűzte ki fontos célul, ezért a következő lépés a küldő könyvtárakban folyó munka fázisairól való tájékozódási lehetőség biztosítása lesz.

(Murányi Lajos)

97/291

MURPHY, Molly – LIN, Yang: How much are customers willing to pay for interlibrary loan service? = J.Libr.Admin. 32.vol. 1996. 1/2.no. 125-139.p.

Mennyit hajlandók fizetni a használók a könyvtárközi kölcsönzésért?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használó; Könyvtárközi kölcsönzés; Térítéses szolgáltatás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Egy oklahomai felmérés során kiderült, hogy a könyvtárközi kérések csak mintegy öt százaléka után kér a kölcsönző könyvtár térítést. A tanulmányban részletes elemzését kapjuk annak, hogy milyen költségtényezők merülhetnek fel a könyvtárközi kölcsönzés folyamatában, és ezek milyen mértékben háríthatók át az olvasókra, természetesen mindig szem előtt tartva a demokratikus könyvtári szolgáltatás tradicionális alapelveit. Megpróbál olyan megoldást felvázolni, amely legalább részben visszajuttat azokból a költségekből, amelyek a könyvtárakat növekvő mértékben terhelik.

Az 1994-es oklahomai felmérés egyetemi környezetben arra tett kísérletet, hogy megvizsgálja, mennyit hajlandóak fizetni az olvasók a könyvtári szolgáltatásokért. 1994 októberében úgy döntöttek, hogy átvállalják a szolgáltatással járó külső költségeket, és összehasonlítják a tényleges költségeket azzal az összeggel, amelyet a megkérdezettek hajlandóak lennének fizetni.

A szolgáltatások díjazása, amely szemben áll az ingyenesség elvével, korunk könyvtárügyében két fontos területen kiugróan hat. Az egyik az online használat, a másik a könyvtárközi kölcsönzés. A problémakört az alábbi tényezők befolyásolják:

– a növekvő mennyiségű információ,
– a kereső technológiák fejlődése,
– a bibliográfiai adatok keresése mellett egyre nagyobb igény a teljes dokumentum iránt,
– a könyvtárak szűkülő beszerzési forrásai.

Az Oklahomai Egyetem kutatói csak azokat az eseteket vizsgálták, ahol valóban költségekkel járt a könyvtárközi kérés. Ez 10 hónap alatt az összes kérés 5 százalékát tette ki. A könyvtár a terhek átvállalása ellenére a kérés benyújtásakor minden igénylőt megkérdezett, hogy milyen mértékig hajlandó saját maga finanszírozni a dokumentum megszerzésének költségeit, s ha a megajánlott összeg alacsonyabb volt a tényleges költségnél, a kérés törlését helyezték kilátásba. Telefonos adatgyűjtést is végeztek a helyszínivel párhuzamosan.

A könyvtár legtöbbet a posztgraduális hallgatók kérései után volt kénytelen fizetni, az alsóéves hallgatók kis részét kérik a költségekkel járó beszerzéseknek. Nyilvánvalóvá vált, hogy hallgatói státusztól, fakultástól függetlenül a többség nem hajlandó teljes hozzájárulást fizetni, és hogy a fizetési hajlandóság nem dokumentumfüggő. Nem meglepő, hogy a megkérdezettek többsége a lehető legkevesebbet szeretné fizetni, ha már a díj egyáltalán létezik. Az összeg, amelyet átlagosan felajánlottak messze nem fedezi a valós költségeket, sőt az olvasókkal való állandósuló egyeztetések néha hetekkel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meghosszabbítják a folyamatot, ami szintén pénzbeni terheket jelent, nem beszélve a kényelmetlenségről. Amikor a könyvtár számos esetben levélben közölte a várható kiadásokat az olvasókkal, akkor azok vagy nem válaszoltak, vagy egyáltalán nem kérték az anyagot, amire korábban nagy szükségük volt. S ha már csak egy ilyen problémás dokumentum akadt, hajlamosak voltak a többi megrendelt tételről is lemondani.

A változtatások érzékelhető felgyorsulást eredményeztek a könyvtárközi forgalomban, s mindebből a korábban vázolt okok miatt a posztgraduális hallgatók húzták a legnagyobb hasznot. A fizetési hajlandóság megnövelte a kérhető dokumentumok körét, amivel a könyvtár jelentősen hozzájárult az egyetem oktatási, tudományos és kutatási feladatainak színvonalasabb teljesítéséhez.

Az új helyzet döntésre késztette az olvasókat, hogy valóban fontos-e számukra az anyag, amiért adott esetben már fizetni kell. Főként a telefonon megkérdezettek nyilatkoztak úgy, hogy készséggel vállalják a költségeket, mivel a dokumentum annyira fontos számukra, és oly mértékben beszerezhetetlen, hogy megéri a többletráfordítást.

Összefoglalva az oklahomai kutatók megállapításait, az alábbi tényezők kristályosodtak ki:

1.) Valamennyi felmérés azt igazolja, hogy leginkább a posztgraduális hallgatókat érinti a díjazás. Ők kérik nagy számban azokat a dokumentumokat, amelyeket a legtöbb könyvtár csak térítés ellenében képes rendelkezésre bocsátani, de megint csak ők azok, akik a legkevésbé hajlandóak fizetni. Ezért a költségek általános áthárítása mindenképp hátrányosan diszkriminatív lenne az alsóévesek számára.

2.) Az olvasókban mindmáig nem tudatosult, hogy a könyvtárközi kölcsönzés járulékos, vagy egyre gyakrabban direkt költségekkel jár. Nincs meg bennük a hajlandóság, hogy akár részben is hozzájáruljanak a terhekhez. Ma még szerencsére kevés azoknak a dokumentumoknak a száma, amelyek kölcsönzéséért a könyvtárak pénzt kérnek, de a túl sok adminisztráció miatt nem éri meg a kalkulált költségek áthárítása az igénylőkre.

3.) A nem hagyományos dokumentumok (szabadalmak, újságok, videokazetták, filmek stb.) kérésének díjazását az igénylők könnyebben el tudják fogadni.

4.) Az áthárított díjak nem eredményeznek aránytalan megkülönböztetést az igénylők szakterülete szempontjából.

5.) A költségeknek az olvasóra való áthárítása nem a legmegfelelőbb eszköz arra, hogy a könyvtárközi kölcsönzéssel járó költségeket csökkentse. Sokkal demokratikusabb, ha egységes díjazást vezetnek be.

Mivel a könyvtárközi kölcsönzés egy jól működő könyvtári szolgálat fontos része, a különböző bonyolult, sokszor nem a tényleges adatokra támaszkodó díjazási rendszereket felül kell vizsgálni. Bár a felvetett problémákra nem lesz egyszerű választ találni, ma a legmegfelelőbb megoldást a díjazási formák leegyszerűsítése kínálja.

(Nagy Ferenc)

97/292

PREECE, Barbara G. – LOGUE, Susan: Empowering the patron: redesigning interlibrary loan services = J.Libr.Admin. 32.vol. 1996. 1/2.no. 155-166.p. Bibliogr. 9 tétel.

A könyvtárközi kölcsönzés átszervezése a használók öntevékenységének irányába

Egyetemi könyvtár; Használó; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkaszervezés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A Southern Illinois University at Carbondale könyvtára oly módon alakította át a könyvtárközi kölcsönzési folyamatot, hogy nagyobb önállóságot biztosított benne a használónak. Több projektet is indított, amelyek keretében 1) a használók maguk kezdeményezhetik az online könyvtárközi kölcsönzést az Illinois Library Computer Systems Organization (ILCSO) nevű, 45 tagból álló együttműködési konzorcium könyvtárainak állományából; 2) hozzáférést biztosítottak a használók számára a FirstSearch szolgáltatás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bizonyos adatbázisaihoz; 3) bevezették a web-alapú könyvtárközi kölcsönzési űrlapokat. A cikk bemutatja, hogy ezen újításokkal hogyan sikerült a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (Association of Research Libraries, ARL) NAILDD (North American Interlibrary Loan & Document Delivery) programjának céljait megvalósítani. A cikk ismerteti a fenti három projektet, elmagyarázza az intézményi támogatás és a tanszéki együttműködés szerepét, és bemutatja, hogy az újítások milyen hatást gyakoroltak a szolgáltatásokra.

(Autoref. alapján)

97/293

ROSEMANN, Uwe – SENS, Irina: Das Online-Fernleihsystem im GBV. Auf dem Weg zu einem leistungsfähigen Dokumentliefer-System = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 2.no. 244-250.p.

Online könyvtárközi kölcsönzési modul hét német tartomány közös könyvtári hálózatában – lehetőség a hatékony dokumentumszolgáltatási rendszer megvalósítására

Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi

A PICA integrált könyvtári rendszer könyvtárközi kölcsönzési moduljának kipróbálására az alsó-szászországi együttműködési rendszerben került sor, s jelenleg már a Gemeinsamer Bibliotheksverbund (GBV) valamennyi nagyobb könyvtárában (Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Sachsen-Anhalt, Schleswig-Holstein, Thüringen tartományokban) használják.

A göttingeni központi adatbázisra támaszkodva kerülnek a kérések a rendszerbe, és egy algoritmus segítségével online jutnak el a dokumentummal rendelkező könyvtár(ak)ba. A kéréseken szerepel a könyvtárak kódja is: ez előfeltétele a rendszer hatékonyságának (a kéréseket egy héten belül kielégítik).

Jelenleg különböző regionális együttműködési terveken dolgoznak, Így pl. Hollandiával is kooperációra készülnek egy projekt keretében. Azokat a kéréseket, amelyeket a rendszeren belül nem tudják kielégíteni, továbbküldik. Tervezik, hogy az együttműködési körbe bekapcsolják Hessen tartományt és néhány Max Planck Intézetet is.

Egy további fukcióbővítésre 1996 októberében került sor a GBV tagkönyvtáraiban: új szolgáltatásuk az Internetes könyvtárközi kölcsönzés; a kéréseket a használók önállóan adják le, amelyek azután minden további ellenőrzés nékül „közlekednek" a rendszerben. A másik nagy horderejű változás a dokumentumok – köztük az e-dokumentumok – eljuttatása az olvasókhoz, amely térítéses szolgáltatásként 1997 első felében valósul meg.

A bibliográfiai bázist két adatbázis szolgáltatja: 1. a közös adatbank (FLS) közel 6,8 millió tételt tartalmaz (könyvek, folyóiratok, disszertációk, mikroformátumú és elektronikus dokumentumok) lelőhelykóddal, 2. az online tartalomjegyzék-adatbázis (OLC) pedig több mint 5 millió cikk címét tárolja 1993-tól kezdve több mint 12 ezer folyóiratból (a hangsúly a humán- és biomedicinán, valamint a természet- és a mérnöki tudományokon van). Mindkettő elérhető a weben és a telneten is. A hálózati közös adatbank (FLS) elérése ingyenes. Az OLC elérése csak a GBV-tagintézményei számára ingyenes, de kérésre térítés ellenében bárki hozzáférhet az adatokhoz.

A dokumentumok kérése a keresett cím megtalálása után a képernyőn a „megrendelés" mezőre való rákattintással történik (előtte az olvasó egy kódszám és egy jelszó beírásával azonosítja magát, amelyekhez anyakönyvtárában jut). A bibliográfiai adatok ISBD-formátumban kerülnek a megrendelőlapra. Ha folyóiratcikkről van szó, a rendszer ellenőrzi, hogy a kötet- vagy évfolyamadat rendben van-e, emellett néhány kötelező mezőt (cím, szerző, oldalak) is ki kell tölteni, különben a rendszer nem fogadja el a kérést. Természetesen a kérő adatait is be kell írni. A rendszer azt is ellenőrzi, hogy a kért dokumentum megvan-e az állományban; ha igen, erről üzenetet küld, de csak kölcsönözhető dokumentumokat lehet kérni. Minden kéréshez rendelési számot generál, ez teszi lehetővé a kérés státuszáról való mindenkori tájékozódást (megérkezett, elküldték stb.). Az eljáráshoz tartozik egy elszámolási művelet is, amely a térítési díjakat kezeli (a kérő könyvtárban előre történik a befizetés). A szállítás hagyományos vagy elek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tronikus úton folyik a könyvtárak között, de a megrendelő íróasztalára való kézbesítés is lehetséges már.

A küldő könyvtár a kérést kinyomtatja – ez kíséri majd a dokumentumot, az adatokat pedig saját rendszerében rögzíti. A kérő könyvtárban nincs szükség immár a hagyományos adminisztrációra. Ha nem sikerül a kérés teljesítése, az ok feltüntetésével visszakerül a „feladóhoz", ahol kinyomtatják és elküldik az olvasónak; ezután tisztázzák, hogy a kérést a régión kívüli könyvtárakhoz továbbítsák-e.

(Murányi Lajos)

97/294

MARCINKO, Randall Wayne: Issues in commercial document delivery = Libr.Trends. 5.vol. 1997. 3.no. 531-550.p.

A kereskedelmi dokumentumszolgáltatás néhány kérdése

Dokumentumszolgáltatás; Tájékoztatási vállalkozás; Térítéses szolgáltatás

Tizenöt évvel ezelőtt a dokumentumszolgáltatás még a helyét kereste az információs piacon. Azóta exponenciálisan növekszik, miközben a kiadók, a használók és a szolgáltatók a folyóiratcikkre épülő információszolgáltatás jövőjével próbálnak „megbírkózni". A dokumentumszolgáltatás történetét a szerző üzleti szempontból tárgyalja, megvizsgálva a legjobb szolgáltató kiválasztásának legfontosabb tényezőit. A gyors technológiai fejlődésnek köszönhetően a dokumentumszolgáltatás napjainkban már érett iparágnak tekinthető. Nagy részvénytársaságok vásároltak fel egyéni vállalkozásokat, s jelentős összegeket fektettek be a használói igényekkel való lépéstartásra. Jelenleg az egyik legfontosabb kérdés a szellemi tulajdonjog. Az új szerzői jogi helyzetben a szolgáltatóknak sok kiadóval, sokszorosítás-jogi intézménnyel (CCC, CANCOPY stb.) és szerzővel kell tárgyalni és megegyezni. A dokumentumszolgáltatást erősen befolyásoló tényezők közül a szerző a letapogatási technológia (szkennelés), a fénymásolás, a hardver, a szoftver és a költségelemzés kérdéseivel foglalkozik.

(Autoref.)

97/295

PRICE, Sandra P. – MORRIS, Anne – DAVIES, J.Eric: An overview of commercial electronic document delivery suppliers and services = El.Libr. 14.vol. 1996. 6.no. 523-542.p.

A fő kereskedelmi elektronikus-dokumentum szolgáltató vállalkozások áttekintése

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció

A kereskedelmi dokumentumszolgáltató vállalatok száma egyre növekszik. Az új szolgáltatások megjelenése és a már meglévők folyamatos fejlődése megnehezíti a könyvtárak számára a lépéstartást. Ezért a cikk bemutatja a jelenlegi dokumentumszállító vállalkozásokat és szolgáltatásaikat, három kategória szerint tárgyalva őket: nem állományra alapuló szolgáltatások, állományra alapuló szolgáltatások és speciális állományra alapuló szolgáltatások. A legfontosabb jellemzőket (költségek, szállítási idő, szakterület és címadatok) táblázatos formában is összefoglalja.

(Autoref.)

97/296

TUCK, Bill: Document delivery in an electronic world = Interlend.Doc.Supply. 25.vol. 1997. 1.no. 11-17.p. Biblikogr. 6 tétel.

Dokumentumszolgáltatás az elektronikus világban. A FASTDOC munkaértekezleten (Patras, 1996. 03. 04-06.) felmerült problémák összefoglalása

Alakfelismerés; Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Gazdaságosság -tájékoztatásban; Konferencia -nemzetközi; Távközlés

Melyik győz? Az E(DD) (dokumentumok szolgáltatása elektronikus formában) vagy az (ED)D (elektonikus dokumentumok szolgáltatása)?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elektronikus dokumentumszolgáltatás kérdéseivel foglalkozó 1996-os FASTDOC Workshop munkájáról beszámolva többek között ezt vizsgálja a szerző, elsősorban a tudományos folyóiratok kérdését tartva szem előtt.

Az Európai Unió jelenleg futó könyvtári programjaiban mindkettőre van példa. A FASTDOC, az EURILIA és az EDIL szkennelve teszi elektronikus úton elérhetővé a nyomtatott dokumentumokat. A legújabb EU project, a DECOMATE esetében eltűnőben van az éles határvonal a nyomtatott és az elektronikusan megjelenő dokumentumok szolgáltatása között. Lehetséges, hogy egyszer az elektronikus folyóiratok annyira elterjednek majd, hogy a nyomtatott forma teljesen kiszorul. A közeljövőben azonban a két változat továbbra is egymás mellett létezik.

A nyomtatott dokumentumok elektronikus tárolása, illetve az igény szerinti szkennelés esetében a helyzet a következő: a FASTDOC-nál és a DECOMATE-nél a nyomtatott forrásokat eleve beszkennelik és így tárolják, vagy már eleve digitalizált formában veszik át a kiadótól. Az EDIL-nél viszont csak igény esetén adnak elektronikus formát a dokumentumnak. A kettő kombinációját nyújtja az EURILIA project. Melyik változat a kifizetődőbb? A mérlegelésnél nem hagyható figyelmen kívül az eljárásnak a dokumentumok óriási mennyiségéből következő időigényessége és költségessége, és a szerzői jogi kérdések sem. Az ideális az lenne, ha közvetlenül a kiadók szolgáltatnák a digitalizált változatot, akár szkennelt képek, akár PDF vagy SGML fájlok formájában. Pillanatnyilag minden esetre úgy tűnik, hogy a digitalizált formában tárolt dokumentumoké lesz a jövő.

Előfizetés vagy eseti díj? Egy-egy cikk eseti megrendelése egy dokumentumszolgáltatónál meglehetősen sokba kerül. Sokkal kifizetődőbb lenne mind a szolgáltatók, mind a könyvtárak számára – az elektronikus folyóiratok mintájára – a szolgáltatás előfizetéses rendszere. Ez esetben a szolgáltatónak megérné olcsóbban adni az egyébként ritkán használt, s ezért eleddig drága egyedi cikkeket.

A „források centralizálása kontra források megosztása" vita eldőlt: a hálózati hozzáférés egyértelművé tette az utóbbi győzelmét.

A Z39.50 alkalmazása kapcsán felmerül a kérdés: indokolt-e az elektronikus dokumentumtovábbítás esetében a multimédia széleskörű alkalmazása. A válasz: jelenleg a dokumentumok többségének szolgáltatásakor nincs erre szükség, de a lehetőséget elvetni nem szabad.

A hagyományos, faxon vagy formanyomtatványon történő megrendelés egyelőre viszi a pálmát, de az elektronikus hálózat szerepének növekedése miatt nem elhanyagolhatók az ISO-ILL és a Z39.50-en alapuló szabványosított elektronikus rendelési lehetőségek sem.

A faxon történő dokumentumtovábbítással szemben az e-mail, a WWW és az FTP mellett szól az alacsonyabb adatátviteli költség, a jobb minőség. Ellene viszont, hogy a szkennelés során olyan hatalmas adatállományok keletkeznek, melyek teljesen „bedugíthatják" az Internetet. Bár a kiadók jobban kedvelik a faxos megoldást (a szerzői jogok itt kevésbé sérülékenyek), a mérkőzés jelenleg döntetlenre áll.

Heves harc folyik az adatbázisközvetítők és az információkat a felhasználó számára közvetlenül rendelkezésre bocsátók között. A Z39.50 elterjedése feleslegessé teszi a sokféle parancsnyelv ismeretét, a használóbarát interfészek szintén a közvetlen hozzáférés felé billentik a mérleg nyelvét. Egyelőre problémát jelent viszont a korlátozott hálózati sávszélesség.

(Fazokas Eszter)

97/297

PRABHA, Chandra – MARSH, Elizabeth C.: Commercial document suppliers: how many of the ILL/DD periodical article requests can they fulfill? = Libr.Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 551-568.p. Bibliogr.

A folyóiratcikkekre vonatkozó könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási igényeket milyen mértékben tudják kielégíteni a kereskedelmi dokumentumszolgáltató vállalkozások?

Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés; Tájékoztatási vállalkozás

A kereskedelmi dokumentumszolgáltatók egyre nagyobb részt foglalnak el a dokumentum-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ellátás piacán. A cikk öt népszerű kereskedelmi szolgáltatót vizsgál meg a hozzájuk érkező kérések kielégítése szempontjából. Az eredmények az OCLC PRISM ILL nevű könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásához egy év alatt beérkezett folyóiratcikk-kérésekből vett mintára épülnek. A vizsgált 373 cikk 92%-a volt meg legalább egy szolgáltatónál. További eredmények: az összes kérés kb. 40%-a folyóiratcikkre vonatkozott; az összes cikk egyötöd része a vizsgálatot megelőző évben, 64% pedig egy ötéves időszakon belül jelent meg. A kért cikkek kiadási évének és formátumának együttes figyelembevételével számítógépes program készíthető a kérések válogatására és a legmegfelelőbb szolgáltatóhoz való továbbítására.

(Autoref.)

97/298

KARLOWITSCH, Martin: Die Lieferbereitschaft von Dokumentlieferanten im Fokus = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 1.no. 47-58.p.

Fókuszban a dokumentumszolgáltatók szolgáltatási készsége

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés [forma]; Tájékoztatási vállalkozás

A könyvtárközi kölcsönzés hagyományos formájával szemben egyre gyakoribb a számítógépes hálózatokon keresztül történő megrendelés, de ugyanakkor több probléma is felmerült ezzel az új hozzáférési móddal kapcsolatban. Egy vizsgálat keretében meg akarták tudni, hogy

– a dokumentumok milyen széles köre érhető el a hálózatokon keresztül,

– van-e különbség a monográfiák és a folyóiratcikkek szempontjából, és

– a különböző szolgáltatók kínálatában mekkora különbség van?

(A vizsgálat a Német Könyvtári Intézet által folytatott „A tudományos könyvtárak kontrollja és marketingje" elnevezésű két évre tervezett kutatás része, és a Düsseldorfi Egyetemi és Tartományi Könyvtár végezte.)

Az elemzés a düsseldorfi egyetemi igények számbavételén alapszik. Egy kérdőíves felmérés szerint a megkérdezettek igen elégedetlenek az irodalom hozzáférhetőségével és 44%-uk csaknem sohasem kapja meg kellő időre a szükséges dokumentumot. A hiányolt irodalomhoz való gyors, nem hagyományos, díjazáshoz kötött hozzájutás lehetősége a kívánságlistán másodikként szerepelt.

Az egyetemi könyvtár évente mintegy 30 ezer művet rendel meg könyvtárközi kölcsönzéssel. A felmérés során két hónap forgalmát elemezték: a megrendelt 1853 folyóiratcikk és 1991 monográfia közül minden tizediket regisztrálták. Az így kapott 185 folyóirat és 199 monográfia esetében megvizsgálták: közülük hányat lehetett volna számítógépes hálózatokon keresztül elérni. (A számítógépes hálózatok közül figyelembe vették a DBI-Link modulként elérhető német központi könyvtári adatbázist, a ZDB 1-et, mely 3000 német könyvtár több mint 800 ezer folyóiratát tartalmazza, a BSER-t, a British Library Document Supply Centre adatbázisát, az amsterdami KNAW-ot, az északrajna-vesztfáliai JASON-t, az amerikai UnCover-t.) Arra az eredményre jutottak, hogy a vizsgált időszakban könyvtárközi kölcsönzéssel kért művek több mint háromnegyede szerepel a felsorolt adatbázisok közül legalább egyben, tehát az igényelt dokumentumok háromnegyede a számítógépes hálózatok útján is elérhető lenne, legalábbis potenciálisan. (A tényleges elérhetőséget nem vizsgálták.) Csak hagyományos formában igényelhető a kért dokumentumok 23,4%-a.

A folyóiratcikkek nagyobb mértékben érhetők el a számítógépes adatbázisok igénybevételével, mint a monográfiák. A felmért kérések esetében a monográfiáknak csak kétharmada volt potenciálisan elérhető egy vagy több adatbázison keresztül, a folyóiratcikkeknek viszont 86%-a.

Azt is megvizsgálták, hogy a felmért igények kielégítésében az egyes adatbázisok milyen mértékben lettek volna képesek részt venni. E téren a német központi adatbázis, a ZDB 1 járt az élen: a számítógéppel elérhető címek közül 86,9% ott (is) megtalálható. (Igaz viszont, hogy a ZDB 1-ben feltárt művek nagy részének lelőhelye olyan könyvtár, mely nem kapcsolódik hálózathoz, ezért a ZDB 1-ben szereplő művek tényleges hozzáférhetőségi foka bizonytalan.) Második a sorban a BSER 75%-kal, majd a JASON 53,8%-kal. Kevés találattal szerepel a KNAW: 22,5%.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Összességében megállapítható, hogy a művek többsége (88,6%-a) legalább két adatbázisban is előfordul, valamint hogy minél általánosabb gyűjtőkörre épül egy adatbázis, annál nagyobb találatot biztosít (pl. ZDB 1), és minél szűkebb gyűjtőkörű (pl. KNAW), annál szűkebb körű igényt tud kielégíteni.

(Katsányi Sándor)

97/299

LANDES, Sonja: The ARIEL document delivery system: a cost-effective alternative to the fax = J.Interlibr.Loan.Doc.Del.Inf.Supply. 7.vol. 1997. 3.no. 61-72.p.

Az ARIEL dokumentumszolgáltató rendszer – a fax gazdaságos alternatívája

Dokumentumszolgáltatás; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Számítógép-hálózat; Távközlés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az ARIEL az Interneten működő gyors, jó minőségű és költséghatékony dokumentumszolgáltató rendszer. A folyóiratcikkeket közvetlenül a folyóiratról szkennelik a számítógépbe, majd az Interneten továbbítják, s a fogadó helyen lézernyomtatóval kinyomtatják. A rendszert 1990-ben fejlesztette ki az amerikai RLG (Research Libraries Group), s egyre népszerűbbé válik mind az amerikai, mind a külföldi használók körében. A fax-szal szemben a következő előnyökkel rendelkezik: 1) nincs távolsági telefondíj; 2) jobb minőségű képfelbontás; 3) az eredeti forrás szkennelhető; 4) egyidejűleg lehet küldeni és fogadni dokumentumokat; 5) nincs szükség speciális berendezésre; 6) a dokumentumok tárolhatók s egy későbbi időpontban elküldhetők. A szoftvert rövidesen kiegészítik a MIME (Multipurpose Internet Mail Extensions) technológiával, amely lehetővé teszi az e-postán keresztül történő szállítást. A cikk ismerteti az ARIEL szoftver- és hardver-követelményeit, a kezdeti költségeket, s közreadja egy könyvtár tapasztalatait.

(Autoref.)

97/300

WALTNER, Robb M.: EBSCODOC vs. CARL UNCOVER: a comparison of document delivery services at the University of Evansville Libraries = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 7.vol. 1997. 3.no. 21-28.p.

Két dokumentumszolgáltató rendszer teljesítményének összehasonlítása: az evansville-i egyetemi könyvtár tapasztalatai

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Tájékoztatási vállalkozás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

1966. január és április között a University of Evansville Libraries (Evansville, Indiana) összehasonlította az EBSCODOC és a CARL Uncover dokumentumszállító szolgáltatásokat, megvizsgálva, hogy ezek hogyan elégítik ki az OCLC/ILL, ill. a könyvtár „expressz" könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatása által teljesítetlenül maradt kéréseket. Mindkét szolgáltatásnak voltak erős és gyenge pontjai. Az EBSCODOC erőssége az állomány gazdagsága; gyengéje a teljesítési idő. A CARL Uncover mellett szólt a gyorsaság és a szállítás megbízhatósága; ellene szólt viszont a csupán 41 százalékos teljesítési arány. A szerző a legjobb szállító felkutatására további vizsgálatokat ajánl.

(Autoref.)

97/301

DADE, Penny: Electronic information and document delivery: final report on the pilot trial of the Uncover database = Vine. 103.no. 1996. 43-48.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus dokumentumszállítás: összefoglaló jelentés az Uncover szolgáltatás kísérleti használatáról

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Kísérlet

A University of Hertfordshire könyvtára úgy döntött, hogy az állománygyarapításra irányuló stratégiája helyett a hozzáférést részesíti előnyben (lásd a *Review of Library and Media Services* 1996. májusi számában megjelent cikket), ezért egy éves kísérlet keretében kipróbálták az Uncover szolgáltatását. A *Vine* 98. számának (1995 március) 40-42. oldalain megjelent közlemény beszámolt az előzetes eredményekről, a jelen cikk pedig a szóban lévő kísérlet befejező, összefoglaló jelentése.

(Autoref.)

97/302
GEISER, Cherie – MILLER, Rachel: GMRLC negotiations for an interstate courier: history, results, and trends = J.Libr.Admin. 32.vol. 1996. 1/2.no. 5-22.p. Bibliogr. 17 tétel.

Az amerikai GMRLC (Greater Midwest Research Libraries Consortium) szerződése egy tagállam-közi futárszolgálattal: az ügy története, eredményei és további lehetőségei

Bérmunka kiadása; Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Könyvtári hálózat; Könyvtárközi kölcsönzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

1994 nyarán az USA 12 középnyugati tagállamának 18 egyetemi könyvtárát felölelő Greater Midwest Research Libraries Consortium (GMRLC) megállapodást kötött a Federal Express vállalattal a könyvtárközi kérések dokumentumainak szállítására a konzorcium tagjai között. A cikk ismerteti az államközi futárszolgálat szerződési tárgyalásait, áttekinti a szolgáltatás beindításának folyamatát – levonva ennek tanulságait –, s megvizsgálja az új szolgáltatásnak a könyvtárközi kölcsönzés szállítási költségeire, a szállítás sebességére, a személyzet idejére, az irányelvekre és munkafolyamatokra gyakorolt hatását.

(Autoref.)

Lásd még 244, 269, 317

Dokumentációs eljárások és termékeik

97/303
RITTBERGER, M. – RITTBERGER, W.: Measuring quality in the production of databases = J.Inf.Sci. 23.vol. 1997. 1.no. 25-37.p. Bibliogr. 62 tétel.

Az adatbázisok szerkesztésének minőségi követelményei

Adatbázis; Hatékonyság

Az online információkeresési szolgáltatások használatával kapcsolatban egyre fontosabbá válik a minőség, a minőségellenőrzés és a biztonság. A cikk az online bibliográfiai adatbázisok előállítására összpontosít, és az ezek minőségét meghatározó tényezőket tárgyalja. Az eredeti dokumentumok beszerzésével kezdve ismerteti a dokumentumok kiválasztásának módszereit, a tárgyi és bibliográfiai feldolgozást, és példákkal mutatja be, hogy az előállítás egyes lépcsőfokain hogyan mérhetők a minőség mutatói. A szerzők végül példaként ismertetnek egy adatbáziselőállító rendszert, bemutatva ennek ellenőrző funkcióit és a rekordok adatelemeit.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

97/304
SCHÖHL, Wolfgang: Ein umfassendes Datenbanksystem für Print, Radio, Fernsehen und des Internet. Teil 2. Die Online-Anbildung, Adressverwaltung, Bürokommunikation und Medienanalyse = Nachr.Dok. 48.Jg. 1997. 1.no. 9-18.p.

Res. angol nyelven

Átfogó adatbázis-rendszer nyomtatott termékek, rádió- és tv-anyagok és Internet-oldalak számára. 2. rész: online kapcsolat, címkezelés, hivatali kommunikáció és média elemzés

Előzményét lásd: 97/183

Adatbázis; Alakfelismerés; Multimédia; Számítógép-hálózat; Üzemi tájékoztatási központ

A cikk ezen második része bemutatja, hogy a multimédiás sajtórendszer (Multimedia Press System) hogyan kapcsolódik fontos online napilapokhoz, képes újságokhoz, hírügynökségekhez és az Internethez. E forrásokból minden dokumentum letölthető a helyi média-adatbázisba, s így ezek kényelmesen felhasználhatók összehasonlító elemzésekre. Az ASCII vagy RTF formátumú online cikkek kiegészíthetők a nyomtatott változatok fotóival vagy beszkennelt képeivel, a képkezelő adatbázis segítségével. A felhasználói adatbázis (újságírók, cégek) össze van kapcsolva az általános média-adatbázissal, ami jelentősen megkönnyíti a használók naprakész tájékoztatását. Egy másik, ún. hivatalvezetési adatbázis, amelyet a külföldi tudósítások kezelésére használnak, a média-adatbázishoz hasonlóan működik. Ez az adatbázis egy IBM audio-rendszerhez kapcsolható, amely megkönnyíti a rádió- és tv-riportok annotálását. A rendszerrel előállított kész dokumentumok egyszerűen és olcsón továbbíthatók egy intranet rendszeren belül vagy az Interneten. Az ismertetett új adatbázis-rendszerektől azt várják, hogy a termelékenységet 50-100 százalékkal megnövelik.
(Autoref.)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

97/305
SAKÁLOVÁ, Elena: Funkcia knizníc pri podpore státnej politiky zamastnanosti = Kn.Inf. 29.roc. 1997. 1.no. 3-9.p.

Res. angol, német és orosz nyelven

A könyvtárak feladata az állami foglalkoztatáspolitika segítésében

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó

A piacgazdaságra való áttérés a munkanélküliséget is magával hozta. A foglalkozási kereslet és a kínálat folyamatosan más és más vonatkozásban fellépő kisebb vagy nagyobb mérvű ellentmondásait az állami foglalkoztatás-politika próbálja enyhíteni, illetve megszüntetni, s ennek érdekében védő, szabályozó, újraelosztó, gazdasági és társadalmi feladatokat kell ellátnia. Közülük a társadalmi feladatok azok, amelyek mindeddig a legkevésbé konkretizálódtak.

A könyvtárak – általános, elvileg valamennyi állampolgár ellátásában való érdekeltségük folytán – természetesen az állami foglalkoztatás-politikát társadalmi feladatai felől volnának hivatottak segíteni, minthogy a munkanélküliek meghatározott hányada könyvtári olvasó is (Szlovákiában 13%-os a munkanélküliség átlaga, a közművelődési könyvtárak olvasóinak – egy szondázás adatai szerint – 1,62 és 12,43 közötti %-a munkanélküli).

Meg kell vallani, hogy az állami foglalkoztatás-politika intézményei általában nem vagy alig számolnak a könyvtárak segítségével, miközben igaz: eleddig a könyvtárak is csak elvétve vállalkoztak a munkanélküliek szükségleteit módszeresen kielégítő munkára.

A munkanélküliben sokféle, egymásnak gyakran ellentmondó érzés–indulat él. Így: a frusztráció, harag, szégyen, megbékéltség, szabadság és függetlenség, az önbecsülés elvesztése, feleslegesség érzete, bizonytalanság, félelem. Ehhez társul a bioritmus és a megszokott napirend felborulása, a társas kapcsolatok nagyobb részének megszakadása, a társadalmi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rang elvesztése. Mindez gyakran alkoholizmushoz és bűnözéshez vezet.

A munkanélküliek többsége újra szeretne dolgozni, a kisebbik hányada viszont nem. A könyvtárak – olvasóként, látogatóként – érdemben csak a többségi hányaddal tudnak (tudnának) foglalkozni. E célból olvasóikat a következő kategóriákra kell (kellene) osztaniuk: 1. a munkanélküliek, közülük is az ún. „rizikós" csoportok tagjai (az általános, közép- és főiskolák friss végzettjei, terhes nők, egyedülállók, akik kiskorú gyermekeket nevelnek, fizikai értelemben hátrányos helyzetűek, a tartósan munkanélküliek, az 50 év fölöttiek); 2. a munkanélküliek családtagjai; 3. a munkanélküliekkel foglalkozó állami és társadalmi intézmények, illetve munkatársaik; 4. akik nem munkanélküliek.

Miközben a munkanélküliek számára nem kell kitalálni eddig sohasem látott ellátási formákat és módszereket, tudni kell, hogy a velük való (nagyrészt) egyéni és (kisebb részben) csoportos foglalkozásban milyen irányú olvasásra kell felhívni a figyelmüket. Ezeknek az olvasási irányoknak gazdag tárháza van (így: időt kitöltő, veszteségeket kompenzáló, szakmai ön- és átképző, látókörbővítő stb. olvasás).

A nem munkanélkülieket olyan olvasmányok felé kell ösztönözni, amelyek növelik munkavállalói adaptivitásukat.

Az állománygyarapításban is le kell vonni a munkanélküliség jelenségének következményeit. Konkréten a következő irodalomfajták beszerzését kell preferálni: lélektani irodalom (önismeret- és személyiségfejlesztő művek, könyvek az érvényesülésről és a miheztartásról); az átképzéshez, a kiegészítő elfoglaltságokhoz, a gazdaságos életvitelhez (főzéshez, ruházkodáshoz, „csináld magad" mozgalomhoz stb.), a biblioterápia műveléséhez szükséges és alkalmas művek. Ezen felül a munkanélküliek számára megfelelő adatbázisokhoz kell biztosítani a hozzáférést. Részben a foglalkoztatás-politikai szervezetek adatbázisaihoz kell megszerezni a hozzáférés jogát, részint külső adatbázisokhoz (akár az Internethez is) kell kapcsolatot teremteni.

Általános kívánalom, hogy a könyvtárak ne egyedül, ne elszigetelve lássanak neki az itt tárgyalt feladatok megoldásának, hanem nagyon is a munkanélküliekkel foglalkozó állami és társadalmi szervezetekkel vállvetve. Különösen a tájékoztató tevékenységet és a speciális rendezvényeket kell velük munkamegosztásban szervezni.

Amiről itt szó volt, az a könyvtár mint ellátó intézmény fogalomkörébe tartozik. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a könyvtár a fentieken kívül foglalkoztató intézményként is szerepelhet. Természetesen csak a legminimálisabb mértékben, úgy, hogy álláshelyeket kínál a munkanélkülieknek, inkább olymódon, hogy (legalábbis Szlovákiában) könyvtári beosztást kaphatnak a közmunkára fogottak és a fegyvertelen katonai szolgálatot teljesítők. Ez a segítség sokszor „jól jön" a személyzethiánnyal küzdő intézményeknek, ám vigyázni kell: kimondottan szakmai feladatokat nem szabad ezekre az alkalmi kisegítőkre bízni.

(Futala Tibor)

97/306

Elektronisia kirjoja näkövammaisille = Signum. 29.vol. 1996. 8.no. 191.p.

Elektronikus könyvek vakoknak és gyengénlátóknak

Elektronikus könyvtár; Vak könyvtárhasználó

Az állami fenntartású Vakok és Gyengénlátók Könyvtára 1996. szeptember 1-től az év végéig tartó kísérlet keretében elektronikus könyvek közvetítését kezdte meg használói részére. A könyvtárban 80, elektronikus formára hozott könyvet kódoltak hálózati terjesztés céljára. Túlnyomó részük szépirodalmi mű, de szakkönyvek is vannak köztük, s tekintettel voltak a különböző korosztályok igényeire is. Közvetítőként a Vakok és Gyengénlátók Szövetségének az a Front-Door elnevezésű hálózata működik, amelyen keresztül a *Helsingin Sanomat* napi számait és más újságokat olvashatnak az érdeklődők. A könyvek ugyanazzal a programmal olvashatók, mint a lapok. Segédeszközként vagy számítógépük beszédszintetizátorát, vagy a pontírás-kijelzőt (képernyőt) használhatják.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(Sz. Nagy Lajos)

97/307

HUBERTUS, Peter: Leseschwache Erwachsene als besondere Nutzergruppe. Eine Aufgabe für die öffentlichen Bibliotheken = Bibl. für Alle. 14.Jg. 1997. 1.no. 3-7.p. Bibliogr.

Olvasási nehézséggel küzdő felnőttek, mint speciális használói csoport. Mit tehet a közművelődési könyvtár?

Analfabéták; Közművelődési könyvtár

Az NSZK felnőtt német lakosságából becslések szerint mintegy négy millióan funkcionális analfabéták, s ehhez jönnek még az olvasási és írási nehézségekkel küzdő külföldiek. Egy empirikus vizsgálat szerint a német lakosok 14,6%-a az olvasott szöveg megértésének legalacsonyabb fokán áll. (Ennek a rétegnek pl. problémát okoz egy gyógyszer használati utasításának elolvasása és megértése.)

A rendkívül alacsony olvasási készségnek számos oka lehet, melyek többnyire együttesen, egymást erősítve jelentkeznek. Szerepelnek közöttük az iskolában fel nem ismert hallási és látási nehézségek is, de leggyakrabban a szülői házhoz vezetnek a szálak: igen sok funkcionális analfabéta anyagi gondokkal és munkanélküliséggel küzdő, sokgyerekes, lakóhelyét gyakran változtató, drogfüggő családból származik, ahol nem találkozott az olvasás és a könyv semmilyen formájával sem. Ha az ilyen környezetből jövő gyerekek az iskola első két osztályában nem szerzik meg az olvasás és írás alapismereteit, a továbbiakban már többnyire nincs lehetőségük ennek pótlására. Az állandó iskolai kudarc és frusztráció ellen úgy védekeznek, hogy tudatosan hátat fordítanak a tanulásnak. Mivel már nem *tudnak* tanulni, védekezésképp nem is *akarnak*.

Felnőtt korban az új szükségletek feltámaszthatják az olvasni tudás igényét. E felnőtt félanalfabéták olvasni és írni tanulását az „Új olvasók és írók műhelye" nevű intézmény szervezi. Az ALFA-TELEFON szolgálaton keresztül Németország minden pontján tájékoztatást és tanácsadást nyújtanak a tanulni szándékozóknak a számukra tervezett tanfolyamokról. A képzés kis, általában 7 fős csoportokban történik, heti két alkalommal, oldott légkörben, rugalmas tantervvel. Módszertani alapelv: a tanulókat önálló szöveg alkotására bátorítják, és a kifejező megfogalmazásokat akkor is értékelik, ha az egyes szavak írásmódja hibás. A különösen sikerült szövegeket összegyűjtik és közrebocsátják. Például az egyik tanfolyami résztvevő, egy 30 éves fiatalember, aki jelentkezésekor szinte csak a nevét tudta leírni, saját életének epizódjait fogalmazta meg. Az ebből készült kiadvány szövegét a tanfolyam vezetője gondozta. A nagybetűkkel nyomtatott, könnyen érthető szókincsű, sajátos nyelvű, vékony könyvecskét a tanfolyam hallgatói könnyen és nagy érdeklődéssel olvasták végig.

Az Új olvasók és írók műhelye az Ernst Klett Kiadóval közösen rendszeresen gondoskodik a felnőtt korban olvasni tanulóknak szánt könyvekről. Ezeknek a műveknek a közművelődési könyvtárakban is az alapállományhoz kell tartozniuk. A Műhely jelenleg művelődési minisztériumi támogatással „Alfa-katalógust" készít a könnyen olvasható irodalomról, szórakoztató anyagokról és szakkönyvekről.

A csoportok könyvtárlátogatását gondosan elő kell készíteni, különösen ügyelve a küszöbfélelem leküzdésére. Az előkészítést a csoportvezetőnek és a könyvtárosnak együttesen kell végezniük. Az első látogatás alkalmával a könyvtárban található játékok, videofilmek, hangkazetták és oktatási anyagok segítségével lehet leginkább az érdeklődést felkelteni. A könyvtár világa a volt funkcionális analfabétáknak is sok érdekeset kínál, ezt azonban a legtöbbjük még csak nem is sejti.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

97/308
KUZ'MIN, E.I. – LOGINOV, B.R.: Programma LIBNET: sovremennoe sostoânie i perspektivy = Naučn.Teh.Bibl. 1997. 1.no. 42-48.p.

A LIBNET program: helyzetkép és a jövő kilátásai

Gépi könyvtári hálózat; Számítógép-hálózat

A LIBNET, az oroszországi könyvtárak gépi hálózatának létrehozására indított program legfontosabb feladatai:

1. A nemzeti, föderatív és regionális könyvtárak elektronikus katalógusainak kifejlesztése;

2. A hazai és a külföldi könyvtári elektronikus katalógusokhoz való hozzáférés eszközeinek fejlesztése (adatátviteli hálózat, mágneses és optikai hordozók);

3. A modern és hatékony dokumentumszolgáltatás rendszerének fejlesztése elektronikus és hagyományos eszközökkel;

4. A LIBNET koordinációs és irányító szerve, az ágazatközi szakértői tanács tevékenységének továbbfejlesztése;

5. Jogszabályok kidolgozása a orosz könyvtári infrastruktúra fejlesztésének elősegítésére;

6. Az informatikus könyvtárosok képzésének és továbbképzésének megszervezése.

A programpontok megvalósításának eszközei:

1.) Az elektronikus katalógusok fejlesztéséhez:

szabványosítás (nemzeti csereformátum, a katalogizálási szabályok korszerűsítése); az új generációs Internet-szoftverek hazai piacának megteremtése; a könyvtárak konkrét szükségleteinek megfelelő gépi technológiák bevezetése; központi szolgáltatás indítása az egyéni és testületi szerzők egységes névformáinak kezelésére, illetve az osztályozás és tárgyszavazás terén; a nemzeti bibliográfiai központ fejlesztése; a cédulakatalógusok retrospektív konverziója.

2.) Az elektronikus katalógusokhoz és más adatbázisokhoz való hozzáférés javításához:

csatlakozás a nemzeti és nemzetközi adatátviteli rendszerekhez; az elektronikus posta, az adatcsere, az online hozzáférés biztosításával, WWW-szerverek üzembe állításával bekapcsolódás az Internetbe; a nemzeti és az orosz csereformátumok közötti konverzió kidolgozása; szövetségi és regionális osztott katalogizálás megvalósítása, közös adatbázisok és központi katalógusok építése; a Z39.50 protokol bevezetése az elektronikus katalógusokban való egységes kereséshez; regionális és szövetségi adatbázis-szolgáltató központok létesítése a külföldi adatbázisok elérésének biztosítására; bibliográfiai és teljes szövegű adatbázisok közreadása CD-ROM-on; a kiadványszerkesztés korszerűsítése.

3) A dokumentumokhoz való hozzáférés fejlesztéséhez:

teljes szövegű adatbázisok, elektronikus kiadványok létrehozása; a könyvtárközi kölcsönzés és a másolatkérések fogadásának gépesítése; a könyvtárközi csere és az állománygyarapítás rendszerének optimális szerkezeti átalakítása.

A LIBNET program megvalósításának koordinálásakor a következőkkel kell számolni: a könyvtárak informatizálásához összehangolt, kormányzati szintű döntés kell; ki kell dolgozni a LIBNET hálózat fejlesztési koncepcióját; meg kell határozni a program prioritásait; a program finanszírozását koordinálni kell a különböző főhatóságok, fenntartók, alapítványok, szervezetek között; nemzetközi támogatások elnyerése érdekében cselekvési tervet kell kidolgozni; a finanszírozásba a nem költségvetési forrásokat is be kell vonni.

A szükséges jogszabályok megalkotásánál különös figyelmet kell fordítani az állami és nem állami beruházások ösztönzésére, a szerzői jogvédelem szabályozására.

A könyvtárosok képzése és továbbképzése keretében az új technológiákról konferenciákat,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szemináriumokat kell rendezni; biztosítani kell az orosz könyvtárosok részvételét a nemzetközi konferenciákon; külföldi tanulmányutakat kell szervezni.

A LIBNET program keretében 1995-1996-ban több projektet is elindítottak, s elsősorban a későbbi működés megalapozása érdekében dokumentumokat dolgoznak ki (pl. az orosz könyvtári számítógépes hálózat kiépítésének koncepciója, az orosz bibliográfiai csereformátum kidolgozása, a könyvtárak Internetbe való bekapcsolásának koncepciója, illetve 11 nagykönyvtár bekapcsolása, az orosz osztott katalogizálási központ létrehozása).

(Rácz Ágnes)

Lásd még 247-249, 256, 259, 261, 265, 347-349

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

Lásd 351

Közérdekű tájékoztatás

97/309
CHVÁL, Václav: Knihovny jako centra verejnych informací = Čtenár. 48.roč. 1996. 12.no. 429-430.p.

A könyvtárak mint a közéleti információ központjai

Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár

Noha Csehországban már jó néhány éve viták folynak a könyvtárak jövőjéről, mindmáig nincs olyan fejlesztési koncepció, amely ezt a jövőt megalapozná. Az egyik véglet szerint a teljesen korlátozatlan liberalizmus útján kell haladni: minden település, régió olyan könyvtári ellátást szervez magának, amilyet akar (amilyet „megérdemel"). Ez az út teljes anarchiát okozna, elviselhetetlen egyenlőtlenségeket és „információs kiszolgáltatottságot". A másik véglet a szigorú központosítás mellett érvel, egységes irányításról és finanszírozásról beszél. Sok könyvtárigazgató nem bánná ezt, minthogy minden felelősséget levenne a válláról. Könnyű belátni: egy ilyen véglet is könyvtárügyi „katasztrófát" okozna.

Olyan merev könyvtári törvényre ugyan nincs szükség, mint az 1919. és az 1959. évi volt, azonban néhány „játékszabályt" mégis fel kellene állítani a „miheztartás" végett. Úgy fenn kell tartani az állami illetékességet a kommunikációs „gerincrendszerek" fejlesztésében és működtetésében, a köztársasági szintű tervek megvalósításában, az ellátás regionális és helyi modelljeivel kapcsolatos kísérletek támogatásában, a nemzetközi információcserében.

Az egyes régiók (járások) maguk volnának felelősek az adott terület számára szükséges információk (dokumentumok és adatbázisok) eléréséért és szolgáltatásáért. Az e tekintetben teljesítendő követelményeket azonban központilag kellene meghatározni.

A települések könyvtárait a helyi közéleti információk központjaiként kellene működtetni, miközben biztosítani kellene az e központokból való „kilépést" a járási, országos és nemzetközi adatbázisok felé is. Mivel ez a munka az egyes konkrét települések érdekeit közvetlenül szolgálja, fenntartásáról és fejlesztéséről helyi források igénybevételével kellene gondoskodni.

A szerzőnek az a véleménye, hogy hosszabb távon a kistelepülések könyvtárai el fognak halni, s az itt lakók „távrendelés" és bibliobuszos ellátás kombinálásával fognak hozzájutni (általában) járási szintről a számukra szükséges irodalomhoz és információkhoz. Egy ilyen megoldás feltételezi a járási szintű finanszírozást és/vagy a kistelepülések hozzájárulását a költségekhez.

Itt az ideje, hogy a könyvtárosi közvélemény végre megegyezzék a fejlesztés legalább fő vonatkozásaiban, s szívós munkával érje el, hogy a parlamentben és a kormányzatban erőteljes könyvtárügyi lobby alakuljon a halaszthatatlan kérdések megoldására.

(Futala Tibor)

97/310
LOUW, Anna: User needs as manifested in the queries received by Citizens' Advice Bureaux in South Africa = Mousaion. 14.vol. 1996. 2.no. 33-44.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Milyen igényekkel fordulnak a dél-afrikai használók a polgári tanácsadó hivatalokhoz (Citizens' Advice Bureaux)

Igény; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár

A Dél-Afrikai Köztársaság sok településén nyújtanak különféle közhasznú tájékoztatási szolgáltatásokat, amelyeket általában szociális szervezetek vagy egyházak, jogi tanácsadó központok, és – négy városban – polgári tanácsadó hivatalok (Citizens's Advice Bureaux, CABx) működtetnek. Ezek ügyfelei közül csak kevesen veszik igénybe a könyvtárakat, mert legtöbbjük írástudatlan vagy igen korlátozott műveltséggel rendelkezik. A cikk bemutatja Cape Town, Johannesburg, Pretoria és Durban tanácsadó hivatalait, amelyek mindegyike sajátos, a többitől eltérő jellemzőkkel rendelkezik. A cikk a hivatalok 1994-1995-ös évi jelentései alapján közreadja a használói kérdések fő kategóriáit. A közművelődési könyvtárak szintén érdekeltek a közhasznú tájékoztatásban, mert meg szeretnék nyerni maguknak azt a használói réteget, amelyik egyébként nem használja a könyvtárat. A szerző azt javasolja, hogy a tanácsadó hivatalok által kiszolgált körzetekben a közkönyvtárak a közhasznú tájékoztatás optimális megszervezése céljából használják fel e hivataloknak a használói igényekre vonatkozó tapasztalatait.

(Autoref.)

Üzleti tájékoztatás

Lásd 334

Egyéb tájékoztatási rendszerek

97/311
BELLAZZINI, Michele: L'impatto della rivoluzione informatica sulla diffusione della letteratura scientifica. Un caso emblematico: l'archivio astro-ph = Boll.AIB. 36.vol. 1996. 3.no. 307-314.p. Bibliogr. 12 tétel.

Az astro-ph adatbank példája: az informatikai forradalom hatása a tudományos szakirodalom terjedésére

Adatbank -csillagászati; Információáramlás

A modern tudományos kutatás egyik alapeleme a gyors információáramlás, ezért már nem kielégítő a szürke irodalom papír-alapú terjesztése, s azt kezdi felváltani a preprintek elektronikus (hálózatokon keresztüli) forgalma. 1991-ben a Los Alamos National Laboratory számítógépein kezdték el az xxx-archívumokat (xxx.lanl.gov) gyűjteni, azaz a szakirodalom egy-egy tudományterületre szakosodott elektronikus archívum-sorozatát létrehozni. A könnyebb európai elérhetőség érdekében ennek tükörképét a trieszti SISSA (Scuola Internazionale Superiore di Studi Avanzati) gépére telepítették (http://babbage.sissa.it). Itt érhető el az „astro-ph" adatállomány is, amely az asztrofizika és asztronómia szakirodalmát (a cikkeket) teszi hozzáférhetővé, lekérdezhetővé. Előfizetői listára iratkozás esetén napi e-mail tájékoztatót küld a frissen beérkezett újdonságokról, kivonattal együtt.

Az eredeti (teljes) cikk a közölt kódszám alapján kereshető vissza. Az astro-ph közleményei formailag szabványosak, tehát jól kezelhetők, tartalmi garanciájuk pedig legalább annyi, hogy a cikk minősítési státusát minden esetben közlik, ill. közlésre (tárolásra, továbbításra) csak szerkesztőségtől, intézménytől, ill. magától a szerzőtől (tehát harmadik személytől nem) fogadnak el cikket.

A Bolognai Obszervatórium nemrég kezdte meg az astro-ph használatát. Az első három hónap alatt 50 kutató 60 kérésének tettek eleget, a tapasztalatok biztatók. Az xxx adatállományokat egyébként jelenleg több mint 35 ezren használják hetven országból, a napi forgalom meghaladja a hetvenezret. A kapcsolódások száma a www oldalakon az utóbbi száz hét alatt heti tízezerről heti 200 ezerre emelkedett.

(Mohor Jenő)

Lásd még 336

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Tervezés

97/312
SAYERS, Richard – TREDREA, Carolyn: Planning for success: vision and values for the James Cook University Library = Aust.Libr.J. 45.vol. 1996. 4.no. 274-280.p.

A siker megtervezése: jövőkép és értékek a James Cook egyetemi könyvtár (Ausztrália) terveiben

Egyetemi könyvtár; Középtávú terv

Az utóbbi években az apadó költségvetési keretek, az elektronikus hálózatok gyors növekedése és a speciális szolgáltatások iránti igény sok egyetemi könyvtárat késztetett arra, hogy több figyelmet fordítson a stratégiai tervezésre és a szolgáltatási gyakorlatra. Ennek alapvető feltétele egy jövőkép kialakítása, amelyben meg kell határozni a könyvtár célját és feladatait. A James Cook Egyetemi Könyvtár (Townsville, Ausztrália) először a stratégiai tervezés fontosságát ismerte fel 1990-ben. A kezdeti tervet 1991 márciusában véglegesítették, majd 1993-ban és 1994-ben módosították. 1991 és 1995 között éves akcióterveket is készítettek, költségvetési vonatkozásokkal. 1994-ben egy munkacsoport elkészítette a könyvtár célnyilatkozatát (mission statement) és kijelölte hosszútávú feladatokat. Annak ellenére, hogy e dokumentumok példányait széles körben terjesztették a személyzet körében, sokan nem tudtak behatóan megismerkedni a könyvtár küldetésével, és a kijelölt célokat nem érezték a sajátjuknak.

(Autoref. alapján)

Lásd még 257

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

97/313
GARROD, Penny – KINNELL, Margaret: Performance measurement, benchmarking and the UK library and information services sector = Libri. 46.vol. 1996. 3.no. 141-148.p. Bibliogr.

A teljesítménymérés és szintmeghatározás az Egyesült Királyság könyvtári-tájékoztatási rendszerében

Felmérés; Hatékonyság; Könyvtári rendszer -országos; Vezetés

A cikk azt a kutatást ismerteti, amely a szintmeghatározás (benchmarking) módszerének alkalmasságát és lehetőségeit vizsgálta a brit könyvtári-tájékoztatási szektorra (LIS) vonatkozóan. Részletezi a használt módszereket és bemutatja a kutatás eredményeit, amely a szakirodalom alapján megvizsgálta a szintmeghatározás lényegét, továbbá a kereskedelmi és a közületi szektorban való alkalmazását. A szintmeghatározás módszerének jelentősége fokozatosan növekszik a minőségirányítás és teljesítmérés területén; a teljesítménymutatók megfelelő adatokat nyújtanak a szóban lévő módszer alkalmazásához. A cikk – az egyéb alkalmazott teljesítménymérési módszerekkel együtt – ismerteti a benchmarking használatának jelenlegi szintjét a LIS területén. A szintmeghatározás technikáit a LIS különféle részterületein tesztelték; a cikk bemutatja e vizsgálat folyamatát és modelljét. A személyzet képzésének fontosságát is hangsúlyozza.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

97/314
GOULDING, Anne – KERSLAKE, Evelyn: Flexible working in UK library and information services: current practice and concerns = J.Librariansh.Inf.Sci. 28.vol. 1996. 4.no. 203-216.p. Bibliogr.

Rugalmas munkaidő és részidős foglalkoztatás az Egyesült Királyság könyvtáraiban és tájékoztatási intézményeiben: a jelen helyzet és a problémák

Kommunikáció -személyzeten belül; Munkaidő; Munkaszervezés

A szerzők bemutatják a rugalmas munkavégzés feltérképezésére és a vezetők ezzel kapcsolatos véleményének kiderítésére irányuló kutatásaik eredményét a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások területén. Meghatározzák a rugalmas munkavégzés fajtáit: részidős munka, munkakörmegosztás, ideiglenes munka, vizsgaidőszaki munka, rugalmas munkaidő, évi óraszámkeret. A hathónapos kutatás, amelyet a Loughborough Egyetem oktatási és humán tudományi tanszéke finanszírozott, három részből állt: irodalomkutatás, kérdőíves felmérés és interjúk a könyvtárvezetőkkel. A cikk a következő kérdések eredményeit mutatja be: a rugalmas munkavégzéssel dolgozók aránya a könyvtárakban; az előbbiek aránya az egyes könyvtári részlegekben; a könyvtárvezetők indokai a rugalmas munkaidőben dolgozók alkalmazására; a vezetők véleménye róluk; a jövő kilátásai. A vezetőknek a koordináció és a kommunikáció problémái miatt voltak fenntartásaik az effajta munkavégzéssel kapcsolatban. A cikk következtetésként megállapítja, hogy a vezetőknek jobban meg kell érteniük a rugalmas munkavégzéssel dolgozók igényeit és követelményeit. Bebizonyosodott, hogy nekik más indokaik vannak az ilyen munkavégzésre, mint a teljes időben dolgozó kollégáiknak, és feltehetően más a munkahelyi értékrendjük is. A szerzők a jobb gyakorlat kifejlesztése érdekében további kutatásra szólítanak fel.

(Autoref. alapján)

97/315
LANGE, Jürgen: Vom Elend der Wett bewerbssurrogate. Grenzen des interkommunalen Leisrtungsverleichs Öffentlicher Bibliotheken = Buch Bibl. 49.vol. 1997. 2.no. 151-156.p.

Res. angol nyelven

Közkönyvtári teljesítmények települések közötti összehasonlításának korlátai

Hatékonyság; Kölcsönzés; Könyvtárépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Normatívák, mutatószámok

A könyvtárak új irányítási modelljében kiemelt fontosságú követelmény a különféle települések könyvtárainak összehasonlítása. Mivel a közvetlen összehasonlítás nem lehetséges, a könyvtárakat a valódi piac és verseny helyett olyan „pótlékok" alapján értékelik, mint pl. a „kölcsönzés/kiadás" mutató, ami nem sokat mond, hiszen a kölcsönzés volumene nagy mértékben függ a könyvtár fizikai környezetétől (új könyvtárépület esetében 40 százalékos növekedést is megfigyeltek). Következtetésként kijelenthető, hogy egy könyvtár teljesítményének költséghatékonysági mutatóit nem lehet a települések közötti összehasonlításra felhasználni.

(Autoref.)

97/316
OLAISEN, Johan – DJUPVIK, Olva – JOHANNESEN, Jon-Arild [et al.]: Pathological process in library systems = Libri. 46.vol. 1996. 3.no. 121-140.p. Bibliogr.

Patologikus folyamatok a könyvtári rendszerekben

Használó; Hatékonyság; Könyvtárosi hivatás; Munkaszervezet; Vezetés

A cikk a könyvtárak elemzésének kereteként bevezeti a *patológiai folyamat* fogalmát. E fogalmat kutatási metaforaként használja, amely alkalmasabb az eddig használt hasonlatoknál a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár mint társadalmi intézmény megértésére. A szerzők szerint a könyvtárakat komplex, sokszintű organikus rendszereknek kell tekinteni, s helyes megértésük keretet biztosít a radikális változtatásokhoz. Intézményi vonatkozásban a patológia olyan folyamatot ír le, amelyikben a szervezeti rendszer nem vesz tudomást a felhasználók szükségleteiről. Azt is mondhatjuk, hogy a használók képtelenek a szervezeti rendszerhez alkalmazkodni. A cikkben ismertetett patológiai rendszerre ez a tény jellemző, még akkor is, ha a rendszer azt a látszatot kelti, hogy biztos és szilárd alapokon áll.

(Autoref.)

97/317
PAINE, Nancy A. – WARD, John: Changing workloads and productivity in interlibrary loan = J.Libr.Admin. 32.vol. 1996. 1/2.no. 73-93.p. Bibliogr.

Változások a könyvtárközi kölcsönzési részleg terhelésében és produktivitásában

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkaszervezés; Személyzet

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárközi kölcsönzési részlegeknek évente egyre több igénnyel kell megbírkózniuk, miközben a személyzet csak lassan növekszik, a kölcsönzési folyamatok és döntések bonyolódnak, s a képzés jelentősége növekszik. A GMRLC (Greater Midwest Research Libraries Consortium) és az ARL (American Research Libraries) tagkönyvtárainak felmérése alapján a cikk összehasonlítja az egy könyvtárosra eső évi tranzakciók (kölcsönadás és kölcsönkérés) számát a hat évvel ezelőtti adatokkal. Az átlagos arány alapul szolgálhat a könyvtárközi munkafolyamat értékeléséhez. Az eredmények szerint a tranzakció/személyzet arány 1989 óta megnövekedett, s negatív korreláció mutatkozik ezen arány és a teljesített kérések aránya között. A cikk a termelékenységet befolyásoló tényezőket (pl. automatizálás, munkafolyamat) összeveti a személyzet számának alakulásával, s összehasonlítja egymással a teljesítési arányok alapján hatékonynak, ill. nem hatékonynak minősített könyvtárakat.

(Autoref.)

Lásd még 292

Pénzügyi és gazdasági kérdések

97/318
CRAM, Jennifer: Benefitting the bottom line = Aust.Libr.J. 45.vol. 1996. 4.no. 300-307.p. Bibliogr.

Az Internet hatása a könyvtárakra: költséghatékonysági megfontolások

Gazdaságosság -könyvtárban; Számítógép-hálózat

A hatékonyságot két tényező segítségével lehet kiszámítani. Az egyik a teljesítmény, a másik a költség. A könyvtárban mindkettőre hatással van az Internet használata; alkalmazásának átgondoltságtól függ, hogy ez a hatás pozitív vagy negatív. Sok könyvtárban egyáltalán nem ismerik az Internet-használat tényleges költségeit, holott enélkül pontos költséghatékonyság-elemzést nem lehet végezni.

A költségek két csoportba sorolhatók: tényleges (szükségszerű) költségek (actual cost) és a lehetséges költségek (opportunity cost), melyek tulajdonképpen nem szorosan vett működési költségek, és általában stratégiai megfontolások indokolják őket.

Az Internet használatának tényleges költségeit a könyvtár teljesítmény-mérési és pénzügyi rendszere keretében kell kiszámítani. Bár látszólag a távoli adatbázisokhoz való hozzáférés olcsóbb, mint drága referensz művek közvetlen birtoklása, a tényleges költség összes elemét figyelembe véve – beleértve a személyzet és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

felhasználók képzésének költségét is – kiderülhet, hogy ez mégsem így van. Mindenképpen indokolt tehát a költségtényezők előrelátó és széles körű gyűjtése és elemzése.

A kifizetődőséget illetően komoly súllyal esik latba, hogy – a szerző megfigyelése szerint – körülbelül 200 óra intenzív gyakorlás szükséges ahhoz, hogy egy könyvtáros megfelelő szintű tájékoztatást tudjon nyújtani az Internet segítségével. Ez pedig egy évi munkaidőnek megközelítőleg 12,5 százaléka.

A teljesítményt befolyásolja az eszközök kihasználtsági foka is. Felmérések szerint a legtöbb információtechnológiai eszközt csupán 10-15%-ban használják ki. Ezt különböző tényezők magyarázzák, például az elektronikus szövegeknek a nyomtatott oldalakénál kb. tizenötször rosszabb képfelbontása és a kedvezőtlenebb fényvisszaverődés, melyek zavarólag hatnak a munka során.

A vizsgálatok kimutatták, hogy elektronikus formában inkább a faktografikus adatokat, vizuális információkat célszerű használni, a bonyolult szöveges információk olvasása sokkal hosszabb ideig tart, mint nyomtatott változatuké. Vitathatatlanul eredményesebb viszont az e-mail használata a telefonnál, telefaxnál.

A költségeket vizsgálva nem közömbös, hogy az Internet útján megszerzett információknak – a nyomtatott dokumentumokéhoz képest – minimális a helyigénye. A könyvtári katalógusok elektronikus elérhetősége is költségcsökkentő hatású. A dokumentumszolgáltatók katalógusainak közvetlen elérése és a közvetítők kihagyásával történő megrendelés szintén jelentősen olcsóbbá teszi a szerzeményezést.

A felhasználóra koncentráló marketing szempontjából is hatalmas lehetőségeket rejt az Internet és az e-mail. Az igényvizsgálatok kérdőíveit az eddiginél sokkal gyorsabban és jóval kisebb költséggel lehet eljuttatni a felhasználókhoz, és ez a helyzet az elektronikus formátumú válaszok kiértékelésével is. A rövidéletű tájékoztató anyagok aktualizálása is olcsóbb, mint a nyomtatott változatoké.

A *benchmarking* általában azt az eljárást jelenti, amelynek során saját szervezetünk teljesítményét összehasonlítjuk más, hasonló szervezetekével. Itt is remek lehetőséget nyújtanak például a levelező listák (listserv) a hasonló szervezetek fellelésében és az adatok gyűjtésében.

Mindenképpen alapvetően fontos azonban az Internet előnyeinek és hátrányainak mérlegelésénél a pontos költséghatékonyság-elemzés, a folyó kiadások és az eredmények folyamatos pásztázása, az óvatos és szkeptikus szemlélet.

(Fazokas Eszter)

97/319

FRANKEN, Klaus – RAU, Günther: Werbung von Sponsoren über das Internet. Ein Versuch an der Bibliothek der Universität Konstanz = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 3.no. 446-451.p.

Szponzorok reklámozása az Interneten: a Konstanzi Egytemi Könyvtár kísérlete

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Könyvtárpropaganda; Számítógép-hálózat; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

A Konstanzi Egyetemi Könyvtár – más könyvtárakhoz hasonlóan – igyekszik anyagi támogatókat szerezni egy-egy értékes könyv beszerzéséhez. A szponzorokat feltehetőleg ösztönzi, ha támogatói tevékenységük szélesebb körben ismertté válik, ezért nevük ex librisen bekerül a könyvbe, ámde többnyire zárt raktárakba helyezett különlegesen értékes könyvekről lévén szó, ez a tájékoztatás csak keveseknek kerül a kezébe. A konstanzi könyvtár most ennél szélesebb körben, az Internet felhasználásával igyekszik népszerűsíteni adományozóit.

A könyvtárat bemutató honlapon kiemelt helyen szerepel utalás „A könyvtár szponzorai és támogatói"-ra. Aki ezt a témát választja, rákattintás után megtalálja név szerint felsorolva a szponzorokat és azt is, hogy milyen könyvek beszerzését tették részben vagy egészben lehetővé. Az Internet használója érdeklődhet egy-egy szponzorált mű részletesebb adatai iránt is: ebben az esetben teljes címleírást kap, ezen kívül részletes leírást a műről és annak feltüntetését, hogy ki vagy kik támogatták a mű beszerzését.

A jövendő szponzorokhoz szól a „Művek, melyeket szeretnénk beszerezni, s melyekhez még szponzorokat keresünk" feliratú témakör.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezen belül megtalálható a deziderált művek többé-kevésbé részletes leírása, illusztrálása és végül a beszerzéshez szükséges összeg. Az adatokat záró felhívás: „Amennyiben Ön vagy az Ön cége hajlandó lenne a Konstanzi Egyetemi Könyvtárat anyagilag támogatni, vegye fel a kapcsolatot..." és itt a könyvtár igazgatójának neve és címe következik.

(Katsányi Sándor)

97/320
PETROVÁ, Pavla: Granty pro knihovny = Čtenár. 48.roč. 1996. 12.no. 430-432.p.

Könyvtártámogatók

Pályázat -könyvtáraknak

A cseh könyvtárak – elvileg legalábbis – meglehetősen sokfelől igényelhetnek támogatást. Az elnyerhető támogatások azonban esetiek és behatároltak. Egyedül az ország kulturális minisztériuma kínál 1994 óta „észrevehetőbb" támogatásokat a nem beruházás jellegű könyvtári projektekre, amelyekre – s ez fontos – a kisebb könyvtárak is eséllyel pályázhatnak.

1994-ben 42 projekt részesült 270 ezer cseh koronányi támogatásban (legfeljebb a szükséges költségek 50%-ának erejéig), 1995-ben 36 projektet 250 ezer koronával, 1996-ban 28 projektet 300 ezer koronával támogattak. A minisztérium tisztában van vele, hogy ez valójában igen szerény hozzájárulás a könyvtárak felgyülemlett problémáinak felszámolásához, s ezért 1997-re szeretné megduplázni az előző évi összeget. A pályázatokat szakmai tanács bírálja el. E támogatási keret neve: Könyvek és olvasás.

Ezen felül társadalmi szervezetek is remélhetnek, illetve esetenként kapnak támogatást a kulturális tárcától. Úgy a szamizdat kiadványokat gyűjtő Libri prohibiti könyvtár és olvasóterem 1996-ban 200 ezer korona, a könyvtárosegyesület pedig 130 ezer korona támogatásban részesült. Néha egy-egy fontos kiadvány megjelenésének támogatása sem kizárt.

A többi lehetőség közül meg kell említeni a helyi önkormányzatokat, amelyek rendszeres pályázatok útján ugyan nem támogatják a könyvtárakat (még Prága város pályázati rendszerében sem), de esetenként költségvetési vagy rendkívüli fedezetet biztosítanak az általuk érdemesnek tartott tervezetek megvalósításához.

Nem kevésbé eseti lehetőség a helyi szponzorok megnyerése könyvtártámogatásra. Ennek oka: még mindig hiányzik az alapítványi törvény, a kulturális szponzorálás pedig mindmáig nem jár adókedvezménnyel.

Végül volnának a külföldi támogatások. Erre leginkább a németek (Goethe Intézet) és az osztrákok (Osztrák Intézet) hajlamosak, de a britek (British Council) és a franciák sem zárkóznak el könyvajándékok nyújtásától, folyóiratok megrendelésétől és könyvtári tanulmányutak és ösztöndíjak felkínálásától. Az USA nagykövetsége konkrét segítséget nem szokott nyújtani, viszont tájékoztat azokról az amerikai intézményekről és alapítványokról, amelyek a volt keleti tömb könyvtárainak megsegítésével foglalkoznak.

(Futala Tibor)

97/321
RILEY, Martyn: The wild west of European Information: the grants cowboys = EIA Rev. 9.vol. 1997. 63-66.p.

Az EU-információk vadnyugatja: óvakodjunk a „pályázati cowboyoktól"!

Pályázat -könyvtáraknak

Az Európai Unió pályázati támogatásai és a pályázati lehetőségekről szóló tájékoztatás iránt igen nagy az igény. Az Euro Info Centre (EIC) elnevezésű intézmények kifejezetten erre specializálódtak. Angliában ezek mellett felbukkantak egyéb vállalkozások is (ezeket a szerző „pályázati cowboy"-oknak nevezi), akik hasznot húznak a pályázni kívánók tájékozatlanságából.

Elsősorban kisvállalkozásoknak, telefonon ajánlják fel az EU támogatásokról szóló információkat, majd segítségüket a pályázati beadvány elkészítésében. A telefonbeszélgetést személyes látogatás követi, amelynek során a szerződéskötést forszírozzák. 250-400 fontot is elkér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek egy-egy pályázati adatbázisból készült kinyomtatásért. (Néhány esetben a pénz visszafizetését vállalják, ha a megbízó nem talál profiljába illő pályázatot.) A cégek emiatt jelentős összeget adnak ki olyan információkért, amelyeket ingyen vagy reálisabb áron is beszerezhetnének.

Pályázati cowboyok az utóbbi tíz évben folyamatosan működtek. Kezdetben tőkét kereső, valamint olyan cégek címeiről tájékoztattak, amelyeket az egységesülő piac jogszabályai hátrányosan érintettek. Később a kisvállalkozások, kisebb intézmények kerültek érdeklődésük középpontjába (amelyek egyébként nem is valószínű, hogy be tudnak kapcsolódni az Európai Unió projektjeibe).

Minden propaganda ellenére még mindig nem elég közismertek a megbízható EU-információforrások, illetve nem eléggé közérthetőek a tájékoztató kiadványok (pl. hogyan lehet beruházásra szóló támogatást szerezni). Ugyanakkor a sajtóban gyakran írnak arról, hogy nincsenek kimerítve a pályázati keretek, de nem említik, hogy mindez főként a magánszektor által igénybe nem vehető közös mezőgazdaság-politikai és a strukturális alapokra vonatkozik.

Végül nehezítik a pályázók dolgát maguk az EU-programok is: nehéz követni a programok burjánzását, átfedését, csekély kilátás van a pályázatok eredményességére. Sok program csak bizonyos régiókra terjed ki, illetve saját hozzájárulást (matching fund) igényel.

Nem meglepő tehát, hogy a pályázatközvetítő üzlet virágzik. 1996 szeptemberében a kenti EIC-től 158-an kértek információt. Az esetek 76%-ában a cégeket korábban már megkörnyékezték a pályázati cowboyok. Jogi úton nem lehet fellépni ellenük: az „áldozatoknak" kellene ugyanis bizonyítaniuk, hogy a kapott információ félrevezető volt... Az egyedüli megoldás az összefogás, a cégek figyelmének felhívása arra, milyen veszélyekkel jár, ha hozzá nem értő közvetítővel dolgoznak. Célszerű a közvetítőt lekáderezni a helyi EIC-nél; csak olyan brókereket alkalmazni, akik betartják a szakmai etikai kódex követelményeit, referenciával rendelkeznek; előre nem szabad a szolgáltatásért fizetni; nem szabad a pályázati pénzből juttatni a közvetítőnek; rendkívül óvatosan kell kezelni a visszatérítési lehetőségeket.

(Hegyközi Ilona)

97/322

LANNINGER, Thomas: Neue Medien und ihr Preis. Ein Vorschlag zur Kalkulation in der Stadtbibliothek Gütersloh = Buch Bibl. 49.vol. 1997. 2.no. 130-137.p.

Res. angol nyelven

Az új médiák ára: javaslat kalkuláció készítésére a Gütersloh Városi Könyvtár példája alapján

Gazdálkodás -könyvtárban; Információtechnológia; Költségelemzés; Városi könyvtár

Következetes, használóközpontú politikájának megfelelően a Gütersloh-i városi könyvtár a multimédia-központtá való átalakulás útjára lépett. Az új hordozók bevezetésének (CD-ROM, Internet, online szolgáltatások) tervezése során elengedhetetlen a megbízható költségfelmérés. Ide tartoznak a számítógépi hardver, a kommunikációs hardver, a szoftver költségei, a kapcsolódási díjak, továbbá a képzéssel, az infrastruktúrával, a reklámozással és a szakmai tanácsadással kapcsolatos kiadások. Figyelembe kell venni a folyamatos üzemeltetési és karbantartási költségeket is. Mindezek finanszírozása érdekében dönteni kell a használói térítések mértékéről, és meg kell vizsgálni a szóba jöhető egyéb pénzügyi forrásokat is.

(Autoref.)

97/323

MACINICK, James: Freeway or tollway?: the Internet and academic libraries = Internet Ref. Serv.Q. 1.vol. 1996. 4.no. 45-54.p.

Ingyenes vagy fizetéses autópálya? – az Internet és az egyetemi könyvtárak

Egyetemi könyvtár; Számítógép-hálózat; Térítéses szolgáltatás; Vezetés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CEN-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az Internet privatizációja kezd problematikus lenni a felsőoktatási könyvtárak számára. Az eredetileg katonai célú kommunikációs hálózatból (ARPAnet) a nyolcvanas évek közepére olyan nemzetközi hálózat (az Internet) alakult ki, amelynek célja a kutatások meggyorsítása, a kutatók közötti kommunikáció megkönnyítése volt. A Clinton-kormányzat külön is hangsúlyozta egy kutatási és oktatási célú hálózat (National Research and Education Network, NREN), ill. egy országos információs infrastruktúra (National Information Infrastructure, NII) kialakításának szükségességét. Az állami kiadások csökkentése, ill. a technikai fejlesztés (pl. optikai kábelek alkalmazása) érdekében azonban egyre több magáncéget vontak be, s ez elvezetett a hálózat kommercializálódásához. 1991-ben az amerikai tudományos alap (National Science Foundation) megkönnyítette az Internet kereskedelmi célú igénybevételét. Ma az Internethez kapcsolódó hálózatok több mint 60%-a üzleti jellegű.

A vállalatok érdeklődése érthető, hiszen az Internet megkönnyíti a távoli telephelyeken dolgozó munkatársak közötti kommunikációt, valós idejű megbeszélések tartását teszi lehetővé, e-mail segítségével gyorsabban továbbíthatók az üzenetek, mint expressz levél útján, óriási mennyiségű potenciális vevő használja a szolgáltatásokat, a termékek ismertetése, eladása gyorsabb és könnyebb, s ezek a vonások az értékesítés képét, az üzletmenetet is megváltoztatják.

Vannak aggályok is: a vállalati titkok őrzése nehezebbé válik, időnként nehéz a hálózaton való tájékozódás, nincs egy minden címet magában foglaló Internet-"telefonkönyv", az Internet szilárd vezetésének hiánya idegen a vállalati gondolkodásmódtól. Ennek ellenére az üzleti élet egyre növekvő érdeklődést mutat.

A kommercializálódással rokon, de annál mélyrehatóbb folyamat a privatizáció. Magát a kommunikációs hálózatot fokozatosan a telefontársaságok veszik át, s az információs infrastruktúra mind több eleme kerül az ő irányításuk alá.

A felsőoktatási intézményeket ez annyiban érinti, hogy az Internethez való hozzáférésük az állami támogatástól függ. Már ma is kb. 10 ezer és 60 ezer dollár közötti összeget kell fizetniük a hálózati hozzáférésért; a privatizáció elszabadulása után ennek az összegnek a jelentős növekedése várható. A kutatók emellett mind teljesebb mértékben szeretnék kihasználni az Internetet, újabb és újabb módokat találnak, s ez szintén költségnövelő tényező. Egyes területeken az átalánydíjas hozzáférést kezdi felváltani a használat arányában való díjszabás. A politikusok még egyértelműen támogatják az Internetet, de ez könnyen megváltozhat, s az sem garantálható, hogy az oktatási intézmények Internet-hozzáférését továbbra is dotálja a kormányzat. Vajon a felsőoktatási könyvtárak, a kisebb intézményekben is, meddig engedhetik meg maguknak, hogy az Interneten maradjanak?

Az Internet kommercializálódása azonnal éreztette hatását a könyvtárakban. Nem minden Internet-hely ingyenes. Néhol jelszót követelnek, egyes helyekre csak előfizetés ellenében lehet bejutni. Van, aki bizonyos információkat ingyen szolgáltat, de a részletes adatokért már fizetni kell. A kommersz szolgáltatások hozzáférése, minősége és hasznossága egyenetlen. A könyvtárvezetés számos problémával találja szemben magát az új helyzetben: tervezni kell-e a költségvetésben az intézmény profiljának megfelelő előfizetéses adatbázisokat? Szükség van-e speciális kiképzésre a sajátos Internet-címek eléréséhez? Hogyan lehetne segíteni az oktatóknak és a hallgatóknak az Internet-források értékelésében? Hogyan lehet kontrollálni az egyre „kommerszebbé" váló szolgáltatásokat? Hogyan lehet egyensúlyt teremteni a legalitás, szavahihetőség és az intellektuális szabadságjogok között?

Az Internet privatizációja még közelebbről érinti a felsőoktatási könyvtárakat, hiszen korlátozhatja a hozzáférést, információs elitet hozhat létre, az információhoz hozzáférni nem tudó új szegényréteggel együtt.

A fenti problémákkal való szembenézés első lépése a tervezés, mindenekelőtt hosszú távon. Ennek ki kell terjednie az Internet fontosságának konkrét felbecslésére, az alternatív (nem az Internettől függő) források számbavételére. Az Internetben rejlő lehetőségek olyan hatalmasak, hogy a felsőoktatási könyvtárak hajlanak nagyobb áldozatok vállalására is az Internethez való hozzáférés érdekében. A tájékoztató szol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gálat a legérzékenyebb pont az Interneten bekövetkező változásokra. Egyelőre szabályozni lehet az Internet használatát a könyvtáros által közvetített keresések révén, de ha a kiadások nőnek, még ez az út sem lesz járható. Az Internet-költségek egyelőre nem lendültek meg, de a telekommunikációs vállalatok a sávszélesség növekedésével párhuzamosan többet számláznak – és a grafikus interfészhez, hypertexthez, multimédia-hozzáféréshez éppen a sávszélesség növelése szükséges.

Az Internet eddig szédületes sebességgel nőtt, s 2000-re kb. 100 millió használóval számolhatunk. A gyors növekedés egyik fő oka azonban az átalánydíjas hozzáférés volt, a használat szerinti díjazás nagy mértékben lelassíthatja ezt a folyamatot.

(Mándy Gábor)

97/324

ROBB, David J. – McCORMICK, Angela: Decision support for serials deselection and acquisition: a case study = J.Am.Soc.Inf.Sci. 48.vol. 1997. 3.no. 270-273.p. Bibliogr.

Döntéselőkészítés folyóirat-előfizetések törléséhez, ill. pótlásához: esettanulmány

CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban

A könyvtárak állandó pénzügyi nyomás alatt vannak, mert az időszaki kiadványok száma és ára folyamatosan növekszik, miközben a költségvetési források csökkennek. A cikk egy kis könyvtár kísérletét mutatja be a probléma megoldására, amely megszüntette az alacsonyabb értékű folyóiratok előfizetését, miközben a cikkszolgáltatást CD-ROM technológia segítségével bővítette. A cikk közel 700 folyóiratot rangsorol költség/hasznossági szempontból, ahol a hasznosságot (használat, relevancia, hozzáférhetőség) egy szubjektív és objektív tényezőkkel (használói vélemények és referálási mutatók) súlyozott értékkel fejezték ki.

(Autoref.)

97/325

SNYDER, Herbert – HERSBERGER, Julia: Public libraries and embezzlement: an examination of internal control and financial misconduct = Libr.Q. 67.vol. 1997. 1.no. 1-23.p. Bibliogr.

A pénzügyi visszaélések és a belső ellenőrzés problémái: sikkasztások 10 USA-állam könyvtáraiban 10 év alatt

Esettanulmány [forma]; Felmérés; Gazdálkodás -könyvtárban; Jogszabály -más területről; Könyvlopás; Könyvtárosetika

A sikkasztás és az egyéb pénzügyi visszaélések egyre nagyobb problémát jelentenek a könyvtárigazgatók és a felügyelő testületek számára. A könyvtári költségvetések nagymértékben növekedtek az elmúlt húsz évben, ám e növekedést nem követte a pénzügyi irányítási technikák megfelelő fejlődése. A jelen tanulmány az USA 10 tagállamára terjedt ki, s egy államra vonatkozóan (Indiana) részletes esettanulmányt végzett, az ún. belső revízió technikáját alkalmazva. A cél egyrészt annak megállapítása, hogy a sikkasztások hogyan történhettek meg, másrészt javaslatok tétele arra nézve, hogy a pénzügyi vezetés milyen területein kellene javítani a jövőbeli esetek megelőzésére. A tanulmányból két általános tanulságot lehetett levonni: 1) a sikkasztás a közkönyvtárak állandó problémája, 2) a helyzeten a könyvtárosok hatékonyabb pénzügyi képzésével lehetne javítani.

(Autoref. alapján)

97/326

WRIGHT, Sally: Estimating non-market costs in providing information services: developing an economic model = Vine. 103.no. 1996. 38-42.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tájékoztatási szolgáltatások belső költségeinek becslése: gazdasági modell kifejlesztése

Állománygyarapítás; Költségelemzés; Könyvtárközi kölcsönzés; Modellálás

Az „állomány kontra hozzáférés" dilemmája arra késztette a University of Leeds könyvtárát, hogy egy kutatás keretében összehasonlítsa a folyóiratelőfizetés és a könyvtárközi kölcsönzés költségeit. A cikk vázlatosan bemutatja a projektet, amely különös figyelmet szentelt az egyes minőségi jellemzőkhöz kapcsolódó költségeknek a várakozási idő figyelembevételével történő kiszámítására.

(Autoref.)

Lásd még 291

Személyzet

Lásd 314

Marketing, közönségkapcsolatok

97/327
CLYDE, Laurel A.: The library as information provider: the home page = El.Libr. 14.vol. 1996. 6.no. 549-558.p.

A könyvtár mint információszolgáltató: a honlapok szerepe

Felmérés [forma]; Könyvtárpropaganda; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Sok könyvtár használja a World Wide Webet a lehetséges használóknak vagy másoknak szánt információk közreadására. A cikk egy bizonyos ország, Izland helyzetét tárgyalja egy 1995-ös felmérés alapján. A kérdőív egyebek mellett a könyvtárak Internet-használatát és a Web honlapokon való tájékoztatás módját vizsgálta. A tanulmány egy nagyobb skandináv projekt része, amely az izlandi eredményeket a többi északi ország adataival egybevetve mutatja be. Sőt, a nemzetközi helyzetkép felmérésére 13 ország közművelődési és iskolai könyvtárainak honlapjait is elemezték. Mindezek alapján a cikk a könyvtári Web-honlapok készítésének célját, továbbá a közölt információk típusát tárgyalja, a célok függvényében. A cikk befejező része a könyvtári honlapok készítésének és karbantartásának problémáival foglalkozik.

(Autoref.)

Lásd még 319

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

97/328
HOLT, Glen E.: As parents and teachers see it: the community values of a public library = Bottom Line. 10.vol. 1997. 1.no. 32-35.p.

Ahogy a szülők és a pedagógusok látják: a könyvtár mint közösségi érték

Családi környezet; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárkép; Közvéleménykutatás; Oktatás információellátása; Szolgáltatások

A könyvtár működésével kapcsolatos kérdések nap mint nap felmerülnek a fenntartóval folytatott megbeszélések során.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jó módszer a korrekt kép megrajzolásához az olvasók megkérdezése, olyan kérdések megfogalmazása, amelyek a könyvtárat naponta megrohamozó látogatóknak a „lázas sietségben" valószínűleg soha sem tettek még fel.

Ilyen úgynevezett „kemény" kérdések hangzottak el St Louis közkönyvtáraiban, melyhez a keretet egy, az Amerikai Könyvtáros Egyesület által részben finanszírozott kutatási program biztosította. A megkérdezettek köre szülőkből, gyermekfelügyelőkből és tanárokból, házitanítókból került ki. Szám szerint 20 fő két csoportban képviselte a városi lakosságot, a közepes keresetűektől a jóval gyengébben fizetett rétegekig, és különös hangsúlyt kapott a 45 százaléknyi afroamerikai népcsoport. Jellemzően a szülő-könyvtár kapcsolatra, a csoportok szinte kizárólag nőkből álltak. A résztvevők olyan rendszeres olvasókból verbuválódtak, akik havonta legalább egyszer igénybe vették a könyvtári szolgáltatások valamelyikét.

A megkérdezettek zöme egy nagy családi bevásárlóközpontként értékeli a könyvtárat, ahol a kínált termékek a könyvek, a szolgáltatások szerepét a tájékoztatás, a kérdések megválaszolása, a számítógépek által kínált lehetőségek, a könyvtári rendezvények játsszák, és ahol a barátságos környezetben a személyzet nemcsak mosollyal fogadja őket, hanem az okos könyvtárosok még a kérdéseiket is megválaszolják.

Napjaink Amerikájában, különösen a veszélyesebb városrészekben, a szülők biztonságos helynek tekintik a könyvtárat és szívesen engedik oda gyermekeiket. Úgy érzik, hogy ott a személyzet vigyáz rájuk, nagy örömmel nyugtázzák, hogy az egy olyan intézmény, ahol minden adott a tanuláshoz.

A könyvtár a közösség találkozóhelye, egy biztos pont, ahol ingyen leülhetnek és hasznosan töltik az időt, az a hely, amelynek fontos szerepe van a közösségek kiépülésében.

A válaszok szerint a könyvtár a legjobb kapaszkodója a kialakuló lakó- és egyéb önszerveződő közösségeknek, és a felnőtté válás kapuja a gyermekek számára. Megtanít a megfelelő információ kiválasztására, az önálló döntésre. A gyermek a könyvtáron keresztül kapcsolatba lép a környező világgal, ezt a szülők nagyon jól látják, és ezen felül segít önálló világképük kialakulásában is.

A St Louis Public Library szolgáltatásai fokozottan irányulnak a folyamatos művelődés szolgálatára – a két megkérdezett csoport egyöntetűen hasznosnak értékelte a könyvtár eme törekvését. Nyilvános tanteremként funkcionáló helyiségben az információhordozók kavalkádja veszi körül a gyermekeket. A polcokon fellelhető anyagok segítségével a különböző etnikumhoz tartozók fellelhetik a népcsoportjuk kulturájáról szóló irodalmat, erősíthetik önbecsülésüket, identitástudatukat, ahogyan az egy afro-amerikai anya szavaiból kitűnt. A könyvtár számítógépes környezete lehetővé teszi, hogy a felhasználók akár otthonról is elérhessenek számos szolgáltatást. A gyermekek, igaz, először mindig csak játszanak a számítógépekkel, de észrevétlenül kezükbe kerül egy olyan hatékony eszköz, melynek segítségével később „játszva" információkhoz juthatnak.

A könyvtár gazdasági értéke is egyértelműen megfogalmazódik a válaszokban. A közjó alapelve, amely arra sarkallja a közösség tagjait, hogy hozzájáruljanak olyan szolgáltatások működtetéséhez, amelyekből mindenki egyaránt profitálhat, fényes példaként ölt testet a közművelődési könyvtár létezésében. A könyvtárak tematikus válogatásai számos intézmény – így nagy tömegek által elérhetőek és hasznosíthatók. A könyvtári rendezvények szintén széleskörű közönséget vonzanak, olcsó időtöltést nyújtanak sokak számára. A személyzet munkája, aktív segítsége soha nem fejezhető ki pénzben, hasznosságát szinte valamennyi megkérdezett kiemelten említette.

Nem meglepő, ha kritikai megjegyzések is elhangzanak. A lakosok például nagyon rosszul tűrik, ha a környezetükben sokáig nem működik a könyvtár. Az építő jellegű kritikát a könyvtár minden esetben figyelembe veszi a jövőbeni tervezésnél, a felújítások ütemezésénél. A St Louisban végzett felmérés azért értékes, mert egy párbeszéd kezdetét jelentheti a könyvtárhasználó polgárokkal olyan időszakban, amikor az egész szakma jellegét, és a társadalmi környezetet is megváltoztatja a számítógépesítés és az információs hálózatok kialakulása.

(Nagy Ferenc)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

97/329

GÖHLER, Helmut: Die Realität hinterfragen-Veränderungen und Differenzierungen im Benutzerverhalten in Öffentlichen Bibliitheken der neuen Bundesländer = Buch Bibl. 49.vol. 1997. 3.no. 220-226.p.

Res. angol nyelven

A használói szokások változása az új német tartományok közkönyvtáraiban

Állomány; Felmérés [forma]; Használói szokások; Igény; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár

A forgalom alapját jelentő könyvtári állomány az elmúlt másfél évtizedben hatalmas változásokon ment keresztül. A 80-as években az NDK közművelődési könyvtárai nagy ütemben fejlesztették állományukat: 1980-ban 33 millió, 1989-ben már 48 millió könyvtári egységgel rendelkeztek. A 90-es évek elején a radikális könyvkivonások következtében az 1980-as mennyiségi szintnél is alacsonyabbra süllyedt az állomány: 1993-ban 32 millió egységre. A remélt új fellendülés az önkormányzatok anyagi helyzetének megromlása miatt elmaradt: 1995-ig tovább csökkentek a mutatók. (30 millió egységre.)

A változások az egyes dokumentumtípusokat más-más mértékben érintették. Az AV dokumentumok mennyisége – bár technikai okokból ezek nagy részét szintén kicserélték – 1989 óta lényegileg nem változott. A szakkönyvek száma még a korábbi, 1980-as szerény nagyságrendhez mérten is visszaesett (1989: 11,67, 1995: 10,32 millió), a legdrámaibb azonban a gyerekkönyvek és a szépirodalom számának visszaesése. (Gyerekkönyvek: 1980: 8,81,, 1989: 11,81, 1995: 6,76 millió, szépirodalom: 1980: 10,56, 1989: 14,42, 1995: 7,95 millió.)

A kölcsönzések száma ennél valamivel kedvezőbb képet mutat. Bár az 1989 évi mennyiségi csúcspont (77 millió kölcsönzés) után a következő évben itt is radikális visszaesés következett be (1990: 44 millió), de a 90-es évek elején a közönség megújuló érdeklődéssel, a korábbinál intenzívebben kereste a könyvtárak mennyiségileg szerényebb, ámde tartalmilag megújuló állományát, a kölcsönzések száma 1993-ban 66 millió volt, 1995-ben pedig 68 millióra emelkedett.

Az egyes állományterületek forgalma lényegesen eltérő tendenciát mutat. Leginkább az AV médiák forgalma nőtt: míg 1989-ben 5 millió AV dokumentumot 11 millióan használtak, addig 1995-ben valamivel kevesebb, 4,5 millió dokumentumot 18 millióan. Hasonló intenzitással nőtt az ismeretközlő irodalom kihasználtsága is: amíg 1989-ben a 17 millió ismeretközlő könyvet 16 millió alkalommal kölcsönözték, addig 1995-ben a 10 millióra csökkent szakkönyvállományt ugyancsak 16 millió alkalommal vették igénybe. A gyerekirodalomról már nem mondható el ugyanez a tendencia. Igaz ugyan, hogy az állomány kihasználtsága itt is növekedett, de a kölcsönzések száma nagyságrenddel esett vissza: 1989: 19,5, 1995: 13,7 millió. (Súlyosbítja a helyzetet, hogy a gyerekirodalom kölcsönzése már 1980-1989 között is – más állományterületekkel ellentétben – stagnált, 1993-1995 között pedig, miközben más dokumentumok kölcsönzésére a fellendülés volt jellemző, csaknem egy milliónyival visszaesett.) A szépirodalom esetében is hasonló tendenciák figyelhetők meg. Kölcsönzésük már az általános mennyiségi fellendülés idejében, 1980-1989 között is csökkent (1980: 23, 1989: 21 millió), 1989-1990 között pedig drasztikusan visszaesett, majd 1990 óta lassan araszol felfelé (1990: 12, 1993: 13, 1995: 14 millió), de ezzel a csekély emelkedéssel együtt is reménytelen messzeségbe került korábbi csúcsaitól.

A következőkben egy 1993/96-ban 10 könyvtárban végzett felmérés adataira támaszkodva finomítja a szerző helyzetképét.

A könyvtárhasználók kor szerinti összetétele lényegében azonos a korábbiakban megismerttel, egy kivétellel: az 55-64 évesek csoportja 50%-kal emelkedett. (Előnyugdíjazottak, munkanélküliek.)

A szépirodalmi olvasmányokon belül a családi és szerelmes történetek kb. 40%-ot tesznek ki, a krimik, kalandregények, utópiák, háborús regények 25-35%-ot, a „jelenkori irodalom" (modernek, társadalomkritikusok, pl. az igen népszerű Grass) 15-25%-ot, a klasszikusok 8-9%-ot. A felmérések nem erősítik meg azt az elterjedt nézetet, hogy az utóbbi időkben csökkenőben van a szórakoztató lektűrök túlsúlya az értékes irodalommal szemben. Egyértelmű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

viszont az ismeretközlő irodalom előretörése. A legkeresettebb témák: jogszabályok, „új vallásosság" (ezoterika, keleti misztika, szekták, sátánizmus, „földönkívüliek" stb., a kölcsönzött vallási irodalom 80%-a), gyakorlati pszichológia (emberismeret, mentális tréningek, tesztek, álomfejtés stb.) nyelvkönyvek, útikönyvek, számítógépes szakirodalom, egészséges életmód. Jelentéktelenné zsugorodott a természettudomány keresettsége (kivéve: természetvédelem), a műszaki irodalom forgalma a kis könyvtárakban a nullával egyenlő. (A műszaki irodalom felújítása ugyanazt az erőfeszítést követelné, mint a társadalomtudományé.)

A kis és a nagy közművelődési könyvtárak által nyújtott szolgáltatások között egyre élesebb a különbség. A nagy könyvtárak mindinkább a képzés, a tájékozódás és a kutatás kiszolgáló helyeivé válnak, a kicsik pedig a szórakozást és önművelés kereső, szociálisan hátrányos helyzetű rétegek, a nyugdíjasok, munkanélküliek, háziasszonyok, fiatalok kiszolgálóivá. E könyvtárak maguk is kiszolgáltatott helyzetben vannak, pedig megszűnésük a közkönyvtári funkciók egyoldalú károsodását is jelentené.

(Katsányi Sándor)

97/330

PROCTOR, R.V. – USHERWOOD, Bob – SOBCZYK, Gill: What do people do when their library closes down? = Libr.Inf.Res.News. 20.vol. 1996. 66.no. 33-38.p. Bibliogr.

Mit tesznek a használók, amikor bezár a könyvtáruk?

Felmérés [forma]; Használói szokások; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Közművelődési könyvtár

1995 júliusában a sheffieldi könyvtári hálózatban sztrájk zajlott, ugyanis a városi tanács visszavonni készült a szombati ügyeleti munkavégzésért fizetendő pluszdíjazást. A sztrájk nyolc hétig tartott, a 36 szolgáltatóhely közül 34-ben. A British Library támogatásával az alkalmat megragadva – részben a zárva tartás alatt, részben közvetlenül azt követően – kutatás folyt a közkönyvtári szolgáltatások értékével és a használói viselkedéssel kapcsolatban.

A vizsgálat irodalomkutatással indult, amelynek során kiderült, hogy a korábbi kutatások főként a sztrájkok személyzetre gyakorolt hatását elemezték. 518, különböző közegből származó olvasóval készítettek részben strukturált interjúkat az újonnani megnyítást követő négy hétben. Hasonlóképpen meginterjúvoltak egy 38 főből álló mintát a telefonon információt kérők közül. Telefonon beszélgettek el a sheffieldi nagy felsőoktatási könyvtárak és a régió más nagy közkönyvtárai munkatársaival, valamint a könyvesboltok dolgozóival. Megvizsgálták, hogy a zárás miatt (és a későbbiekben) vissza nem hozott, ezért selejtezett könyvek mennyisége meghaladja-e a szokásos számot. Szemlézték a helyi sajtót az olvasók reagálását keresve. Áttekintették az olvasók bejegyzéseit a könyvtári „panaszkönyvbe".

A vizsgálat során arra a következtetésre jutottak, hogy a korábbi kutatások nem tükrözték megfelelően a könyvtárlátogatások számát, a könyvtár értékét az emberek életében. A válaszadók több mint fele úgy nyilatkozott, hogy általában hetente egyszer jár a könyvtárban, főként a legképzettebb rétegekhez tartozók. A könyvtár különösen fontos közösségi helynek bizonyult azon településrészekben, ahol magas a munkanélküliségi ráta és az egyéb oktatási lehetőségek korlátozottan férhetőek hozzá.

A válaszolóknak csak 9%-a fordult a zárás alatt a könyvtár helyett más intézményhez. Megállapítást nyert, hogy a rendszeres könyvtárhasználók számára nincs a könyvtárnak jelentős vetélytársa, a felmerülő lehetőségek egyike sem kielégítő vagy elfogadható hosszú távon. A válaszolók 99,6%-a úgy nyilatkozott, hogy fenntartja könyvtári tagságát, sőt fokozott mértékben készül élni a könyvtári szolgáltatásokkal. A megnyitás után helyreálltak a normális kölcsönzési és használati szokások.

További kutatásokra van szükség, amelyek megerősítenék a jelen vizsgálat tapasztalatait. Különösen érdemes lenne megvizsgálni a könyvtárak bezárásának és a nyitvatartás csökkentésének hatását a különböző társadalmi csoportokra, a nyitvatartás leghatékonyabb időtartamát és módját, továbbá a szolgáltatások értékét és a használat gyakoriságát meghatározó ténye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zőket, a helyi könyvtárak segítő szerepét az önálló tanulásban.

(Hegyközi Ilona)

97/331

BRUCE, Tessa: University networking: the CD-ROM Special Interest Group at UWE = Man.Inf. 4.vol. 1997. 1-2.no. 38-39.p.

Speciális igénykutatási csoport a hálózati CD-ROM igények felderítésére egy brit egyetemen

CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Helyi gépi hálózat; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra

A University of the West of England (UWE) a különféle információtechnológiai (IT) projektek hatékony megvalósítása céljából bevezette az ún. speciális tanácsadó csoportok (Special Interest Groups, SIG) gyakorlatát. Ezek már több területen bizonyítottak, a konferenciaszervezéstől kezdve a Web-böngészőkig. A csoportok fő célja, hogy az IT szolgáltatások számára felmérjék a használók véleményét, visszacsatolást nyújtsanak az oktatók és a tanszékek használói szokásairól, és végül döntéseket hozzanak a megvalósítandó infrastruktúra fontos taktikai és stratégiai kérdéseiben. A cikk az UWE CD-ROM csoportjának tevékenységét mutatja be.

(Autoref. alapján)

97/332

BUCH, Harald: Benutzerzufriedenheitsstudie 1996 der Universitäts- und Landesbibliothek Münster der „...hier scheint mir alles wunderbar und perfekt!" = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 1.no. 23-31.p.

A használói elégedettség vizsgálata a Münsteri Egyetemi és Tartományi Könyvtárban 1996-ban

Egyetemi könyvtár; Használó; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra

1996 januárjában kérdőíves módszerrel felmérték a münsteri Egyetemi és Tartományi Könyvtár látogatóinak elégedettségét. A könyvtári szolgáltatások főbb területeit (állomány, szabadpolc, katalógusok, kölcsönzés, számítógépes szolgáltatások stb.) 1-6 kérdés képviselte. Az elégedettséget ötfokú skálával mérték. (1 = nagyon elégedett... 5 = nagyon elégedetlen). Ugyancsak skálán mérték, hogy az egyes szolgáltatásokat mennyire tartják fontosnak a megkérdezett az olvasók.

A kérdőíveket a látogatók a helyszínen töltötték ki. Összesen 578 értékelhető kérdőívet dolgoztak fel. A feldolgozást a Microsoft Excel 5.0 verzió programjával történt, a kérdőívek kiértékelése és kódolása kb. 180-190 munkaórát vett igénybe.

A könyvtár szolgáltatásaival általában véve a látogatók 50%-a „elégedett", 32%-a részben elégedett, részben elégedetlen. A „nagyon elégedettek" és az elégedetlenek egyaránt kis, 9-10%-os csoportot alkotnak..

A nyitvatartási idővel (munkanapokon 8-21 óráig, szombaton 9-13 óráig látogatható a könyvtár) csak 38% volt elégedett, 62% bővítést kért. A legtöbben (28%) a szombat délutáni, 18 óráig tartó nyitvatartást javasolták. A könyvtár vezetése ennek figyelembevételével a következő szemeszterben már bevezette a szombat 13-17 órai nyitva tartást.

Az állománnyal már kevésbé elégedettek az olvasók, mint a könyvtárral általában: 42% elégedett, 8% „nagyon elégedett", az elégedetlenek és nagyon elégedetlenek aránya pedig 15,8%. Az átlagérték 2,6, ami az „elégedett" és a „részben elégedetlen" közötti helyet mutatja. A személyzet szolgálatkészségét ezzel szemben magasra értékelték a megkérdezettek. Leginkább az olvasótermek személyzetének magatartását dicsérték (1,5 érték, a „nagyon elégedett" és az „elégedett" között), de egyértelmű az elégedettség a tájékoztatók és a szakreferensek magatar-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tásával is (1,9 érték). Valamivel gyengébb a kölcsönzési részleg dolgozóinak minősítése, bár a 2,3 érték még mindig az „elégedett"-hez áll közelebb, meglepő viszont a tankönyvgyűjtemény dolgozóinak értékelése: a „nagyon elégedetlen"-hez közelít.

A felmérés meglepő információja: az olvasók igen nagy része egyáltalán nem ismeri az új számítógépes szolgáltatásokat. Az IVS információkereső rendszerről 93%, a JASON északrajna-vesztfáliai folyóirat-adatbázisról 88% nem hallott. A szakmai referáló szolgáltatást 84% nem ismeri, az Internetet 76%. (1996 január!)

A felmérés során a legrosszabb minősítést a büfé és a WC állapota kapta. Kevesellték a számítógépes munkahelyeket is – ezek számát a felmérés nyomán azonnal növelte a könyvtár.

A felmérés eredményeit egy kiállításon hozták nyilvánosságra a könyvtár olvasótermében. Táblázatokon ábrázolták az olvasói elégedettséget ill. elégedetlenséget tükröző adatokat, szó szerint idéztek számos olvasói véleményt, a könyvtár reflexióit pedig az egyes témakörökhöz kapcsolódva „Mit tudunk tenni?" felirattal közölték.

(Katsányi Sándor)

97/333

GEFFERS, Gerlinde: Erstaunliche Beliebtheit. Erste qualitative Infas-Studie = Buch Bibl. 49.vol. 1997. 1.no. 42-43.p.

Res. angol nyelven

Infas-tanulmány a német városi könyvtárak használatáról

Felmérés; Könyvtárhasználat; Városi könyvtár

Az NSZK közművelődési könyvtárainak körében, 18 városi könyvtár bevonásával munkaelemzést végeznek azzal a céllal, hogy e könyvtárak üzemmenetét szakszerűen leírják. Ezzel lehetőség nyílik majd a ráfordítás–hozam pontos mérésére, valamint az egyes könyvtárak teljesítményének szabatos összehasonlítására, végső fokon pedig a hatékonyság növelésére. (Lásd a 97/208 tételszámon megjelent referátumot.) E vizsgálat keretében megbízást adtak az INFAS szociológiai kutatóintézetnek, hogy mérje fel a tényleges könyvtárhasználók körét. A felmérés a tervben érdekelt 18 város 13 500 lakosára terjedt ki.

Bár a lakosoknak csak 16%-a rendelkezik érvényes könyvtári olvasójeggyel, a lakók 40%-a vallja magáról, hogy valamilyen formában használója a közművelődési könyvtárnak. (A családtag által kikölcsönzött könyvet olvassa, csak a helybenolvasást veszi igénybe, rendezvényen vett részt.) Az érdeklődés középpontjában változatlanul a könyvhöz jutás áll, azon belül az ismeretközlő irodalom kedveltsége némileg megelőzi a szépirodalmat.

A 14-18 évesek közül csak 10% nem volt még soha könyvtárban, a 65 éven felüliek közül 50%. A kérdezettek 26%-a felhagyott a könyvtár használatával. Távolmaradásuk okát másként ítélik meg a könyvtárosok, és másként ők maguk. A könyvtárosok szerint az elmaradás elsődleges oka az elégtelen dokumentumkínálat és az emelkedő beiratkozási ill. kölcsönzési díj, ezzel szemben nem tulajdonítanak nagyobb jelentőséget a más forrásból való irodalombeszerzésnek. Maguk a távozók viszont elsősorban arra hivatkoztak, hogy más úton-módon jutnak könyvhöz, ill. hogy már nincs idejük az olvasásra. Azok is részben hasonló indokokat soroltak fel, akik még sosem vették igénybe a könyvtárat, de mindenekelőtt arra hivatkoztak, hogy egyáltalán nem ismerik ezt az intézményt. Ennek a problémának egyetlen megoldása van: a könyvtári PR tevékenység fokozása.

(Katsányi Sándor)

97/334

GOLOVANOVA, M.: Prioritety v čtenii delovoj literatury = Biblioteka. 1996. 12.no. 30-33.p.

Prioritások az üzleti irodalom olvasásában

Szakirodalom -közgazdasági

Az Oroszországi Állami Nyilvános Tudományos–Műszaki Könyvtár (GPNTB) 1993 elején

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Kabinet delovoj informacii" néven speciális szolgálatot indított üzleti információk nyújtása végett.

Az egyelőre ingyenes szolgáltatás 1993 és 1995 között gyors fejlődésnek indult: állománya 2560 kötetről 11 795 kötetre nőtt, a látogatások száma 2560-ról [az induló kötetek száma és a kezdeti látogatások száma nem a referáló tévedése miatt egyezik!] 6992-re. Az első évben használt több mint 13 ezer dokumentummal szemben 1995-ben kerek 10 ezerrel többet vettek kézbe.

Gyűjtőköre az alábbiak szerint tagolódik: üzlet, menedzsment, vállalkozás; pénzügy; közgazdaságtan, ezen belül irányítási reform, privatizálás; banküg; tőzsde, tőkepiac, brókerek; kereskedelem, piac; jogi kérdések; biztosításügy; vámszabályok; belgazdaság; referensz művek; ipari katalógusok.

A látogatók mindenekelőtt a referensz művek, tájékoztatási kiadványok iránt érdeklődtek (12,5%). Az irányítási reform és a privatizálás a használat 10%-át tette ki. A pénzügyi irodalom 6,8%-kal, a bankügyi pedig 7%-kal részesedett az igénybevételből. A többi szegment 5% alatti használtságra tett szert.

1995-ben 1994-hez képest, a jogi kérdések és a vámszabályok irodalmát kivéve, valamennyi részterületen növekedett az igénybevétel. Leggyorsabban az üzlet–menedzsment–vállalkozás, az irányítási reform–privatizálás és a banküg szakcsoportjában. A két csökkenő érdeklődést vonzó szakcsoportban „Konsul'tant +" néven online elérhető adatbázis indult, s ennek igénybevétele magához csábította a forgalom számottevő hányadát.

A használók számát illetően a felsőoktatási hallgatók jártak az élen (37%). Ez az elsőség arról tesz tanúbizonyságot, hogy Oroszországban a piacgazdasági viszonyok meghonosítása üzleti szakemberek iránti intenzív kereslettel jár. A mérnökök második helye (10%) pedig arról, hogy a mérnöki hivatáshoz mindinkább szükség van üzleti ismeretekre is. Az „egyéb" használók alatt jórészt kis- és középvállalkozókat kell érteni (használói részesedésük 10%-os). Ők korábban elő sem fordul(hat)tak a könyvtári statisztikákban.

(Futala Tibor)

97/335

JOSWICK, Kathleen E. – KOEKKOEK STIERMAN, Jeanne: The core list mirage: a comparison of the journals frequently consulted by faculty and students = Coll.Res.Libr. 58.vol. 1997. 1.no. 48-55.p. Bibliogr. 7 tétel.

Az általánosan érvényes folyóirat-törzsanyag illúziója, szembesítve az oktatók és hallgatók folyóirathasználatára vonatkozó vizsgálat eredményeivel

Állomány használata; Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Folyóirat; Törzsanyag

Elektronikus és manuális módszerek kombinációjával a jelen tanulmány szerzői összeállították a Western Illinois Library oktatói, ill. hallgatói által leggyakrabban használt folyóiratok jegyzékét. E jegyzékek, bár önmagukban érdekesek, felfedik, hogy a használói szokások mennyire eltérőek még egyetlen egyetemi könyvtáron belül is. Ezért egy ún. általános törzs-jegyzék (core list) összeállítása illuzórikusnak tűnik. A jegyzékek éles különbözősége kiemeli a helyi adatok fontosságát, és az eltérő igények figyelembevételének szükségességét a folyóirat-gyarapítási döntések során.

(Autoref.)

97/336

OTTENSMANN, John R.: Using geographic information systems to analyze library utilization = Libr.Q. 67.vol. 1997. 1.no. 24-49.p. Bibliogr.

Földrajzi tájékoztatási rendszerek alkalmazása a könyvtárhasználat elemzésére

Állomány használata; Könyvtárhasználat; Könyvtári hálózat; Könyvtártelepítés; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatási rendszer -földrajzi

A földrajzi információs rendszerek hatékonyan felhasználhatók a több területi fiókkönyvtárral rendelkező közkönyvtárak használatának elemzésére. A cikk ismerteti a földrajzi informá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ciós rendszereket és az Indianapolis-Marion County Public Library elemzésre szánt adatait. Példákat mutat be a lehetséges elemzésekre: a használók megoszlása, a könyvtárhasználat érdekében megtett távolságok meghatározása, a körzeti könyvtár szolgáltatási területének behatárolása és a használói kör jellemzői, a kiszolgált használók számának meghatározása és a szóba jöhető új könyvtári helyek elemzése, a különféle dokumentumtípusok használatának megoszlása. (Autoref.)

Lásd még 324

Olvasáskutatás

97/337

BREWIS, W.L.E. – GERICKE, E.M. – KRUGER, J.A.: The policy of public libraries regarding the provision of fiction for adult readers = Mousaion. 14.vol. 1996. 2.no. 16-32.p.

Kielégítik-e a dél-afrikai közkönyvtárak a felnőtt olvasók regényolvasási igényeit?

Állománygyarapítás; Közművelődési könyvtár; Olvasásvizsgálat; Próza

Felnőtt olvasók szépirodalmi igényeinek kielégítésével angol nyelvterületen kevéssé foglalkoznak a könyvtártudományi tankönyvek. A közkönyvtárak keletkezése óta tart a vita, gyűjtsenek-e kétes irodalmi igényű, kis esztétikai értékkel bíró irodalmat. A feszültség olyan ellentétes fogalmakban ragadható meg, mint kereslet kontra minőség, szórakoztatás vagy nevelés, tömegkultúra vagy magaskultúra. A legtöbb könyvtár e sarkításoktól óvakodva közbülső irányelveket követ, bár a használói igény egyre súlyosabban esik latba. A szépirodalom beszerzését a könyvtárakban általában nem kíséri olyan körültekintés, mint a szakirodalomét. A könnyedebb prózairodalom tömeges beszerzése és külön kezelése még önmagában nem jelenti az olvasói igények kielégítését.

A vizsgálat annak megállapítását célozta, hogy a dél-afrikai közkönyvtárak vajon mennyiben felelnek meg a felnőtt regényolvasók érdeklődésének. A felmérés tizenegy nagyvárosi könyvtárra és négy vidéki központra terjedt ki, postai úton terjesztett kérdőívek formájában. Tág körben értelmezhető, kiegészítendő kérdéseket tartalmazott a szétküldött anyag, melyek jóllehet nehezebben formalizálható válaszokat válthatnak ki, viszont teret adnak egyéni vélemények, nézetek, célok kifejtésére, ill. rögzített irányelvek saját összefoglalására. A prózairodalomnak három szintjét különböztették meg a kérdésekben, magas nívójú vagy klasszikus irodalmat, középszintű prózát valamint könnyű, szórakoztató tömegirodalmat. A két alsóbb szinthez közös, további műfaji tagolást igyekeztek kialakítani (bűnügyi regény, kémregény, szerelmes történet, történelmi regény, rémregény, háborús regény, kalandregény, fantasztikus regény, társadalmi melodráma, vadnyugati történet stb.).

A felnőttek azért olvasnak szépirodalmat, mert örömet találnak benne, feszültséget oldanak vele, társadalmi tudatosságukat növelik, művelődnek, tájékozódnak, szabadulni igyekszenek a napi robottól, személyes problémáik megoldását keresik. A könyvtárhasználók többsége előnyben részesíti a szépirodalmat a szakirodalommal szemben. Abban is egyetértenek a kutatók, hogy a könnyebb műfajok kedvelőinek száma jóval meghaladja a klasszikus irodalom táborának számát. A szórakoztató regényeken belül is, a krimitől a vadnyugati regényig, megfigyelhető melyiknek van nagyobb népszerűsége. Általában a prózát használják kikapcsolódásra, a szakirodalmat tájékozódásra, mindkettőt használják viszont művelődési célra. A közkönyvtárakat ezért arra kérték, jelöljék meg, hogy e három terület közül (tanulás, tájékozódás, pihenés) melyiknek milyen relatív fontosságot tulajdonítanak. A jelenkori Dél-Afrikában az oktatásra, fejlesztésre, közösségi tájékozódásra esik a legnagyobb hangsúly. Ezért várható volt, hogy a szórakoztatást hátrább helyezik a ranglistán. Valóban a tájékozódás került az első helyre, viszont a kikapcsolódás csaknem azonos súlyt kapott a művelődéssel. A három prózaszint közül a magasszintű irodalmat ítélték a legfontosabbnak, a középszintű irodalmat is nagyon fontosnak vélték, e kettőnek oktató-nevelő értéket tulajdonít-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

va, míg a könnyű irodalom becsült fontossága messze elmarad ezektől.

A válaszadók könyvállományának 56,7%-a szépprózа, mely a kölcsönzésekből 73,8%-kal részesedik. A szakirodalom csak 23%-át teszi ki a kölcsönzéseknek, igaz viszont, hogy több közte a helybenolvasásra szánt mű. A válaszadók szerint szépprózai állományuk fele (52,9%) középszintű irodalom, negyede pedig könnyű irodalom. Látnivaló, hogy Dél-Afrikában a közkönyvtárak megfelelő arányban tartanak szórakoztató irodalmat, bár az igény alapján ez az arány tovább növelhető.

A válaszadó könyvtárak harmadának voltak csak írásban lefektetett irányelvei a szépirodalom szolgáltatására, selejtezési elvekkel pedig csak 15,4% rendelkezett. Nagyon kevesen említettek irodalomismertetést az irányelveikben vagy fejtettek ki elképzelést olvasói panaszok kezelésére. Senki sem tért ki az irányelvek naprakésszé tételének problémájára. A legtöbb válaszadónak vannak külön kritériumai a prózairodalom kiválasztására. A legtöbbük (61,5%) 5-6 ismérvet használ, csak 15,4% tizet vagy többet. Sajnos a válaszadók több mint fele ugyanazon ismérvek alapján válogat a különböző szintű irodalmakból. Csak kevesen használnak értékelő kártyát (scoring card) vagy űrlapot a lehetséges beszerzések mérlegelésére. Néhány válaszadó (23%) úgy korlátozza a beszerzést, hogy nem vásárol műveket bizonyos szerzőktől, ill. bizonyos sorozatokat mellőz. Egy válaszoló a rémregényeket alapos vizsgálat alá veti, mielőtt megvásárolná. Általános vélemény, hogy túl alacsony színvonalú művek vásárlására nem pocsékolhatják az adófizetők pénzét. Legtöbben akként vélekednek (92%), hogy a szépirodalom beszerzését éppolyan komoly válogatásnak kell megelőznie, mint a szakirodalomét. Sokan úgy gondolják, hogy nem az egyes szintekhez tartozást kell figyelembe venni, hanem a témák kifejtésének egyéni színvonalát az adott művekben.

A szolgáltatásban, az olvasók eligazításában a kérdezettek legalább 61,5%-a alkalmaz böngésző területeket, félretételi rendszereket, tematikus könyvkiállításokat, népszerű szerzők listáit. Más tájékoztató módszerekhez, mint pl. bibliográfiákhoz, színes jelzésekhez vagy csoportfoglalkozásokhoz ritkábban folyamodnak. 69% tartja szükségesnek, hogy az irodalom kiemelt tárgyként szerepeljen a könyvtárosképzésben. Ennél többen igénylik, hogy az irodalom mindhárom itt megkülönböztetett szintjéről induljanak kurzusok. A megkérdezettek 77%-a nem készít időszakos felméréseket az olvasói igények alakulásáról.

Dél-Afrikában a nagyarányú oktatásfejlesztés eredményeként rövidesen növekedni fog a műveltségi szinttel együtt azoknak a középrétegeknek az aránya, akik kikapcsolódás céljából veszik kézbe a szépirodalmat. A honi könyvtárakban találnak majd ehhez megfelelő könnyű és középszintű irodalmat, mert az intézmények hozzáállása kedvez, nem korlátozzák eleve a beszerezhető mennyiséget. Ki kell dolgozni válogatási szempontokat az egyes irodalmi szintekre külön is, valamint selejtezési elveket, az olvasói panaszok kezelésének módjait. Főállású irodalmi szakértőket kellene alkalmazni. Lépést illik tartani az olvasói preferenciák változásával, mely akár több intézmény közös, rendszeres felmérése keretében folyhatna.

(Nagypál László)

97/338

BREWIS, W.L.E.: Contemporary popular fiction as cultural and literary phenomenon = Mousaion. 14.vol. 1996. 2.no. 68-80.p.

A mai lektűr mint kulturális és irodalmi jelenség

Szórakoztató irodalom

A jelenkori szépirodalmat tágabb összefüggésben vizsgálva nem tévesztendők szem elől a magaskultúra illetve a tömegkultúra érdemeiről zajló viták. A magasirodalom szűk műveltségi elit elmélyült tanulmányozására és oktatás céljára való. Elárul némi írásmesterség-beli tudást a középszintű irodalom, noha a fentebbi nívójától elmarad. A könnyedebb prózát kisebb irodalmi értékűnek tekintik, stílus és egyéb meghatározók alapján, gyakran a tucatmű (formula novel) elnevezéssel illetik. Ide tartozik a vadnyugati történet, a szerelmes regény és a krimi. A könnyű és a középszintű irodalom teszi ki a jelenkori művek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nagy részét, melyeket könyvtárlátogatók tömegei nagy étvággyal falnak.

A klasszikus irodalomban a magaskultúra nyer kifejezést, míg a közepes szintű illetve könnyű próza javarészt a tömegkultúra kivetülése. A kultúra sokarcú, többrétegű jelenség. Beletartoznak nemcsak a szellemi javak, hanem a társadalmi szokások, erkölcsök, hiedelmek, ezek tárolása a társadalmi tudatban, valamint a társadalom egészének intézményesített működései. A kultúra képessé teszi az embert arra, hogy önös életének értelmet és anyagi formákat találjon. A mai világ tömegkultúrájában és a hozzá kapcsolódó irodalomban az egyéniség kibontakoztatásának óriási szerep jut. A magaskultúra a történelem során elfogadott és felhalmozott alkotások egymásra vonatkoztatott rendszere. A magasirodalom az emberi tapasztalatok rögzítésének új formáit, új kifejezési eszközeit keresi. Napjainkban a tömegkultúra mellett létezik, s felületesen keveredik vele (pl. Mona Lisával hirdetnek szemétkosarat). A népszerű irodalom a többség tapasztalatait erősíti meg, nem igényel különleges tudást a megértése. A tömegkultúra érzékeny és pontos tükre a társadalomnak, ahonnan származik. Nem nyújt új tapasztalatot, hanem a régebbit juttatja érvényre.

A népszerű kultúra minden egyes előretörése kritikák újabb hullámait indította el. Némelyek nemcsak a terméket, de a rendszert is kritizálják. Egyes szélsőséges nézetek szerint a nyugati kultúra bukása elközelgett, hacsak nem fordítható vissza a tömegkultúra kártékony áradata. Az utóbbi kétszáz évben leggyakrabban az alábbi vádak hangzottak el:

1) A népszerű kultúrát tömegcikkek alkotják, amelyeket profitéhes vállalkozók kizárólag a fizető közönség kielégítésére termelnek. Felhozható ez ellen, hogy a magaskultúra is gyakran tömegtermékek formájában terjed. A népszerű kultúra művelői nem megalkuvó utánzók csupán, küzdenek ők is saját eszméikért.

2) A tömegkultúra átvesz a magaskultúrától, közönségessé teszi, elcsábítja előle az alkotókat, kiapasztja a tehetséget. Ennek a fordítottja is igaz, és semmi sem bizonyítja, hogy az ilyen átvétel lealacsonyítaná a magaskultúrát.

3) A népszerű kultúra jó esetben hamis megelégedéshez juttat, rosszabb esetben pedig érzelmileg károsan érinti a befogadót. Csakhogy az emberek szórakozásra használják a tömegkultúrát, tartalmát nem vonatkoztatják a saját életükre. A tömegkultúra már meglevő életjelenségeket használ fel, nem teremt új viselkedésformákat.

4) A népszerű kultúra széles körű terjesztése nemcsak hogy lejjebb szállítja a civilizációs szintet, hanem még engedelmes áldozatokat is nevel a zsarnokok és demagógok számára. Nem bizonyított, hogy a kulturális ízlés magasabb szinten tartana, ha tömegkultúra nem létezne. A nyugati tömegkultúra követését és becsempészését még a kelet-európai kommunista uralmak sem tudták meggátolni.

A szerzők szerint a tömegkultúra hozzásegít hétköznapi embereket ahhoz, hogy kialakítsák önazonosságukat, fejlesszék önkifejezésüket és alkotókészségüket. A népszerű kultúra nem kényszerít, lehetőségeket, ötleteket ad azoknak, akikben megvan a fogékonyság.Tömegközönség létezik, a népszerű szerzőknek ki kell szolgálni igényeit, és ez nem követel kevesebb hozzáértést, mint egy szűk elit kielégítése. Egy jól eladható ponyvaregény még önmagában nem kártékony, és a népszerű kultúra is többrétegűvé vált a század folyamán. A népszerűség nem árt a művésznek, minél szélesebb körhöz jut el a műve, annál inkább hatással lehet a közízlésre. A tömegközönség léte csak társadalmi álprobléma, a vádak eltúlzottak, tapasztalatilag nem igazolhatóak. A tömegkultúra térnyerése növekvő részvétellel járt együtt, és eddig minden szintű művészet lehetséges befogadását elősegítette. Korábbi társadalmak nem tették lehetővé, hogy tagjaik ily nagy számban részesüljenek jó minőségű zenéből, művészetből és kultúrából. Az utóbbi évtizedekben a népszerű kultúra viszonylagos erényeiről folytatott viták nyomán kiegyensúlyozódott az a mérleg, mely évszázadokig a magaskultúra javára billent.

A népszerű irodalom megjelenésekor, a 18. században megkezdődnek a viták a tömegkultúráról. A múlt század elején már általánosan kárhoztatták, mert terjesztése úgymond romlott ízlést táplál, a tudatlanoknak hatalmat ad a gondolkodók fölött. A 19. század második felében a népszerű irodalom hatalmas fellendülése parázs vitákat váltott ki. A kritikusok az irodalmi ízlés hiányát és a közerkölcs vele járó veszélyeztetését panaszolják, mások az érthető menekülési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kényszert látnak benne az ipari társadalom rideg valósága elől. E században még mindig akadnak éles elítélők. Némelyek a protestáns hagyomány hatásának tulajdonítják ezt, mely intellektuális mezben tovább él – ez a nézet könyvtáros körökben is fellelhető. A reformáció forradalmian megváltoztatta az európai lelkiismeretet az időkihasználás, a munka fontossága és az élvezetek bűnössége tárgyában. A múlt században a regényolvasást úgy tekintették, mint a könnyelműség, feslettség jelét. Idő- és pénzpocsékolás az olvasás gyönyöre, a költő Coleridge is nyomorult álmodozónak írja le a regényolvasót.

Elitista téveszmének kell tekintenünk, hogy az olvasó vagy az irodalomértő kevesek, vagy a tömegek közé tartozik. Dickens és Hemingway mindkét szinten írt, Melville ponyvaíróként kezdte, komoly íróként végezte, Kurt Vonnegut Jr. és John Hersey jelentékeny határesetek.

A könnyebb irodalom megvitatása nem képzelhető el a „műfaj" és a „formula" (képlet) fogalmainak tisztázása nélkül, minthogy ezek adják irodalmi lényegét. Az alapműfajok közé utólag vették fel a regényt és a novellát. Új irodalmi formák kialakulása és a kritikaelmélet alapváltásai gyökeres változásokat idéztek elő a műfajok felfogásában és rangsorolásában. A romantika kora óta a műfajokat az irodalom kézenfekvő és önkényes osztályozási módjainak tartják.

A legutóbbi néhány év a műfaj és a formula összemosását eredményezte, mivel a kritikusok és kommentátorok egymással felcserélve használják a két fogalmat. A *formula* (képlet) kulturális konvenciók, alapanyagok vagy alapvető történetminták meghatározott összessége. Segítségével következtetéseket lehet levonni nagyobb csoportok közös képzeletvilágának azonosításához, koronkénti és kultúránkénti megkülönböztetéséhez. Műfaj és formula nem két különálló dolog, hanem az irodalomelemzés bonyolult folyamatának két szakasza. A szabályos képlet (formulaic pattern) már a múlt században kiadott irodalomban is tisztán kivehető, de önálló irodalmi és (filmművészeti) műfajalkotóvá csak a huszadik század során lépett elő. Ha egy vadnyugati regényt akarunk értékelni más vadnyugati regényekhez viszonyítva, akkor a formula-műfaj (formula genre) fogalmát fogjuk használni. Ha viszont ezt a vadnyugati történetet valami egyetemesebb, generikus kategóriához, pl. egy tragédiához vagy szerelmi történethez hasonlítjuk, akkor az alapműfaj (archetype-genre) fogalmát alkalmazzuk.

A tucatirodalom lényege a kiszámíthatósága: az olvasó kiismeri a formulát korábbi olvasmányai alapján, tudja előre, mi fog történni, érzelmi biztonságot talál egy elbeszélő sémában. A tucatmű hatása azon múlik, mennyire élénkíthető fel egy ismert tapasztalat. A tucatelbeszélés saját világot alkot, mely megszokottá válik az ismétlődések által. A tucatirodalom kikapcsolódásra, menekülésre nyújt alkalmat, közvetlen izgalmakat vált ki, gyors megelégedést okoz, ellentétben a klasszikus irodalom fáradságos elemzésével. Négy előnye a következő:

1. Már létező érdekeket és magatartásokat erősít meg képzelt világában. Ily módon a kultúrközösségi vélekedését a valóságról és az erkölcsről fenntartja.

2. Felold érdekkonfliktusból eredő feszültségeket a különböző csoportok között.

3. Megmutatja a tiltott cselekvés határait.

4. Segít hozzáidomítani a változásokat a társadalmi értékekhez, elsimítja az átmenetet régi és új között, a kulturális folytonosságot szolgálja.

Egyik fő vonzereje, hogy benne az erkölcsi értékrend nem borul fel, a társadalom adott állapota megmarad. Az életre keltett formula végső próbája, hogy túljut-e saját korán, érdekes lesz-e későbbi nemzedékeknek, kultúráknak. Számos, ma középszintű vagy könnyű irodalmi mű válik majd végül klasszikussá.

(Nagypál László)

97/339

STEL'MAH, V.: Čtenie v postsovetskoj Rossii = Biblioteka. 1996. 10.no. 8-11.p.

Olvasás a Szovjetunió utáni Oroszországban

A cikk a „Sobytie 1996" c. konferencia-mellékletben található

Olvasásvizsgálat

A referált beszámoló az Oroszországi Állami Könyvtár olvasásszociológiai és könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ügyi főosztályának, valamint az Összoroszországi Közvéleménykutatási Központ szakembereinek 1994. évi vizsgálódásait ismerteti.

A posztszovjet évek eredményeként alapvetően új olvasói szituáció jött létre az országban, mely az összes társadalmi középréteg tagjait felszabadította az ideológiai művek, a munkásokról és a parasztokról szóló szépirodalom olvasásának kényszere alól.

Mindenekelőtt az tűnik szembe, hogy a könyveket vásárolni tudók körében megjelentek (4,1%-os részesedéssel) a merőben új kereslet képviselői, azaz az üzleti élet, a menedzsment, a pénzügyek és a jog iránt érdeklődők. Erős azok részesedése is, akik szótárakat, kézikönyveket (14,8%), illetve idegen nyelvtanulási irodalmat (9,4%) keresnek. A vallásos és kvázivallásos irodalom vevői 12,6%-ot képviselnek, a keleti vallások, a parapszichológia és az okkultizmus iránti érdeklődés pedig 8,7%-ot tesz ki. Így, noha az olvasás presztízse alászállt, megváltozott funkcionális irányultsága: keretében nőtt a gyakorlatias használat.

A tömegkultúra szépirodalmi termékei ugyancsak látványos felfutást értek el. Kiadásuk 1984-hez képest megtöbbszöröződött, s könyvtári keresettségük is jóval gyakoribb lett. A detektív-történeteket a könyvtárhasználók 20, a könyvvásárlók 53,5%-a szokta keresni. Az iménti arányok a fantasztikus irodalmat illetően 8,8 és 31,9, a szerelmes–szentimentális címeket illetően 8,9 és 36,8, a történelmi sztorikat pedig 4,2 és 35,9%-ot tesznek ki. A fantasztikus és detektívtörténetek legfőbb olvasói és vásárlói a 40 év körüli férfiak, a szerelmes regényeké, a gyermekirodalomé, a klasszikusoké és a nyelvkönyveké a 35-40 év közötti nők. Úgy néz ki, hogy előbb-utóbb ők lesznek a legnépesebb „fogyasztói" csoport is.

Az oroszra fordított irodalom kiadásában háttérbe szorultak a XIX. századi és a XX. század eleji klasszikusok, helyükbe a mai (főként amerikai és angol) bestseller írók léptek, s tekintélyes pozíciókat hódítottak maguknak mind a könyvtári, mind az azon kívüli olvasásban. Vannak, akik e jelenség láttán az USA kulturális expanziójáról beszélnek, s vannak, akik azt állítják, hogy elindult a nyitott kulturális térség eszméjének realizálódása. Csakhogy: a tömegkultúra produktumai valójában „nemzeten kívüliek", s a civilizált társadalmak általános imidzseit és sztereotípiáit terjesztik.

Az elmondottak ellenére sem lehet állítani, hogy a társadalmi tudat a posztszovjet évek során máris alapvetően megváltozott volna. Ezt a vizsgálódások végzői bizonyos „beugrató" kérdésekre (igaz-e, hogy Oroszország a világ legtöbbet olvasó országa; igaz-e, hogy az orosz irodalom a világ legnagyobb irodalma) kapott, többségükben pozitív válaszok alapján állapíthatták meg. (A szovjet korszakra jellemző válaszoktól való elmozdulást a fiatalok körében lehetett megfigyelni.)

(Futala Tibor)

97/340

LINDSTRÖM, Aslak: Lakutaito sivistyskoulusta = Kirjastolehti. 88.vuo. 1996. 11.no. 326.p.

Problémák az olvasástudás és az olvasási kedv területén

Iskolai könyvtár; Olvasásra nevelés

A finn Tanügyigazgatóság (opetushallitus) „Megvalósítja-e az alapiskola az egyenértékűséget" elnevezésű felmérése azt a kellemetlen meglepetést hozta az olvasástudás tekintetében világelső Finnország számára, hogy az utóbbi években drámaian csökkent a fiatalok olvasási kedve, és ez kimutatható hatással van olvasástudásukra is. Elsősorban vidéken, főleg pedig az északi országrészben élő fiútanulóknál figyelhető meg az elmaradás.

Bármilyen magas színvonalúak is a finn közművelődési könyvtárak, az iskolákban is nélkülözhetetlen a könyvtári közeg. A felső tagozatok könyvtárai számára 1995-ben a Tanügyigazgatóság, összefogva a könyvkiadókkal, előnyös feltételekkel kínált föl egy megalapozó könyvcsomagot. Nagyon fontosnak látszik azonban a gyengén ellátott, sőt a több helyen hiányzó alsó tagozati könyvtárak fejlesztése, az olvasásra ösztönző tanulási környezet kialakítása. Bármennyire jól be vannak kapcsolva az iskolák az elektronikus kommunikációs hálózatokba, nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szabad megfeledkezni arról, hogy a médiák ismerete mellett a „régi technológiában" is otthon kell lenniük gyermekeinknek: az információt nemcsak az Interneten, hanem a könyvespolcon is meg kell találniuk.

(Sz. Nagy Lajos)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Audiovizuális, optikai, elektronikus információhordozók

97/341
VERHO, Seppo: Lasten lainaus vähenee! = Kirjastolehti. 88.vuo. 1996. 7-8.no. 217.p.

Csökkenőben a gyermekek kölcsönzése Finnországban

Gyermekolvasó; Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár

Tizenkét könyvtárban végzett felmérést a folyóirat: négy városi, két kisközségi és hat, 5-20 ezer lakosú településen. A kapott eredmény szerint a gyermekek kölcsönzési aktivitása 9%-ot esett vissza a 90-es évek elejéhez képest, miközben a felnőtteké 30%-kal nőtt.

A könyvtárosok szerint a könyvkölcsönzésben van számottevő visszaesés, kiváltképp a szépirodalom területén. Az ismeretterjesztő és az idegen nyelvű könyvek kölcsönzése viszont növekvőben van, s ez azzal függhet össze, hogy az iskolai oktatási gyakorlat az önálló ismeretszerzést preferálja. Oka lehet még a szépirodalom iránti érdeklődést lanyhulásának az ifjúsági irodalom szerény kínálata és a kínálat vitatható minősége. Valószínűleg az is közrejátszik a visszaesésben, hogy a gyermekek manapság fiatalabb korukban kezdenek el szépirodalmat olvasni a felnőtt részlegből, s így kölcsönzésük a felnőttek százalékát növeli. Egyértelmű tény viszont videókölcsönzéseik növekedése. A tapasztalatok szerint a másik tényező, amely a könyvolvasástól elvonja a gyermekeket, az otthonukban elérhető számítógépes játékok.

(Sz. Nagy Lajos)

97/342
COX, Richard J.: Taking sides on the future of the book = Am.Libr. 28.vol. 1997. 1.no. 52-55.p.

Egy könyvtártudományi oktató álláspontja a „könyvek vagy bájtok" vitájában

Elektronikus publikáció; Könyv

A könyv jövőjét kutató szerzők társadalmunkat egy mindentől elrugaszkodott, állandó átalakulásban lévő, az információs korba rohanó képződményként írják le. A témába vágó írások egy másik fajtája – elég furcsa módon – nyomtatott könyvekben reklámozza a meggazdagodás lehetőségét az információs szupersztrádán.

Kik ezek a szerzők, és közelebbről szemlélve, milyen nézeteket vallanak? A jövő könyvtárosait és információs szakembereit oktatóknak mennyire kell odafigyelniük ezekre az írásokra? Ezek napjainkban a könyvtárosképzés fontos kérdései.

Ilyen és hasonló kérdések felvetésekor hasznos iránytű lehet Neil Postman *Az oktatás vége: az iskola szerepének újragondolása (1995)* [(1)] című könyve, amely különböző nézetek ütköztetésével hat olvasóira. Ehhez hasonlóan az e témában összegyűjtött irodalom vegyes üzenetet hordoz, ami arra indította a jelen tanulmány szerzőjét, hogy a tanterem falai közé vigye a vitát. Szerzőnk felfogása szerint a négy évszázada élő, hagyományos nyomtatott irodalom a 21. században is fontos szerepet fog játszani, és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ez nem zárja ki, hogy emellett még navigáljunk az Interneten, vagy böngésszünk az elektronikus csatornákon fellelhető szövegekben. A két világ békésen megférhet egymást kiegészítve.

Ezt a véleményt azonban nem mindenki osztja. A szerző két kiemelkedő véleményt említ meg, amelyek jól példázzák a könyv jövőjéről alkotott extrém nézeteket. A továbbiakban Nicholas Negroponte és Barry Sanders gondolatait idézzük szerzőnk, Cox professzor kommentálásával.

Negroponte *Digitális lét* című műve [2] a számítógépek által szervezett társadalom képét villantja fel. Tapasztalatai szerint a gépek képessége már túllépett egy bizonyos minőségi szinten és az élet szerves részévé vált.

Itt professzorunk epésen megjegyzi, hogy talán a paperback nem vált már ugyanígy mindennapivá?

Míg Negroponte műve inkább személyes vízió, vallomás, addig a másik fent említett szerző, Sanders tudományosabb, személytelenebb, és így is kezeli a technológiák előretörését világunkban. Írásának igazi könyv jellege van – mintha olyan korban adták volna ki, amikor még senki sem vonta kétségbe a könyv létjogosultságát.

Sanders [3] elsöprőnek, egy győztes hadsereg bevonulásának ábrázolja az elektronizáció térhódítását, megfeledkezve arról a sok negatív tényezőről, amit bizonyos szempontból éppen az információs technológiák szabadítottak ránk: bűnözés, társadalmi nyugtalanság, a válság, az elidegenedés, a nevelés csődje.

A Sandershez és Negroponte-hoz hasonló szerzők sorából még kettőt ragad ki a cikk írója.

Sven Birkets [4] az egyikük, akinek hangvétele talán Sanderséhez fogható. Miután felsorolja azokat az eredményeket és mellettük a veszteségeket, amelyeket az új technológiák megjelenése hozott, nagyvonalúan átsiklik a negatív hatásokon. Ő is észleli az olvasás és a hagyományos műveltség ellen ható erőket, de közömbösítésükre nem tud receptet adni.

Richard Lanham [5] a másik szerző, akinek alapgondolata kissé meghökkentő. Szerinte az elektronikus közlésmód nem szétrombolni, hanem inkább teljessé fogja tenni a nyugati írásos kultúrát. Könyvét letéve itt ovációban törhetne ki az olvasó a sugárzó optimizmustól, hacsak hirtelen nem gondolna arra, hogy milyen is a világ mai állapota.

A jelen tanulmányban felsorolt könyveket pont-ellenpontként használva vitát lehetne nyitni a könyv jövőjének témájában, hasonlóan a modern társadalmat megosztó egyéb témákhoz, amilyenek pl. a faji kisebbségek kérdése az oktatásban, a bevándorlás, a vallás stb. Éppen ez a módszer az, amit Peter Stearns [6] követ: a folyamatok láttatása doktrinák tanítása helyett, eszmék versengése kész elméletek helyett. A mai oktatásban kitűzendő feladat, hogy a diákok fel legyenek készítve a navigálásra az úgynevezett információs szupersztrádán.

Két véglet között választhatunk: vagy a könyv halálát hirdetjük és a virtuális könyvtár érkezését, vagy inkább a diákokba oltjuk a könyv- és írástörténet ismereteinek esszenciáját, ami feltehetőleg több hasznukra lesz későbbi döntéseik meghozatalakor. Nem meglepő, hogy szerzőnk az utóbbi megoldásra voksol.

Az új információs korszakot hirdető kutatók természetesen sok értéket adhatnak az oktatás számára, segíthetnek a gyorsan változó társadalmi folyamatok megragadásában. Segíthetnek eljutni arra a felismerésre, hogy a hagyományos könyv, vagy az elektronikus szöveg egyaránt az egyetemes emberi tudás hordozója. Bármi helyettesítse a könyvet a jövő társadalmában, az akkor is örökké az emberiség egyik szimbóluma, relikviája marad.

Nincs kizárva, hogy a vízpartra, vagy a repülőgépre nemsokára már csak egy digitális lapocskát viszünk magunkkal a megszokott, a sok olvasástól gyűrődött könyvünk helyett, de ennek bekövetkezte csak akkorra várható, amikor az elektronizáció nagy guruja, Negroponte gondolatait már kizárólag bitekbe és bájtokba szedve táplálja számítógépébe, s nem lesz szüksége a nyomtatott kiadásra.

(1) Neil Postman: The End of Education: Redefining the Value of School (1995)
(2) Nicholas Negroponte: Being Digital (1995)
(3) Barry Sanders: A Is for Ox: Violence, Electronic Media, and the Silencing of the Written Word (1994)
(4) Sven Birkets: The Gutenberg Elegies: The Fate of Reading in an Electronic Age (1995)
(5) Richard Lanham: The Electronic Word: Democracy, Technology, and the Arts (1993)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(6) Peter Stearns: Meaning Over Memory: Recasting of the Teaching of Culture and History (1993)

(Nagy Ferenc)

97/343

DELL'ORSO, Francesco: Banche dati di filosofia su CD-ROM. Una ressegna analitica di quattro prodotti di spicco = Boll.AIB. 36.vol. 1996. 3.no. 315-328.p.

Négy filozófiai CD-ROM adatbázis elemző összevetése

Adatbázis -filozófiai; CD-ROM

A tanulmány kizárólag CD-ROM formátumú, tehát nem papír-alapú és nem online adatbázisokat hasonlít össze, az amerikai monotematikus *Philosopher's Index* egyik kumulatív kiadását, továbbá három interdiszciplináris adatbázist: a finn Vaasa Egyetem humántudományi *Sophia* CD-ROM-ját, a német *Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur aus allen Gebieten des Wissens* adatbázist és a francia INIST humántudományi, *Francis* nevű lemezeit. [Sajnálatos, hogy az összeállítónak nem volt módja az *IBZ DIP (Dietrichs Index Philosophicus)* című, a nemzetközi recenzió- és „Festschrift"-bibliográfiákat is figyelembe vevő különkiadását is vizsgálni.]

Néhány összehasonlító adat: A *Sophia* az egyetlen, amely csak lemezként létezik, az *IBZ*-nek nyomtatott, a másik kettőnek nyomtatott és online változata is van. Az interdiszciplinárisak közül csak az *IBZ* vásárolható meg szakterületenként. A *Francis* másfél millió rekordjából a PHIL szekció kb. százezret tartalmaz, a *Philosopher's Index*nek kb. 230 ezer, a *Sophia Philis* részének 52 290 rekordja van, az *IBZ* hatszázezer rekordjából a PHIL szekció 81 ezret tesz elérhetővé.

Könyvek adatait csak a *Philosopher's Index* közli (ill. a nem vizsgált *DIP*). Az évi gyarapodás a filozófiai szekciók esetében: *Francis* 4000, *Ph.I.* 6300, *IBZ* 9000, a *Sophiáról* nincs adat.

Frissítés (ugyanebben a sorrendben): éves, negyedéves, éves, rendszertelen. A *Sophia* kitekintése európai, keleti hangsúllyal, az *IBZ* világméretű, a *Ph.I.* elsősorban angol, francia, német, olasz, spanyol, ill. más nyelveken válogatott anyagot tartalmaz. A *Francis*nak nincs nyelvi, vagy földrajzi korlátozása, ám úgy tűnik, hogy a keleti filozófiákat csak nyugati kapcsolataik révén veszi figyelembe.

Három adatbázis rendelkezik „help" funkcióval és nyomtatott kézikönyvvel, a *Sophia*nak csak help-je van. A *Francis* és az *IBZ* DOS-os, a *Ph.I.* DOS, Windows és Mac verziót egyaránt „ért", a *Sophia* Windows alapú, de kérésre a DOS verzió is elérhető.

További tapasztalatok: 35 kiválasztott filozófiai szakfolyóiratból a *Ph.I* 30-at, a *Francis* és a *Sophia* 28-28-at, az *IBZ* 24-et dolgoz fel. Egy szakértő elkészítette egy Wittgensteinnel kapcsolatos kérdés teljes egy évi bibliográfiáját, amely 20 cikket és 5 könyvet tartalmazott. Ugyane kérdés irodalmaként a *Ph.I.* 16 cikket és 2 könyvet, a *Francis* 11, az *IBZ* 7, a *Sophia* 2 cikket tudott nyújtani. Ami a szoftvert illeti, kiemelkedik a *Philosopher's Index*, leggyengébb a *Sophia*, ahol még installálási nehézségek is akadtak. A *Francis* külön előnye, hogy a már megfogalmazott keresések könnyen felidézhetők és javíthatók, saját adatbázisba pedig legkényelmesebben a *Philosopher's Index*-ből lehet letölteni.

(Mohor Jenő)

97/344

GUTHRIE, Kevin M. – LOUGEE, Wendy P.: The JSTOR sulution: accessing and preserving the past = Libr.J. 122.vol. 1997. 2.no. 42-44.p.

Kísérlet a kulcsfontosságú folyóiratok elektronikus tárolására: a JSTOR (Journal STORage) program

Alakfelismerés; Együttműködés -belföldi; Gazdaságosság -könyvtárban; Időszaki kiadvány; Konverzió; Megőrzés

A növekvő dokumentumállományok kezelése régi problémája a tudományos könyvtáraknak. Már 1974-ben a tudományos könyvtárak szövetségében részt vevő könyvtárak több mint fele tervezte kihelyezett raktárak létesítését, ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bár az olvasók panaszkodtak a hozzáférés korlátai miatt (különösen a régi könyveket tanulmányozó kutatóknak jelentett nehézséget ez, hiszen nem vehették kézbe a műveket, minden kötetet külön be kellett kérniük).

A JSTOR (Journal Storage) nem profit-orientált szervezet New Yorkban, amely azért jött létre, hogy a digitális technológiát hasznosítva a magfolyóiratokat megóvja és egyben hozzáférhetővé tegye. Ira Fuchs (a Princetoni Egyetem főtechnológusa, s a Bitnet társ-alapítója), valamint William Bowen, a Mellon Alapítvánnyal karöltve, együttműködő partnert kerestek a fontos folyóiratok régebbi évfolyamai adatbázisának elkészítéséhez. A University of Michigan (UM) digitális könyvtárait választották, a TULIP néven ismert vállalkozásukra való tekintettel. 1994-ben a JSTOR elnyert egy Mellon-pályázatot, 750 ezer folyóiratoldal digitalizálására, valamint olyan szoftver kifejlesztésére, amely elérhetővé teszi ezt az anyagot a Weben használatos browser-programok segítségével. Meggyőződésük volt, hogy a költségek sok könyvtár között megoszthatók, a felszabaduló polcférőhely is indokolja a ráfordítást.

A cikk leírja a munka menetét, a sok nehézséget (gyanakvó kiadók, hiányzó számok, kitépett oldalak, a kiadói adatok változásai), és ismerteti a fejlesztői munkát (pl. nyomtatási formátumok kifejlesztése, a keresési program kapacitásának növelése, a használói felület átszervezése, képkeret-alapú interfész, a találatok fontossági sorrendben való megjelenítése, a keresés egyes típusokra való leszűkíthetősége).

Megvizsgálták a használói magatartást, az érdeklődés korszakonkénti gyakoriságát, s azt is, hogy mennyire változtatta meg a digitális változat elérhetősége a kutatói gyakorlatot és a kutatók közötti kommunikációt. Kiderült, hogy a JSTOR-ban szereplő címek iránt érdeklődők gyakrabban használták az elektronikus verziót, és az Internet lehetőségeivel is jobban éltek.

Bár az eredeti Mellon-pályázat jelentős összeggel (kb. 4 millió dollárral) adott lendületett a vállalkozásnak, a JSTOR-nak pénzügyileg rentábilisnak kell maradnia. A költségek (a teljes évfolyamok előkészítése, digitalizálás, karakterfelismerés, indexelés, tárolás, a hozzáférés biztosítása, a használóknak nyújtott segítség, valamint a vezetési és felügyeleti költségek) nehezen kalkulálhatók, ezért egy árstratégiát dolgoztak ki, amely tekintettel van a résztvevő könyvtárak nagyságára, visszakeresési igényeire, ill. a kutatómunkában játszott szerepére. A részvételi díj egy egyszeri adatbázis-fejlesztési hozzájárulást (10-40 ezer USD), valamint évenkénti hozzáférési díjat (2-5 ezer USD) foglal magában. Bővebbet a Web-lapjukon lehet megtudni: ttp://www.jstor.org.

(Mándy Gábor)

97/345

KELLER, Alice: Elektronivsche Zeitschriften in Bibliotheken. Ein Erfahrungsbericht aus der ETH-Bibliothek = Nachr.Dok. 48.Jg. 1997. 3.no. 131-136.p.

Res. angol nyelven

Elektronikus folyóiratok a könyvtárakban: a zürichi Állami Műszaki Főiskola könyvtárának tapasztalatai

Elektronikus folyóirat; Főiskolai könyvtár -műszaki; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Az „Elektronikus folyóiratok az ETH könyvtárában" nevü projekt azt példázza, hogyan szerzi be, gondozza és kínálja virtuális folyóiratállományát egy nagy tudományos könyvtár. Már 1995 végén elkezdődtek az előkészületek, s az ETH (Eidgenössische Technische Hochschule, Zürich) könyvtára Európában az elsők között bocsátotta olvasói rendelkezésére elektronikus folyóiratainak komoly választékát.

A könyvtár folyóiratállománya közel 8000 kurrens címből áll, melyek adatai az ETHICSplus online katalógusban is megtalálhatóak. Központi könyvtári szerepköre mellett az ETH könyvtára egyben a természettudományos szakirodalom információs központja is, és fontos szerepet játszik az országos szakirodalmi ellátásban.

A természettudományi és műszaki szakterület rendkívül alkalmas a virtuális folyóiratállomány kialakítására: a releváns publikációk – elsősorban a folyóiratcikkek – száma rohamosan nő; a kutatók abban érdekeltek, hogy a szükséges információkhoz minél gyorsabban hozzáfér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hessenek, s lehetőleg a munkahelyükön, illetve a képernyőjükön tanulmányozhassák azokat; a könyvtár használói jól fel vannak szerelve számítástechnikai eszközökkel.

Az ETH könyvtárában a munkálatok kezdetén az online folyóiratokról szóló ismertetőket rendszerezték, s a projekt vezetője intenzíven tanulmányozta a kaliforniai könytárak idevágó tapasztalatait is (Red Sage, TULIP). 1996 májusában tudták az első online folyóiratokat hozzáférhetővé tenni. 1996 folyamán majdnem minden szakfolyóiratra, amely a könyvtár gyűjtőkörébe illett és teljes szöveges formában online előfizethető volt, megvásárolták a licenszet, lehetőleg a főiskola egészére kiterjedően. Az év végére mintegy 100 elektronikus folyóiratot szolgáltattak olvasóiknak; ezeknek a 10%-a kizárólag elektronikusan publikált cím volt, a fennmaradó 90% nyomtatott változatban is megjelent.

Kezdetben elsősorban a mennyiség növelésére törekedtek, hogy minél több tapasztalatra tegyenek szert a különböző kiadókkal és a felhasználói felületekkel kapcsolatban, s lehetőleg a folyóiratok széles skáláját nyújthassák olvasóiknak. Az idén már a minőségen van a hangsúly: csak olyan folyóiratok kerülhetnek be a választékba, amelyek online változata jó színvonalú, és amelyet nyomtatott formában is intenzíven használnak az olvasók.

Az ETH könyvtára nem tárolja saját hálózatán az e-folyóiratokat: valamennyit a kiadóktól/közreadóktól kell lekérdezniük a használóknak. A kiadókkal való tárgyalás (a licensz-feltételek meghatározása, a használók körének a tisztázása, a hozzáférés tesztelése) a könyvtár feladata, mivel a folyóirat-előfizetési ügynökségek ezt a munkát jelenleg nem vállalják át.

A könyvtárban elérhető elektronikus folyóiratok jegyzékét a honlapon teszik közzé (http://ezinfo.ethz.ch/EZ_LIB/ejour.html). Minden folyóiratcím mögött annak a szervernek az URL-je rejtőzik, amelyen a szövegeket tárolják, de ezek elérése nem mindig egyszerű: attól függ, mely szinten kell a jelszavakat beírni, továbbá gyakoriak a szervercím-változások is. A gyorsabb hozzáférés végett egy keresőgépet programoztak a honlapra, amely lehetővé teszi a tárgyszó szerinti keresést (max. három szóig), s még az idén elkészül a folyóiratcímek szakok szerinti jegyzéke is.

Valamennyi online folyóiratcím szerepel az elektronikus katalógusban, az ETHICSplus-ban, az URL-ek lábjegyzetként szerepelnek a bibliográfiai leírásában. Ideális esetben az OPAC-ban látható URL-re kattintva kellene az online-folyóirat szerverére eljutni: ezt a HotETHICSplus kínálja, amely Java nyelven írt használói felület az ETHICSplus Internetes elérésére (http://www.ethics.ethz.ch/HotETHICS.html).

Az online folyóiratok archiválása mind a kiadók, mind a könyvtárak számára új feladat. Megoldás híján általában az év végén kinyomtatott változatot archiválják, olykor éves kumuláció készül CD-ROM-formában, de ez utóbbi sem megoldás hosszú távon, csak a könyvtárakra hárítja a problémát. Emellett várhatóan egyre több digitalizált és/vagy multimédia-melléklet fog napvilágot látni, melyeket nem lehet kinyomtatni, s archiválásuk sem oldható meg így.

Bár az ETH könyvtárában három nyilvános Internet-állomás szolgálja az elektronikus folyóiratok elérését, a kutatók inkább a munkahelyükön olvassák ezeket. A honlapon található elektronikus címen meg tudják keresni a könyvtárost, párbeszédet tudnak vele folytatni, és kérdéseket vagy üzeneteket is küldhetnek neki.

Mivel az ETH könyvtára nem tárolja az elektronikus folyóiratokat, statisztikai adatok sem állnak rendelkezésére a használat gyakoriságáról. Az olvasók véleményéről ezért 1996-1997 telén felmérés készült, amelynek eredményeit az idén publikálni fogják.

A megnövekedett érdeklődés ellenére kizárólag a főiskola oktatói és hallgatói vehetik igénybe az elektronikus folyóiratokat: a külső használók számára a jövőben is nélkülözhetelenek lesznek a xerox-másolatok, vagyis a nyomtatott folyóirat-változatok.

(Murányi Lajos)

97/346

NOREK, Sabine: Die elektronische wissenschaftliche Fachzeitschrift. Entwicklung, Stand und Perspektiven einer nutzergerechten Gestaltung = Nachr.Dok. 48.Jg. 1997. 3.no. 137-149.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus tudományos folyóiratok: a használók igényeinek megfelelő forma kialakulása és továbbfejlesztésének lehetőségei

CD-ROM; Elektronikus folyóirat; Publikálás -tudományos kiadványoké; Számítógép-hálózat; Tipográfiai szerkesztés

Jelenleg az elektronikus folyóiratok lehetőségeit elsősorban a természettudományi folyóiratok vonatkozásában vizsgálják. A természettudományok, a kiadói ipar és a könyvtárügy információs szakemberei az elektronikus folyóiratoknak a hálózaton, ill. CD-ROM-on történő szolgáltatási lehetőségeiről értekeznek. A természettudományi egyesületek, a kereskedelmi kiadók és maguk a kutatók egyre több elektronikus folyóiratot jelentetnek meg. E háttér figyelembevételével a cikk ismerteti a természettudományi elektronikus folyóiratok kifejlődését és jelenlegi állapotát. Ennek során a tudományos folyóiratok funkcióira és a használói vizsgálatokra összpontosít, hogy következtethessen a használókra orientált elektronikus folyóiratok megtervezésére.

(Autoref.)

Lásd még 275-276, 279-280, 283-285, 306, 331

Kommunikációs technikák

97/347
SCHNELL, Eric H.: The World Wide Web: a new medium for professional communication = Internet Ref.Serv.Q. 1.vol. 1996. 4.no. 33-41.p. Bibliogr. 13. tétel.

A World Wide Web: új lehetőség a könyvtárosok szakmai kommunikációjára

Kommunikáció -személyzeten belül; Könyvtártudományi tájékoztatás; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A World Wide Webet egyre fokozottabb mértékben használják a könyvtárak a hagyományos szolgáltatásaik kibővítésére. A Web a könyvtárosok közötti kommunikációt is segíti, továbbá előadások közreadására, kiállítások szervezésére és projektek bemutatására is alkalmas. Célszerű a könyvtár szerverén valamennyi munkaterületet biztosítani a könyvtárosok számára az új médiummal való kísérletezésre és a szakma érdeklődésére számot tartó közlemények elhelyezésére. A jelen cikk a Weben történő szakmai kommunikáció lehetőségeit méri fel, s az ilyen jellegű használat kérdéseit vizsgálja.

(Autoref.)

Lásd még 299

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

97/348
SRAJBERG, A.L.: Ostorožno: avtomatizaciâ i râdom Internet. Ne nosite rozovyh očkov! = Naučn.Teh.Bibl. 1997. 1.no. 53-64.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vigyázat: számítógépesítés és azután Internet: ne hordjunk rózsaszín szemüveget!

Számítógépesítés; Számítógép-hálózat

Az orosz könyvtárak gépesítése „viharos gyorsasággal" zajlik, de nem mindig átgondoltan. Az nem gépesítés, ha a számítógépet divatos berendezési tárgynak tekintik, és legfeljebb az írógépet helyettesítik vele.

A számítógépesítés folyamatában két csoport játszik meghatározó szerepet: az egyik a számítógépes szakember, aki a könyvtárba akar zsúfolni mindent, ami a számítástechnikai piacon található, anélkül, hogy a leghalványabb fogalma lenne a könyvtári munkáról. E kategória legjobbjai, a könyvtárosok segítségével idővel kiváló könyvtárgépesítési szakemberekké válhatnak. A másik a könyvtár vezetősége, aki nem akar lemaradni, hátul kullogni a fejlődésben és féltékenyen figyeli más könyvtárak sikereit, ezért sürgeti a számítógépek bevezetését a könyvtár munkájába. Sokszor ő játssza a döntőbíró szerepét a számítástechnikusok és a könyvtárosok között. A fenntartótól vagy más forrásból származó pénzeket szívesen költi számítástechnikai eszközökre, de ő a felelős azért is, hogy a beszerzett eszközök 50 vagy magasabb százalékát egyáltalán nem vagy nem hatékonyan használják.

A gépesítés kényes kérdés. Nem vitás, hogy gépesíteni kell, de milyen erővel, milyen eszközökkel és főleg mi célból? A lényeg nem a számítógépben, hanem a gépi rendszerben és a választott technológiában van. Tipikus hiba a régi, hagyományos technológia átvitele a számítógépre, ami nem munkamegtakarításhoz, hanem ellenkezőleg még több, párhuzamos munkához vezet. A könyvtárosokat fel kell készíteni a változásra (tapasztalatcserékkel, a rendszerek kipróbálásával), hogy maga győződjön meg az új technológia előnyeiről.

Oroszországban a gépesítés más szemlélettel (és az IBM/360, IBM/370 gépeknek megfelelő ESZ számítógépekkel) kezdődött az 1970-es években. Saját számítógépet kevés könyvtár tudott vásárolni, a legtöbb gépidőt bérelt a számítóközpontokban, és ez nem tette lehetővé az interaktív használatot. Az igazi hálózati kapcsolatok, az adatátvitel nem terjedt el, míg nyugaton már az Internet őse, az Arpanet az 1970-es évek végére gyakorlatilag világhálózattá vált. Az orosz könyvtárak „átaludták" ezt az időt. Ma már nehéz elhinni, de a telefonvonal helyett még az 1980-as évek végén is a legjobban gépesített orosz könyvtárak (GPNTB, VINITI) műholdas kapcsolattal dolgoztak. A legtöbb könyvtár azonban kívül maradt e világon, és nem (csak) a rossz kommunikációs csatornák miatt.

Az 1980-as évek közepén-végén, amikor a világban elterjedt az IBM PC, Oroszország megint a saját útját járta, és saját maga kezdett személyi számítógépeket gyártani – hátborzongató, mennyi pénzt öltek bele ebbe az iparba, és azon hány IBM PC-t tudtak volna vásárolni! A könyvtárakból hamar kikoptak ezek a gépek, de eltűntek a rájuk kifejlesztett rendszerek és a velük létrehozott katalógusok is. Lassan kezdtek beszivárogni az IBM PC-k, pontosabban az IBM-kompatibilis PC-k. Becslések szerint, kb. 10 ezer a PC-vel rendelkező könyvtárak száma, de csak legfeljebb ezerben működik gépi könyvtári rendszer. A nem működtetett gépeket most aztán nagyobbra cserélik, hálózatba kapcsolják...

Hiányzik az integrált szemlélet, megelégszenek részeredményekkel is. Miért van az, hogy bár ma már a géppark szinte 100%-a külföldi eredetű, az orosz könyvtárakban nem működnek külföldi integrált könyvtári rendszerek? Az ok nyilván nem csak az eltérő szabványokban, formátumokban, osztályozási rendszerekben van (ráadásul nen is olyan élesek a különbségek), és nem is az anyagiakban (sokkal többet költenek saját rendszerek „bütykölésére"), hanem abban, hogy az orosz könyvtárak nem akarnak a megszokott technológiájuktól megválni. Még a világ több mint 70 országában használt (és ingyenes!) CDS/ISIS-t sem hajlandók kipróbálni, annak ellenére, hogy a GPNTB-ben több mint 40 adatbázist, köztük a központi katalógust is ezzel építik, ezzel működtetik az IPBISZ nevű integrált rendszert, CD-ROM-okat adtak ki CDS/ISIS programokkal. Sok könyvtár gépesítési gondja enyhülne, ha a hardver-cégekhez hasonlóan képviseletet nyithatnának az országban a nyugati integrált rendszereket forgalmazók (DYNIX, VTLS, Ex Libris stb.).

A könyvtárgépesítés sikerének záloga az óvatos, körültekintő szoftverválasztás. Ezt egye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lőre nehezíti, hogy nem épültek ki elfogulatlan, gépesítési tanácsadást végző szervezetek.

A CD-ROM-okkal kapcsolatban szintén rossz a helyzet. Az igazán szükséges, nagy adatbázisok (Medline, Science Citation Index, Chemical Abstracts stb.) előfizetése nagyon drága. A lemezek sok olvasó általi, egyidejű használtatásához komoly hardver kell, amely szintén nem olcsó. Sok könyvtár szeretné CD-ROM-ra vinni katalógusát, de ez csak több százezer gépi rekord esetében rentábilis. Megalapozott elemzések és költségszámítások kellenek a CD-ROM-technika bevezetéséhez, nem lehet pusztán a divatot követni.

És mi a helyzet az Internettel? Helyes, hogy minden könyvtár oda törekszik, de milyen úton és milyen eszközökkel? Az Internet tartalmilag: elektronikus posta; adatbázisok, katalógusok, referensz eszközök – egyszóval információ; WWW-hostok, amelyen a saját anyagokat tárolni lehet; telekonferenciák, hypertext- és teljes szövegű dokumentumok, elektronikus publikációk; és végül telekommunikációs hálózat. Az elektronikus posta minden könyvtár számára vitathatatlanul szükséges. A többi megfontolásra érdemes: szükséges-e az országon belül minden könyvtár számára az optikai szálas összeköttetés, amikor az infrastruktúra többi része fejletlen, és egyelőre nincs olyan mennyiségű továbbítandó adat, ami miatt megérné a befektetés. Meg kell különböztetni az Internethez való hozzáférést és az Internet számára történő információszolgáltatást. Az elsőhöz nem kell más, mint egy számítógép, modem és városi telefon, illetve szerződés egy Internet-szolgáltatóval. Ezzel már elérhető a világhálón lévő gazdag információ. Saját WWW-szervert üzemeltetni csak annak érdemes, akinek információforrásai (elektronikus katalógus, adatbázis, teljes szövegű dokumentumok) vannak. Ha mennyiségük nem éri el a néhány millió rekordot, még ehhez sem kell optikai szálas összeköttetés, elég 9600-14400 bit/sec sebességű telefonos adatátviteli csatorna. Az Internet-kapcsolatot is megfontoltan, lépcsőzetesen kell kiépíteni. Alaposan át kell gondolni, mit akarunk az Internettől, ahol azért elég nagy a káosz. Érdemes megfontolni a következőket:

– az Interneten egyelőre nincs szerzői jog nemcsak az információra vonatkozóan, hanem a WWW-címekre sem, s ez néha csalásokra ad alkalmat; a rendszer tartalmilag ellenőrizetlen, ezért sok rajta a nemkívánatos információ (pornográfia, erőszak stb.)

– a kifejlesztett keresőrendszerek, HTML-szabványok ellenére is sokszor hosszadalmas az információkeresés a világhálón az anyagok rendezetlensége miatt;

– technikai problémák: a képek, grafikai megoldások miatt az oldalak betöltése lassú, a hálózaton vírusok is terjedhetnek, és egyre gyakoribbá válik a számítógépes bűnözés.

Összegzés: gépesíteni, a világ információs rendszereihez, az Internethez csatlakozni szükséges, de csak körültekintően, óvatosan, átgondolt tervek alapján.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 260

Elektronikus könyvtár

97/349

HENDERSON, Tona – MACEWAN, Bonnie: Electronic collections and wired faculty = Libr. Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 488-498.p.

Az elektronikus gyűjtemények és a „hálózatosított" oktatók

Didaktika -felsőoktatási; Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Elektronikus könyvtár; Kutatás információellátása

A cikk az elektronikus források fontosságát vizsgálja az oktatók tanítási és kutatási tevékenysége szempontjából. A következő kérdéseket vizsgálja: e források szerepe az oktatói és a hallgatói kutatások megtervezésében; egyéni tanulás; tantermi használat. A hallgatók és az oktatók közötti földrajzi távolságok, a szerzői jog és a számítógépes ismeretek kérdéseit is érinti. Modellként a Pennsylvaniai Állami Egyetem gyakorlatát mutatja be, amelynek oktatói nyilatkoz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tak az elektronikus forrásoknak a munkájukra gyakorolt hatásáról.

(Autoref.)

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

97/350

FLOYD, Barbara L. – PHILLIPS, John C.: A question of quality: how authors and editors perceive library literature = Coll.Res.Libr. 58.vol. 1997. 1.no. 81-93.p.

A minőség kérdése: hogyan látják a könyvtári szakfolyóiratok közleményeit a szerzők és a szerkesztők?

Cikk; Folyóirat -könyvtári; Minősítés

A 60-as évek végétől, a 70-es évek elejétől az amerikai felsőoktatási intézmények könyvtárosai oktatói státuszba kerültek, ezáltal rájuk is vonatkoznak az oktatási, kutatási és szolgáltatási (egyebek között a publikálási) követelmények. A könyvtárosok számára nehézséget jelent, hogy megfeleljenek a kutatási követelményeknek, elsősorban amiatt, hogy az oktatóktól eltérően negyvenórás munkahét és 12 havi munkaszerződés köti őket. Kutatói szabadságot kaphatnak ugyan, de csak hétévente egyszer, és csak miután véglegesítették munkaviszonyukat.

Felsőoktatási könyvtárosoknak szóló 22 kiválasztott folyóirat szerkesztői és szerzői körében a szerzők azt vizsgálták, kik publikálnak, milyen a kéziratok elfogadásának és elutasításának aránya, melyek a publikálásra való kiválasztás kritériumai, hogyan értékelik a szerzők és a szerkesztők a könyvtári szakirodalom minőségét.

A 22 lap legfrissebb 4 számának szerzői közül kiválasztották az oktatói státuszban lévőket, összesen 78 szerzőt. Kérdőíves felmérés során arról faggatták őket, miért publikálnak, éreznek-e publikálási kényszert, a publikálási tevékenység befolyásolja-e intézményüknél a személyzeti döntéseket, mennyire sikeresen publikálnak és hogyan értékelik a könyvtári szakirodalmat.

Mind a szerzők, mind a szerkesztők problémásnak látják a felsőoktatási könyvtárakban folyó publikációs tevékenységet. A könyvtárosok számára a publikálás kényszer, mind személyzeti (előléptetés, véglegesítés, fizetésemelés), mind személyes okok (szakmai becsvágy) miatt. Ugyanakkor kevés támogatást kapnak kutatásaikhoz, szemben az oktatókkal, akik csak évi 9 hónapot dolgoznak és rugalmas munkaidejük van. A kutatásra szánt idő hiányát súlyosbítja, hogy a szakma fejleményei is megkövetelik, hogy a könyvtárosok lépést tartsanak az állandóan változó technológiai fejleményekkel. Nincs idejük intenzív, elmélyült és hosszútávú kutatásra.

A szerkesztők a bevett szerzők közül kerülnek ki, és a továbbiakban maguk is a bevett szerzők közül válogatnak. Lehangoló volt az a megfigyelés, hogy a szerkesztők milyen kevés figyelmet fordítanak a publikációk tartalmának pontosságára és arra, hogy a szerző mennyiben hivatott egy adott témáról publikálni. Hiányzik a tudományos irodalomnál megszokott lektorálási procedúra is; a szerzők névtelensége (a lektorok előtt) szóba se jön. Mindez a minőség rovására megy. Ezt a szerzők közül többen szóvá tették, a szerkesztők kevésbé érzékelik.

A minőség javítását szolgálná, ha az oktatói státuszban lévő könyvtárosok megfelelő időkeretet kapnának publikációk előkészítésére. A publikációk mennyiségének vizsgálata helyett a minőség értékelésére kell törekedni. Meg kell honosítani a rigorózus lektorálás gyakorlatát. A könyvtáros szakmának ki kell bővítenie a publi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kálók körét, s színvonalas publikálásra kell buzdítani a könyvtárosokat. A kutatásmódszertannak és az íráskészség fejlesztésének feltétlenül bele kell kerülnie a könyvtárosképzés tananyagába. A könyvtárosokat érdemes lenne arra ösztönözni, hogy más szakterületeken is publikáljanak. Ez javítaná a könyvtárosok képét is.

(Hegyközi Ilona)

97/351

HAAS, Leslie – MILTON, Suzanne – QUINN, Aimee: Surviving the publishing process: a beginner's guide = RQ. 36.vol. 1996. 2.no. 230-245.p.

Hogyan élhetjük túl a cikkünk publikációjával kapcsolatos procedúrát? Tanácsok kezdőknek könyvtári szaklapok szerkesztői között végzett felmérés segítségével

Cikk; Felmérés [forma]; Folyóirat -könyvtári; Publikációs tevékenység; Szerkesztés -tudományos kiadványoké

Legtöbben egyetértenek abban, hogy a publikálási folyamat legnehezebb része magának a tudományos cikknek a megírása. A kutatási és statisztikai módszereket oktatják ugyan az ALA által támogatott képzési programok keretében, ez azonban csak egyfajta előkészítést jelent, s nem készíti fel kellőképpen a jövő könyvtárosait a publikálási küzdőtérben való versenyre. A jelen cikk megpróbál válaszolni a potenciális szerzők néhány alapvető problémájára, a téma behatárolásától kezdve a tényleges publikálási folyamat kezdetéig. E célból a szerzők ötven könyvtári folyóirat szerkesztőjét kérték meg tapasztalataik megosztására, ill. saját folyóiratuk publikálási gyakorlatának ismertetésére.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ismertetett cikkek forrásai:

Am.Libr. – American Libraries (US)
Ann.Libr.Sci.Doc. – Annals of Library Science and Documentation (IN)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Austr.Libr.J. – Australian Library Journal (AU)
Bibl. für Alle – Bibliothek für Alle (DE)
Bibl.-Forum Bayern – Bibliotheks-Forum Bayern (DE)
Biblioteka – Biblioteka (RU)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB. – Bolletino Associazione Italiana Biblioteche (IT)
Bottom Line – The Bottom Line (US)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Collect.Manage. – Collection Management (US)
Čtenár – Čtenár (CS)
EIA Rev. – EIA Review (I)
El.Libr. – Electronic Libraries (I)
Eur.Res.Libr.Coop. – European Research Libraries Cooperation (I)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Inspel – Inspel (I)
Int.Forum Inf.Doc. – International Forum on Information and Documentation (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
Internet Ref.Serv.Q. – Internet Reference Services Quarterly (US)
J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society for Information Science (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)
J.Libr.Admin. – Journal of Library Administration (US)
J.Libr.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Kn.Inf. – Kniznice a Informácie (CS)
Libr.Inf.Res.News. – Library and Information Research News (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
Libr.Trends – Library Trends (US)
Libri – Libri (I)
Man.Inf. – Managing Information (GB)
Mousaion – Mousaion (ZA)
Nachr.Dok. – Nachrichten für Dokumentation (DE)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
ProLibris – ProLibris (DE)
Public Libr.J. – Public Library Journal (GB)
RQ – RQ (US)
Signum – Signum (FI)
Spec.Libr. – Special Libraries (US)
Vine – Vine (GB)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- A lap célja: a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- Műfajok, terjedelem: eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal ; a referátumokra vonatkozó tudnivalókat a rovatszerkesztővel kell megbeszélni).
- A kéziratokat egy nyomtatott (gépelt) példányban, A/4-es oldalon, kettes sortávolsággal írva kérjük beadni. Szövegszerkesztővel készült kézirathoz kérjük mellékeljék a floppy lemezt is. A szöveget formázás nélkül, ASCII kódban elmentve tudjuk legegyszerűbben használni. A lemezt visszaküldjük. A szerző (közreműködő: tömörítő, fordító, recencens író) nevét, munkahelyi címét, telefonját, e-postafiókját is szíveskedjenek megadni a kéziraton.
- Tartalmi összefoglalást (kb. 10 mondat terjedelemben) csak az önálló tanulmányok szerzőitől kérünk az angol és német rezümék elkészítéséhez.
- Hivatkozások: A szövegben folyamatosan számozzák be a hivatkozást a hatványkitevőben elhelyezett arab számmal, majd a tanulmány végén Irodalom vagy Jegyzetek alatt adják meg a feloldását. Minta:

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás:

  3. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents. In: College and research library news, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  vagy

  4. LANG, L.: Az Osztrák Folyóirat-adatbázis mint online katalogizálási rendszer. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1990. 37. évf. 7. sz. pp. 275-284.

  Könyvekre történő hivatkozás:

  6. MÉSZÁROS István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996-1948. Bp. : Akad. K., 1988. 336 p.

  Könyvrészletre történő hivatkozás:

  5. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. pp. 116-126.
- Illusztrációk: fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni. Kérjük adják meg az ábraszámot és az ábrafeliratot, a kéziratban pedig pontosan jelöljék be az ábrák helyét.
- Honorárium: A szerzőkkel felhasználói és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után honoráriumot fizet. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza.
- Szerzői jog: a szerkesztőség írásbeli hozzájárulása nélkül az itt közölt írások nem jelentethetők meg máshol.
- Javítások: a szerkesztőségnek joga van stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javítani a kéziratokat, tartalmi változtatást csak a szerző jóváhagyásával végezhet. A szerzőnek joga van a korrektúrákat látni és javítani.
- Tiszteletpéldány: a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvismertetések rovatok szerzőit, közreműködőit a folyóiratszám megjelenése után egy tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ára: 400,-Ft + postaköltség

Hirdessen a Könyvtári Figyelőben!

Közlés megállapodás szerint.

Érdeklődni lehet a szerkesztőség címén és telefonján.

A következő szám tartalmából:

A kiskönyvtári ellátás története

Don Quijoték útjain. A szakmáról három szólamban

BLISS Bibliográfiai Osztályozása

A használóképzésről; a könyvtárosok továbbképzéséről

From the contents:

Collection and users of the national library of sociology: stock analysis and user survey at the Metropolitan Ervin Szabó Library

The changing role of libraries; Matthew-effect in the sociology of reading and libraries; Modernization, globalization, Americanization?...

On the new building of József Katona County Library in Kecskemét

From the more recent literature of library statistics

Aus dem Inhalt:

Sammlung und Benutzer der soziologischen Literatur in der zentralen Fachbibliothek für Soziologie. Bestandsanalysierung und Benutzerbefragung...

Rollenwechsel der Bibliotheken; Matthäus-Effekt in der Lese- und Bibliotheksoziologie; Modernisierung: Globalisation oder Amerikanisation?

Über das neue Gebäude der Bezirksbibliothek Katona József in Kecskemét

Aus der neuen Literatur der Bibkiotheksstatistik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben